

A szerző Ms. Indrani Ghose-zal

A szerző repülőmérnök és közgazda színes, zaklatott élettel.

Kisgyerekként utolsók közt menekült el Nagyváradról a szovjet gyűrűből, már 12 évesen dolgozott a vasútnál, 1956 moszkvai egyetemen érte, ahonnan véleménynyilvánítás miatt kizárták, diplomáit itthon szerezte.

A súlyos hendikep ellenére 28 évesen – pályázatot nyerve – a Műszaki Fizikai Kutató Intézet műszaki igazgatója, majd több külkereskedelmi vállalatnál dolgozik, bejárja a világot. Hét évig Magyarország kereskedelmi kirendeltségein képviseli az országot, Nyugat-Bengálban vezetőként.

Sportol. A Balatonon bevezette az ország első tökesúlyos siklóhajóját, évekig Tüccsös nevű hajón versenyzett, sokan csak ezen a néven ismerik. 76 évesen is siel és golfozik.

A szerző golf-trófeái

Önéletrajz? Az is.

Útikalauz? Egyes országok leírása akár az is lehet.

A szerző szándéka azonban határozottan más: keresi, min alapszik, min múlik egy-egy ország sikere vagy hanyatlása, megkísérli kitapintani az ott élő népek jellemvonásait, elsősorban a jót keresve, és nagy örömmel ad hírt kedves emberekről, jótét lelkekről.

Szomorúan ad hírt olyan eseményekről, amelyek a világ romlásához vezetnek, emberekről, akik rossz urai a rájuk bízott népeknek.

3990 Ft

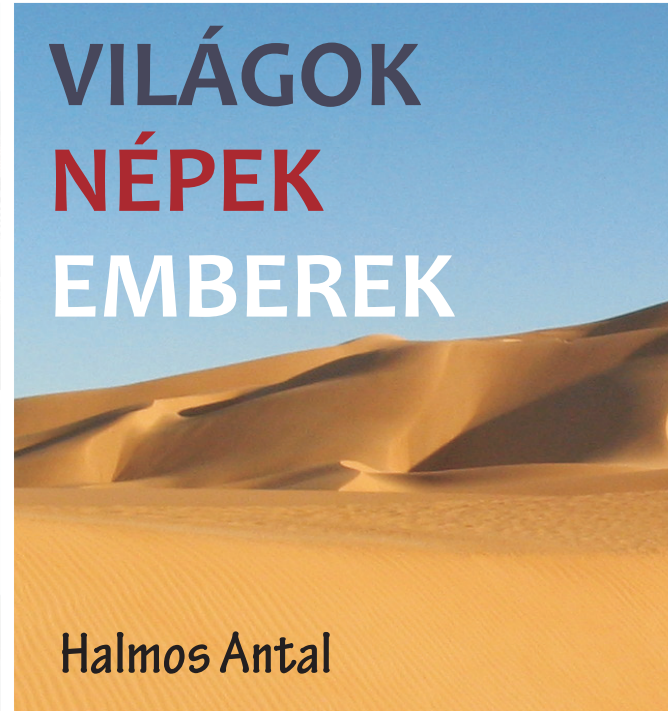
ad LiBRUM

Tüccsös
SOROZAT

VILÁGOK NÉPEK EMBEREK

Halmos Antal

Halmos Antal

VILÁGOK, NÉPEK, EMBEREK

TÜCKÖS-SOROZAT

A sorozatban korábban megjelent:

Kongassátok meg a harangokat! – avagy a hosszú élet átka

Kolja, a nép ellenségének fia

7 év a csodálatos Indiában és két nepáli túra

Mitől döglük meg ez az ország? Avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza

Beteg emberiség, mocskok világ és filozofikus gondolatok az „Egy félkegyelmű lázálmai”-ból

Előkészületben:

Anti kapitalizmus

HALMOS ANTAL

VILÁGOK, NÉPEK, EMBEREK

Ad Librum

Budapest, 2011

© Halmos Antal, 2011

© Ad Librum, 2011

Nyomda: Litofilm Kft., 2011

Felelős kiadó: az Ad Librum Kft. ügyvezetője
www.adlibrum.hu
info@adlibrum.hu

ISBN 978-615-5110-34-4

Minden jog fenntartva!

Jelen könyvet, illetve annak részeit
tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton
vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerző hálás köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik remek fotóikkal segítették a leírások életszerűvé tételében. Az önzetlen segítőtársak:

Ms. Indrani Ghose, a jeles indiai fotóművész,

Magyarszéky Mari és Zsolt, akik kedves és segítőkész útitársak voltak Kínában,

Hőnigh Viktória és Nagy Bálint jóbarátok, akik az amatőr fotózás csúcán járnak,

Gyurkovics István jóbarát, akivel Kuba hozott össze,

Hanuska Vilmos ezermester és jóbarát,

Halmos Anna (Ancsa) lányom és **Mihályi József** (Misi) vejem, akik többször útitársaink voltak, az utazás és természet szerelmesei,

Halmos Amrita lányom és **Vass Zoltán** vejem, két ragyogó unokám szülei,

Jan Lobelle, a belgiumi Lobelle-klán, az engem 1947-ben feltápláló család tagja,

Martine Lobelle, a Lobelle-klán középső generációjának képviselője, legfőbb kapocs a családhoz,

Székely Márton tanár úr, aki a szülőfalummal újra megteremtette a kapcsolatomban,

Rumán Sándor úr, a www.bakonysarkany.hu weblap szerkesztője,

Marsi Miklós, jóbarát,

Farkas Bence, kiváló síelő és vitorlázó,

Kovács Lajos, akivel többször síeltünk együtt vad alpesi hegyeken,

Halmos Sándor öcsém, aki Édesapánk utcakeresztelőjéről készített jó fotókat,

Halmos Gábor unokaöcsém, aki ugyancsak Sárkányon készített jó pár képet,

Feleségem, Márti, aki útitársnak is kiváló

Dear **Indrani**, I express my heartiest gratitude for your excellent photos of Hungary that greatly enhance the value of my collection, attached to this book.

MAGYARÁZATOK

A szövegben használt zárójelek

- az előtte lévő szóhoz „tapadó”, az alapszövegnél kisebb betűméretű – (..) – zárójelek a Jegyzetekre utalnak,
- az egyszerű, a szövegtől „elszakadó” – (..) – zárójelek a DVD adott alkönyvtárában szereplő fotók sorszámát jelölik,
- a szögletes zárójelek – [.....] – a mára vonatkozó kiegészítéseket tartalmazzák.

A szövegben és DVD-ben használt személynevek

- Márta: a feleségem,
- Anca: a nagyobbik lányom,
- Misi: Anca férje (a vezetéknévéről eredeztetett becenév),
- Amrita és Amri: a kisebbik lányom,
- Zoli: Amrita férje.

ELŐSZÓ ELŐTT

A VÁRBAN

A Várban
Épp csodára vártam,
Mikor nagy hasát az ég
Ráereszté a kék Dunára.
Konstatáltam: ha a folyó színe kék
Az operatőr nem lehet más, mint Sára.
S pityókás kedvemben lestem,
Mint ölelkezik Pesten
Füst s korom.

*

Vártam ott és elégtem,
Hamvaim betaposták a sárba.
Gyúrtam magamból könnyű légi gépet
S felszálltam ismét a Várba.

ÉS ELŐSZÓ

Hosszas töprengés után vettem fel terveim közé ezt a gyűjteményt, a weblapomon már megjelent írásokat az Indián kívüli utazásaimról.

Három lényeges gondot kellett megoldanom.

Több mint negyven év utazásait kellett összefognom úgy, hogy a mai olvasó is hasznosnak, szórakoztatónak, tanulságosnak találja. A tornyosuló akadályokat úgy igyekeztem áthidalni, hogy helyenként összekötő magyarázatokat használtam. Áthidalhatatlannak bizonyult a régi, másfél-két évtizeddel ezelőtt született leírások jelenünkhöz közelítése, fel is adtam, illetve csak néhány megjegyzéssel „igazolom magam”.

A látottakat eredetileg részben angolul írtam meg, át kellett őket ültetnem magyarra. Bár korábban is foglalkoztam a két nyelv közötti forgalommal, meglepett, mennyire másként tud hangozni egyes történések, tájak, épületek leírása magyarul, mint az eredeti megfogalmazásban. Igyekeztem az élvezhetőséget biztosítani. Bonyolult feladat lehet műfordítással foglalkozni.

Hazámról alig találtam „anyagot”. Elszégyelltem ugyan magam, de nem láttam neki Magyarország leírásának, azt számtalan szerző – kiválóan vagy hamisan – megírta, lefotózta. Úgy döntöttem, három számomra fontos helyszínnel foglalkozom: Bakonysárákánnyal, szülőfalummal; Nagyváradral, sok szempontból fontos második hazámmal (amit Erdélyen belül írtam le); és Budapesttel, ahol ki-sebb-nagyobb megszakításokkal 1949 óta élek.

És ekkor váratlan szerencse ért. Látogatást tett országunkban kedves családjával együtt a „7 év a csodálatos Indiában és két nepáli túra” könyvem fotó-CD-jéhez csodálatos fotókat adó Mrs. Indrani Ghose, kiváló fotográfus, akit ezúttal is sikerült rábeszelnem, hogy a magyarországi helyszínekről készített fotóiból küldjön nekem válogatást, és írja le a látottakat. Eredetiben a Függelékben publikálom az írását, magyarul pedig az én rövid hazánkról szóló írásom után. Magyarországot tekintve társszerzőnél többet jelent.

Erdélyt határozottan kiemeltem Romániából, annak ellenére, hogy minden Trianon felülvizsgálatát követelő, sőt az autonómia

erőltetésére irányuló erőfeszítést is reménytelennek, inkább rombolónak, mint segítőnek tartok. A szívem mégis így diktálta.

És amikor úgy éreztem, lassan minden megoldódik, jött az arab világ lázadása. Be kell vallanom, egyelőre nem értem pontosan, mi zajlik ott. Illetve egyes országoknál – például Líbiánál – érzem-tudom, azoknál le is írom a véleményem, másoknál még ködösnek, zűrzavarosnak érzem a helyzetet. Mivel azonban a könyv egyik legfontosabb világa „Az arab világ és Izrael”, az egyik ok, amiért egyáltalán megszületett, át kellett lépnem ezen a gondon. Csak az olvasó tudja értékelni, mennyire sikerült.

A világok terjedelme nagyon eltérő, de nem igyekeztem egyensúlyt teremteni. A legfontosabb világaim: Az arab világ és Izrael; Két még kommunistának tartott ország: Kuba és Kína; Ex-Szovjetunió; Magyarország és szomszédai, benne Erdély. A többiről a teljesség kedvéért írok.

Ezzel a művel búcsúzom is olvasóimtól, bár még meg kell írnom az „Anti kapitalizmus”-t. Az azonban annyira el fog térni műfajilag az eddigi írásaimtól – bár több írásom segített eljutni az egyértelmű véleményig: a kapitalizmus se jó –, hogy a politikai gazdaságtan iránt nem érdeklődő olvasóktól jobbnak látom búcsút venni. És búcsúzóul a témához nem kötődő írásokat is közreadok a könyv „B. Búcsúként szemelvények: élmények, hatások” részében.

Nem hiszem, hogy az „Anti kapitalizmus” után marad szellemi és anyagi erőm, hogy folytassam írói munkásságom.

A. VILÁGOK

I. MAGYARORSZÁG ÉS SZOMSZÉDAI

Mit is írhat az ember a szülőföldjéről?

Hosszasan rajzolgathatja a szépségeit, erényeit, dicsőséges, több mint ezeréves történelmét, honfitársai nemes lelkét. Sorolhatnám.

Hozzáállhat pesszimista módon, ecsetelheti, hogy a XV. századig hazáját Angliával, Franciaországgal, Spanyolországgal azonos szinten emlegették és aztán jöttek a törökök, Habsburgok, németek, oroszok, fasizmus, kommunizmus, leigáztak, tönkretettek, ki-raboltak minket. Hozzátehetném, hogy 14 éve [akkor születtek ezek a sorok] szabaddá váltunk, és azóta az önigázást, országrablást, gyűlölködést magas szinten űzzük. És íme: szegény országgént kopogtatunk Európa kapuján.

Állítólag Fermitől ered a mondás, hogy a magyarok földöntú-liak, annyi köztük a kimagasló zseni. Nem tudta talán, vagy nem akarta hangsúlyozni, hogy akiket ő magyarként ismert, azok szinte kivétel nélkül *magyar zsidók* voltak, akikből 600000 főt, asszonyos-tul, gyerekestül fasiszta kézre adtunk, hogy gázkamrában, krematóriumban végezhessek. Azt se tudhatta, hogy ha mi képviseljük a földöntúliakat, akkor nagyon kell félni tőlük, mert gyűlölet-méreg-gel átitatott fenevadak vagyunk. Ami az öt évszázada folyó leépü-lési, megsemmisülési folyamatnak is a legfőbb oka.

Így látom a magyarságot, amelyik szült és amelyiknek tagja va-gyok. Szomorú tagja. Mind kevésbé látom, Európában jobbra for-dul-e a sorsunk? Már oda is előre fröcsögtetjük a szennyjeinket. És túlzott hódolattal várjuk a Nyugat ölelését.

*

BAKONYSÁRKÁNY, 1935-1941 ÉS UTÓHANGOK

(Fotók: Magyarország – Bakonysárkány és alkönyvtárai)

A szülőfalum.

Mit is írtam az ott töltött évekről, a gyermekkori emlékekről évekkel ezelőtt? Idézem a weblapomról:

„Kis faluban születtem, Bakonysárkányon, ahol Apám volt az egyetlen tanító. Kántortanító.

Konok ember lehetett: épített a parasztok segítségével olyan uszodát, hogy a szomszéd nagyközségből is sokan szekereztek át hétvégi fürdőzésre, meg szervezett – addig hangszert se látott parasztokból – olyan fúvószenekart, hogy Székesfehérvárott is felléptek.

Egyikből se maradt semmi.

Ott láttam először traktort, cséplőgépet, drótostót, biciklis csengetős fagyaltost, ott hallgattam először muzsikát kristálydetektoros rádión, amit Apám Fehérvárról hozott, és amit a fél falu csodált.

A legnagyobb élmény a traktor-cséplőgép együttes volt. Szájtátva bámultam a két hatalmas gépet, az őket összekötő, hangosan csattogó gépszíjat, a mindent ellepő port. Sokáig nem tudtam elszakadni az etető ember látványától. Vellával adogatták neki az összekötözött kévéket, amiket egy mozdulattal bontott meg, majd a szét-eső kévét beadagolta a zakatoló etetőbe.

Mire emlékszem még Bakonysárkányról?

Anyám öt gyereket szült ott, az ötödiket 29 évesen. Jól nevelt bennünket, aki még bilin ülő volt, azt ültette is keményen minden reggel. Volt, hogy hárman ültünk sorban. Csak az eredmény bemutatása szabadította fel a trónolót. Március 15.-én rövidnadrágot kaptunk, meg mezítlábra vetköztünk, ami azért is hasznos volt, mert ha zivatar jött, remek dolog volt a sarat dagasztani a főutcán.

Már kerti törpe méretben is agyabugyálhattuk egymást rendesen. Volt, hogy szüleim este magunkra hagytak. Mikor megjöttek, meglepetve konstataáltak, hogy nem ég a villany. Felgyújtották és előparancsoltak bennünket az asztal alól, ahol valószínűleg nem szelíd birkózás folyhatott. A lábamból mindenesetre ömlött a vér. Volt is ejnye-bejnye!

Ha jók voltunk (nem verekedtünk), kaptunk két fillért és a szemközi boltban vehettünk érte csokoládé cserebogarat.

Valamelyik testvéremet kupán vágtam egy kavicssal. Gúnyolt vagy mifene.

Két baleset ért ott. Az Apám építette uszodának mosóteknővel indultunk neki az öcsémmel és a teknő az uszoda közepén elsüllyedt. Apám kihúzott minket. Biciklizni a templom körül tanultam és az a fránya templom mind közelebb jött, végül majdnem ellökött, a kezem durván lehorzsolta. Na!”

Hát valahogy így éltünk. Ha elmerengek, nem támadnak rossz emlékek, életem első öt éve boldogan telhetett.

Felnőtt korom derekáig nem láttam viszont Sárkányt: túlon túl dobált az élet. Van már vagy 25 éve, hogy leszaladtunk a feleséggel, bemutattam neki a szülőfalum. Nem sok örömünk tellett benne. Fejlődést nem, leépülést annál inkább érzékelhettünk. Sokáig keresgeltük a strandot, Apám és a család büszkeségét, míg nem rámutattak egy magas nádasra: ott valahol lehetett. Körbejártuk, ami járható volt, egy beton sarokblokk kikandikált a náderdő szélén. Sírnivaló látvány. A templomba be lehetett menni, csendes, nagyon egyszerű építmény volt kívül, belül. Elgondolkodtató, hogy nagyszerű Apám ebben a piciny templomban orgonált tíztízzenegy évig(1). Az iskola kopottasnak látszott, nem ismertünk senkit, nem zavartunk bekopogtatással. Nem számítottam sok jóra, amikor a látogatás mellett döntöttem, így aztán csak annyira hangolódtam le, amennyire a rossz várakozás igazolódása tudja lehángolni az embert.

Pár hete [2007-ben] csöng a telefon és illő bemutatkozás után kérdi a telefonáló, velem beszél-e? Bakonysárkányi tanár (már tanárok oktatnak az általános iskolákban is) volt, aki arról értesített, hogy rövidesen fényképkiallítást szerveznek a Faluházban a község utolsó 100 évéről. Kérdezte, tudok-e fotókat küldeni Édesapámról, a strandról és a zenekarról? Mellbevágó élmény volt: 67 év után felelevenedik a strand és a zenekar, amikkel büszkélkedni szoktam. Túlzásokba esve mondogattam, márványtáblát érdemelne Apám e két alkotásáért. Mert ma is teljesítmény lenne! De a múlt század (!) harmincas éveiben, egy akkor nagyon eldugott falucskában, magára maradva... És most úgy beszél valamelyik utódja erről a két dologról, mintha magam lennék, kihallani a hangjából, hogy elismeréssel adózik a tettekért. Volt persze zavaró kérdése is, nem

tudtam, honnan eredhet: a „Volksbund” vagy a „Levente” zenekart szervezte-e? Adós maradtam a válasszal, és ma is zavar kissé. Emlékszem - és mondtam is - hogy ott tibláboltam, amikor megérkezett a fúvóshangszer-küldemény és valahol, tán az iskolában, de mintha inkább a tanító-lakásban lett volna, Apám és idős parasztok csomagolták ki a csillogó csodákat. Mindigis úgy tudtam, egyszerűen paraszt-zenekart szervezett. Volksbund, leventék? Hogy a csudába keverednek meg a dolgok?

Kiderült, a község népessége valamelyest csökkent, és hogy az iskolát az mentette meg a felszámolástól, hogy *a német etnikum iskolájává nyilvánított*. Meghívott a kiállítás megnyitójára. Nejem is azonnal igent mondott, majd Laci unokaöcsém is jelezte, örömmel ellátogatna Édesapja (Lackó) szülőfalujába.

Korán érkezünk, a Faluházat zárva találtuk. Nem zavarunk egyelőre senkit – döntöttünk, inkább csendben körülnézünk. Elmentünk az iskolához, a kerítés fölött benézve láttuk, hogy új, szép szárny épült az ismerős emeletes épülethez. Szemben, az igen széles fútca közepén aszfaltozott, jó kerítéssel körülvett sportpálya várta a nebulókat. Pár tizenéves gyerek használta is. Visszaültünk az autóba, hogy megkeressük a strandot. Elmentünk a falu végéig, két házba is bekopogtunk, érdeklődtünk, fiatalok voltak, nem tudtak semmit az egész sztoriról. Nem lepődtünk meg. Visszamentünk a templomhoz, készítettünk pár fotót, rácsodálkoztunk, hogy az I. világháborús emlékművön szinte kizárólag *német nevek* szerepelnek. A Faluházhoz érkezve felhívtuk Székely Márton tanár urat, a meghívónkat. Örömtől csengő női hang szólt a telefonba. A tanár úr két percen belül ott termett, kis aktatáskával a kezében.

Azonnal kérésekkel kezdtük: meg szeretnénk nézni az iskolát, a templomot és a strandot. Az utóbbiról azonnal lebeszélte bennünket: nincs ott már semmi. 1964-ben hivatalból záratta be az ÁNTSZ (vagy akárhogy hívták akkor), mert nem felelt meg a higiéniai előírásoknak. (Nem lehetett volna valami mentőövet dobni, segíteni a fenntartását? Költői kérdés csupán.) Az iskolát azonnal kinyitotta. Érdekes élmény volt belépni abba az osztályterembe, ahol gyerekkoromban az oktatás folyt, és amelyikbe hébe-hóba beültem, hallgatni Apámat. Azonosítottuk Székely úrral, hogy hol állt a kályha, amire jól emlékeztem. Gazdagon dekorált terem, látszik rajta az ok-

atatók gondossága, a hátfalat népi gazdasági eszközök egész tárháza borítja. Lefotóztuk az új szárnyat is, szép, modern munka. Lencsevégre kapott bennünket a tanár úr az előtt az ajtó előtt, amit a volt tanítói lakásnak tudott. Ott születtem, bába segített a világra, orvos nem volt a faluban!

Sorban értek új információk.

A község Apám idejében is *sváb falu volt*, tán kétharmada is németajkú lehetett. Hogy azért nem éreztem ezt akkoriban, mert csöppség voltam, vagy mert a náci Németország melletti elkötelezettség ellenére bőszen folyt a magyarosítás? Ki tudja?

Elbeszélgettünk arról, kik a meghatározó személyiségek a községekben? Mondom: Apám idejében a jegyző, a pap (tiszta római katolikus község volt - újabb kérdőjel, a svábok vajon miért?), és a tanító voltak. Az Átkos időkben a triumvirátushoz döntő személyiségként hozzáadódott a párttitkár – mondja Székely úr –, aztán viszont Sárkányban kimaradt a pap, az egyház megszűntette a parókiát, máshonnan járt át pap misézni, a falu dolgaiba így már nem szólt bele. Most pedig maradt az önkormányzat és a pedagógusok. Növekvő felelősség! Szépen helytállnak, mind szembeötlőbb.

Útközben kapott el bennünket egy fiatal újságíró, engem is faggatott, válaszolgattam, aztán megadtam a weblapom URL-jét, mindent megtalál ott, ami érdekelheti. Mégis akadt kérdése, amit meg kellett válaszolnunk, Székely úrral közösen. Miért fontos egy ilyen kis község, mi értelme van ennek a kiállításnak? Két választ adtam: Egyrészt, mert a történelem morzsákból áll össze, minden morzsát érdemes összerakni, ahhoz, hogy a kenyér megszülessék – mondtam. Másrészt érdemes bemutatni azt, amit ennek a községnek a pedagógusai csinálnak, amit – Apám munkájához hasonlóan – lehet országépítésnek, faluépítésnek, *emberépítésnek* nevezni. Eből áll össze az ország. Nem emlékszem, akkor mondtam-e el, vagy később, hogy a jelen sokkal nagyobb lehetőségeket, teret biztosít a község pedagógusainak, mint amikkel Apám rendelkezhetett.

Amint elhaladtunk a szétnyíló főutca közepén lévő nagy épület mellett, megkérdezték, emlékszem-e erre a Wágner-kúriára, aminek fontos szerepe volt a múlt században, sőt előtte is. Étterem-kocsma és szálláshelyként működött, még dunai-hajósok is lejöttek idáig, ha uszályvontatás közben megpihentek valahol Győr-Komá-

rom környékén. Furcsa, de nem emlékeztem, a 25 éve tett látogatás alkalmával is elkerülte a figyelmem.

A megnyitó előtt bekukkantottunk a Teleházba, mondhatom, rendkívüli látvány, hogy ilyen kis településen kisgyerekek számítógép előtt ülve kalandoznak a nagyvilágban. Remek, remek! Olvasom a Bakonysárkányért Alapítvány honlapjában: „Heti több mint 40 órában az egész falu ingyen Internetezhet.” Forradalmi szintű lehetőség, csak gratulálni lehet hozzá!

Mivel az unokaöcsémnek esti programja volt, jeleztük, hogy a megnyitó programjában szereplő gyerek-színielőadást, az „Őz, a nagy varázsló”-t nem tudjuk végignézni. Súlyos hiba lett volna. Annyira tetszett, hogy nem törődtünk az esti elfoglaltsággal, bámultuk a remek produkciót. Minden porcikájában profi munka volt: a gyerekek hibátlan szövegtudásától kezdve, a jó intonáción és mozgáson keresztül az egyszerű és nagyszerű díszletig minden a helyén volt. Kiderült, Székely úr felesége az előadás alkotója, motorja, a díszlet kezelője. Melegen gratuláltam és bíztattam, vigyék szerte az országba. Most hozzáteszem, akár külföldre is, ha találunk ilyen lehetőséget. (A www.bakonysarkanyert.hu honlapra rövidesen felkerül a „Sárkányhang” újság 2007 májusi száma, ahol az 5. és 6. oldalon szó van a remekműről és a kiváló szavaló Heller Adriánról, aki a színmű egyik szereplője is.) Megható volt, ahogy Édesapám emlékével foglalkoztak: mind Székely úr megnyitó beszédében, mind a kiállításon szerepelt, a Sárkányhang című újság (!) a címlapján családunk egyik fotóját - amint a medence szélén ülünk - hozta. A beszéd szinte túlzásba esve dicserő a község fejlődése érdekében tett lépéseit. Köszönet érte.

Még meghatóbb, hogy két nyolcvan fölötti hölgy és egy férfi is emlékezett rám, ránk. Különösen Juli néni, aki az egész családot, sőt rokonokat is név szerint emlegetett. Édesanyám jobbkeze volt - mondta, bejárt hozzánk ezt-azt intézni (bolt, mifene). Tizenévesen! Az én gyermek-memóriám silány, nem tudtam viszonyozni az emlékezést..., és zavarba jöttem.

Megismerkedtem Weilandits István polgármester úrral, Benisné Manner Melindával, az iskola igazgatónőjével, Laci bácsival, Vinkovits László történelem-tanárral. Kedves emberek. És főként alkotók, egy közösség kovácsai.

Készítheti a község nekik is a márványtáblát! (07.06.28)

Most idáig jutottam, és elmerengtem, Sárkányra emlékezve. A szüleim jelennek meg elsőre, talán, mert most kereszteltek el utcát Édesapámról.

Apa... és Anya... mondják többnyire. Mi Apunak és Anyunak hívtuk a szüleinket, a két embert, akik egy lélek voltak. Apu nem tudta volna az életét a szigorúan vett kötelezettségeken túli erőfeszítéseknek is szentelni, ha nem állt volna mellette-mögötte Anyu. Mindig és mindenben, örömben, bánatban, kínban. Apu és Anyu... Mióta a komoly írás tollát vettem kézbe, nagy kezdobetűvel írom ezt a két szót... azaz nem csak ezt a kettőt, minden szülőre vonatkozó szót, Édesapát, Édesanyát is. Milyen szép is az anyanyelvünkben: Édes! Csak két világnyelvet beszélek a magyaron kívül, de sok nyelvről hallottam, semmi hasonló szépségről nincs tudomásom: hogy egy nép Édesnek nevezze a szülőket. Apu és Anyu... Egy emberpár, hat gyerek. Egyszer – felnőtt korban – megkérdeztük Édesanyánkat, kit szeretett legjobban, kit szeretett jobban? Majdnem elsírta magát: egyformán szerettelek beneteket. És ez az egyforma szeretet tágabb értelemben is igaz lehetett: szerették ők a környezetüket, azokat, akikkel egy közösségben éltek, akikkel meg kellett osztani a sorsukat.

Apu szerette a község lakosait, őt is jó szívvel támogatták a parasztok. Ma rám szólnának: földművesek. De nem, ő sohase leki-csinyló hangon beszélt a parasztokról, mint ahogy én se szeretem a pótlék-kifejezéseket, paraszt helyett földműves, vagy cigány helyett roma. Nem tudta volna megépíteni a strandot, ha nem állt volna mellé - amint elkezdte ásni a gödröt - a falu parasztjainak sokasága, nem tudott volna zenekart szervezni, ha a jelölt zenészek nem tették volna ki a szívüket az ügyért.

Az uszodán és zenekaron kívül számtalan apróbb momentum is magasba emeli előttem Édesapámat. Sokat és nagy szeretettel játszott velünk.

És tanított bennünket a környezetünk, az emberek tiszteletére.

Említettem a kétfilléres katicabogarat, amit jutalomként kaptunk, ha jól viselkedtünk. Most sikerült azonosítani két boltot is a Bakonysárkány alkönyvtár „levelezőlap” képen. Az egyik a mi kedvenc boltunk lehetett.

Ötven körüli testsúlyával 80 kilós zsákokat cipelt fel a padlásra. Élénk kíváncsisággal figyelte a technikai újdonságokat. Váratlanul titokzatos dobozzal tért vissza Fehérvárról. Kicsomagolta, babrált a tetején, aztán sorban a fülünkhöz tartott valami kerek dolgot: és az űrből halk, de tiszta zenét varázsolt elő...

Kis gyermek voltam, amikor elbúcsúztunk Sárkánytól: Aput Nagyváradra helyezték, állami iskolába. Piciny voltam ahhoz, hogy sok emlék maradjon meg bennem, de azok fel-felvillannak, és az egy generációval fiatalabbak hitetlenkedve hallgatják. A csodatraktorhoz naponta futottunk ki, felejtethetlen!

Ha repülőgép bűgását hallottuk, kiszaladtunk az utcára, másokkal együtt, és megbámultuk.

Egyetlen autóra emlékszem, távoli rokon jelent meg vele, és a fél falu összeszaladt a csodát nézni.

És még ott voltunk, amikor bekötötték a falut az áramellátásba. Csodák sorát hozta: fényt a lakásba, az utcákra, a kristálydetektoros rádiót modern csöves ládikó váltotta fel.

Kétféle mesterséget űző ember jelent meg néha: a háromke-rekű biciklin érkező, és arról árusító fagyaltos, és a két keré-ken bekerekező drótostót, akinek nagy csodálkozással figyel-tük a munkáját, ahogy gondosan foltozta be a lyukas lábosokat. Eszembe jut a harmadik is: a köszörűs. Ő is biciklin érkezett, ki-támasztotta, és a pedállal meghajtott köszörűkövön élesített min-dent, amit odahordtak neki. Indiában mindez ma is élő valóság. Nagy üdvrivalgással fogadtunk minden zivatart: ahogy megszűnt a villámlás, rohantunk ki a sulis előtti, most aszfaltozott területre, meztelán taposni a sarat.

Nagy megtiszteltetésnek érzem, hogy a község vezetése annyi év után elismeri: Édesapánk nagy akarással tett a községért.

BUDAPEST, 1949-TŐL

(Fotók: Magyarország – Budapest és alkönyvtárak)

Családunk háború utáni nehéz helyzete miatt kerültem kollégiumba, Budapestre. Azóta – kisebb-nagyobb megszakításokkal – itt élek.

Budapestről önálló könyvet lehet írni, vagy semmit. Az utóbbit választottam. A semmi miatt persze furdal a lelkiismeret. Néhány mozzanatot fel kell mégis villantanom.

Budapestre költözésem előtt egy epizódot kell említenem: Édesapám még Bakonysárkányból hozott fel egy napra és egy éjszákára, lehettem úgy négy éves. Az éjszakát Viktor nagybátyámnál töltöttem, aki az OTBA-palota tetején lakott. Keveset aludhattam, nappal is ijesztő volt a nagyváros, de az éjszakai fények, a villogó reklámok, a csilingelő villamosok rémálomként nyomasztottak. 1945-ben érkezünk vissza az amerikai menekülttáborból. A romokban heverő város látványa iszonyatos volt! Sokáig követhettem a város újjászületését. Pomázból jártam be a Toldy gimnáziumba, végignéztam a Margit-híd roncsainak eltávolítását, majd a híd újjáépítését. Akkor újszerű megoldás volt úszódaruk alkalmazása a pilonok közötti félívek beemeléséhez. A Mancsi-hidat naponta láttam.

Lackó és Lajcsi bátyám a Lánchíd rekonstrukcióján dolgozott, a budai lánckamrát építették újjá.

A Kiss János altábornagy utcai tanítóképző kollégiumában 1949-től 1952-ig laktam. Apám pedagógusi fizetéséből aránylag nagy zsebpénzt kaptam: havi 20,- forintot. Ha minden hétre megvettem volna a heti 2,70-be kerülő villamosbérletet, nem sok maradt volna, pedig kellett néha mozira, fagylaltra. A megoldás? Lógtunk a villamoson. Elsajátítottuk mind a lógás kiváló technikáit (tujázás, gyengébbek kedvéért: a villamos hátuján lógva utazás, bujkálás a tömegben), meg a villamos gyors elhagyásának trükkjeit: leállsz az alsó lépcsőre, összehúzod magad kicsikére, majd jól előredőlve kirúgod magad előre-oldalt és futás közben felegyenesedsz. Nem vágódtam el egyetlen egyszer sem, és nagyon ritkán kaptak el. Hajaj, jó, hogy Édesanyám nem látott! Talán ez is segített megérteni felnőtt koromban, hogy a bűnöket nem feltétlenül rossz szellemiség okozza, hanem igen sokszor a kényszer szüli.

Mivel nem vetett így se fel a pénz, hólapátolással vagy sóder-fuvarokkal kerestünk hozzá. Egész éjszakai munkával 50,- forintot lehetett keresni a hóval, azt hiszem 100-at a sóderrel. A sulis miatt mindig éjszaka kellett csinálni, kalandnak se volt rossz.

Ebből az időszakból a legszebb emlékem, hogy elvittek bennünket a Nemzeti (szegény Nemzeti, teljesen ésszerűtlen volt felrobbantani, mint utólag hírelett), „Szent-Iván-éji álom” című előadására, fantasztikus élményben részesültünk, örökre bevésozott az agyamba.

Nyaranta dolgoznom kellett, mert magunkat kellett ruháznunk, a két szülő együttes jövedelméből erre nem futotta. Budapesten a metró Déli pályaudvari megállójának felszíni munkáin dolgoztam, telefonszerelők mellett segédmunkálkodtam, a Központi Fizikai Kutatóintézet csillebéri építkezésén trógeroltam (ez a szabatos neve a maltert teknőben hordó segédmunkásnak).

Szünet következett, négy évig Moszkvában tanultam. A negyedik évfolyam elején tört ki az '56-os forradalom, amiről „Kolja, a nép ellenségének fia” című filmnovellámban írok. A szemeszter végén hazajöttem, és nagyon szomorú szívvel jártam a még akkor is, újra romos városban.

'57-ben kirúgtak az egyetemről, évekig négyes társbérletben laktam, nehezen találtam munkát, nem a város szépségeivel ismerkedtem, csak az élet nehéz oldalával.

Mikor aztán elkezdtem utazni a nagyvilágban, minden hazatérés után – lehetőleg egy héten belül – felmentem a Várba, nagyokat sétáltam kedves utcáiban, és mindkét oldalról, a Halászbástyáról, és a budai dombok felé is végignéztem a városon. Itthon voltam.

Évek múltán sikerült saját lakáshoz jutnunk Budán, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a városra (Budapest – *Kilátás tőlünk* alkönyvtár). A kilátásnál is fontosabb, hogy olyan a levegő, mintha falun élnénk, kiemelkedünk a város szennyezett légköréből. Ma ritkán látványos a különbség, de évekkel ezelőtt, amikor télen a város még sűrűn fuldoklott a füstködben, a háztól néhány méterrel lejjebb éles határvonal szokott húzódni. Mintha felhők fölé emelkedtünk volna, a lábunk alatt szürke köd gomolygott.

Attól lehet datálni, hogy módunk, időnk és lehetőségünk is te-remtődött színházba és hangversenyekre járni. És értékelni, milyen

rendkívüli is Budapest kulturális élete. Hihetetlen óriások szórazottatták a színházba járókat, elképesztően kimagaslók a magyar zenei élet előadói, szólisták, zenekarok egyaránt. Imádtuk a Zeneakadémiát, nehezen szoktunk át a kívül skatulya Művészetek Palotájába, az egészen rendkívüli akusztikája ellenére.

További régi képek: *Balaton, Eger, Hollókő, Jeli arborétum, Jószaó, Krisna-völgy, Kőszeg, Őrség, Pannonhalma, Sopron, Szilvásvárad, Úrkút, Vác, Veszprém, Visegrád, Zirc (Magyarország alkönyvtárai)*

MS. INDRANI GHOSE MAGYARORSZÁGRÓL

(Fotók: *Magyarország – Indrani Ghose felvételei könyvtár és alkönyvtárai*)

Mint említettem, profi indiai fotográfus szemén keresztül mutatom be Magyarországot négy nap alatt átfogható látnivalóit.

Más szemmel látja az országot idegenként is, fényképészként is, mint ahogy én mutatnám be, fáradtan mindattól, ami ebben az országban az életem alatt zajlott, zajlik. Jobb, ha neki hisznek, és nem nekem.

Indrani – gyakorlatlan íróként – természetesen angolul írta le az élményeit, itt az én tolmácsolásomban olvashatják. Figyeljünk csak, miként lát bennünket egy nagyon távoli világ, gyökeresen más kultúra neveltje és családja. Bizonyosak lehetünk, hogy a férj és két gyermek kisugárzását is közvetíti. Meleg családi atmoszférára éreztem rá, amikor velük tudtam lenni.

GYŐR

2011. május 6-án indultunk el Bécsből, hogy tegyünk egy túrát Magyarországon. Budapesttől még 110 km-re voltunk, amikor Győr üdvözölt bennünket. Kis kitérőt kellett csupán tennünk a sztrádától, és autónkat leparkolva máris Győr központjában találtuk magunkat. A város ősidőktől fogva létezett. Az ország egyik legöregebb városaként azt a reményt nyújtotta, hogy történelmi épületek kincsestára. Stratégiai helyzeténél fogva, három folyó egybefolyásánál a városban virágzó kereskedelem zajlott. Ma is Magyarország har-

madik legnagyobb ipari komplexuma. A történelmi városrészekben barangoltunk. A keskeny, öreg sikátorok, macskaköves utcák hálójában sétálva úgy éreztem: a városnak évszázadok óta ilyennek kellett lennie. A modernitás – úgy látszik – nem látogatta még meg ezt a városrészt. Majdnem minden hívogató történelmi épület kódobánsyira van a városközponttól, és a forgalommentes utcákban könnyű volt navigálni.

A karmeliták kis templomának homlokzata egyszerű, de szép. Az olasz és osztrák építészet klasszikus ötvözete. A fülkékben látható szobrok csodálatosan karbantartottak, és érdemes őket lencse-keretbe fogni. Az enteriőrt tipikus barokk részletek, aranyozott csillogás, színpompás festmények és nagyméretű szobrok uralják. A Szent István uralkodása idején, a XI. század elején épült Székesegyház uralja Győr égboltját. Többször megrongálódott, és újjáépült. A templomba belépve egy pillanatra megálltam, felvételeket készítettem az ajtajáról és annak kilincseiről; régiségként kellemesen hatottak rám. Az enteriőr csupa vizuális varázslat. Magyarország legbecesebb arany műtárgyait csodálhattuk. Szent Lásztó hermája, az ötvös remekmű is itt látható.

Csalódást okozott, hogy a püspöki palotát túristák részére zárva találtuk.

Győr tereit több szobor díszíti. Kedvem találok a világ ilyen távoli helyein látható szobrok látványában, fotózásában, és szeretek olvasni róluk. Segítenek kapcsolatot teremteni olyan kiválóságokkal, akik országuk jövőjének formálásán munkálkodtak. A Széchenyi tér egyik oldalán található Jedlik Ányos István és Czuczor Gergely szobra. Mindketten tanárai voltak a bencésrendi gimnáziumnak, Jedlik később egyetemi tanárként is oktatott. Az 1800-ban született Czuczor Gergely költő volt, Jedlik Ányos pedig a dinamoelektromos elv felfedezőjeként a tudományok területén elért eredményeivel vált ismertté. A Karmelita templom előtt áll Kisfaludy Károly szobra. A neves drámaíró és festő 1788-ban született. Ő az első magyar drámaíró, aki számottevő népszerűsége tett szert. A két angyal által tartott Frigyláda szobra 1731-ben készült. III. Károly uralkodó készítette, engeszteléseként az oltáriszentséget ért sérelemért: egy úrnapi körmenet alkalmával bűnözöt üldöző katona kiütötte a monstrenciát a pap kezéből, és az eltörött. A frigyláda a Bazilikától keletre található.

Érdekes a vadat mentő legendás vadász, Nimród szobra is.

Ögylegtünk a Széchenyi téren, ezen a takaros kis helyen. El kell ismernem, Győr nagyon tiszta, üdítő hatással van a látogatóra. Szerettem ezt a macskaköves, pompás épületekkel körülvett tereket. Időztem az egyik padon ülve, fagyaltot falva és elmerülve az atmoszférában. Aznap nagyon barátságos időt élvezhettünk, és a Mária-oszlopot rendkívül elragadónak láttuk. Mária és a kisdéd Jézus szobra, fejükön arany koronával briliánsan tündökölt a mélykék ég alkotta háttérben.

Eljött a távozás ideje, viszontlátást kívánva búcsúztunk el Győrtől, a várostól, amelyben Napoleon is megállt 1809. augusztus 31-én, igaz, más okból.

PANNONHALMA

Győrtől húsz kilométerrel délebbre fekszik Pannonhalma, az 1000 éves monostor. Ilyen közel lévén a legnagyobb baklövés lett volna, amit egy utazó elkövetet, ha kihagytuk volna ezt az UNESCO Világörökség részét képező látnivalót. A GPS elnavigált bennünket a Főapátsághoz. A monostor 1802-ben alapított gimnáziumát tartják legjobbnak Magyarországon. Több mint 300 bentlakásos diák tanul az országnak ebben a fontos szellemi és oktatási központjában. Ahogy közeledtünk a Szent Márton hegyhez, a templom látványa mind elbűvölőbb lett. Szerencsésen időben érkeztünk egy vezetett csoport indulásához. Először rövidfilmen bemutatták a monostor életét és a Főapátság történelmét, majd a gimnázium fiatal diákja kalauzolt minket körbe, ismertetve a hellyel kapcsolatos eseményeket és a jelentőségét. A monostor egyidős Magyarországgal, ami fokozza az „értékes örökségi helyszín” fontosságát.

A templom enteriőre grandiózus! A katedrál-üveg ablakok sorozata egyszerűen lenyűgözött bennünket. A mennyezet freskói, a főoltár és a szószék a 19. században készültek. Minden ajtó kereke és felette a boltív egyedülálló. A Szent Márton Bazilika bejárata, boltívének bonyolult faragványaival szenzációs. Eddig sehol sem láttam ajtók boltívein ilyen gazdag díszítést. A bejárat oszlopainak alapja szürke márvány, az oszlopfő mészkő, szín és elem gyönyörű kombinációját rajzolva. A kapualj feletti, feltűnően érdekes fres-

kó Szent Mártont ábrázolja, amint köpenyének egyik szárnyát egy görnyedt koldusnak nyújtja. Minden egyes freskónak van mondanivalója. Az épület régi, jól konzervált falának kis részletét is láthattuk. A kriptá a templommal egyidős. A belga Stefánia hercegnő és férje, a magyar Lónyai Elemér gróf sírhelye.

Építészeti kincsek, a köztől rejtve, úgy éreztem.

Ezt követően Magyarország legnagyobb magánkönyvtárába vezettek bennünket. A Főapátság könyvtárában 300 000-nél több könyv található. Olyan volt belépni a könyvtárba, mintha könyvek fénylő, jól megvilágított csarnokába léptünk volna, a szekrényekben gondosan elrendezett könyvekkel. Alig tűrtőztettem magam, hogy egy könyvért nyúljak. A gyűjtemény évszázadok eredménye. A könyv elengedhetetlen kellék minden szerzetes életében, magyarázta a vezetőnk. Életük jelentős részét tanulás tölti ki. Itt található a magyar nyelven írt legkorábbi okmány, a tihanyi kézirat.

A könyvtár mennyezete görög istenek és istennők szép festményeivel díszített. Az itt elhelyezett, Szent Istvánt és I. Ferencet ábrázoló szobrok Klieber József alkotásai. A művészeti galéria németalföldi, olasz és osztrák művészek több értékes munkájával büszkélkedik. A közeli botanikus kertben ritka dísznövények és fák jó gyűjteménye élvezhető.

Egy darabig még csellengtünk, felvéve a környező tájat, mielőtt újra indultunk volna Esztergomba.

Emlékezetes marad számomra ez a vizit!

ESZTERGOM

Most Budapesttől 46 km-re, északnyugatra vagyunk, Esztergomban, az ország történelmileg egyik legfontosabb városában. Valamikor az ország fővárosa volt, Magyarország első királyát, Istvánt itt koronázták meg 1000-ben. Az esztergomi bazilika megtekintése volt látogatásunk fő célja. Az ország legnagyobb templomaként nevezetes. A világ nagy katedrálisainak listájában a tizennyolcadik helyet foglalja el. És valóban *hatalmas*!

Az élénk kék kupola messziről látszik, ez a gigantikus építmény Esztergom egész városát uralja. Valamennyi környező épület eltorpült mellette, nem találtuk egyiket se vonzónak ennek a temp-

lomnak a megtekintése után. A Bazilika 118 m magas, huszonkét óriási korinthuszi oszloppal. Az egyik oszlop tövéénél állva nyújtogattam a nyakam, hogy a tetejét is lássam, a puszta mérete látván tátva maradt a szám. Az épületet a 12. századi Szent Adalbert katedrális maradványain emelték, amelyet a törökök romboltak le. 1822-től 45 évig tartott ennek a mamut emlékműnek a létrehozása. A katedrális homlokzata igen egyszerű. A főbejárat mellett szobrokat helyeztek el fülkékben és az ajtó káprázatos zöldben pompázik. Az enteriőr hatásos színekkel, boltívekkel, festményekkel és szobrokkal lepett meg. Szerencsére a fényképezést engedélyezték, így – a többi turistához hasonlóan – kiélhettem kattogtató hangulatomat. Végülis a felvételeim lesznek az egyetlen memória-ébresztők, miután hazatérek Indiába.

Az orgona Magyarország legnagyobbika és harmadik Európában. Az épület alatti kriptá Esztergom több püspökének a sírhele. A sírok szobrászati megformálása hosszas szemlélődésre készítetett. Az egyik püspök sírját szárnyaló köntössel betakaró angyal rendkívül érdekes látványt nyújtott. Az oszlopok és boltívek itt lágy rózsaszín márványból készültek, ami szolid hatást ad a belső atmoszférának.

A katedrálisat ötkor bezárják, így nem tudtunk felmenni a kupolához. Lemaradtunk a város fantasztikus látványáról, amit fentről élvezhattünk volna. Mindazonáltal, ez a túra a Bazilikához megelégedésül szolgált, megnyugtatólag hatott ránk.

A BALATON ÉS TÍHANY

Volt valaha is alkalma esőben ázó tavon hajókázni?

És azt Európa legnagyobb taván, a Balatonon tenni!

Aznap a kissé fedett ég hamarosan drámaivá vált, bármely pillanatban ömlő esővel fenyegető nehéz felhőktől volt terhes. És amint elindultunk a hajónkkal, az ég működésbe lépett. Víz mindenütt, amerre a szem egyáltalán ellátott. Sűrű levegő tompította a látásunk. A fák az erős szélről megalázottnak látszottak. Sok ka-landra vágyó vitorlázó is szembeszállt a goromba idővel. A hajónk hintázott, igen, hintázás élményében részesültünk. A tihanyi apát-ság templomának ikertornyai elbűvölőknek látszottak a távolból.

A partra visszaérve Tihanynak vettük az irányt, be kellett vennünk a tihanyi dombot.

A Balaton partján hajtvá észbontó látványok tárulkoznak elénk, amiket a rossz idő se tudott elrontani.

A tó hosszú partvonalának része a Tihanyi félsziget. Széljárta, hosszan elnyúló tópart, felette domb, a dombtetőn csinos kis falu, ez Tihany. Költői, nemde? Tihanyt még nem rontotta el a turizmus. Kevés turistát látva úgy tűnt, mintha egész Tihany a miénk lenne. Ebben a különös kis faluban könnyű volt gyalogolni. Az apátság nem lehetne jobb helyen, mint itt, a donbon ülve. Az ikertornyai látványa messziről cslogatott minket. Meglátogattuk a bencés apátság templomát. A mostani épület az 1055 óta létezett régi templom 1752 évi utóda. Az ajtaja igazi látványosság! Szokásomhoz híven keretbe fogtam. Az enteriőrt gazdagon díszítik fantasztikus oltárok és bonyolult faragású térválasztók. A mennyezeti freskók impozánsak. A személyek ábrázolása részletekbe menő. A kórus karzatrácsa az általam látottak legszebbike. Rendkívül gazdagon faragott és festett. A puttókat finoman helyezték el a korláton. A tihanyi monostor alapító oklevelének másolata bekeretezve kapott helyet az altemplomban. Az eredeti templom építtetőjének, András királynak kő sírja is itt látható. Az ablakon belopakodó napsugár mintegy dicsfényt rajzolt a hely köré. Az apátság előtt fehér márványból emeltek modern szobrot I. András királynak és feleségének, Anasztázia királynénak. A kriptából bejárat nyílik az apátság múzeumába. Néhány érdekes exponátumra figyeltünk fel, köztük IV. Károly és Zita királyné alakjára, amint az ablakon kitekintve búcsúznak. Ők voltak Magyarország utolsó uralkodó párja, akik a száműzetésük előtti napjaikat ebben az épületben töltötték.

Az apátságon kívül az utcák hagyományos épületei között is számos növeli a hely szépségét. Szemmeláthatólag megőrizték még a 19. század régi életvitelének emlékeit, és büszkén ábrázolják azt az építészetükben és kézművességükben. A kiállított tárgyak között az elmúlt évek háztartási eszközei is szerepelnek. Az utcákon nyüzsgő piaci élet, különösen az apátság alatt csábítólag hatott etnikai termékek kínálatával.

Paprikát árusító boltra lettem figyelmes. Az üzlet portálját paprikafűzerek díszítették, a paprika – mint megtudtam – Magyar-

ország nemzeti fűszere. Indiában, különösen délvidéken ezt a fűszert bőségesen használják mindenféle ételhez. Sohasem láttam azonban ilyen formában árusítani. Ott zsákokba púpozva értékesítik. Egyéb kézműipari termékeket és hímzett ruhákat is lehetett kapni. Az árakat Budapesthez képest olcsóbbnak találtam. Ideális hely ajándékok vásárlásához. Megcsodáltuk a magyar tenger ékszerét!

VESZPRÉM

Veszprém nem mondható színpompás városnak, mégis bájos vonzerővel hatott ránk. A történelme hódoltsággal, pusztulással és felszabadulással tarka, a történelmi építmények viselték el mindig a rombolás oroszlánrészét és az „arcplasztikát”. Az öreg városrészt néztük meg. A város *királynők városaként* vált nevezetessé. A név onnan ered, hogy I. István feleségének, Gizellának a megkoronázása után királynők sorát koronázta meg Veszprém érseke. Fenséges érzés volt a városban sétálgatni.

Érdekes látványt nyújtott a vasárnapi vásár, amin végigmentünk a Várhegy lábához közeledve. A színhely világosan bevésődött az emlékezetembe, nyüzsgő emberekkel volt tele. Az áruikat kiállító boltosok, a körülöttük keringő vásárlók... szokásosan hangozhat, én azonban Magyarország lényegére láttam rá és éreztem meg azt. Turisták számára kicsinosított városok után ez a kis város teljesen érintetlennek tűnt.

Kevés emlékmű vagy történelmi épületrész vagy azok helyreállított változata maradt fenn. A Várhegyre a körzet egyetlen utcájának látszó Vár utcán mentünk fel. Az első figyelmet keltő látvány a Hősök Kapuja volt. A mai modern mantra – visszaforgatni és újrafelhasználni – klasszikus példája a Kapu, 1936-ban építették a 15. századi várkapu köveiből.

A város még nem nyílt meg a turisták számára, ezért nem leptek meg a „Fényképezni tilos” táblák a várban és a múzeumokban. Szerencsére a székesegyházban nem találkoztam a problémával. A Szent Mihály székesegyházban 11. századi eredeti falrészleteket láthattunk. Az enteriőr igen jól dekorált, a falfestmények szép színű bonyolult dizájnnal. Az oltár szerény; a vibráló színekben gazdag katedrál-üveg ablakok és az ajtók lenyűgözők.

A székesegyház előtti szentháromság oszlopa elbűvölően hatott az élénk kék ég előtt. A kompakt, két lakóépület közé szorult piarista templom belül gyönyörű látnivalókkal hívogat. Az enteriőr viszszafozott. A Gizella kápolna falait több régi esemény festménye díszíti, sajnos nincs fotóm róluk.

Az utcák nem tobzódnak látnivalókban. „A világ vége a Vár utca vége!” – mondják! István király és Gizella királyné szobrát sokan fényképezték előttem is. 1938-ban emelték István király halálának 900.-ik évfordulójára emlékezve. A szobor mögött a dimbesdombos, sziklás Benedek hegyre látni. Szent Katalin középkori dominikánus kolostorának romjaira is rálátni erről a sánctól. A dombtetőről pompás kilátás nyílik, pontosan látható, hol a piros cserepes tetőkkel díszes régi város vége, és hol kezdődik a magasépületek uralta új város. Végülis jó döntés volt megnézni ezt a várost.

HOLLÓKŐ

Távol a turistákkal elárasztott Budapesttől, a Cserhát hegyvonulat völgyében, Budapesttől északkeletre fekszik ez a kis, fotózásra temmett falu, Hollókő. Budapesttől egész napos kirándulásra mentünk ehhez az UNESCO Világörökségéhez tartozó helyszínhez. A festői útvonalon haladva nem is érzékeltük, milyen hamar tettük meg a Hollókő és a főváros közötti 100 km-es távolságot. A zöld környezet mind sűrűbb lett, ahogy közeledtünk a célhoz. A táj dombosabbá vált, és a domboldalakon legelő juhok és tehenek látványa több helyütt megállásra készítetett bennünket, hogy digitálisan rögzítsük a látványt. Végül, amikor hatalmas hollót pillantottunk meg egy útelágazásnál, tudtuk, hogy jó úton járunk. A holló fontos karakter a községet körüllegő legendában. A mesék hallgatására mindig kész lányaim könyörögtek: meséljem el nekik ismét a legendát. És előadtam a mesét arról, hogy egy vár ura elrabolt egy csinos hajadont. A hajadon nevelőnője, a boszorkány, szövetkezett az ördöggel, hogy megmentsék a leánykát. A kedves és segítőkész ördög beszervezte az akcióba a csatlósait, akik hollónak álcázták magukat. A hollók a várkastély köveit egymás után elhordták, a folyamat eredményeként Hollókő vára épült meg, óriási szikla tetején. A megmentő holló megérdemli, hogy lefényképezzük, döntöttek a lányaim.

A turisták kiszolgálása fantasztikus volt. Jól kitáblázott útvonal vezet a parkolókhoz, kis étkezdék, egy kis ajándék-bolt, és a parkoló őrtől helyes eligazítást kaptunk. A községben legokosabb gyalog sétálni. Az ösvény folyamatosan csalogatott bennünket, tudatosan csigalassúsággal haladtunk, közben mély lélegzeteket vettünk az erdei illatból, és olvastuk az útjelző táblákat végig az úton. Hamarosan a Hollókő vár kapujánál álltunk. A 13. századi kimagasló építmény most romos. A vár belső tereiben tett séta kellemes királyi érzést nyújtott. Érdekes volt fel- és lejárni a lépcsőin, szobáról teremre haladni. Az omladozó falairól lélegzetelállító látvány tárulkozott fel. Az alattunk elterülő Bükk Nemzeti Park a zöld minden árnyalatával festett világnak tűnt. Hollókő házait is látni. A várban kis múzeum kapott helyet, ahol különféle középkori fegyvereket és a Hollókő népe által követett életstílust mutatják be. A bútorzat között elhelyezett bábuk életet leheltek az ábrázolt életképbe. Ezután a községbe vezetett az útunk. A falu lakosai, a palócok egyedülálló tradíciót és kultúrát képviselnek. Építészeti stílusuk és nyelvük egyaránt különleges. Mesélték, hogy a község többször leégett. Minden alkalommal fát használtak az újjáépítéshez, amikor visszaköltöztek. Úgy látszik, a lakosok nem tartották be a fa használatának akkori tilalmát. Az 1909-es pusztító tűzvész után a falakat téglából, a tetőket cseréppel építették újjá.

Szemlátomást törekednek megőrizni ennek az etnikai csoportnak az identitását. Az atmoszféra a 20. századi mezőgazdasági forradalom előtt uralkodóéval azonos. Mindössze 60-70, az utca min-két oldalán takarosán megépített és elkerített házból áll a falu. Igen, rácsodálkoztunk, egyetlen utcából álló község, és mégis megőrzi a régi világ hangulatát. A falu közepén áll az 1889-ben épült templom, egy szép, fehérre meszelt építmény, fa harangtoronnyal. A házak egy részét különféle témáknak szentelt múzeumná alakították. A babamúzeum és a kerámia-múzeum olyan mágneses bájt sugároztak, hogy nehezen tudtunk elszakadni tőlük. A ruhákon alkalmazott dizájnok és hímzések, valamint a kerámia munkák bonyolult kivitele köteteket beszél a helyiek óriási tehetségéről. Kevesen élnek itt, és úgy tűnt, mintha sok látvány filmből került volna elő, olyan színészekkel, akik nagy igyekezettel adják tovább a büszkeségüket képző kultúrát. Amint kísérteltünk a történelem-

ből a 21. századba, a falu tradícióinak konzerválását szolgáló képek újra felvillantak az agyamban. Több jelentést látszottak hordozni. Magyarország nagy feladatot lát el a történelem kicsiny darabjának a megőrzésével, ami művelődést tesz lehetővé fiatalnak, idősek egyaránt.

BUDAPEST

Budapest csodái számtalanok, de mennyit tud az ember megnézni huszonnégy óra alatt? Végigpásztáztam a térképét és valami ilyesmit tudtam leolvasni: ez a helyszín kötelező... ezt a helyszínt és azt ne mulassza el... ezt sem és azt sem... és ó! Hogy hagyhatjuk ki ezt? Megértettem, hogy nehéz választások előtt állok. Szerencsére a Parlamenti látogatás már Indiából távozásunk előtt foglalva volt, tudtam, hol kezdjem a túrát. Időben ott álltunk ez előtt a bámulatos építészeti csoda, Európa második legnagyobb parlamentje előtt.

A pompás exteriőr jól jelezte, milyen lenyűgöző enteriőr vár ránk. Rövidesen okos fiatal kísérő vezetett be bennünket az épületbe. Értethetően alapos biztonsági ellenőrzés után bent is voltunk az operába illő bejáratnál szemben. A kísérőnk számtalan statisztikai adattal és információval árasztott el bennünket, amiből semmire sem emlékszem, de máig megmaradt az emlékezetemben az enteriőr pompája. Megközelítőleg 700 helyisége van az épületnek, ebből három tartozott a látogatás programjába. Mennyire kiábrándító! Az ország legfontosabb nemzeti ereklyéje, Szent István koronája is megtekinthető. A régi ülésterem volt a legérdekesebb. Mielőtt azonban belépünk volna, felhívták a figyelmünket a számozott szivartartókra. A képviselők ide teheték le a szivarjaikat, mielőtt fontos kérdésben szavazni mentek volna, megjegyezve a számot. Ez különlegesség! Elhagyva a Parlamentet, rövid sétára indultunk, utcáról utcára jártunk a Kossuth tér körül. A tér délkeleti sarkánál találtuk Nagy Imre szobrát, ami elegáns tiszteletadás az 1956-os forradalom alatti miniszterelnöknek, akit később kivégeztek. Az élethű bronz alak egy piciny tó felett átívelő helyes kis hídon áll. Egy padra ülve olvastam róla, ez segített megismerni azokat a küzdelmeket, amiket a magyar nép a saját kormányért folytatott harcban vívott. Bővült a kapcsolatom Magyarország múltjával, és jobban tudtam értékelni az ország népét.

Kicsit távolabb találtuk József Attilának, az ország legkedveltebb 20. századi költőjének a szobrát. Turisták sora fényképezte le magát vele.

Megrendítő látványban részesített a Duna partján sorakozó 60 pár vas cipő. Ezzel azoknak a zsidóknak tisztelegnek, akik nyilas fegyveresek áldozataivá váltak. Azokat a cipőket képviselik, amelyek hátra maradtak, miután az agyonlőtt áldozatok a Dunába zuhantak. Az én tizennégy- és tíz éves gyermekem elnémult a soktól, amikor az incidensről tudomást szerzett. Szükség van az ilyen zord emlékeztetőkre, hogy ráébredjünk, miként jutottunk a mai „békés jelenhez”. Komor hangulatban hagytuk el a helyet.

Hatalmas, nyitott tér egyik oldalát foglalja el a százéves, lenyűgözően szép Szent István Bazilika. Az arany környezetbe illesztett márványoszlopok kellemes látványt nyújtottak, a használt színek és a nagyszerűség érzése szinte nyomasztó. Nagyszerű élményben részesített bennünket a Szent Jobb, Szent István jobbkeze ereklyéjének látványa.

Ezt követően mágikus helyszínt, a Várat látogattuk meg. Szobrok és plasztikai művek ünnepi látványa kápráztatta el a szemünket. A díszkaput, a mítikus turul-madarat, a szökőkutakat megállás nélkül fotózták. Semmit se hagytak parlagon a fényképeszek. A múzeumok is kiválóak arra, hogy a látogatók ismerkedjenek az adott nemzet történelmével, ezért a Nemzeti Galériában tett séta is gondolatébresztő volt. Időszűke miatt egyetlen múzeumot választhattam, és meglelédesemre szolgál, hogy rá esett a választásom.

Nem lehet kihagyni a meglátogatott ország tradicionális konyháját. Az országban töltött 96 óra alatt bőséges lehetőség adódott, hogy megkóstoljuk a helyi ételeket. Csupán egyetlen magyar specialitást szertnék azonban kiemelni: a kürtös kalácsot. Ez a magyarországi utcákon tett sétáink alatt társaságul szolgált, amíg el nem fogyott. Egy alkalommal szerencsém volt látni, miként készül ez a finomság. Kelt tészta golyókat laposra hengerelnek, majd vékony csíkokra vágják. A csíkokat fém hengerekre tekerik. Ecsettel beolajozzák, majd lisztben megforgatják, végül tűz felett megpirítják. Hamarosan ellenállhatatlan illatok terjengenek és fokozzák az éhség-érzetet. Most kell meghozni a nehéz döntést: „csokoládé moGYoróval vagy a nélkül” vagy „cukor fahéjjal” legyen-e a bevonat,

avagy „simán” kéri-e a vendég? Akárhogy is... mi egyszerűen élveztük ezt a kalácsot.

Elemésztett energiánkat pótlendő kürtös kalácsot fogyasztva folytattuk az útunk. A Mátyás templom tetőzete elbűvölt, az enteriőr pedig egyszerűen megbabonázott bennünket. A szép Halászbástya akadálytalan kilátást biztosított a folyón túlra. Nagy öröm, hogy felhőtlen napunk volt, és csodálatos látványt élvezhetünk. Az emlékművek csillogtak a Duna túloldalának sík vidékén. Többhelyütt megálltunk, hogy meghallgassuk az utcai muzsikusokat. Határozottan ez a magyar zene megértésének legjobb módszere: közvetlenül a helyieket meghallgatni.

A Hősök tere pihenésre kiválóan alkalmasnak látszott. Árpád generációjának tagjairól és más uralkodókról készült életnagyságúnál nagyobb szobrok nagy ívet formáló emlékműben elhelyezve emlékezetes műként maradnak meg emlékezetünkben. Messze kellett állnom, majdnem a tér végi úton, hogy az egész teret tisztességes képbe fogjam. Olyan volt ismerkedni az emlékmű karaktereivel, mintha magyar történelemkönyv fejezeteit olvastuk volna. Követve az utca-térképet, elértünk a Vajdahunyad várához és a Jáki templomhoz. Közel voltak már a nap végső pillanatai, nem várhatuk, hogy a templom és a múzeum nyitva legyen. Az enteriőrök viszont, amiket láthattunk, utaltak a dicső enteriőrökre, amikről lemaradtunk.

Végül kifutottunk az időből. Milyen csodálatos időt töltöttünk Magyarországon! Vegyes érzelmeim voltak, nem tudtam, boldog vagyok-e attól, amennyit az országból láthattunk ez alatt a 96 óra alatt, vagy szomorúság töltse-e el attól, hogy mennyit nem láttunk.

Ha lehetőség adódik, újra ellátogatok ide.

***

ERDÉLY, 2007

(Fotók: *Erdély* és alkönyvtárai)

Eredetileg angolul kezdtem Erdélyről írni, talán mert a külvilágnak szerettem volna értésére adni, milyen elszomorító, kegyetlen sorsot kell felvázolnia annak, aki erre a bonyolult területre lép. Magyar átiratban igyekszem pontosításokkal élni, nehogy furcsának tűnjön egyik-másik most magyarra átültetett mondat. Ma is félek Erdélybe látogatni, az ottani helyzet nem nekem való. – kezdtem évekkel ezelőtt Erdély leírását.

Erdélyt (idegenek inkább Transzilvániaként ismerik) nem próbálom meg földrajzilag pontosan körülírni, sok a vita körülötte. Míg mi, magyarok, például Partiumot (másként Részek) külön kezeljük, addig a románok – elég érdekes módon – azt is Erdély részének tartják. Mivel a túránk során érintett városok egy része (Nagyvárad, Arad) a Partiumhoz tartozik, amikor Erdélyről írok, egyszerűen Románia magyarulakta területeiről van szó. Erdély népei boldogak, mert rendkívül szép hegyvidéken élnek, ugyanakkor szerencsétlenek, mert hazájuk évszázadokon keresztül olyan ostoba népek csatatere volt, amilyenek mi, magyarok, szomszédaink, a románok, és elnyomóink, a törökök vagyunk. Európa legnagyobb, a nemzete főttestétől elvágyva élő etnikuma, Erdély magyarjai székelynek hívják magukat. Kedves, okos nép. Ezt fejezi ki egy mondásunk is: „Csavaros agya van, mint a székelyeknek.” Ez se segített nekik átúszni a történelem ostobaságainak tengerén. A lélekszámuk csökken.

A külföldiek általában a vérszomjas, különlegesen kegyetlen vámpír magyar nemes, Drakula szülőföldjeként ismerik.

Jó három évet töltöttem a II. világháború alatt Nagyváradon (ma Oradea), az anyaföld és Erdély közötti, Partium-nak ismert földrészen. Ott kezdtem iskoláimat, és éltem a „középosztály” gyerekeinek boldog életét, amíg az amerikai-brit bombázások el nem kezdődtek. Percekkel a szovjet gyűrű bezáródása előtt hagytuk el a szép várost 1944 őszén. Szerencsés esemény. Sorsforduló. Ha maradtunk, végig kellett volna szenvednünk a Ceaușescu -rezsím borzalmait. Biztos keserűbben szólnék ma Erdélyről.

Mióta gyerekként elhagytam Nagyváradot, a mostani útunk előtt egyszer hajtottam át rajta, kizárólag mert a feleségem egy pil-

lantást akart vetni Erdélyre, a Kárpátokra (eldöntendő, látogassunk-e el oda hosszabb túrára), és gyerekkorom városára. Annnyira gyűlöltem Ceaușescu -t, annyira sajnáltam a Romániában rekedt magyarságot, hogy nehezen viseltem el azt a fél napot is, a szegénységet, reménytelenséget. A diktátor kivégzése után is sokáig hezitáltam, vállalkozzam-e az útra. Ahol az egyik legnagyobb magyar író szemét kiszúrhatják vasvállával, oda nem megyek, mondogattam.

Azóta mindkét lányom, férjükkel, és a feleségem barátnőikkel el látogatott Erdélybe. A DVD-n található fotók egy része az ő utazásukról számol be.

Végül a kor győzött. A saját korom. El kellett döntenem, ki hagyom-e Erdélyt az életemből vagy nekivágok most, amikor még van erőm vezetni – ismeretlen, rossznak tudott utakon – több mint 2000 km-t, nekifeszülni az etnikai ellentéteknek, kitenni magam és útítársaimat esetleges kellemetlenségeknek. És győzött a másod-honvágy, a pótlási kíváncsiság. Szüleim és két bátyám ugyanis nagyváradi tartózkodásunk során tettek egy kirándulást Erdélyben és azóta is furdalt a kíváncsiság, főként az Oltárkő képe lebeggett a lelki szemeim előtt. Pótolnom kellett az akkori korom miatt elmaradtakat.

Még néhány bevezető mondat:

Erdély különleges helyet foglal el a magyar – és persze a román, no meg a szász – történelemben. Különleges volt szépségénél fogva is, azért is, mert jórészt a többi magyarlakta területek lakosságától sok ismérvet tekintve eltérő, kitűnő etnikum, a székelyek lakták, lakják, meg mert az anyaországnál is zaklatottabb, bonyolult történelmet élt mióta csak külön néven emlegetik.

A sors úgy hozta, hogy Édesapámat – a visszkapott területre irányított pedagógusként – Nagyváradra helyezték. Az egész életemet, gondolkodásomat, világlátásomat meghatározó éveket töltöttem ott: ott kezdtem ugyanis az iskoláimat, és ott ért először a családomat tönkreverő, engem is végtelenül megrendítő csapás: a II. világháború és annak egyik legszörnyűbb magyarországi szőnyegbombázása. Majdnem mindenki meglepődik azon a véleményemen, hogy ilyen pöttöm gyerekként is megéreztem valamit abból, amit finoman is csak „helytelen elnyomói attitűdnek” tudok keresztelni: mi, magyarok se viselkedtünk bölcs, a kisebbségbe került

vagy csupáncsak *más* etnikumot megbecsülő, annak emberi, közösségi jogait tisztelni tudó hatalomként. Nem emlékszem, hogy bárki – lehet, hogy túlzok – becsületes nevén románként emlegette volna a románokat! Oláhok voltak azok, tán nem „büdös oláhok”, mint so- kan becézik őket ma. Nem tudok román nyelven folyó oktatásról, a közügyek többnyelvűségéről. A nemzedékeken keresztül folyó po- fozkodás pofonokat adó oldala voltunk és nem közös sors kovácsai! A legfontosabb, kitörölhetetlen nyomot, emléket mégis egyetlen ember, a Nagyváradai Tanítóképző Gyakorló Iskolája valószínűleg II. osztályának vezető pedagógusa hagyta nekem örökölni. Az az em- ber, aki – ne feledjük! – az akkori fajüldöző terror tobzódása csú- csán, amikor a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezték, kockáz- tatva, hogy velük sorsközösségre sodródhat, leparancsolt bennün- ket, nebulókat az ablakból, ahol a sárga csillagosokra gúnyszavakat ordítoztunk, és hosszú percekig magyarázta nekünk, hogy ők is ép- pen olyan emberek, mint mi, „magyarok” vagyunk, csak most ép- pen őket sújtja az átok. Óriás volt emberként, csak felnőttként kezd- tem értékelni, mekkora, amikor megismertem a zsidóirtás magyar történelmét, megtudtam, hogy az egyik tökéletes „pucolást” éppen Nagyváradon hajtottuk végre, megtudtam, hogy a zsidóság bármi- lyen védelme azt hozhatta, hogy a „bűnöst” közibük lökték. És óri- ás volt pedagógusként, mert belém (remélem, belénk) tudta vésni a fajgyűlölet gyűlöletét. Hiába tapasztaltam egy-egy ország, biroda- lom aljasságát, sohase tudtak megfertőzni azzal, hogy egyenlőség- jelet tegyek terror és nép, országméretű kapzsiság, harácsolás és az ott élő emberek közé. Aki a neve megtalálásában segédkezet tud nyújtani, megköszönöm.

Ennyit bevezetőként.

Lássuk tehát, mit tapasztaltam a túra alatt.

A túra tervezése napokat vett igénybe és nem bizonyult elhibá- zottnak. Talán az utolsó nap programját kellett volna rövidebbre vennem, ha tudom, hogy igencsak rossz módszerrel javítják az utat Fogarastól kezdve mintegy 50 km-en át. Azon a szakaszon bandu- kultunk másfél órát, lehet, hogy többet.

A szabatosan négyfelé szabdalt program (a hazatérést Aradról csak ráadásnak szántam) első napi adagja Budapesttől a Kolozs- vár előtti Gyaluig szólt. Az M3-ason indultunk, mert a német tér-

kép-weblap is, meg magam is azt hittem gyorsabbnak. A hibucira hamar fény derült: igaz, hogy a sztráda már elsuhan a Fidesz-bástyá Debrecen mellett (amit a szoclibek ostoba módon nem trombitálnak naponta), de ott T-torkollik valamibe, amin, sem előtte, sem a kereszteződésben nincs tábla, hogy merre kéne venni az utat Romániának. Keresgeltünk egy darabig, mire kiderült, hogy vissza kell menni a T baloldali ágán Debrecenbe, majd át rajta. Nem folytatom: itthon voltunk.

Az első pozitív meglepetés a határon ért bennünket. Tiszta benzinkút, magyarul (nem nagyon kedvesen, de) pötyögő hölgy, akinek megköszöntem ezt a készséget. Sztráda-bilétát is pillanatok alatt kaptunk (6,- NOR), ezt a sárga kört nagyon ajánlotta a figyelmünkbe a kedves székelő hölgy, aki bejár hozzánk (szigorúan büntetnek – mondta), de aminek később nem láttuk értelmét, mert konkrétan sztrádával nem találkoztunk sehol a hosszú úton. Gyorsított kiképzésű út vezetett ugyan Nagyváradig, meg pár kilométerre Brassó előtt és után, de messze nem felelnek meg a nemzetközi normáknak. Amire számítottunk, azt kaptuk.

Nagyváraddal (Oradea)(1) egyetlen célunk volt: kielégíteni a nosztalgiámat. Ennek megfelelően a pályaudvar, felette a domboldalon a Juhász Gyula utca, a katolikus székesegyház, a Sas-palota, a Tanítóképző Gyakorló Iskolája és a Félix-fürdő volt a város gombostűjére tűzve. Mivel dél jócskán elmúlt, mire a város szagát megéreztek, Félix-fürdőt eleve ejtettem. Mindjárt sorolom, mi miért volt (lett volna) fontos és mit találtunk? A város háromnyelvű utcaterképét kemény 1200,- forintért még Pesten, a Térképírálynál (online is működik) beszereztem, hamar örömteli fény derült arra, hogy három keresnivaló párszáz méterre van egymástól: a pályaudvar, a Juhász Gyula utca (ezt pöttöm-koromból tudtam) és a püspöki templom-palota-kanonoksor együttes. Boldogsággal töltött el, hogy a Juhász Gyula utca ma is erre a névre hallgat (mi lenne nálunk fordított esetben, hiszen saját József Attilánkat is poros polcra raktuk a gengszterváltás után, jó darabig). Ott akartuk kezdeni a körbejárást, de mintha itthon lennénk, rögtön (csatornázás miatt) teljesen lezárva találtuk azt az utcát, amin a sínek alatt akartunk áthajtani. Így a pályaudvarhoz mentünk, aholis magyar taxisofőr szó-térképet rajzolt a másik két keresett objektumhoz ve-

zető utakról. Tanácsát követve nem is kísérleteztünk tovább autózással, lefizettük a parkolóőrnek az 1 NOR-t (új lej, 10000-el vágják meg a régít) és elsőnek lementünk a székesegyházhoz. Miről is híres az előtte álló Szent László szobron kívül? Hát arról, hogy életemben először ott hallottam – püspök celebrálta misén – szimfonikus zenekart és nagy kórust. Számomra a zene bölcsője! Hoppá, elfelejtettem közben, hogy Várad bevezető főútvezetőjét két szempontból is meglepőnek találtuk: egyrészt a szocreál háztömbök, teljesen beüvegezett erkélyeikkel, szürkeségükkel és egyáltalán, jellegükkel Bombay házait juttatták eszünkbe (igaz, egyébként széles, zöld sugárútnak lehetett volna értékelni), másrészt először táalta számunkra a rejtjelzés romániai csodáját, azt, hogy utcanévet nem láthat földi halandó. Ha isteni adottságokkal rendelkezik, zsigereivel megérzi, hol kell egy körforgalomból kilépni, egyébként keringhet az idők végezetéig. Hiába, latin nyelvcsoporthoz hasonló csodával Franciaország dédelgeti turistáit. Sietsz, jó időben odaérsz egy útelágazáshoz, kiugrik a szemed, de nem találod a helyes útírányt. Találomra befordulsz jobbra és lent, a fűből épphogy kiemelkedve látod a nem keresett városnevet mutogató 50 cm hosszú táblát. Nade most az éppen Romániához tartozó Nagyváradon vagyunk és elhagyjuk a püspök-negyedet (a *Nagyvárad alkönyvtárban*, a 010-es kép a Kanonoksról, lefotóztam az épület homlokzatát is, de sűrű lombosítású fasort láttam viszont: 007). A püspöki palota pedig ma múzeum, nem volt rá időnk. A templom sekrestyéjébe kopogtatva egy hölgytől megkérdeztem, tényleg létezik-e még a Gyakorló Iskola. Rövid fejtörés után a Szent László templom környékét ajánlotta, reménytelen volta miatt ejtettem ezt is. A taxis útmutatását követve átmertünk egy felüljárón, hogy megkeressük a házat, ahol '41 nyarától a '44 júniusi szőnyegbombázásig laktunk. Megbámultam a pályaudvar épületsorát és az öt-hat vágánysort. Az épületek középső tagja rendszeresen renovált valami, jobbra-balra félig romos épületek bástyázzák. Nem emlékeztem, hogy nézett ki a szőnyegbombázás előtt, a rutin-kép nem vésődik az ember látó-ideghártyájára. A bombázás utáni, sokáig füstölő romhalmaz megjelent a lelki szemem előtt, de az útitársaknak sem írtam le a részleteket, Önöket se bombázom vele. Elég, ha annyit említek meg, hogy a visszautat azon a felüljárón tettük meg, amit minden nap

kétszer másztam meg, suliba menet-jövet, és a sínek között a bombázás után akadt olyan, amelyiket az emelet-magas felüljáróról el lehetett volna érni, odáig kunkorodott fel. Hosszú, poros, rosszul aszfaltozott úton poroszkálva értünk el végre a Juhász Gyula utcához, ami kiszáradt vízmosáshoz hasonlított, pedig anno jó állapotban lehetett, nem emlékszem, hogy akadályverseny színteréül szolgált volna számunkra. Jut eszembe, nem találomra keresgeltük a házat, pár nappal indulás előtt villant az agyam: Juhász Gyula utca 16. Vagy a spot-memóriám lépett működésbe (könyv becsukása előtt ránézek az oldalszámra és hetek múlva is emlékszem rá, névmemóriám viszont egyszerűen nincs) vagy „Kolja” szülőföldre lépéskor felbukó szavaihoz hasonló hatás ért („Kolja, a nép el-lenségének fia” című írásom hősére utalok). Két ház hasonlított a bennem élő emlékképre, először a 12. sz., ahol a kertben kapálgatott egy nénike. Magyarul hangolt le, mondván, hogy először hallja a mesém, nem tud semmiről. De szemközt, vagy négy házzal ar- rébb lakik egy idős asszony – mondta –, aki végtelen óta itt lakik, kopogjak be az ablakon, örömmel fog kalauzolni. Odamenet látom ám a 16. házszámot és már tudom: ezt keresem. Bőbe néni kijön és a Halmos név hallatára azonnal rámutat a házunkra: igen, ott lak- tak! Volt magának egy szőke húgocskája.... Szőke nem volt... Akkor világosbarna, göndör (ez stimmelhet, gondoltam, Ili lehetett vilá- gos), fodrászt játszottam vele és lenyírtam a fürtjeit... Kedves!... De a nénike végülis annyira aranyos volt, el nem akart engedni ben- nünket, hogy végül készült egy fénykép vele: 016. Tudta, hogy a ház tulajdonosát Popovicsnak hívták, és lakott ott egy epilepsziás nagylány is. Ahogy mondta, felderengett. Megmutatta Juhász Gy- ula házat, a mi időnkben közvetlen szomszéd volt, de ma új ház áll a kettő között. A 014 és 015 kép a „mi házunk”, a 017 a költő lakhe- lye (1917-ig, ahogy az életrajzában olvasom; mindenesetre itt imád- ta szőke Annáját), a 011 és 012 kép a pályaudvar. Készült két-há- rom kép a szomorú állapotú utcáról, utcasarokról, de nem rontom vele az olvasó hangulatát. A viszontlátás és a név megőrzése fölötti öröm egyébként is elnyomta a látvány szomorúságát.

A taxis úr még ott lézengett a pályaudvarnál és korrekt útvonalat magyarázott el a Sas-palotáig. Hamar rá is találtunk és kívül-belül megcsodáltuk. Rendes rekonstrukción eshetett át valamikor, és elég

jól ápolják ma is (035). Az ördög bújhatott belém, amikor lefotóztam a főbejárat feletti üveg-mozaikot is, ami a belső sasos mozaikhoz képest elég töredezett állapotban leledzik (030). Számtalanszor elmeséltem, többször leírtam, hogy akkor dobáltak fel bennünket, hat gyereket a teherautóra, amikor az épület melletti, a térre nyíló utcák torolatában már szovjet tankokra tüzeltek magyar páncéltörő ágyúk. Sokkal többre nem is futotta. Körülnéztünk, sétáltunk egyet a palota előtti téren és indultunk tovább.

Mielőtt elhagynánk Nagyváradot, csendben megjegyzem: mára (2002. évi adat) a magyar lakosság számaránya ott 27,5%-ra csökkent. Erről a kérdéskörrel azonban később, összefoglalólag szólok.

Nagyváradról könnyen kikeveredtünk, nem úgy, mint később egy-két városból. Írott útitervem szerint a következő állomás Bánffyhunad lett volna, nejem azonban **Csucsán** megállást parancsolt. A Boncza-kastély kapujánál épp jött kifelé egy nyíltarcú fiatalember, aki a román mellett beszélt valamit angolul. Láthatólag meglepődött, hogy van, akit érdekel a múzeum, majd rábólintott, hogy a kocsival felmehetünk a kacsaringós kőúton. Bár - jegyeztem meg - és mintha meredeket mondott volna. Valószínűbb, hogy a kátyúkra akarta felhívni a figyelmet. Vállrándításomra, hogy nem gond, kedvesen elmosolyodott és vidáman intve elkerekedett. Az út egy igencsak elkeserítő állapotban lévő épület háta mögé vezetett, a kis platóról „balkáni” állapotot tükröző melléképületre lehetett rálátni. Ez volna az Ady emlékhely? – csodálkoztunk. Az épület mellett ellépkedve azonban varázslatos fenyőliget közepén feltűnt a híres kastély és távolabb egy karcsú fatorony. Rövidesen megjelent a terület felügyelőjének mutatkozó, rosszul öltözött férfi, aki elmagyarázta kézzel-lábbal, hogy nem lehet csak úgy ténfergni, jegyet kell ahhoz is váltani, majd bemutatta az épületeket: ez itt Ady szobája – és rámutatott a nagyon elhanyagolt épületre, ami mögött a kocsink állt (001 kép); ez itt Octavian Goga kastélya – és rámutatott a Boncza-kastélyra (Octavian Goga román költő valamikor a két világháború között vásárolta (!) meg (003 kép); az ott a költő mauzóleuma – és rámutatott a domboldalra vezető lépcsősor végén látható emlékműre (002 kép); a torony pedig ortodox templom (005 és 008 kép). Namármost: Adyról, Csinszkáról, a Boncza családról a továbbiakban egy bűdös szó sem hangzott el. A kas-

tély – elég elhanyagolt állapotban ugyan – szép bútortárat, szőnyegeket, festményeket és szobrokat vonultat fel, és terjedelmes könyvtár is látható, de oda nem léphet be a látogató. Ha nem lennének sílányok a történelmi ismereteim, be nem tettem volna a lábam erre a Goga-emlékhelyre. Most megtanultam a Wikipedia enciklopédia-weblapból, hogy Goga nem is annyira költő volt, mint politikus(2), pár hónapig Románia miniszterelnökeként rontotta a világ levegőjét. Ez a pár hónap elég volt neki arra, hogy ádáz zsidóüldözésbe kezdjen, megfosztva a zsidókat román állampolgárságuktól. Így már érthető a „vásárolta”, visszavonhatom a felkiáltójelet. Még szerencse, hogy nem mentünk fel a „mauzóleumához” (a sírja egyébként Bukarestben van, Hitler által is díszítve, emlékműről van tehát szó). Azt ajánlanám mindenkinek, kerülje ezt az emlékhelyet, mint leprafészket, ha nem lenne ott a román ortodox templom is. Majdnem lelegyintettük, én erőltettem, hogy nézzük meg. Lassan, de előkerült a parókiáról az apáca (talán annak nevezhető), akit aztán – megkérdezve, szabad-e? – lefotóztam. Aranyosan megmutatott mindent, még az ikonosztáz mögé is betekinthettünk. Búcsúzóul egy képeslapot és ezt a békés-boldog mosolyt (007) kaptuk tőle, ami – sajnos – csak a mélyen hívők sajátja.

A csucsai képek már érzékeltetik, hogy közben megváltozott körülöttünk a világ. Kizöldült, dombossá vált, mélyen szívtuk magunkba a tiszta levegőt. Na meg a párákat. Mert ezúttal is előszedtem esőcsináló képességem, ami a kirándulásaimon rendre esőt varázsol a kék égboltból is. Négy napon keresztül csöpörgött az eső, párszor rövid zivatarban is részesített minket a természet-isten. Ezúttal azonban elég tisztességesen viselkedett: amikor kiszálltunk az autóból, csöpörgő eső-bébivé szelődött, el-elállt, néha kellett csak esernyőt használnunk.

A következő tervezett megállónál, **Bánffyhunadon** (illetve hát onnan Gyaluig) kellett az esernyő. A híres református templom volt a cél, kívülről körbe is tudtuk járni, de a kulcsos embert (tiszteletes vagy sekrestyés) nem leltük. Nejemet és sógornőmet nem nagyon izgatta fel a dolog, ők már - szervezett túrán - sikerrel abszolválták a feladatot. Számomra a városka két esemény miatt marad emlékezetes: itt ért az első atrocitás és az első kemény NEM, utóbbi, amikor rendőrtől magyarul kértem tájékoztatást. Most tessék csodálkozni:

az *atrocitás* magyar embertől ért bennünket. A hölgyek emlékeztettek: Bánffyhungad arról is híres, hogy gazdag romák kacifántos, pompázatos tetőzettel építik a kastélyszámba menő házaikat. Mivel az első házsorban rögtön több ilyen is akadt, félrehúzódtam és fotóztam (*Bánffyhungad alkönyvtár* – 4 fotó). Látom, jön szembe egy Dacia, átvág a mi oldalunkra, megáll szemben és kipattan egy középkorú, köpcös férfiember, vörösre dagadt képpel. „Ezek gazemberek, gyilkolni is képesek! És maguk ezeket tartják fotózásra érdemesnek?” Összeszedtük magunkat és odébbálltunk. Nem lehetett tudni, mire képes, tán még tettelegességre is. Mint kiderült, a kapuját álltuk el éppen. A düh oka azonban nyilvánvalóan nem ez volt, hanem vagy roma- vagy románykülölet (nem hiszem, hogy nem romák építik ezeket a csúfságokat), esetleg sokra nem menő ember gazdag-fóbiája. Mi lesz veled Erdély? *Ilyen gyűlölettel semmi*. No, aztán, konstatálva, hogy a templom (az adott pillanatban) bevehetetlen vár, elkezdtük keresni az utat Kalotaszentkirályra. Mi se természetesebb, odamentem egy éppen mellénk parkoló rendőrhöz és megkérdeztem, beszél-e magyarul. *NEM* – mondta. Angolul? Rázta a fejét. Elkezdtem mondogatni a keresett község nevét. Ő meg szinte dühödten ismételte a kérdőjelekkel – lassan rájöttem – a román megfelelőjét: Szankraakárm. Végül bólintottam, mire rámutatott a cca. 50 m-re lévő elágazásra, hogy ott, aztán a jobboldali ágon (latin, francia kell hozzá?). Hogy melyikünknek volt igaza, csak a megbékélés istenei tudhatják. Bár csak 50% feletti lakosság nyelvét köteles beszélni egy adott település rendőre, mint Lövétén megtudtuk, és itt csak egyharmad a magyar, meg turizmus, ugyebár, de én is megtanulhattam volna a román nevet (miért várjuk el araboktól, hogy latin betűket is használjanak?) Mi lesz veled, Erdély? *Ilyen ostobasággal nem sok!* Nyeltem egyet és békésen elkocogtunk Kalota egyéb tájaira. Más lehet persze ilyen idegen, hideg közegben élni.

Nekem már itt elegendő volt a csúf színekben pompázó vas-pléh kapukból, háztetőkből. Végigkísértek egész Erdélyen, sőt visszaúton a magyar határvidéken is. Ennyi fémkaput eddig csak orosz-ukrán vidékeken láttam, ott meg a kárpátaljai magyarokat fertőzték meg. Később az ortodox templomok kupolái is bádogfedéllel virítottak. Utasaim tudták, a magyar turisták – az általános lekezelés részeként – csak bádogtemplomokként emlegetik őket.

Kalotaszentkirály (képek: *azonos nevű alkönyvtár*): szép templom, szegényes, szomorú község. Rossz utak, sok szegényes ház. Elmentünk olyan panzió mellett is, amivel kacérkodtam, amikor még a szálláshely keresésénél tartottunk, jó, hogy nem itt foglaltam. A templom szép, előkerült a pap is, de éppen hittanóra kezdődött, ezért kinyitotta a *várfal* kapuját és szabadjára engedett bennünket. Még nem rabolhatták ki a templomát. Majd fogják! Rögtön a templom mellett lefotóztam két, az ottani környezetben jobbnak mondható házat. Nem rosszindulatból, csak hogy ezt is lássuk. Nem értettük, hogy viselheti Szentkirály az *Európa község* címet. Itthon tudtuk meg, hogy bizonyos támogatások elnyerésével jár, a részletekkel nem foglalkoztam.

Az eső és a nem virágzó környezet tehette, hogy **Kalotadámost** is ejtettük már, amikor visszaúton felvillant a táblája, csupán 3 km távolságot ígérve. Nosza, gyorsan vettük a kanyart, 3 km-t biztos megér. Kiderült: nem hármát, ezret! A falucska tán még szegényesebb volt, kívülről a templom se sugárzott többet, mint a szentkirályi. A nejem mégis nekilátott a már megszokottá vált kulcskeresésnek, örömhírrrel jött vissza: ha átmegyünk jobbra a kis hídon, balról mindjárt ott a harangozó háza, ki van dűlve a homlokfala. Puff, fura hír, nem? Közben én nézegettem a várfalba foglalt emlékkövet, nem tudtam teljesen kisilabizálni, ezért lefotóztam. Az esőben nem akaródzott a 150 m-t se gyalog megtenni, odakocsiztunk a lefóliázott (lefátylázott – akartam írni, a háború előtti előkelő női fátýol képe jelent meg előttem) házig, már jött is Vincze J. István úr, az áztatós dzsekibe (majdnem ködmönt írtam) öltözött harangozó. Nem volt hajlandó a felajánlott ülést elfoglalni, caplatott a kocsi mellett. Kedves kis emberkének bizonyult (a lámpás képen – 007 – vele vagyunk), mindent megmutatott, fellibbentette a takarókat, mondta, mit kell fotózni és mesélt. Megtudtuk, hogy az írott kendőket konfirmáláskor hozzák ajándékba, akiket konfirmálnak. Rácsodálkozunk az egyikre, mondta, az éppen én vónék (lefotóztam - az utolsó kép: 016). Elmondta, hogy Dámos tiszta magyar község, a románok hamar otthagyják, mert nem tudnak mit kezdeni nyelvismeret nélkül. Pár vegyes házaspár mindig alakul, azoknak a román oldalával békében megvan mindenki. Nem volna itt nagy baj, *ha nem lennének politikusok*, szögezte le végül. Közben meg elfeledkeztem ma-

gáról a templomról. Nem kell sokat magyaráznom, a pár fotó, amit készítettem (001-006), elég jól ábrázolja kívül-belül. Az emléktáblával pedig ne kínlódjanak, íme, mit ad hírül: „Épült a torony 1800-ba / Ez a kökerítés 1866-ba / – Került 1635 ezüst húszasokba – / Ez hely Isten háza / Jöjjetek ide imádkozni / Kérjete és megadatik / – Metzette Kr. Sz. P. ref. pap”

Esteledett, siettünk tovább. Kolozsvár előtt 15-20 km-rel foglaltunk szállást **Gyaluban**, romániai magyar utazási irodánál, román panzióba. Vila Cionca a neve. Szép, rendes, tiszta épület, 2x2-ágyas apartman. Nem igazi, mert egy kis előtér és a közös fürdőszoba egészítette ki csupán a két szobát, de rendesen bútorozott és mindkét szobában TV (magyar csatornák is) szórakoztatta a vendégeket. Talán a legfontosabb számunkra az étterem volt, ahol nagyon ízletes vacsorát és túpírozott reggelit kaptunk. Túpírozott, mert 2-2 kért tojással szemben 3-3 tojásból készítettek rántottát. Az első pillanatok kissé zavarták a nejem, morcosnak találta a jó, ha 20 éves mindenekislányt. Pedig csak az angol ritka használata okozhatta a gondot. Vacsoránál aztán érthetővé vált a morcisága: szegény teremtsére hárult minden, a rendelések felvételétől kezdve, a kiszolgáláson keresztül a csetres összeszedéséig, miközben a portaszolgálatot is el kellett látnia. (Lusta oláhok?) Rég aludtam olyan jól, mint Gyalun. Úgy látszik, érdemes hullára döglesztenie magát az embernek. Majdnem lekéstem a reggelit, amit 1/2 8-ra ígértek. Nem sikerült, mert csak 8-kor tették az asztalunkra a tojásokat.

A második nap ettől az apróságtól eltekintve jobban indult, mint az első: felszakadozott a felhőzet és valamivel lazább volt a forgalom. Pillanatok alatt beértünk **Kolozsvárra** (Cluj-Napoca), és az ugyancsak otthon beszerzett térképünket követve hamar megtaláltuk a magyarok számára híres-nevezetes főteret, amit ma újra békésen ural Mátyás király lovasszobra. Érdekes, hogy az ember hajlamos a teret tényleg köréje „forgatni”, azt mondani például, hogy és mögötte magasodik a Szent Mihály-templom. Útitársaim még feltúrt teret láttak, ahol a megszállott nacionalista polgármester ásatásokat végeztetett alapvetően azzal a céllal, hogy ezzel indokolja a tervét, Mátyás szobrának eltávolítását. Az idiótának az se jutott eszébe, hogy Mátyásban román vér folydogált, nyugodtan meg-

oldhatta volna a magyar etnikummal szembeni vitáját ennek deklarálásával. Mit lehet persze várni tőle? *Politikus volt* az ördögadta.

Óriási programot terveztem erre a napra: Szovátáig kellett eljutnunk úgy, hogy közben megnézzük a Tordai-hasadékot, körülnézzünk Marosvásárhelyen, Segesváron keresztül eljussunk Székelyudvarhelyre, onnan „beugorjunk” Lövétere a kedves székely hölgyismerősünk szüleihez, testvéreihez, majd Farkaslaka érintésével eljussunk Korondra, Parajdra és végül Szovátára, a szálláshelyünkre. Így a kolozsvári programunkat eleve szűkre szabtuk, majd sietősre kellett fognunk. Belezavart még az elképzelésekbe, hogy a gyalui panzió tisztasága és az étek ízes volta ellenére engem elkapott a hasmenés. Nem kell gonoszkodni, kedves olvasó, akárhol és akármikor előfordulhat utazáskor: nem egészséges az ember bélflórája (én többszöri bélsikálás után voltam), más a levegő, a pára, esetleg a por, a hőmérséklet és máris megszalad vagy bedugul az emésztőrendszer. Első lépésként a főteret és környékét jártuk be, útikönyvünkkel a kézben. A Szent Mihály-templom szép, különleges, engem főként a csodálatos arany szószek és az orgona varázsolt el (013 és 015). Szépek, láthatólag nem nagyon régen renováltak a tér épületei, a Bánffy-palota, a Városháza, a Continental szálló, a Rhédey-ház. Bebekukkantottunk a térre nyíló utcákba, érdemes lehet nagyobb sétákra vállalkozni. Mi kis kört tettünk, megnéztük (kívülről) Mátyás szülőházát, bekukkantottunk egy volt kolostorba, ahol most zeneiskola működik. Lefotóztam az evangélikus templomot is (remélem, jól emlékszem), majd elindultunk a református templom keresésére, főként a nevezetes Szent György szobor miatt (Itt a másolata áll, az 1373-ban készült eredeti nem tudom, merre található. Hoppá, megvan: a prágai Hradzsín udvarán!). Úgy látszik, ez a szobor mindig hátulról kapja a napot: rajtam kívül az útikönyvünk fotója is sötét arccal mutatja be. Számomra a templom többet adott, mint a szobor, egészen más zsánerű, reneszánsz szószéke pazar, itt is érdekes az orgona, de a templom különlegességét a híres erdélyi családok XVII-XX. századi temetési címei adják, Erdély történelme 1664-től kezdve megtalálható itt (029). Részben az egyirányú utcáknak is köszönhető, hogy menetközben „szemet vethettünk” több nevezetes épületre, láttuk a Görögkeleti Székesegyházat, a Ro-

mán Operát, a Babes-Bólyai Egyetemet, ahol éppen diplomaosztás lehetett, az I. Báthori Líceumot. Végül – WC-t is keresve – elkocsiztunk a párszáz méterre lévő Házsongárdi temetőbe, Erdély nagy halottainak panteonjába. Az illemhely ott van, közvetlenül a bejárat után, jobbra (ajánlom mindenki figyelmébe), de a temető méretei beláthatatlanok. Fél napot és kalauzt kell szánni rá, keresgélni semmi értelme. Találomra kiválasztottuk az egyik sugárutat, mentünk 60-70 m-t, de igazán nagy hírességet nem láttunk. Sógornőm – akinek egyik fő óhaja volt ez a temető – így is megköszönte, hogy elmentünk oda, legalább képet kapott, milyen is ez a nevezetes hely – mondta.

Mielőtt elbúcsúznánk Kolozsvártól, teszek két megjegyzést. Az egyik: már Nagyváradon érzékelhető volt, hogy a parkolás kérdését nem övezi olyan lázas harácsolási vágy, mint otthon (különösen Budapesten), Kolozsvárott a főtéren is 100 forintnál kevesebbe került egy óra. Soha, sehol, senki sem erőszakoskodott, fenyegetett, büntetett parkolás ügyben. A másik: a főteret fotóztatva többször mentem át zebrán és feltűnt - amit aztán végig, az egész utunkon tapasztaltunk -, hogy az autók szigorúan megállnak a zebránál, ha csak azt látják is, hogy valaki le akar lépni a járdáról. Vagy kemény szigor eredményezheti vagy nagyfokú tolerancia embertársaik iránt. Nem fejthető meg négy nap alatt. Ilyen kemény zebra-előnyt eddig csak Franciaországban láttam.

Kolozsvár szép, szebbnek tűnt Nagyváradnál. Érdekes módon mind Kolozsvárról, mind Brassórról találtam olyan megjegyzést, hogy Románia második legnagyobb városa. Most ellenőriztem Wikipedia-nál: Kolozsvárott 318000-en laknak, Temesváron 317000-en, míg Brassón „csak” 283000-en. A bevezető útvonal itt se tükrözött világvárosi képet, kifelé meg akadályversenyt játszottunk, útépítés, torlasz, beszúkülés, kátyú, eltartott egy darabig, mire kivergődtünk.

És most következik az egész út legnagyobb bakija, a **Tordai-hasadék** (Torda nevű alkönyvtárban 3 fotó). Rendkívül erős forgalomban kacskaringóztunk Marosvásárhely felé, módunk volt élvezni a kellemes dombos-dombos tájat, mert előzésre ritkán adódott alkalom. Kamion kamion hátán, teherautók, kétszer egysávos út. Kiolvastuk az útikönyvből, hogy két út vezet Tordáról a Hasa-

dékhoz, északinak és délinek nevezett. Nem írt arról a könyvecské, melyik kellemesebb, így az első gyanús elágazás után, a járdára felugorva megálltunk egy hölgypárosnál: idős néni kezesfalusias öltözékben és jólöltözött kipingált fiatalasszony. A néni kezesfalusiasnak bizonyult, a kipingált románnak, rohanvást búcsút vett a nénikétől. Igen, menjenek vissza (cca. 50 m) és forduljanak be a felfelé vezető útra, majd elágazásnál jobbra, onnan aztán ki van táblázva, meg akárkit megkérdeznek, mondja majd, hogy egyenes. A visszafordulással óriási szerencsénk volt, mert pillanatokon belül elkapunk egy oda-vissza lyukat a vaskos forgalomban és az elágazás is ott volt pár száz méterre. Ettől kezdve már kátyús kövesúton kellett kapaszkodni felfelé, míg nem – még a helységen belül – elágazáshoz nem értünk. Ácsorgó férfiember mutatták is, hogy a baloldali ág az egyenes. OK, mentünk vagy két km-t, kiemelkedtünk a környezetből. Új elágazás, a baloldali ágon fél útlezárás és ő. Majdnem elindultunk jobbra, csupán ellenőrzésként kérdeztük meg a román őrt, hogy merre az arra? Mutatta, hogy őfelé. Puff, ki hitte volna? Innen az út rettenetessé vált: vízmosás-szerű, nagy kövekből alig hengerelt, csupa kátyú valamin ereszkedtünk kacskaringósan lefelé egy fészek-faluba, majd át rajta. Hosszú, csupa kanyar emelkedő következett. Megérkeztünk egy platóhoz, jobbra kis nyaraló, előtte osztrák rendszámú kocs. Tétováztunk, balra ereszkedik ugyan ez az útnak nevezett kocs-kínvallató eszköz, de nem jobb kiszállni, hiszen a mondott távolságon rég túljutottunk? Aztán megjelent egy kocs lentről, hát nekivágtunk. Honnan jöhetne, ha nem a Hasadéktól? Román kocs volt, nem kérdeztünk. Vagy 3 km le-föl kanyargás után újabb plató, két magyar busz, pár kocs, népes csoportok. Bámulnak lefelé. Mi is. Látjuk ám, hogy ott a Hasadék, szemben mutatja büszke bátyáit, de oda még legalább három km. Visz lefelé valami kőgörgögeteg, de vissza lehet-e azon jönni? Kérdezzük az egyik magyar sofőrt: hát persze, ahol le lehet menni, onnan fel is lehet jönni. Nem bölcs. Aztán újabb kérdésre: mi emerről jöttünk, egy km után aszfaltozott út vezet Tordára, csak a tavat kell megkerülni. Ereszkedünk lefelé a meredeken, kezd a torkomban dobogni a szívem: a kövek mérete fociig nő és az „úton” keresztbe 50-100 m-es szakaszokon félkerék mélységű hullámok. Három szakasz, nyögöm magamban a végén. Sokmindent megértem

életemben, Indiát, a Szahara szélét, de ilyet még nem ettem! Ajaj, mi lesz ebből? Gyenge állapotú, tán renoválás alatt álló turistaház, mellette üres kemping, valami büfé és – jaj, de jó – a turistaház mellett illemhely. Éltünk az alkalommal valamennyien. Jön három magyar a Hasadék fái közül, igen, itt van 150 m-re a bejárat, jegyet kell venni és addig mennek, ameddig akarnak. Én már nem nagyon akartam, mert minden idegszálammal a visszaúton gondolkodtam. Megkérdeszem a magyarokat, láttak-e visszafelé közlekedő kocsit? Nem, de nagy gázzal biztos feljutnak. Tipikus rossz tanács, nagy gáznál kipörög a kerék és vége, se le, se föl. Csendben elkocogtam azért a hölgyekkel a bejáratig, majd az első rozoga fapadlójú hídig, szép-szép, de nem kell belőle másfél km, amennyi állítólag a hossza. Visszafelé indulva bevallottam, hogy zabszem van, tessék bekötözködni, ablakokat kinyitni, hogy minden nyikkanást, koppánást észleljek, és se jótanácsot, se nyafogást, rémüldözést nem szeretnék hallani. Főként a hullámoknál, de egyébként is rézsút véve a körmenetet simán felértünk. Szóltanul a déli út felé vettem az irányt. Igaz, a városkán valahogy keresztbe át kellett menni, ez se volt rövid, de nem pokol. Kocogtunk tovább Marosvásárhelynek. A helyzet bizony nem változott, szép zöld dombok, kisebb erdőségek, sok fenyő és két jármű-kigyó. Az idő csak rohant (vérvörös falábakon – mondaná József Attila). Többször mondtam nejemnek, telefonáljon Lövétere, időben le kell mondanunk a délutánra jelzett „beugrást”, most már tuti, hogy ha megtennénk ezt a kitérőt, vagy több tervezett programot kellene kihagynunk, vagy lekésnénk a szálalást. Legalábbis vaksötétben keresgélhetnénk. Nem és nem, hátha sikerül – volt a reakció.

Marosvásárhely igen pozitív meglepetésként fogadott bennünket. Szépen renovált óváros, a főutca-tér széles sugárútként foglalta el a város közepét, az osztott autóutak között kettős fasor, azok között lámpasor üdítette a szemet. Az autóutak és a járdák között újabb fasorok. Világvárosi hangulat. Igaz, itt ordít, hogy minden Trianon előtt épült: a Városháza, a Kultúrpalota, a Református Kolégium, a Római Katolikus főgimnázium, a Kadétiskola, a gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi és Polgári Fiúiskola és sok más. Nyilván hatással van a magyar érzés azonnali kialakulására, hogy tudja az ember: a magyarlakta területek központjában sétál. Az is

hozzájárul a hatáshoz, hogy szinte csak magyar beszédet hall a központban ámuldozó (pedig a lakosságnak már „csak” 48%-a vallja magát magyarnak). Körbejártuk a központot, megcsodáltuk a szecesszió építészet emlékeit, a Kultúrpalota Zsolnay cserepeit. Bekaptunk valamit a McDonald’s-ban (hogy gyors legyen), elsétáltunk a kettős fasor végéig, hogy rálássunk az Ortodox katedrálisra, a Plébánia-templomra. A sétány mindkét oldalán szép paloták sorakoztak, sok üzlet európai szintet képviselt. Talán itt lepett meg engem legjobban a kocsik minősége és ápoltsága: nem uralták a mezőnyt a régi Dacia-k, inkább az újak, és népszerűnek tunk a Skodák. Egy pillantás a *Marosvásárhelyi alkönyvtár* képeire mindenkit meggyőzhet a kocsipark ápoltságáról is.

Kicsit fájó szívvel hagytuk el Marosvásárhelyt, itt éreztük meg először igazán, hogy mennyire magyar mindaz, amit látunk. De menni kellett tovább, jócskán bent jártunk már a délutánban és a program fele körül tarthattunk csupán. A forgalom változatlanul masszív volt, hiszen ugyanazon a Bukarestbe vezető főútvonalon haladtunk. A tervezés során volt olyan elképzelés, hogy innen egyenest Szovátra megyünk, de Lövéte és Korond miatt választottam végül a Segesvár-Székelyudvarhely útvonalat, meghosszabbítva a lassú szakaszt. De ki láthatta ezt előre? Segesvárt ez az útvonal-módosítás hozta be a programba, semmi más megfontolás. Ezért maradhatott ki a részletes tervezésből. Be kell töredelmesen vallanom, súlyos bakit követtem el. A város főterére érve jöttünk rá, hogy sok betervezett programpontnál többet érhetett volna **Segesvár**. Ámultunk és bámultunk, főként a várat csodáltuk, pár fotót készítettem (*Segesvár alkönyvtár*) és hajtottunk tovább, ezúttal csendesen káromkodva. Teljes joggal: *Segesvár az UNESCO Világörökség része!* Nem szabad kihagyni.

Számolgatva a még megteendő kilométereket, a nejem egyszerscsak feljajdult: „Jezusom, hát itt van még **Bögöz** is!” Kérésre felolvasta, miért is jelöltem meg pirossal a térképen és azonnal eldőlt, hogy meg kell néznünk. Kár is lett volna kihagyni! Miért, miért nem, nekem az ugrott be a templom freskóit látva, hogy Indira emlékeztet a dolog. Ott fordul elő, hogy félreeső helyen (nagyságrendekkel csodálatosabb, mégis: Ellora és Adzsanta) csodálatos festményeket őriz meg sokszor csak a természet, elhagyott építmé-

nyekben. Bögöz, Bögöz, ki is hozta a kulcsot és mutatta be a festményeket? Sajnos nem ugrik be. Nem lenne nagyon fontos, ha nem ezek az emberek jelentették volna a legtöbb kapcsolatot az ottani világgal. Nemcsak az adott létesítményekről kaptunk tőlük információt, hanem az őket körülvevő világról, Erdélyről is. A templomról a képek (*Bögöz alkönyvtár*) többet tudnak mondani, mint jómagam. A Szent László-, Szent Margit-legenda, az Utolsó Ítélet elevenedik meg a festményekben, és szépek a mennyezeti kazetták is. Rovásírással írta fel a mester anno: „Atya Isten.”

Székeljudvarhelyen fogadta el a feleségem, hogy Lövete reménytelen és telefonált, hogy talán másnap gyorsabbak tudunk lenni. Szombat lesz és kevésbé forgalmas utakon fogunk mozogni. Itt láttunk először fordított felirati rendet, az utcanevek, közintézmények táblái, forgalomirányító táblák, az üzletek portáljai magyar-román sorrendben szerepelnek. Nem lehet másként józanul: a városka lakóinak döntő többsége, 37000 főből 35000 (!) magyar. És fontos kulturális központ ma is, a történelem során pedig többször játszott jelentős közigazgatási szerepet. Ennek ellenére csak percekre álltunk meg, hogy szívjunk magunkba valamit a levegőjéből. Valahogy rettenetesen nehezen kászálódunk ki a városból, rosszul van kitáblázva az útrendszer és a 3-4 magyar, aki nagy igyekezettel segített, csak megkevert minket.

Már a város előtt, ahogy letértünk a bukaresti főútról, enyhült a forgalom, a várostól északra, Szováta felé pedig már vidáman járunk a hegyes-völgyes utat. Siettünk, késésben voltunk. A nem fontosnak felvett *Farkaslaka* szélén vezetett az út, mintha ráláttunk volna a Tamási Áron emlékhelyre (ez a szülőfaluja), de nem álltunk meg, szaporítottuk a kihagyott programpontokat. **Korondon**, aminek a fazekas-termékeit nagyon kedveljük, több helyen is megálltunk és csalódtunk. Amit nyitva találtunk, annak zsibvásár jellege messzire sugárzott, egy zsúfolt udvarra, majd az onnan nyíló elárusítóhelyre benéztünk, de elment a kedvünk a vásárlástól. Az útikönyv tanácsát követve, miszerint a főúttól távolabb lakik több, hagyományt ápoló fazekasmester, elkezdjük őket keresni. Egyikük portáljáig el is jutottunk, nagyon zárkózott hangulat uralta a házat, és ami a kapu melletti kis vitrinben díszelgett, nem nyerte el a tetszésünket. Legyintettünk egyet, rossz kedvünk kerekedett

és mentünk tovább. Megkerestük Parajdon a sóbányát, hátha alapon, de zárva találtuk. Nyolctól egyig lehet látogatni, és megtudtuk, hogy buszok viszik be a kíváncsi közönséget. A legfőbb informátor egy tíz év körüli kislányka volt, az első félig-koldus, sókristályokat ajánlott bagóért. Mit kezd vele a jámbor turista?

Székelyudvarhely óta figyeltünk fel arra, mennyire népszerű Erdélyben Petőfi. Minden második iskola az ő nevét viseli, sok a Petőfi-utca és hébe-hóba a mellszobrárt is lehet látni. Érdekes. És az egész vidék - Szovátaig - tiszta magyar.

Szovátara este nyolc után érkezünk meg, magyar szállóban, a Danubius kezében lévő Hotel Faget-ben foglaltunk két szobát. Nehezen találtunk rá, mert a híres „magyar” üdülőhelyen a magyar szállodák sokáig rejtve maradtak előlünk. Mikor végre megtaláltuk, az első pillanatban ugyancsak meglepő hírral fogadtak: nem tudtak az érkezésünkről. Lassan kiderült, hogy az iker-szállóban, a Hotel Bradet-ben szállásoltak el minket. Kérdésemre, hogy mi az oka, netán az a jobb, megnyugtató igen választ kaptunk. Hogy miért tettem fel így a kérdést? Szemmelláthatólag igencsak lerobbant állapotok uralkodtak a Faget-ben, már a hallban éreztem: ósdi bútorzat, kopott szőnyegek. Összekötő hídon lehetett átjutni, a liftek is működtek, de a szobák az utolsókat rúgták: zuhanyozó-függöny nuku, a zuhanyrózsa spirálja szakadt, a hölgyeket vaksötét fürdőszoba fogadta és nem volt jellemző a tisztaság. Kiderült, hogy takarítást tekintve félbehagyott szobát kaptak. Ha a Bradet a jobb a kettő közül, milyen lehet a Faget? Át akarták őket telepíteni másik szobába, de nem moccantak, inkább vállalták a póttakarítás kellemetlenségeit. Rövidesen megjelent a nagydarab szőke takarítónő és munka közben kellemesen eltársalgott velünk. Egy kefehúzás, egy mondat arról, hogy valamelyik gyermeke „kiment” – mint kiderült, Magyarországra. Így mondják: kiment. Idegen világ, nem otthon, amiről így beszélnek egy etnikum gyermekei. Másik kefehúzás, nem nagyon javulnak az állapotok, agyon kell dolgoznia magát, mennek el az emberek, most is reggeltől dolgozom, és ugye beesteledik lassan (már nem lassan, de tényleg strapás lehet). Valami idegenes kiejtést éreztem a beszédjében, megkérdeztem, magyar-e? Szinte sértődötten mondta az igent. Készítettem pár képet az erkélyről (*Szováta alkönyvtár*), mielőtt végleg lement volna a Nap.

Gyönyörű, barátságos, egészséges vidék, igazi üdülő-paradicsom. Megtudtuk, hogy az étterem 10-ig tart nyitva, nosza elindultunk a tóhoz, sétálni egyet. Mint azt az alkönyvtár 005-007 fotók láttatják, közben besötétedett, készült a város születésének sokadik évfordulójára rendezett majális színpada, bódéi, muzsika is szólt. Az esti fényekben is érzékelt lehetett, hogy rendkívül kellemes lehet Szovátán üdülni. Már jövet láttunk néhány régi villát, tudta a magyar arisztokrácia, hol kell kipihenni a gazdagság és elitség faramatait. Tátra, Lillafüred, Szováta... Az új épületek (012-013) is mutatják, vissza fog térni a magyar, nem magyar elit, visszanyeri az üdülő-paradicsom a régi fényét, előkelőségét... az alsóbb rétegek kárára. Majdnem elfeledtem, a tó érdekessége egyrészt, hogy kiterített medve-bőrre hasonlít, innen a neve: Medve-tó, másrészt, hogy a tó sósíklákon képződött, de a felszínére két patak édesvizet hord. Az édesvizű pár centis réteg szigetel (ablaküveggént átereszti a meleg napsugarat), nem engedi kihűlni az alatta felmelegedett 2-2,5 m vastag sós réteget. Csuda, nem?

És – mint a Holt-tenger – a fürdőzőt a felszínen tartja. A lerobbant szálló étterme jónak bizonyult, mind az á la carte vacsora, mind a svédasztalos reggeli kárpótolt bennünket valamennyire a szobák állapotáért. Hogy ne legyenek nagyon kemény a Danubius-szal: valamelyik alkalmazott szerint rövidesen felújítják ezt a két szállodát is, mint pár hónappal ezelőtt a harmadikkal, a Hotel Sovata-val tették. Jó lesz iparkodni, jönnek a pénzesebb vendégek!

A harmadik nap a legnehezebb, tartják a síelők. A mi utunknál ez nem igazolódott. Annak ellenére, hogy lekéstük az első két buszt **Parajdon** és ezért ismét csúszással kezdtük a napot, ez bizonyult a legkönnyebbnek és sok szempontból a legkellemesebbnek. A parajdi sóbánya izgalmas látványosságnak ígérkezett. Az útikönyv annyit mond a méreteiről, hogy tartalékai egész Európát évszázadokig eltartanák, de valahol azt is olvastam, legalábbis úgy dereng, hogy Európa vagy tán az egész világ legnagyobb sóbányája. Az is lehet, hogy keverem valamelyik másik erdélyi sóbányával. A lényeg, hogy (zsúfolásig teli) Ikarusz busszal lejtős aknában vizzik az embert hosszú percekig, mígnem egy platóhoz ér. Ott ki kell szállni és acél zsilip-kapukon keresztül át kell menni a belső vajt csarnokba, onnan pedig keskeny falépcsőkön, szűk aknában le kell

lépkedni (cca. 150 lépcsőfok, saccolom) a 400 m mélyen fekvő bánya már elhagyott csarnokaihoz. Istentelenül rosszak az ott készült fotóim, mert a kis gépünk vakuja pár méterre hat csupán, a fényérzékenysége pedig nem elég a gyengén megvilágított nagy belső terek vételére. A *Parajd alkönyvtárba* feltett képek mégis visszaadnak valamit arról az otthonosan, barátságosan kialakított tér-rendszeréről, amelyik ma légúti betegségben szenvedők gyógykezelésére szolgál. Vannak beutaltak, de helyiek és turisták is megvehetik az olcsó jegyet és 4 órát tölthetnek odalent. Jelölik, melyik csarnok szolgál az enyhébb betegek, melyik a súlyosabbak gyógyítására. Van játéktér gyermeknek, felnőttnek, le lehet telepedni és piknikezni, büfé is rendelkezésre áll, sőt a hívók az ökumenikus kápolnában imádkozhatnak is. A késés ellenére lassú sétára készített a levegő és a látvány. A bánya túlsó végén is falépcsőkön kellett felkaspaszkodnunk egy kis teremig, ahol padok segítettek a buszra várakozást elviselhetővé tenni. Ebben a teremben több festményt is meg lehet bámulni, nekem nem tetszettek. Találtam viszont egy vízszintesre forgatott fej-domborművet, amiről azt mondja a táblácskája, hogy női fej. Pedig szerintem Adyt faragta ki valaki a szürke sóból. A feleségem – ujjhegyét megnyalazva – megkóstolta az egyik fehér eret, azt mondja, határozottan lehetett érezni a só ízét. Megkérdezte az őr, érdekelné-e a még működő részleg? Persze! Kivezetett a busz-váróba, tettünk pár lépést és lenézhettem egy lift-aknába. Óriási csalódásnak bizonyult, őskori, muzeális lelet lehetett volna és a fejtés állítólag 40 m-el lentebb folyt. A kitermelt szürkeséget cső hozza fel a busz-váróterembe, ahonnan teherautók szállítják ki a lejtős aknán. Kiábrándító technikai színvonal. Privatizálni fogják – közölte az őr, német céggel tárgyalnak, amelyik meg fogja szüntetni a termelést és gyógyászatra kívánja használni az egész bányát. Azonnal megjelentek lelki szemeim előtt a kipucolt játszóterek, padok, asztalok, a modernizált kápolna és a pórnép által megfizethetetlen árak. Ámen!

A következő célpont Gyergyószentmiklós, helyesebben az onnan elérhető Gyilkos-tó – Békás-szoros – Oltárkő természeti együttes volt. Az oda vezető 13A úttól nagyon féltem, mert a német térkép-weblap nem volt hajlandó foglalkozni vele. Az első 1-2 km igazolni látszott a félelmeimet, mert mintha felszántották volna, úgy

nézett ki, döcögve lehetett csak közlekedni rajta. Aztán - mintegy varázsűtésre - új, minden emberi normát kielégítő út úszott elénk. Élvezettel vezettem a mintegy 50 km-t: sűrű erdők, úszkáló apró ködfelhők, gyér forgalom, teherautóra, buszra nem is emlékszem, lovasszekérre igen. A jó autóval a csupa kanyar, csupa hullám úton hullámvasúton éreztem magam. Kacagtatónak találtam a megmászandó Bucsin-hágó riogató leírását is, lehetett vagy 1200 m, de olyan lankás vezetett fel és le, ami gyerekjáték volt, sőt élvezettel vettem. Visszatérek a szekerekre: olyanok itt Erdélyben, mint az orosz szekér. Dupla méretű mosóteknő (Édesanyám még az ötvenes évek elején is használt ilyet), alá kerekeket fabrikálnak, elé alacsony bakot, a kocsis feje épphogy a teknő fölé emelkedik. A „Hegedűs a háztetőn” díszlet-kelléke lehetne akármelyik. Kicsit magassabb változatát roma ekhós-szekérként is láttuk az úton. Sátoros szekér, a felnőttek gyalog bandukolnak mellette. A férfiakon fekete öltöny és széles karimájú, sombrero-típusú, de fekete kalap, a nőkön indiai színvilágot tükröző tarka, nagyon színes és bokáig érő ruhák. Ilyet Magyarországon már ritkán látni! Illedelmesen helyet adnak az autóforgalomnak. **Gyergyószentmiklós** előtt pár kilométerrel a hegyek ellaposodtak, majd lapállyá szelődültek. Megjelentek a mezők, nyaralónak tűnő faházak, jobbra valami kis étterem-kocsma modern változata. A város nem sokat nyújtott, a hölgyek meg sem álltak volna, én meg szerettem volna nézni az örmény templomot. A város közepén megálltunk egy templomnál, pléhtetős ortodoxnak nézett ki, de hátha... Az enteriőr meglepően kellemes volt, egy hívő hölgy az ikonosztáznál hajtogatta a fejét és gyújtogatott gyertyákat, a hajó közepén pedig takarítónő mosta a padlót. Hívót nem zavar az ember, megkérdeztem a takarítónőt, merre lelem az örmény templomot. Román volt a lelkem, kis türelmet kért, aztán mosolyogva kikísért minket a főúthoz és irányt intett, amerre a kocsink orra nézett: arra, mindjárt itt van. Ott volt, keresztény kinézetét már nem lehetett eltéveszteni. A titkait azonban nem tárta fel, zárva találtuk. Egy tábla aznap este hatra hirdett istentiszteletet. Agyamba véstem az ugyanott olvasható URL-t, az örmény közösség weblapját. Ha valaki ettől a beszámolótól vár bebocsátást a templomba, tájékozódjon az Irodalomban megadott „Gyergyói örmények” weblapról.

A Gyilkos-tóig újra rossz út vezetett, illetve az eddigi (Tordát leszámítva) legrosszabb. Kátyús, helyenként alig járható út fut a Kárpát-medence egyik legkiemelkedőbb turisztikai látványosságáig. A táj persze csodálatos, a serpentin-kanyarokról mély völgyekben rejtőzködő falvacskákra látni, harsog minden az egészséges zöldtől. Nem érces, hanem bájos. Odafele elmulasztottuk, de visszafelé megálltunk a *Pongrácz-tetőn* (1256 m). A kilátás tényleg szép, de messze marad az alpesi vagy pláne a himalájai kilátásoktól. Onnan lefelé ereszkedik az út és lassan az ember elé tárulkozik a **Gyilkos tó**, az újabb erdélyi különlegesség (Fotók: *Gyilkos tó – Békás-szoros – Oltárkő alkönyvotár*).

Fura idők járhattak Székelyföldön a XIX. században! A meteorológusoknak érdemes lenne tanulmányozniuk, mi okozhatta, hogy szép tavak születtek úgy, hogy Esőisten özönvízszerű zuhatagokat ömlesztett a hegyekre. Olyan mennyiségű eső zubogott le a völgyekben, hogy a hegyi patakok által görgetett hordalék eltönte a víznyelőket, patakmedreket - először 1837-ben a Békás-szorost a mai Gyilkos-tó helyén, majd valamikor 1875-79 között Szovátánál -, létrehozva tisztas kiterjedésű tavakat. A Gyilkos-tó felszínén ráadásul ott virítanak a letarolt fenyők csonkjai. Gondolom, az itt is sós víz kőkeménnyé konzerválta a fenyők törzsét. Megcsodáltuk a fenyőerdők borította hegyekkel és egy sziklafalal körülbástyázott csendes, zöldes tükröződésű tavat, az út túloldalán látható szegényes büfét és valami más nemkívánom épületet, ideje volt valamivel csillapítani az éhségünket. Elfogyasztottuk ételünk talán legfinomabb, mindenesetre legemlékezetesebb kürtőskalácsát, bosszankodtunk az ismét csepergésre forduló időn és indultunk tovább a 3-4 km-re kezdődő Békás-szorosba. Belé, mert a Tordai-hasadékot szépségben és magasságban egyaránt lelépő sziklafalak közé tényleg éppcsak belészorították az autótutat. A torkolatánál is és az első újabb kiszélesedésnél bódésorok rontják a természet szépségét. Az első torok mögött megjelent, felmagasodott a régen várt szirt, a 350 m magas sziklaorom: az Oltárkő. Pöttöm koromban azt mesélték róla, hogy Erdély nagyrészenek 1940-ben történt visszacsatolását követően egy székely fiatalember - hátára kötött nemzeti lobogóval - megmászta ezt az óriás sziklagyertyát, kítűzte a zászlót, de nem volt gyakorlott hegyászó, le-

ereszkedés közben lezuhanant és halálra zúzta magát. Lehetséges, elég ránézni a *Gyilkos tó - Békás szoros - Oltárkő alkönyvtár* fotóira. A hölgyek idegesítő riadozása közben lejjebb ereszkedtünk a szorosban, mígnem elérkeztünk egy szélesebb szakaszhoz, ahol visszafordultunk, lassan hajtva újra megcsodáltuk a magas sziklafalakat, az Oltárkőt, a torkolatnál vettünk Beni úrnak, a Kisunokánknak egy kisködmönt és elkezdtek a visszautat Magyarországra (itt voltunk legtávolabb az anyaföldtől). Vissza kellett mennünk Gyergyószentmiklósba (89%-a magyar) és onnan ereszkedtünk le **Csíkszereda-Csíksomlyóra**. A kettő egy, a szeredai városközponttól 3 km a híres csíksomlyói Mária-templom, magyarok százezreinek kedvelt zárandokhelye. (És - ha jól emlékszem - a Fidesz első számú erdélyi gyűlölethintő központja.) Az esőt magunkkal hoztuk a Békási-szorostól, csepergett rendesen, amikor a szürke-selmi templomhoz érkeztünk. Az enteriőr szebb, de nem különös. Mivel a Mária-oltárnál sorban álltak, hogy megcsókolhassák, készítettem két képet bent és kijöttünk (*Csíksomlyó alkönyvtár*). A külsőről nehéz volt elfogadható fényképet csinálnom, mert - mint mindenütt - az elképesztő drót- és kábelrengeteg szinte minden pozícióban zavart. A nejem telefonált Lövétére: ezúttal biztos, hogy beugrunk, lassan indulunk is.

Újabb nagyon pozitív meglepetésként hatott a Csíkszereda - Székelyudvarhely út, amelynek Szentegyházáig terjedő szakaszát futottuk végig. Rendkívül bájos a táj, talán a legszebb mindabból, amit Erdélyben láttunk. Sűrű fenyves-, ritkábban vegyes erdők, ligetesek, harsogó frissességű mezők, kis ködfoltok a mélyedésekben: szinte mesebeli varázslat. És az út új, jól festett széleikkel, záróvonallakkal, elfogadhatóan kitáblázva. Élvezettel hajtottam egészségesen zümmögő masinámat. Közvetlenül Szentegyház előtt friss képű kisüzem, rajta nagy betűkkel: Karsai. Hoppá, hiszen ez a balatoni vitorlázó, akinek Székesfehérvárott is van üzeme, az valami textilipari volt, rebesgetik, hogy műanyag-gyártásra váltott. Lövétén tudták egyrészt, hogy ott műanyag-fröccsöntés folyik, másrészt, hogy azzal a feltétellel kapott engedélyt az üzem létesítésére, hogy egy új ipari park létrehozására szolgáló területet kellett megvennie. Gondolom, nem bánatoskodik rajta, olcsón juthatott hozzá nemsokára aranyat érő területhez. Ha már a magyar be-

fektetésekhez értünk, megjegyzem, hogy mi az út során – Karsain kívül – két, ma már multinacionálisnak tekinthető magyar vállalkozással találkoztunk, mégpedig igencsak sűrűn: a MOL-lal és az OTP-vel. Ezeknél sűrűbben csak az orosz Lukoil szerepel az erdélyi térképen. A román olajipari vállalatokon (nem egy monopol-cégen) kívül ők uralhatják az olaj-piacot. Hm, érdekes, hogy a románok nem rettegnek az orosz tőkétől!

Kanyarodjunk vissza **Lövétéhez**. Ötfős család Erdélyben maradt négy tagját látogattuk meg: a Magyarországra áttelepült hölgyismerősünk szüleit, bátyját és húgát. A húgot ismertük, mert ő is hónapokat (ha nem éveket?) töltött Magyarországon, de aztán hazaköltözött és férjhezment. A lövétei elágazásnál várt bennünket és felvezetett minket először a saját (a férj szüleitől örökölt), a község felső végénél lévő házához. Szerény, de szépen rendben tartott ház, már bent van a gáz, de láthatólag sok munka lesz még vele, mire a lakóinak emberi igényeit ki fogja elégíteni. Közben mesélt. Csak azt emelem ki, ami Erdély és a székelység helyzetének megítélésében segíthet. Ő román egyetemre jár, csak így tudhat a továbbiakban érvényesülni. Hiába szeretne (lehetősége lenne rá!) magyar diplomát, Romániában, beleértve Erdélyt is, nem vinné vele sokra. A férje pedagógus, magyar iskolában tanított, de valamiért abbahagyta és most környezetvédelmi hatóságnál dolgozik. Nem sok örömet leli benne, mert – ha jól értettem – nemigen tudják hatékonyan kezelni a természetvédelmet, például ellenőrizni az előírások teljesítését. Hobbiként érdekes képzőművészeti alkotásokkal foglalkozik: a környék ásványi kőzeteiből és növényzetéből gipsz-ágyra „festmény-mozaikokat” rak össze. Kellően ható alkotások. Levett egyet a falról és nekünk ajándékozta. Díszítványaink között helyeztük el. Bánya és 4000 főt foglalkoztató vasüzem működött a községben, illetve közvetlen környezetében. Most látom térképen, hogy Lövétébányán is át kellett mennünk, van ilyen néven szereplő község is Szentegyháza és Lövete között. Mutatta az elhagyott ipari létesítmények jellegzetes, oly jól ismert látványát: kivert üvegű ablakok, rozsdás acélszerkezetek. Itt megjegyeztem (mert nyugodtan megtehettem), hogy Magyarországon szó se lehet olyan gáz-szerelésről, mint ami Romániában dívik. Gázcsöveket, gázórákat mindenki által hozzáférhető helyeken,

néha szinte a levegőben lógva szerelnek fel. Talán életveszélyes, de lehet, hogy nálunk túl szigorú a szabályozás. Közben megérkeztünk a szép, emeletes szülői házhoz, rettenetes állapotban lévő úton. A feleségem már találkozott az édesanyával itteni látogatása alkalmával, örömmel üdvözölték egymást. Csupa kedvesség, öröm és mosoly. Gömbölyded. Az édesapa komoly, megfontolt, koránál jóval fiatalabbat mutató férfi. Vékony, nem magas. Hellyel kínáltak, de előjött valahonnan a belső szobákból a báty is. A szüleinél jóval magasabb, szomorkás, barázdált arc, élénk szemek. Szinte le se ültünk, pattantunk is fel, mert az édesanya körbemutatta a háza táját, a néhány háziállatot, kis kertet, a kenyérsütő kemencét és a tetejére telepített kis zöldséges-gyümölcsös kertet. Magam is felmásztam a létrán és tényleg, ott termelnek epret, nem tudom még mit. Aztán kínáltak bennünket mindenféleképpen: háromszögletűre vágott kétféle lepénnyel, friss, házi kaláccsal. „Hozzak valami ételt?” – kérdezte a hűg, tán meleg ételre gondolva. „Hát ez nem étel?” – mutattam a teli asztalra, hártva a kínálást. Előkerült az erdőalján szedett medvehagyma és az abból készült savanyúság vagy minek is nevezzem? Nem tudom a receptjét, remek készítmény. Megindult a beszélgetés. A hölgyek többnyire külön kört alkottak, de odafigyeltek a férfi-körre, ha Erdélyre terelődött a szó. Tán másfél órát töltöttünk náluk, ez alatt többet tanultunk meg a székely-sorsról, mint az egész úton. A 4000 fős üzem az egész környéknek munkát adott, nem értik, miért tették tönkre, zárták be. Mert nem csak munkát adott, hanem jó minőségű termékeket is. Az ottani minőséget egész Románia legjobbjának ismerték el. A papa – csak itthon tudtam meg a lányától – az üzem legjobb dolgozói közé tartozott, többször kitüntették (a székelyt Romániában). Most a ház körüli munkákkal tölti az idejét.

((Most hallom a TV-ben, hogy az interjút adó európai hírű magyar koreográfus-hölgy Bukarestben (is) dolgozik és a románokat nagyon nyílt, befogadó nemzetnek, Bukarestet pedig Közép-Európa Párizsának tartja. Hm-hm! Nem hibáztunk mi el nagyon valamit?))

A románok itt nem tudtak gyökeret verni (emlékezzünk vissza Kalotadámosra), a falu tiszta magyar. A rendőrök románok, kettő van belőlük. A törvény szerint kellene tudniuk magyarul, de nem boldogulnak a nyelvünkkel. Nem nagy gond, jól megvagyunk ve-

lük. – halljuk. Nekik ugyanis jobb itt, mint a Regat-ban, jobb a fizetésük és békésebb az életük, kevesebb a dolguk. A Ceaușescu-idők alatt sem a rendőrökkel volt a gond, hanem a Securitate embereivel. A kérdésre, hogy ilyen helyen is beépítették őket, határozott igen volt a válasz.

Mind az édesapa, mind a báty képzett, jófejű ember benyomását keltette, jól ismerték a helyzetet. Szerintük is, mint az én emlékeim szerint, 4,5 millió magyarjűk élt Romániában a II. világháború után, sőt, ők ötmillióról tudtak. Mára ez a lélekszám 1,9 millióra csökkent és ebből csupán 900 000 a székely. (Sajnos ezek az információk megalapozatlanok. Javaslom elfogadni az RMDSZ adatait: hhrf.org/rmdsz, az Irodalomban is megtalálható.) Megkérdeztem, mennyire vállalják ma a székely identitást? A válasz, a báty válasza érdekes volt: persze, hogy vállalják és büszkéek rá, de a Partiumban élő magyarokkal egységet kell alkotniuk, hogy a románység ne használhassa ki őket egymás ellen, ezért hivatalosan ők is egyszerűen magyarnak vallják magukat. Hogy hová tűnt el ennyi ember? Kimentek (ők is beleértették ebbe a kifejezésbe Magyarországot is), érvényesülés miatt románoknak deklarálják magukat, vegyes házasságokba olvadtak. Csak Lövétét és csak a vasgyár bezárása miatt 700 ember hagyta el. (Katasztrófa, embertelen népvándorlás. – mondom én!)

Megnéztem most a Wikipedia-t, e szerint az enciklopédia szerint egymillió német, magyar és zsidó vándorolt ki a második világháború óta Erdélyből, a Regat – Erdély közötti „csere” eredménye pedig: 630000 ember (nyilván románok) vándorolt be és 250000 (székely-magyar) települt át a Regatba, főként Bukarestbe. Régen lehetett hallani erdélyi érintettségűektől, hogy a második legnagyobb magyar város Bukarest, már akkoriban, évtizedekkel ezelőtt több mint 300000-re tették a fővárosban élő magyarjűkük számát.

A kivásárolt szászokkal kapcsolatban megjegyezték, hogy hibás lépés volt a németek részéről, egyrészt helyet csináltak a románoknak, másrészt elvágták a kivásárolt szászok gyökereit, többnyire nem találták meg a helyüket ott. Meg is indult a lassú visszaszívárgás.

Szóba került a privatizáció is, viszonylag kevésnek tartották a magyar beruházást és nem emlékszem, Erdélybe kik ruháznak be

(talán nem is beszéltünk róla). A Regatot a báty említette, és pedig azzal a (nem meglepő) hírrel, hogy ott minden el van már adva és azzal a meglepő adattal, hogy ott az új tulajdonosi kör főként indiaiakból, arabokból, kínaiakból és japánokból áll. Töredelmesen bevallom, hogy nem nagyon figyeltem a cégtáblákat a továbbiakban se, de egy mellbevágó esettel nem lehetett nem találkozni. Az út végefelé térek vissza rá.

Közben lassan elkezdődött az ajándék-halmazás: először jöttek a pálinkák, aztán a házi sütésű kalács és kenyér. Amikor a csomag már nagy teli bevásárlószatyor méreteket öltött és mellé került hat üveg híres hargitai forrásvíz, szóltam, hogy le kell csavarozni a házat, mert ha véletlenül az édesanya kezébe kerül, nekünk adja azt is.

A báty többször szemre hányta, hogy nem iktattuk be Hargitát a programunkba, elvittek volna minket Homoródra. Ha újra megyünk, ne hagyjuk ki. – ismételtették. Sajnos nem lesz újra. Ha lenne, biztos több figyelmet fordítanánk a természetre. Sok boldogságot a kedves és okos székely családnak!

Továbbra is kellemes utunk volt. Brassónak ereszkedtünk lefelé, délnek, nem volt komoly forgalom. **Tusnádfürdőt** (*pár koca az alkönyvtárban*) feltétlenül meg kellett nézni, az útról alig kellett lekanyarodni, egy km-en belül feltűnt a tó, a partján és közepén modern, teljesen újnak tűnő étterem-szórakozóhely csalogatja a nem sűrű látogatókat. Amint a szem elvándorolt a tóról, elámult a nézelődő. Alacsony, nem nyomasztó, erdőkkel jól beborított hegyek ölelik körül a tavat. Alul, a tó mellett még lombosak a fák, a színük halványzöld, a következő dombsoron már sötétzöld, magas fenyők törnek az égre, végül a harmadik, legmagasabb hegysoron ismét világosabb növényzet, valószínűleg törpefenyők zárják a színskálát. Közvetlenül a tó mellett vezet a vasútvonal. Nem először csodálkoztam rá, hogy a szerelvények szépek, a kocsik nincsenek lestrapált állapotban és nem virítanak rajtuk elkeserítő graffitik. A román CFR nagyságrendekkel lehet jobb intézmény, mint a mi végtelenül lestrapált MÁV-unk. [Most, hogy nyomdába adás előtt újra olvasom az írtakat, rákerestem az Interneten a román vasútakra: kiderül, hogy a CFR mellett más vállalatok is működnek, például Bánátban a Regiotrans segíti biztosítani, hogy szinte minden falunak legyen vasútja – trains.hu: „Ahol minden fa-

lunak van vasútja”, Románia, Bánát, 2009. június] Azt a mindenit! Itt mondta el Orbán Viktor a legutóbbi erdélyi beszédét, végeláthatatlan uszításainak egyik gyöngyszemét. Szomorú, hogy ilyen káprázatosan szép helyet is el lehet csúfítani politikai szemétdombról.

Amint közeledtünk Brassóhoz, úgy emelkedtek a hegyek balról. A legenyhébb napunk végéhez közeledve is fáradtak voltunk. Örültünk az utolsó mintegy 10 km-es sztráda-kezdemenynek, ahol azonban eléggé besűrűsödött a forgalom. Többszöri kérdezőszóval találtuk csak meg a szálláshelyet, kiderült, hogy az épület még nincs is teljesen kész, az oda vezető hegyinek titulálható út kétharmada pedig nagyon hasonlított a tordaihoz. A világ egyik legjobb „travel” weblapján foglaltunk, illetl volna tudniuk minderről. Megérkeztünk, egy hölgy sugárzó örömmel fogadott bennünket. Hamarosan közölte, hogy nem tudott a késői érkezésről, nem értesítették, így csak két kétágyas szobát tud adni, az egyágyas helyet emelt áron. Elég mereven elküldtük melegebb éghajlatra, akkor meg arra derült fény, hogy az egyik szoba oly tömören bútorozott, hogy kettőt nem lehet benne lépni, a nejem mindjárt lehorsolta a lábát az ágy sarkával, a másik házastársi ágyon pedig egy darab kétszemélyes paplan van, lehet rángatni egymásról. A háziasszony végül, hosszú köntőrfalazás után kibökte, hogy vacsorára sincs felkészülve, de egy-két órán belül azért csinál valamit, előfűtözt egy kerti törpe alakot és elzavarta a boltba. Vodka, vörösbor volt nálunk, leöblítettük a megrökönyödést, megcsodáltuk a pazar kilátást, meghallgattuk a nőcske hiteltelen meséjét arról, hogy román, olasz a férje, aki csak ritka hétvégekre rándul ide... Az olaszt tudtuk már, **Négyfaluban**, az utolsó eligazítást egy kapu előtt társalgó négyestől kaptuk, akik közül az egyik férfi a homlokára csapott: „Az olasz nő, tudod, akinek a házát csináltuk.” Magyarok építette ház a románná vedlett Brassóban (8,5% magyar) román-olasz hölgyecske birtokában. Kirúgta, gondoltam én a mese végén, adott neki végkielégítést, amit a hölgyecske gyorsan befektetett, de nem tudja tovább kezelni a vállalkozást. Van tán két-három hónapja, aztán kereshet újabb olaszt. A „*Négyfalu – Bella Vista*” *alkönyvtár* erről a domboldalról szól. Ja, a Jacucci csoda-kabint azért fotóztam le, mert egyik szobához se volt fürdőszoba. Az emeleti előtér prés-szoba felőli sarkában volt egy prés-zuhanyozó/WC, azt használtuk

mind a hárman, mert a másik szobával szemben felajánlott fürdőszoba eme varázslatos alkalmatosságának a használatba vételéhez tudományos-technikai továbbképzésre lett volna szükségünk. Másnap a megbeszélt időben rendben várt bennünket a reggeli, megfelve magával a tulaj-hölgyecskével. No nem szolgálta fel magát, csak leheveredett az étkezőasztal melletti kanapéra és TV-t lapozott. Tán azt gondolta, hogy a román lapozása minket is kellő mértékben felajz a napi strapára. Fizettünk, számla, egyéb papír nuku, mentünk a dolgunkra.

Leereszkedtünk **Brassó** városába és rövidesen ismét szájátatva jártunk-keltünk. Gyönyörű óváros, jelentős része renovált, úton-útfélen folyik a felújítás. Nem sok magyar város dicsekedhet akár hasonlónak mondható központtal. Aki szép nyugodtan végiglapozza a Brassó alkönyvtárat, meggyőződhet róla. Kedvencemmé, kincsemmé vált a főtér főtemploma – mondhatná annak akárki –, azaz a régi városháza. Csudaszép építészeti bravúr! Nem véletlenül fotóztam körbe (*Brassó alkönyvtár, 011, 017, 025*).

Talán nem kizárólag az építészeti emlékek, a rendbehozott környezet hozta a kellemes közérzetet. Vasárnap reggel kezdtük a sétát, csend és nyugalom uralt mindent, a templomok, közintézmények be voltak zárva, a parkok csillogtak a hajnali harmattól, amittől az utcakövek is nedvesek voltak. A parkolásnál szívesen adott tanácsot egy román. Béke. A főtéren valami sátoros ünnepségre vagy kirakodóvásárra készülődtek, a téren színes ponyvákat terítettek szét, rakosgattak csendben néhányan. Lemaradtam, bekukkantottam az egyik mellékutcába, hétköznapiakon még folyhatott a rekonstrukció, építőanyagok halmái tarkították az utca kövezetét, de nem volt nagy rendtelenség. Bementem egy kapualjba és lám, ortodox templom kellemesen díszített falával találtam szembe magam. Egy másik mellékutca torkolatából kis keresztény templom előtt kukás kocsi szedte össze a szemetet. A főtéren, háttérben a fekete templom tornyával lefotóztam egy fehér munkaruhás fehér kutyakaki-porszívóval dolgozó szemetest, aztán megszólítottam: „Nálunk, Magyarországon nincs még ilyen!” „Romániában is ez az első.” – hangzott a válasz. Kérdezgettem, hogy érzi most magát, hogy vége a Ceaușescu-terrornak? „Legalább szemetesként dolgozhatok.” Nem volt világos az összefüggés, másként is meg-

kérdeztem: „Nagyon nehéz volt akkoriban?” „Együtt, közösen éltünk.” – kaptam a bölcs választ. Politikusok, zárándokoljatok el a brassói főtérre, tanulatok (010).

Gyönyörű és tisztességes méretű város. Lehet, hogy mára akár tényleg Románia második városává nőtte ki magát. Óriási fejlődésen ment át azóta, hogy kétszer láttam. Először a hetvenes évek legelején vonattal utaztam át rajta és a pályaudvaron csak magyar beszédet hallottam. Utasok, vasutasok, mind magyarok voltak. A pályaudvarról ítélve, meg amit onnan láttam, kisváros képét mutatta. Pár évvel később autóval hajtottunk át rajta, meg valahogy a mellette lévő Brassópojana síparadicsomon (ott vezetett át a bukaresti főútvonal?), bulgáriai üdülésből hazatérőben, nem emlékszem, hogy a város pozitív hatással lett volna rám (az üdülőközpont igen). Most szépséges.

Kifelé eltévesztettük az előre megjegyzett, a parkoló teréről (001, 027) Töröcsvárra kivezető útvonalat és – annak ellenére, hogy Brassóban elég jók a közlekedési táblák – tettünk vagy három kéréső-kört. Legalább érzékelhettük, hogy a szigorúan vett óvároson kívül is jól rendezett, tiszta, kellemes városban járunk. Töröcsvár felé haladva balról ott magasodtak a Brassói havasok. Először nem hittünk a szemünknek: a csúcsokon fehér hócsíkok világítottak, azt hittük, sziklák. Lassan rá kellett jönnünk, hogy tényleg havat látnunk május végén és ennyire délen.

Töröcsvár és környéke már teljesen román vidék. A hozzá fűződő Drakula-legenda azonban azt sejtette az emberrel, hogy magyar várról van szó. Az útikönyvünkben található egyetlen fotója miatt vettem fel az útiprogramba, aztán megismerkedtem zavaros történelmével, aminek a kiindulópontját találtam lényegesnek: Nagy Lajos király adott engedélyt szászoknak (!) a megépítésére. Később kézzel kézre vándorolt, magyar nábobok, román vajda, erdélyi fejedelem, újra szászok (visszavásárolták), Habsburg Zita és a román Mária királynő szerepel a tulajdonosok között. Igazi erdélyi sztori. Most a román állam birtokában van, de – ha jól értelmezem az olvasottakat – vissza akarják adni a román királyi családnak. Nagy kérdés, emelkedik bennem!

Megérkeztünk, a parkolóór keverékszavakkal elmagyarázta, hogy 60 m-re van a vár. Nem értettük. A bejárat előtti térről néz-

ve kilométerekre magasodónak látszik. Tanakodtunk, belefér-e a programunkba? Mire megmásszuk a dombot, megnézzük, lejövünk, elmúlik dél. Elszontyolodva elbaktattunk a vaskerítés kapujához (ez lehetett a 60 m), ahol a jegyszédő és ör angolul azt mondta, hogy 2-3 perc feljutni. Nem létezik, mondtam neki, legalább félóra. Nemegyszer jártam úgy, hogy a hegycsúcs távolodott tőlem, ahogy közelítettem felé. Döbbsenten tapasztaltam, hogy ráérősen is 4 perc múlva a vár kapujánál álltunk. (Kifelé elismertem az örnek, hogy neki van igaza.)

A várról nehéz többet mondani, mint amit a *Törcsvár alkönyvtár* bemutat. Indián kívül kevés ország büszkélkedhet ennyire épen-szépen megmaradt várkastéllyal. Igyekeztem minden sarkát bejárni, megmástrom még a titkos lépcsőt is, ami a nevének megfelelő képet mutatott (l. Irodalom: a Wikipedia Bran Castle oldalán). Sikerrült-e vagy sem, meg nem mondom: bonyolult járás van benne, ha az ember egyszer elhagyja a kitérő út vonalat, bizony keringhet a labirintusaiban. Talán ez is okot ad a vámpír-szellemvilág legenda születésének. Az is újra felmerül az emberben, miként lehetséges, hogy mi magyarok a fél világot teleépítettük, teleépítettük elnyomottainkkal várakkal, fent északon Szlovákia szinte minden vára magyar kezek nyomát viseli, délre a horvát tengerpart vár-városai is a mi művünk, Romániában lám, még a Regat (Havasalföld) is magyar király engedélyével épült várral büszkélkedhet, de építettünk a keresztesháborúk idején a mostani arab világban is, mégis: összezsugorított, zsugorodó országunkban még romfalak is ritkán maradtak a várak helyén, míg a környező országokban ép, majdnem ép várak sorakoznak. Az általánosan hirdetett szlogen, hogy mert mi öntöztük vérünkkel ezt a vidéket, hogy mi védjük meg Európát... nekem nem elég magyarázat. Keresni kellene a bajaink okát ebben a „képben” is.

Törcsvárról vissza kellett kapaszkodnunk a Brassó–Arad főútvonalra, amit a Kárpátok déli vonulatán keresztül vágva tettünk meg. Még a hegyek előtt átkocogtunk **Barcarozsnyón**. Ott magasodik fölötté az ugyancsak nagyon épnek tűnő vár, egyetlen fotót, a *Barcarozsnyó alkönyvtárban* láthatót hoztuk magunkkal róla. Féltem kicsit az átkelésről, mert másodrendű útvonalként szerepel térképen az átvezető út, nem is lehet különösebben dicsérni, elég rozoga,

kátyús valami. A magasságoktól nem kell félnie az arra utazónak, jó hullámvasút ez is, valamirevaló autóval könnyed lebegés, jó szórakozás. És a hegyek varázsa itt is elbűvölő. Visszatértünk arra az útra, amit térképek alapján, a tervezett kitérőkkel (Töröcsvár, Kerc, Kelnek, Gyulafehérvár, Vajdahunyad) 500 km-nek saccoltam, bizony 600 lett belőle. Valószínű, hogy a városokba ki-bemenetel és a bennük keringés tette rá a százat.

Következő megállónkról, **Fogaraszról** tudtuk, hogy a vár az egyetlen komoly látnivaló, legalábbis ilyen száguldó rekord-döntőgetők számára (001). Itt is meglepett bennünket a vár jó állapota. (Itthon értesültem az Internetről, hogy a románok a közelmúltban állították helyre.) Ami még jobban meglepett, az a mód, ahogy I. Rákóczy György nevét felpingálták az ismertető táblákra: Gheorghe Racozi I (magyar forrásokban is előfordul Rákóczi írásmód is, miután a legtöbb Rákóczi így használta a nevét). Benéztünk az emeletes árkádsorral és akasztófával ékes udvarra, és a táblán látottak alapján úgy döntöttünk, hogy a könyvtárat-múzeumot kihagyjuk az életünkéből. Lefotóztam a táblát, aztán lila haját kaptam és visszamentem a pénztárfülkéhez. A pénztárosnő nem szólt egy szót sem, a bódénak dőlő jólöltözött és értelmes arcú fiatalember a magyarra nemet mondott, angolul elég jól tudott. Mondom, mi a gondom, én nem torzítanám a román neveket. Mondta, hogy náluk nincs ékezet, a történelemmel foglalkozó művekben minden idegen név ékezet nélkül szerepel. Ez is baj, válaszoltam, de itt szinte minden betű hibás. Kértem cetlit, ceruzát a hölgytől, kaptam is. Ráírtam a Rákóczyt helyesen, és ahogy a tábláikon olvasható. Semmi köze a kettőnek egymáshoz, magyaráztam. Kicsit tán behúzta a nyakát, de csak a vállát vonogatta. Dühösen hagytam ott. Itthon aztán megkérdeztem a Copernic keresőtől, mit tud Racozi-ról? Meglepetésemre kidobott millió román weblapot, valamennyin így szerepelt, illetve egyetlen helyesen is, alternatívaként. További kereséssel megtaláltam egy fiatal, kolozsvári magyar kutató, ifjú tudós, W. Kovács András lapját, a www.familyhistory.ro-t és megkérdeztem tőle, torzításról van-e szó, vagy netán a Rákóczy-család is használta így a nevét román környezetben? Rövidesen jött a tömör válasz, idézem: „A regisegben a családnevek irása sem volt egyseges. Ma azonban van helyesírás, s azon belül letezik a történeti családnevek

írasanak is egy viszonylag kiforrott hagyománya. Tehat: eliras.” Hát így állunk, sajnos. Önkritikusan megjegyzem, hogy eddig én se vettem a fáradságot, hogy a gépemet ellássam román betűzet-tel és magam is rosszul írom a román neveket. [Most, a nyomdai ki-adáson dolgozva letöltöttem a román nyelvi szoftvert, remélem, si-kerül alkalmazni is.]

Fogaras után következett kb. 50 km kálvária. Útfelújítás folyt, mégpedig úgy, hogy egyik oldal lezárva párszáz méterre vagy mondjuk 1,5 km-re, belámpázva, várhat az ember a zöldre. A le-zárt szakasz másik végétől 2-3 km régi, töredezett vagy félig felújí-tott aszfalt, aztán a másik oldal lezárva. Ezer szerencse, hogy vásár-nap volt, valamelyik román kocsi előttünk rájött, hogy ha látni a le-zárt szakasz túlsó végét és nem várakozik ott senki, akkor pirosban is lehet közlekedni. Így is szaladt az idő, vergődtünk. Hétköznap katasztrofálisan késtünk volna, így is ejtenünk kellett Kercet, ahol egy romtemplom miatt tértünk volna le pár km-re. Az 50 km arra viszont jó volt, hogy csodálhattuk a messzi **Fogarasi havasokat**. Az *alkönyvtár* két fotója nem adja vissza a látvány szépségét: esőfelhők a hegyek fölött, fehér felhőcsík középmagasságban, a két felhőzet között fátyolos havas csúcsok. Havasak, nem csak csíkozottan, ha-nem sokkal jobban fedve a hegyoldalakat, mint Brassónál.

Ha nem tudtuk volna, akkor is hamar ráébredtünk volna, hogy szászföldön járunk. **Nagyszebennél** (Sibiu) biztosan, mert annak ellenére, hogy a szász lakosság 2% alá csökkent, az ősi szász neve a városnak - *Hermannstadt* - szerepel a várostáblán. Szomorú, de a város lakossága pár évtized alatt 40-50000 fővel csökkent. A szá-szokat az akkor még egyedül álló NSZK 10000,- DM/fő fejkvótá-val kivásárolta. A lövéteiek szerint ugyanennyit fizetett Izrael a zsi-dókért. Ma a lakosság 95%-a román, 2%-a magyar, 1,6%-a szász, a maradék vegyes (nagy részt valószínűleg roma). Pécshez hasonlóan elnyerte az „Európa kulturális fővárosa” címet-rangot, és szerin-tem joggal: a város több évszázados központja teljesen, gyönyörű-en helyreállított. Nincs benne semmi nem-európai, igazi szász (né-met, Hanza, osztrák) jellege van. Magyar? Nem igazán, úgy érzem. Bejártuk a fontosabb látnivalókat, a három központi teret: Nagypí-ac-tér, Kispiac-tér és Huet-tér. Ránéztünk a szebb, nevesebb templo-mokra, az eredeti kialakítású szökőkútra. Közvetlenül a főtér köve-

zetéből lövellnek ki a vízsugarak. Számtalan tornya közül csak két-tőt néztünk meg „lőtávolból”, aztán mennünk kellett. Megálltunk búcsúképpen még a főtéren látható városismertető tablónál, érdekes lett volna lefényképeznem a városközpont légifelvételét, valahogy elmaradt. Pedig egy nagy középkori, rendezett várost lát az ember a magasból. Igazi, komoly élménnyel gazdagodtunk.

Innen kezdve sietnünk kellett, hogy időben odaérjünk Aradra. A visszafogott vasárnapi forgalom, a sík vidék és frissen helyreállított új útszakaszok megjelenése újraélesztette a reményt bennünk, hogy minden sikerülni fog, nem hagytunk ki több kitérőt. Kelnek előtt tankoltunk egy TESCO-kútnál és szerettünk volna harapni is valamit, de nem árusítottak semmit, mentünk tovább.

Kelneknek már a védőfalán kívül nagyon megörültünk, nem csupán, mert az UNESCO-Világörökség része, hanem mert határozott bájt tükrözött. Előkerült a kitáblázott (100 m – kulcs) kulcsos asszony, kalauzolt a szépen helyreállított kápolnában, a toronyban (4. fotó) és bemutatta kis emlékáru-boltját, ahol – hogy ne maradjunk emlék nélkül – vettünk egy jeltelen, korondi madaras dísz-tányért, dupla áron, mint ahogy Korondon kaptuk volna. Sebaj, kiakasztottuk egy régi, kis korondi tányér helyére, ami viszont a lövétei kép alá került. Született egy Lövéte-Korond emléksarok.

Annyira éhesek voltunk, a délután közepét tapostuk már talán, ott, a várkapu mellett akartunk – a Lövétén kapottakat előszedve – piknik-ebédelni. Ott zavart meg minket másodszor koldus, ezúttal egy jó húsban lévő roma férfi hozta oda gyermekét, hogy adjunk neki csokoládét. Magyarul beszélt a lelkem, de a hölgyek gyorsan összepakoltak és a főútvonal felé vezető út mellett álltunk meg, mint az Átkos magyar vándorai szoktak. Sajnálom nagyon, mert én – sokak megrökönyödésére – jobbra tartom a roma társadalmat. Mindenesetre egyet leszögezhetek: Romániában nincs olyan fékevesztett koldulás, mint itthon! És ez nagyon fontos mutató. Annál is inkább, mert itthon nem romák vezetik a koldus-mezőnyt.

Utólag se tudom pontosan értékelni, ismét programba venném-e **Gyulafehérvárt**? Talán a sietség okozta, talán a rossz felkészültségünk, talán az abszolút román többség (66000 főből 2000 magyar – nehéz volt kommunikálni), keveset láttunk a „hivatalos lát-nivalókból”. Többszöri kérdésre jutottunk el olyan helyre, ahol mi

még nem érzékeltünk semmit a várból, amikor az éppen megkérdezett román csoport egyöntetűen körbemutatott: ez itt mind a vár. A várfalnak mi csak töredékeit láttuk, gondolom, nem is maradt meg az egész. Sikerült végül megnéznünk a legfontosabb nevezetességeket, először az ortodox templomot (csak kívülről), majd a katolikus templomot. Ebben egy szép freskó-soron és a Pieta-n kívül a Hunyadiak síremlékeit találtuk rendkívülinek. Zavarban vagyok, mert nem találok sem a memóriámban, sem az útikönyvben (abban félreérthető, lehet, utána fogok nézni), hogy a három síremlék közül Hunyadi Lászlón kívül kik vannak eltemetve? Mindenesetre először láttunk Romániában román és magyar koszorúkat, nemzeti színű szalagokkal. Megörökitettem (*Gyulafehérvár alkönyvtár*) a biztató látványt, életlen a kép, de ez esetben ez teljesen lényegtelen. A többi, fontosnak jelzett épület talán felére ránéztünk és mentünk tovább, nagyon akartam látni Vajdahunyadot. Aki történelmi kutatásokat (is) akar végezni, annak bizonyára érdemes akár napokat is eltölteni itt, a csak futó látogató kihagyhatja. Itthon ellenőriztem egyrészt, mi az igazság a Hunyadiak román eredete körül, másrészt, hogy Hunyadi János hol van eltemetve. Utalok itt egy weblapra, a „New Advent” katolikus enciklopédia vele foglalkozó oldalára (l. Irodalom), amelyből egyértelmű, hogy a sírja a gyulafehérvári székesegyházban van. Az a sír, amelyiket azért fotóztam le, mert magyar és román koszorúk békésen (vagy tán vetélkedve?) megférnek rajta egymás mellett. A származásukra a mai napig nincs tökéletes válasz, a weblap azt azonban egyértelmű félmondatokkal jelenti ki, hogy igazoltnak tekinthető a román származásuk („...it may be taken as proved that the family of Hunyadi was of Rumanian origin;...”, de hozzáteszi, hogy János már magyarnak tekinthető a *születési helye* alapján („...János Hunyady himself, however, may be regarded as a Hungarian from his birthplace...”). Aztán, pár sorral később kijelenti, hogy mind a pontos születési éve, mind a születési helye ismeretlen („...The birthplace of Hunyady is equally unknown. ...”) Most légy okos Domokos! (Az útikönyv hibájának tudható be, hogy a harmadik szarkofágról így se világos, kit temettek oda. János öccséről, ifjabb Jánosról szól, ami így valószínűtlen. Nem kutatok azonban tovább. Mégis: Vajdahunyadnál találkoztam egy nyugati weblappal, ahol Hunyadi Jánost Ianku-ként is emleget-

tik. Idézem: „Iancu Corvin (Johannes Corvin de Hunyad or Iancu de Hunedoara”. Hm-hm!)

Vajdahunyadot hamar elértük. Alig fordultunk rá a tizenkilométeres mellékútra, amelyik oda vezet, előtűntek az iparvidék jellegzetességei. Mind több üzem, raktár, iparvágányok és hasonló. Vajdahunyad maga is – nagy megrökönyödésünkre – iparváros. A város szélén jellegzetes kohászati kombinát képe fogadott minket és a kapuja fölött – majdnem kiestem a kocsiból – hatalmas tábla hirdeti: Mittal Steel akármi (tán Plant vagy Works). Miért ez a nagy csodálkozás? Mittal ugyanis indiai, aki a semmiből jött elő és néhány év vagy maximum évtized alatt a világ valószínűleg legnagyobb acélipari konglomerátumának lett a gazdája. Szájtátva bámulja az egész világ, ahogy nagy angliai cégeket nyel le szőröstül-bőröstül, a közelmúltban pedig luxemburgi székhelyű nyugat-európai trösztöt vásárolt fel. De hogy Vajdahunyadra (a kombinát a várost is jelenti, olyan fontos létesítmény lehet az egész vidék számára!) is szemet vetett, sose hittem volna. Megálltunk egy benzinkútnál érdeklődni, odamentem egy éppen távozni készülő román kocsihoz. A tulaja nem játszotta el a tudok – nem tudok magyarul játékot (65000 román, 4000 magyar, 2000 roma), angolul kezdte magyarázni az utat, aztán félbehagyta. Kövessük – mondta és indult is. Bonyolult útvonalon vezetett át a városon, egy hídon is átkeltünk. A híddal szemben megint kohók, kapu és Mittal Steel... Pár-száz méterre a hídtól félrehúzódott, rámutatott az onnan már látható várra és köszönetet se várva elhajtott. Köszönjük szépen! A vár fél órával odaérkeztünk előtt (este 6-kor?) bezárt. Csak ámultunk hatalmas méretein. Tudtuk, hogy a budapesti Vajdahunyad vára nem pontos kópia, hanem várak valamiféle ötvözete, és hogy kicsinyített, de a méretkülönbség óriási, letaglózó. A hatalmas várárkon átvezető hídon odasétáltunk a várkapuhoz, bekukucsáltunk, láttuk a nagy előudvart, nagyokat sóhajtottunk, aztán ballagtunk vissza a kocsihoz. Négy képet készítettem a várról, érdemes megnézni őket az *alkönyvtárban*.

Közben a feleségem és nővére filozofálgatott arról, hogy a románok biztos nem véletlenül telepítették ide ezt a füstöt-kormot okádó ipari szörnyeteget, a vár tönkretétele is a céljuk lehetett. Túl voltunk jónéhány vár-csodán, amit ugyebár nem tettek tönkre, sőt! És

elég lett volna fellapozni az útikönyv 145. oldalát és olvasni: „Elkezdődik a környező hegyekben kitermelt vasérc feldolgozása, 1882-1903 között a városban (!) 5 kohó működik.” Mi, büszke magyarok tojtunk nagy nemzeti kincsünkre és kezdtünk hozzá büszkén a tönkretételéhez! Iszonyatos példa arra, milyen mélyen átította a Horthy-rendszer és a mai eszeveszett irredenta politikusok szlogen-dömpingje, zásszlólengetése, székely-himnusza, büszke-vitéz mi vagyunk a nagyok magyarsága a hétköznapi gondolkodást is, mindent az égvilágon. A legbiztosabban működő csapda! Magunk esünk bele.

Nem tudom, a vár építőanyagainak mi az eredeti színe? Csak remélni lehet, hogy az a kohósalak-szürkésbarna, ahogy most kinéz. Ha nem, és ez a szín kohópor-ráakódás eredménye, a román műemlékvédők helyében gyorsan rendeznék valamiféle portalanítást: olyan vízágyúkat használnék, amilyeneket most alkalmaznak Rostockban, a G8-asok ellen tüntetők szétveréséhez, helikoptereket, sugárhajtású vadászokat mélyrepülésben, lézer-ágyúkat? És remélem, Mittal nem csak rettenetes vagyonának a gyarapításával fog foglalkozni, hanem a vár teljeskörű védelmével is. Hogy legyen kedve a látogatónak hosszasan üldögdélni a parkoló mellett és bámulni a várat, mint ahogy egy idős külföldi házaspár tette, amíg mi ott tibláboltunk, bosszankodva.

Visszatértünk a főútvonalra és becsuktuk a könyvet, térképet. Aradig már nem jegyeztünk elő látnivalót. *Déva* magas várát is csak messziről láttuk. Tényleg magas, de elég romos. Sokat szenvedhetett. Hosszú út volt még Aradig, helyenként egész jó, a forgalom kicsit sűrűsödött, de a terep lankássá szelídült, sok erdővel, mezővel, zölddel szegélyezve. Tempósan haladtunk és közben a hölgyek pihenőre készülő agyából dicshimnuszok keltek életre. A sógornóm: Tóni, fel kéne téged terjeszteni Guinness-rekordra, amit a négy nap alatt hajtottál, különösen pedig ma, az nem emberi, főként aztán, hogy nemrég turkáltak a beleidben. Mire a feleségem: Ez nála természetes, vasember. *Csak úgy* mondom, nem agyondicsérve magamat.

Arad előtt megint ráfutottunk valami sztráda-kezdeményre, volt talán 12 km. Kellemes meglepetés, fel lehetett kicsit gyorsítani. Közben telefonáltunk a szálláshelyre, hogy jövünk, tartsák a szobákat. Megkérdeztük, tudnak-e vacsorával szolgálni? Mondták,

persze, ha most megmondjuk az időpontot, amikorra kérjük, meg hogy mire fáj a fogunk, catering alapon hozatnak vacsorát, egyébként párszáz méterre tőlük van jó sporttelepi szórakozóhely, oda is átmehetünk. Az utóbbi mellett döntöttünk, ki tudja megmondani közel 600 km kocsikázás után, mire lesz kedve kb. egy óra múlva? Hűsítőre, tájföldi masszózra biztos, de mi másra? Elkezdődött a szálláshely keresgélése. Besötétedett, 9 óra. Benzinkút, nem tankol senki. Csoport-traccs folyik az épület bejáratánál. Megkérдем magyarul, aztán rögtön angolul (a 172000 aradiból mindössze 23000 magyar, 13%), merre van ez meg ez? Láthatólag nem hallottak róla. Mondom románul azt, hogy vár, mert a szálláshely angol neve: Fortress Hostel. Mintha a vár is ismeretlen fogalom lenne, vagy rossz a kiejtés. Tanakodnak, aztán az egyik férfi előadja román-angolul (de nem lekezelőleg): egyenest, aztán baloldali ágon felüljáró, aztán a fene emlékszik mi, ott ráfutnak egy hídra, aztán kérdezzenek újra. Kérdezünk, mert T-elágazáshoz érünk, ahol tábla nincs egy szál se. Megállunk egy román kocsi mögött, mintha két pár búcsúzkodna. Mindjárt angolul kezdem, ismétcsak tanakodás. A volán mögött ülő férfi a jó kocsi nagyságrendjét többszörösen meghaladó rádió-elektronikába lapoz, felhív egy taxi-vállalatot. Hosszú duma, pislogás. Mondja csak újra a szálló nevét (milyen nyelven is kérdi?). Mutatom a foglalási dokun. Beolvassa rossz angolsággal, hallgat egy darabig, aztán csak int és mond egy szót németül, aminek az angolja villan az agyamban: follow me. Hosszú, kacskaringós utakon vezet, hídra fel, hídról le, hatszor vagyok meggyőződve róla, hogy izéje sincs az egészből. Már elébe akarok vágni, hogy leintsem és megköszönjem a hülyeségét, amikor leáll egy pillanatra, kiint balra: ott virít a hostel teljes díszben. Üvöltünk felé angolul, köszönve a szívességét, int és elhúz. Másodszori (harmadszori?) kellemes segítőkészség! Ez már nem tekinthető véletlennek. Bekocogunk a szállásra, csend és üresség-szag. Előjön a porta mögül egy ötvenes öregúr, köszöntjük egymást magyarul. Élénken érdeklődünk a vacsora-lehetőség iránt, itt, helyben, mert mozogni már semmi kedvünk. OK, kinyitja az étkezőt, ad étkészletet, lássuk el magunkat. Felkísér a szobákhoz, tiszta, diákszálló szintű bútortat, de minden szobához zuhanyozó-WC, TV és nagy-nagy csend. Tényleg teljes az üresség. Ifjúsági csoportoknak adjuk ki általában

- magyarázza. Most ment el egy, csütörtökön jön a következő. Kicsomagolás nélkül levágjuk a holmikat a szobákban, megyünk le. Cca. 30 főnek nagy asztalok, abrosz, teríték. Megkínáljuk a bácsit lövétei pálinkával, egy huzat elég neki, van ereje az itálnak. Megkérdi, mikorra kérjük a reggelit (bed & breakfast a rendszer)? Fáradtan eszünk-iszunk, felmászunk és elvágódunk. Az utolsó erdélyi éjszaka sem igénylünk dajkát.

Bőséges reggeli fogadott bennünket a megbeszélt időben és egy kellemes fiatal teremtmény. Étkezés előtt, közben és indulás előtt beszélgettünk a hölgygel és apósával, az ötvenes öregúrral. Milyen most az élet? Jó, a régi időkhöz képest nagyon jó. Gyors a fejlődés, sok külföldi ruház be Aradon. Kedvelik. Mi itt Románia nyugata vagyunk. A baj, hogy Bukarest elszívja a gazdagságunkat. Ha maradhatna itt minden, ami itt születik, rohamosan javulna a helyzet. Azt hiszem, ők mondták ki a magyar-román kapcsolatokra, hogy *nem lenne semmi baj, ha a politikusok, itteniek, otthoniak nem lennének*, hagynának minket békén.

Nem vettük fel Aradot a programunkba. Miért, miért nem, nem tudom. Ha már ott van az ember? Megkérdeztük, hol van az aradi vértanúk kivégzésének helye, illetve a híres, hol eldugott, hol előkerült szobor? Kaptunk térképet és javaslatokat, mit érdemes e kettőn kívül megnézni. A szoborcsoporttal kapcsolatban megjegyezték, hogy a téren, ahol hosszantartó viták után helyet kapott, gyorsan emeltek egy emlékművet a románok is. Meg lehet nézni a különbséget! - tették hozzá. Hiába, magyarok. Megfogadtuk a tanácsokat és nem bántuk meg. Arad ugyanis a kellemes meglepetések egyike (hányszor használtam már ezt a kifejezést?). A kivégzés helyét ötperces sétával is megtaláltuk volna. A szállásunk neve nem véletlenül volt „Fortress”, a vár tövében épült. Két utcával arrébb, egy ifjúsági sporttelep közvetlen szomszédságában találtunk rá. Sem a környezet, sem az emlékmű maga nem tükröz előkelőséget, ünnepegyességet. Az, ami: egy végtelenül gonosz elnyomó hatalom, a Habsburgok bosszújának áldozatul esett igazi hősök halotti emlékhelye. Minden tekintetben szomorú hely. Csendben jártuk körbe, végül valamelyikünk megjegyezte: Annyiszor tanulta-hallotta az ember ezeket a neveket és most újra feltűnt, hogy több a nem magyar, mint a magyar (név) köztük. A hősi emlékműhöz, a Szabad-

ság-szoborhoz a városközponton keresztül vezetett az út. Egy kis tér sarkán parkoltunk le és legeltettük a szemünket a széles körúton, ahol a középső sávban park és parkolók vannak, majd ápolit fasorok következnek, ezektől jobbra és balra közlekednek az autók, végül a járdák zárják le a képet. Elhaladtunk több nevezetes épület mellett, illetve az autótól sétáltunk párszáz métert és lefotóztunk egy templomot, néhány utcaképet. Az Arad alkönyvtárban követhető az utunk. A szobor sokak szerint felháborítóan lealacsonyító helyen, a Tűzoltó téren kapott helyet. Nem dobogott büszkén a mi szívünk se! Tudtuk azonban, hogy a tér új nevet kapott: *Megbékélés tere*. És ez a lényeg! Először láttunk *hivatalos díszhelyen magyar lobogót*. A tér ugyanis három részre osztható: középen három zászlóoszlop foglal helyet. A magyar és a román nemzeti trikolor közrefogja az Európai Unió zászlaját. A tér egyik szélén (sajnos nagyon árnyékban volt éppen) a Szabadság-szobor, a másik szélén a román emlékmű látható. Az *alkönyvtárban* elhelyeztem azt is. Nyugodtan vessenek rám követ, én nem láttam olyan szörnyűnek, amilyennek a vendéglátók megjegyzése alapján képzelte az ember. Nincs is semmi jelentősége, a megbékélés a fontos! Nézelődés közben megtesztelt a tértől tán 100 m-re magasodó víztorony.

Lekaptam, nem tudva, hogy a város egyik nevezetessége. Még jó az orrom. Hazafelé Makón át vezetett az út, rendben lévő, az alföldi magyar városok képét mutató településnek tűnt. A határnál 5-6 km hosszú kamion-oszlop várakozott, pár év múlva ez is eltűnik, az egész határral együtt. Szegedig még kétszer egysávos út vezetett, nagy forgalommal. Az M5-öst elérve átadtam a kormányt a feleségemnek és akkor éreztem meg, hogy pont elég volt, elnyomott a fáradtság, meg a lövétei pálinka, amiből gyorsan húztam egy nagyot.

Összefoglaló (nem annyira az útról, mint Erdélyről):

A cél teljesült: (nagyjából) kielégítettem a nosztalgiámat és beleszagoltunk Erdély levegőjébe. Ennél azonban sokkal mélyrehatóbb élmények értek bennünket. Vélemény-befolyásoló élmények!

Megkísérlem összefoglalni az Erdélyről kialakult értékelésem. Nem tagadom, hogy a mai magyar jobboldal Erdély-politikáját eddig is hátborzongatóan elhibázott, mind Erdély, mind az anyaország helyzetét átkosan romboló ostobaságnak tartottam. Olvasóim többsége preconcepciónak, sőt sokan hazaárulásnak (könnyedén

fröcsögik az övékkel nem azonos nézetet vallókra) fogják titulálni, amit most írok, az előzőt vállalom, a hazaárulást előre is keményen elutasítom. Az eddig vallott véleményemet alapvetően megerősítette mindaz, amit láttunk-hallottunk. Magát Erdélyt önmagában, politikamentesen súlyos veszteségnek tartom magam is, a magyar politikások okozta pótolhatatlan veszteségnek. Mind a nemzeti vagyont, kincset ért, csak a II. világháború anyaországot sújtó pusztításához és a gengszterváltás óta folyó – kiárusítás szinten zajló – privatizációhoz mérhető vagyonvesztésnek, mind a többmillió magyarajkú sorsát megpecsételő veszteségnek. Mert végleg elvesztettük és döntő fordulatot is – szerintem – lehetetlen elérni, generációkon keresztül kell fáradhatatlanul dolgozni, talán egy évszázadot együtt élni békésen ahhoz, hogy testben-lélekben megnyugodjon a magyarság-székelység, jobb sorsot vívjon ki magának. Segíteni kell, de csak ők oldhatják meg a fekélytelenítést. Igyekszem alátámasztani ezt a sommás véleményem.

Milyen kérdésekre keresem a választ?

1. Ki építette, alkotta Erdélyt?
2. Milyen etnikai képletek, mozgások okozták, hogy mára a román az egyértelmű, uralkodó többség?
3. Ki kit nyomott el, milyen eszközökkel és milyen mértékben?
4. Mik Erdély elvesztésének főbb okai és kik a felelősök érte?
5. Hogyan körvonalazható a mai helyzet?
6. Mi várható a közeli évtizedekben, ha minden résztvevő – román, anyaországi magyar, Romániában élő magyar, székely – ugyanazt a „harcállást” foglalja el, amit ma?
7. Mi javíthat a Romániában élő magyarság és székelység helyzetén? Nehéz, szinte megválaszolhatatlan kérdéssor, különösen nem-történész részére. Mégis teszek egy kísérletet, azt hiszem, nem szoktam nagyot tévedni. Ha angolul tudó elolvassa, amit Bushék iraki aljasságáról írtam (a weblapomon „Stay at home, Uncle Sam” címen), el fog gondolkodni ezen az állításomon. Vegyük sorra az önmagamnak feltett kérdéseket. Megjegyzem, nem akartam, de nem is tudtam ilyen semmi idő alatt a források között nagyon válogatni és az állításokat mély vizsgálat tárgyává tenni, nagyrészt arra alapoztam csupán, jómagam mit találok hihetőnek, mit értekelek hitelesnek. Az információk legfőbb forrása a „Copernic”

mega-kereső, ahonnan legsűrűbben a Wikipedia enciklopédia bukkant fel. Üstökös módjára fejlődő adattár. Kerültem a magyar és román forrásokat, többségükből csurog-csepeg a politikával átítatott-ság, ferdítés, csúsztatás, félremagyarázás. Különösen a maiakból!

ad 1./ Az alapok lerakói számomra minden kétséget kizárólag mi, magyarok (azonnal beleértve a székelyeket) és a nálunk jóval kisebb számban jelenlévő szászok voltunk. Érdekes, hogy nem egy forrásmunka a kelet felé terjeszkedésünk fő okaként a nyugaton elszenvedett vereségeinket, a kereszténység felvételét és ezzel az európai helyzetünk konszolidációját tartja. Erdély elfoglalása és a magyar királyság részévé tétele nem egy hadjárat, hanem óvatos folyamat eredménye volt. Így is nehézségeket okozott a rendkívül meghosszabbodott határok védelme, a megszerzett természeti kincsek bányászata, ezért a kor magyar királyai idegen erők bevonásával igyekeztek feloldani a gondot. I. István ennél is messzebb látott, fiának örökül hagyta, hogy más nyelvet és szokásokat hozó vendégek befogadása új tanításokkal és fegyverekkel gazdagít bennünket. Szépitik és fellendítik régióinkat és az udvart. Az egynyelvű és egy törvénnyel rendelkező birodalom gyenge és múlandó.

A székelység is ilyen szereplőként jelent meg a Kárpát-medencében, ők is az új határokat védték (a nagyon bölcs határvédelmi rendszer mellett). Az eredetüket homály fedi. Egyesek idegen származást sejteneek mögöttük, akár a hunokig is visszavezetik a családfájukat, újabban az avar eredet a divat. A magyar tudósok többnyire a magyarság valamilyen ágára esküsznek. Mind egy, harcos, az országot jól védő népnek bizonyultak, a közszéke-lyeket 1562-ben a segesvári országgyűlés fejedelmi népekké nyilvánítja! Jó darabig a Sebes-vidék volt az otthonuk és valamiféle – nyilván a határvédelem keletre tolása okán – kerültek a Keleti Kárpátokhoz. Ezért a nagy úr az anyaország és a fő székely góc között. A szászok a XII. században már építik városaikat. II. Géza (1141-1162) volt a legsikeresebb betelepítő, Rajna-Mosel vidéki németeket, sőt flamandokat, hollandokat sikerült Erdélybe vonzania, parasztokat, kereskedőket és kismemeseket. A parasztok a földbirtokosok növekvő kizsákmányolása elől menekültek, vonzotta valamennyit a sok és betartott kiváltság. Dr. Konrad Gündisch (SibiWeb) szerint a második kereszteshadjárat (1147) elégedetlen résztvevői közül is so-

kan alkotóelemként olvadtak be a „rendes úton” betelepülők közé. II. András 1224-ben olyan kiváltságlevelet adott a szászoknak, ami a kort messze meghaladó jogokat biztosított számukra. Gündisch így vélekedik: „A német délkeleti betelepítés (Colonization, azaz gyarmatosításnak is érthető) Magyarországon békés úton történt és nem az ország (land = föld is lehet) meghódításával. A király maga hívta be a betelepülőket az országába.” Itt jegyzem meg: ne feledje persze az olvasó, hogy néhány százezer emberről beszélünk, ennyi élhetett akkoriban a földgolyóbisnak ezen a fertályán. Egyetlen megfogható adatot találtam, amely szerint ebben a periódusban mintegy 100000 főre tehető egész Erdély lakossága! A szászok száma elhanyagolhatóan kicsi volt a kezdetekben, 520 családra, cca. 2600 főre teszik őket.

Érdekes utalást találtam arra vonatkozólag, hogy a szász név bizonyos vonatkozásokban nem annyira származásra, mint jogosítványokra utalt. A Bányászok Jogai (angolból fordítottam vissza, nem keresem a rendelkezés hivatalos nevét) minden erre vállalkozó számára *szász jogokat* garantált: személyes szabadság, földörökös joga, önkormányzat és független bíraskodás joga, vallás-autonómia a pap szabad megválasztásával, ellenőrzött és ezért előre tudott adók. (Volna mit tanulniuk a mai „urainknak”!)

A szászok kiváltságait hamarosan nem csupán a törökök veszélyeztették, hanem az anyaországi magyar arisztokrácia is (SibiWeb). Három fronton kellett küzdeniük 1600 körülől (idézetnek lehet tekinteni a most következő három bajuszt):

- A katolikus uralkodó törekedett gyengíteni a luteránus „állami” egyházat és megszüntetni az osztály (jé, nem nemzet, hanem osztály!)-kiváltságait a Nemzet-Universitás szétrombolásával.

- A magyar arisztokrácia fenyegette a jogi státuszukat és pénzügyi anatómiájukat, mivel le szerettek volna települni a királyi birtokokon (gyepükön) és adómentességet élvezni azokon.

- A román lakosság hirtelen növekedésnek indult a XVII. században. A németek által háborúk vagy járványok miatt elhagyott városokban telepedtek le és most polgársági jogokat követeltek és a külföldiek beszívargásától való félelmet okoztak.

És megérkeztünk a románsághoz. Első okleveles említésük 1222-ből származik. Hogy őszinte legyek, nem nagyon érdekel,

honnan származnak. Dacia létezett, a rómaiak nehéz ellenfélnek tartották őket, óriási volt az örömködésük, amikor leverték őket és bekebelezték, római tartományt faragtak belőle. A Római Birodalom összeomlása előtt nem sokkal, 271-ben Aurelius császár feladta a dáciai tartományokat. Nincsenek komoly írásos vagy akár archeológiai emlékek a következő hét évszázadról. Valószínű azonban, hogy a románoknak abban igazuk lehet, hogy nem támadhattott légüres tér attól, hogy a rómaiak kivonultak a vidékről. Valami jelentéktelen lélekszám elvileg biztosíthatta a folytonosságot. A lényeg számomra, hogy 1222-ben a népnyelv oláh-át használva a latin dokumentum olacus-t, olachus-t használ, nem lehet tévedés, románokról szól az okirat. Bár pásztornépnek tudja őket a történelem, akik hamar rátértek a földművelésre, nem szédelő senkik lehettek, mert a király Kercen (és mi kihagytuk a túránkon!) és Hát-szezen önkormányzattal felruházott román határőrvidéket szervezett, élükre egy-egy román vajdát, fölübük (!) pedig egy-egy magyar ispánt állított. Szervezett, szerveződő nép jelentkezett, történelmileg nemsokára jogokat követelve magának. Létezik forrás, amelyik a XV. századra teszi a román többség kialakulását! Gyorsan nőtt a számuk az 1500-as évek végétől! Nincs, nekem nincs információ az okáról, de feltételezem, hogy a török nyomás lökte őket északabbra (nem érzem ellentmondásnak, hogy a törökök már háborúskodtak az erdélyi magyar területeken is, nem minden tapodtat „belakott” területekről van szó). Eleinte a háborúk és járványok miatt megüresedő szász városokba települnek be (l. fentebb). Az ilyen, népvándorlás-szerű gyors létszámnövekedés oka mögött többnyire nyomás (vagy a „kilökő” terület lepusztulása) sejthető. Ezt az okot sem érdemes nagyon kutatni, a lényeg, hogy ekkorra datálható a románokkal szembeni ellenszenv kialakulása. Nem hívott, várt vendég érkezett, hanem nagy tömeg, helyet keresve és helyet, jogokat fegyveresen is követelve magának. Más dimenzió, talán szokatlan külső és szokások, nem kérő, hanem követelő tömeg. És hol volt már I. István a bölcsességével? Hogy ne legyen nagyon igazságtalan a királyainkkal szemben, közülük többen ügyeltek a „vendégeknek” eddig nyújtott kiváltságok megtartására, sőt (területi) bővítésére (Nagy Lajos, Mátyás), de a románokkal szemben már más módszerek kerültek alkalmazásra. Egyszerűen felháborító példá-

ul a fentebb pozitív okokból említett Anjou Nagy Lajos 1366 évi tordai dekrétuma, amelyben a románokat kifejezetten veszélyes etnikumnak deklarálja: „...*propter presumptuosam astuciam diversorum malefactorum, specialiter Olachorum in ipsa terra nostra existencium (...) ad exterminandum seu delendum in ipsa terra malefactores quarumlibet nacionum, signanter Olachorum*” .... Én angolból fordítom: „...sok gonosztevő, különösen a románok bűnös tettei miatt, akik itt élnek az országunkban (...) ki kell űzni vagy **ki kell irtani** ebben az országban a gonosztevőket, tartozzanak azok bármely nációhoz, **különösen a románokhoz.**” [kiemelés tőlem] Szinte hihetetlen uszításként értékelem a latinban és angolban is egyértelműen szereplő kiirtás (!!!) kifejezést. Ilyenkor szoktak kialakulni a lincselések, a megnevezett „céletnikum” szisztematikus kiközösítése.

Külföldről nézve ezt a dekrétumot tekintik az *első* (tehát többnek kellett lennie!) olyan erdélyi lépésnek, amikor *etnikai alapon született diszkriminatív törvényt jogilag kodifikáltak*. Elkezdődött a Trianonhoz vezető út kövezetének lerakása.

A Wikipedia szerint két oka is volt Nagy Lajosnak a diszkrimináció meghirdetésére. Az egyik, hogy mint mélyen hívő és a Vatikánt szolgáló katolikust nyugtalanította az ortodox románok térfoglalása. A másik, hogy a románok két területet is elszakítottak a Magyar Királyságtól: Wallachia-t (Havasalföld) 1330-ban és Moldáviát 1359-ben. Tényleg nyugtalanító csapások lehettek. Eddig (hogy mikortól, nem tudom) „Universitas Valachorum” is létezett a másik három, sokáig élő és erősödő, uralkodó „Universitas” (magyar nemesség, székelyek és szászok) mellett. Ettől fogva nem találkozom elfogadott román „Universitas”-szal mint a hatalom részesével. 1791-ben merül fel újra, hogy elismerjék a románokat „negyedik nemzetnek” (!), és egyenlő vallásgyakorlási jogokban részesüljenek (a Habsburg II. Lipót-hoz folyamodtak ezzel a könyörgéssel), mi sem természetesebb, mint hogy merev elutasításban részesüljenek. Épül tovább a Trianonba vezető út!

Ami a vallásszabadság kérdését illeti, úgy tűnhetne, igazat mond a (magyar) történelem, hogy Erdély világelső volt a vallásszabadság deklarálásában. Ha jobban megnézi az ember a hirtelen előbukkanó adatokat, a vallásgyakorlás szabályozásának két lépője volt. Az első az 1558 évi tordai országgyűlés, amelyik elismert

vallásként a katolikus és lutheránus vallásokat sorolja fel, a kálvinizmust azonban tiltja. Ugyanott tíz év múlva, 1568-ban kimondják (a magyar történelem szerint): „ki-ki a maga értelme szerint hirdesse az evangéliumot.” A Wikipedia szerint ez csak a „három nemzet” vallásaira vonatkozott, a román ortodoxot megtűrt vallásként említi a rendelet. A történelmi időszámítást tekintve szinte rögvest megátalkodott módon meg is gyalázzák ezt a modern elvet. 1701-ben azt deklarálják, hogy a Rómával (magyarul: a rk. egyházzal) egyesült románokat, papokat és világiakat egyaránt hozzászámolják a római katolikus rendhez, „miáltal ezek a hazai jog részesei” lesznek. Nem vallásháború, csak a vallás felhasználása a románság enyhén erőszakos magyarosítására, illetve a rk. egyháznak be nem hódolók kirekesztésére. Később is – több esetben felbukkan – csendes vallásháborút folytatott a „három országépítő nemzet” az ortodox vallás ellen.

Politikailag-hatalmilag is elnyomó lépés következik 1595-ben (az útikönyvünk 18. oldaláról idézek): „1595 - Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmet (1588-99) hűbérurának ismeri el a török fenyegetés ellen szövetkező havaselvi és moldvai vajda...” Fontos következtetés vonható le ebből az egyszerű mondatból: hogy elnyomó-elnyomott (hűbéri!) viszony keletkezett a megállapodásból az addig független két román állam és Erdély között. 1595-től kezdve Trianonig uralkodtunk a románok felett kint-bent egyaránt! Gyorsan be is követte a reakció: Vitéz Mihály (Mihai Viteazul – tán innen ered a „vitéz”?) havasalföldi vajda 1599-ben elfoglalja Gyulafehérvárt. Hamar felrúgta (hazaáruló – üvöltenék ma) a megállapodást, mondhatni. Elnyomottól illet számonkérni sohasem szabad. Közben a tatárok Erdélyt is feldúlták (kétszer, 1285-ben Nogaj kán), a lakott települések többségét lerombolták. Ettől kezdve változott a védelmi rendszer alapelve: a határvédelmen kívül minden nagyobb, város-jellegű település erőrendszerként épült vagy épült újjá, a falvakban pedig a templomok köré épült várfal, sokszor bástyákkal megerősítve, ahol a kisebb betörések elől menekült a lakosság. Az utunk során alkalmunk volt tapasztalni, mennyire körültekintően építkeztek Erdély lakói-védői.

A „Ki építette, alkotta Erdélyt?” kérdés első mozzanatára, hogy kik rakták le az alapokat, bátran válaszolhatjuk: a honfoglaló ma-

gyarok utódai, rákként visszaaraszolva, és a XI-XII. században Erdély mai területét meghódítva építkeztek, uralkodtak, terjeszkedtek, mind a székelyeket, még inkább a szászokat - úgy tűnik - megbecsült társként kezelve. Vár-csodák, városok emelkedtek. A tatárpusztítást követő újjáépítés már deklaráltan is három nemzetség nevéhez fűződik: székelyek, magyarok és szászok alkották akkoriban a szervezett, egymást „országépítő erőnek” elismerő uralkodó „elitet”. Hol lehettek a románok? Teljesen értelemeszerű, nyilvánvaló, hogy ugyanott, csak jogfosztott, illetve jogaiért épphogy mozdulni próbáló tömegként. Főként földtúró jobbágyként. És az építkezésekhez munkáskezet adó tömegként.

És itt megálljt parancsol a Budai Nagy Antal vezette parasztfelkelés! Négy aspektusát emelem ki: (1) érdekes módon a római katolikus egyház erdélyi feje, Lépes György, világi hatalmat gyakorolva, vagy azzal visszaélve több olyan lépést tett, ami növelte a kisemberek, elsősorban parasztok kizsigerelését, a nyomást a román (nem alá tartozó) parasztságra is kiterjesztve; (2) az ellenállás résztvevői három etnikumot képviseltek, akik szépen összefogtak elnyomóik ellen: magyar parasztok, román parasztok és kolozsvári (remélem, jól értettem) szász kisemberek; (3) a felkelés ellen három „uralkodó réteg” fogott össze, a „három erdélyi nemzet”: a magyar nemesség, a szászok és a székelyek; (4) az elnyomók legalább két alkalommal szegték meg szavukat (küldöttek kivégzése, majd a megkötött megállapodás felrúgása, csak természetes, nem?). Futólépésre váltok: Erdély következő évszázadai annyira bonyolultak, hogy nehéz lenne akár dióhéjba foglalni, és számomra már sokat tisztult a köd, a továbbiakban csak a kulcspontok érdekelnek. Politikatörténelmi szempontból Erdély viszonylagos függetlensége, függő viszonya a Habsburgoktól és az Ottomán birodalomtól, 1848-49 súlyos hibái és az 1867-es kiegyezésnek a románokra nézve tragikus mozzanata, Erdély Magyarországhoz csatolása. A „Ki építette, alkotta Erdélyt?” kérdésre adandó válasz-kényszerem miatt a török időkben folyó alkotó munka, fejlődés.

Lássuk előbb az utóbbi kérdést! Az útikönyvben figyelemreméltó két mondat tudósít arról, hogy Erdélyben nem állt meg az élet, sőt: az 1613-29 között uralkodó erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor „..... átfogó építkezési programjából nem maradnak ki a családi építke-

zések sem. Olasz mesterek tervezik át a (gyula)fehérvári, a radnóti, a váradi, az enyedi, a marosillei fejedelmi házakat, várakat.” Néz-
zük, mit tud erről az Internet? Hosszasan kutakodtam, mert a fizi-
kailag megfogható építkezésekről ugyan nem tudtam meg többet
(másként, a városok történelmén keresztül kellene megközelítenem
a kérdést, de kifutnék a saját energiámból), de több érdekes weblap
akadt a horgomra. Lentebb idézek pár fontos mondatot belőlük és
beillesztettem őket az Irodalomba. Ami Erdély építését illeti a tö-
röknek behódolt, de autonóm fejedelemség (bölcs lépés mindkét ol-
dal szempontjából!) idején, arról meggyőztek azok az adatok, ame-
lyek az oktatás Bethlen alatti gyors fejlesztéséről szóltak: 12 iskolát
hozott fedél alá és megalapította a gyulafehérvári egyetemet. Ta-
lán ennél is fontosabb, hogy ösztönözte a diákokat, menjenek kül-
földre tanulni. Aki az oktatásra ilyen figyelmet fordít, és aki tudja,
hogy olasz mesterekkel kell az építészetet fejleszteni, az gyors ered-
ményeket tudhat felmutatni. Számtalan egyéb adat utal arra, hogy
Erdély a törökök és Habsburgok által megszállt központi országré-
szek helyére lépett, mint a magyar kultúra ápolója, fejlesztője.

Itt meg is állhatnánk, mert Apafi Mihály (1661-1690) után rövid-
del, 1711-től a Habsburgok uralma következik (ha jól érzékelem,
már az 1691 évi „Diploma Leopoldium” elvégezte a kérdést). Azt
jelenti-e ez, hogy a továbbiakban az osztrákok építették Erdélyt?
Annyi igaz, hogy a Habsburgok központi irányításra rendezkedtek
be, és az építőprogramok vezérfonalát is meghatározták (a rk. egy-
ház restaurációja, katolikus templomok építése az egyik fő cél), de a
végrehajtás magyar nevekkal és helyszínekkel tarka.

Kimondhatjuk tehát, hogy Erdély magyar-székely-szász uralom
és irányítás alatt épült. Ilyen szempontból teljes mértékben a ma-
gunkénak tekinthetjük, tekinthetnénk, ha bölcsőbbek lettünk volna.

Át is térek a többi kérdésre!

ad 2./ (Milyen etnikai képletek, mozgások okozták, hogy mára
a román az egyértelmű, uralkodó többség?)

Úgy vélem, a fentiekből világos. A magyarság kis létszámmal
hódított, igénybe kellett vennie az új, erdélyi határok biztosításá-
hoz két etnikumot is. A székelyek létszáma úgy gyarapodhatott,
ahogy végvári népek gyarapodni tudnak, tehát alig-alig. A szá-
szok egyrészt magasabb szinten élő országokból kaphattak (ezért)

gyér utánpótlást, a letelepültek pedig igen zaklatott, harcokban bővelkedő, tehát „fogyasztó” életet éltek(3). A románok, mint pásztor, majd földműves nép nem harcra rendelkeztek be, keresték (szerintem) a völgyeket, lapályosokat, nem voltak határvédelemre, egyáltalán fegyverviselésre kötelezettek. Mind nemzeti, mind vallási alapokon deklaráltan kitaszítottként – lélekben ugyan megalázva – a környezetüknél békésebben szaporodtak. És a török nyomás elől folyamatosan menekültek, „töltődtek”.

Akik hisznek a „magyarkodóknak”, gondolkodjanak el a következő információn (Szelényi): a XVII. században a Felvidék és Erdély harminc vagy több szabad királyi városából mindössze 7 (!) rendelkezett magyar többséggel, Gyulafehérvár, Nagybánya, Felsőbánya, Kolozsvár, (Esztergom és Kassa – most érdektelen számunkra) és Marosvásárhely. Döbbenet, nem? Utána kell néznem, de ha nem tévedek, Nagybánya és Felsőbánya a Partiumhoz tartozik, tehát a szigorúan vett Erdélyben *három város volt igazán magyar: Gyulafehérvár, Kolozsvár és Marosvásárhely.*

ad 3./ (Ki kit nyomott el, milyen eszközökkel és milyen mértékben?) Egy pillanatig se vitás számomra mindezek után, hogy a „három országépítő nemzet” nyomta el hosszú évszázadokon keresztül a románokat. Az 1366 évi tordai etnikai megbélyegzés, majd a román ortodox egyház 1358 évi „megtűrtté” nyilvánításától kezdve lépések sora akadályozta meg a románok kiemelkedését, a három uralkodó etnikummal azonos jogok biztosítását maguknak. Nem holokausz, nem véres terror, még európai szinten mérve is puha elnyomás, de az! Nem kell jó keresztretjtvény-fejtőnek lenni ahhoz, hogy rájöjjön az ember: a három országépítő nemzet nem egységes nemzeteket takar, hanem azok „elitjeit” (gondoljunk csak a Budai Nagy Antal felkelésre). Bizonyára litániákat lehetne írni a tagoltság, rétegződés mértékéről, valószínűnek tartom, hogy a székelyek voltak legkevésbé és a magyarok leginkább önmagukban is taposók, de ez mellékesnek tekinthető. El lehet képzelni – az Infoplease (l. Irodalom) utal is rá –, hogy a románok arisztokratái (miért ne lettek volna, ők is csak emberek voltak) át tudták törni a korlátokat és helyet tudtak szorítani maguknak a „három nemzet” uralkodó rétegei között, de a tömeg, az Erdély népességének is többségét adó (hogy mikortól pontosan, valószínűleg csak találgatni lehet, de

évszázadokkal ezelőtt) tömeg elnyomásban élt. Az említett utalás Hunyadi Jánosra vonatkozott. Nem vigasztaló, hogy a példánkat a Habsburgok is követték, amikor II. Lipót 1791-ben elutasította a „negyedik nemzetté” nyilvánításukra vonatkozó kérésüket. Akkor még ők se voltak nálunk bölcsebbek.

Következett 1848, a magyar szabadságharc a Habsburgok ellen. Mi sem lett volna természetesebb, mint felajánlani az általunk elnyomottaknak azt, amit mi a Habsburgoktól követelünk: a függetlenséget (vagy legalább valamifajta autonómiát, szövetségi rendszert). A március 15-i követelések között a 12. pont, az Unió Erdéllyel átgondolatlan, mind a szászokat, mind a románokat riasztó elgondolás volt! Mi aztán a románoknak a jobbágyság eltörlését ajánlottuk fel (Infoplease), ha mellénk állnak, amit ők természetesen nem találtak kielégítőnek, negyedik nemzet státuszt követeltek és – tragédia! – ellenünk fordultak. Mi igyekszünk elhallgatni: csatákat kellett vívni a románokkal is! Van forrás, amelyik egyszerűen polgárháborús állapotoknak nevezi a helyzetet. Épült, nagyon gyorsan épült a Trianonhoz vezető út.

Az osztrákok kegyetlenül nyomták el a magyar felkelést. Volt azonban annyi eszük, hogy a románokat kegyükbe fogadják. Földet osztottak, egyéb kedvezményeket nyújtottak, felvették például a románt a német és magyar mellé a hivatalos nyelvek közé. Először érezhették meg a románok, mit is jelenthet az egyenlőség.

Azt hiszem ellentmondó vélemények vannak arról, a Habsburgok milyen szerepet játszottak Románia (a Román Királyság) létrejöttében. Valószínű, hogy nem örültek Wallachia (Havasalföld) és Moldavia (a XIV. századtól létezik) 1859-ben történt egyesülésének, Románia megszületésének. Tenni nem tettek ellene, lehet, csak azért, mert nem is voltak képesek rá.

Az 1867-es Kiegyezés óriási lendületet adott az ország fejlődésének. Nehéz viszont megérteni, a Kiegyezés miért csatolta Erdélyt Magyarországhoz. Megint adott volt a pillanat valami egyenlőbb alapon kezelni az erdélyi románságot, talán hármass államszövetség létrehozásával. A románok, akik néhány pillanatra megéreztek az egyenlőség ízét, ismét magyar dominancia alá kerültek. Mind a románok, mind a szászok tiltakoztak az annektálás ellen! Az elnyomás új (talán nem is teljesen új, gondoljunk a rk. egy-

házhoz csatlakozás felajánlására!) formája is megjelent, a magyarosítás. Ránéztek nagyjaink az Osztrák-Magyar Monarchia etnikai térképére és rájöttek, hogy nyomasztóan nem magyarlakta vidék, amit Nagymagyarországnak hívnak. Lássunk csak néhány adatot a Wikipedia-ból. Amikor báró Eötvös József meghalt (1871) és Andrássy lett a birodalmi külügyminiszter, Deák visszavonult a politikától (nem lehetett véletlen!) és Lónyai Menyhért lett a magyar miniszterelnök. A magyar dzsentrikkel szövetségben a magyar (többnemzetiségű) politikai nemzet eszméjét mindinkább a *magyar nemzet eszméje* váltotta fel. Minden politikai vagy szociális mozgalom, amelyik megkérdőjelezte a magyar uralkodó osztályok hegemoniáját, elnyomatott, vagy „hazaáruló, rágalmazó, etnikai gyűlöletet hintő” bélyegzőt sütöttek rá. (Tudjátok-e, mai hazaárulózók, kiknek a szlogenjét használjátok?) Ez volt a szlovák, délszláv [szerb], román és rutén kultúregyesületek és nemzetiségi pártok sorsa 1876-tól kezdve. Különösen megerősödött ez a folyamat Tisza Kálmán hatalomra lépésétől (1875) fogva.

Beindult az erőszakos magyarosítás gépezete is, ami sikerrel működött. Történelmileg igen rövid idő alatt megfordította a magyar – nem magyar lakosság arányát. Évszázadokon keresztül kevesebb magyar élt a Magyar Királyságban, mint idegenajkú nemzetiség. Nézzük meg közel másfél évszázad adatait! 1787: 2322000 magyar és 5681000 nem magyar; 1809: 3 millió magyar és 7 millió nemzetiségi; 1900: 8500000 magyar anyanyelvű (!) és 8100000 más nyelvet beszélő; végül 1910 (népszámlálás): 9944628 magyarul beszélő és 8319905 más anyanyelvet magáénak valló. Józan ésszel nem érthető másként ez a drasztikus fordulat, mint kemény beavatkozás eredményeként.

Épült, szélesedett a Trianonhoz vezető út.

Két érdekes térképet ajánlok az olvasó figyelmébe: Az Osztrák-Magyar Monarchia etnikai térképe 1911-ben és A szász városok 1910-ben (I. Irodalom). Egyik se igényel hosszas magyarázatot. Az elsőből egyértelmű, hogy a magyarság létszáma A Keleti-Kárpátok és Kolozsvár környéke kivételével nem volt többségi és óriási a távolság az anyaországi tömb és az erdélyi magyarság területei között, a másodikból pedig, hogy a szászok jelentős területeken alkottak számottevő közösségeket, a Bánátba évszázadokkal utánuk

betelepült svábokkal együtt. Az első világháborúra sikerült elérnie a magyar (jobboldali – de mennyire!) uralkodó, dölyfös, kacagányos-mentés, sarkantyú-pengető, kérlekalássan urambátyámozó osztálynak, hogy a románok (a többi etnikummal együtt) feneketlen dühhel gyűlöljék őket.

Leaszfaltozták a Trianonhoz vezető utat.

Ez az uralkodó réteg aktív résztvevője volt az első világháború kirobbantásának. Rettenetes bűnt követtek el! Érthetetlen, hogy nem ismerték Európa térképét, a szövetségi megállapodások hálóját, és az egyébként uralkodásra alkalmatlannak tartott Habsburg-trónörökös elleni merényletet szinte gondolkodás nélkül a Szerbia elleni háború megindítására használták fel. Ez a minősíthetetlenül ostoba lépés néhány hét alatt dominó-elven fél Európát ug-ratta talpra a Németországgal (később Törökországgal és Bulgáriával) megerősödő központi hatalmakkal szemben. Határtalan ostobaság és bűn, bűn, elsősorban saját népükkel szemben, amelyik el-szenvedte történelme harmadik (Muhi és Mohács után) legnagyobb vereségét, elvesztette vagyonának döntő hányadát és óriási ember-tömeget. Igen, akár több mint millióról beszélhetünk. Csak közös osztrák-magyar veszteséglistát találtam, de ha abból megsaccoljuk a magyar hányadot és összeadjuk a halottakat és eltűntnek nyilvánítottakat, hihetetlen számot kapunk. Rábízom az olvasóra, mit olvas ki ebből a sorból:

Austria-Hungary (a www.spartacus kezdetű weblap az Irodalom-ban): mobilizált: 7800000; „hősi” halott (lemészárolt): 1200000; sebesült: 3620000; eltűnt: 2200000; összes áldozat: 7200000; a behívottak százalékaiban: 90%. Örület minden szám! Megjegyzem, hogy messze kiemelkedünk a 90%-os aránnyal: mészárszékre vittük az embereinket, húsdarálóba!!

Maradjunk Erdélynél! A Román Királyság ugyan két évig semleges maradt, de amint billent a háború mérlege az Antant javára, beszállt mini-szövetségesként, remélve, hogy alkalma nyílt Erdély elfoglalására. Nem tévedett! Jegyezzük meg a dátumot: 1916. *augusztus 19*, Románia hadat üzen Németországnak és a Monarchiának, azonnal nekiindítva csapatait a Kárpátoknak, azzal a ki nem mondott, de egyértelmű céllal, hogy bekebelezze az évszázadok sérelmei miatt gondolkodás nélkül mellé álló testvérei létszámtöbbsé-

gét élvező Erdélyt. Ez a dátum bizonyítja a magyar jobboldali gondolkodás tarthatatlanságát, ami egy ily fiatal és kis állam számára is könnyű prédává züllesztette az imperialista Habsburg-dinasztiát vakul kiszolgáló Királyi (Nagy)magyarországot. És az most teljesen mindegy, hogy ezt az inváziót még sikerült visszaverni és teljesen visszaszorítani a Románokat. Az oroszán szagot kapott és vért ízelt, a préda pedig az utolsókat rúgta. Kétségtelen, hogy ez a dátum a fordulópont. A háborút elvesztettük, a véres fejjel folytatott tárgyalások tragikus eredménnyel jártak. Annak ellenére, hogy az USA, sőt Masaryk is legalább az etnikai-nyelvi határok megvonása mellett szállt síkra, több ok miatt (pl. katonai-logisztikai megfontolások) ennél rosszabb, Magyarország szempontjából katasztrofális sebeket vágó határok alakultak ki. Végeredményben a Magyar Királyság területének mintegy kétharmadát, lakosságának közel 60%-át veszítette el és (mivel nagyon eltérő adatokat látok, a saját saccomat adom) mintegy ötmillió magyart „szabtak el” az anyaországtól, kisebbségi sorsra kárhoztatva őket. Milyen okokat olvastam ki a fellapozott forrásokból? Döntőnek tekinthető a Antant hatalmak dühe és bosszúszomja. Az USA kivételével egyszerűen a vérünkre szomjaztak. Ezt a bosszúvágyat valószínűleg az is vezérelte, hogy a háború előtt az Osztrák-Magyar Monarchia fejlődése számukra ijesztően gyors volt és itt volt a nagy alkalom, hogy egyszer s mindenkorra levágják a sárkány fejét, sőt cafatokra darabolják. A Frideczkytól lentebb idézetekből is kitűnik, hogy az imperialista Antant hatalmak imperialista, az etnikumokat elnyomó hatalmat láttak Magyarorszáiban. (Másutt is olvastam, hogy általános csodálkozást váltott ki a magyarok csodálkozása, hogy elnyomó bélyegzőt sütöttek a homlokukra.) Segítette a győztes hatalmakat az addig elnyomott nemzetiségek reakciója a Monarchia veresége láttán: azonnal, minden oldalról támadásba lendültek. Többet fejezett ez ki, mint a dögre támadó keselyűk étvágya, biztosítani akarták a szabadulásukat. Különösen gyors és hatékony volt a románok támadása. Bár az első rohamokat Kun Béláék, akik önkénteseiből verbuvált hadsereggel igyekeztek megvédeni legalább az etnikai határainkat (egyedül ők!), sikerrel hárították, beleestek egy verembe: az Antant felajánlotta, hogy ha a Vörös Hadsereg visszavonul a csehszlovák területekről, biztosítja a románok távozását.

Kunék visszavonultak, a románok viszont támadásba lendültek, elfoglalták (és kirabolták) Budapestet (1920. augusztus 6. – újabb gyásznapi!), sőt a Győr-Esztergom vonalig nyomultak előre. Az így megbukott – a vörös terrorral már támogatást veszített – Kommün helyébe lépő Horthyék(4) írták végül alá a trianoni békeszerződést. Mielőtt befejezném a Trianonnal foglalkozó eszmefuttatást, kivételt teszok és magyar szerző munkájából idézek. Objektívnek tűnik! Frideczky Frigyes írja „A trianoni békeszerződés” című munkájában (Valóság):

„...még a [Károlyi] kormány elismertetését sem sikerült elérni. Sem az angol, sem a francia vezetés nem vette komolyan Károlyit*. (...) Az erdélyi románok december 1-jére összehívott gyulafehérvári „nemzetgyűlése” pedig az elszakadás és a Romániával való egyesülés mellett döntött, igényt tartva az egész Bánátra is. Másnap megalkult a tizenöt tagú kormányzótanács, az erdélyi románság ideiglenes kormánya. Ezt követően Franchet d’Esperey, majd Berthelot tábornok engedélyezte a román csapatok további előrenyomulását egészen a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalig, beleértve e városok, sőt Kolozsvár megszállását is. Ezután 1919. január 8-án Medgyesen az erdélyi szászok gyűlése is kimondta a csatlakozást Romániához. (...) A bukaresti parlament 1919. január 24-én úgy döntött, hogy Bukovinával, Besszarábiával, valamint a Tiszáig és a Dunáig elfoglalt magyar területekkel Nagy-Romániát teremt a Regátból, a Kárpátokon túli Romániából. (...) Március 20-án Párizsból újabb diktátum érkezett a magyar felségterület kisebbsítésére (Vyx-jegyzék). Károlyi ezt visszautasította, és szociáldemokrata kormányt nevezett ki. Az utóbbiak nem vállalták az egyedüli kormányzást, hanem 21-én Károlyi háta mögött megegyeztek a gyűjtőfogházban őrzött kommunista vezetőkkel a közös hatalomátvételtől. „Március 21-én így új, jellegében szocialista forradalom kezdődött Magyarországon, (...) s paradox módon ez a rövid életű internacionalista hatalom valósította meg azt, amire Károlyi csak készült: a fegyveres honvédelmet.” (...) A következő fejezet A békekonferencia területi bizottságainak határvitái és -javaslatai címet viseli. Hangulatáról szólva elég, ha Harold Nicolson brit diplomata szavait idézzük: „Ausztria, Magyarország, Bulgária vagy Törökország [a központi hatalmak Németországgal együtt harcba állt országai] nem

álltak gondolkodásunk előterében. Csak ha az új Szerbiára, az új Görögországra, az új Csehországra, az új Lengyelországra gondoltunk, kezdett el szívünk himnuszokat zengeni az egek kapujában. ...Részrehajlás volt ez, s előítélet. De ezeket nem... bosszúszomjas vágy vezérelte, hanem a lázas törekvés arra, hogy az általunk létrehozott új nemzeteket, amelyeket – anyai ösztönnel – szenvedéseink és győzelmünk igazolásának tekintettünk, megerősítsük. ...Ami pedig közelebbről Magyarországot illeti, megvallom, hogy *erre a turáni törzsre heves utálattal tekintettem, s tekintek még ma is. Unokatestvéreikhez, a törökökhöz hasonlóan sokat romboltak, viszont semmit sem teremtetek. ... A magyarok századokon át elnyomták nemzetiségi alattvalóikat. A felszabadulás és a büntetés órája elérkezett.* [Mondja ezt a világ legnagyobb gyarmatosítója!] E valóban kegyetlen és keményen részrehajló gondolatokkal Seton-Watson is egyetértett. .... *„Az amerikaiak viszont a békekonferencia Magyarországgal szemben méltánytalan és elfogult döntéseit kárhóztatták.*’ Wilson elnök katonai tanácsadója semmiféle katonai akciót nem ajánlott Magyarországgal szemben. Kun Béla március 24-ei tárgyalási készségére a francia tigrissel ellentétben Lloyd George is pozitívan reagált: *„Sohasem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kis államok mindegyikének jelentős magyar lakossága lesz. ... A különböző népfajok kapják meg saját hazájukat. ...Ez az emberi szempont előzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást.*’ Három napig tartott a magyarkérdés plenáris vitája, s március 31-én a franciák heves ellenkezése ellenére úgy döntöttek, hogy elfogadják Kun Béla külügyi népbiztosnak (külügyminiszternek) a tárgyalásra tett ajánlatát. Smuts tábornok, Lloyd George bizalmasa április 4-én érkezett Budapestre. Ajánlatában azonban olyan súlyos határszűkítés fejében ígérte meg a gazdasági blokád feloldását, hogy azt Kun Béla nem fogadhatta el. Smuts már másnap távozott. Hazafelé, április 7-én Prágában találkozott Masaryk elnökkel, aki, kifejezetten kíváncsi volt a szlovák–magyar politikai határ... szinkronizálását a nyelvi-etnikai választóvonalal’. Kijelentette: *„Jobban szeretne lemondani a magyarok lakta területekről, s a cseh határt annyira kell északra tolni, hogy ez az egész etnikailag magyar terület Magyarországnál maradjon.”* (5)

Hogy magam számára is véglegesen helyére tegyem a „trianoni béke” kérdését, leírom az aláírók nevét, beosztását (Wikipedia): „A szerződést végül a lényegében erre kinevezett Simonyi-Semadam

Sándor kormányának küldöttei, Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és Benárd Ágoston, népjóléti miniszter írták alá. A szerződést az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel iktatták be a magyar jogrendszerbe, ez volt az egyetlen magyar törvény, amely *fekete keretben* jelent meg.” Joggal! Erdély a Román Királyság részévé vált, meglátásom szerint ezen csak az Európai Unió teljes egybeolvadása változtathat. Ha egyáltalán, akkor is nagyon hosszú folyamat lesz, sok vita fogja kísérni. Különösen, ha Orbán Viktor és bőszi csapata a magyar politika színterén marad.

Trianonnál kezdődött a román elnyomás és tartott Románia belépéséig az Európai Unióba. Mert ez is elnyomás volt, mégpedig a javából. Fordított világ, fordított előjellel alkalmaztak mindent, amit a magyar (jobboldali) uralkodó osztálytól évszázadokon keresztül kaptak a románok: korlátozott jogok, kemény „felügyelet”, minden elszakadási törekvés kemény elnyomása, románosítás, történelemátírás, a kulturális hagyományok meghamisítása, közügyek és oktatás románul, kár sorolni is.

Természetesen azoknak volt igazuk, akik megjósolták, hogy nem lesz Magyarország szomszédságában béke. Az első világháború előttinél is vadabb magyarosítás folyt. A Horthy-rezsim a részben jogos követelések, a határok környékén lakó magyar kisebbség jogainak helyreállításán túl Nagymagyarország restaurációjának már lehetetlen követelését hangoztatta, és vadul uszított a szomszédországok, sőt népek (!) ellen. Lassan, de biztosan eljutott a fajgyűlölethez is. Az ugyancsak restaurációt, majd világhatalmat követelő hitleri Németország támogatásával elkezdődött a magyarlakta területek visszacsatolása. Erdély északi részét, amit talán azóta hívnak Észak-Erdélynek, 1940-ben csatolták vissza. Külföldi források annexiónak keresztelik az aktust, és nem látják zseniális megoldásnak, ezt is többnyelvű területtel való visszaélésnek, dobálózásnak tartják. Úgy érzem, nem az az igazi baj, hogy visszacsatolták Észak-Erdélyt, hiszen történelmileg csak több közünk volt hozzá, mint Romániának, hanem a módszer, az a tény, hogy ismét erőszak került alkalmazásra. Még súlyosabb hiba, hogy Horthyék – mint radikális jobboldal – ismét, immár megszámlálhatatlan alkalmat elszalasztva, a régi, elavult elveken működő anyaországba „olvasztás” módszereit választották. Ez - mint már említettem - ne-

kem, kisgyermeknek is feltűnt. A román oláh volt, a közügyeket kizárólag magyarul lehetett intézni, nem emlékszem, hogy románul folyt volna oktatás, és a rk. egyház nagy igyekezettel és támogatással terjesztette ki szárnyait. Bukásra volt ítélve ez az imperialista stílusú kísérlet is. A végső döfést a II. világháború hozta meg. Minél öregebb vagyok, annál nehezebb felfognom, hogy lehetett egy kicsivé zsugorított, fegyverkezéstől eltiltott ország vezetése annyira ostoba, hogy nekiment a hatalmas területekkel, nyersanyagkinccsel, akkorra már fejlett és nagy ipari kapacitással rendelkező birodalomnak, a Szovjetuniónak. Hol lehettek, mivel foglalkoztak a diplomataink, a katonai attaséink, a kémszervezeteink, hogy nem látták át, mekkora baromság, amibe belerántják az országot? Elég lett volna rendszeresen eljárni a moszkvai Vörös Tér katonai parádéira, ahol megjelentek a T-34-esek, a katyusák, hogy képet kapjanak a Vörös hadsereg növekvő erejéről. Hogy aztán az USA-nak is hadat üzentünk!? Nem kap levegőt az ember, olyan méretű ez a primitív, vak hősködés. Bele is buktunk, *elszenvedtük a negyedik teljes vagyoni- és embervesztést*. A győztes hatalmak simán megfosztottak bennünket a visszacsatolt részekről, sőt három újabb falut csatoltak Csehszlovákiához. Erdély sorsa végképp megpecsételődött. Rövidesen szocialista országok vitájává váltak a szomszédországok magyarlakta vidékei. Romániában elértünk kezdeti sikereket, létrejött a legsűrűbben lakott magyar területek autonóm tartománya. Bár ott 77% magyar többség volt, rövid életűnek bizonyult (1952-1968). Nem ismerem a felszámolás okait, csupán gyanítom, hogy a nyilvánvalóan örült diktátor, Ceaușescu (1965 – első titkár, 1967 – köztársasági elnök) *erőltette a román fensőbbiség elvét és vitte végletekig a nacionalista elveket és gyakorlatot*. Azóta vallja Románia egyértelműen, hogy ők az őslakosok, az erdélyi területek jogos tulajdonosai. (Találtam olyan külföldi értékelést, amely szerint megmosolyogni, leinteni való, ahogy mi, magyarok beszálltunk a „történelmileg ki az első Erdélyben” vitába, amit a románok kezdtek. Nevetségesen történelmietlen az egész!) Egyesítették a román és magyar oktatási intézményeket, tagadták a magyarság-székelység-szászság szerepét Erdély történelmében. Ceaușescu nem elégedett meg az *általános románosítással*, uralkodásának utolsó egy-másfél évtizedében a *magyarlakta falvak felszámolásával* is foglalkozott. Újra erőre kapott a

két világháború közötti másszínű-szagú (fasiszta-jellegű) nacionalizmus által elkezdett *betelepítési mánia*. Ezzel az örülltel nem lehetett mit kezdeni. Jött azonban az 1989-es Karácsonyi Forradalom, a szép, kissé véres (cca. 5000 halott) romániai népfelkelés, az ottani gengszterváltás kezdete. Az a *magyar* püspök, Tőkés László volt a nukleusza, hőse az eseményeknek, aki aztán átment az anyaországi szélsőjobb feleslegesen, sőt károsan uszító bandájába, vezető pozíciót keresgélve. Agyára ment a dicsőség, sajnos. A felkelés óta írom-mondom, ahol csak lehet, hogy nem szabad mással foglalkoznia a magyar politikának, mint segíteni Romániát, hogy mielőbb beléphessen az Európai Unióba, az megoldhat sokmindent, amit a többségi román állam vagy akár autonómia nem tudhat megoldani. Számomra is meglepő gyorsasággal megtörtént Románia befo gadása, egy birodalmon belül élünk, a mára csak árnyék-határként megmaradt választóvonal is eltűnik a térképekről, a valóságból és aztán néhány évtized alatt az emberek lelkéből is. Trianon is a csúf történelmi emlékek közé halványul, ha nem szítjuk tovább a gyűlöletet.

ad 4./ (Mik Erdély elvesztésének főbb okai és kik a felelősök érte?) A fentiekben megadtam a választ. Csak kiemelni tudom: *az első két évszázad bölcs magyar királyait követő, a XIII.- XIV. századtól mindinkább keménykedő, majd a utolsó két évszázadban radikális jobboldali eszmék követőivé váló magyar uralkodó osztályok vak románellenes politikája, durván hibás diszkriminatív lépései, az ország két örült háborúba sodrása! Teljes mértékben ők a felelősök!*

ad 5./ (Hogyan körvonalazható a mai helyzet?) Teljes mértékben egyetértek Ungváry Krisztián jeles történészünk véleményével. Idézem: „Méltatlan és megalázó, hogy a Trianonról szóló beszédet radikális nacionalistáknak és történelmi sarlatánoknak engedik át. **Trianon problémája megoldhatatlan** ugyan, de *beszélni mégis kell róla*. A baloldal felelőssége az, hogy megmutassa: ezt *hisztéria és csúsztatások nélkül is meg lehet tenni*.” (A kiemelés tőlem.) Elég néhány ordító adatot megvizsgálni. (Nem adok itt pontos adatokat, mert sok a politika, kevés a nyugodt és bölcs igazság, elég a körülbelüli értékek felidézése emlékezetből.) A magyar lakosság aránya egész Románián belül jóval 10% alatt van. A szigorúan vett Erdély magyar és székely lakosainak aránya nem éri el a 20%-ot. En-

nél is rosszabb a helyzet a nagyobb városokban. Nem véletlenül írtam le többnyire az úti beszámolómban a magyar népesség százelárányát a jelentősebb városoknál. Magyar többséggel a Hargita vidékén lehet találkozni, a főbb városok lakosságában ritkán képvisel 20%-nál magasabb értéket a magyarság. A volt autonóm terület fővárosában, Marosvásárhelyen is 50% alá süllyedt a magyarok aránya. A Szászföld pedig gyakorlatilag lenullázódott. Az el távozott szászok helyét tényleg nem magyarok foglalták el, hanem románok. Márpedig a városok ma is, mint a középkorban a várak, megkerülhetetlenek. Nem lehet az általuk „uralt” területet, megyéket vagy nevezzük akárhogy, magyarnak tekinteni. Ezzel a képlettel nincs mit kezdeni. Színtiszta magyar góccok is maradtak és könnyen igazuk lehet azoknak, akik szerint a románok ezekben nem tudnak gyökeret verni. És akkor mi van? - kérdezné a hitetlen. Ez is csak alacsony képzettséget, belterjes házasodást, lassú degradálódást eredményezne a mai helyzetben, amikor már nem számottevők országos méretekben ezek a góccok. (Jó példa erre a párszi etnikum sorsa Indiában. Amikor a világméretű központjuknak tekinthető Bombayban dolgoztam, a hetvenes években, még 120 000 főt számláltak. A gyors elkorcsosodás hatására elkezdtek erőltetni a keveredést más indiai etnikumokkal. Nemrég értesültem róla, hogy gyakorlatilag felszámolódott ez az igen tehetséges közösség.)

Talán még súlyosabb az oktatás, és ezzel (is) az érvényesülés kérdése. Az oktatás lényegében románul folyik. Talán valamit javult a helyzet 1989 óta, de forradalmi változás biztosan nem következett be. Tétélezzük fel, hogy lagalább az alsó- és középszintű oktatásban elérhetővé válik, hogy a lakosság etnikai-nyelvi arányának megfelelően lehessen tanulni. Mit ér vele a diák? A szigorúan vett magyar-székely zsákokban érvényesülhet bizonyos szűk, magas képzettséget nem igénylő területeken: közigazgatás ügyintéző szinten, kereskedelem, az ipar, mezőgazdaság kétkezi szintjén. Ha feljebb akar jutni, magasabb végzettséget kell szereznie, és pedig románul. Megindul az elvándorlás az egyetemekhez, majd oda, ahol a szerzett diplomával munkához lehet jutni.

Én az autonóm területért folytatott küzdelmet is értelmetlennek tartom. Történelmileg semmi időszakra biztosítaná az identitás-tudatot, a megalázottság érzése alóli felszabadulást, a kulturális érté-

kek megőrzését. Nem akkora terület ez ma már, amelyiket ne feszítene szét a megszerzett tudás, a kívül érvényesülés kényszere. Más utakat kell keresni.

ad 6./ (Mi várható a közeli évtizedekben, ha minden résztvevő – román, anyaországi magyar, Romániában élő magyar, székely – ugyanazt a „harcállást” foglalja el, amit ma?) Alapkérdés, hogy a két nacionalizmus, a hibbant román ősi gyökereket keresők és magyar-székely-szász eredményeket tagadók az egyik oldalon és a mind radikálisabb, Orbán Viktor által vezényelt, ha talán „Erdélyt vissza” már nem, de autonómiát vadul követelők szájitépése tovább is teret kap (ez várható a közeli évtizedekben), akkor a magyarság-székelység helyzetének – legalábbis relatív – további romlásával számolok. Nem fog javulni az oktatás helyzete, csakazértse kap autonómiát egy m2 se, nem fogják elismerni a mi oldalunk érdemeit, tüskések lesznek a viszonyok (talán a helyi alacsony, népi szintek kivételével). A szintiszta magyar gócok fennmaradnak, még az is lehet, hogy az alacsony arányban élő románok felszámolódnak bizonyos majdnem magyar területeken, de globálisan ez nem rendít meg semmit. Miért vettem közbe a „legalábbis relatív” szavakat? Mert Románia fejlődése stabilnak tűnik, a GDP növekedése az utóbbi néhány évben a magyarnak közel duplája. Ez a növekedés számtalan szempontból javítani fog a magyarság-székelység élet-színvonalán is. Előfordulhat, hogy egy-két évtized múlva ez elégséges lesz ahhoz, hogy a kivándoroltak elkezdjenek visszaszivárogni.

ad 7./ (Mi javíthat a Romániában élő magyarság és székelység helyzetén?)

Ez az említett gyorsabb gazdasági fejlődés. Önmaguk tehetsége, tudása, szorgalma. Itt jut eszembe, hogy röviddel Trianon után három-négy kiváló magyar szövetséget hozott létre Romániában, amelyik arra buzdította a hirtelen lehetetlen helyzetbe csöppenteket, hogy letargia helyett fogjanak újra munkához. Ez ma is kiváló fegyver lehet.

Mi még? Abba kellene hagyniuk a politikusoknak mindkét oldalon a gyűlölködést, utálkozást. Békés, nyugodt légkört kellene kialakítaniuk, a megbékélés légkörét. Követniük kellene az egyszerű embereket, akik megtalálják – többnyire legalábbis, úgy tűnik – a békés egymással élés lehetőségeit, módszereit.

Még mi? Közös erővel vizsgálni kellene, mely többnemzetiségű államokban sikerült megvalósítani az etnikai békét és hogyan? Anglia nem jó példa, mert erőszakkal hozták létre a brit birodalmat. Svájc és Belgium remek példa lenne, ha nem lennének közel azonos súlycsoportot képezők az államalkotó etnikumok. Románia helyzete jobban hasonlít a finn viszonyokhoz, ahol a volt elnyomó svédeknek (szinte elhanyagolható számarányuk ellenére) a finnek minden más országénál jobb helyzetet biztosítanak. Vagy vehetjük a balti államokat, ahol a közelmúlt elnyomó oroszait próbálják befogadni a tőlük elszakadt államok. Nagy-nagy, I. István-szintű bölcsességre lenne szükség a románok részéről. Próbáljuk a finn példát súlykolni a magasszintű beszélgetéseken, tárgyalásokon!

És még? Utaljunk az Európai Unió elvárásaira. Sohase fenyegetőzve, ottani jogorvoslatot kilátásba helyezve, hanem baráti hangvétellel.

És, és? Minél több területen és szinten ösztönözzük a szakértők, értelmiségiek, tudósok és művészek találkozóit, fűzzünk ezer szálát emberek és embercsoportok között. Különösen hasznos lenne, ha politikától át nem itatott, el nem vakított történészek – külföldieket is bevonva – elemeznék a múltat és véget vetnének a primitív „ki volt itt őshonos” vitának.

És, és, és? Voltak még gondolataim, most nem jutnak eszembe. Mégis: Virágozzék száz, ezer virág, szeressük egymást emberek! (2007.06.20, visszalépek) Megvan! A legfontosabb gondolat: Erdélynek, egyáltalán a Romániában élő magyarságnak, székelységnek önfenntartási szempontból is legfontosabb dolga, teendője, hogy híd, kapocs szerepet igyekezzen betölteni a magyarországi magyarok és a románok között. Ehhez azonnal minden lehető segítséget meg kell adni itthonról, politikait, tudományost, nyelvészetit és nem utolsósorban gazdaságát. Minden magyar beruházás – ha jól működik – új kapocsként is funkcionálhat. Támogatni kell a romániai magyarok-székelyek és – igen, igen – a románok magyarországi tevékenységét, bármi legyen is az. Nyelvoktatók tömegét kellene cserélnie a két országnak, és a Romániában rekedt magyarajkúaknak rapid tempóban kell megtanulniuk románul. Büszkeséget, az elnyomó iránti ellenszenvet sutba dobva! Nincs más út!

Mikor jön rá a világ, hogy nem lehet egy népet, különösen többségi népet tartósan elnyomni vagy akár csak lebecsülni? Előbb-utóbb rossz vége lesz. Mint Trianon. (2007.06.19)

***

ROMÁNIA, 1941-1944

A mai Romániához három emlékem kapcsolódik. Joggal húzza fel a szemöldökét, kedves olvasó, mert első pillanatban ismétlésnek tűnhet, hogy **Nagyváradról** írok, de hát nem országleírásról van szó, hanem az általam átéltek, látottak tükrét tartom Önök elé. A weblapomon írtakhoz nyúlok vissza. Ott így számoltam be első, közel 70 évvel ezelőtti nagyváradi emlékeimről:

„Aztán jött Erdély jórészének visszakanyarítása. Apám amúgy is állami iskolába kérte magát, gyorsan áthelyezték Nagyváradra. Szép város volt és jó iskolába irattak a szüleim: a Tanítóképző Gyakorló Iskolájába. Szamárköhögés miatt késtem két hetet az első osztályból. Amikor aztán a katedra elé állva jelentkeztem, illetve hát Apám odaállított, a tanító úr megkérdezte, hogy hívnak? Mondtam, nyilván nagyon halkan, Halmos Anti. Azt mondja erre: Ne bántson senki.

Nem lettem tőle bátrabb.

Csodálatos hangversenyt hallhattam: püspök celebrálta misét a székesegyházban. Szimfonikus zenekar játszott és nagy kórus énekelte. Pompázatos volt, felejthetetlen emlék.

Két nagyszerű fürdőhely volt a város közelében, Félix-fürdő és Pünkösdfürdő. Mindkettőt sűrűn látogattuk. Valamelyik medence szélén békák ültek, és szép sugárban táplálták a medence vizét.

Két bérletem volt: a stadionba, mert akkoriban a NAC ronggyá vert mindenkit, még a világhírű Fradit is. Meg a korcsolyapályára. Jó telek voltak akkoriban, sokat kergettük egymást.

Eddig szép és jó volt az élet.

Szép lakásunk volt, jól berendezve, gazdag könyvtárral, igen gazdag Karácsonyokkal. Anyámnak nem kellett dolgoznia, sőt, a hatodik gyerek megszületésétől egy-két évig cseléd is volt a háznál. Pedig Apám a nemzet napszámosa volt. Tényleg az. Már fel-

nőtként egyeztetettük egy mozdonyvezető fiával: az ő édesapja jóval magasabb jövedelemmel rendelkezett, mint Apám.

Aztán jött a háború. Nagyváradot érte az egyik legnagyobb szőnyegbombázás. 350 Liberátorról szóltak a hírek. A vasúti csomópontot verték szét. Mi fölötte, a domboldalon laktunk a Juhász Gyula utcában (pár lépésre attól a háztól, ahol a költő élt), a ház szuterénjébe mentünk le. A dübörgés elviselhetetlen volt, láttam, hogy mindannyian ordítunk a rémülettől, de a saját hangunkat nem lehetett hallani. A szuterén fala, amihez támaszkodtam, imbolygott, mint egy hajó a hullámokon. Mikor kimentünk, csak füstölő romokat lehetett látni. Nagy szerencsénk volt, a legközelebbi bombatölcsér 20 m-re a háztól tátongott. Hánytunk. Amikor a bátyám, aki tejért volt, nagysokára, bekötött fejfel jelent meg az utcasarkon, Anyám kinyújtott karokkal megindult feléje és beleesett az árokba. 1944. június 2. ez a nevezetes dátum. Pedig a bátyám is szerencsés volt: csak az egyik szemére sérült meg, amit aztán egyetemista korában kioperáltak, mert begyulladt. Másnap vagy harmadnap összeomlottak a cserépkályhák, mintegy varázsütésre. A ház annyira megsérült, hogy rövidesen átköltöztünk a város kellős közepére, a Sas-palotába. Ott már csak távoli dübörgésnek hallatszottak az újabb és újabb bombázások.

Soha nem felejttem el az osztályfőnököm bátorságát. Másodikos voltam, amikor kötelezték a zsidókat a sárga csillag viselésére. Szünetben az ablakon kihajolva gúnyoltuk őket. Az osztályfőnök bejött órára, szép csendben helyreküldött minket és vagy negyedórahosszat magyarázta, hogy azok is ugyanolyan emberek, mint mi. Bátor ember volt. És nagy ember. Azóta nem tudom elviselni a rasszizmust. Nemrégiben egy zsidó weblaponon láttam egy névsort, a Nagyváradról deportált és eltűnt zsidók névsorát. Hosszú névsor volt, nagyon hosszú.

Ja, láttam Horthyt fehér paripán lovagolni. Lehet, hogy a Szent Jób ünnepén volt? Lovasnak se volt jó, a paripa minduntalan oldalt táncolt.

Egyszer Apám elvitt a Városházára. Valami ügyet intézett. Ő – azt hiszem – nagyságos címet használhatott. Emlékszem azonban, mélyen hajlongott az őt fogadó kegyelmes úr előtt és távozóban farolt az ajtó felé. Miért nem megy ki a fejemből?

Rövidesen lázas levelezés indult: Apámnak, aki iskolaigazgató volt, igazolnia kellett árja származását. Évekkel később került a kezembe a „családfa”. Érdekes olvasmány, olyan vegyes, mint ez a nagy magyar nemzet. Őseim közt van császári és királyi kamarás, akinek mindkét ágon tizenketted-ízíglően kutyabőrrel kellett anno igazolnia nemes származását, meg vasutas, akitől nem szoktak sok papírt kérni. Volt erdélyi főúr vagy annak hitt valaki, sváb, meg északi szláv. Dédnagyapám még Hlukovszky volt, arról magyarosított erre a nemszeretem Halmosra, anyám dalmát Dobrovics. Azóta tudom, hogy csiszta matyar vagyok! Meg hogy valami furcsa színű vér folyhat az ereimben. Milyen is lehet, ha a kéket sárral keverik?

A városi kórházban mind több lett a sebesült katona. Apám valamiért elvitt oda. A folyosókon is katonák feküdtek. Fejük vagy kezük, lábuk átvérzett kötésben. Ők voltak a szerencsésebbek. Nem kellett azonnal amputálni az elfagyott testrészeiket. Don-kanyari szerencsétlenek voltak. Egy rövid légiriadó után teherautó vágott át a téren, a lakásból ráláttunk a reptérről szállított sebesültekre. Nem volt felemelő látvány.

Ballagok hazafelé a suliból, látom, hogy a szemközti járdán egy SS, meg egy nyilas igazoltatnak valakit. Heves szóváltás következett, majd az egyik egyenruhás pisztolyt rántott és lelőtte a civilt. Frontközben voltunk. Hallatszott már a front moraja. És diktatúra volt, kurva kemény diktatúra. Csak hajlamosak vagyunk elfeledni.

Meg azt is, hogy Nagyváradon nem látott-hallott az ember románt. Ha valaki nem magyar volt, az csak oláh lehetett. Oláhul per sze nem lehetett a hivatalokban eljárni, sem oktatásban részesülni. Miért hisszük, hogy szeretniük kellene minket?

A székesegyházban többször jártam, ott mindig béke és nyugalom, meg pompa fogadta az embert.

Nem tudom, Apámnak miként sikerült megszerveznie, úgy „evakuáltak” minket, hogy teherautóra dobáltak fel bennünket, 6 gyereket és 5 bőrdönt, miközben a Sas-palota melletti két, a főtérbé nyíló utca torkolatában magyar páncéltörő ágyuk lőttek a szovjet tankokra. Röptömben, vagy hogy a csudába láttam, hogy a jobb oldali ágyú vezénylő tisztje nem húzódott be az ágyú páncélzata mögé, hanem a tankok tüzének kitéve magát, szálegyenesen állva és cigarettázva adta ki a parancsokat: két fok jobbra, tölts, tűz!

A háborút megjárt magyar tiszt mondta pár év múlva, hogy lehet, a mi teherautónk volt az utolsó, amelyik még kicsúszott a várost körülzáró szovjet gyűrűből. Szerencsések voltunk megint: megúsztuk a frontot, meg a kisebbségi megaláztatást, meg Ceaușescu-t. Két felnőtt, hat gyerek és 5 bőrrönd, de a bőrünk ép maradt.

Mai napig nem értem, hogy lehet elviselni minden elvesztését, ami fél élet munkájának az eredménye? Bizonyára sehogy.

Mégis, amikor valahol átraktak minket egy tehervonatra, marhavagonokba, Apám összetalálkozott Kolozsvár sakkbajnokával és kihívta 15 partiból álló mérkőzésre. 8:7-re megverte. Légítámadások, le a vonatról, a töltés melletti árokba hasalni, gépágyú-sorozatok, meg ilyesmi. Ők meg újra meg újra nekiültek és játszottak. 6 gyerek, 5 bőrrönd, menekülés, sírdogáló feleség és sakk. Utólag is le a kalappal. Pedig csak másodosztályú elsőtáblás sakkozóig vitte az 50-es években. Igaz, teljes vasárnapokat végigjátszott önmagával. Meg vaksakkban a huszonhatodik lépésben bemattolt minket, a fiúgyermekei csapatát.

A második egy átutazás emléke, amikor a bolgár tengerpartra vonaton utazva Románián keresztül tettem meg az út jelentős részét. Az első meglepetés a brassói pályaudvaron ért, ahol mindenki magyarul beszélt. Nem vártam, hogy ilyen érintetlenül megmaradhat a magyarság egyetlen városban is a román nacionalizmus tengerében. Egy napra megszakítottam az utamat Bukarestben, gyalogosan nem sokra futotta az időmből, elég szegényesnek tűnt a város, talán egy görög-keleti templom képe az, ami szépet jelentett.

A harmadik találkozás ugyancsak egy – ezúttal autóval tett – átutazás volt. Feleségem éveken keresztül emlegette, hogy szeretne Erdélyben tölteni legalább pár napot. Egy Bulgáriában töltött nyaralásból Románián keresztül jöttünk haza, azt mondtam, ha az után, amit ez alatt a fél nap alatt lát, tapasztal, még megmarad az óhaja, vállalom Erdélyt. A bolgár-román határon tortúrában volt részünk, Bukaresten egy közlekedési rendőrből szinte erőszakkal lehetett csak kicsikarni pár szavas eligazítást, a falvak akár XIX. századi elmaradottságot, szegénységet tükröztek, az utak pocsékok voltak. Nagyvárad előtt egyetlen egyszer és csak pár percre álltunk meg, hogy bekapjunk pár falatot. Két helyen láttunk szépet: a Brassói Havasokban üdülőhelyek sora mellett haladt az út, a

gyönyörű hegyeken kívül szép épületek, ligetek és virágos környezet enyhítette az addig látottak és átéltek miatt kialakult nyomasztó hangulatot. Táblák utaltak arra is, hogy sífelvonóknak is lenniük kell a hegyekben. Mielőtt elhagytuk Romániát, bementünk Nagyváradra, megnézni a gyerekkor városát. Kíváncsi voltam, ráismernek-e a Sas-palotára, amelyből teherautón menekítettek bennünket. Ahogy megálltunk a téren, rögtön mutattam, melyik épületről van szó, majd elindultam arra. Az épület előtt öten-hatan beszélgettek egy csoportban, messziről láttam, hogy magyarok. Odaléptem és rákérdeztem, ez-e a Sas-palota. Igen, ez volt valamikor régen, mondták, most román neve van. Honnan tetszik tudni az eredeti nevét? Itt éltem. Mikor? „42-44-ben” – mondtam és besöpörtem az általános csodálkozást. Váradról hazafelé indulva a város szélén megkérdeztünk egy ötven körüli férfit, jó irányba megyünk-e? Igen, mondta, csak tovább egyenest. Nem vinnének magukkal? Tudtuk, költői kérdés volt, mégis szomorú búcsú Nagyváradtól.

(Fotókat nem tettem fel a DVD-re. Kedves ismerőstől kaptam ugyan egy sorozatot a mai román állapotokról, de a képek riasztó szegénységet ábrázoltak. Nem rossz szándék vezette, csak épp a szegénységbe botlott bele. Hogy meg ne sértődjön valaki, felhívom a figyelmet egy 336 felvételt tartalmazó fotógalériára: <http://kepguru.hu/hatterkepek/cimke/romania>)

***

AUSZTRIA

(Fotók: azonos könyvtárban és alkönyvtárakban)

Ausztriában számtalanszor jártam, mégis rendkívül kevés fotót találok róla és azok is annyira rendezetlenek, hogy időbe telt, mire eligazodtam az „egyéb helyszínek” között.

Az ismerkedésünk csöppnyi gyerekkoromban kezdődött, amikor Apám kirándulásra vitte a családot az akkor elérhetetlen távolságnak tűnő **Wienerneustadtba** (Bécsújhely), ahol távoli rokonaink laktak. Az utazás rendkívüli izgalom és örökre bevésődött élmény volt, különösen két dolog: a rokon pedagógus házának gazdag szépsége, és a vidám háztetők sora, amikre a házból rá lehetett látni.

A II. világháború végén Ausztrián keresztül menekültünk teherautón a mostani német határvidékig, Bécsre délre megkerülve. A városok, amiken akkor nyilván áthajtottunk, nem maradtak meg az emlékezetemben, csak a Bécs melletti hegyek, majd jóval meszebb egy ligetes, ahol huzamosabban (fél napot?) tartózkodtunk. Ott láttunk először léglökéses repülőgépet, hihetetlen sebességgel húzott el a fejük felett.

Bécsbe mind egyszerű turistaként, mind üzletemberként rendszeresen jártam, odáig jutottam, hogy a kocsikormányára fogott térképpel a nehezen követhető egyirányú utcákban is sikerrel veztem. Nem tartom szenzációsnak a várost, eleinte meglepett, hogy Budapestnél kisebb, meg hogy alig hagyja el az ember a szigorúan vett központot, kopottas házakat, vak portálokat talál, amit addig szocialista hagyománynak hittem. Aztán hasonlóságokat is felfedeztem, a Dunapartot például. Lassan összeemelegedtünk, a volt nagyhatalom kormányzati épületei természetesen pompázatosak, a gazdaságon kívül a muzeális-kulturális értékek is kiemelkedők, bár nem vetekszenek – úgy vélem – Párizs, London és a spanyol volt hatalmi központok szépségével és értékeivel. Mintha Európa második sorában járna az ember. Schönbrunn Versailles-t juttatta eszembe és az előbbi hátrányára. A városközpont azonban nyugodt rendjével, kiemelkedő szépségű épületeivel és nagyon gazdag múzeumaival állandó vonzerő. Nézzünk csak körül! Az Operaház például mindig ámulatba ejt, méreteivel elsősorban (a budapestit egyszerűen elnyelni), de szépek is találom. Ha pedig az ember tudja, hogy Bécs a világ zenei központjai között az első 3-5 között lehet és felsorolja a legnagyobb karmesterek nevét – Mahler, Strauss, Krauss és von Karajan –, akik vezették ezt a zenei központot, csak meghajolni tud az épület előtt. Ugyancsak fontos zenei otthona a városnak a Muzikverein, amelyekben a Bécsi Filharmonikusok működnek, és akiket a legjobb zenekarok között tart számon a világ. Ha már a zenénél tartunk, ajánlom mindenkinek, nézze meg a bécsi muzsika egyik feledhetetlen mesterének, Johann Strauss-nak a szobrát, a bájos Denkmal-t. A Belvedere palota nemcsak szinte bejárhatatlan múzeumként jelentős, hanem mint a bölcs politizálás egyik szimbóluma is: itt írták alá ugyanis a nagyhatalmak és Ausztria 1956-ban az országot függetlenné nyilvánító egyezményt. Ha va-

laki az osztrák festők iskolájával kíván ismerkedni, feltétlenül látogasson el ide, és ne bánja, ha sorba kell állnia, Klimt és Kokoschka, de az egész gyűjtemény is megéri. Bécs több szép temploma közül a Kartner Strasse-től pár lépésre lévő Szent István Dóm a legismertebb. Innen a nagyon előkelő, drága üzletekkel tündöklő, és nagyrészt sétáló utcává varázsolt Kartner Strasse-n jutunk el a Ringhez, amely a város fő útőere és nevezetességeinek összekötő kapcsa. Nem túl hosszú, akár körbesétálható, érdemes is.

A városközpontban nem kell sokat keresgélni, sorra bukkanhatunk rá magyar főurak palotáira. Az épületek a Monarchia történelmének tükrei. A város modern nevezetességei közül én csupán kettőt említek meg: az egyik a Duna szigetén épült jelentős ENSZ-központ, amely több ENSZ alá tartozó szervezetnek ad otthont, a másik a Hundertwasser Haus, ennek a extravagáns művész-építésznek a háza, amely a természetet igyekszik bevenni az épületbe, a lakásokba. Óriási érdeklődést vívott ki extrém megoldások sorával. Mennyire lesznek követői, nehéz megmondani, mindenesetre gondolatébresztőnek nagyszerű.

A modern Bécsben az emberek kevésbé látszanak sznobnak, mint a mi „felső rétegünk”, barátságosak, szívélyesek. Valószínűleg az alsóbb rétegek életszínvonala is jó, nem ordítanak éles különbségek. Láthatólag igyekszik a város a modern és fiatal művészeteknek, irányzatoknak megfelelő teret biztosítani, a tolerancia magas fokú lehet. Ugyanakkor a hagyományoknak is helye van, a központban sok fiákert látni, a piacok nyüzsgő életet élnek. Kellemes, élhető világ.

Azt hittem, nekem jutott eszembe **Salzburgot** Ausztria ékszerdobozának hívni, mígnem egy weblapon talákoztam a barokk-ékszer megnevezéssel. Mindkettőnknek igaza van. Nevezhetnénk persze a zene fellegvárának is: gondoljunk csak Mozarthra, illetve a Salzburgi Fesztiválra. Nem is dicsérem tovább, látni kell, különösen az óvárost, a templomokat és a Festung Hohensalzburg-ot, Közép-Európa legnagyobb teljesen épen maradt várát, amelyet a XII. században építettek. A város az UNESCO világörökség büszke díszé!

Fotókat **Hallstatt**-ról találtam még, a tóparti kis gyönyörűségről, amely a sóról kapta a nevét, keltául (éltek itt!) a hall sót jelent, történelemelőtti időkben már bányásztak itt sót. Legérdeke-

sebb látványossága azonban a temető és a csontház, ahová időnként a rendkívül kis temetőből kiemelik a csontokat és azokat a volt tulajdonos nevével ellátva betárolják a mellette emelt csontházba. Fotók nélkül is meg kell említenem **Melk**-et, a bencés apátságot a Bécsből Salzburgba vezető sztrádától néhány kilométerre, amely messziről is varázslatos szépségű (az Irodalomban található weblapja rövid magyar ismertetőt is tartalmaz). Az UNESCO világörökség tagja, megérdemli a kis kitérőt, ha az ember arra jár. *Kufstein* mellett többször siettem el, mindig megesküdvé, hogy majd legközelebb.... A karcsú vár nekünk, magyaroknak többet mond, mint más halandóknak: sok neves magyar, főként nem gerinctelen politikus raboskodott és ment tönkre itt, a Habsburgok Magyarország iránti *szeretetét* megtestesítő várban. Gondolj Aradra és erre a várra, magyar, amikor hazádban Ottó és fia „szép” magyar beszédét hallod!

Ausztria igazi turista-paradicsom, a nemzeti jövedelem legjelentősebb forrása a turizmus. Amint meg tudtunk engedni magunknak, illetve lehetővé vált a külföldre utazás, Ausztriába jártunk síelni. A legfontosabb síterepek, ahol jártam: Obertauern, Kaprun, Zell am See, Dachstein-Schladming, Gerlitzen, Murau, Dorfgastein, Bad Kleinkirchheim, Mölltal-Ankogel, Spital am Semmering, Hintertux, Altaussee, Saalbach-Hinterglemm, bizony szép lista, nagyszerű emlékek. Jellemző az osztrákok vendéglátására, és észére, hogy miután érzékelhetően melegedik az éghajlat és csökkennek a síelési lehetőségek, rövidül a szezon, lázas tempóban kombinálják a síelést fürdőzéssel. Eddig se volt hiány a Bad kezdőnevekben, de az utóbbi években minden jelentősebb síparadicsomban bővítik a fürdőzési lehetőségeket, épülnek az uszodák a Bad nélküli terepeken is. Tanulhatnánk (ezt is) tőlük. A síeléssel kapcsolatban megemlítem, hogy laktunk nemegyszer parasztházban, a rendkívüli szívélyesség, kedvesség utánozhatatlan. A legkedvesebb egy pirtendorfi idős házaspár volt, akiknél többször is megfordultunk.

A számtalan ausztriai tó közül kettőt emelek ki. A Mattsee mellett gyártják a Sunbeam vitorlásokat, ahová mi is szállítottunk 8mOD hajókat, amiket Sunbeam-re átstemplizve értékesítettek tovább és a Wörthersee-t, ahová ugyancsak szállítottunk egyet az én

időmben. Apropó, a Tulln-ban évente megrendezésre kerülő Boat Show-n többször kiállítottuk a hajót.

Ausztriát egyébként kelet-nyugat és észak-dél irányban is többször beutaztam. Csupán felsorolni tudom a fontosabb vagy emlékezetesebb városokat, ahol jártam: *Graz, Klagenfurt, Villach, Feldkirchen, Innsbruck*. Grazról és Klagenfurtról fotó alkönyvtárakat találunk az Ausztria könyvtárban.

***

EX-JUGOSZLÁVIA

Az idősebb korosztály emlékeiben élénken él a „láncos kutya” név, amit a szovjet vezetés és azt kötelezően követve a szocialista tábor teljes vezérkara Joszif Broz Tito nyakába akasztott. A fasiszták ellen küzdő volt partizánvezérnek, a szovjet partizánokon kívül legnagyobbnak a bűne az volt, hogy nem követte szolgamód, nyikkanás nélkül a szovjet vezetők intencióit, utasításait. Tudomásom szerint a végleges szakítás akkor következett be 1949-ben vagy a körül, amikor egy jelentős államközi kereskedelmi tárgyaláson, Moszkvában a szovjetek diktálni akartak. A jugóknak volt pucájuk felállni és otthagyni a meglepett szovjet delegációt. Valószínű, hogy keményebb dolgok is közrejátszottak abban, hogy Titóéknak elegük lett.

Mi magyarok is csatlakoztunk a Titót ocsmány rágalmakkal és nyelvezettel mocskolók karához, pár év múlva azonban, 1953 körül abbahagytuk, talán elsőnek. Addigra ugyanis egyértelművé vált, hogy a szovjetek voltak disznók, másrészt Jugoszlávia a piacgazdaság felé nyitva, és a vendégmunkát megengedve gyors tempóban füstölt el a szocialista tábortól. Jugoszlávia a magyarok számára az elérhető vágyálmom országa lett, és turisták hada töltött ott – főként a horvát tengerparton – egy-két hetet.

A nagyon nyitott fülűek a hetvenes évek körül kezdtek figyelni arra, hogy a szövetségi állam kezd repedezni. Írások foglalkoztak az egyes területek közötti fejlettségi különbségekkel, mind hangosabbá váltak az etnikumi ellentétek. Magam is hallottam egy tárgyalás szünetében, hogy szerbek és horvátok fitymálták egymást.

Tito azonban – kétségtelenül diktátor – erős kézzel fogta a gyeplőt, csak közvetlenül 1980-ban bekövetkezett halála előtt vált majdnem biztossá, hogy Jugoszlávia szét fog esni.

Senki se hitte volna azonban, hogy ez a szétesés vandál etnikai-vallási háborúba fog torkollani, ami az abban résztvevő népek, különösen a szerbek örök szégyene marad.

Jártam a még egységes Jugoszláviában is, majd több önállóvá vált államban. Úgy gondolom, együtt tárgyalva mindezeket világosabban rajzolódhat ki, miként láttam azokat. Tito egyébként – Nasszerrel és Nehruval – megalapítója volt az „El nem kötelezett mozgalom”-nak, amely jelentős eredményeket mutatott fel, laza együttműködésre fogva a fejlődő világot.

HORVÁTORSZÁG

(Fotók: az azonos nevű könyvtárban)

Anna lányom és Misi vejem, valamint Hőnigh Viktória és Nagy Bálint barátaim DVD-n látható fotói (alkönyvtárakban) is igazolják, hogy Horvátország felejthetetlen szépségű ország.

Az első oda vezető utam („Az első kirándulás, 1968” *alkönyvtár*) katasztrofálisra sikeredett. Ili húgommal és sógorommal, valamint friss második feleségemmel 1968. augusztus 19-én indultunk autón az akkor még egységes Jugoszláviába. Tapasztalt utazók azt tanácsolták, hogy úszónadrágon és bikinin kívül más ruházatot ne vigyünk magunkkal, mert olyan meleg lesz, hogy lerohad rólunk. A hír ostobaságnak bizonyult: alig léptük át a határt, elkezdett esni, és az egész úton végig ömlött a víz az égből, pár órára hagyta csak abba. Az eredeti terv szerint két hetet töltöttünk volna *Opátiában* és környékén, fürdőzve, napozva, könnyűbúvárkodva. A heves esők elől menekülésbe kezdtünk, először kis túrát tettünk *Pulába*, majd a part mentén elindultunk lefelé, remélve, hogy délebbre jobb időt találunk. A reményeink hamar romba dőltek. Nem tréfálok, ellenőrizhető a meteorológiai adatokból: a jó tengerparti utakat helyenként elmosta a hegyekről lezúduló víz, földutakon fel kellett másznunk a hegyekre, majd félnapok elvesztése után tudtunk csak visz-

szaereszkedni. Mindez a szenvedés hozott valami örömet is: csodálatos látnivalókat néztünk meg. Sohasem fogom elfelejteni *Split* tornyát és piacát, *Zadar* hídját, *Trogirt* és *Korcsulát*, és a mesevilágot, amit *Dubrovnik*nak hívnak. Egy villanásnyi epizód: itt hátráltam meg a disszidálástól!

Említettem Splitet. Az indulás napján, vagy másnap vonultunk be barátainkkal a *baráti* Csehszlovákiába. A tenger felé autózva megdobáltak minket amivel értek: paradicsommal, tojással. Még szerencse, hogy közel nem. A spliti, akár szuknak is nevezhető piacon csöppent le az utolsó csöpp: megszilárdult a tudat, hogy a második házasságom is csőd. Részletezni felesleges. Barbár megszálló ország fiává és csalódott házassá válva összeszedtem minden valutámat, a sógorom maga felajánlotta a sajátjukat, összepakoltam egy sporttáskát és elindultam disszidálni. Már előző nap megnéztem az Olaszországba futó hajók díjait, tudtam, hogy a hajóútra és 2-3 napi életre elég a pénzem. A kasszánál nincs egy lélek se, de egy méterre állok meg előtte és bámulom. Bámulom és gyökeret ver a lábam: te szerencsétlen, hisz napok alatt honvágyad van, ha külföldre mész. Meghátráltam. Ha tudtam volna, hogy a NASA tele van – mégpedig jó pozíciókban – magyarokkal, biztos felülírom a honvágyam.

A NASA-nál sose tudták meg, mekkora veszteség érte őket.

Indiából hazatértünk után két egymást követő nyáron eltöltöttünk egy-egy hetet Krk szigetén, Punat városkában. A természeti szépségek, egyszerű falusi élet és modern apartman-házak kellemes kompozíciója emlékeztetett az ottlétünkre („*Punat, Krk szigetén*” *alkönyvtár*).

SZLOVÉNIA

(Fotók: az azonos nevű könyvtárban)

Szlovénia kétségkívül figyelemre méltó kis ország. Jugoszlávián belül elismerten a legfejlettebb területként tartották számon. Még oda tartozott, amikor *Mariborba* kellett utaznom, üzleti tárgyalásra. Autóval mentünk két kollegával és már a falvak képe is modernebbé váltott, ahogy közeledtünk a városhoz, maga a város pedig akár

Ausztriában is lehetett volna: tökéletes tisztaság, jól karbantartott épületek, szép és gazdag üzletek, sok étterem, kávézó. Egycsapásra megkedveltük. A környezet is Ausztriához hasonlított: magas hegyek, sűrű erdők. A munkaebéd után sétára vittek bennünket a vendéglátóink, megtekintettük a város központját és rácsodálkoztunk a tényre, hogy a legtöbb épület az osztrák uralom idején született. Nem vált a város kárára. Egyáltalán, a hasonlóság Ausztriához bájt kölcsönzött a városnak és – mint a későbbi utazásaim során tapasztaltam – az egész országnak. A délutáni megbeszéléseket rövid kirándulás követte: büszkén mutatták meg, hogy pár kilométerre a város szélétől indul a kabinos lift a nemzetközi versenyekre is alkalmas síterepre. Boldog város! Szófiához hasonlóan pár lépést kell tenniük télen és máris csatolhatnak. Maribor persze kedvesebb, szebb. Sajnos, sohasem sikerült kipróbálnom a lejtőiket.

Bledbe a golf invitált. Amikor papíron nyugdíjba vonultam, gondoltam egyet, megbeszéltem magammal, hogy elmegyek játszani a nagyon szépnek mondott bledi pályára, ahová a „láncos kutya” szeretettel hurcolta a vendégeit (a másik a zárt Brioni szigeten volt/van). Nem mondom, kiváló pálya, nem kutyaütők számára tervezték, és gyönyörű a környezet is. Nincs ugyan teli water-hazard-okkal (víz-akadályokkal), mint ahogy az a világhírű tervezőknél ma divat, de igencsak hosszú, és domborzatilag is változatos. Van olyan trükk, hogy a tee-től (elütőhelytől) mintegy 170 m-re 4 méteres falszerű meredek emelkedik, van olyan is, ahol fenyőfák csúcsa között üti el a kezdőütést az ember. Rendkívüli módon élveztem, három nap játszottam, akkoriban nem fárasztott el nagyon. A környék fő nevezetessége nem a golfpálya, hanem egy gyönyörűséges tengerszem, amelyhez a város szépen lefut, a tó egyik partszakasa sík, szemben vele dombok emelkednek, a várossal szemben pedig egy, közvetlenül a partnál induló függőleges sziklafal tejetén középkori vár uralja a tájat. A tó közepén kis sziget hord a hátán kis, tűrtornyú templomot. Mesevilág. Barangol az ember körülötte és nem tud betelni vele, nem is fárad el. Itt találtam rá a 8mOD vitorlásra, amely évekig adott kemény munkát, sok kint és valami kis örömet. A 8mOD, az első Magyarországon megjelent tókesúlyos siklóhajó történelmét magtalálják az Irodalomban. Bled mellett, egy zuhatagos patak melletti kastély-épületben fogyasztottam

életem talán legjobb pizstrángját, a rózsaszínű, mandulával készített halat a patakból fogták, ahogy hihetően előadták.

Apropó, a szlovén konyha kiváló, minden étlapon megtalálhatók a helyi ételek és az európai konyha remekei is. És finomabbnál finomabb halételek. *Portorozsban* is a 8mOD miatt jártam, ott lovagoltuk meg először Litkey Farkival. Óriási, jól kezelt kikötő, nagyon közel került hozzánk és meg fogják rohanni a nyugatiak (ha van még talpalatnyi hely).

Más alkalommal Koper-ben, a kikötőben tárgyaltunk vitorlás-tervezővel, hajó-építővel, innen vitorláztunk ki próbaútra egy 10 m-es vitorlással. Nagyon kellemes környezetre és baráti hangulatra emlékszem.

Ljubljana-ba el kellett menni, mert Bledtől nincs messze, és a fővárost az ember nem hagyja ki, ha teheti. Szolid város, pompázatos dolgokkal nem dicsekedhet, de gőzerővel fejlesztették a várost magát és a hozzá vezető sztrádákat is. Most, hogy együtt léptünk be az Európai Unióba, Ljubljana 7-8 óra alatt elérhető lehet autóval. Szlovénia kedvenc síterepe a magyaroknak, elsősorban közelsége, másodsorban talán a jó szálláshelyek miatt. Nekem két helyet sikerült kipróbálnom: Maribor alatt, még az Átkos időkben épült szakszervezeti üdülőnek készült, nem túl vonzó épületben és közvetlenül méteres havazás után, rosszul lekezelt terepen, nem tudtam igazán élvezni, a másik Bohinj volt, ami kis terep, de jól ápolt. Fent laktam a hegyen, szállodában, 50 méterre volt az első pálya. Remek síhetet töltöttem ott. Bledet annyira megszerettem, hogy 2004-ben is tettünk egy Bled és környéke körutat, majd baráti társasággal – Szlovéniai körút keretében – újra elzarándokoltunk oda 2008-ban, egy ömlő esőben végigszenvedett 18 lyukkal elbúcsúztam a golfpályától (is). Bőrig áztam, de nem volt szívem nem teljesíteni a teljes pályát. Ez utóbbi túráról Gyurkovics István fotói is felkerültek a DVD-re, külön alkönyvtárban.

*

SZERBIA (ÉS BÁCSKA-BÁNÁT)

Az „én időmben” vágyálom Jugoszlávián belül Szerbián többnyire átrohantam. Maszek túrán a horvát tengerpartra menet, majd onnan „menekülve” az évszázadok óta nem tapasztalt augusztusi özönvíz elől, évekkel később a bolgár tengerpartra, más alkalommal Görögországba autózva, majd Intranszmas színekben hivatalos úton Szlovéniába, Mariborba tartva, majd a visszaúton a jónevű bácskatoplyai öntődébe látogatva. Jugoszlávia jóval előttünk – amikor Tito, a „láncos kutya” megelégtelte a szovjet lekezelést, irányítási allűröket – „felmondta” a barátságot a Szovjetunióval és független külpolitikai vonalvezetés mellett elindult a piacgazdaság útján. Az eredmény gyorsabb fejlődés és majdnem nyugati árugazdagság lett. A nyugatra, főként Németországba vándorló vendégmunkások hazautalásai is növelték a vásárlóerőt. Mindez a magyarokra mágnesként hatott, megindult az élénk, főként a horvát tengerpartra irányuló turizmus. A felsorolt száguldások közben rövid pihenőkre álltunk csak meg a lentebb említett városokban, egyedül a kis Bácskatoplyán töltöttünk pár órát, fél napot. Az utak közül a Belgrád előtt, Újvidéknél kezdődő és – kisebb megszakításokkal – Nis-ig tartó sztráda is kellemes meglepetés volt, jó minőségben épült, amikor nálunk még talán semmi vagy csak pár kilométer (Tatabánya-Győr) sztráda létezett. Nem a jugók bűne, de a pihenőhelyeket viszont iszonyú kosz és bűz jellemezte, a török vendégmunkások hegyekben hagyták maguk mögött az ételhulladékot, egyéb szemetet. A Belgrád – Zágráb és Zágráb – Maribor autópályák építése is elkezdődött, rövid szakaszokat használatba is adtak, de az egész útvonalat elkeserítő káosz jellemezte: több kilométer hosszú oszlopok kacskaringóztak a köztes utakon és az elkerülő szakaszokon, bátor (sokszor a vakságig menően bátor) vezetőként számtalanszor fogtam előzésbe, ezek a manőverek azonban inkább életveszélyesnek, mint sokat segítőnek sikeredtek.

A városok közül *Belgrád* káprázatosan fejlődött, a sztráda átvitt a külvárosi részekre, de ott is többszintű kereszteződések segítettek, hogy betöltse sztráda-szerepét. Bámultuk a modern, magas és csupaüveg épületeket, épület-blokkokat, a nálunk még nem létező hatalmas reklámokat, a nappal is érzékelhető fényreklámokat, csil-

logást. Helyenként rá lehetett látni üzletsorokra is, el lehetett képzelni, mennyire élénkebb a kereskedelem, mint otthon.

Újvidék is kinőtte magát, az ember kis, poros városra számított és kellemes, szemmeláthatólag gyors fejlődésben lévő-t talált. Szabadka és Zenta is kellemes benyomást tett ránk.

Bácskatonpolyán az üzem modernsége és a városkát kinövő méretei okoztak meglepetést. Ipari öntvényeket gyártottak, kiváló minőségben. *Nis*-t említem még meg, bár nem tettem be a lábam a városba, csak „lenéztem rá”. Arra emlékszem ugyanis, hogy ott vált ketté a sztráda, illetve talán vége is lett, bonyolult pályarendszer vezetett rá a Bulgáriába vezető ágra és hatalmas építkezés folyt a Görögország felé futó ágon. Valahogy a két ág között lehetett rálátni *Nis*-re, mint ahogy a reptér felé közeledő légi alkalmatosságból látja az ember az alatta közeledő várost. Ha ez a kép csupán álom, bosszássa meg nekem az olvasó.

***

EX-CSEHSZLOVÁKIA

(Fotók: *Csehszlovákia könyvtár*)

A DVD-n a volt Csehszlovákiára vonatkozó fotók többségét nem én készítettem (az Önök szerencséjére). A mai helyzetnek megfelelően két könyvtárra, *Csehország*ra és *Szlovákiára* bontottam a képeket. Saját barangolásaimon kívül feleségem és Anna lányom utazásairól készült fotó-sorozatok is találhatók, alkönyvtárakra bontva.

Első alkalommal hivatalos látogatáson jártam az akkor egységes Csehszlovákia fővárosában, **Prágában**, valamikor 1965-ben. Elég szerencsés voltam, mert akkor egy hetet tölthettem ott, majd még két alkalommal jártam a városban az előtt, hogy 1968-ban a szocialista-kommunista blokk megfojtotta a Prágai Tavaszt. Az akcióban szügyenteljes módon kis hazánk is részt vett, mint most Irakban. Szerencsés voltam, mert Prága – bár épületeinek kopottsága, csak félig-meddig helyreállított állapota szürke árnyakat vetett lakóira, hiányoztak a nagyvárosi fények is – megőrizte alapvető szépségét, igazán kellemes volt, remekül éreztem magam. A város hasonlított és hasonlít Budapestre: ugyanúgy folyó szeli gyakorla-

tilag egyforma két részre, az egyik sík, a másik dombon épült, és a dombos rész játszotta a hatalmi szerepet évszázadokon át. Fővárosunkkal ellentétben viszont nem szenvedett sokat a II. világháborúban, Prága történelmi műemlékei és az „öreg város” majdnem sértetlenül úszta meg, így gyönyörű maradt. A város barátságos lakói voltak azonban a legfontosabb tényező, ami elősegítette az élet élvezetét: nyitottak, kedvesek és vidámak. A vendéglátás kulturáját magas szinten őrizték meg, különösen nemzeti italukat, a sört kezelték kiválóan. Egyik jelentős, mondhatnám korszakleíró mondásom szerint „a magyar Tokajit, az orosz vodkát és a cseh sört még a kommunizmusnak se sikerült tönkretennie”. Furcsa élményben részesültem a csehek felsorolt tulajdonságainak köszönhetően: a központ egyik éttermében vacsoráztam, amikor egy fiatal csoport cseh körtáncot kezdett lejteni, mind több hozzájuk nem tartozó idegent invitálva maguk közé, végül engem is felkérve. Jó félórát táncoltam velük, és nagyon tetszett a baráti attitűd, élveztem a társaságukat.

A másik alkalom, amikor a csehek életvidámságára rácsodálkozhattam, hivatalos ebéd volt Svejka, a derék katona sörözőjében, az U Kalicha-ban. A rövidre szabott étkezés alatt a házigazdák velem szemben ülő főnöke, az ellenpontom 13 korsó sört fogyasztott el. Részletesebben a B. részben, „Letter to a friend” cím alatt írom le az esetet angolul. Mégcsak pisilni se ment ki, amíg az asztalnál ültünk. Belém három korsót tudtak „tömni”, azt hittem szétduzzanok. Szégyent hoztam a piros-fehér-zöld lobogóra!

Nem szeretném Csehszlovákiát kizárólag az alkohol oldaláról (ami bonmot-om szerint az élet sója) megvilágítani, de nem tudom nem megemlíteni a ténytet, miszerint ez az állam volt az egyetlen a vörös blokkban, ahol grogot lehetett kapni szinte minden sarkon, valamennyi szórakoztató intézményben, és miután Prága a téli hónapokban pár fokkal hidegebb szokott lenni mint Budapest, napi egy-két grogot szoktam áldozatul bemutatni a jó élet istenének. Ő, még egy másodpercet kell a cseh italoknak szentelnem: majdnem elfeledkeztem a Becherovkáról, a lélekemelő sárgás-arany főzetről, amelyet furcsa bölcs emberpár hozott össze, egy brit (tudják, akiknek egy csoportja, a skótok alkották meg a nem nagyon undorító whisky-t is) és Becher úr (mi a csudabogár név is lehet?), akit csehnek tartanak, és aki éppen Karlovy Vary-ban (Carlsbad) élt. A mai

fiatalság ebből a fenséges italból *beton*-t kreált, a Becherovka és tonic változatos keverékét, amittől a cseh név új virágba borulását remélik.

Mindez Kubát juttatja eszembe, a kommunista világ egyik legszebb országát, ahol a koktélok és a könnyű zene született, és ahonnan hazatérve komponáltam meg a legjobb mondásom: „Mojito, ergo sum”, amit nem mindenki ért meg, és amit a feleségem gyűlöl.

Azt hiszem, most már visszatérhetünk eredeti témánkhoz, Prágához, ahová röviddel a Prágai Tavasz letiprása után kellett tiszteletemet tennem. Magyaroként féltem az úttól, féltem a csehek eltipróik iránti gyűlöletétől, de nem törődtek velem, *nem törődtek semmivel*. Az inváziót követő években nemcsak Prága, a város, hanem a lakói is szürkének, sápadtnak, fekete hangulatban tengőnek látszottak. Csak rájuk kellett nézni, és meg lehetett érteni, mennyire fontos volt számukra a Prágai Tavasz filozófiája. Istenem, *soha ne gázolj le másokat*, csak gyűlöletet és szomorúságot arathatsz!

Évek múltán újra ellátogattam Prágába, és a sokkból felocsúdott, vidámabb várost láttam viszont: a „rég város” szebb, mint valaha, a kocsmák vidám élettől zajosak, a sör olyan cseh, amilyennek lennie illik, de nem éreztem magam olyan közelinek az emberekhez, mint a hatvanas években. Többször elgondolkodtam rajta, miért? Az élet egyik titka. A korom? Harc a pénzért? Csak az istenek tudhatják.

Prágán kívül néhány olyan helyen jártam hivatalos minőségben, ahol gyáraknak anyagmozgató rendszerekre volt szükségük. Sem a városok, sem a gyárak nem költöztek a szívembe, bár a *mlada boleslavi* Škoda autógyár (most a német Volkswagen tulajdonában van) Csehszlovákia egyik legjobb ipari létesítménye lehetett. Emlékszem ugyan *Nymburk*-ra és az ott működő ŽOS gyárra, nem csillogók az emlékképeim. Még halványabbak rajzolódik ki *Jihlava*, bár a régi városrésznek szépnek kellett lennie.

Prágába utazó turistaként is, de a Brnoi Vásár látogatójaként is töltöttem pár órát **Brno**-ban. Akkoriban ipari létesítmények, úgynevezett szocreál épületek és szürke, nagyon szürke, a 19. század végén, 20. század elején épült lakónegyedek konglomerátuma volt. Nem szívesen ismételném meg a látogatásom.

Elég sok helyet láttam **Szlovákiában** is, egy se mérhető Prágához. Mindent összevetve azonban nem alakult ki bennem rosszabb közérzet, mint Csehországban. Egyik oka talán, hogy az or-

szág számtalan magyar emlékkal büszkélkedhet, hiszen évszázadokon keresztül országunk része volt (sajnálom, szlovák barátaink, ez tény). Ki lehet választani olyan körutat, amelyik kifejezetten magyar várak, kastélyok, múzeumok, városok, falvak során fut végig. Egyik legjelentősebb közöttük Bratislava, azaz Pozsony, egykori fővárosunk. Amikor először láttam, alig néhány ősi emlékmű emelkedett ki a gyorsan növekvő szocreál blokkok közül. Ilyen a dombtetőn székelő, a városból magasan kiemelkedő vár. És nem csupán uralja a városképet, de a valamikor dicsőséges magyar történelem egyik legjobb állapotban megmaradt vára. A városközpont se tudja elrejteti, hogy közel három évszázadon keresztül a magyar közgazdaság, kultúra és arisztokrácia központjaként működött.

Két-három „magyar emlékek” utat tettünk barátokkal. Nem hiszem, hogy többre futja az emlékezetemből, mint hogy felsoroljam a legfontosabb látottakat, és nagyon tömören szóljak a fontosságukról.

Korpona (Krupina) igen közel van az akkor még létező határhoz, amit Sahynál léptünk át: a temploma fantasztikusan szép szárnyas oltárképpel büszkélkedhet.

Zólyom (Zvolen) is kiemelkedő műemlékkel dicsekedhet, a téglalapalakú vára kivételesen jó állapotban maradt fenn, és jól karban is tartják.

Banska Bystrica-n (Besztercebánya) csak áthajtottunk, németek által alapított régi bányászváros, de városi rang viselésével IV. Béla magyar király hatalmazta fel 1255-ben. Mind a környezet, mind a város maga szép lehetett, a királyaink szerették, sajnos fokozatosan félmódern, utálatos ipari várossá süllyedt.

Breznóbánya (Brezno), útunk következő ősi városa emberibb maradt, kicsi, de kedves.

És hamarosan megérkeztünk a *Slovensky Raj* (szlovák mennyország vagy Paradicsom) nemzeti parkhoz, ami valóban gyönyörűsége, országunk környékén ritka látványosság: 14186 hektár hegyvidék, vízmosások, vízesések, kunyhók és daloló, csivitelő madarak. Álom. Innen órányi autózásra csodálható meg a *Dobsinai jégbarlang*, *grotto*, a természet rajongói számára kötelező. Leereszkedve dél felé érhető el *Rozsnyó* (Roznava), a szép középkori város. Utunk következő lépcsője *Krasznahorka* (Krasna Horka, Szép Orom), amelynek várkastélya magyar regények és dalok tárgya, a magyar

történelem egyik legfontosabb és legszebb öröksége. [Annyira kivételes a szépsége, hogy sok év múltán, 2010-ben ellátogattunk hozzá, újra megcsodáltuk, és ismét nehéz szívvel távoztunk. Anynyi vígaszunk volt, hogy – a szlovák szélsőséges politikusok magyar nyelvhasználatot támadó akciói közepén – a vár körül is, és az útbaejtett étteremben is beszéltek magyarul, magyarok és szlovákok egyaránt. Sokadszor igazolva, hogy nem a népekkel, csak a vezetőikkel van baj!]

Rozsnyó körzetében el kell tölteni egy kis időt *Jablonov nad Turnou*-nál, amelyik arról híres, hogy „teli van lyukakkal”, azaz barlangokkal. Hazafelé útba esik *Rimaszombat* (Rimavska Sobota), a központja megőrizte középkori karakterét. Töröm a fejem, milyen is volt az útiprogrammunk, amelynek *Kassa* (Kosice), Szlovákia második legnagyobb, komoly iparral rendelkező városa, valamikor fontos magyar hatalmi és kulturális központ is része volt. A városközpont szinte minden műemléke, épülete, temploma őseink dicsőségét sugározza. Ő, hiszen ugyanannak a programnak volt része, amivel eddig foglalkoztam. 1976-ban tettük meg ezt az utat újszülött Trabantunkal (alias Ulbricht Jaguárjával, ahogy akkoriban gúnyoltuk). Mai ember el nem tudja képzelni, milyen bátor tett volt két-ütemű motoros kis kocsival, rettenetesen rossz utakon – ahol a benzinkutak közötti távolság 300 km nagyságrendet képviselt – ilyen túrára vállalkozni. Egyébként Kassa körzetében négy további várost néztünk meg, a Kassa vezette „hat északi magyar város ligájá”-ból: Eperjes (Presov), Bártfa (Bardejov), Lőcsé (Levoca) és Késmárk (Kezmarok): egyik jobb, mint a másik. Valamennyi a 13. században emelkedett városi rangra, és régi városrészeik nagyon középkoriak. Lőcsébe egyszerűen beleszerettem, most is megjelenik a központja lelki szemeim előtt, valóságos igazgyöngy.

Vagy ezen a túrán, vagy egy sítúra alkalmából megálltunk *Korompa*-nál (Krompachy) is, érdekes régi város, legalább egy rövid sétát megérdemel. Külön fejezetet érdemelnének Szlovákia különleges műemlékei, a *fatemplomok* is. Legjobb persze kombinálni az ilyen szándékú utat a magyarországi fatemplomok megtekintésével.

Szándékomban állt egy rövid bekezdést szentelni a sítanulásom kezdeteinek, a szlovákiai sítereknek. Kihagyom, annak ellenére, hogy sok örömet okozott akkoriban *Donovaly* és *Chopok*,

Ótátrafüred (Stary Smokovec), valamikor a magyar arisztokrácia szabadidő-paradicsoma, Csorba tó (Strbske Pleso) és a *tátralomnici* (Tatranska Lomnica) Europa Camp. Az utóbbi éttermében töltöttük a csehszlovákia kettészakadásának nevezetes Szilveszter éjszakáját. Néztük a szlovákok örömködését, és nem értettük – ma sem érttem –, miért okozott nekik akkora boldogságot a csehektől „felszabadulás”? Nem okozna felhők nélküli örömet, hogy részletesen leírjam a terepeket. Közel voltak, olcsók és jobbak az otthoni lehetőségeknél, de a hosszú, tülekedő sorok, a le-leálló liftek, az értelmetlenül álló felvonók megkeserítették a szórakozást. Felsorolom az útba eső vagy ejthető látnivalókat: *Zsolna* (Žilina), *Rózsahegy* (Ružomberok), *Liptószentmiklós* (Liptovsky Mikulas), *Poprád* (Poprad). És a legfontosabb: *Árva* (Orava), az egyik legvarázslatosabb vár, amit életemben láttam. Fontos látni, rendkívüli élmény.

Végül két megjegyzés a magyar-szlovák viszonyokról: *Párkány* (Štúrovo) híres-nevezetes hely lehetne, ragyogó példája annak, milyen ostobák is voltak a szocialista kormányok: a két országot Esztergomnál összekötő hidat közel 60 évvel a II. világháborúban történt felrobbantása után építettük ujja, miért is? Most sokan egy jó (és olcsó) ebéd kedvéért is átsétálnak a hídon. És a közelmúltban feleségemmel, meg két unokaöccsével tettünk egynapos látogatást **Pozsonyba**. Beletekintve az útikönyvbe értesültem róla, hogy a város magyar lakossága 4-5%-ra zsugorodott. Két-három évtizede a magyarság még az ugyancsak elszomorító 30-valahány százalékot adta. És évek óta tombol a magyarellenesség a nagy-(dehogyan nagy, vakarék-)politikában. Ez a zsugorodás csakis tudatos kiszorítási eredménye lehet. Úgy döntöttem, nem nyitok rá többé Szlovákiára, az én hátralévő életem során már nem normalizálódhat a helyzet.

***

II. MÉG KOMMUNISTA, VAGY ANNAK TEKINTETT KÉT ORSZÁG

KUBA, 2003

Az USA állami terrorjának célpontja

(Fotók: Kuba könyvtár, a látott helyszínek szerint alkönyvtárokra bontva, és Gyurkovics István felvételei külön alkönyvtárban)

Csodálatos meghívást kaptunk a feleségemmel: látogassunk el két hétre Kubába. Hezitáltam, elfogadhatjuk-e: nem szeretek semmi olyat kapni, amit lehetetlen viszonzni. Ez a meghívás tipikus eset volt. Olyan ajándékban részesültünk, amit sohasem tudhat az ember kompenzálni.

Két hét nagyon hosszú idő, ha ebből a szempontból értékeli valaki, de semmi, ha az illető csupa kíváncsiság. A szándékom – mint mindig – annak megfigyelése volt, hogy az ország népe hogyan él. Azt hiszem, ezúttal nem sikerült a nemzet pulzusát letapogatnom. Figyelmeztetem a kedves olvasót, hogy amit most írok, azt kétségekkel telve írom, ne tekintsen semmit biztosnak.

Minden kérdéskört a kiváló útikönyvünkől (I. Irodalom) vett idézettel kezdek. Majd megkísérlem felvázolni, mik az érzéseim ezzel kapcsolatban, mik voltak a személyes benyomásaim.

Induljunk el a göröngyös úton.

TÖRTÉNELEM

„Először a Kolumbusz előtti időkben telepedett le ember Kubában, később a **spanyolok** uralkodtak fölötte négy évszázadig. A szigetország 1899-ben nyerte el függetlenségét, de azonnal az **USA** virtuális ellenőrzése alá került Machado és Batista **diktátorok** segítségével. A **Fidel** Castro és **Che** Guevara vezette **forradalom**, amely 1959. január 1-jén megbuktatta Batistát, fordulópont volt az ország történelmében. Az új politikai rendszer óriási szociális eredményeket ért el, és Kuba végre kiemelkedett az évtizedek óta tartó elszigeteltségből.” (39.old.)
Néhány pont, ami felkeltette a figyelmemet:

AZ ÓSLAKOS INDIÁNOK

Kubát tartják az egyetlen országnak, ahol az indiánokat utolsó szálig kiirtották, nyomuk se maradt. Egyetlen esetről tud a történelem, amikor szembeszálltak a kegyetlen öldökléssel. Ez az ellenálló törzsfőnökének, Hatuey-nek máglyán elégetésével végződött (1512). (Megjegyzésre érdemes egybeesés: a magyar parasztfelkelés vezetőjét 1514-ben vörösen izzó trónra ültetve végezték ki.) Az indián falunak nevezett tábor emlékeztet rájuk: kunyhók, indiánokat ábrázoló szobrok, egy sátor, amiben ifjú hölgyek invitálják a látogatót néhány tánclépés megtételére. Ha szép környezetben kellemes sétát szeretne tenni, látogasson el oda, ha nem, hagyja ki. Feltétlenül jegyezzük meg azonban a brutális agresszor nevét: Diego Velázquez.

RABSZOLGASÁG

Az olcsó munkaerő hiánya (kiirtották!) arra „kényszerítette” a spanyolokat, hogy importálják. Legtöbbjüket Nyugat-Afrikából hozták a XVIII. század végén, a XIX. század elején, összesen mintegy egymillió férfit és nőt. 1830-ra Kuba népességének több mint a felét tették ki. Az ország az amerikai gyarmatok között **utolsóként szabadította fel a rabszolgákat** (1886). A fekete munkásoknak köszönhetően Kuba cukoripara 1830-ban világelső lett.

„FÜGGETLENSÉG”

A spanyolok gyarmatosítók elleni függetlenségi mozgalom – amely a XVIII. században a kreol arisztokráciának és intelligenciának a kubai nemzeti identitás vágyára ébredésével kezdődött – 1868-ban öltött komoly formát a kubaiak győzelmével végződött háborúval. Az akkor kikiáltott függetlenség nem tartott sokáig, a spanyolok kegyetlen megtorlással tértek vissza. A siker csak azt követően következett be, hogy – az akkor száműzetésben élő – José Martí megalapozta a „Kuba Forradalmi Pártját”-t (Partido Revolucionario Cubano), amely képes volt a függetlenségpárti erőket egyesíteni. A háborút újra indították 1895-ben, és közel volt a győzelmes befe-

jezéshez 1898 vége felé, amikor az USA a havannai öbölbe küldte a Maine nevű csatahajóját, hogy „megvédje az USA állampolgárait és tulajdonát”. A hajó hamarosan, titokzatos körülmények között felrobbant, 250 tengerész halálát okozva. Az USA *Spanyolországot vádolta* a hajó elvesztéséért, *belépett* a háborúba, július 3.-án legyőzte a spanyol flottát, *félresöpörte a kubaiakat*, és december 10-én **aláírta Spanyolországgal a „Párizsi békeszerződés”-t**, véget vetve ezzel az amerikai kontinensen a spanyol uralomnak. Havanna kulcsait az utolsó spanyol kormányzó, Jiménez y Castellanos az USA tábornokának, John Brooke-nak adta át. „Csöbörből vödörbe.” – mondjuk mi. „Serpényőből tűzbe.” – mondja az angol. Mindenesetre valószínűleg innen számíthatjuk az „új világrend”-et.

Samu bácsi kegyesen megengedte, hogy a kubaiak játsszák kisdéd „független ország” játékkukat: kubai alkotmány és elnök 1901-ben, de „Platt módosítás” ugyanabban az évben, amely *az USA számára teljes kontrollt* – haditengerészeti kikötőket beleértve – biztosított; formális függetlenség 1902-ben, de (idézem az útikönyvünket) „az ezt követő években a helyi gazdaságba történő amerikai beavatkozás fokozódott, és az állampolgárainak és befektetéseinek védelme ürügyén az USA többször küldött tengerészeket a szigetre”.

DIKTÁTOR DIKTÁTORT KÖVET

A következő közel 60 év az amerikai dominancia évei voltak. Diktátorok teljesen nyílt támogatása az USA által, minden mozgalom - ami demokratikus változásokat, vagy a lakosság életszínvonalának javítását tűzte ki célul - kegyetlen elnyomása. A latin-amerikai típusú represszió egyik legrosszabb scénáriója alakult ki. A csúcsot valószínűleg a Batista által 1952. március 10-én (milyen szégyen: a születésnapom!) végrehajtott puccs volt, amikor a népszerű „Ortodox Párt”, összefogva a középosztály progresszív erőit, nyeresre állt a néhány hónap múlva esedékes választásokon. Batista kormánya, *élvezve az USA hivatalos támogatását*, feladta kezdeti populista politikáját, és minden szempontból erőszakos, a kubai nép szükségleteire érzéketlen *diktatúrát vezetett be*. Hatalmas földterületeket adtak el amerikai és brit cégeknek, és a pénzt bezsebelték. Kuba „öröm-szigetté” vált, amely lehenyerlő szórakoztatást

nyújtott, különösen amerikaiaknak... 1950-re Kubát híressé tették a tündöklő szórakozás lehetőségei: *zene és koktél, remek prostituáltak, szivar, ivászat és szerencsejáték*, valamint az érzékies trópusi élet egyaránt vonzott *maffiózókat és filmsztárokat, turistákat és üzletembereket*.

Kubának nagy árat kellett fizetnie: nemcsak kaszinók és drogok világává vált, hanem *az amerikai földalatti világ* kezébe is került, ami a pénzmosásra szolgáló szerencsejáték-barlangokat és luxusszállodákat birtokolta – így jellemzi a helyzetet az útikönyvünk.

Miért töltök ennyi időt Kuba történelmével? Remélem, hamarosan megérti, kedves olvasó.

A KUBAI FORRADALOM

Megpróbálkozom a lehetetlennel: amennyire csak lehetséges, tömöríteni fogom a tényeket, igyekezve az azokból levonható tanulságokra koncentrálni. A tények: Batista puccsa után **Fidel** Alejandro **Castro** Ruz, aki az Ortodox Párthoz kötődő ifjú diákvezető volt, az illetékes bíróságon bejelentéssel élt, amelyben az új kormány illegitimé nyilvánítását kérte, eredménytelenül. Levonta a következtetést, miszerint a legális eszközök nem működnek, megszervezte az első fegyveres támadást: megkísérelték elfoglalni 1953-ban a santiagoi Moncada laktanyát. Elfogták, börtönbüntetésre ítélték. Amnesztiában részesülve szabadult, és Mexikóba emigrált, ahol találkozott az argentin orvos Ernesto **Che** Guevara-val. Együtt láttak hozzá fegyveres forradalmi erők szervezéséhez, Kuba diktatúra alóli felszabadítását tűzve ki célul. 1956. december 2-án Fidel Che-vel és 81 felkelővel elindult Kubába a Granma jacht fedélzetén. Navigációs hibát vétettek, és egyenesen Batista csapatai ölébe futottak. Mindössze páran menekültek meg, akiket elfogtak, a helyszínen kivégezték. Így is sikerült gerilla-háborút indítaniuk a *Sierra Maestra* hegyekről. Mindössze két évre volt szükségük – mert hatékonyan segítette őket a növekvő szegénység, az erősödő korrupció és represszió –, hogy a nyílt színre lépjenek és elindítsák a győzelemmel végződő háborút. Két oszlop ereszkedett le a lejtőkön, az egyiket Che és Cienfuegos vezette az ország nyugati tartományába, a másikat Raul Castro Guantánamo-ba. Amikor 1958 végén

Che elfoglalta *Santa Clara*-t, Batista elmenekült. A győzelmet 1959. január 1-jén hirdették ki, Che és Cienfuegos Havannába vonult be, Fidel Santiago de Cuba-ba, ugyanazon a napon. Fidel január 8-án megismételte – ünnepélyesen – a Havannába bevonulást, ahol február 16-án megválasztották miniszterelnöknek. Kuba felszabadult a zsarnokság alól.

Nagyon fontos megjegyezni, hogy ez a forradalom Kubában született, kubaiaiak vezették, és nem támogatta semmiféle külső erő, hatalom vagy mozgalom. Ez hatalmas erőt, megkérdőjelezhetetlen legitimációt ad a forradalomnak. A mai napig fennmaradásának kiemelkedő záloga. 44 év „folyamatos forradalom”: súlyos hibák és óriási sikerek története. Mi lesz a végső kimenetel: összeomlás vagy győzedelmes fennmaradás? Ez a ma kérdése Kubában.

Az első fontos lépések: A forradalmi kormány – amint stabilizálta a helyzetét – **felszámolt minden lehetséges diszkriminációt**. Nehéz túlbecsülni a lépés jelentőségét olyan országban, ahol a lakosság kétharmada színes volt (és ma is az), akiknek a dédszülei rabszolgák, a nagyszülei, szülei megvetett senkik voltak. Ez minden bizonnyal ugyancsak oka annak, hogy a kommunista diktatúra túléli a hihetetlen nehézségeket. Hasonlóan fontos lépés volt az 1961-ben **az analfabetizmus ellen indított háború**. Tipikusan szocialista kampánymódszereket alkalmaztak: a vidéki településeken tanító diákok, a kaszárnyákban tanuló katonák és így tovább, de rendkívül gyorsan felszámolták ezt a szegénység-betegséget. Óriási dolog!

Fidelnek és kormányának azonban *jóval nagyobb feladatokat* is meg kellett oldania. Rá kellett jönniük – bár egyikük se volt járatos a gazdaságfejlesztés kérdéseiben – hogy az egyes számú probléma a kizárólag mezőgazdaságra támaszkodó gazdaság, és hogy mind a tulajdon-szerkezete, mind az a tény, hogy mindössze két terményt, cukornádat és dohányt termeszt, fék az ország gyors fejlődésén. Azt is megértették, hogy emberi feltételeket kell teremteniük az egész lakosság számára: javítani kell az életfeltételeket, az oktatást és az egészségügyet.

Meglátásom szerint ez volt a pillanat, amikor Fidel elkövette az **első naiv hibát**, ami olyan pályára vitte, amelyik meghatározta a sorsát. Hozzányúlt az amerikai tulajdonhoz. Én, közel hét

évezednyi tapasztalattal a hátam mögött tudom, hogy tökéletesen igaza volt: a kubaiak földjét – mint fentebb említettem – eladták a dominanciával visszaélő és csaló amerikaiaknak. Joga volt vissza-venni a földet. Határtalanul naiv volt azonban: nem számolt az USA abszolút hatalmával, és a tőke abszolút hatalmával az USA-ban.

A bosszú azonnal következett. (1) kubai emigráltak – akiket a CIA képezett ki az USA-ban, és akik az USA nyílt támogatását élvezték – kísérletet tettek *Kuba megszállására*. A kubai hadsereg három nap alatt szétverte a támadókat. (A betolakodók arra számítottak, hogy a kubaiak csatlakoznak a Playa Girón-nál 1961. április 17-én partraszálló csoporthoz.) és (2) az *USA 8 nappal később embar-gót hirdetett* a kubai cukor-exportra és kőolaj-importra. Gyilkos csapás a forradalomra és a kubai népre!

Ez megmagyarázza (számomra egyértelműen), hogy Fidelnek **nem volt más választása**, mint hogy szoros kapcsolatokat alakítson ki a *Szovjetunióval* és az egész szocialista blokkal, akik készek voltak cukrot vásárolni Kubától és olajat eladni az országnak. (Nem tudom, hogy a propagandisztikus állítás, miszerint a cukrot a világpiaci árnál drágábban vásárolták, az olajat pedig olcsóbban adták, megfelel-e a valóságnak?) A döntés elkerülhetetlen volt. Az USA lökte Kubát a szocialista táborba.

Ezt a helyes lépést **megbocsáthatatlan durva hibák** követték, amik az ország jelenlegi elszegényedett helyzetéhez vezettek. Felsorolom a legfontosabbakat: (1) Kubának a Szovjetunió rakéta- és kémházi-átváltása, (2) a **(kommunista) egypártrendszer** bevezetése, (3) a **személyi (politikai és katonai) diktatúra** bevezetése és (4) annak az elméletnek a kidolgozása, hogy a forradalom, a diktatúrák és a kapitalista rendszer alóli felszabadítás **exportálható**. Nem vagyok elég bátor, hogy a miért? kérdés mély analiziséhez kezdjek, túlságosan is felületes információk állnak rendelkezésemre. De lássuk, milyen *következményei* voltak ezeknek a hibáknak?

Közbevetőleg megjegyzem: Most hallgattam csak meg a „**Buena Vista Social Club**” DVD-t. Két hónappal a hazatérésünk után. A film nemcsak a kubai nemzet fantasztikus muzsikájának világába és nemcsak (főként) Havanna jelenlegi életébe nyújt betekintést, hanem a kubaiak – legalábbis a híres muzsikuskok – viszonyába is a mai nehézségekhez és – a legfontosabb – az élethez általában.

Nagyszerű! Példátlanul remek: nagy nemzetet képviselő nagy személyiségek. Két mondat a filmből, amit nem szabad soha elfelejteni:

1. A fényképész vagy operatőr a golfozó Fidel és Che fotóját mutatja. Egy jelenlévő felteszi a kérdést: ki győzött? Fidel – hangzik a válasz –, majd a művész mosolyogva hozzáteszi: Che hagyta győzni. (Erre a mondatra vissza fogok térni.)
2. Azt hiszem, Ferrer mondta: „Meg kell köszönnünk annak a valakinek fent, hogy olyanok vagyunk, amilyenek, ha anyagiason gondolkodnánk, rég eltűntünk volna.” Nagy lélek.

Anélkül, hogy túlságosan okosnak próbálnám feltüntetni magam, kísérletet teszek a fentebb vázolt **négy súlyos hiba** elemzésére.

ad 1./ Az ok, amiért Fidel és társai lehetővé tették, hogy szovjetek rakéta-kilövő állomássá tegyék az országot, és teret adjanak a világ valószínűleg legcentralizáltabb elektronikus kémközpontjának, kettős lehetett: egyrészt a Kubát hozzátétőleg 60 évig, diktátorok közreműködésével kizsákmányoló USA iránti gyűlölet vezethette őket, másrészt a naiv hit, hogy a kommunista blokk azonos erőt képvisel, mint a nyugati, képes legyőzni a kapitalizmust, felszámolni az USA részéről fenyegető megszállás veszélyét. Ez a döntésük kétszer is katasztrofális következményekkel járt Kuba számára: először, amikor az USA (nemzetbiztonsági szempontból érthető módon) gyilkos blokád alá helyezte az országot, követelve a stratégiai rakéták visszavonását és másodszor 1990-1991 során, amikor a Szovjetunió összeomlott, visszavont mindent, és beszüntetett minden támogatást. Kuba minden átmenet nélkül reménytelen helyzetben találta magát. A szocialista tábor helyesen és elkerülhetetlenül elfogadott támogatásának nem szabadott volna társulnia ezekkel a hibákkal!

ad 2./ Bevallom, semmit se tudok arról, milyen meggyőződés irányította Fidelt, amikor a kubai forradalmárokat meggyőzte az egypártrendszerre áttérés szükségességéről. A történelem nem tanította meg őket arra, hogy ez sohase bizonyult egy nemzet tartósan sikeres kormányzása módszerének. Borzasztó tapasztalatokkal rendelkeztek a diktatúrák alatti életről (és ezek a diktatúrák formálisan nem is egypárti rendszerek voltak!). Talán a szovjetek gyakoroltak valami nyomást ennek a sokáig sohasem működő rendszer-

nek az elfogadására. Nekem – akkor fiatalembernek – az volt az érzésem, hogy meggyőződésből cselekedtek. Az eredmény siralmas volt (annak kellett lennie): növekvő belső ellenérzés, növekvő nemzetközi elszigeteltség, növekvő nyomás mind katonailag, mind az embargó fenntartásával.

ad 3./ Castro maga gyors ütemben vált diktátorrá. A történelem többször járta végig, mint kerülte el ezt a scénáriót. Kétségtelenül olyan kérdéssel állunk szemben, amit pszichiátereknek, filozófusoknak és politológusoknak kell tanulmányozniuk: mi konvertál feltételezhetően tisztességes felső vezetőket vak diktátorokká? Jól tudjuk (egy bölcs ember alkotta törvény), hogy „a hatalom korrumpál, az abszolút hatalom abszolút mértékben korrumpál”. Legalább két korai jelzés utalt arra, hogy Fidel félreállítja legjobb társait. Che elhagyta az országot, igaz, deklarálta, hogy folytatnia kell a háborúját a kizsákmányolás ellen, a népek felszabadításáért. Valószínűleg igaznak tekinthető az ok. De ne feledjük: Che vonult be elsőként Havannába, mint felszabadító (Fidel presztízisére mért csapás!), és amit a fényképész (operatőr?) mondott: Che hagyta győzni Fidelt. És Che ma is népszerűbb Fidelnél. A másik jelzésnek tekintem, hogy Camilo Cienfuegos, Fidel legközelebbi társainak egyike, a forradalom legendás hőse nyomtalanul eltűnt, amikor egy kis gépen Kuba felett repült. A mai napig kérdőjel. Fidelnak meggyőződése lehet, hogy ő a legjobb. Fidel, csak akkor lehetsz a legjobb, ha magadnál bölcsebb emberekkel veszed körül magad! A következők: erősödtek a 2. pontban leírtak.

ad 4./ A kubai vezetők egyik legrosszabb elképzelése a forradalom exportja volt. Kuba segítőkezet nyújtott több latin-amerikai és afrikai országban egyrészt a gerilla-mozgalmak finanszírozásával, másrészt időnként fegyverek szállításával, sőt csapatok bevetésével a diktátoraik elleni fegyveres harcukban. Elvileg jószándék által vezérelve, forradalmi elveket követve, de ez súlyosan rontotta Kuba gazdasági helyzetét, és az ellene embargót használó fejlett országok szemében tovább rontotta a presztízst. Sajnálatos tévedés!

A hibák mellett figyelemre méltó **jó döntéseket** is hoztak. Kuba nagy erőfeszítéseket tett két alapvető terület, az **egészségügy és oktatás** fejlesztésére. Az embargó és a forradalom exportja miatt azonban az ország állandó finanszírozási nehézségekkel küszköd-

dött, a gazdaságát nemhogy fejleszteni, annak állapotát megőrizni se tudta. A legérzékenyebb állapot-romlás példája maga a főváros, Havanna. Később még visszatérek rá.

A szomorú tény, hogy az európai kommunista tábor összeomlásával Kuba elvesztette barátait, Fidel sok szempontból, pozitív és negatív értelemben egyaránt, *nézetei megváltoztatására kényszerítette.*

Negatívok: kemény megszorításokra kényszerültek, a „Período Especial” (Különleges Periódus) meghirdetésére. Vészes üzemanyag-hiány (egymillió kerékpárt importáltak Kínából), az import drasztikus csökkentése, elektromos energia- és vízhiány, paralizált közlekedés, jegyrendszer az élelmiszer-ellátásban, és bércsökkenés (majdnem a II. világháború utáni magyarországi helyzet). **Pozitívok:** Fidelnek rá kellett jönnie, hogy valamennyire demokratizálnia kell a belső helyzetet, hogy a gazdaságnak égetően szüksége van külföldi tőkére, külföldi beruházásokra, legalább alacsony szinteken meg kell engedni, támogatni kell a gazdasági magánkezdeményezéseket. Az US dollárt legalizálták. Fidel európai fejlett országokba és a pápához tett látogatásokat, amit a pápa 1998-ban visszonzott. Ma közel 400 vegyesvállalat működik az országban, a turizmus virágzik, és a legnagyobb bevételt biztosítja az országnak, Kuba elszigeteltségének majdnem vége. Világos, hogy az USD nagy szerepe a gazdaságban máris nagy szociális feszültségeket gerjeszt: a lakosság két főcsoportba sorolható, azokra, akik hozzájutnak dollárhoz, és ezzel jobb életszínvonalat tudnak biztosítani maguknak, és olyanokra, akik nem jutnak hozzá és abszolút szegénységben élnek.

Itt tart most Kuba. Általános a hit, hogy Fidel halála nincs meszsze. Egy hölgy megkérdezte vendéglátónkat: „Mi nem hagytuk el Kubát, kárunkra lesz ez, amikor a gazdag kubaiak visszatérnek?” Mások gyors változásokra számítanak, demokratikus reformokra, jobb életre. Számomra világos: ha a változások az ex-szocialista tábor neokapitalizmusának mintáját fogják követni, a kubaiak többsége segítségért fog kiáltani, ha nem fegyverért.

AZ ORSZÁG

Kuba szép. Zöld. A tengerparti homok csillogó fehérség. A vidék dombos. Amikor először érkeztem Indiába, sűrű erdőségekre

számítottam, amik ott ritkaságszámba mennek. Csalódtam. Kuba más benyomást tett rám: úgy érzi az ember, mintha mindig fákkal lenne körülveve, nem feltétlenül sűrű vegetációval, de zölddel és zölddel. A fák többsége trópusi. Pálmák, de fenyőt is látni a hegyekben. Keményfák is találhatóak: mahagóni, cédrus és majagua. A lejtőkön kávé- és kakaó-ültetvények ereszkednek le. Mangók és citrusfélék is teremnek. És sok virág. Gyakran hibiszkusz-, bougainvillea-, orchidea-kertben érzi magát az ember. Mariposa a nemzeti virág. A leggyakoribb növény a síkokon a cukornád és a dohány. Mindkettő jól kezelt. És az ültetvények is szép látványt nyújtanak. A tenger egyszerűen fantasztikus: sötétkéktől halványzöldig terjed a skála, itt-ott korallzátony vonzza a kíváncsi tekintetet. A déli partokat sűrűn tarkítják lagúnák és mocsarasok, mangrove-val díszítve. A partvidék madárvilága csodás. Azt mondják, Kuba bűvár-paradicsom. A korall-képződmények soha sincsenek mélyebben 150 m-nél, és a víz hőmérséklete nem süllyed 18 C fok alá! A Valle de Vinales (Vinales Völgy) különleges domb-szerkezetről, a **mogote**-ről híres: mészkősziklák, mészkő plató maradványai, a plató valamikor régen erodált és beomlott.

Részletesebben csak azokat a helyszíneket írom le, ahol alkalmam volt megfordulni a Kubában töltött két hét alatt. (2003.04.05.-én írom e sorokat, az Édesapám ma lenne 100 éves!)

Az első hely, amivel légi úton érkező találkozik egy országban, a repülőtér. Havanna reptere volt az első kellemes meglepetés a számomra. Elég sokat utaztam hosszú életem során, és a *szegény, fejletlen, nem gazdag* jelzőkkel címkézett országok repterei egyszerű, „ilatos”, koszos épületek voltak. Kuba is ebbe az országcsoportba tartozott, de Havanna légikikötője modern, tökéletesen tiszta és tágas, levegős. Az útlével- és vámellenőrzés nem volt kifejezetten gyors, de sokkal udvariasabb, mint a fentebb említett országokban (hogy ne beszéljünk a kommunista tábor szörnyű metódusairól). Megkönnyebbülten sóhajtottam. Később értesültem róla, hogy a repteret kanadaiak építették 1998-ban, akik egyébként sose rontották fel a viszonyukat Kubával.

HAVANNA

(Havanna alkönyvtár)

Az első négy napot Havannában töltöttük. Az első benyomások vegyesek voltak, kellemesek és rosszak egyaránt. Vendéglátóink javaslatát elfogadva *Habana Vieja*-val, a város történelmi központját, szívét jelentő „Régi Havanná”-val kezdtük az ismerkedést. (*Havanna – A központ*) Az UNESCO 1982-ben „az emberiség kulturális öröksége” részévé nyilvánította ezt a városrészt. Oda azonban a bombayi, a tengerparton „ívet húzó” Marine Drive-hoz nagyon hasonló Malecón-on kellett végighajtanunk, és annak látványa sokkolóan hatott ránk: olyan romos házsorokat láttunk, amilyenek bombázások után maradtak a II. világháború alatt. Romos épületek, egyik-másik már összeomlott, több a teljes pusztulás határán, néhány aládúcolt, valamennyi homlokzata a szétesés előtti pillanatokban. Szörnyű látvány! Az útikalauzunk szerint *két évszázados elhanyagoltág után* a restauráció csodákat tesz. Hogy pontosan mire utal, számomra kérdőjel maradt, hiszen a város a XX. század első felében még lüktető életet élt. Talán akkor se törődtek a műemlékekkel? A mély álomból a történelmi műemlékek mellett szállodák, éttermek, *bodeguita*-k, boltok és egyszerű házak is új életre ébrednek. A *bodeguita*-k külön fejezetet érdemelnének, most csak annyit, hogy tipikus kubai inkább bárók mint éttermek ezek az „intézmények”, igen vonzó helyiségek, ahol koktélok, szivarok és helyi étek fogyasztása mellett hangulatos társalgás folyik. A havannai „La Bodeguita del Medio” a híres *mojito* (mohito) rum-koktél szülőhelye (43. kép). A kis kitérőről visszatérve megemlítem: a Vieja új arculata annyira megnyerő, hogy fontosnak érzem megemlíteni a rekonstrukciót vezető személy nevét: Eusebio Leal Spengler. Az egész központi tér, a „Plaza de la Catedral” (44-47, 61) csodálatos: a tér egyik oldalán látható „Catedral de San Cristóbal”-t, barokk homlokzatával egész Amerika egyik legszebb templomának tartják, a „Palacio de los Marqueses” és „Palacio del Conde Lombillo”, a Plaza másik oldalát betöltő paloták is gyönyörűek, a katedrálissal szemkötti „Museo de Arte Colonial” (A Gyarmati Művészetek Múzeuma) egyszerűségével és nagyon szép átriumával egészen különleges arcot mutat. A tér negyedik oldalát a „Palacio de los Marqueses

de Aguas Claras” palota foglalja el, benne jó étteremmel. Előtte kis *kubai* zenekar invitálja a járókelőket, hogy ötvözzék az étkezés és szerethető zene hallgatásának élvezetét. A térre vezető utak többsége legalább részben helyreállított, és a látványnak naponta kell változnia: a képet lázas építkezés uralja. A szállodák kiváló minőségű restaurációjának egyik legjobb példája a Hotel Santa Isabel. Az egyik legszebb utca a „Calle Obispo”, amelynek vonzó szállodák, *történelmi* üzletek és élelmiszerboltok a díszei.

Mindössze pár lépést kell tenni ettől a fantasztikus tértől, hogy az ember új érdekes épületeket, helyeket csodálhasson: a „Seminario de San Carlos y San Ambrosio” a katedrálist juttatja a látogató eszébe, majd kis üzlet után a „Bodeguita del Medio”, a fentebb már említett bodeguiták gyöngyszeme, intellektüelek és művészek találkozóhelye, Hemingway kedvenc bárja következik.

Két piacot is érdemes a programba illeszteni. A „Plaza de Armas” a használt cikkek piaca, könyvek és folyóiratok tömegét tárja a vásárló elé: minden bizonnyal értő gyűjtőket boldoggá tenne számtalan itt felbukkanó példány. A „San Carlo y Ambrosio Seminary” mellett és a Castillo (érdekes erődtámasz, 05 és 40) mögött található a turisták kézmű-piaca (42). Az itt kapható áruk egy része különleges: hangszerek, afrikai jellegű fafaragások, fekete korall gyűrűk, nyakláncok, papírmásé álarcok, magokból és kagylókból készült nyakláncok. Elneveztem bolhapiacnak, ahogy itthon is hívjuk ezeket az izgalmas kutakodó-tereket. Ajánlom a „Calle Oficios” utca bekapcsolását is a túrába, ahol három érdekes intézmény található: a „Museo Numismático”, a „Casa de Los Arabes” és a „Museo del Auto Antiguo”. A nevük árulkodik a látnivalókról. Egyedül is tettem két kört a városban, a feleségem pár nappal az elutazásunk előtt kifecsegett a lábát, nem bírta a strapát, a vendéglátóinkat pedig nem akartam ezerszer látott tájékon vonszolni.

Mély lélegzetet vettem, két alkalommal is, először Vieja-ba mentem vissza, a második alkalommal pedig a „Centro”-ba.

Bár csak egy kis kártya-térképet és az orrom használtam, hogy a Vieja útvonalat kidolgozzam, azt hiszem, a választásom remekbe sikerült. Örömmel adnám kézbe a vonaltervetem olyan turistáknak, akik nem félnek olyan városban sétálni, amelynek jórésze ro-

mos, és ahol mély a szegénység. Persze túlzok, félelemre semmi ok, a kubaiak nagyon kedvesek.

Az útvonalam mindenesetre leírom: Plaza de la Catedral – Empedrado (39) – Monseratte – Refugio – Zulueta – Trocadero – Paseo de **Prado** (13) – Dragones – Bernaza – Plaza del Cristo del Buen Viaje (62) – Villegas – Calle Obispo. Az egyes részek közötti különbségek elképesztők, hihetetlenek. Fantasztikus szépségű épületek, teljesen helyreállított házak csoportjai az első lépéseknél. Pár lépés és romokba ütközik az ember, majd többé-kevésbé jól ápolt utca-részletek, múzeumok, aztán ismét összedőlés előtti állapotban lévő házak, nemlétező üzletek lehúzott redőnyei, vagy primitív műhelyecskék, félig felhúzott rácsok mögött, majd a ragyogó mudéjar (mór) Hotel Sevilla (01) épphogy restaurált épületek sorában! Az út alatt eddig látottak meggyőztek: Havanna csodálatos város volt, de sikerült alaposan tönkretenni.

Még tágabbra nyílt a szemem, amikor a **Prado**-hoz érkeztem, ami minden bizonnyal a világ egyik legszebb sugárútja lehetett! Rövid házsorokat helyreállítva találtam, előttük márvány padok rosszul karbantartva, jó állapotban lévő bronz oroszlán-szobrok, az elegancia jeleit ma is viselő járdák. A Prado 1772 óta létezik, végleges formáját 1927-ben öltötte magára, és annak ellenére, hogy most kóma állapotban vergődik, a járókelőt elbűvöli a gazdag, látványos elegancia. Elhagyva a Pradot romos utcák és terek során át jutottam el a **Calle Obispo**-hoz, a majdnem teljes hosszában újjávarázsoltszott hosszú utcához, amely szépséges épületek, két-három kiváló szálló, és érdekes üzletek gazdag tárháza. Látogató, ki ne hagyja ezt a szépséget.

A város „hivatalos” központjában, a **Centro Habana y Prado**-ban is találtam szemet vonzó épületeket, parkokat, és pár utca vagy restaurált, vagy jó állagban maradt meg. Ilyenek a Capitolio (03-04), a Gran Teatro (07-08, 27, 29), a Parque Central (10-11), a már leírt Prado, a Hotel Sevilla, ahol Hemingway szokott lakni és írni, amíg nem vásárolt egy villát 35 km-re Havannától. Az épületek többsége azonban romos (17, 41, 55), mint a Malecón házai (09). Szinte hihetetlen, miként tudott a szocializmus ennyire hasonló leépülést eredményezni ennyire egymástól távolies országokban, mint Kuba, hazánk és Oroszország. Kubát vala-

hogy a legrosszabbnak értékelem, mert nem szenvedett el olyan rettenetes rombolást, mint amiben a szovjetek és mi részesültünk a II. világháborúban, amit Kubában lát az ember, az kizárólag rossz politikai és gazdasági menedzselés eredménye. A város még központinak tekinthető részein keresztül vezető második sétámat a **Capitolio**-nál kezdtem. Időm se lett volna bemenni az épületbe, de egyébként is csak csoportok látogathatják, így nem tudom leírni az enteriőrt, ami állítólag gyönyörű. A Köztársaság szobra különösen híres mind méretei (17 m magas), mind súlya (49 tonna) miatt, valamint mivel 22-karátos arannyal van befuttatva. Az épület maga a washingtoni Capitolium imitációja. Az 1929-ben történt felavatásától az 1950-es évekig a kupolája (92 m) volt a főváros legmagasabb pontja. Nagyon határos épület. Fényképet is készíttethet magáról a vándor a lépcsőin olyan fényképezőgéppel, ami ugyanolyan idős, mint az épület. Az utam következő állomása a **Gran Teatro** volt, amely a világ egyik legnagyobb operaháza. A sétám előtt már láttunk egy kiváló balett-előadást, amely bizonyította, hogy az akkor létrejötteknek 50. évfordulóját ünneplő Ballet Nacional de Cuba a hírének megfelelően tényleg a legjobbak egyike. Ezúttal az épület külsejét is tanulmányozhattam, és azt a művészek szintjének megfelelőnek értékeltem. Belga építész tervezte, olasz szoborcsoportok díszítik, 1915-ben avatták fel. Mesésen szép.

Mindössze pár lépésre a színháztól, a következő saroknál áll a **Hotel Inglaterra** (07). A név angol eredetre utal, az épület viszont nagyon spanyol (neoklasszikus, mór lélekkel – írja az útikalauzunk). Érdemes megállni és megnézni ezt a szépséget. Itt kezdődik a Prado (másik vége) is, de mivel valamit láttam már belőle, nem mentem be, hanem visszafordultam a Gran Teatro-hoz, befordultam a Calle San Martín-ba (San José-ként is ismert – vigyázat, „régí” és új neveket azonos erővel használnak), és a következő sarkon egy színház romjaiba (15) botlottam. Borzasztó látvány: fák nőnek a romos falakon. És ez így folytatódott a sétám alatt az egész városrészben: pár szép, de gyakorlatilag nem ápolt épület, köztük összedőlés szélén álló házak vagy romok. Az útvonalam tovább: Calle Industria (hibát követtem el, mert nem látogattam meg a *Real Fábrica de Tabacos Partagás*-t, a híres és látványos szivargyá-

rat a város közepén) – Calle Barcelona – Avenida de Italia (Galiano, 18) – Avenida Simón Bolívar (Reina) és Avenida Salvador Allende (Carlos III). Megcsodáltam pár érdekes épületet, mint az Iglesia del Ángel Custodio, egy modern bevásárló központot, ahol kielégítő áruválasztékból lehetett dollárért vásárolni (34), megnéztem egy nagyon szegényes peso-boltot (35), és aranyos kislányokat, akik valamiért sorban álltak (14), mellettük a falon plakát (38): Forradalmi Nagygyűlés, és apróbb, kisiskolás kislánykákat (32), akik kínai étteremben ebédeltek. Vendéglátóink cipeltek el a most következő színhelyekre.

A Santéria (Regla de Ocha), másként **Callejon de Hammel** vallási központ, szenthely különleges helyet foglal el a naplómban, mivel rendkívüli különlegesség (20). Nem tudtam „elkapni”, pontosan milyen alapokon alakult is ki a vallásoknak, ősi hiedelmeknek ez az ötvözete, a katolicizmus és az Afrikából importált rabszolgák ősi hitvilágának a „házassága”. Az útikönyvünk szerint a Nigériából származó joruba (Yoruba, ma mintegy 30 milliót kitevő etnikum Nigériában és környékén) rabszolgák, hogy a spanyol üldözés ellenére imádhassák az isteneiket, összeötvözték az isteneik identitását egy-egy katolikus szentjével. A szenthely színes, és primitívnek tűnik. Kétszáz méter hosszú fal uralja, amelyen helyi naiv festőművész, Salvador González (a műterme: 21) falfestményei láthatók. Kis boltok, fém építőelemekből készített oltár (33), afrikai istenek és abakuá (afro-kubai férfi közösség) ördögök szimbólumai és képei csodálhatók még meg. Ismétlem: rendkívüli látnivaló!

A **Vedado y Plaza** is jól körülhatárolt része a városnak. Nem volt időnk alapos tanulmányozására, ezért csupán három helyszínt ismertetek, amelyeket az utazóknak nem szabad kihagyniuk.

Egyik a **Memorial José Martí**, amit 100. születésnapjára emlékezve emeltek. Az építkezés 1953-ban indult, és 1959-ben, Fidelék győzelme évében készült el. Hatásos alkotás, az oszlop 139 m magas, a tetején a hős szobra 18 m. Érdemes megtekinteni. Kellemes estét töltöttünk a **Hotel Nacional**-ban. Nem találok most részletes leírást az épületről, a „szocreál” építészetre emlékeztet: hatalmas kocka-épület két toronnyal, pár lépésre a tengertől, az öböltől, ahol anno az amerikai csatahajó felrobbant. Az a szándék vezérelt bennünket, hogy egy jó kubai zenekar muzsikáját él-

vezzük. A zenekar meg is jelent, és rendelésre jó muzsikát adott elő. Rendben lett volna minden, ha én nem idegenkednék a rendelésre előadott muzsikától, zavar a zene üzletivé válása (ittthon is a vonóba húzott bankók). Felfigyeltem arra, hogy az egyik muzsikás nő, és fuvolán játszott, ami népi zenekarokban ritka hangszer. Jó muzsikusnak bizonyult, a fuvola hangja nem „lógott külön a levegőben”. Az est csúcsa mégis az elfogyasztott koktél volt. Barátok már Kubába indulásunk előtt felhívták a figyelmünket, hogy feltétlenül látogassunk el Havanna temetőjébe. A javaslatot a vendéglátók is helyeselték. Igazuk volt: a **Necrópolis Colón**, a világ egyik legnagyobb temetője érdekesség szempontjából is a világelsőik közé tartozhat (*alkönyvtár*). Hatalmas területet, 55 hektárt foglal el, és megközelítőleg kétmillió sírnak ad helyet. Fontos kiemelni, hogy a sírhelyek és számtalan szobruk a művészet igazi kincse. Különböző művészeti ágakat képviselnek, eklektikusoktól kezdve modernekig, több közülük híres, mint például a „La Milagrosa”. A sír szobra asszonyt ábrázol, és a hozzá fűződő legenda szerint a szülésbe gyermekével együtt belehalt anyát ábrázol. Gyermekével együtt temették el és néhány év múltán változatlan állapotban találták őket. A férje minden nap meglátogatta a sírt és sohase fordított hátat neki. A történet népmeseként hangzik, és a sírhely zarándokhellyé vált. Nem szabad kihagyni! Ha néhány napnál többet tölt valaki Havannában, feltétlenül látogasson el a tengerparti Club-ba, ahol a szolgáltatások között bűvarkodást is élvezhet. Amint a DVD Havanna – A klub alkönyvtárában található fotóim is mutatják, kiváló hely. A tenger hőmérséklete 26 C fok volt márciusban.

Felsorolással mondom búcsút Havannának, helyszínek, épületek, amiket láttam otthagyni alatt, és nem férnek el a könyvben, de amiket újra meglátogatnék, ha Havannába repítené valami csoda: Hotel Santa Isabel, Hotel Ambos Mundos, Hotel Florida, Hostal Valencia, a Taquichel gyógyszertár, Casa de la Obra Pía, Palacio del Centro Asturiano, Fuente de la India, Museo de la Revolución, Museo Nacional de Bellas Artes.

VARADERO

Varadero kétségtelenül a Karib térség egyik legnépszerűbb üdülőhelye. Joggal az: a tenger meleg és tökéletesen tiszta, nem tették még tönkre, a homok fehér és selymes, kiváló szállodákban full-service szolgáltatásban részesül a vendég: kap egy karperecet becsekkoláskor, amivel annyiszor látogathatja az éttermeket és bárakat, ahányszor tetszik, annyit eszik és iszik, amennyit akar. És ez rendkívül értékelendő lehetőség, ha a kellemesebbnél kellemesebb kubai koktélokra gondol az ember. Árnyékos parkok veszik körül a szállodákat, édesvízű medencékben lehet úszkálni, teniszpályákon kívül vitorlások, szörfök állnak rendelkezésre. Beszélgettem az egyik katamaránt kezelő fiatalemberekkel, meglepő módon szinte azonnal az USA-t kezdték szidni. Azt hiszik, övük az egész világ, itt is úgy viselkednek. – ez volt a véleményük lényege. Semmi okuk nem volt ilyen „nyilatkozat” tételére.

Ilyen körülmények között töltöttünk három napot, élveztük a márciusi trópusi napsütést, a tengerben megkísértem átadni az Indiában tanult hullámba fejelés, majd a hullámok meglovaglása magas művészetét a vendéglátónknak (nem sok sikerrel). Ott virított a szálló közelében egy golfpálya is, de el kellett volna szakadnom a társaságtól, ami nagy udvariatlanság lett volna, így ez a szórakozás kimaradt. A *Varadero alkönyvtárban* néhány kocka bemutatja ezt a csodálatos üdülő-paradicsomot.

VALLE DE VINALES (VINALES VÖLGY)

Egy teljes napot és két éjszakát töltöttünk a Hotel La Ermita-ban, a Vinales nevű kisváros feletti dombtetőn, a híres nyugat-kubai *mogote*-k világának kapujában. Odafele utaztunkban áthajtottunk a *tartomány fővárosán*, Pinar del Rio-n, megcsodáltunk néhány épületet azok közül, amelyeknek a város a hírnevét köszönheti: eredeti gyarmati atmoszférát sugároznak az oszlopokkal gazdagon díszített épületei.

Mielőtt beértünk volna Vinales-be, megálltunk az út szélén álló szép Los Jasmines (Jázminok) szállodánál, ahonnan, az épületből is, de különösen a parkjából rá lehetett látni a mogotek között elterülő,

a fennsík beszakadásával képződött sík vidékre, és a távolabb a látványt meghatározó, azt záró mészkő sziklákra. Valóban elképesztő kép, innen a legszebb a híres, nagyon különleges táj – mondják.

Vinales maga vaóban kis város, de utánozhatatlan: csupa kertes ház, virágaborult utca, a tornácokon álló hintaszékekkel együtt mindez arról árulkodik, hogy a világ legboldogabb emberei nem palotákban élnek. Meglátogattuk a magánkézben (!) lévő botanikus kertet is, igen gazdag a növényvilága.

A Hotel La Ermita – ahol megszálltunk – majdnem bungaló-típusú, levegős, ragyogó épület-együttes. Két érdekességhez vittek el a vendéglátóink: a rabszolgatartóiktól elmenekült szerencsétlen rabszolgák búvóhelyéül szolgáló barlangrendszerhez, és a híres, szokatlan és különleges Mural de la Prehistoria-hoz, amelynek a neve árulkodó: a történelemelőtti időket felvázoló, sziklafalra felvitt festmény. Lehet, hogy nem túl udvarias a megjegyzésem: a fal-festmény előtti éttermet izgalmasabbnak találtam. Különösen az ott fogyasztott koktélt. A barlangok szomszédságában ismét találkoztunk a Santéria hitvilággal, a vallási közösség egyik központjában sétálgathat a turista, és étterem is invitálja.

FINCA LA VIGÍA, HEMINGWAY VILLÁJA

Felejtethetlen élményt jelentett a Hemingway házában tett látogatás, ahol a Kubában töltött idejének legnagyobb részét élte, és ahol legjobb könyveit írta. Minden sugározza a könnyed életvitelét, kalandkedvelő természetét. Valószínűleg a természetének köszönhető, hogy első látásra szerelembe esett Kubával. Nyolcezer könyv található a házban, számtalan üveg szeszesital (finoman szőlva is sokat ivott), afrikai szafarik trófeái, művészeti alkotások. Ott látható a kis írógép is, amin álló helyzetben írta a műveit. Híres hajóját, a Pilar-t is kiállították a kertben, a hajót, amit nyársorrúhal-horgászásra használt, és amelyiknek a kapitányáról, Gregorio Fuentes-ről alkotta meg „Az öreg halász és a tenger” öregjét. Úttörő egyenruhás gyerekek játszottak a kertben. Meglepette fedeztem fel, hogy gyermekkorom egyik kedvenc játékával, bűgőcsigával játszanak itt, a messzi Kubában. Egyikőjük igazi szakértője volt a játéknak, a játék művésze: rá tudta ugratni a pörgő kúpot a tenyerére úgy, hogy az tovább pörgött ott. Verhetetlen bajnok.

A KROKODIL-FARM ÉS AZ INDIÁN FALU

Kombinált túrára vittek a vendéglátóink: egy nap alatt látogattunk el a krokodil-farmra és az indián faluba. A krokodilusokat eléggé közepes méretűnek becsültem, de így se szerettem volna prédájukul esni. Emberségesnek nem mondható módon demonstrálták éppen valamelyik krokodilus paramétereit, amikor megérkeztünk, de nem a mutatvány kötötte le a figyelmem, hanem a nevetségesen ostoba kommunista szlogen, ami háttérül szolgált.

Jóval érdekesebbnek bizonyult a mocsarasnak mondott sziget, ahová csónakkal vittek, és ahol az indiai falut lehetett tanulmányozni. Szomorú látvány volt egyrészt, mert egy etnikum teljes megsemmisítésére emlékeztetett, másrészt mert nagyon kereskedelmi jelleget öltött. A természet viszont gyönyörű körülötte, ezért végülis kellemes emlékekkel gazdagodva tértünk vissza Havannába.

A VÍZESÉS

Hol is volt, merre is található? Mintegy 40 kilométerre Havannától, de merre is? Varadero irányában? Igen, majdnem biztos, hogy arra. Igencsak kellemes hely, kis étterem, apró hidacska, vékony ösvény, az égboltot elfüggönyöző magas fák, néhány méretes kő, és egy kellemesen zubogó kis vízesés alatt, miniatűr tó mellett találja magát az ember.

Négy-öt idősebb hölgy épp befejezte a hideg vízben (22-23 C fok, szörnyen hideg!) fürdözést, és pár lépéssel a közelünkbe értek. Angolul beszéltek, kiderült, hogy Spanyolországban élő amerikaiak. A legidősebb megkérdezte, milyen nyelvet beszélünk? Á, magyar, azt hittem finn. Nem először fordult elő életemben, a magyar zenéje annyira hasonlít a finnéhez – és mivel a finn nyugaton ismertebb –, hogy a magyart sokszor finnként fogadják.

Valaki szóba hozta az iraki helyzetet, és hamar egyetértettünk, hogy a háború ostobaság lenne. Szétváltunk, de pár perc múlva hatalmas hangyaboly mellett botlottunk beléjük, egyikőjük bottal piszkálta az építményüket. Mi ez? – kérdezte tőlem a kíváncsiságódó hölgy. Rovarok – válaszoltam –, de megeszik azokat, akik zavarják őket, mint ahogy az az emberekkel is történni szokott. Nagyra

nyílt szemekkel bámultak rám valamennyien, aztán *leesett* nekik, mire utalok, és csendben távoztak.

Keskeny patak csordogál a tóból, a patak mindkét oldala a havannaiak pihenőhelyéül szolgál. Kisebb-nagyobb csoportok merítkeznek meg a vízben, grilleznek, falatoznak, iszogatnak, szórakoznak, mintha demokratikus országban élnének. Aranyos és szomorú.

ZAPATA FÉLSZIGET – PLAYA GIRÓN

Az ország hivatalos vendégei számára kötelező ellátogatni ide, ahol – mint említettem már – a kubai hadsereg mindössze három nap alatt néhányszor betolakodókat. Fidel személyesen vezette a szabadságukat védő csapatokat. Hosszú, nádassal szegélyezett út vezet az öbölhöz. Az út mentén sűrűn találhatók az itt elesett katonák sírjai, emlékhelyei. Egy hosszú temető. Az egyébként élvezhető helyet így szomorú emlékhellyé változtatták. Ők tudják, nyilván ez volt a céljuk. Én egy emlékművet emeltem volna.

RIÓ CANIMAR ÉS EGY FARM

Ködösödő képek. Most rövidnek tűnő autózás, magas híd, mellette-alatta néhány épület, kikötő bukik elő az agyamból. Már ott, pár lépésre sűrű erdő. Ősi építésű kis hajón tettünk rendkívül kellemes utazást a Río Canimar nevű folyón, felfelé haladva. A folyó keskeny volt, talán 100 méternél is keskenyebb, mindkét oldalán sűrű erdővel, amelyek, és a parti sás is madarak paradicsoma lehetett, sok gyönyörű madarat láttunk. Vidám zenekar játszott a hajón, kis szünetekkel. Megpróbálták bevonni a muzsikálásba az utazóközönséget. Nekem a *clave-párt* (keményfából készült, csatogtatásra szolgáló botocskák) nyomták a kezembe, furcsa mód képtelen voltam az ütemüket eltalálni, tartani. Az ló-farmnál kötöttünk ki, mellette, vagy inkább benne ismét egy kis santería szenthely fogadott bennünket. A farm egyszerűségét kárpótolta az óriási szabad térség, és az ott készült *mojito* sokadszor jobbnak bizonyult, mint a havannaiak, kivéve természetesen vendéglátó házigazdánk felülmúlhatatlan koktéltját.

CAYO JUTÍAS

Sziget, amit a szárazfölddel egyetlen út köt össze. Romlatlan természet, csodálatos, tökéletesen tiszta víz, könnyűbúvárok (valamiért nem tűntek túlságosan boldognak). És ismét étterem, kis, családias, nyugodt pihenőhely. Fehér homok, és márciusban nap, nap és nap, halak, madarak. Ismer jobb helyet a Földön?

KÁVÉÜLTETVÉNY ÉS TURISTA-SZÖVETKEZET

Talán azért is maradt a végére, mert tökéletesen elfelejtettem, merre is található, és mi a nevük? Nincsenek messze Havannától, Vinales felé kell autózni néhány tíz kilométert, ha jól emlékszem. Egy erdőbe kell behajtani, amibe csak sorompón keresztül engednek be. Az első látványosság a szövetség. Párszáz méter hosszú tóra települt, néhány bungaló veszi körül a tavat, komoly központi irodaépülete van, csónakázni lehet, és minden bizonnyal egyéb szórakozási lehetőséget is nyújtanak, csak elmosódott az emlékük. Önellátók, nem adóznak, az egész úgy hangzik, mintha paradicsomban járna az ember.

Pár kilométert kell autózni onnan, hegynek fel, és az ember öreg épületre bukkan, lovag-kastélyra. Valaha a körülötte elterülő kávéültetvény tulajdonosáé volt, ma turistaközpont és étterem. Itt fogyasztottuk az egyik legjobb kubai ebédet.

Nemrégiben értesültem, hogy Fidel kivégeztetett három ellenzéki vezetőt és súlyos börtönre ítél(etett) hetvennél több egyszerű ellenzékist. Borzasztó! Az ostobaságnak, barbarizmusnak, diktatóri vakságnak nincs határa. A kubai kommunizmus (is) halott. Fidel végzett magával.

Hasonlóan meglepőnek találom, hogy Fidel hozzájárult (a hír valószínű hamis, nem hiszem, hogy kikérték a véleményét), hogy az USA a guantánamoi tengerészeti támaszpontját iraki és afgán (és más) terroristák kivégző bázisaként használja.

A következtetéseim?

Kuba (még így is) – *igen!* A kubaiak kedves, barátságos, könnyed, laza életvitelű emberek, a kubai nők szépek. Határozott véleményem, hogy a feketék a legkecsesebbek. A fekete valóban

szép! Kuba szimbóluma a hintaszék és a tumbadora dob lehetne. Nagyon tudják élvezni az életet! A kubai kommunizmus – *nem!* A rendszer nem működik, legalábbis külföldi segítség nélkül képtelen talpraállni. Rettenetes szenvedést okoz szerencsétlen népének. Amerika (az USA) – *nem!* Az amerikai embargó ostoba, brutális, oktalan.

A történetem nem zárom le. Hadd törjem a fejem Kuba jövőjéről. Vissza fogok térni ehhez a kérdéshez. (2003 nyár eleje)

Befejezem.

Visszatértem, többször elgondolkodtam Kuba jövőjén. A jóslatom: a kubai kommunizmus rövidesen, Fidel halála előtt, vagy a körül vagy közvetlenül utána kimúlik. Két erő, az USA és a kubai emigránsok áldozatává válik, akik régóta készülnek erre a pillanatra. A gazdaságot főként külföldi tőke fogja „megenni”. A szocialista gazdaságirányítás alóli „felszabadítás” legfőbb eszközéül a privatizáció fog szolgálni. Legfőbb célpontul a monokultúrákat fogják tekinteni: cukor, dohány. Az amerikai olajcégek rá fognak tenyerelni Kuba olajára. Az USA-ból hazatérő emigránsok „morzsákhoz” fognak hozzájutni, főként nem elsődleges fontosságú ágazatokban: kis- és kézműipar, gyümölcsstermesztés és -feldolgozás, halászat. Az általános életszínvonal számottevően fog emelkedni a mostani embertelen szintről, bár gyorsan fog a gazdagok és szegények közötti olló nyílni. A prostitúció és szórakoztató ipar kiemelt elsőbbséget kap, újra virágba fog borulni, Kuba ismét a gazdag amerikaiak kupléjárának státuszához fog visszatérni. A kérdés azonban nyitott marad: meddig maradnak a kubaiak megint szolgák, megint Amerika szolgái? Ezt lehetetlen megjósolni. (2003.10.14)

Kötelességemnek érzem, hogy néhány mondat helyesbítéssel éljek. Most fejeztem be Richard Gott „Cuba, A New History” csodálatos könyvét, és ki kell javítanom a fenti szövegben írt két hibát. Gott minden bizonnyal jobb történész, mint akár a legjobb útikönyv.

Az első hiba, hogy az indiánokat nem irtották ki az utolsó szálig, mint ahogy azt „Az őslakos indiánok” fejezetben írom. Alapos tanulmányok szerint a spanyol gyarmatosítók érdeke diktálta, hogy azt állítsák, nem maradt indián a szigeten: „...főként a Las Casas erőfeszítéseinek köszönhetően az indiánokat a spanyol koro-

na védelme alá helyezték. A földjüket és személyüket (törvényesen) nem bánthatták a gyarmatosítók. Ennek az indiánokat védő politikának az eredményeként a letelepedőknek, akik mindig kapzsi módon viszonyultak a földhöz, az állt az érdekükben, hogy valamenyny indián kiirtásáról számoljanak be.” (23. oldal)

Még egy témában tér el a véleményem Gottétől. Én úgy véltem, hogy Che azért hagyta el Kubát, mert nem értett egyet Fidel általános politikai vonalával. Gott viszont úgy gondolja, hogy Che valamennyi cselekedetét, Kubán kívül is Fidel koordinálta és vezényelte. Kétségeim változatlanul fennmaradtak, de... Gott sokkal jobban ismeri Kubát, mint én. (Lezárva 2006 körül)

[Megjegyzés: A világ legtöbb 100 évet megért lakója Kubában él. Létezik 120-évesek klubja is. Meglepő? Valószínűleg nem! A lezser életfelfogás eredményezheti. 2011-es adat.]

***

KÍNA, 2005

(Fotók: *Kína könyvtár*)

„Az igazságot nem lehet bebizonyítani, csak törekedni lehet erre.”
(Lin Yutang: „Mi, kínaiak”, Előszó)

MESE HAB NÉLKÜL

Miért adtam ezt a címet a beszámolómnak: „Mese hab nélkül”? Mert mesének tűnhet mindaz, amit írni készülök, mese habbal, mondhatja az olvasó, magyaros kiszólással. A habot a kommunista kormány – annyira megszokott, hogy már-már kötelezőnek érzett – öntömjénező propagandája jelenthetné. Ígyekszem mese-tortámról lesöpörni a megtévesztő habot.

Mert mesés világ ez az ország hab nélkül is, a maga tiszta valóságában. Mese a múltja, mert ragyogó alkotókészségről, óriási erőről, duzzadó művészetről tanúskodik. Mese a jelene is, mert ilyen gyors átalakulást, pár évtized alatt birodalomformáló fejlődést ritkán élhetett és élhet meg a világ. És mesés jövőbe lát, aki kicsit is

nyitva tartja a szemét, fülét, ért a tisztaságból, a mosolyból, a szorgalomból és a szinte profetikus jövőbelátásból, jövőnek építésből.

És mese mindaz, ami következik, mert ezúttal akkora adathalmazmal és országnépismerettel kellene megbirkóznom, ha részletes és pontos leírást akarnék adni mindarról, amit láttam és ami mögötte van, amihez sem energiám, tudásom nincs, se bátorságom, hogy a lehetséges tévedések útvesztőiben bolyongjak. Akit a pontos történelmi adatok, összefüggések vagy a látnivalók leírása érdekel, azok részére angol és magyar linkek sorát gyűjtöttem össze és adok közzé az Irodalomban. Írok tehát emlékezetből, sokszor belekukkantva a rendelkezésre álló forrásokba, nehogy túlságosan üres legyen a mondókám.

A vártnál kellemesebben mutatkozott be Kína már Ferihegyen. A Hainan kínai légitársaság magyar pilótája és magyar steward-ja mellett felvonuló kínai stewardess-ek egyenruhája – visszafogottan alkalmazott népi motívumaival – feltűnően jó hatást gyakorolt az utasokra. A hölgyek európai termetükkel és csinoságukkal vonzották a férfi-tekintetet. A hosszú út alatt fáradhatatlannak és bájosan kedvesnek bizonyultak. Jó jel az induló csapat számára. A Boeing 767 könnyen elviselhetővé tette a fárastó utat.

Hajnalban érkezünk **Beijing**-be (*Beijing-Peking alkönyvtár*) és a repülőtér szinte nyomasztó hatást tett rám méreteivel és tisztaságával. A kétszázvalahányadik kapun léptünk be Kínába, ilyen nagyságrenddel csak a legfejlettebb országok repülőterei dicsekedhetnek. És minden működött, sehol sem akadtunk el, a csomagokra alig kellett várunk. A szálloda csak délutántól állt rendelkezésre, ezért a légkondicionált, tiszta busz azonnal a úti program első állomására vitt bennünket. Induláskor még észleltük, hogy a repülőtér bővítése nagy erővel folyik, Beijing a 2008. évi Nyári Olimpiára készül. A városközpont felé városon kívül és belül egyaránt sztrádán haladtunk, csak a közvetlen városközpont „szűkült be”. Többnyire 2x3 sáv szolgálta az autóforgalmat, majd fasorral leválasztott többméteres sáv állt mindkét oldalon a kerékpárosok, motorosok rendelkezésére. A kiváló gépkocsiállomány is messze a váakozások felletti: modern személykocsik és a legmodernebb dizájnnal dicsekvő buszok. Indiát ismerve egészen másra számítottam: rozoga, lestrapált közlekedési eszközökre. Aztán jöttek a városon belüli több-

szintes útkeresztezések, három sztráda-szintű út egymás fölött: tiszta Amerika! És építkezés mindenütt, amerre a szem ellát. Az állványozás technológiája is meglepően korszerű (Kínát többek között azzal szapulják a szapulni akarók, hogy termelékenysége 1,6x marad el a fejlett világtól), az állványozással biztos nem pazarolnak: a néhány szintet átfogó szerkezet – ha bambusznádas is – „csúszó”, csak az éppen legfelső szinteket fogja körül és átláthatatlanul le van függönyözve, védve ezzel a környezetet. Már az első pillantások is meggyőzik a látogatót arról, hogy a környezet Kínában szent. A városon belül is akár ligetben érezheti magát az autózó, olyan gazdagok a fasorok, a térválasztó sövények, amik többnyire többszínűek és virág-sávokkal váltakoznak. Egyszerűen gyönyörű!

És Kína már ma büszkén állítja, hogy a 2008-as Olimpiával és a 2010-es sanghaji Világkiállítással el fogja bűvölni a világot. Semmi kétség, kedves olvasó.

A busz a város központjában, a Tiananmen téren, a Mennyei Béke Kapujára nyíló csupa zöld utcában állt meg (002-017). Óriási tömeg, nyüzsgés, a kézből árusítók megrohantak minket. A tér méretei arról a pontról, ahol beléptünk, nem voltak érzékelhetők. Jobbra a végtelenbe nyúlt, balra a régi pályaudvar angolos épülete határolta az utcát és teret egyaránt, szemben két „kínai” épület, az egyik, a „Qianmen-kapu” a teret-várost valaha védő kilenc kapu egyike. Idáig nyúlt a talán közel km hosszan kigyózó tömör sor: a tér közepén épült Mao Ce-tung mauzóleum látogatóinak sora. Színes felsőt és turista fejfedőt viselő, vidám emberek. Megdöbbenett! Nem értettem, hogy az ország fejlődését évtizedekre gúzsba kötő, a „kulturális forradalom” szörnyűségét kitaláló, tízmilliók haláláért felelős embert miként lehet imádni? Egyértelműnek tűnt, hogy nem kényszer hajtja oda ezeket a hódolókat. Néhány napja pár mondatral helyre tett egy most Magyarországon élő nagyon csinos fiatalasszony, egy finn golfozó felesége. Egyszerű: Mao nélkül nem született volna meg az új Kína, amelynek már egyharmada Japán terület volt. Az ő generációja számára is világos ez a tény, de a szülei és azok generációja igen mély tisztelettel adózik az államalapító hősnek. Kattant: a kommunizmust nem idegen erő hurcolta be az országba, a függetlenséget se csak a külföldi hatalmak Japán fölötti győzelmének köszönheti, hanem saját forradalmárainak is! És

ez mindent más színbe öltöztet. A bölcs mondatokat még bölcsebb követte: a hibái talán annak köszönhetőek, hogy túlságosan sokáig maradt hatalmon, ami általában megrontja az embereket. Kínát dicsérő mondataimat sem ujjongással fogadta. Halkan hozzátette, hogy nem láthattuk az elmaradott vidékeket, ahol még szörnyű körülmények között élnek az emberek. Megemlítettem Tibetet, nem – mondta – sokkal elmaradottabb területek is vannak nyugaton.

Visszatérek a világ legnagyobb terének mondott (880x500 m), nagyrészt üres térre (sokunknak okozott csalódást), amelyre hétköznapi halandó nem léphetett be, fallal volt körülveve és mintegy a császári palotaegyüttes előteréül szolgált. A falakat – ha jól értetem – a teret körülvevő, a népi demokratikus rend jelképeiként is szolgáló épületek miatt bontották le. A ma Tiltott Városként ismert épületegyüttes bejáratán kívül, amely Mao arcképét hordozza, négy építményt kell felsorolni: a már említett Mauzóleumot, amely jelentőségén és méretein kívül építészetileg nem mutat sokat, az Országos Népi Gyűlést, ahol a Párt kongresszusait tartják, a Kínai Történeti Múzeumnak és a Forradalom Múzeumának egyaránt teret adó épület számunkra elsősorban azért volt érdekes, mert az épület közepén látható a 2008. évi Olimpiáig hátralévő időt számoló óramű, és végül a Mauzóleummal szemben emelt Nép Hőseinek Emlékművét. Ez utóbbi a legérdekesebb a futó látogató számára, mert a forradalom fontosabb eseményeit ábrázoló márvány domborművek díszítik. Szokatlan „forradalom”, az egyetlen szóba összefogott események az 1840-es ópium-égetéssel kezdődnek és a japán megszállók ellen folytatott 1937-1945 évi háborún keresztül a népi demokrácia 1949-es kikiáltásáig több kiemelkedő eseményt foglalnak magukba. A térről aluljárón keresztül vezet az út a Tiltott Városba (Gugong Bowuyuan – 018, 020). Először itt, az alagútban éreztem meg a diktatúra lehetőségét. Katona járőr-párosok meneteltek kemény tartásban és mereven maguk elé nézve a tömeg között, mintegy figyelmeztető jelként: a hatalom figyel benneteket, jámborok. Nem tetszett, mint az NDK katona-rendőr páncélsisakos járőrei sem, anno. A Tiananmen-tér felől a Wumen, azaz Meridián Kapu épületén keresztül léphet be az ember a Tiltott Városba. A bejárat előtt dobogón díszőr feszít zöld egyenruhában és mozdulatlanul. Kivéve, ha fotózni akarják, akkor igen rövid tiltakozó moz-

dulatot tesz kezével és fejével egyaránt (019). A szám-misztika rögtön a kapunál elkezdődik: az elefánt-betörés ellen védő bronz-félgömbök sorai 9-9 darabból állnak, aki egy sor mind a kilenc félgömbjét érinti, szerencsés lesz. A 9-es szám – mint a tízes számrendszer legnagyobbika – a császárok szerencseszáma. Talán ezért van a 101,2 hektáros területen – a világ legnagyobb épen maradt palotaegyüttesében – 9999 terem! Rám kellemesen hatott a virágnyelv, helyesebben virágos nyelv, amivel a kínaiak az épületeiktől kezdve a szállodákig és az éttermekig becézzetik kedvenceiket. A Tiltott Város kapujától Aranyvíz híd vezet a Legfőbb Harmónia Kapujához, amely a külső palotaegyüttesre nyílik. Ennek fő épületei a Legfőbb Harmónia Csarnoka, a Teljes Harmónia Csarnoka és a Harmónia Megőrzésének Csarnoka. Aki látta a Marco Poloról szóló filmet, ráismerhet az épületekre, a csodás trónokra, a film itt készült. (Máris bajban vagyok: Marco Polo 1254-től 1324-ig élt, a nagy mongol kánt, Kublai-t látogatta meg Beijingben 1266-ban, míg a Tiltott Várost 1406-ban a Ming-ek kezdték el építeni!? A film készítői nyilván csaltak.) A külső paloták vagy udvar a császár hivatalos aktusainak lebonyolítására szolgált, a legfontosabbakat a Legfőbb Harmónia Csarnokában, a tulajdonképpeni trónteremben tartották. (Mindegyik csarnokban van trón, de funkcióját tekintve ez a legfőbb hatalom gyakorlásának terme.) Ez egyben Kína legnagyobb faszerkezetű épülete, 72 egyetlen fatörzsből készült oszlop képezi a struktúra gerincét. A tetőcserepek természetesen kerámiából készültek, mégpedig a *császári sárga* színben. Tilos volt magasabb épületet emelni a fővárosban, de lehet, hogy egész Kínában. A további részletek ismertetésétől eltekintek, csupán annyit, hogy az egész világot tekintve ritkaság lehet az épületek és berendezési tárgyaik épsége. A falburkolatoktól kezdve a rendkívül gazdagon díszített mennyezetkazettákig, a trónok kárpitjától a varázslatos dísztárgyakig minden sértetlen. Valószínű, hogy a leglényegesebb momentum ebben, hogy a Kínai Köztársaság megalakulásáig, 1911-ig a császári paloták használatban voltak! Most óriási lendülettel folynak a rekonstrukciós munkák.

A belső udvar a császári család lakhelyéül szolgált, az utolsó császár még trónfosztása után is évekig, 1924-ig használhatta. A névadó fantázia itt is remekelt: a Mennyei Tisztaság kapuján lép be

a látogató, majd a Mennyei Tisztaság Palotáját és a Földi Békesség Palotáját láthatja.

Aki idáig eljut, ne hagyja ki a császárváros múzeumát, ahol az Óragyűjteményen és Császári pecsétek kiállításán kívül páratlan szépségű és gazdagságot sugárzó tárgyakat láthat, a kalligráfia, festészet, bronzművesség, kerámia, zománcművesség, jade-faragások kiváló példányait csodálhatja. A múzeumból a Nyugodt Öreg-ség Palotája kapuján át vezet az út, a kapu előtti térségen található a híres „Kilenc sárkány” dombormű. A múzeumról nem jó tudni, de megsűgta az idegenvezetőnk, hogy ott csak az eredeti gyűjtemény morzsái láthatók, a japán invázió előtt Nanjingba menekítették az egészet és onnan 600 000 darabja Tajvanra került. Sajnos nem tudtam fotózni, mert a digitális gépem akkuja már a Tiltott Város kapujában lemerült, ezért a császári palotaegyüttest Magyarszéký Zsolt (*Magyarszéký-Peking 04-13*) fotóival mutatom be.

A program következő pontja a Mennyei Temploma lett volna, ha nem renoválják éppen. Annnyira fontos azonban, hogy pár szót írjak róla. Ezt az épületszoportot is a Ming dinasztia uralkodásának kezdetén építették (majd több átépítésre került sor) és arra szolgált, hogy a császárok itt imádják a Mennyet és a Földet, itt könyörögjenek jó termésért, állatáldozatokat bemutatva. A templom-rendszer fala négyzetes teret zár be „alul”, délen és félkört „felül”, mivel az ősi kínai hit szerint a Föld négyzet-alakú, míg az ég kerek tárcsa. Több mint 600 pompázatos ünnepséget tartottak itt a Ming és Qing uralkodók. A Qingek később leválasztották a Föld imádatát, külön templomot emeltek ebből a célból. Az Irodalomban található Wikipedia „The Temple of Heaven” oldalon is láthatóan a kerek, sztupa-szerű épület ugyanolyan kínai szépség, mint a császárváros palotái, a fő látványosság talán mégis az egymás fölé magasodó három plató. A legmagasabb plató közepén lévő köralakú márványlap akusztikai érdekesség: aki azon állva kiált, jobban hallja, mint a nem azon állók akár fél méterre tőle. Ebédet a 021 képen látható étteremben szolgáltak fel és itt kettős meglepetés ért: az itthon kedvelt kínai konyha ott nem remekelt, de jóval kellemetlenebb volt, hogy az asztalunk melletti „felszolgálók fülkéjében” az általában is hangos éttermi lármát túlkiabálták a pincéernők. Furcsálltuk: addig mindenütt csendes, békés emberekkel találkoztunk.

Ebéd után foglalhattuk el a szállodai szobáinkat. Örömmel fogadtuk, hogy az ötcsillagos Presidential Plaza-ban kaptunk helyet, amelyik mind pompáját, mind a kiszolgálás minőségét tekintve bárhol a világon megállná a helyét. A program szerint délután pihenőt kaptunk volna, de Kaiser Mihály, a nagyon felkészült idegenvezetőnk megszervezett egy túrát abba a régi városrészbe, amelyik valaha a középosztályok szórakozó-negyede volt, ma viszont a város egyik érdekes, újräelödő, fiatalos night-clubokkal, pub-okkal, csónakázó tóval gazdag pihenő-körzete, Panang. Régi piaca is érdekes látnivaló, nagyon hasonlít az indiai gyümölcs-zöldség piacokra. Több olyan gyümölcsöt találtunk, ami újdonság volt számunkra India után is. Végül kicsit vettünk, a kínai eredetű, de Indiában is honos virágillatú gyümölcsöt, nagyon zamatosnak bizonyult. Kétszemélyes riksákkal vonult a csapatunk, félórákra megállva a fontosabb érdekességeknél. A 022-054 képek elég jól érzékeltetik, miről van szó.

Este a buszról egy indiai szik segített le bennünket. Előkelő hosszú ruha, turbán, szakáll, bajusz, ahogy illik. Köszöntem neki és szardardzsinak szólítottam (a szik férfiak szólítják így egymást), majd kiesett a bőréből. Reggel aztán váltottam vele pár szót, kiderült: egyedül él Bejingben, jól érzi magát. Ha egyedül él, milyenek a lányok? - kérdeztem. Az illetlen kérdést egy pillanatig rágta, aztán egyetlen szóval felelt: „Tender”. Értettem, de a szónak annyi jelentése van, hogy most felütöttem a szótáram és sorolok néhányat: lágy, érző, gyöngéd, finom, zsenge, puha. Férfiak, akik még azok vagytok, ott a helyetek. (Lehet, megindult a munkaerő-bevándorlás?)

Másnap pompás körülmények között reggeliztünk, vegyes választék állt rendelkezésre, kínai és európai. Az európai ételek között kevés volt az ízletes: tojásrántotta, apró virsli, sült „bacon”, a kínai között több eladdig ismeretlen bukkant fel: gőzgombóc, ismeretlen zöldség. Finomak voltak a sütemények, gyümölcsök, teli gyomorral indultunk útnak. Nem álltam meg, lefotóztam az éttermet (055) és a lounge-ot is (056-058). Kifelé, a Ming-sírokhöz buszozva is kattogtattam a gépem, annyira meglepő volt az utcák szélessége, zöldje, az óriási forgalom és az épületek szépsége. Itt még nem felhőkarcolók magasodtak a régi épülettömbök fölé, csak 20 emelet

körüli „magasépületek”, de erre se számítottunk, naiv európai utazók (059-064).

A tizenhárom Ming-síremlék közül egyetlen uralkodóét tekintettük meg, az is számtalan épületből állt és hatalmas területet foglalt el (065-083). A hit szerint a test hal meg csupán, a lélek tovább él és szüksége van mindarra, amit a test kapott élete során. Ezért a síremlék épületei ugyanolyan paloták, mint az élő császároké, gazdag díszítésük se marad el azokétól. Hegyek karéja veszi körül három oldalról a sírok völgyét, emelkedő rendben „támaszkodnak” a hegyoldalnak. A középső főépület igazi palota, faoszlopok adják a szerkezet tartóelemeit. Ez az épület is Kína legjelentősebb faépületei sorát gazdagítja. A legfelső épület a tulajdonképpeni sírt csupán „jelzi”, a valódi sírt még keresik fölötte, a domboldalon. Valószínű, hogy a fáraók sírkamráihoz hasonló kincseket rejt ott még a föld, ezért is maradt rejtve. Lehet, hogy már a Tiltott Városban elhangzott a babona: a kapuk küszöbe azért magas, hogy a rossz szellemektől megóvja a belső területet és hogy kifelé jobb lábbal kell átlépni, mert az hoz szerencsét, aki ballal lépi át, bajba kerül. A Ming-sírnál már óvatosan figyeltem a lábamra.

A sírtól nem messze teljes szépségében, csodásan parkosítva várja a látogatókat a „Szent Út” (084-094). A császárok tetemét szózással tartósították, majd hosszú menetben vitték Bejingtől a sírvölgybe. A Szent Útnak nevezett szakasz előtt az örökébe lépő császár kiszállt a hordszékéből és gyalog tette meg ezt az útszakaszt. Az út mindkét oldalán valós és fantázia-szülte állatok, valamint egyszerű katonák és tábornokok kőszobrai állnak. Valamennyi 1435-ben készült és máig érintetlen szépségében maradt meg. Itt figyeltem fel arra a tisztaságra és szorgalmas gyomlálásra, ami aztán ritka kivételektől eltekintve végigkísért egész Kínában. Utcaprókok takarítanak, guguló asszonyok gyomlálják a szegélyeket. Érdekesség kedvéért az egyik szobrot úgy fotóztam le, hogy látni lehessen a mellette-mögötte lévő fotót: Mao Ce-tung és társai látogatását mutatja be (089). Az utunk innen az égetett zománc-termékek gyárához vezetett (096-101). Maga a gyártás törpe-üzemben folyik, az üvegfalakkal elválasztott helyiségek összterülete nem lehet nagyobb 50x20 méternél. Amit viszont az ott dolgozó pár ember létrehoz, az igazi művészet, a kézműipar egyik csúcsa. Egyetlen dizájnner dolgozik, ő al-

kotja meg az adott díszmű rajzát, amit a bronz tárgyra forrasztott 1 mm körüli vastagságú bronzcsíkokkal visz fel az első mester. Az így megalkotott dizájnt zománc-pasztával színezik ki munkásnők, a csíkok alkotta tereket kitöltve. Ezt követi a kiégetés, majd kövel és fával csiszolás. Pár lépéssel át lehet menni a kiállító terembe, amelyik egyben üzlet is. Be kell vallanom, engem elbűvölt a látvány, a gyönyörű dísz tárgyak tömege között elveszett az ember. Tudtam, hogy veszünk valamit, csak azt nem, hogy mit. Érdekes volt az eladó munkája is. Egy hölgy csatlakozott hozzánk, aki időnként eltávozott, amikor hosszasan szemléltünk valamit, de azonnal ott volt és segített, ha komolyabbra fordult az érdeklődésünk. Bárminek a Magyarországra fuvarozását vállalták volna, és az idegenvezetőnk szerint ezt teljes biztonsággal el is végzik. Az emeleti étterembe nehezen jutottunk, mert jólöltözött és jóarcú kisgyerekek ültek és csiviteltek a lépcsőn. Rákérdeztem: szingapúriak voltak. A kínai kormány nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az anyaországon kívülre került kínaiak megismerjék az országot.

A gyerekek is ilyen céllal voltak ott.

Valahol ennek az étteremnek (102) az illemhelyénél csodálkozunk rá először, hogy milyen tiszták is ezek a fontos létesítmények, meg hogy fizetni se kell a szolgáltatásért. A reptereknél többé-kevésbé normális jelenségnek véltük, de hogy mindenütt rend és tisztaság van, az mellbevágó jelenség akár a magyar viszonyok ismeretében, akár szovjet, indiai és egyéb tapasztalataim alapján. Zavaró volt persze, hogy a fülkék többsége „török” vagy másképp „taposónak” ismert kivitelű, de majdnem mindig található - és helyenként jelezték is - hogy európai vagy angol a kabinet. Kárpótolta az embert, hogy WC-papír sehol se hiányzott. A délután a Nagy Falnak (103-108) volt szánva, ami talán 60 km-re lehet a várostól. Az örömet, hogy a Föld világuéből szabad szemmel is látható egyetlen építményét csodálhatjuk, taposhatjuk a köveit, elrontotta a megérkezésünkkel azonnal meginduló eső. Csöpörgésnek indult, majd a földeknek mindig hasznos áztató esővé alakult át. Mi nem repesztünk az örömtől. A méretei mellett a kivitelezés jó szintje miatt is teljesen elképesztő fal amúgy se könnyű mulatság a hegymászáshoz nem szokott turistáknak, de az esőben arról is lemondtam (meg lemondtak a többiek is), amit egyébként leküzdhető távolságnak és

magasságnak érzett volna az ember. A fotók világosan adják vissza a hangulatot: az ázott emberek behúzott nyakát, a szinte ködként kúszó párapöfetegeket, a párszáz méter után alig látszó falakat. Félúton a 106. kép baloldalán látható falrészlet felső bástyájáig, ami az eredeti célkitűzésem volt, megálltam, bámészkodtam pár percig, majd esernyővel visszaverekedtem magam a tömegen keresztül az alul látható kiindulási pontig. Volt, akit nem hatott meg, esőt figyelmen kívül hagyva sem a Fal, engem ez a rövid szakasz is elkápráztatott: tudtam, hogy a Fal több mint 6000 km hosszú, de látva, hogy hegyen-völgyön át, úttalan utakon építették ezt az átlag 7.8 méter magas és 5.8 méter széles, bástyákkal, őrtornyokkal, lőrészekkel ellátott - tulajdonképpen ostoba - falat, elképesztett. Micso-da összefogó erő, embertelenül kemény munka, motiváció kellhetett, milyen tudás és szorgalom volt ebben a népben, hogy megvalósította a megvalósíthatatlant! Mennyi ember, katona és kiszolgáló hálót kellett a fenntartásához, hasznos alkalmazásához. Órák alatt tudtak tüzzel-füsttel riadóztatni hadseregnyi erőt, ha közeledő ellenséget fedeztek fel a Falon szolgálatot teljesítők.

Csak a „szabad szemmel is látható” kitüntető jelző juttatja eszembe, hogy ugyancsak Kínában van születőben a második ilyen kolosszus, a Jangce folyón épülő óriás erőmű. Gondoltam, máshol térek ki ennek szociológiai vonatkozásaira, de egyszerűbb, ha most mogyorózom ki a kérdést. A „lehet-e a kommunista hatalom hatékony és az egész lakosság érdekeire figyelő rendszer” kérdés egyik nem lényegtelen eleme, hogy úgy látszik, a robbanásszerű fejlődést generáló (a mostani kérdés szempontjából lényegtelen, mennyire kapitalizálódott) kommunista párt és kormány nem sokat teketóriázik a fejlődésben akadályt képező, kitelepítendő lakosság érzelmi világával. Ennek az erőműnek a megépítése másfélmillió ember életét, életmódját érinti, változtatja meg gyökeresen. Ezzel „csak” annyit törődik a hatalom, hogy jó viszonyok közé telepíti át (és nem csak „ki”) az embereket. Korábban is kaptam olyan híreket és az idegenvezetőnk is szólt róla, hogy a városok fejlesztése közben sincs tévovázás: a felhőkarcolók, modern központok építéséhez szükséges területen lakók egyszerűen három hónappal a bulldózerrek előtt kézhez kapják az áttelepítési értesítést, menniük kell, akár tetszik, akár nem! Kegyetlen, embertelen? Igen! Követendő példa?

Semmi esetre sem! Mégis kibújik az emberből a kérdés: és ami nálunk zajlik, hogy ellenzéki politikai érdekeket képviselő civil szervezetek évekre megfékezhetik vagy akár meg is buktathatják az elengedhetetlen fejlesztéseket, jobb-e? Nem és nem! A helyzet nyugati források szerint is változik azonban. A TIME 2005 június 27-i, Kínával „Special Report”-ban foglalkozó számának 40-42. oldalán, a „Power To The People” (Hatalmat a népnek) c. cikke részletesen foglalkozik a kérdéssel és kiemeli, hogy erősödnek a civil szervezetek és a legkevesebb, amit elértek, hogy a tervezés szakaszában a kormány-szervek komoly(abb?) figyelmet fordítanak az érintett emberekre, a környezetszennyezésre. Annál is inkább, mert sok a teljesen talajt vesztett ember az áttelepített szerencsétlenek között, akik - ha egyébként emberi körülmények közé is kerülnek - nem jutnak munkához az új lakóhelyükön. Talán ez a demokratizálódás is normális keretekbe rendeződik előbb-utóbb. Tovább növelné a kormányzat nem kis tekintélyét otthon is és a nagyvilágban is! És ha már a környezetvédelemről beszélünk, megemlítem, hogy sokan viselnek, elsősorban a kerékpározók, gézmaszkot. Először vallási okokra gondoltam. Aztán rá kellett jönnöm: a környezetvédelmet ma nem hárító (a legnagyobb szennyező USA-hoz hasonlóan) ország a szocialista bányászat és nagyipar építésekor nem sokat törődött a környezeti hatásokkal, erre most hatalmas lapáttal tesz rá az automobilizmus gyors fejlődése (meg nyilván sok más). Kína a világ második szennyezőjévé lépett elő. De legalább vállalja az ódiumát. Lesz vele gondja elég! A városok levegője annyira szennyezett, hogy akár onnan is eredhetnek az opálos fények (l. a sanghaji fotókat) és az emberek - a japánokhoz hasonlóan - így, maszkkal védekeznek.

Visszatérve a programhoz: az eső miatt a megbeszélrt találkozó előtt másfél órával érkezünk a buszhoz, illetve az eső miatt előre megnevezett Badaling teázó közelébe, ahol le lehet telepedni és pihegni kicsit. A tea-intézményhez bazársor mellett vitt az utunk, meg nem állja az ember, hogy ne lépjen be az út felé teljesen nyitott boltokba. Itt kerültem először nép-közelbe. Az elárusítónók először csak kedvesen mosolyogtak rám, aztán összeviharogtak, majd nem zavaró közvetlenséggel elkezdtek simogatni a nem kis pocakomat: „Happy Buddha” - mondogatták, utalva a főként Kínában elterjedt nagyon hasas Buddha-ábrázolásra. Aztán következett a

szakállam, mutogattak rá és lekövethetően elismerő kifejezésekkel méltatták. (Aki nem tudná: körülbelül India keleti partvidékének vonalától az ázsiai férfiaknak vagy egyáltalán nem nő arc-szőrzetük vagy csak gyér pihékkel büszkélkedhetnek. Így aztán nagy férfierő-respektje van a szakállnak.) Ezt élveztem ki Kínában, ahol néha még férfiak is elismerő mutogatással hódoltak ősz kecskeszakállam előtt. Meg kellett mutatnom az egyik árusított földgömbön, honnan a csudából kerültünk oda? Még kellemesebben érintett a 109. felvételen szereplő szép kislány hódolata. Amint beléptem a szép üzletnek bizonyult Badaling „teázóba”, először csak kikapta a kezemből a csomagjaimat, megszabadítva a korlátaimtól, majd nagyon nem zavaróan oda-odalépett hozzám, segítőkészséggel, amikor a pultok között keringve töltöttem az időt. Szép angolságán elcsodálkozva megkérdeztem, melyik angolszász országban tanult? Itt, iskolában - hangzott a meglepő válasz. Nem stimmelt a korábbi tapasztalataimmal, a rendkívüli nehézséggel, amivel a Moszkvában tanuló kínai ösztöndíjasok birkóztak az oroszokkal. Mennyit keres? – kérdeztem. Mindössze havi 40 USD-nek megfelelő összeget, kaptam a választ. Amikor aztán leültem a bolt hátsó részében már teázó magyarok közé, szép csendben elővette fényképezőgépként is működő mobilját, lefényképezett, megmutatta a képet és halvány mosollyal hozzátette: „Handsome man”. Ilyen bájos, szabad udvarlásban se volt még részem életemben. Reinkarnálódnom kell és fiatalon Kínába költözni! Végül kicsikart valami viszonzást is. Látva, hogy én is lencsevégre kapom, megkérdezte, én milyennek látom őt? Megmutattam a fotót és „Beautiful young lady” – tettem hozzá. Láthatólag jólesett neki. Kis románc a nagy birodalomban és egy öregember életében. Remélem, nem üti meg a bokáját, hogy világgá kürtöltem a kis csintalankodását. (Gond, kommunista világ, hogy ez a gondolat egyáltalán villan az ember agyában.) Mellékesen: az első csésze tea ingyen fogyasztható, a többi drága, 20 jüan, azaz cca. 2,50 USD.

Különleges élményben volt részünk az esti órákban: megnéztük a Pekingi Opera előadását. Tudta az ember, hogy a kínai operaművészetnek semmi köze az európaihoz, hallottam, talán filmen vagy TV-ben is láttam részleteket, de élőben látni-hallani más. Nem lehet leírni, mert ez a furcsa, európai agynak, szemnek-fülnek teljesen

idegen attrakció valami ősi dolog, valami olyan kombinációja valóság-idegen, csak fantázia által kreálható eseményeknek, amelyeket nem táncmozdulatokkal és zenével-énekekkel adnak elő, hanem akrobatikus mozdulatsorokkal, cirkuszi mutatványnak inkább beillő ügyesség-produkciókkal és annyira elemien butuska, valami torokhangon elbeszélt (nem énekelt!) szöveg-kísérettel, amit – lehet, nem csak az idegenek – fénytablókon ki is írnak. Az akrobatikát és a rendkívül szép, ősi jelmezeket lehetett szeretni, az egészet nem. Élménynek, megértés-kísérletnek persze nagyszerű, nem szabad kihagyni. Egyébként itt éreztem először, és az érzésem a kínai zene hallgatásakor mindinkább megerősödött, hogy közelebb áll az európai klasszikus zenéhez, mint az indiai. Ne vessen rám követ a szakértő olvasó, ez se területem, ismétlem, csak megérzés, amiről említést tettem. Pár képet sikerült elfogadható minőségben lekapni (110 – két szereplő fotó-pózol, 111 – a nézőtér, 113-114 – bemutatkozik a zenekar, 115-133 – jelenetek).

A szálló előtt tettünk néhány lépést, élveztük az esti fényeket, amikből párat meghagytam a feltett képek között (134-137), bár elmosódtak. Valamit visszaadnak a hangulatból. Reggel pedig a szálló előtti széles sugárutat kaptam le egy gyalogátkelőről, mindkét irányba nézve (138-139). Itt éppen 2x4 sávós az autópút (főutca), hazautazás előtt jártunk 2x5-ösön is!

A harmadik beijingi nap délutánján repültünk át Xian-ba. A nap így is roskadozott a beijingi programoktól. Mielőtt ismertetném őket, megjegyzem, hogy a sok átszállás, repterezés, szállodába be-kicsekkolás gondját a helyi utazási irodák remekül kezelik. Érkezéskor az ember a szobája ajtaja mellett találja meg a bőröndjét, távozáskor pedig csak ki kell raknia ugyanoda. Néha azonosítani kellett a csomagokat a szállodák bejáratánál, a csomagfeladás is csoportosan történt általában. Tehát: az utolsó (akkor utolsónak hitt) beijingi programok! Kezdődött a Zooparkkal, ahová panda-nézőbe mentünk. Láttunk is hármat, jó messziről, lusta népek, behúzódtak egy-egy sarokba és békésen legelték a bambusz-rügyeket. Nem a kedvenceim, mondhatom. Jobban érdekelt egy idős néni, aki hatalmas ronggyal törülgette az egyik útszéli szemétláda csillogó, láthatólag nagyon tiszta rozsdamentes tetejét (140). Hétfő reggel volt, meghökkentő látvány! Mikor látott, kedves olvasó, Bu-

dapest bármely részén, kültéren, kerítésen belül szemétládát tisztítani? Akkor tűnt fel először és figyelni kezdtem, hogy mi mindent készítenek rozsdamentes acélból: a sztrádák fizető-kapuinak szinte minden részét, az ellenőrök fülkéitől kezdve a korlátokig, a műemlékek bejáratainak elemeit, a tömeget terelő korlátokat akárhol. Soroljam? Nem a mára, de nem is a holnapra gondolnak, amikor beruháznak. Távolba néző és látó emberek irányítanak ebben az újjászülő birodalomban! Ugyancsak érdekesnek találtam, hogy a bejárat után azonnal, a kijárat előtt megint emléktárgy-árúsító pavilonok voltak. Részben a szokásos csecse-becsék függtek, töltötték meg a pultokat, de kiváló értékeket, például festményeket is árúsítottak. Vettünk is egy remek képet.

Következett az út egyik legszebb látványossága: a császárok Nyári Palotája (142-172). Viszonylag „késői” alkotás, 1750-ben kezdték építeni, 15 év alatt készültek el vele (van forrás, amelyik szerint az „elődjét” 1153-ban építették), 1860-ban idegen betolakodók (angol-francia egyesült csapatok) feldúlták, de 1888-ban Dowager Cixi (Sziszi - ott is) császárnő helyreállította. Mondák szerint a haditengerészet büdzséjét használta fel az újjáépítésre, a rege szolidabb változata szerint csak a híres márványhajót építtette meg abból. Felsorolhatatlan értékek találhatók a hatalmas területen (290 hektár), jórészt nem is láttuk. A „bevezető” épületek és a közel kilométer hosszú parti sétányon kívül a Császári Színházat és a márványhajót néztük meg, és hajóval keltünk át a Sziszi császárnő parancsára készült nagy mesterséges tavon. Nem volt időnk bejárni a domboldalra mintegy „felkúszó”, majd egy templommal megfújt épületeket, pedig a névsor töredékes felsorolása is zamatos látnivalókat enged sejtetni: Hosszú Élet Hegye, Felhőoszlató Kapu, Felhőoszlató Csarnok, Erkölszi Tündöklés Kapuja... A látottak is a szépségek és különlegességek olyan tárházát tárják fel, aminek láttán a néző levegő után kapkod. A Nyári Folyosó (173-195) egymagában sokezer festményt hordoz (5000-tól 10000-ig váltakoznak az adatok, nem tudom, miért nem számoltatják meg egy jófejű áccsal?). A színház három szintje nem véletlen, a felsőn játszódtak a mennyei események, középen a földiek és a földszinten a rossz szellemek garázdálkodtak. Maga a császárnő is fellépett néha, ha jól emlékszem, inkognitóban. Egyébként a játékot a szemközti tereméből nézte a csá-

szári család és a legközvetlenebb környezetük, fűtött ágyakon heverészve. Itt is készült olyan fotó, amely a jelenkorral foglalkozik: a 174. képen két kertész foglalkozik egy fával, az egyik fűrt, nyilván férget távolított el, a másik védő-festékkal látott el valamit. Ki látott mostanában faápoló kertészeket kis hazánkban? Helyenként ki lehetett látni (és lekapni) a tavat, amin jót hajókáztunk (196-203). Rövid buszozással jutottunk az utolsó látnivalóhoz (204-210).

Nagy bánatomra az utolsóként meglátogatott Lámatemplom, a Yonghegong Lamasery (211-225) épületeiben nem szabadott fotózni. Pedig ez az együttes ugyanolyan izgalmas, mint akármelyik eddigi. Számomra különösen az, mert annak ellenére, hogy tudtam, a buddhizmus Indiából származott át, tudomásom szerint közvetlenül és tibeti közvetítéssel egyaránt, mégis több meglepetéssel szolgált. A Béke és Harmónia Palotájának nevezett templomegyüttesben ugyanis az indiai nevek betű szerint az eredetivel azonosan jelennek meg, nem is világos, a kínai hívők (apropó, erről rögtön írnom kell!) mit értenek belőle. Nem itt, hanem a pótnapok másodikján találkoztam például az egyik istenszobor alatt a nevével: Shri Maha Devi, ami Úr Nagy Isten a szavak sorrendjében, hindiül. Mit mond ez az Indiát nem ismerő, hindiül nem tudó hívőnek? A templom egyébként eredetileg Yongzheng trónörökös lakóhelyének épült 1694-ben és csak 1744-ben szentelték templommá. A lámaizmus egyik legszentebb helye – Tibeten kívül – Kínában. Nem tudnám pontosan megfogalmazni a lámaizmus lényegét, ami a buddhizmus Tibetben önállósult ága, valószínűleg ősi hit- és tabu-elemekkel keveredve. Nevét a kolostorok szerzeteseitől, a lámáktól kapta. Egyháznak tekinthető, mert van feje: maga a Dalai Láma.

Mielőtt ismertetném a templomegyüttest, kis kitérőt teszek – mint jeleztem – a hit kérdéséről. Hivatalosan 5% hívőt vall be a kínai kormány. Ez teljesen valószínűtlen szám. Ne mondja nekem senki, hogy pár évtized terrorjával ki lehet ölni az istenhitet olyan népből, amely előtte olyan templomokat, kolostorokat épített, mint amilyenekről én most írok, amelynek az irodalma – ha el is tekintünk a szigorúan vett teológiai művektől, amelyek hatalmas könyvtárakat tömnek meg – csupa mély gondolat, filozófia, egyszer csak ateistává válik. A templomokat látogató embertömeg száma és áhí-

tata is szélesebb hívőseregre utal. Az én szememben baj, de tagadni és erőszakkal letéríteni őket a hit útjáról badar kísérlet.

Az is meglepő számomra, hogy mennyivel nagyobb kultusza van Kínában az eljövendő Buddhának, Maitreya-nak (Maitreja), mint Indiában, ahonnan a gondolat ered. Ott két szenthelyről tudok, ahol az imádat tárgya ez a fantázia-szülte próféta: a Dardzsilingtől délre fekvő Goom kolostorról, ahol ő az oltárszobor és egy szikláról a Himalája déli lejtőin, amire felvésték a nevét. Kínában viszont úton-útfélen találkozni vele, a most ismertetett Lámatemplomban egymagában többször szerepel, az öt főépület szinte mindegyikében. A csarnokok egyébként befelé haladva egyre magasabbak és változó stílust képviselnek: mongol, mandzsu, tibeti és han stílusban épültek. Az elsőben mindjárt megtaláljuk Maitreya-t, neki van szentelve. Az Égi Király terme ékes nevet viseli. A második csarnokban, a Béke és Harmónia Palotájában a Múlt, a Jelen és a Jövő Buddhái láthatók, tehát itt is megtalálható Maitreya. A Jelen Buddhája fogalmat persze nem értem, mert a buddhizmus tanai szerint – legalábbis Indiában – valós Buddha csak volt, az első ateista „vallás” vagy inkább vallássá züllesztett filozófiai rendszer megalkotója, és az eljövendő próféta – 30 000 év múlva – Maitreya lesz. Mivel Kínában ettől eltérő megjelenési időpont hangzott el, önmagam megnyugtatóként az Irodalomban elhelyeztem egy Maitreya weblapot. A Jelen Buddhája valószínűleg nem indiai, hanem Kínában született koncepció. A harmadik csarnokot Az Örök Áldás Termének hívják és a Hosszú Élet és az Orvoslás Buddhája található benne. Lám-lám, a jelen Buddhái szaporodnak, a lámák bölcsessége az imádat tárgyának szaporítására is kiterjed: minél több isten, annál több pénz. Kínában ugyanis a hívők pénze ömlik a templomokba, minden szobor, minden áldozati kegyhely tele van odadobott vagy odatűzött pénzzel. Jobban működik a dolog, mint a katolikus templomokban a persely. A negyedik épület a Törvény Kerékének csarnoka. Nem tartanám véletlennek, ha kiderülne, hogy a törvénykerék is, ami az indiai lobogón is szerepel, Indiából származott át. Ebben a teremben a tibeti Sárga Szekta alapítójának több mint 6 m magas szobra a központi figura. Szép és nem lehet hozzáférni, annyira védik, és akkora tömeg veszi körül. A csúcson mindegyik palota, a Wanfu, ahol ismét Maitreya a csoda,

tényleg szemképráztató csoda. Ott áll alig áttekinthető méreteivel a 18 m magas faszbtor, amelyet egyetlen szantálfából faragtak ki Népálban és onnan hozatta az akkori Dalai Láma Bejingbe ajándékként Qianlong császárnak. Úgy tűnik, örök rettegés uralkodott Tibetben, a gyenge Dalai Lámák így vagy úgy hódoltak a nagyhatalmú kínai császároknak. Nem véletlen, hogy ez a páratlan mű, ez a valóságos csoda a Guinness Rekordok Könyvében is elfoglalta méltó helyét. Nem lehet szavakkal lefesteni, hogy ez a Lámatemplom mennyi bámulatraméltó szépséget hordoz magában: gyönyörű kerek, bronz istenszobrok tömege a termeken belül, bronz- és kőszobrok, szantál-füstölők a csarnokok előtt, a paloták faburkolatai, alkotóelemei gyönyörűen festve, pazar mennyezet-kazetták, elmondhatatlan. Két „lopva” készített kép, a 216. és 217. ad csupán bepillantást a belső terekbe.

A beijingi első három nap szinte minden műemléke, amit megtekintettünk, a Világörökség része: a Tiltott Város és múzeuma, a Mennye (vagy Ég) Temploma, a Nyári Palota, a Ming Dinasztia síremlékei és a Nagy Fal. Soha jobb emlékeket! Három eseményt említek még meg, azért itt, mert a pontos időrendi helyzetük nem jut az eszembe. Az egyik az első vacsora volt (fakultatív), a híres pekingi kacsával a középpontjában. Szépen berendezett, légkondicionált étteremben végigettük a szokásos kínai étkeket, ittunk jázmin-teát, pálinkát és sört, majd a végefelé a szakács az asztalok előtt szeletelt fel öt-hat kacsát, szinte áttetsző vékonyságú szeletekre. Finom volt minden, a kacsá is és megadták a módját. Emlékezetes marad.

A második a selyemgyár volt, amit a második (netán harmadik) nap ebédjével kötöttek össze, a selyemgyár ugyanis svédasztalos hatalmas étteremmel is rendelkezik. (Jó, de nem különleges konyhával.) Maga a selyemgyár rendkívül érdekes, bemutatják a selyemhernyó-tenyésztést, majd a gumók feldolgozását, ami durva megközelítéssel kifőzésből, a szálak megkereséséből, legömbölyítésből áll. Követhetők voltak a továbbfeldolgozás mozzanatai is, a műhelyben lehetett selyempaplanokat vásárolni, majd a bemutatóterem-cum-üzlethelyiségben gyönyörű selyemruhákat, sálakat, egyéb ruházati cikkeket venni.

A harmadik a bonyolult nevű, általunk csak Bioklinikának becézett intézmény volt, ahol gyógynövények termesztésével, feldolgozásával és gyógyászati termékek formájában alkalmazásával, marketingjével foglalkoznak, amerikai együttműködésben. Azzal kezdődött, hogy mindenkinek hoztak egy lavór gyógyteát, amiben áztattuk a lábunkat, miközben az intézmény talán vezetője, talán kiemelkedő munkatársa, egy nagydarab hölgy jó németséggel előadást tartott magukról. Ezt követte az erőteljes lábmasszázs, amibe az én lábamat masszírozó fiatalember majdnem belepusztult, többször leállt és mutatta, hogy az ujjai nehezen birkóznak meg a kőkemény izmaimmal. Ez a masszázs is más volt, mint amiben itthon részesedhet az ember, az is kőkemény volt, mint az izmaim. Ezután következett a csúcspont: bevonult tán 10 orvos és mindkét csuklón három-, háromujjas pulzus-vizsgálattal megállapították a diagnózist, majd ajánlottak orvosságot. Az ottani árszinthez képest csillagászati árakon (amcsi marketing: kérd a csillagos eget, elhiszik, hogy jó a dolog). Én nem adtam meg magam, sok keleti orvoslásban hiszek, ezt nem tudták lenyomni a torkomon. Itthon viszont a család orvos-tagjai azt mondták, miért ne lehetne tudomány? Kína anynyi ősi tapasztalattal, gyógy-tudománnyal rendelkezik, hogy ezt a 2x3-at is el kell hinni. Hm, ki tudja?

Nagy izgalommal vártam a xiani utat, az ember többet hallott talán Pekingnél a híres Agyaghadzseregről (helyesebben Terrakotta hadzseregről), amit – ott tudtam meg – a világ nyolcadik csodájaként is emlegetnek. **Xianba** (*Xian alkönyvtár*) este érkezünk, a busz első „lépései” alatt a meglepetés sóhajai, sustorgása töltötte meg a levegőt: az út eleje modern sztráda volt, többszintes útkeresztezésekkel, megint igazi Amerikában érezhette magát az utazó. Itt aztán viszonylag rövid távolság megtétele után a látvány átváltozott lázas útépítésbe és az ilyenkor szokásos kellemetlenségek látványa egész a városszélig tartott, ahol aztán visszaszűkül az út egyszerű, és elég szegényes külvárosi utcába. Akár India is lehetne, mondtam. A városközpont azonban ismét modern volt, a helyzetet magasépületek uralták. A szálló egy fokkal kevésbé volt előkelő, de minden kellék megvolt ahhoz, hogy az ember jól érezze magát: pazar fürdőszoba, minden szükséges kellék, törülközők, mosdószer, fogkefe és fogkrém, fésű a helyén, telefon a falon. A zárat

mágneskártya nyitja és a fényeket ugyanaz a kártya kapcsolja be. Ezzel vigyázni is kell, mert ha valaki éjjel tölteti valamilyen akkuját, annak nem szabad kihúznia a kártyát a kapcsolóból, mert az a konnektorokat is áramtalanítja. Én kétszer is póruljártam, mire rájöttem!

A programunk reggelivel kezdődött. Nem véletlen, hogy ezzel kezdem: itt kaptuk a legszelesebb választékot, európaibbak voltak az európai ételek, mint Beijingben és a kínai fogások is élvezetesebbeknek tunk. Finom sütemények mosolyogtak ránk és a gyümölcs-választék is határozottan gazdagabb volt. Mondtam is az idegenvezetőnknek, hogy ezentúl felejtsek el az ötcsillagos szállodákat, jobb ez a négycsillagos. A következő látnivalót is házon belül találtuk: a szálló kijárata mellett, a hallban szemkápráztató szépségű porcelán-babákat vettem észre, csak a buszra hívás akadályozott meg az azonnali vásárlásban, különösen miután elárulták az elárusító kislányok, hogy félárról indul az alku. Mondjon akármit Önöknek, kedves olvasók az idegenvezető (magyar vagy helyi, mindegy), hogy itt aztán nincs alku, mert állami a cég, meg egyebek... Nem találtam olyan helyet, ahol ne lehetett volna alkudni. Kötelező játék ez Kínában. (Nem úgy, mint az alkuról híres Indiában, ahol az állami cégekben tényleg fix árak uralkodtak.) Pár fotót készíttettem a szállóról, kedves jelenség a kerámia paripa is, amelyik a liftekkel szemben díszítette az ebédlőre néző sarkot (003).

A busz valószínűleg nem véletlenül ment úgy a *Kőtáblák Erdéjéhez* (022-039), hogy a városfalat több pontról láthassuk. Indiában láttam kulcsra záródó várost, de ilyen hatalmas ép várfal-rendszert élő városban, mint a xiani, sehol a világon. A várost ugyan nem zárták kulcsra, meg a sugárutak részére megfűrták a falakat, de gyönyörű őrtornyaival, amik ki-kiemelkedtek a falból, igazán megkapó látvány ez a fal. Itt is rendezettek, frissek és szépek a parkok. Megálltunk valahol, talán a céltől nem messze és mit látnak? Egy betonkockás, az útról kissé beugró térségen színes pólókban, hosszú nadrágban és a kezükben szétárt legyezőt tartva hölgyek táncoltak. Így tanulnak, miközben reggeli tornagyakorlat is a tánc, és csoportos szórakozás. - kaptam a magyarázatot. És ez már nem légyfogdosás Mao parancsára, hanem valami nagyon kínai, így formálódnak közösségek, segít a hétköznapiok békéjének meg-

teremtésében. Igen, nem messze lehettünk a kő-könyvtártól, mert a táncoló nők fotóját csak egy őrtorony választja el a bejáratától a Xian alkönyvtárban. És most tessék megkapaszkodni, én legalább is mindig meghökkenek az ilyen évszámoktól, mert rossz szokásból rávetítem őket a magyar történelemre: a könyvtár-múzeumot 1090-ben hozták létre egy Konfucius-templomban, azzal a céllal, hogy a Tang-korban keletkezett Kaicheng- és a Gyermeki Tisztelet Kő-Klasszikusait megőrizték. A Tang dinasztia 618-tól 907-ig uralkodott, akkor már olyan kulturális értékeket adott Kínának, amelyek őrzésére érdemes volt ilyen figyelmet fordítani és két évszázad után létre is hozták a múzeumot. A kőtáblák száma is izgalmas, a múzeumban hallott adatot le se merem írni. Udvari Gábor s Kartali Zsuzsa Kína útikönyvében jóval kisebb számmal találkozom: ők 2300-ról tudnak. Nem is ez a lényeg, hanem az óriási és nagyon szép tartalom. Csak a Kaicheng-sorozat 144 darabja 650 000 írásjegyet, azaz szót tartalmaz. A kalligrafikus írásjegyek fejlődéstörténete is lekövethető ezekről a táblákról. Látni szép rajzokat is, ha ránéz, kedves olvasó a 026-os és 029-es képekre, azokon csodálatosakat láthat. Az előbbihez fűződik az a történet, hogy egy raboskodó nagyság a bambusznád-leveleket úgy rajzolta meg, hogy azokba írásjeleket rejtett, így üzent a kedvesének. Nem utolsó élmény a kőtáblákat másoló művész-mesterek munkáját figyelni, ahogy az emberméretű táblákat festékanyaggal bepamacsolják, majd az így „megfestett” felületről selyemmel lenyomatot vesznek. Gyönyörű munka. Kifelé haladva több kiállítási csarnokba lehetett beugrani, idő és fény hiányában (nem szabadott vakut használni) nem igazán sikerültek a további felvételeim. Megjegyzem, hogy kimaradt a programból a közvetlenül mellette lévő „Shanxi múzeum”, amely régészeti kincsek tömegét tárolja. Nem csak ezért említem meg, hanem mert az ismertetése kiemeli, hogy a mozgássérültek mozgása biztosított a múzeumban, liftek is állnak a rendelkezésükre. Ez is alátámasztja azt a megfigyelésem, hogy Kínában jóval előrébb tartanak a mozgássérültek helyzetének javításában, mint nálunk!

A 041 számú fényképen a Xianban „működő” munkaerő-piac egy szeletkéje látható. Meghatározott területére naponta kiállnak a munkanélküliek és vásárra viszik magukat (mint nálunk a Moszkva-téren). Itt éppen a festő-mázoló munkára ajánlkozók láthatók.

Itthon a neokapitalizmus aljassága, ott a ex-kommunizmusé és a neokapitalizmusé kényszerít ilyen önmegalázásra embertömegeket. Nagynak tekinthető a munkanélküliség, bár a legvadabb hírek sem említenek 20-30 milliónál többet, és ez az 1,3 md lakoshoz képest tűrhető. Mint a gazdasági híreimben említtem, ez a szám azonban mostanában éppen növekvőben van, bár csak a munkahelyüket vesztő emberekről szólnak az adatok, új munkahelyekre, nettó munkanélküliségre vonatkozót nem találtam. Szívfacsaró látvány, akárhogy is van!

A délelőtt második programja a *Nagy Vadlúd Pagodájához* (Dayanta) vitt bennünket. Csupa báj és gyönyörűség, az egész út egyik legkiemelkedőbb pontja. Számomra mindenképpen az. A fotóim száma is igazolja, a 042-től a 079-ig mind erről a kolostorról szól. Nem maga a pagoda a csoda, bár az építésének évszáma alapján (652) lehetne az is. És elismerő bólintást érdemel az is, hogy itt fordította le 19 év munkájával Xuang Zang buddhista szerzetes, a weishi szekta megalapítója az Indiából magával hozott 74 kötetnyi buddhista írást. Az igazi csoda azonban az egész kolostor-együttes, az épületek, a belső berendezésük – oltárok, szobrok, márvány domborművek, festmények, szőnyegek, mindezek mélyszerű, mélytűzű keleti hangulata –, a gyertyacsokrok, szantál-füstölők, a rendkívül szép japán-kertek (így ismertem, mostantól kínai-kertnek fogom hívni az ott ápoltakat), a csend és nyugalom, patyolat-tisztaság együttes hatása egyszerűen elbűvölő. A főépület lépcsője előtt ott a két oroszlán, akik a Tiltott Város óta minden lépésünket kísérik, és akikről rég el szerettem volna mondani, hogy komor kinézetük ellenére bájos, ahogy a hím egy gömbön, a nőstény pedig egy bébi-oroszlánon tartja a tappancsát (nem tudom, miért?). Ez a pagoda kötelező minden Kínáig jutott utazó számára! És jött az immár hagyományos üzem-bolt-ebéd kombináció. Ezúttal a „Xian Jade Carving Factory” (Xiani Jade Gyártó Üzem) volt a látogatás tárgya és nem véletlenül: fantasztikusan szép dolgokat fagnak-csiszolnak ebből a természeti kincsből az üzemnek nevezett, pár embert foglalkoztató és elég primitív eszközökkel ellátott munkapad-soron. Szemkápráztató! Az ember bolyong a pultok között és ámul-bámul, megkínálják teával és tovább bámul, aztán odaér egy különteremhez, amelyikhez pár lépcső vezet lefelé, ott

minden megpuhul, süllyed a szőnyeg, a falak is burkoltak, és igazi magas-művészetet csodálhat meg az ember. Aztán az álla is leesik az árak láttán (forintban sokmilliók) és otthagynja, de magával visz három fotót szívmelegítőként (080-082). Sajnos, a mellette lévő (és nem hozzá tartozó) étterem pocsék volt, gondolom, ejtik is a jövőbeni programokból. A híres kínai vékonytészta gyártásának első lépését azért lefotóztam (083).

Következett a *Terrakotta Hadsereg!* (084-122) Az a véletlenül megtalált, életnagyságú vitézeket és paripákat megjelenítő, eredeti hadrendbe állított hadsereg, amelyet a világ nyolcadik csodájaként emlegetnek, azt hiszem, nem alaptalanul. Vizet kereső, kutat fúró parasztok emeltek ki váratlanul egy élethű fejet a földrúkkal, amit ijedtükben gyorsan bejelentettek a hatóságoknál. Ha három méterrel arrébb ásnak, talán ma se lenne feltárva ez az emlékműnek tekinthető látványosság, pont a hadsereg szélső sorára bukkantak. A team-vezető paraszt ma is dedikál képeket a tetthelyen. A mesém itt lesz a leghaloványabb, egyrészt mert szájtátva bámulni lehet és kell azt, amit megmutatnak a nagyközönségnek, de leírni csak vázlatokra képes tollú mesemondók tudhatják. De amit látni, az nem a leggazdagabb része a mauzóleumnak. A Kínát először, Kr.e. 211-ben egyesítő császár, Qin Shi Huang, a Qin dinasztia megalapítója alig került trónra, máris elrendelte, hogy építsék meg a mauzóleumát: 38 évig 720 000 ember dolgozott a művön (ezzel a legnagyobb hatalmak nyomdokaiba lépett). Namármost, ezt a 76 m magas, 2 km területű kincstőmeget kellene leírni, amit nem is láthatunk. Idézem az Udvari-Kartali útikönyv 195. oldaláról: „Az aranyból készült koporsó higanyfolyón ringatózott. Maga a sírkamra már a talajvíz szintje alatt fekszik, falait rézzel kellett megerősíteni. Boltíves tetejére csillagos eget, falaira Kína akkori térképét és tájképeket festettek. Egész kis város épült a föld alá, tornyokkal és a császár agyagból megformált udvartartásával.” Rövidre fogva: a mauzóleumot higanyfolyó-hálózattal és rejtett helyeken felhúzott nyilakkal védtek. (Rablómesékbe illő megoldás.) Úgy emlékszem (milyen rövid is az emberi memória!), hogy a hadsereg néhány km-el arrébb kapott helyet, mégpedig két csoportra osztva: a közkatonák és paripáik egymás melletti csarnokokban, az egyikben a sereg 6000 főt számláló jobb szárnya, a másikkban egyelőre 1400 lovas, álló- és tér-

deplő íjaszt, valamint fa harci szekereket találtak meg a bal szárnyból. Kisebb alakzat a parancsnokság, de kényelmesebb elhelyezést kaptak, akár társalgó is lehetett, ahol „örök nyugalomra” tértek. És itt nagyon eltérő magyarázatokra találtam. A már idézett mű egyszerűen közli, hogy ezeket a terrakotta figurákat „temették el” a császár udvartartásaként. Hallottam azonban olyan magyarázatot is, hogy a kínai császári udvarokban az a „szokás” uralkodott, hogy az elhunyt császár teljes udvartartását - ágyasait, az udvari elitet, a belső hadsereget - megölték és a hulláikat temették a császár mellé. A megtalált terrakotta figurák eredetiyeinek óriási szerencséje volt, az alig egyesített császárság legyengült, recsegett-ropogott és nem mertek borzalmas méretű öldöklést végrehajtani, inkább *helyettesítették* a felkoncolandókat. Ki tudja? (A hír ellentmondásos: Qin Shi Huang volt az első császár, tehát *szokást* ő alakíthattott volna ki, nem tette, csak terrakotta figurákat temettetett maga mellé!) Mit lehet még pár szóban megírni róluk? Festettek voltak, kézifegyverekkel felszerelve. Kevés festett maradvány került elő, itt is két mende-monda él. A hihetőbb, hogy a közel 2200 év föld alatt „kiszívta” a színeket a szobrokról, a kevésbé valószínű, hogy a régészek örömeükben lázasan estek neki a leletnek és nem tudták az égből jövő csapadéktól megóvni, zuhogó esőzések mosták szürkére az alakokat. A kézifegyverek viszont tömegével kerültek elő, sok fegyver éle ma is sebző. A legszebb látnivaló talán mégis a mauzóleumtól csupán 20 méterre talált két fele életnagyságú harci szekér. Bronzból készültek és dobokkal, harangokkal vannak (az eredetiek is azokkal voltak!) felszerelve, valószínűleg velük vezérelték a csapatmozgásokat. Ezek a szekerek szépek is, a küllőik például rendkívül kecsesek és technikai bravúrnak is elképesztők. Külön kiállítási tárgy a szekerek ernyőinek rúdja. Másolat, mert a rúd helyzetének számtalan változtatási lehetőségét és a helyzetrögzítés módját, elemeit demonstrálják. Műszaki ember vagyok, nem hiszem, hogy ha ma jólképzett, gyakorlott gépészmérnök feladatul kapná a megoldást, jobbat-szebbet alkotna! Nehéz volt fotózni, nagy volt a tömeg, rossz a megvilágítás és – gondolom közismert – a technikai fotózás rendkívül nehéz. Másnak se nagyon sikerült, nem nagy vigasz. Három fotóból csináltam panoráma-képet a hadseregről.

Mindezt csepergő esőben láttuk, ami akkor is zavart kissé, amikor az idegenvezetőnk az esteledő hangulatban átvezetett bennünket a szűk bazársoron (123), hogy megmutassa azt a kínai templomot, amelyet muzulmán mecsetnek építettek és annak is használik (124-127). Érdeemes felfigyelni megint a dátumra: 742-ben épült. (Csak tájékoztatási pontként: Mohamed 570/571 körül született!) A viszonylag jó leírást adó Xian Great Mosque weblap szerint a „se-lyem út” arab és perzsa kereskedői telepedtek le több városban és 13 évszázada élük lüktető életüket, beilleszkedve a kínai társadalomba. Érdekes, hogy ott semmi bajuk!? Igen érdekes látni a stílusok keveredését. Fontos írásos emlékeket is őriznek itt, például kézírásos Koránt. A bazársort se lehet lelegyinteni, gazdag választékot lát a vándor, csak ideje nincs komoly „mogorózásra”.

Majdnem elfeledtem megemlíteni a „*Tang Dynasty Show*”-t, a Chang’an zene és tánc bemutatóját. Pompázatos jelmezekben mozgtak a szereplők, amelyeket a Xian környékén fellelt ősi emlékek megőrződött elemekkel varázsoltak Tang-korabelivé. Az előadás élvezhetőbb volt a Pekingi Operánál, szép emlékként maradt meg.

A következő teljes nap ráment a **Tibet**be (*Tibet alkönyvtár*) átkelésével. Chengdu repterén szálltunk át, és ismét elcsodálkoztunk a teljesen újnak és modernnek ható repülőtérén, ahol a kis várakozás és átszállás izgalmait enyhítette a nyugodt, a világ akármelyik modern pontján is elfogadható ügymenet. A 001 fotót azért készítettem, mert meghökkentő feliratot fedeztem fel a vörös transzparen-sen, ami a kép közepén látható: a „Nemzetközi Gazdasági Tanácsadó Testület”-re érkező küldöttöket köszöntötte. Hogy miért érdekes ez? Mert akkor kaptam az első fuvallatot arról, hogy a kínai vezetés nem önfejű, hallgat a külföldi szakértőkre is. Később a sajtóból értesültem róla, hogy külföldi Nobel-díjasokkal és más tudósokkal tanácskoztak. Kornai János Amerikáig ballagott, mert sem az Átkosban nem figyeltek rá, sem a gengszterváltás után. Alig lapoztam bele életrajzi írásába, máris találkoztam a ténnyel, hogy a kínai *nyitás* közigazdái között többen a szárnyai alól kerültek ki és többször látogatta meg Kínát az utóbbi jó évtized alatt. Ott – úgy látszik – tudják értékelni és használni a tudományát. Nem kell na-gyon okosnak lenni, csak *meg kell hallgatni az okosabbakat*.

Mi azért választottuk éppen ezt az utat, mert Tibet is szerepelt a programban. Volt útítárs, aki vallotta, hogy az egész utat a Potala Palota miatt tette meg. Rendkívül különleges programpont egész Tibet, ez a kis ország, amelyiknek a sorsa kezdetektől fogva napjainkig összefonódik Kína történelmével. Lazább vagy igen szoros formában függött a szomszéd nagyhatalomtól, különösen - ha jól értelmezem - a gyengébbnél gyengébb Dalai Lámák „uralkodása” idején. De ezt a kérdéscsokrot történészekre hagyom, túlságosan nagy a súlyos tévedések lehetősége. A saját érzéseimet azért vázoltam néhány sorban. Amikor Kína bekebelezte Tibetet, egyértelműen a tibetiek pártján álltam. Áldozatok is voltak, de lényegesebb, hogy a világtörténelemben unos-untalan ismétlődő esemény zajlott le: egy nagyhatalomnak szüksége volt a kis ország területére, természeti kincseire és ki tudja még mire. Lehet, hogy Kína esetében döntőbb szerepet játszott, hogy a vallás- és egyházellenes kemény kommunista harcot nem tudta a buddhizmus-lámaizmus papkirály (Dalai Láma) által vezetett bástyájának megdöntése nélkül befejezni. Halvány megérzés a részemről, talán nem tévedek súlyosan. Az utóbbi hónapokban - miután felfigyeltem Kína gyors fejlődésére és a Dalai Láma ismételt nyilatkozatára, hogy már nem ragaszkodik Tibet teljes függetlenségéhez, csak nagyobb autonómiára - én is úgy éreztem, itt lenne az ideje a teljes megegyezésnek, a teljes függetlenség feladásával. Járvakelve Lhasában és szoros környezetében meg kellett állapítanom: a mai helyzet nem tartható: egy kis nép arrogáns elnyomása a nagy és brutális hatalom által. Egyszerű a képlet, amiből ezt a következtetést kellett levonnom: a lakosság nagyobb százaléka kínai, a helyi tibetiek kisebbségbe szorultak; a kínai betelepültek olyan támogatásokban részesednek (pl. magaslati pótlék), amiben a helyiek nem részesülhetnek; minden középületen és szinte minden harmadik házon ott lobog a kínai zászló; a feliratok hivatalokon, boltok portáljain egyaránt tibeti írással kezdődnek ugyan, de a méretük feleakkora, mint az alatta írt kínai szavaké. Mindkét nép számára fontos lenne, Kína nemzetközi presztízsét növelné, a világ közérzetét javítaná, ha Tibetet tibetiek vezetnék, az ország rendje, igazgatása, szabályozása elsősorban az ő boldogulásukat szolgálná. Talán egyetlen vigasz, hogy a vallásszabadság rendezettnak tűnik.

Az idegenvezetőnk többször figyelmeztette a társaságot, hogy **Lhasában** hegyibetegek leszünk, mert a *Világ Teteje* tényleg magasan van. Nevetgéltem: nekem nem lesz bajom, mert sieltem már ilyen magasságban és nem éreztem semmi különösebbet (igaz!). A figyelmeztetés nem szólt arról, hogy az erre kitalált gyógyszereket előre kell szedni, a baj bekövetkeztekor már kicsit késő, napok kel-
lenek a teljes hatáshoz. Nekem mindegy volt, úgyse szedtem volna. A reptérre délután érkezünk, 3680 m magasan van és 90 km-re a várostól. Már a reptér épületében (002) éreztem, hogy valami nem stimmel: ólomcsizmákat kapott a lábam és ködössé vált a közérze-
tem. A 90 km csak azért volt kellemetlen, mert ilyen fejbevert álla-
potban és hőségben jó két órát ballagott a nem beijingi minőségű busz. A reptér közelében épült az út, akadályokat kellett kerülget-
ni, tovább is csak 2x1 sávós, kanyargós úton haladtunk. Úgy tud-
ni, épül a sztráda és alagútak fúrásával 50 km-re fog rövidülni a tá-
volság. A busznál a helyi idegenvezető egy-egy fehér selyemkendőt
terített a nyakunkba: kedves tibeti üdvözllet a vendégnek. A busz
hangosító-rendszere pocséknak bizonyult, nem hallottunk sem-
mit. Első esetként Tibetre fogtuk, sajnos később is előfordult vala-
hol, talán a beijingi pótnapokon. Van még teendő a tökéletes tech-
nikai szint biztosítása ügyében. Az úton befelé két látnivaló kötöt-
te le a figyelmem: a táj, amelyik a hegyek fantasztikus kopaszságá-
val furcsa, riasztó díszletként hatott, és a kis falvakban elég primi-
tív technikák alkalmazásával, de lázasan folyó építkezés (004-006).
A háromcsillagos Himalaya Hotel tulajdonképpen nem volt rossz,
csak nem sikerült a légkondicionáló rendszerét fűtésre állítani, az
első éjszaka majdnem megfagytam, alig aludtam. A másodikon le-
győztem a nehézséget, a cipőt leszámítva teljes hadi felszerelésben
feküdtem le, és a pót-pokrócot is magamra húztam. Itthon olvas-
tam el a hegyibetegség szimptómáit és rájöttem, hogy az összes ti-
beti gondom abból ered: fázékonyság, fejfájás (nálam nyakfájásként
jelentkezett), szédülés (megúsztam), légszomj (ajaj! - Potala) és has-
menés. Ez utóbbit gyógyszerekkel gyorsan le tudtam állítani, ez is
igazolta, hogy nem fertőzés, hanem a magasság okozta.. A késői ér-
kezés ellenére úgy döntöttünk többen, hogy akklimatizációs cél-
lal sétálunk egyet. Hát nagyon rövidet sikerült. Közben elraktak
az utcai árusok, és indiai tapasztalataim és edzettségem ellenére

nem tudtam ellenállni a csalétkeknek, vettem pár pénzérmét, biztos hamisítványok (010-011), meg egy rajz-leporellót, amit később viszontláttam a Barkhor-bazársoron. A vásárlás mint mágnes vonzotta az arra tévelygőket, szemlélte az imamalmát szorgosan pörgető láma (012), kisgyerek (013).

Ha már a vásárlásoknál tartunk: arany szabály legyen, hogy a komoly üzletekben vásárolunk, ahová az utazási irodák viszik a turistákat, ott biztos nem csapják be a minőséggel, az idő rövidsége miatt a bazároknál tapasztalt keleti vásárló is tévedhet, és az igazi kincseket nem veszi észre. Kínában ugyan terjed a kártyával fizetés, de mindenféle csacska korlátokba ütköztünk, a pénzváltó automaták pedig ritkán találhatók és korlátozott pénzüsszeget adnak ki egyszerre. Ha kockázatos is, vigyünk magunkkal a terveinknek megfelelő mennyiségű készpénzt.

Nagyon elkalandoztam, térjünk vissza a látnivalókhoz.

Az első programpontunk Tibetben a Drepung kolostor (014-079) volt, amely Lhasától 5 km-re fekszik. Kolduló gyereksor fogadja a turistákat, és itt nem túlzott a tisztaság sem. Általában Tibet valamivel elmarad Kínától tisztaság tekintetében, de hozzánk képest nincs szégyellnivalója. Drepung Tibet legnagyobb kolostora, 1416-ban alapították. A szerencseszámok törvénye szerint 7777 láma lakik itt szűk cellákban. A durva külső vakolat fehér mindenütt, az ajtók és ablakok fölött keskeny napellenző függönyöket lebegtet a szél, helyenként falhoz erősített állványokon imamalmok állnak a hívő lelkek rendelkezésére. A templom-helyiségek bejárata díszesebben dekorált: vörös oszlopok, szélesebb és ábrákkal díszes függönycsúcsok. A belső terekben nem szabadott fotózni, pár kísérlet azért sikerült. Kiemelem a 043. képet, amelyik doboló lámát mutat be, azt hiszem, ez kiváló. És nem lehet leírni a hangulatot: vörös sugárzás, számtalan szobor, a lámák kis csoportokban üldögélnek, az oltárszerű főalak előtt jak-vajat és füstölőket égetnek. Kelet, misztikum és varázslat. Mély hatás a nem okos hívősegregre. Mit akart itt a vallásüldözés? Lehetetlen! Megjegyzem, hogy 10-20 lépcsőfok után pihenőt kellett tartanunk, mindenki légszomjjal küszködött.

Itt valami rendellenes várakozásra, ebédre, meg sétára (akklimatizáció is) került sor (080-089). A csomagokra várakozva jól láthattuk a Potala Palotát, séta közben viszont lekaptam egy fod-

rász-szalon bejáratát, hogy bemutathassak egy igazi helyi szépséget (085). Szokatlan éghajlati viszonyokat „élveztünk”. Hajnalban 10 fok alá süllyedt a hőmérséklet, a szálló portása télikabátba burkolózott (mit csinálhat a téli zimankó idején?). A busz óra-hőmérője a déli órákban 40-41 fokot mutatott. Száraz lehetett a levegő, mert nem érezte az ember a hógutát.

Következett a Jokhang-templom, amely még mélyebb, misztikus hatást gyakorol a hívőkre. Központi magja a 7. század közepén épült, a kínai Wencheng hercegnő és Songtsan Gambo tibeti király házasságának állítva emléket. A szobruk ma is része a templomegyüttesnek, amit a későbbi uralkodók folyamatosan bővítettek. Tibeti, nepáli és tang-kori kínai stílusjegyek keverednek. A 090-109 fotók mind erről a bonyolult, helyenként nagy teremmé bővülő, másutt keskeny labirintussá szűkülő birodalomról szól. Fény alig szivárog be, kis fényerejű lámpák, a szobrok megvilágítása és a rengeteg avas szagú jak-vajból készült gyertya vagy egyszerűen vajtepsibe dugott égő kanócok adják a megvilágítást. Fotózni egyes termekben pénzért lehetett - ha jól emlékszem - többnyire azonban nem. A vaku nélküli kísérleteim így ritkán sikerültek, de felraktam azokat is, amik csak körvonalakban árulkodnak a céltárgyról. A legfontosabb műtárgy a színarany Sákjamuni Buddha-szobor, amelyet maga Wencheng hercegnő vitt Tibetbe. Óriási tömeg vette körül. Felsorolhatatlanok a tibeti művészet emlékei, állítólag ez az épületcsoport őrzi a legszebb és legrégebb kincseket Tibetben. A főbejáratnál látható a Nagybácsi-Unokaöcs Szövetség emléktáblája. A szerződést valamelyik kínai császár, magát nagybácsinak ki-nevezve kötötte az éppen regnáló Dalai Lámával, mint unokaöccsével. (Testvéri vagy rokoni szövetség – de ismert Európában is!) Most jut eszembe, hogy a főbejárat előtt láttam először hasonfekvő hívőket. A nők csak leborulnak a templom előtt, a férfiak viszont csúszkát a tenyerükre kötve úgy vágják hasra magukat, hogy egy-két métert csúsznak is előre. A templom tetejéről jó kilátás nyílt a város főterére és a Potala Palotára, több fotó ezekről szól. A napot a Barkhor-on (117-121) – a templomot körülvevő szertartási útvonalon – tett séta zárta. Mindennek nézné az ember, csak szertartási útvonalnak nem, ugyanis bazári kirakodóvásárrá alakult. Van ott minden, kisebb-nagyobb, sőt előkelőnek is mondható üzletek, nap-

ernyős standok, teaházak. Itt is óvatosan kell vásárolni, talán csak a tetszetősebb üzletek áruiban bízhat meg a vásárló. Az alku kötelező és messze 50% alá lehet nyomni az árat. A hasmenésem miatt a legelőkelőbbnek tűnő üzletben az illemhely meglátogatására kényszerültem, hát... itt nem lehetett európainak nevezni a megoldásokat. Mentségükre legyen mondva, hogy sokkalta rosszabbakkal is találkoztam jóval fejlettebbnek tartott országokban. Másnap a rossz reggeli közben lefényképeztem a nagyon szorgos és komoly pincérnőinket (122), a lencse előtt kedvesen mosolyogtak és kíváncsian nézték meg magukat, beszállásra várakozva pedig a helyi idegenvezetőt kaptam lencsevégre (123). Állítólag kivételes dolognak számít, hogy tényleg tibeti volt az illető és nem han (kínai), de ő is Kínában kapta a kiképzést.

És következett a tibeti látnivalók csúcsa, és az egész út egyik kiemelkedően izgalmas csodája, a Dalai Lámák és a tibeti lámaizmus székhelye, a *Potala Palota* és közvetlen környezete (124-169). A 13 emelet, amiből áll, 117 m magas. Két hölgy a csoportból nem vállalkozott a megmászására, olyan betegek voltak. Öten-hatan oxigén-palackkal segítettek magukon. Annak ellenére, hogy egy nap és két éjszaka már mögöttünk volt, mindenki légszomjjal birkózott, sűrűn meg kellett pihennünk. A hívők áhítatának elképesztő fokát már a palotához vezető úton érzékelti lehetett, többen közelítették hozzá csúszkák használatával, hason csúszva. Egyszerűen nem vállalkozom a palota leírására, azt javaslom minden olvasónak, hogy szerezzen be szakavatott által írt könyvet róla. Már a történelme oly zaklatott, hogy átölelhetetlen. A VII. században kezdték építeni, de az eredeti palotából már csak két terem létezik, először villámcsapás következtében leégett, majd háború okozott súlyos sérüléseket. Az V. Dalai Láma – mongol és kínai támogatással (az akkor uralkodó, a Qin-dinasztiához tartozó Shunzhi császár ráruházta a Tibet feletti politikai és vallási uralmat) vagy jóváhagyással – kezdte el a mostani palota építtetését a XVII. században. A Fehér Palota a Pekingbe tett látogatása alatt készült el, a Vörös Palota 1693-ban. Az utóbbit hétezer ember építette. A teljes palota hossza 360, szélessége 140 m. Az alapokat mélyen a sziklákba mélyítették, a gránitfalak vastagsága helyenként eléri az 5 métert. A tetőt összefüggő aranyozás borítja. Ottlétünk alatt rekonstrukci-

ős munkák folytak, és megállított a munkásnők dala. Ez volt a harmadik alkalom, hogy munkadalt hallottam, ezelőtt indiai teherhordókat és halászokat hallottam előénekes vezénylete mellett munka közben énekelni. Lehet, hogy nem imádják a munkát, de nem is utálhatják! (136) Funkciók szerint megosztott a palota, a fehérre meszelt Fehér Palota a Dalai Lámák rezidenciája, munka- és lakóhelye. Itt avatták felnőtté őket és itt hirdették ki, mutatták be az új Dalai Lámát. A Vörös Palota - amennyire érzékelni lehetett beleszédülés nélkül, hogy éppen hol jártunk - temetkezési csarnokok, sztúpák sora. A Dalai Lámák tetemét sáfránnyal és egyéb fűszerekkel konzerválták és a sztúpák közepén helyezték el. A legnagyobb és legékesebb talán az V. Dalai Láma sztúpája, amely 15 m magas. Száztízezer arany táellel (tibeti pénz) fedték be és ezerötszáz gyémánttal, piros és zöld drágakövekkel, jádéval, gyöngyökkel, acháttal díszítették. 16 faragott oszlop veszi körül és számtalan értékes dísz tárgy. Nem érdektelen az 1934-ben épült sztúpa sem, amelynek építését még maga a XIII. Dalai Láma vezette, akinek a teteme részére készült. Csak aranyból 590 kg-ot használtak fel a díszítésére, a többi szót sem érdemel. Megemlítem a legnagyobb csarnokot, a Sixi Puncong-ot, amely az V. Dalai Láma sztúpájához kapcsolódó emlékhely. A területe 680 m², hat méter magas, a mennyezetét 48 oszlop tartja. Maga a csarnok is tele van művészeti és tezaurációs célokat szolgáló tárgyakkal, festményekkel, de a hozzá csatlakozó három oldalterem gazdagsága párját ritkítja. A „Mennybe Vezető Csarnok” hetvennél több szoborral büszkélkedhet. Ahogy írtam és felderengett újra ez a hihetetlen kincstőmeg, ment fel a vérnyomásom. Eszembe jutott – rossz szokásomhoz híven – egyrészt az az irtózatos tömegű nehéz munka, amit ez az épület maga és összes kincse képvisel, másrészt a sok hívő, aki tolongva hagyta ott a pénzét. Valahol olvastam, hogy fél élet alatt összekuporgatott pénzüket viszik sokan a palotába és adományozzák az ékes szobroknak. Mivéggett, kérdem én? Hogy a számtalan lámának jó életet biztosítson és növelje a pompát, ami még nagyobb tömegeket vonz adakozásra. Minek hívjam? Égigérő áldozat-spirál! De szép, lenyűgöző, meg kell hagyni.

A tibeti zárónap délutánján két program szerepelt: a Sera-kolostor és egy falu megtekintése.

A *Sera-lámakolostor* (171-182) Tibet három legnagyobb kolostorának egyike, eléggé a Drepungot formázza, kisebb léptékben. 5000 szerzetes számára épült, ma 300 láma lakja. Különlegessége, hogy minden hétköznap szertartásos vitadélután rendeznek a kolostor köves udvarán. A lámák párokra oszlanak, a kérdező áll, a kérdezett (úgy tűnt, nebuló) ül a sarkán. Nem vita ez tulajdonképpen, hanem feleltetés. A kérdező – ejnye, mit is csinál? – elmondja a kérdést, egyik lábát felemelve, majd dobant és tapsol. Ez a felszólítás a válaszadásra. A kérdezett vagy válaszol, vagy hallgat, a hallgatás a „tétel” elfogadását jelenti. Letelepedtem egy kőre és vártam a fejleményeket. A lámák gyűltek, csoportokban a sarkukra ültek és beszélgettek, majd mintegy varázsütésre elkezdődött a szeánsz. Rövidesen a 182 képen látható párosra terelődött a figyelmem: a kérdező (oktató?) nagyon elégedetlen volt a párjával, a fa innenső oldalán üldögélő kisfiúval, úgy látszik, nem adott valami bölcs választ. Volt alkalom, hogy fel is nevetett a hosszú legény (rossz pedagógus - gondoltam magamban). Hogy ez jobb módszer-e, mint az európai keresztény oktatás? Ki tudja?

Végül – nagyon fáradtan – meglátogattunk egy Lhasához közel fekvő falut. (183-207) Helyi kezdeményezés iktatta a programba, be akarják mutatni a falvaik fejlődését. Minta-falvak ezek valahogy, változtatják őket, részesednek is a beléptidíjakból, meg árusítják a termékeiket. Az általunk meglátogatott faluban bio-termékeket. Népitánc-bemutatót is tartottak, szépen és kedvvel ropták a táncot, olyannyira, hogy amikor visszafelé jöttünk a boltjukból, még mindig táncoltak, maguknak. A falu rendkívüli érdekessége, hogy ott született a ma is élő Dalai Láma, megmutatták a nagyon szegényes házat (205-207). Jobban nézett ki az a házikó, amelyet a családi élet, gazdálkodás bemutatására szemeltek ki. Szegényes, de tiszta, rendes ház, a lakói egyszerű emberek, de ott van már a TV a „tiszta szobában”. A családfő az udvaron téblábolt és váratlanul kinyújtotta egyikünkre a nyelvét. Tibeti köszöntés, a békés közeledés jele. Hogy mik vannak? Este fakultatív tibeti népitánc bemutatóra lehetett volna menni. Fáradtan és úgy vélve, hogy Indiában elég népi táncot láttunk, nem mentünk el. A hat magyar turista részére előadott műsorról elmondottak és Heves útitársam fotóit látva bánom. Azt mondták, talán felülmúlta az előző két előadást.

Hajnalban keltünk, elbúcsúztunk Tibettől a reptéri úton megállva egy kis tónál, amelynek a túloldalán mini-lakótelep vagy tán inkább üdülőtelep vonzotta a szemet, az innenső oldalán pedig egy sziklába vésett Buddha nézett ránk a köré varázsolt fehér selyemkendők gyűrűjéből (208-209).

Két megjegyzéssel tartozom még. Az egyik: Tibetről azt írtam, hogy magas fokú autonómiára van szüksége. Fenntartom, bár nem fogadtam vakságot: Lhasán látni, hogy gyorsan fejlődik, feltételezhető, hogy ez egész Tibetre is érvényes. Remek. Az emberek azonban olyan fából vannak faragva, amelyik csak saját földben, saját levegőn virágozik bőven, virágozik szépen. A másik: A Himaláját délről, Nepálból és India északkeleti csücskéből láttam, elképesztően gyönyörű. Nagyon reméltem, hogy megadatik nekem, északról is gyönyörködhessek benne. Ez azonban elmaradt, fáj a szívem. A pár, csupasz hegyek világa nem az enyém. Felülről, a repülőgépből se lehetett mást látni, mint havas foltokat. Pá, Himalája, azért maradjunk jóbarátok, lehet, hogy reinkarnálódok, ha sikerül, embernek és visszatípegek hozzád!

Sanghaj szerepelt következő programpontként (*Sanghaj alkönyvtár*). Kicsit készültem a váárosra, mert Kína fejlődési adatait látva-hallva belekotortam az Internetbe és lélegzetelállító képeket láttam a sanghaji felhőkarcolókról. Mégis, amikor beléptünk a csillogó tisztaságú és fényű, modern reptérre (002-003), majd az esti kivilágításban tündöklő felhőkarcolókat bámultuk tátott szájjal, a reptérről a szállóhoz buszozva, csak ámuldozni tudtam. És nem voltam egyedül, útitásaim meglepett reakcióiból ugyanazt a csodálkozást lehetett kiérezni, ami rajtam is eluralkodott. Tudva, hogy szinte lehetetlen jó fotókat készíteni a rohanó buszból az esti fényekben, mégis elkattintottam vagy tíz kockát. Nagyrésze használatatlan lett, párat azért felraktam (004-010), mert elmosódottan is érzékeltetik a csodálatos hangulatot, amit a tetőtől talpig színes fényekkel kivilágított felhőkarcolók nyújtanak.

Hamar világossá vált az addigi sejtés valós volta: míg Kínának (beleértve Tibetet) eddig szinte kizárólag a múltjával ismerkedtünk, addig Sanghajban a mával és a jövővel fogunk. Már a reptérről befelé utazva záporoztak a hihetetlenül hangzó adatok: Sanghajban (és nem Japánban, nem Franciaországban) üzemel a világ leggyorsabb

vonata, a múlt század (!) harmincas éveiben szabadalmaztatott német találmányt a német Siemens hasznosította itt. A rövid, a repteret az Expo-központtal összekötő, 33 km-es szakaszt a vonat 6-7 perc alatt teszi meg. (Ez ugyan „csak” 300 km/órás átlag, de gondoljunk a gyorsulási és fékezési szakaszra!) Nem volt nehéz elhinni, az egyik szerelvény épp beállt a reptéri állomásra. Tervek voltak Beijing és Sanghaj ilyen vonallal összekötésére, de egyelőre túlzott tehernek tartották és elvetették. Két rövidebb szakasz tervéről is lehetett hallani, valamelyik éveken belül meg fog születni. 22000 nagyberuházás kivitelezése folyik a városban és közvetlen környékén (nehezen bár, de elhiszem). 100 km sztráda létezik a városon belül. Így kell lennie, ha kinéz az ember a busz ablakán, látja, hogy többsávos sztrádán halad, hogy számtalanszor fut át többszintes kereszteződésen, hogy félig kész átívelő szakasz csomjait várnak befejezésre. És látni fogja az innen induló kirándulások alkalmával, hogy épülnek a sztrádák, akármerre jár. És olyan hárfa-hidak, amilyeneket eddig csak Nyugaton és Japánban építettek. Egyetlen példa: a Beijing felé vivő sztrádát éppen bővítik, 2x2-ről 2x4 sávra, észrevehető forgalom-korlátozások nélkül. Több darut használnak Sanghajban, mint az egész Egyesült Államokban összesen. (Na, ez habnak tűnik, vessük el. Vagy megszámolja nekem valaki?)

Nem véletlen, hogy a fotóink főként a modern Sanghajt mutatják be, egyrészt mert két napig csak buszból láttuk a várost, mert onnan utaztunk Suzhou-ba (tán Szucsu a legközelebbi megfelelője a kínai kiejtésnek) és Hangzhou-ba (Hancsu), és a magasan vezetett belső sztrádákról nem látni a földszintes városrészeket, másrészt mert ma már talán a felhőkarcolók adják meg a város karakterét. Rövidesen végképp ez lesz a helyzet, amit mutat a „Sanghaj pár év múlva” kép, amivel fotó-pályázatot nyert az ott élő Andrew Rowat. A kép a metropolis makettje, ami megtekinthető a „Shanghai Urban Planning Exhibition Hall”-ban. A TV-torony körüli fehér felhőkarcolók még csak álmok, de nem magyar álmok, takarítják a területet számukra, vagy folyik az alapozásuk, látni a toronyból. Azért a tisztesség kedvéért, meg hogy ne érhessen „habos ez a torta” vád, igyekeztem a valószínűleg néhány évtizede épült lakótelep-szerű épületeket is megörökíteni, azért is, mert érdekes ruhaszárító megoldásokat alkalmaznak: valami fémszerkezetet kitol-

nak az ablakpárkánynál vagy alatta, mint egy zászlórudat és arra teregetik a ruháikat (015, 017). Olaszos látvány. A földszintes Sanghajt sikerült több képen lekapni: a 025, 027 kép előterében a régi, kihaltoban lévő Sanghaj látható, az ilyen városrészek lakói kapják meg az áttelepítési utasítást, ami ellen nincs felszólalási lehetőség, a 019 kép jobb oldalán régi házak, bal oldalán új „villanegyed” látható, valahol a város szélén. Több kép a közelmúltat tükrözi, előtérben a „hagyományos” várost, ami mögött már ott magasodik a jövő. Három kép a szálló (Zhao An Hotel****) közvetlen környékét mutatja be. Ez a szálló, a beijingihez és xianihoz hasonlóan remek, minden lényegessel ellátott szobák, kiváló étterem. Meglepetésül szolgáltat egy hirdetés a liftben: fix menüs ebédet hirdetett 28 júanért, magyarul fillérekért. Érdekes lett volna kipróbálni. Még két felvétele hívom fel most a figyelmet, a 035 és 036 számúkra. Az első ugyanazon a gyártelepen a Mao-korszak gyárát ábrázolja, a második a nyitás korszakának szülöttét. Ilyen színesre dizájnolt üzemet eddig csak Svájcban és Németországban láttam, igaz, ez is Krupp, kínai Krupp. Végül - majdnem kihagytam - a 014-es is megérdemli, hogy ránézzünk, ez bepillantást enged abba, mennyi megoldatlan gond övezheti ezt a hihetetlen tempójú építkezést: az elektromos kábelezés nem felelne meg egyetlen „komoly” ország előírásainak. Akárha Indiában járna az ember. Most - hogy ne szabadljam szét Sanghaj, ahogy a valóságban történt - ugrok két napot, átugrom Suzhou-t és Hangzhou-t. Csupán a harmadik napot töltöttük ebben a 16 milliónál több lakosnak életteret, munkát adó városban. Az eredeti programban a városközpont, a Bund, a „Kínai Akrobatika Show” szerepelt a második napon és a Jade Buddha-templom, az Óváros (China Town) a Mandarin-kerttel a zárónapon. Mi az, hogy China Town, hiszen Sanghaj Kínában van? - kérdezte egy kedves ismerős. Honnan tudjam, fel se merült bennem, gondolom valamelyik elnyomó idegen hatalom vette a galád bátorságot, hogy a kínaiak Kína-városát átkeresztelje a saját százíze szerint, mintha az lenne az idegen test. Mint ahogy - értesültem az idegenvezetőtől - volt valahol (klubban?) olyan felirat, hogy „Kínaiaknak és kutyáknak tilos a bemenet!”. Ezt az arcátlanságot az angolok Indiában, annak a bombayi klubnak a kapuján, amelyiknek tagjai voltunk „játszot-

ták el”, a tilalmat még aljasabbul, fordított sorrendben alkalmazva: „Dogs and Indians not allowed”. Átok, ez aztán az igazi átok!

Na, kanyarodjunk vissza Sanghajhoz. Sorra kerültek a régi idők emlékei és a történelmi közelmúlt.

Első programpontunk a *Bund* megtekintése volt. A Suzhou-i kirándulásról visszaérkezve mentünk el busszal a városközpontba és sétáltunk ki a folyópartra. Meghökkentőbb élmény ritkán adatik meg az ember életében. Az egész csoport szájátva bámulta a szemközi látványt, a Pudong kerületet, az építészeti remekműnek számító TV-tornyot (Ázsia legmagasabbja) és a körülötte rajzó felhőkarcolók alkotta kereskedelmi központot. Idén ünnepelték az építkezés megkezdésének 15. évfordulóját. Tizenöt éve történt, hogy Kína akkori No1-ja (Teng?) felment a Bund világhírű szállodájának, a ma Béke névre hallgatónak a tetőteraszára, rámutatott a Pudongra és azt mondta: „10 év múlva azoknak a rizsföldeknek a helyén lesz Ázsia legnagyobb kereskedelmi központja.” És ezúttal nem bla-bla volt, amit nyilatkozott, mint annyi volt európai szocialista országban vagy mostani neokapitalizmusunkban lett volna vagy lenne. Ott állnak a varázslatosan szép, külön-külön is megejtő stílusú, színes ruhát viselő felhőkarcolók. New York-ot megjárt útítársak mondták, hogy New York is csoda, de az ottani épületek a múlt század harmincas-negyvenes éveiben épültek, sablonosak, Sanghaj varázsa elhalványítaná New Yorkot összemérés esetén. Különösen tetszett mindenkinek a torony melletti legmagasabb felhőkarcoló, nem a magassága, hanem a bája és opálosan tükröződő fényei miatt. Nappal és esti kivilágításban egyaránt bámulatraméltó szépség (064). Talán egy óra szabadidőt kaptunk a szállóba indulásig. Mielőtt sétáltunk volna pár lépést a világ egyik legforgalmasabb bevásárló központjában, a Nanjing Road-on, felmentünk ugyanarra a teraszra, ahonnan Teng meghirdette a kereskedelmi központ építését. Senki nem figyelt ránk, nyugodtan sétáltunk ki-be a minden kategórián felüli szállodában, rápillantottunk egy épp folyó esküvőre (nem két fillérbe kerülhetett!), és útítársaim nyugodtan fotózták tovább a felhőkarcolókat (Magyarszéky fotók: *Sanghaj* 61-68), nekem megint lemerült az akkum. Rossz (vagy tán nagyon is jó) szokásomnak megfelelően megszólaltattam a teraszon álló harangot, kínai-japán módra, vízszintesen lendíthető rúddal. Szépen bú-

gott, szeme se rebbant a személyzetnek. A Nanjing Road tengerre néző szakasza nem hagyott különösebb nyomot bennem, akármelyik nagyobb nyugati város központja lehetne. Az egyik keresztutca sarkán aztán állt egy női bronzszobor, csak úgy, mintha éppen arra járt volna, onnan kezdve sétáló utcává szélesül és gombamódra épülnek rajta az új épületek. Kellemes lesz, ha elkészül, de mindig óriási tömeget kell kerülgetni. Este itt is nagy élményben volt részünk, a sanghaji cirkuszban megnéztük a „*Kínai Akrobata Show*”-t. Láttam már nemegyszer kínai cirkusz-művészeket élőben is, filmen is, a sanghajiak azonban a csúcst nyújtották (Magyarországy fotók, *Sanghaj* 80-86). A magukat teljesen kicsavarni tudó nők, férfi ugró-akrobaták, lóca-tornyot egyensúlyozó férfi, 10-12 székből épített tornyon egyensúlyozó kölyök magas művészi fokon teljesítette a mutatványát. Engem teljesen lenyűgözött a tányérpörgető lánycsoport, akik egyenként 9-10 tányért pörgettek úgy, hogy közben akrobatikus mozdulatsorokat is végeztek, a legkisebb például át-sétált négy társa fején. A legvalószínűtlenebbnek – egyhangú szavazattal – a „motorosok gömbben” fantasztikus attrakciót találtuk. Négy (elfelejtettem, lehet, hogy öt) motoros száguldott egyenként belépve, majd kilépve a néhány méter átmérőjű gömbbe, ahol egymást kerülgetve döngöttek. Tisztességes sebességgel kellett mozogniuk, mert függőleges köröket is írtak. Egyetlen rossz mozdulat és több embert ér súlyos szerencsétlenség. Vakmerőség, óriási tudás és gyakorlat. [Pletykaként hallottam, hogy azóta halottak. Kis hibát vétettek, ami az életükbe került.] Az egész kaland zárónapján – mint fentebb említettem – két tervezett program várt ránk. Először a *Jade Buddha-templomba* (Yufosi) vezetett az utunk, valahol a város középpontjában találtunk rá (042-051). Óriási tömeggel kellett „megverekednünk” minden lépésért, de megérte. Soha nem látható kincs- és szobrász-bravúr ugyanis a két jádéból készült Buddha-szobor, az egyik – lányos arcú – ülve néz valahová maga elé, haloványan, békésen mosolyogva, a másik fekvő, könyöklő testhelyzetben, ugyancsak eléggé nőies pózban és lányos arccal néz a világba. Mindkettőt egy Huigen nevű szerzetes hozta Burmából. Ha igaz, mindkettőt egy-egy tömbből faragták, ez már önmagában felbecsülhetetlen értéket jelent. A művészi megfogalmazás, megvalósítás, a sok beültetett drágakő kifejezhetetlenné emeli az értéküket.

Jó darabig nem védte templom ezeket a csodálatos ereklyéket, valami tanyaépület szolgált a hívők hódolatának színhelyéül, a jelenlegi templomot csak 1911-1918 alatt építették. Visszafelé szép, jól kezelt és láthatólag eredeti alkotásokat árusító üzleten keresztül vezetett az út. Újabb csalétek, finom falatokkal.

Az *Óváros és a Yu Mandarin Kertje* (Yuyuan) egybefolyik. Magyarszéky Zsolt kölcsönadta a gépét, az abból született *Sanghai 21-60* képek erről az együttesről szólnak. Mesés világ és – nagyon lényeges – élő világ. Az Óváros bravúrosan szép épület-együttese éttermek, boltok, muzeális értékeket őrző könyvtár-üzletek és bazárok szövevénye. Rendkívül szép, látványos, és tömegek csodálják vagy élük benne mindennapi életüket. Én – fotóztatva – nem vettem észre, mikor léptem be a Mandarin-kertbe és ki onnan. Kevesebb az épület, azok a keleti kert alkotórészei, a kert maga nem fű és virág, bokor és fa, hanem épületek, szobrok, sziklák, kövek és tavak és zöld művészien megtervezett látvány-együttese. Több mint varázslat, szemkápráztató. Haladtam volna a csoporttal, de hol egy tetőelem, hol a sárkányfal, hol egy „gömb-kapu” kapta el a tekintetem. Nem lehetett megállni, fotózni kellett.

Közben vagy utána megebédeltünk az Óváros részének tekinthető étteremben, amelyik – szokás szerint – modern üzleten vezetett keresztül. Itt jut eszembe, hogy az éttermek többsége minden igényt kielégített, ez is, előfordultak azonban érdekes viták. Nem itt, de nem jut eszembe hol azon folyt a vita, hogy három asztalt foglaltak nekünk, pedig – kicsit szűkösen – kettőnél is elfértünk volna. Érthető megfontolás ott, ahol 8-10 ételt szolgálnak fel egy-egy asztalnál, a feleslegesnek tűnő asztal sok maradékot jelent. Másutt, konkrétan a legjobb, szecsuanai ételeket felszolgáló beijingi étteremben arról vitáztak, asztalonként adjanak-e három üveg sört vagy csak két sört és egy akármilyen üdítőt. Ez kicsinyes ügynek tűnt. A kiszolgálás egyébként gyors és udvarias, többnyire mosolygós mindenütt. Délután rábeszéltek az idegenvezetőt, hogy szervezzen látogatást a *TV-toronyba*. Megtette. Az 50. júan belépő lefizetése után felvittek bennünket a torony alsó gömbjének alsó, 263 m magasán lévő szintjére. A torony környékén folyt a terület előkészítése további felhőkarcolók építéséhez. Már az előcsarnok modern szépséget sugárzott. A lift nem a szokásos sebességgel lepert meg, hanem azzal,

hogy nem éreztem semmi kellemetlen terhelést. Fentről pazar panoráma nyílt, a fátyolos, esőre hajló időben nem az egész városra, csak néhány kilométeres körzetre. A készített felvételek se csillognak-villognak, azt hiszem azonban, hogy így is visszaadják, mennyire modern világ tárulkozott elénk (052-056 a torony talpánál, 057-065 kilátás a toronyból).

Maradt még másfél óra szabadidő, amit egy értékesebb emlék vásárlásának kísérletére pazaroltuk. A Nanjing Road-on bementünk a korábban kiszemelt üzletbe, percek alatt kiválasztottuk a tárgyat, majd fizettünk kártyával. A masinájuk abban a pillanatban beadta a kulcsot, nem lehetett tudni, mi történt? Elrohantam a buszhoz a mobilomért, ahol a lehívásnak meg kellett jelennie, a sofőr – joggal – sehol. Egyórás várakozás után, mialatt becsületesen tűnő kísérletet tett az üzlet összes, kínaiul jól beszélő hölgye, hogy tisztázza a helyzetet, kénytelenek voltunk otthagyni a tárgyat olyan ígéret ellenében, hogy ha kiderül, hogy az összeg megjelene a számlájukon, visszatérítik. Itthon derült ki, hogy a masina a művelet végrehajtása előtt dögölt meg. Utazó, vigyázzon nagyon a kártya-használattal Kínában, úgy látszik, korai még!

A repülőtérré menet beugrottunk egy iskolába, ahol az angolos épületben minta-oktatás folyhatott. Láttuk, ahogy egy kislány zongorázni tanul, klasszikus európai zenét játszva. Bevezettek minket egy terembe, ahol piciny lányok táncolni tanultak. Pár perc gyakorlás után felkértek egy-egy férfi látogatót és vele próbáltak táncolni. Árusították a művészeti tárgyak tanulóinak munkáit, több igen komoly tehetségről árulkodó művet lehetett látni. Vettünk is egy festményt, 14-éves fiúcska műve. Remélem, átadták neki a gratulációmát. Készítettem egy képet a táncoló kislányokról (066), búcsúként Kínától és hogy megörökítsem az ország jövőjét.

Valahol Sanghaj környékén került szóba az emberi élet értéke Kínában. Elhangzott, hogy hivatalosan mintegy 3500 embert végeznek ki évente, talán ma már nem nyilvánosan. A helyi idegenvezető rábólintott, hogy a börtönök udvarán. A kivégzés tarkón lövéssel történik. Az elítéltek köztörvényes bűnözők, korrupcióban vétkesek, drog-terjesztők, emberélet elleni bűncselekmények elkövetői. Valaki hozzátette, hogy a nem hivatalos értesülések szerint a kivégzettek száma túllépheti a tízezer főt is. Az igazság ma kiderít-

hetetlen, a hatalom nem közöl hivatalos statisztikát. Nagyon eltérő véleményeket lehet hallani a dologról. Meglepően sokan helyeslik. A magyarok körében az a tény, hogy itthon a sikkasztók, csalók többsége megússza szárazon a bőrét, nagyot tesz a helyeslő hangulat kialakulásához a latba. Az én véleményem, hogy az élethez való jogot Kínának is el kellene ismernie. Túlságosan sok volt az emberiség történetében az ártatlanul kivégzettek száma. Szeretném mielőbb hallani, hogy betiltották a halálbüntetést.

Az első „kisváros”, amit Sanghajból kiindulva látogattunk meg, **Suzhou** (ezen a néven saját *alkönyvtár és Magyarszéky „Szucsou” képei*) volt. Lakóinak száma valahol hatmillió alatt van. Gyönyörű sztráda vezetett oda, Sanghajból kifelé is próbáltam fényképezni a várost (Sanghaj 012-038), Suzhou felé közeledve pedig majdnem kiestem a busz szélvédőjén, mert előre vonzott a távolban megjele-nő – a sanghajiaktól alig elmaradó – felhőkarcolók látványa. Bámulatra méltón szép és változatos stílusuk és a lázasan gyors építkezés mellett maga a tény is váratlanul hatott, hogy felhőkarcolók övezik a várost, mert Suzhou-t „Kelet Velencéjének”, a kertek városának hívják. Velencének, mert sok csatorna szeli át több mint kétezer éve, kertek városának, mert a XVI. században, amikor a főnemesség és vezető hivatalnokréteg kedvenc szórakozóhelyévé vált, több mint száz virágzó kert nőtt ki a földből. Valamennyi túlélte, de megszenvedte az évszázadok viharait. Az 1979-ben megalakult Suzhou Kertészeti Társaság néhányat helyreállított és megnyitott a nagyközön-ség előtt. Nemzetileg védett kulturális emlékek. A „Szerény Hivatalnok Kertjét” az UNESCO is a Világörökség részének nyilvánította, a legmagasabb, AAAA fokozatban. Ezt a kertet néztük meg első programpontként.

Javasolom, ne foglalkozzunk a Kert leírásával. A felvételek szében beszélnek minden szónál és van belőlük elég. Az én suzhoui képeim között az elsők (001-015) a bevezető útvonalról látható épületeket hozza, a harmadik sor első képe a sofőrünk, nagyon kellemes, udvarias úriember. A következő három kép (016-018) a Kert-hez vezető rövid útszakaszon készült és a régi város egy megragadó részletét mutatja be. Az utolsó kocka kivételével az összes többi (019-051) a Kert, írhatnám akár csupa nagybetűvel is. A 048 a Kert üzlete, ahol igencsak megbízható minőségű művészeti termékeket

lehet kapni. De ajánlom végiglapozni Magyarszéky Zsolt vonatkozó képeit is: *Szucsou.02-14*. Ő más szemmel nézte ugyanazt, több vizet és zöldet vett fel, mint én. Csak érdekességgént említem meg, hogy a „szerény hivatalnok” korrupció erős gyanúja miatt kegyvesztett lett, azért vonult ide vissza és a „kis megspórolt pénzéből” építtette a kertjét, dolgozószobáستul, teázóستul. Úgy látszik akkor is úgy mentek a dolgok, mint nálunk most, a többezer km távolság és másfél évezred időkülönbség nem tesz semmit. Hogy most mi várna a mi korrupcjainkra Kínában, megírtam.

Az utolsó képem a könyvtárban (052) az 1.sz. Suzhoui Selyemgyár (szocialista név a javából!) bemutatóterme, egyben üzlete. Igazi kínai selyemruházi cikkek között lehet válogatni, érdemes. A gyár mellett vagy hozzá tartozva jó konyhájú vegyes étterem nyújt lehetőséget pihenésre, ahol európai és kínai ételek közül lehet svédasztalról válogatni.

Marco Polo hídját és a *Tigris-dombot* néztük meg délután. A híd körül valami nincs rendben. Ősrégi, az igaz, a baj csak az, hogy az a híd, amit Marco Polo leírt anno és ami bekerült a világ összes valamirevaló Kína-könyvébe, Beijingben van és úgy hívják, Lugouqiao. Csak úgy mondom, lehet, hogy a hiba az én készülékemben van, vagy két Marco Polo hídról is tud a világ. A suzhoui hasonlít a *mostarira*, magasan ívelt, rövid híd, mintha hegyet mászna az ember. Előtte, mögötte utcai árusok, vigyázni, van jó holmi is, de sok a silány hamisítás. Majdnem lekéstem a buszt miattuk. A Tigris-dombról szóló angol weblapot adok az Irodalomban. Kis lépcsómászás után találkozhat vele a vándor. Négy A-s Világörökség kincse. A mese szerint a nevét onnan kapta, hogy a Kr. előtti VI. században He Lu királyt ennek a dombnak az oldalába temették és a sírt fehér tigris őrizte. A sírt nem találták meg. A dombtetőn álló pagodát 961-ben építették, majd évszázadok múlva dőlésnek indult. Az alapzatát megerősítették, de a dőlést meghagyták, így ma a pisai ferde toronnyal vetekszik. A domb szűk, nem lehet elég messze menni, hogy a dőlést érzékeltetni lehessen. Le is legyintettem, mint rossz mesét. Amint azonban a busz eltávolodott a dombtól, pontosan érzékelhetővé vált a dőlése, és valóban olyannak látszik a dőlésszöge, mint a pisaié.

Valamikor a nap során meglátogattuk a gyöngytenyésztők boltját, a Bang Fu Chun Pearl Store-t. Valami azt súgja nekem, hogy tévedek, Suzhouban nem jártunk két üzemben, és ez a gyöngy-üzlet is ebédhez kötődött. Majdcsak kibogozódik ez a csomó is. Nagy értékeket képviselő, de édesvízi tenyésztésű gyöngyökből készült ékszereket árusítanak. Megéri, érdekes, hasznos.

„Ami az égben a Mennysország, az a földön Suzhou és Hangzhou” – mondja a kínai közmondás. (Lopom az Udvari-Kartali műből.) Hangzhou-t Földi Paradicsomként is emlegetik. Marco Polonak is rendkívüli módon tetszett, a világ egyik legszebb városának nevezte. A parkok városa név is illene rá, soha annyi zöldet városban, mint itt, nem láttam. A helyi idegenvezető asszony versenyt is rendezett, megkért bennünket, hogy búcsúzkodásnál nyilatkozzunk, Suzhou szebb-e vagy Hangzhou?

A hölgy egyébként is emlékezetes marad: elmondta, hogy állapotos, ez az utolsó csoportja szülés előtt, majd hozzátette, milyen jó nekünk (az asszonyainknak), hogy több gyermeket is szülhetünk. Ő ezt az egyet hozhatja világra és ettől nagyon szomorú. Kiderült, hogy a születésszabályozás igencsak kegyetlen módszerek csomagja. Az elsőszülött minden kedvezményt, jogosítványt megkap az államtól, a további gyerek vagy gyerekek semmit, az állampolgárságot, egészségügyi ellátást, mindent beleértve. Vannak kiskapuk, pénzzel meg lehet váltani sokmindent, de ez már nem kommunizmus, nem szociális rendszer (mert ezeknek egyenlő jogokat és esélyeket kellene biztosítaniuk, ugyebár), hanem vad... akármilyen. Persze óriási ez a kérdőjel is: mi jobb, a feneketlen nyomorban élő indiai százmilliók, akiknek a száma sehogysem akar csökkenni, szaporodnak és szaporodnak, az afrikai szuper-nyomor, éhínség és elképzелhetetlen betegségek, züllés vagy ez az embertelen születésszabályozás, ami a kapitalizmus felé nyitással együtt meghozta a fejlődést, és előrevetíti a nyomor felszámolását. Azt hiszem Kínának ezen a téren is sok tennivalója maradt a következő évtizedekre.

[Fontos friss adat: A világ több hihető forrásának egybehangzó adata szerint a nyomor alól durván félmilliárd fő szabadult fel az utóbbi 15-20 év alatt, Kína ugyanennyit emelt ki az embertelen létből. A többi országa összesítve stagnáló eredményt produkál: amennyit kiemelnek a nyomorból, annyit bele is taszítanak.]

Nem emlékszem, mit is mondtunk a búcsúnál, a hölgy kérdése megválaszolhatatlan: más-más jellegű két „kisvárosról” beszélünk (Hangzhounak is közel hatmillió lakosa van): Suzhou a kertek és csatornák és szép felhőkarcolók városa, Hangzhou pedig a nagy tóé és sok parké, talán még izgalmasabb épületekkel.

Mit is láttunk **Hangzhouban**? Nézzék a felvételeket (*saját alkönyvtár és Magyarszékyék Hangcsou képei*):

Az első pár kép (001-004) a város bevezető szakaszának épületeit mutatja, a 005-007 fotók egy négycsillagos szállodát, ahol az illemhely miatt álltunk meg és amelyiket le kellett fotóznom, olyan előkelően térdús, virágos és gazdag. A 008-011 felvételek a „Hat Harmónia Pagodájá”-t mutatják. Feladata – ezért építették 970-ben –, hogy a Qiantang folyón minden év augusztusában végigvonuló szökőárt megfékezze. Világítótorony szerepet is játszott. A köréje szőtt mese miatt is érdekes, de méreteivel és stílusával is hat a nézőre.

Egy utcakép (013) után következik a „Nyugati tó”, a város fő látványossága. Hajókáztunk rajta és gyönyörködtünk egyrészt a természeti szépségekben, a szigetekben, ősi hajókban, másrészt a part jelentős részén látható modern épületekben. Igazán elbűvölő, különösen, ha az ember tudja, hogy részben mesterséges létesítmény a tó, amelynek „karbantartásán”, a császári időkben 200000 iszapkotró, gátépítő munkás és kertész dolgozott (014-030).

A város dicsekedhet az ország egyik legjelentősebb buddhista templomával is, a Lingyinsi-vel (034-062), amelynek két magyar nevével is találkoztam: „Az ihletett visszavonultság temploma” és „A lélek rejteke templom”. Az egyik név jobb, mint a másik. A templomhoz egy sziklafal mellett visz az út vagy inkább ösvény. A sziklafalat vagy a teljes hegyet önálló névvel is illetik, ő a „Távolról ideszállt csúcs” (Feilaifend – 034-035). A rege szerint amikor Huili (nem hangzik indiainak!) indiai szerzetes a III. évszázadban megérkezett ide, ránézett a hegyre és azt mondta, ezt ő jól ismeri Indiából, onnan kellett átrepülnie ide. A hegy szikláiba 300 Buddha-szobrot véstek, készítésük időpontja a X-XIV. század, az Öt Dinasztia és a Yuan (mongol) dinasztia kora közé tehető. (Itt találtam meg a mongolokat.) A szerzetes 326-ban építtette meg a hegy lábánál a Lingyinsi templomot. A templom-rendszer itt is több csarnok-

ból áll, a legjelentősebb A Négy Égi Harcos csarnoka, amelyben az aranyozott, 19,6 m magas ülő fa-Buddha látható. A szobor háttéréül egy 150 alakos szoborkompozíció szolgál.

Esteledett, amikor odaértünk a nap utolsó programjához, a teaültetvényhez. Bemutató, kóstoló, üzlet. Jó volt viszontlátni a Dardzsilingben megismert tea-cserjéket. Pontosan olyanok itt is, mint Indiában voltak. Nem csoda, mert az angolok Kínából vitték át a tea-kultúrát Indiába. Amit itt tesznek a terméssel, az azonban egészen más. Itt zöld teaként használják, a leveleket egyszerűen belefőzik forró vízbe. Nekem nem ízlett.

Utólag visszagondolva, talán Hangzhout találtuk a tiszták között a legtisztábbnak. Dereng, hogy a Nyugati tótól a Lingyinsi templomhoz sétálva dús ősi parkon át (031-033) vezetett az utunk, és ott valamelyikünk észrevételezte, hogy itt még a park útjai is tisztán vannak tartva, nem beszélve a fűről, amelyen se csikk, sem összegyűrt zacskó vagy szalvéta. Azt hiszem, nem túlzok, hogy nem láttam egész Kínában három-négy csikknél többet. Volt, aki megjegyezte az első négy nap után, hogy addig egyetlen csikkel találkozott. Nem derült ki számomra, szeretik-e a kutyákat, de hogy állati ürüléknek nyoma sincs a városok utcáin, az biztos.

Az is feltűnt, hogy az ősparkokat új fákkal gazdagítják. Húsz-huszonöt cm átmérőjű fákat telepítenek, jól kikötik (kipányvázza) őket és a törzsükre vastag köteleket tekernek, hogy az ágak minél magasabban nőjenek. Környezetvédelem vagy inkább -imádat, szorgalom, kultúra. Mindegyik edényükből üríthetnének!

Eddig, a sanghaji repülőtérig tartott a hivatalos program. Sanghajban beszálltunk és vártunk. Én – hullafáradtan – elaludtam, arra ébredtem, hogy valami kis enivalót szolgálnak fel a még földön álló gépen. Na, ebből várakozás lesz, gondoltam és azonnyomban újra elaludtam. Legközelebb az újabb felszolgálásra ébredtem fel. Valamiért én kétórás várakozásra emlékeztem, kiderült, hogy 4 órahosszat tartott a gépben ücsörgés. Bejijingben lekéstük a csatlakozást. Megjelent a Malév képviselője, és lazán közölte, hogy nem tudta visszatartani a Hainan légitársaság budapesti járatát és nem tudott nekünk más megoldást se találni, meg kell várnunk a két nap múlva induló gépet. Paff! Pakolás, hurcolkodás, busz, a buszra, az ülésekre és azok közé rakták fel a csomagokat, irány a rep-

tér melletti tranzit-szálló. Ott várakozás, majd nagynehezen megkaptuk a kulcsokat. Maga a szálló nem nézett ki rosszul, de enyhén szolva is pocsék szobát kaptunk: a valaha zöldes szőnyegpadló olyan fekete volt, mintha szeneslegények jártak volna rajta egy hónapig, a zuhanyrózsa-zuhanyfüggöny olyan ügyesen működött együtt, hogy egyetlen zuhanyozás elúsztotta az egész fürdőszobát. Panaszkodni se mertünk, nehogy esetleg újra kelljen kezdeni a pakolást-hurcolkodást, a feketeségről kiderült, hogy már betaposódott, nem koszol, a zuhanyrózsát átszereltem, a zuhanyfüggönnyt lebéklyóztam, kibírtuk. A fáradtsággal nehezebben bírtunk, mi is, a többiek is. Délelőtt aludtunk és kóvályogtunk, délután a közeli bazárt látogattuk, kitört az ócskaság-vásárlási láz. Közben elfogyasztottuk a légijáratokra előkészített ebédünket, este pedig kaptunk valami gyenge kínai vacsorát. Este kihirdette Kaiser Misi, a helyzetet rendületlen nyugalommal fogadó idegenvezetőnk, hogy a második pótnapra szervezett városnéző túrát X. jüanért (elfogadható összeg volt), három helyszínnel és ebéddel. Általános öröm fogadta.

Magyarszéky Zsolt ismét felajánlotta a gépét vagy a kártyáját, valahogy elfeledkeztem róla és most itt állok fotók nélkül. Sebaj, elmondom csendben, mit láttunk a mázli-napon. (Jóbarátunk SMS-e szólt valahogy így: „Mázli! Rohanjatok városnézni.”)

A nap gyönyörűen indult, mert újra költői nevű helyre kalauzoltak bennünket az idegenvezetők: az *Illatos Hegyre*. Hatalmas park alul, majd erdő és fölötté magasodik a háromlábúnak mondott szikla, amely sűrűn karcolja a felhőket és sűrűn öltözik ködbe, ezért az alatta lévő XII. századi buddhista kolostor füstölőjének nézték vagy azzá álmodták-költötték, innen a név. Kabinos drótkötélpályával fel lehet jutni a csúcsra, nekünk azonban erre nem jutott időnk. Jó nagy sétát kellett amúgyis tennünk, hogy eljussunk a tóval, szökőkúttal, kis szikla-alakzatról zubogó vízfűggyönnyel (beálltam mögé), kerti pihenőkkel tarkított parkon keresztül a kopottas templomig. A templom így is gazdag, szobrokkal és - ha emlékeim nem csalnak - domborművekkel díszes, de ezúttal az igazi örömet a park, a tó és a friss levegő hozta. Az Irodalomban találnak egy weblapot - *Fragrant Hill* -, ad valami képet a hely szépségeiről. Visszafelé baktatva egy tibetinek vagy legalábbis nyugatinak látszó mongolarcú (milyen furcsa dolog a keleti vonásokat most nyuga-

tinak mondani!) hölgyre és a karján (hátán?) ülő kisgyermekére lettem figyelmes. Honnan jöhettek idáig, mi lehet az anya foglalkozása? Nem zavartam meg a csendes nézelődésüket, csak a gyermeknek intettem, aki a baráti gesztust nagy örömmel fogadta és a kapuig integetett, többszáz méteren keresztül, míg nem elvált az utunk.

Ide be van írva klaviatúráam gyöngybetűivel, hogy *Óváros*. Ha fene fenét eszik is, nem emlékszem most, miről is van szó? Egy ki tudja hánymillió-s metropolis óvárosa? Remélem, volt útítársaim hamar meg-súgják. Milyen rövid is a memóriám, ajaj! Valami kimaradt, az biztos!

Azt hiszem ekkor következett a legjobb ebéd, amit az út alatt kaptunk. Kihirdettetett, hogy szecsuanai a konyha. Ízlett minden fogás, szépen tálalták is, a kezdeti sör-huzavona után gyors és figyelmes kiszolgálásban részesültünk. Itt is vettem a bátorságot, hogy megmondjam az egyik pincérnőnek: szép. Meglepő dolog történt, zavarba tudtak ejteni, annyira, hogy nem is emlékszem pontosan, mi is zajlott le. A tényleg csupa mosoly és báj hölgy – mint sokan a turistákkal foglalkozók között – kedves mosollyal köszönte ugyan a bókot, de vagy ő mutatott a kolleganőjére vagy az maga lépett elő a kérdéssel: „És ő?” Meg kellett ismételnem a bókot, mire az ajtóig kísértek, fülig érő örömmel. Nem hiszem, hogy a kínai szokások nem engednek meg ennyit. Az is lehet – ki tudja? –, hogy férfiak részéről ritka az elismerés Kínában, ezért búvóli el a hölgyeket a legkisebb bók is. Sok öröme lehet a szépség előtt hódolóknak ebben a világban.

És következett a két pótnap utolsó programpontja, a Beihai Park, helyesebben a Park hatalmas együttesének egy része, a hídon megközelíthető Jáde-sziget dombjára épült fehér buddhista *dagoba*, azaz tömör tornyú pagoda (Yong An Temple White Pagoda). Ezt is csak most tanultam meg, mi is a dagoba, én egyszerűen sztúpának hívtam, mert úgy néz ki. Igaz, a sztúpához valamelyik isten ereklyéje is szükségeltetik. Az Irodalomban megadtam a Pekingről millió fotót tartalmazó „Photo Album of Beijing” (minden benne van!) ide vonatkozó URL-jét. Erről elindulva egész Peking tanulmányozható, szinte hihetetlen. Maga a dagoba is érdekes, de onnan jó kilátás nyílik a Beihai Park jelentős részére, a 37 hektáros mesterséges tóra (XII. század!) és a tó túlsópartján lévő Kerek Városra. Záróakkordként szabadidőt kaptunk a belváros megtekintésére. Itt

se nagyon kapott levegőt az ember, mint Sanghajban. A központi utca (vagy út vagy akár tér, mert olyan széles) színes burkolata talán márvány, de lehet, hogy „csak” gránit, sima, mint a jó jégpálya és csillog a tisztaságtól. Az épületek nem felhőkarcolók, de tízenemeletesek és változatosak. Minden második épület bank, a köztes pedig modern áruház mozgólépcsőkkel, csillogó fényekkel, levegős terekkel és mindenből kiömlő szép árutömeggel. Az egyik saroknál, ahogy az út valahogy szélesedik természetes helyzetben „élő” bronzszobrokkal ütközik össze az ember: kuli a riksájával, nézelődő nő. Igen tetszetős. A kirakatok csillogása itt ismét előhozta a vásárlási kényszert. Be egy üzletbe azért, amit Sanghajban nem sikerült megvenni. A válogatás itt is öt percig tartott, de a kártyáinkat nem fogadták el: ott van – a száz méternyi szélességű út szemközti oldalán – ATM, tessék készpénzt hozni. Az ATM elutasítást írt ki: túlléptük a limitet. Vissza az üzletbe, mondjuk, hogy ez lehetetlen. Akkor menjünk a „State Bank of China”-ba. Merre van? Az egyik ifjú hölgy ugrik, kövessük. Két ház árkádjain át, mozgólépcsőn fölle, itt az ATM. Maradjon velünk! – kérjük. Marad és segít. Ha nem tette volna meg, ma se tudnánk, hogy az ATM-ek korlátozva vannak. Kétszeri lehívás, minden OK. Vissza már békésen mosolyogva, tört angolságával beszélgetünk. Pár perc és kis kincsünkkel távozhathatunk. A sztori rossz, a készség nagyszerű. Ez is a mai Kína része! Mielőtt elbúcsúznék Kínától, elmondom, a helyszín megnevezése nélkül, mert nem tudom, mit szabad az ottani üzleteknek és mit nem. Az egyik emléktárgy-üzletben megkérdezték, nem érdekelnek-e eredeti régiségek. Mondtam, persze! Átvezettek egy két tereméből álló elkülönített egységbe. Az egyikben 100 évnél, a másikban 200 évnél nem régibbek a kiállított tárgyak – mondták. Igyekeztem leplezni a megdöbbenésem: fantasztikus szépségű dísz tárgyak csontból, fából, bronzból, pénzérmék, jåde, mifene. Mondták, hazaszállítják, ha megveszek valamit. Hihetetlen, de állítólag teljesülnek az ilyen aktusok. Kína, XXI. század.

Másnap, a beijingi túra másnapja reggelén megérkeztünk Ferihegyre. A hídból egy zárt ajtóhoz vezetett az utunk. Mögötte egyenruhás férfi integet, hogy menjünk a mellékajtón lefelé. Az is zárva. Visszaintek, mi a helyzet?! Kinyitja az első ajtót, majd az oldalajtót. OK, megyünk ötven lépést, újabb ajtó, az is zárva. Öt perc

múlva kínai fiatalember jelenik meg és nyit. Ő legalább elnézést kér. Itthon vagyunk!

Döbbenet, komolyan mondom, döbbenet! Beijing harmadik napját igyekeztem élvezhető olvasmánnyá tenni, amikor megérkezett a National Geographic legújabb, 2005 júliusi száma, és benne a 28. oldalon induló elképesztő cikk a Ming dinasztia óriási hajóhadáról: „*China's Great Armada*”. Kolumbusz előtt közel egy évszázaddal az alighogy megszületett Ming-császárság egy foglyul ejtett és kasztrált közép-ázsiai eunuch, Zheng He kezére adja többszáz, az európai hajókat méretben többszörösen megszégyenítő hajóból álló kereskedelmi flottáját, és a kétméteres mohamedán óriás 1405 és 1433 között hét utat vezényel le. A legnagyobb „kincs-hajók” 9 árbocot hordtak 120 m hosszú és 50 m széles hajótestükön. A valaha is épített legnagyobb fahajókat többszáz kisebb teherhordó-, hadi- és ellátó hajó kísérte, többtízezer emberrel a fedélzetén. A meglátogatott országok sora is hihetetlen: a mai Indonéziát Jáva szigetéig több ponton érintették, Sri Lankának déli csücskét, a „Dondra Head”-et érintve India ma is fontos városaiban, Quilonban, Cochinban, Malabaron és Calicutban ért véget az első három hajóút. Sri Lankában a Dondra Head-en vették észre a közeledő armadát, először csak árnyékként a horizonton, aztán közeledő felhőként, végül több mérföld szélességű úszó városként. Az ő döbbenetük nem lehetett nagyobb az enyémnél: Kína a két hét alatt levett a lábamról, de ez a hírcsokor sokkal jobban mellbevágott. Nem tudom, a tudatlanságom határtalan-e, vagy a történelem festette túlságosan halovány színekkel ezt a technológiai, hajóépítési, kereskedelmi, politikai és katonai bravúrt? Nem hangsúlyozni, hogy Kína már a XV. században szuperhatalom volt!? És a hajóutak aztán elérték az arab világot (az iráni Hormuz, majd Aden, kis kitéréssel Jeddah/Mekka), végül Afrikát (Kenya és Tanzánia). Hihetetlen! Ma is élő kínai közösségeket hagyott hátra, követeket fuvarozott oda-vissza, igyekezett barátságokat kötni, ajándékkal látta el a fontosabb helyeket, neki idegen templomokat. Több megjárt vidéken ma is istenként emlegetik. Ez a történet – úgy látszik – megemészthetetlen méretekre bővül. Könyvesboltban keresgélve akadt a kezembe Gavin Menzies „1421 – Amikor Kína felfedezte a világot” című könyve, amely ismerteti a szerző, egy angol tengeralattjáró-kapitány másfél évtize-

des kutatásainak eredményét. Azt a megállapítást, hogy a kínaiak több flottája hajózta be a Földet a XV. század elején – jócskán megelőzve az európai felfedezőket – és elképesztően alapos csillagászati-térképészeti ismeretek birtokában feltérképezték a világ számtalan földrészét, legalábbis azok partvonalát. Az egyetlen kivétel Európa! Hihetetlen, legjobb, ha belelapoznak a szerző erről szóló web-lapjába: 1421.tv. Nem tudom megállni, hogy ne idézzek néhány fontos adatot, történet a műből: az Irodalomban megtalálják a web-lapon ezzel foglalkozó tömör összefoglalóhoz vezető utat.

Pár szó arról, milyen retteneteket kellett átélnie ennek a népnek. A kínai vérből származó császárok kegyetlensége is határtalan volt, legalábbis arra utal néhány információ: az, hogy mindenkit, a fegyvereseiket, tudósait, minden hímnemű lényt, aki a császár közelében tartósan élt, kasztráltak, borzalmas egyszerűséggel. A kasztráltak 40%-a belehalt a műveletbe. A hihetetlen mérvű kizsákmányolásra utalnak azok a történelmi adatok, hogy a rabszolgaságtól kezdve olyan adókig, és azok kegyetlen behajtásáig, ami éhínségekhez vezetett, minden eszközzel kiszigerelték az alattvalóikat. Azt hiszem, a világtörténelem kevés olyan országot ismer, ahol a parasztlázadások történelemformáló ereje döntőbb lett volna, mint Kínában, ahol több dinasztia bukását eredményezték. A rettenetes terrorra utalnak a császárok temetkezési „szokásai” is, az, hogy egész környezetüket magukkal rántották a sírba. Talán náluk is kegyetlenebbek voltak a mongol hódítók. Kublaj Kán, Dzsingiz Kán unokája, a néhány kis mongol törzs szövetségéből kinőtt dinasztia egyik legjobb hadvezérének stratégiája egyszerűen működött. Hírnököket küldött a kiszemelt városba, megüzente, hogy ha megadják magukat, nem lesz bántódása senkinek. Ahol ellenálltak, ott mindenkit, az utolsó szál csecsemőig lemészároltatott. Ennek „köszönhetően” hódítása futótűzként haladt előre. Elfoglalta Koreát is, és a koreaiakkal 3000 hajót építtetett, hogy bevegye Japánt, akiket csak egy jókor érkező tájfun mentett meg. Ő alapította meg az első idegen dinasztiát, a Yuan-t (a mai fizetési eszköz neve onnan származik?), rugalmasan átvette a létező kínai kormányzás gépezetét és közel száz évig uralkodtak Kína felett (1279-1368). Ez egyébként ugyanaz a *horda*, amelyik Magyarországra is betört (tatároknak hívta őket Európa), Mohinál lemészárolt 60 000 embert, majd pusz-

tított a nyugati határainkig. És ugyancsak ennek a dinasztiának a tagjai igázták le Indiát is, mogul, nagymogul név alatt, ott is koponya-gúlákat építve a lemészároltak fejéből. Úgy tűnik, a mandzsúriaiak, a Qing dinasztia megalapítói nem voltak kegyetlenebbek elődeiknél, csak igazi elnyomó hatalomként kizárták az eredeti kínaiakat (hanokat) a hatalom felső régióinak a tisztségeiből, megtiltották a házasságot a két nép gyermekei között és számtalan egyéb módon alázták meg az óslakosokat. A veszély iránya az európai hatalmak megjelenésével változott nyugatról keletre, ahonnan, a tenger felől érkeztek hajóikon a portugálok (Macao), spanyolok, majd az angolok és franciák. A mandzsuk nem mérték fel a veszély igazi nagyságrendjét, sőt, az európai árukat – mint idegent – silánynak minősítették (lehet, igazuk is volt). Anglia elárasztotta az országot Indiából beszerzett ópiummal (gondoljunk bele az aljasság méreteibe!), mígnem a kínaiak elfogták az ezzel foglalkozó külföldieket, elsősorban angolokat, amire az Ópium háború (1839-42) volt a válasz. Súlyos veszteségeket mértek a helyiekre, és koncessziók sorával építették ki uralmukat felettük. Ennek a folyamatnak részese volt az Osztrák-Magyar Monarchia is, azaz mi is. Nem tudok a szerepünk értékeléséről, gondolom, történészeink erről az imperialista szerepről is be tudják bizonyítani, hogy a béke, jólét és keresztény hit áldásait vittük a világ másik végére. A viszonylag kevésbé kegyetlen korszakok után aztán a japánok mutatták meg Kínának és a világnak, mi a vandalizmus, a teljesen elvakult terror. Az 1937-45 között dúló háborúban irtózatossá mérték a mészárlásokat hajtottak végre, a világ főként a nankingiról tud, ahol legkevesebb 30 000 civilt, nőket, gyermekeket kaszaboltak le két-három nap alatt. A kommunista rezsim áldozatainak száma is megszámlálhatatlan, szélsőségesen eltérő adatokról hallani, olvasni, a kulturális forradalom áldozatainak számát tízmilliókban mérik.

Miért hozom most mindezt elő? Egyrészt mert ennek ismeretében még csodálatosabb a mostani fejlődés, utal arra, hogy a kegyetlen zsarnokság(ok) alól felszabaduló embereknek szárnyuk nő, őríási tettekre képesek, másrészt vallom, hogy a szörnyűségek elviselésének „edző” hatásai következtében a teherbíró képességüknek mérhetetlennek kell lennie.

TANULSÁGOK:

Utazásom egyik célja volt eldönteni magamban, kinek van igaza, annak a fiatal magyar vállalkozónak, aki nagyképpen lekomcsizott, amikor csodálatomat fejeztem ki Kína szédületes fejlődése fölött, vagy nekem, aki régóta kétlem, hogy a kapitalizmus lenne az egyetlen lehetséges és igaz út az emberiség fejlődése számára. Ezzel a kérdéskörrel a weblapom több fejezetében foglalkozom, így vagy úgy, komolyan vagy dühödten, néha keserűen humorizálva. Úgy érzem, eldöntöttem a kérdést, tények és szimpátia, élmények és jövőbelátó képesség alapján: nekem van igazam!

Íme az indokok:

- Semmi se támasztja alá azokat az állításokat (amit az említett alak is magáénak vall), hogy a kínai fejlődés rövidesen összeomlik, megáll, és az ország gazdasága hanyatlani fog. Aki Kína makrogazdasági adataiban el tud igazodni, annak nincs további bizonyításra, mankóra szüksége. Kína tovább is rohamosan fog fejlődni, és a világ egyik, lehet, legerősebb hatalmává fog válni ennek az évszázadnak a közepéig.
- A tények, miszerint ez a fejlődés kommunista párt és kormány vezetése mellett, az állami tulajdon, jelentős (talán döntő) állami szektor részvételével generálódik, igazolják, hogy a magántulajdon és parlamentáris demokrácia felsőbbrendűségét valló teóriák papírtigrisek, igazságtartalmuk megkérdőjelezett, a világpolitika és világgazdaság feletti uralmuk nem lesz kizárólagos és végleges. Igaz, egyrészt számtalan negatív jelenség kíséri a kommunista párt és kormány monopol-helyzetét és intézkedéseit, másrészt az igazi lendületet a külföld és a magántőke felé nyitás, a piacgazdaságnak teret biztosítás, a demokratizálódás első lépései adták. Nem jelenti ez azonban, hogy a folyamatot azokig a végletekig kell vinni, amelyek a szabadpiac elvein működő élőködő gazdaságokat, államokat jellemzik. Hogy hol az átalakulás határa, miként lehet a megfelelő középutat, kombinációt megtalálni, túlnő a képességeimen, de a legközelebbi két évtizedben el fog dőlni.
- Nem érzékelhető, hogy Kína ezt a gyors erőgyarapodást bárki ellen ki szeretné, ki fogja használni. Ha nem támadják meg,

vagy nem szorítják sarokba, hatékony együttműködésre lesz képes és kész.

- A fejlődés egyik legfőbb motorjának az ősi kultúrát és az ország népeinek tehetségét, szorgalmát, energiáját látom. Ha ez párosul annak felismerésével, hogy közel az a jövő, amikor nagyobb kanállal meríthet a ma még szegény a közös levesből, ezek a tulajdonságok még nagyobb erővé válnak, még gyorsabb fejlődés segítői lesznek.
- Bár az ország ma sok tekintetben túlszaladt a nyersanyagkincseinek bázisán és importra szorul, mivel Kína rendelkezik a világ legnagyobb természeti kincsestárával, a nyersanyagok kiaknázásával és belülről biztosításával utól fogja érni a termelés fejlődését.
- A nagy kérdés, ami eldönti számomra – ha megérem –, hogy Kínát végleg követendő példának tekintsem-e: milyen gyorsan és milyen alapossággal számolja fel a szegénységet, nyomort. Én ezt az időpontot most 2020-ra jelzem. Ha ez tényleg bekövetkezik, Kína lesz az első ország a világon, amelyik az óriási belső szegénységet – elvi alapokból kiindulva és józan megfontolásból – felszámolja. És ez mindent eldönt. Egyelőre ennyi!

„Az igazság nem tér el az emberi természettől. Ha az, amit igazságnak tekintünk, eltér az emberi természettől, nem biztos, hogy igazságnak tekinthető.” (Konfuciusz)

„Szavamat megérteni könnyű / és megfogadni könnyű. / Mégse bírják megérteni, / se megfogadni. / A szavaknak ősapjuk van, / a tetteknek királyuk van: / ezt nem értik az emberek, / és engem ezért nem értenek. / Ha vannak, kik megértenek: / ez az én gazdagságom. // Ezért a bölcs / drágakövet hord darócruhában.”
Lao-ce: Tao Te King (Weöres Sándor fordítása) (2005.07.03)

***

III. AZ ARAB VILÁG ÉS IZRAEL

Mielőtt tovább haladnánk, megjegyzést kell tennem: az arab világról írtak a múlt század hatvanas éveinek végétől a nyolcvanas évek közepéig terjedő időszakot ölelik át. A közelmúlt lázadásai gyökeresen más képet festenek róla. A lázadások okai ugyan sejtethetők, esetenként biztosra vehetők, a mögöttük álló erők, mozgalmak számomra még nehezen lennének elemezhetők. Ritkán teszek majd ezekre vonatkozó megjegyzéseket az egyes országok leírása végén. A forrongásoknak rövidesen vége szakad, a kedélyek megnyugszanak, kialakulnak az új formációk, visszatér a béke.

Bármilyen is történjék, számomra az arab világ, az arab *ember* ugyanolyan kedves, barátságos marad, amilyennek megismertem.

SZÍRIA, 1969

az USA állami terrorizmusának célpontja

(Fotók: Szíria könyvtár és alkönyvtárai, a felvételek címet viselnek)

Szíria a szívem csücske. Számtalan oka van. Ezt az országot látogathattam meg elsőként – hivatalos minőségben, a Damaszkuszi Nemzetközi Vásár magyar pavilonjának igazgatójaként – a szocialista táboron kívül; csodálatos emberekkel találkoztam; abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy izgalmas helyekre tehettem kirándulást; az ott töltött idő tele volt (többnyire kellemes) meglepetésekkel; láthattam a palesztin menekülttáborok szörnyű nyomorát; benyomásokat szerezhettem arról, mennyire különbözünk egymástól – népek, kultúrák, színek, hitek, gondolkodás –, ugyanakkor meggyőződhettem, milyen semmik ezek a különbségek. Félek, nem fogom tudni jól leírni az élményeimet, érzéseimet. Túlságosan is mélyre hatottak a szívemben.

Kora délután érkeztem **Damaszkuszba**. Tájékoztattak, hogy a magyar pavilon sofőrje, bizonyos Husszein fog fogadni a reptéren, és elvisz ahhoz a bérelt lakáshoz, ahol az a legény lakik, akit váltanom kell. Husszein ott is volt, szinte ugrott hozzám, amint átjutottam a vámellenőrzésen. Tudtam, hogy beszéli szép nyelvünket, mégis majdnem hanyattvágta magam a tiszta kiejtés és ép grammatika hallatán: „Halmos úr, Husszein vagyok, minden rendben?”

- így, esküszöm. „Erre tessék!” - kapta el a bőrröndöm és kalauzolt a böhom Mercedeséhez. Kicsit ragyás volt az arca és a bőre szürkésbe hajlóan sötét, az egyik szemén valami hályogféle, akár kalóz is lehetett volna, ha hosszú és nem tüskés a haja. Kicsit ijesztő jelenség volt első pillantásra, bevallom.

Menekülttábor mellett hajtottunk a városba vezető úton: sátorok, tömeg, piszok, szegénység. Sokkoló, komolyan sokkoló látvány, a menekülttábor majdnem az egész távolságon kísért minket, a reptértől a városig.

A szálláson elcsodálkoztam: azt hittem, azért Husszein fogadott, mert az elődömet agyonnyomja a meló, ahelyett, hogy fogadott volna (mint én százakat Bombayban és Kalkuttában), épp egyik oldaláról fordult a másikra, és a paplan alól kiinteggetve közölte, ne-hogy elmenjek városnézni (amit azonnal bejelentettem neki), mert állva is elalszom. Mentem és igaza volt. Félóra múlva úgy éreztem, ha menten nem rakhatom a bölcs fejem valami párnácskára vagy hasonló alkalmatosságra, ott terülök el az aszfalton. Szeptember, harmincnycsok fokos harsány napsütés, csillogó ég.

A séta megérte: 8-9 év körüli kisgyerekek csoportjával találkoz-tam, akik fegyvelmezett rendben, szép egyenruhában mentek át az utcán (utálok minden egyenruhát, de ezek a csöppségek jól mutat-tak az egyforma, jól vasalt ruháikban). OK! - mondtam magam-nak - jó helyen jársz.

A rutin másnap kezdődött: látogatók, vendégek, delegációk, ki-állító és örökké panaszkodó magyarok, számlák rendezése... Unal-mas, az első pillanattól kezdve nem szerettem (finoman kifejezve).

Jött a bemutatkozó látogatás a vásárigazgatónál. Felvettem egyetlen trópusra is jó bézs öltönyömet, amit talán még egyetemi ösztöndíjamból vásároltam, kicsit szűk volt. Óvatlan mozdulattal ülök be a VIP-ülésre (utálom ezt a három betűt így együtt, de még-iscsak vásárigazgatóság!) és hallom a reccsenést, amivel a nadrá-gom, a fenekem kellős közepén megadja magát a testerőmnnek és kettéhasad.

- Husszein! - préselem ki magamból - gyorsan venni kell egy nadrágot!

- Miért, ez pont jó az igazgató úrnak.

- De elszakadt a fenekemen.

- Mutassa!

Gyors szemle.

- Nincs probléma, tessék visszaülni. – és száguld a széles úton a város közepe felé, majd olyan sikátorokban, ahol nem merem volna kidugni a kisujjam, ledarálta volna valamelyik házfal. Stop az utcácska közepén. Tessék jönni! – és szalad előre. Kis bejárat, jobbra vállszélességű fa csigalépcső, por. Az emeleten be-
ront egy nyíláson, óriási kupleráj közepén ül, évszázados műemlék Singers mögött a szakállas szabó. Függy, nadrag le, öt perc várakozás, ketyeg a gép, nadrag vissza, fizetés helyett legyintés és sukrán (köszönöm). Száguldunk vissza a városszélre, percre érkezünk és 5 vagy tán 10 percet töltök a szimpatikus vásárigazgatónál. Husszein kiválóan működött, mint mentőangyal. Husszein öregfiú volt (számomra, akkor), 40 felett, tizenharmadszor szolgált a pavilon sofőrjeként. Nagypapaként is tele volt energiával, és kedvvel „játszadozott” a körülötte forgó arab lányokkal. Mindig udvariasan viselkedett, szó nélkül is tudta, mire van szükség, szaladt érte, vagy csinálta. Majdnem biztos, hogy ő teljesítette a pavilon „fülének” a feladatát, legalábbis figyelmeztetett az elődöm, hogy ő a pavilonhoz „kinevezett” biztonsági ember. Arról is az elődömtől értesültem, hogy ha időt tudok szakítani kirándulásra, elég, ha megmondom Husszeinnek, mennyi idő áll rendelkezésre, ő kiválasztja a megfelelő látnivalót, és lebonyolít mindent, elviszi a kirándulásra vállalkozókat.

Előfordult, hogy ő kezdeményezett. „Holnap elmegyünk **Boszrába!**” – jelenti ki váratlanul, öten jöhetnek. OK, bepréseljük magunkat a sivatagi hajóba, megyünk az izraeli határ felé. Elkopik a növényzet, megjelennek a háború nyomai. Szétlőtt viskók, kiégett katonai bódé, majd sorompó, őrbódé. Előlépnek ketten is a bódéból, mindkettőn Kalasnyikov lóg (a fegyver alkotója havi 50 dolcsinak megfelelő pénzért szülte ezt a technikai bravúrt). Husszein kiszáll, a nehezen utánozható arab homlok-ajak-szív érintése gesztussal üdvözli őket és mond nekik valamit. Két perc és megyünk tovább. (Egy mondat erejéig meg kell állnom, találkoztam valahol az üdvözlés jelentésével: *minden gondolatom, szavam és a szívem a tiéd!*) Megjelennek a lövészárkok, ágyúig beásott tankok, ötpercenként elhúz a fejünk felett ötven méteren egy-egy hármas va-

dász-raj. Nem véletlen a sorompó. Beérkezünk egy pöttöm falucs-kába, a központi terecske egyik oldalán mintegy tíz méter magas szürke arab erődtípmény. Katonai marhaság, gondolom. De Hussze-in kiszállást parancsol és megy a várkapuhoz, mi libasorban utána. A csúf, boltíves bejárat, amolyan kapu-folyosó túloldalán mélyülő tölcsérként kitárulkozik a világ valószínűleg egyik legépebb amfi-teátruma. Az arabok tényleg véderővé alakították, de csak kívülről. Belül maradt az eredeti római építmény. Husszein egy darabig csak nézi, amint ámuldozunk, magyarázat is, aztán megkér bennünket, hogy sétáljunk föl-le és hallgassuk az énekét. A színpad-ra megy és elkezd énekelni. Néha a pavilonban is dudorászott már, ott is érdekesnek tűnt, itt azonban dupla örömet okozott: egyrészt szépen énekelte a kuriózumként is izgalmas arab énekeket, másrészt bemutatta, hogy az amfiteátrum minden szögletében változatlan hangerővel és csengéssel lehet élvezni az énekét. Szabad tér-ben. Tudhattak valamit a rómaiak az akusztika tudományából (is). Fantasztikus volt, egyszerűen fantasztikus.

Volt egy nála idősebb barátja, aki – amint mesélte – a szíriai had-sereg tábornokaként valamin összezőrdült a feletteseivel, átsétált Kuvaitba, vett egy falat földet, leszúrta a botját, az olaj szökőkút-ként lőtt ki a lyukból: most milliomos. Minden évben át szokott látogatni hozzá, a vásár nyitvatartására időzítve, be szokott nézni a magyar pavilonba. A vásár zárása előtti napokban meg is jelent, eltöltött vagy két órát velünk, távozáskor pedig – meglátva a pavi-lon szépét – meghívta a pavilon vezérkarát és a még jelenlévő üz-letembereket vacsorára. Azt hiszem, ez volt életem legemlékeze-te-sebb vacsorája: az „arab tenger” közepén olyan étterembe vitte a vendégeit, amelynek páratlan eleganciája mellett hatalmas park je-lentette a felszolgálás terét. A bejárat épületén átsétálva bájos, ke-leti hangulatot sugárzó liget rajzolódott ki a sötétből, az asztalok-hoz kigyó-kanyarokat rajzoló kőutacsákak vezettek, az utat szegé-lyező alacsony lámpák adták a fényt sejtelmes félhomályt biztosít-va, a kert egyik végét fal zárta le, amelyen vízesés csordogált az asz-talok közé, a parketta márványból készült. A burnuszos, arab fej-kötös, köpcös, bajszos milliomos pár szót mondott az udvarias pin-céreknak, akik percekben belül három szint tenyérnyi lapostányért hordtak az asztalra: a hagyományos arab vendégszeretet jelképét:

73 fogást! Van köztük tökmag, de békacomb és kagyló is, apró szárított hal és mazsolás kusz-kusz is, sülték, édességek és gyümölcsök a világ minden tájáról. A tengeri herkentyűk uralták a parádét. És finom borok mindezen étkek mellé. Bor nélkül általános arab szokás lehet: így köszöntik a kedves vendégeket. Lehet, hogy el is hangzott, a benyomás anélkül is egyértelmű volt. A társaság egyetlen hölgytagja, vonzó szépség, az egyik külkereskedelmi vállalat üzletkötője nemcsak a magyarok figyelmének volt a központja, hanem a milliomosénak is. Allahzrír-nek (igen, kis Allahnak) kezdte hívni, furcsa volt, magyar nőnél különösen. Rendkívül udvariasan viselkedett vele, és nem tudta levenni a szemét róla. Alig látunk neki a falatozásnak, a vízesés előtti pódiumon elkezdett rendezkedni a zenekar. Igazi, amerikai tánczene, remek zenészek, a muzsika csiklandozza a hallgató talpát. A vacsora végeztével a milliomos kissé félrevonultan vizipipára gyűjtött, és megkért (!) bennünket, hogy táncoljunk. Felkértem a pavilon szépét és birtokunkba vettük a táncparkettát. Finomságok, italok, tánc. Óráig tartó élvezet. A hölgy az este hátralévő részén – kis szünetekkel – a partnernem volt, élveztük a táncot és egymást (sajnos csak táncolva). Nem tudom elképzelni barátunk, a milliomos érzéseit. Nem fordította el a fejét rólunk, nézett bennünket és buzdított, Husszein tolmácsolásával. Nem tolakodott, nem üzent többet, csak a szemét legeltette. És Allahzríren rajta maradt a pazar, istenkáromló név. Hívő muszlim adta, lehet, hogy kiátkozás lesz a sorsa, de férfias, szép gesztus volt. Gondolom, Allahzrír ma is büszkén emlékszik viszára.

Husszein viszont a szülei házához, **Malulába** hívott meg bennünket. Sohase hallottam ezt megelőzően a helyről, azt vártam, amit mondott róla: kis arab falu. Sok meglepetésben részesültem a látogatás alatt. Az első a falu látványa volt: fecskéfészek, kicsinek kicsi, de a völgy mindkét oldalát elfoglalva felkúszott a keresztény kolostorig, a házak csillogóan tisztán, frissen meszelve (nem fehérre, hanem kékre) várták a látogatókat. Sajnálatos, hogy a diáim nem adják már vissza ezt a tisztaságot sugárzó színt.

Ott értesültem róla, hogy a kolostor a világ legelsőinek egyike, 60-ban vagy a körül létesítették.

A völgy szakadékos részbe szűkülő végénél az egyik oldalfalban nyílik az ősi barlangkolostor, felette a platókon középkori épületek. Nem ezzel kezdtük, hanem a szülői házzal. Rendkívüli élmény volt! Az apa fogadott bennünket a lapostetős, vályogszerű téglakból tapasztott, tisztességes méretű – több szoba, konyha és terasz alkotta – ház terasz-bejáratánál és bevezetett bennünket a tágas nappaliba, ahol már meg volt terítve a padló. Igen, a szoba közepén hatalmas, színes szőnyeg, azon a tányérok, evőeszközök, szalvéták és körben, a szőnyeg mellett – jaj, istenem! – ülőpárnák. Úgy emlékszem (lehet, tévedek) egy pillanatra, egy főhajtásra megjelent a mama is, de attól kezdve csak a konyhanyíláson tálakat benyújtó kezeket láttunk a család ismeretlen számú hölgyéből. Az étkek, italok rendkívül ízletesek voltak, a törökülést (Hogy fennmaradt ez a megnevezés: 150 évig néztük török urainkat, ahogy keresztbetett lábbal ülnek.) azonban képtelen vagyok elsajátítani, a fehér ember ülés-póz (padlón!) azonban egyrészt alkalmatlannak bizonyult arra, hogy a térdemen áthajolva étkezzem, másrészt csak percekig bírtam. Kínaimat látva próbáltak segíteni, oldalfekvésben párnákkal megtámasztani, de nem segített. A kényelmetlen testhelyzet sokat rontott az ebéd élvezetén.

Hamar a beszélgetés tárgyává váltam: a háziak erősködtek, hogy arab vagyok. Végül a háziúr átvezetett egy másik helyiségbe, átöltöztetett komplett arab öltözékbe. Amikor visszatértünk a nappaliba, arab barátaink igaz meglepetésnek adtak hangot: effendi, mondták (inkább áffendinek ejtik). Magasrangú arabnak fogadtak el.

A kolostorok érdekeseek voltak, de rám azonos hatással volt, hogy oda-vissza nyílt világban jártunk. Míg odafelé csak ablakokba kikönyöklő, visszafelé már integető, kacsingató, szikrázó szemmel vidámkodó szép hölgyeken csodálkoztam. Kiderült, hogy a lakosság nagyobb része keresztény, sőt sokan beszélnek még Jézus nyelvét, az arameust.

E sorok írása közben óriási meglepetés ért. Fellapoztam az Interneten Malula weblapját, és elhűlten bámultam a nagy, modern várost. Fantasztikus változás következett be valamivel több mint 30 év alatt. Jobb így vagy sem? Nem tudom eldönteni.

El kell mesélnem Husszein egyik sztoriját. Minden évben – kezdte a „mesét” – néhány hétre elvonul a sivatagba, hogy kipihen-

je a modern, zűrös élet fáradalmait. Ilyenkor igazi beduin életet él. Az egyik ilyen alkalomkor ül a sarkain a beduin-sátra előtt, feketén a kosztól és füsttől, tábortűzön készítve az ebédjét, csupa mocskos és korom. Tevegel arra egy fehér pár, odaér és megáll előtte. Kérdik tőle angolul, majd franciául, majd németül, végül olaszul, hogy erre visz-e az út Palmyrába (most látom: borpálmát jelent)? Ő csak rázza a fejét, mint aki egy bűdös szót sem ért. Fáradtan a reménytelenségtől megszólal a nő magyarul: „Hagyjuk a csudába ezt a szerencsétlent, nem beszél nyelveket.” (Elfelejtkezett arról – mint jó szokásuk a fehéreknek –, hogy ők pedig nyikkanni se tudnak arabul.) Husszein rezzenéstelen arccal ülve maradva mutatott a helyes irányba és útbaigazította őket: „Folytassák csak egyenest, már csak mintegy 50 kilométer.” Magyarjaink majdnem leestek a tevékről.

Husszein javasolta, hogy egyik szabadnapunkat latakiai kirándulásra szánjuk, csodáljuk meg a szírek tengerét.

Álom volt? Akkor mart szíven, amikor a nagy fekete szedán sarkába húzódva néztem – Damaszkusztól távolodva –, mint sivárosodik el a táj. Elmaradtak a fák, majd a bokrok is, gyorsan kapaszkodtunk fel egy dűnére, amelyen csak kúszó, szélből csapongó száakra bomló növényzet kínlódott. A volánnál Husszein, mellette ketten, hátul közrefogtuk valakivel Allahzírít, a pavilon virágát. Nem vele foglalkoztam akkor, hanem az agyamban kígyózó, síró gondolatokkal. Így írtam le őket később:

„Le vagy tojva – mondta és fejét előkelően az égre emelve kivo-nult a tornácra. Nem éreztem semmit. Talán – igen, talán utána kellett volna mennem és tisztáznom, hogy ő volt az első, hogy mindig is ő az első, apró kis csipkelődésekkel kezdi és soha nem tud itt megállni, mindig folytatnia kell. Folytatnia, amíg meg nem emelem a hangom és nem viszonzom a lassú, idegtépő marcangolást valami gorombasággal, ami aztán megfagy a levegőben és ott kristályszaporodik köztünk, falat képez, falat, amely csókra, leheletre vár, hogy kristály-tüskéinek hegye elveszítse csont-hideg keménységét, opálos tétova nekem-mindegy mozdulattal átadja magát az émesztésnek és utat engedjen az újra-megismerés fuvallatának. De ez a csók már rég csak lehetőség, a múltból visszasejlő rebbenet, amit a számtalanszor ismétlődés unalma gondolattá sem enged érlelődni,

a kéz simogatásra emelkedne, de a gondolat-parancs már az agyban kihuny és a fej önmagát megadva állára támaszkodik.

Le vagyok tojva – gondolta magában, – igen, le vagyok tojva és ez már állapot. A küzdés, az igazamért küzdés sose volt elemem, bár a megadás csak külső megjelenésében volt az, belül minden sérelem forrt, duzzadt, örvénylett és csiga-lassúsággal simultak ki a méltatlankodó idegek, száradtak fel a befelé sírt könnyek. Ismét két-három nyomasztó nap, a Nap forrót lehel májusi virágzaskor, a szél a nyakba nyúl, pedig levél se lebben, a dér kemény fagynak hírnökévé nemesül. Ó, istenem, hozz egy derűs pillanatot, egy mosolyt, ami csak nekem szól, egy kézszerítást, amely őszintén hoszszú és meleg, egy kacér pillantást Malula habfehér házainak valamelyik ablakából. El nem rebegett imát, hitet, hogy ez a három nap csak kettő, hogy a kettőből is egyen már átsüti a ködöt a remény.” Persze, hogy magamról szóltak a gondolatok, a rebbenet, a sok kis apró bántalom, a sokasodó, terebélyesedő bánat. Van-e tovább, kell-e tovább, mire jó, hová vihet a tovább?

Alig indultunk el, a fenti álomképbe merülve húzom össze magam a hatalmas sivatagi hajó sarkában, kapaszkodunk felfelé a Damaszkusz melletti félsivatagos dombon, amikor Husszein felüvölt arabul, félreáll az útszélre, ugrik ki a kocsiból. Maradjatok - szól vissza rohantában, magyarul. Szemközt, a lejtőn lefelé óriási billenőplatós teherautó áll, több kocsiból rohannak oda. Pajszerral próbálja valaki nyitni a fülke ajtaját. Mi történt? Husszein döbbszerű tekintettel ballag vissza: Nincs segítség, hirtelen fékezett és rájuk zuhant a kő-rakomány, összenyomta mindkét embert. Az egyik halott, a másik még él, de orrán-száján ömlik a vér. Meg fog ő is halni. Csend. Indulunk tovább. Pokolivá izzott a hőség a kocsiban, amíg álltunk. Véletlenül hozzáér a kezem a tető-drapériához, mintha forró vasalóhoz értem volna. **Homszban** rövid séta, de áll a levegő, áll a hangulat, mindent megdermesztett a rémület. Inkább magunkba nézünk, mint a városra, egymás tekintetét is kerüljük: mondani kellene akkor valamit, de mit lehetne? Latakiában gyenge a szállás, bérlakás inkább, mint szálloda. Igen nagy viszont a barátság, a vendégszeretet. Ott sűrőgnek a háziak Husszein vezérlete mellett a konyhában, sütnék-főznek. Allah itt valahogy - van mindig magyarázat - nem látja, talán, mert

ránkesteledett: esszük a főztjüket, de iszunk is rendesen, a muszlim arabokkal együtt. Pár méterre a víz, a halkan csobogó tenger. Kimegyünk sétálni, lassan kisimul a víztükör, a távoli móló és a parti házak fényei futkároznak a vízen. Fürödni kell, ki jön velem? Valaki vállalkozik, gatyára vetkőzünk és beúszunk a selymes, simogató vízbe. A másik visszafordul, én úszom tovább és bámulom a furcsa, meg-megtörő, tükröződő fényeket. Majdnem felkiáltok meglepetésben: a nem szorosra zárt ujjaim hegyéről jánosbogár-fények peregnének le, arasznyi hosszban világítva tovább. Varázslat! Mi ez? Nincs magyarázat, nem értem, később se senki. Úszok tovább és gyönyörködök a világító buborékokban. Nagyon elcsatangolok az ámulattól, mire visszafordulok, alig veszem ki a partot. És a varázslat tart tovább, csak partközelen szűnik meg. Gyönyörű emlék, ha visszagondolok és becsukom a szemem, ma is látom!

Alig éjfél után heves hascsikarásra ébredek. Érzem, a lázam is magas lehet, ráz a hideg. Az éjszakát törökvécén guggolva és idegeskedve töltöm: táncsak nem valami súlyos fertőzés? Reggeli helyett gyógyszerert kapok és folyadékot töltenek belém. Husszein azonnali visszavonulást parancsol. Itt nem érdemes orvoshoz menni, majd Damaszkuszban. Lehet, hogy csak lehűlt a gyomrom, a beleim a tenger vizétől. Túl nagy volt a hőmérséklet-különbség. Husszein szerint előfordul. A kocsiban ugyanaz a helyem, de Allahzír az ölébe vonja a fejem és váltott vizes törülközőkkel borogatja a homlokom. Félúton már tudom: nincs jobb gyógyszer a világon, mint az asszonyi öl. És a szeretőn gondoskodó asszonyi kéz. Gyógyultan érkezem meg Damaszkuszba.

Az egyik legfontosabb szíriai élményem egy összír családdal köt össze. A családfő nevére nem emlékszem. Elegáns, jóképű, nálam tán pár évvel idősebb úrral, a Technoimpex szíriai vezérképviselőjével az elődöm ismertetett meg, mielőtt még a pavilon kulcsait szertartásosan, a harmadik pavilonban is hallható halk kacarászás kíséretében át nem adta. Az úr rögtön meghívott, engem és – mint kifejezte – aki szabadulhat, a residence-ére, ebédre. A város szélén, széles aszfaltúton találtunk rá a díszes kovácsoltvas kerítésre, amin keresztül láttatta magát az amerikai stílusban, szélesen, egy szinten elterülő villa. A kerítéstől az épületig golfpálya-fairway minőségűre nyírt gype zöldel, lapos bokrokkal, néhány kecses, kar-

csú mediterrán fával. Mint a moziban! A belső se maradt el: gazdag Édenkert gazdag palotája, márvány és fa, bronz, tágas termek, a kertre nyíló gördülő ajtók

Az elegánsan öltözött házigazda a hatalmas, légkondicionált előtérben fogadott bennünket, a bárpultról maga kínálta a kitűnő italok sorát. Halkan brummogott a soseslátott HiFi, faggatni kezdem, mit tud? A teljesítménye lényegtelen, biztos kiverte volna az ablakokat, de a frekvenciaátvitel megragadt az emlékezetemben: 18-26000 Hz. Nem nagyon tévedhetek. Szédítő. (A sáv tizedét se hallhatom ma.) Olyan érzésünk támadt, hogy hangversenyteremben állunk.

Az igazi meglepetés akkor ért, amikor arab szolga szélesre tárta az ebédlő kettős ajtaját: „Lunch is ready.” Addig nem láttam hasonlót: legalább 50 négyzetméteres, enyhén téglalap alakú, díszpárkettás terem, a közepén óriási asztal, a székek körben a falaknál és két ablakmélyedésben kis kerek asztalkák. Mi a csuda ez, kaptam gondolatban a fejemhez! Leizzadtam, de mint fővendégnek lépnem kellett előre és léptem. A magyar csapatban – istenemre mondom – senki sem esett még be svédasztalos ebédre, nem súgott senki. Az asztal dugig volt pakolva ételekkel, levesre nem emlékszem, de harminc főétel, gyümölcs, édességek és közepén, másfél méter hosszú ezüsttálon egy méretes sült malac, mazsolás, mandulás, citromos kusz-kuszon hasalva és a szájában pirosposzgás alma. Arab, muzulmán világban. Mintha káprázott volna a szemem. Mielőtt belebotlottam volna az asztalba, megláttam a megmentőmet, a tányérokat, evőeszközöket a hátán hordozó tálalóasztalt. A házigazda is megérthette a zavart és annak okát, mert mellém lépett, és mentőövként ajánlásokkal segített, elmagyarázta, melyik éték mi-csoda, hogy szokták fogyasztani.

A még igazibb meglepetés ekkor következett: megnyílt a szemközi ajtó és kecsesen belibeggett a terembe két szénfekete hajzuhatagot, villogó fekete szemeket és földet söprő selyemruhát hordó huszonéves hajadon. Mintha az ezeregy éjszaka meséiből léptette volna elő őket Aladdin vagy Seherezáde. Egyenest hozzám léptek, kezét nyújtottak, a házigazda félrebillentett fejjel elsuttogta, hogy a lányaim és mondta a nevüket. Egyikőjük 26, a másik 28 éves. Mindketten magasak, nyúlánkok voltak, hosszú hajuknál csak a sze-

mükből is sugárzó mosolyuk bővült el jobban. Szorgosan segítettek válogatni, átvették apjuktól a házigazda szerepét, magyarázták, mi micsoda, majd odakísértek az egyik ablakmélyedésbe. A távozás előtti percekig velem foglalkoztak, két bűvös szépség udvarolt körül. Európában is ezzel írnák le a viselkedésüket, az arab világban pedig, ahol a család hölgytagjainak legfeljebb a kézfeje villanhat meg, amikor benyújtanak valamit a résnyire nyíló ajtóban, a viselkedésük több mint elképesztő volt. Az ebéd rendkívüli finom volt, de az események csúcsa a végére maradt: a fehér marcipán-galambbal díszített tortát odahozta valamelyikük, és a torta felvágása előtt a tányéromra tették a figurát, bámulatos kecsességgel. A két fiatal szíri szépség finom, halk udvarlásának tárgya lettem. Az ezeregy éjszaka jutott az eszembe.

A papa persze észlelte a zavarom és elmondta, hogy ők nem arabok, hanem összírek, megmaradt sziget az arab tengerben. Katolikusok és a szokásaik gyakorlatilag európaiak.

A lányai Európában nevelkedtek. Több európai nyelvet beszéltek.

Hosszan ismertette, hogy a sírek a kereszténység első hívei közé tartoztak, ezért épült itt a híressé vált kolostor, ezért nyíltabb a nők viselkedése. Az egész délután emlékéit, amit ezzel a kedves családdal töltöttem, örökre a szívemben fogom őrizni. Számomra új etnikai csoport, kicsi ugyan, de egy valamikor nagy nemzet kultúráját őrzik, ápolják.

Nem emlékszem, a felesége miért nem jelent meg. Csak dereng, hogy már nem élt.

Még egy rendkívüli emberrel hozott össze a sors. A vásár bezárása után elkezdtem a helyi vállalkozók számláinak rendezését. Jön az asztalos, tanulmányozom a papírjait és csodálkozva emelem rá a tekintetem: a vállalkozót Sabo-nak hívják. Magyarázom, mi lepett meg, kérdezem, magyar származású-e? Magyarul „tailor” a neve. Rajta a csodálkozás sora. Tágra nyílt szemmel néz rám: már hogy lenne az, örmény. A szülei menekültek idáig a pogromok elől. Most ismét rajtam a sor, hiszen jól tudom: minden örmény neve ... jan-nal végződik. A kedves úr velem szemben tagad, azt mondja, hogy igen, a ...jan az általános szabály, de vannak ritka kivételek, és a Sabo egyike ezeknek. Minden milliomodik örménynek az alap-törvénytől eltérő neve van. Ilyen milliomodik ő is. Elkezdünk be-

szelgetni az örményekről, szerencsétlen, hányatott sorsukról, arról, hogy mi is, ők is mennyire szétszóródtunk a világban. Ő elmondja, a szülei miként menekültek el a Szovjetunióból, és telepedtek le Szíriában, én elmesélem, hány örményt ismertem moszkvai tanulmányaim alatt, megemlítem volt csoporttársamat, Ananyikjan-t és kedvencemet, Sarojan-t, a nagy amerikai mesemondót, és Sabo úr váratlanul sírva fakad, krokodílkönnyek gördülnek le az arcán. Megrendülten nézem, hiszen második generációs örmény, Szíriában született és itt élte le egész életét. Kínlódom kibőki még, hogy nem emlékszik a hazájára, soha nem járt ott, aztán könnyekbe fuladnak a szavai. Megfacsarodik a szívem. Igazam volt, hogy meghátráltam a spliti kikötőben?

Milyen hihetetlen erő is ez a honvágy!

Még egy utazást kell megemlítenem itt is, bár – miután Beirutba utaztam át – **Libanont** érinti, ezért részletesebben ott írok róla. A pavilonunk egyik exponátuma nagyon késett, és képtelen voltam kezelhető információt kapni otthonról, Libanonnal pedig, ahonnan érkeznie kellett volna, rettenetesen nehéz volt kommunikálni. A kirendeltség azt tanácsolta, menjek át taxival (!) Beirutba, és személyesen tisztázzam a helyzetet az ott székelő szállítmányozó céggel. Így is tettem.

Az utazás unalmas és fárasztó volt, de a határátlépést követő változások egyszerűen elképesztettek: a sivatag kertté vált, a szigorú szíriai pénzügyi szabályozást 12-13 éves fiúcskák váltották fel, akik óriási valuta-kötegekkel a kezükben rohantak hozzám, amik között forintot is felfedeztem. Megkérdeztem az egyik legénykétől, mennyiért vált forintot dollárra, és azonnal, szemrebbenés nélkül mondta – jó angolsággal – az úgynevezett *kereskedelmi árfolyamot*, ami tán a szíriainál is keményebb magyar pénzügyi rendszer bonyolult kalkulációs rendszerének eredményeképpen alakult. Hihetetlennek tűnt ez a rugalmasság!

A kirándulásokban elmerülve teljesen elfeledkeztem magáról **Damaszkuszról**. A feledékenység oka valószínűleg, hogy a várost – legalábbis ahogy most próbálom megerőltetni az agyam – eléggé futtában volt módom „bejárni”, sétálgatni nem igen tudtam. A rettenetes menekülttáborok mély nyomokat hagytak bennem, ezen kívül kevés dolog vetítődik most a lelki szememre. Érdekes módon az

első a mozgó kávéárus, akibe úton-útfélen, kereszteződésekben, különösen a Szuk környékén belebotlott az ember. Bronz tartályt cipelnek a hátukon, ami egyben kávéfőző is (ha az emlékezetem nem csal meg), amiből cső nyúlik előre, a kis csészéket tartalmazó kosárkához. Ordítóznak, a kávé ajánló valami mantrát adnak elő, szinte futnak, rohángásznak ide-oda, és az általuk felszolgált kávé pokolian erős. Eszembe jut a Szuk is, sajnos – elég szegényteljes dolog – a rómaiak Jupiter templomának romjaiból induló bejárata csak ködösen. Rá kellett néznem az Interneten előhívható fotóira, hogy rádöbbenjek: ez a Krisztus születése előtti években épült emlék romjaiban is bármely rómaikori épülettel összemérhető szépség. Maga a Szuk életében az első keleti bazár, és valószínűleg a legnagyobb is az általam látott összes között. A világon mindent megkap a vevő, amit csak el tud képzelni, de a legérdekesebb boltok a régiségekkel foglalkozók. Belépve egy legkevesebb 4 m magas, óriási antikvitás-„áruházba”, elámultam az asztalokon és a pár létező polcon uralkodó abszolút rendetlenségen: vas és acél, vörösréz és bronz, fa és textília, kerámia és porcelán, szép holmik és szemetek égígérő hegyekben. A bolt tulajdonosa vagy első embere azonnal ostrom alá vett, céloom és hazám iránt érdeklődve. Óvatlanul kiböktem, hogy magyar vagyok, lecsapott rám: „Barátok, nagyon jó barátok, 12,5% engedmény!” Úgy emlékszem, nem tudtam valami teljesen felesleges és használhatatlan holmi megvétele nélkül szabadulni.

Husszein elvitt a város közepén lévő műhely-központba is, azt hiszem, közvetlenül a Szuk mögé, ahol kellemesnek tűnő körülmények között, egymás mellett dolgoznak arab és zsidó mesterek. Vajon megmaradt-e ez a békés atmoszféra? Most beugrik a legfontosabb látnivaló is: az Omajjád (Umayyad) Mecset, másként Nagy Damaszkuszi Mecset. A Keresztelő Szent Jánosnak dedikált keresztény bazilikára épült 706-tól 715-ig. Lehúnyt szemmel és az általam készített fotóra nézve se látom azonban a világ egyik legnagyobb és legrégebbi mecsetét teljes méltóságában. Pedig a leírások és Internet-fotók varázslatos látnivalóra utalnak. Nem lehet véletlen, hogy az iszlám világ negyedik legszentebb helyének tartják. A hihetetlen területet elfoglaló imateremben tekinthető meg Keresztelő Szent János sírja, valószínűsítik, hogy a feje valóban ott van eltemetve. Csak leírásokból idézem magam is, hogy a szentet a muzulmánok is sa-

játjuknak tekintik! Még két rendkívül jelentős sír található a mecsetben, illetve a mellette lévő kis kertben: Mohamed unokájának, Husszeinnak (ugyancsak a fejét tartalmazó), és a kurd (!) származású Szaladinnak, Egyiptom és Szíria első császáranak a sírja, az utóbbi sikeres harcot vívott a keresztesek ellen. Három minaret díszíti a mecsetet, híres még az óra- és a kincstár-kupolája.

És elkövetkezett a pillanat, amikor búcsút kellett mondanom Szíriának, Damaszkusznak, a vásárnak, Husszeinnak. A kirendeltségek megkértek, vigyem el az éppen esedékes futárpostájukat (szigorúan titkos diplomáciai küldemény), amit a reptéren adnak át. A reptéren kaptak észbe, hogy a csomagot az irodában felejtették, megkérték Husszeint, rohanjon vissza, és próbálja meg a csomagot még a gép felszállása előtt elhozni. Elbúcsúztam Husszeintől arra az esetre, ha nem érne időben vissza. És tényleg nem találkoztunk, mire be kellett csekkolnom. Már a gép felé sétáltam a felszálló utasok sorában, amikor a kirendeltség egyik embere futva utólért és átadta a postát. Félúton jártam a gép felé, amikor meghalottam: valaki a nevemet kiabálja. A hang felé fordulok, nézek kutatóan visszafelé, látom, hogy Husszein áll a kerítés túloldalán, és kapaszkodik belé, mintha át akarna mászni rajta. Kilépek a sorból és futok vissza ehhez a jó emberhez. Kezet akarnánk rázni, de csak az ujjaink érintik egymást. Látom, sír, könnyek futnak le az arcán, suttog valamit... Ó, édes jó istenem, egy felnőtt arab, aki szolgált nekem! És krokodílkönnyekkel búcsúzik tőlem! Ilyet férfiembertől soha máskor, másutt nem láttam. Soha többé nem láttam viszont ezt az aranyszívű embert! Ha lehetővé válna, hogy találkozzam halálom előtt azokkal, akik közel álltak hozzám kicsit zűrösre sikeredett életem során, az elsők között lenne, akit meghívnék.

Be is csukhatom Szíria, Damaszkusz, Malula, Boszra, Homsz és Latakija kapuit, az országét, a városokét, amelyek – nem érdekes? – Nyugatot jelentettek számomra, az első pillantást a másként működő világba.

Egyetlen nagy hibát vétettem Szíriában: nem látogattam el Palmyrába, annak a királyságnak a romjaihoz, amelynek nő uralkodója volt. Keressenek rá az Interneten, érdemes.

Annyi év után nehéz értékelnem a Szíriában most zajló folyamatokat. Nehéz szívvel gondolok a kedves emberekre, az ottlétem óta

bekövetkezett fantasztikus fejlődésre. Félek, hogy növekvő ortodoxia lesz a megmozdulások egyik nemkívánatos eredménye. Nagy örömmel fog eltölteni, ha demokratizálódás és modernizáció (gazdasági és vallási) lesz a jellemző vonulat.

***

IRAK, 1982

egy diktátor és egy diktátor-jelölt áldozata

Irak, Irak: a 20. század egyik legszomorítóbb története. Mindössze négy vagy öt napot töltöttem ott az Irak és Irán között vívott szégyenletes háború vége felé. Az Intranzszmas kereskedelmi igazgatója voltam, a főnökeim küldtek – egy szakmérnök kíséretével – az iraki raktárkapacitás rekonstrukciójában való részvételünk lehetőségét tanulmányozni.

Hogy mi volt ennek a – mindkét félnek óriási áldozatokat okozott – gyilkos háborúnak a valódi oka, nem lehet tudni, felfogni. Allah nevében öltek halomra oldalanként több mint egymillió fiatal katonát, teljesen vétlen civileket, nőket, gyermekeket. Az anyagi veszteségek nagyságát sohasem fogják pontosan megállapítani, vagy publikálni. Az ok lehetett Szaddam Husszeinnek és csoportjának őrülete, de biztos léteztek „mélyebb” okok is, ami arra készítette az USA-t, hogy támogassa a diktátort és rendszerét, azt a diktátort, aki pár év múlva lerohanta Kuvaitot, és akit akkor meg kellett leckéztetniük, és akit a közelmúltban meg „kellett” támadniuk minden jogos ok nélkül. A jóbarát diktátorból az USA új vezetése szemében a „demokratikus világ” legfőbb ellensége lett. Mocskos politika, nem vitás! Hogy mennyire mocskosnak kellett lennie, arról meggyőződhetnek az Irak91 – a DVD-n olvasható – olasz web-lap magyar fordításából.

Az Irakba vezető útunk iszonyatos volt. Repülőgéppel érkeztünk a jordániai Ammanba, át kellett szállnunk olyan autóbuszba, amely a sivatag Jordánia, Kuvait és Irak által határolt semleges zónáján keresztül késő este ért **Bagdad**ba. (Vagy talán másnap reggel? Nem vagyok biztos benne.) A busz emberi normáknak nem felelt meg, épp-

hogy el lehetett viselni, a légkondicionálás (ami működött!) nem tudta elnyomni az izzó hőséget, a pihenők ritkák és undorítók voltak. Egyetlen egyszer szálltam le róla az egész út alatt, mert az első „megálló” minden képzeletet felülmúlt: abszolút koszos büfé, ahol kizárólag ragacsos csészékben felszolgált teát lehetett kapni, vagy vizet lehetett (volna) inni elviselhetetlenül szennyezett ciszternából, ráadásul közös használatba adott alumínium bögrével merítve belőle, a WC-kben (nem túlzok!) bokáig ért a mocskok. Szörnyű! A következő horror Irak határánál fogadott bennünket. Négy-öt-száz méter hosszú, tömör sor várt vizumokra és/vagy útlevelekre, valamint vámvizsgálatra. Valahogy, rendkívüli nehézségekkel birkózva – oda-vissza lökdösést elszenvedve – el sikerült intéznem, hogy külön, a tömegből kiválva kezeljenek kettőnket, de közben félszemmel, hál’isten jókora távolságból láttam, hogy a határőrök hosszú korbácsokat kellő kegyetlenséggel használva tartottak valami rendet a sorban, amelyben a férfiak mellett asszonyaik, gyermekeik és idős emberek is vártak a sorukra és sorsukra. Nem akartam hinni a szememnek. Ahogy írok róla, pontos, iszonyatos kép elevenedik meg – mint egy fotó – az agyamban! A kereskedelmi tanácsosi hivatal által foglalt szálloda mérsékelt színvonalat képviselt, de csodásnak tűnt a mesébe illő útunk után. A következő délutántól két intézmény hivatalnokaival tárgyaltunk, akik kedves, kompetens, angolul jól beszélő partnereknek bizonyultak. Természetesen arról tájékoztattak bennünket, hogy minden szigorú tendereztetéssel fog történni, de pár projektről adtak előzetes információkat. Bagdad nem viselte magán a háború nyomait, a közlekedés normálisnak tűnt, az utcák tele voltak emberekkel, az üzletek és bazárok mind élelmiszerekkel, mind technikai cikkekkel jól el voltak látva. Az általános koszt és elhanyagoltságot viszont nem értettem. Ebből a szempontból az utcák a bombayi Csór-bazárhoz hasonlítottak, és az aluljárók mozgólépcsői – a lehető legnevesebb cégek gyátmányai – nem működtek: a sok kosztól eltömődtek, leblokkolódtak. A város minden egyéb tekintetben kellemesnek tűnt, sok modern épület, Husszeinneк emelt emlékművek tarkították, széles utcák kötötték össze a fontosabb pontokat.

A visszaúttal szerencsések voltunk: a távozásunk előtti nap nyitották meg újra a repteret a polgári légiforgalom előtt, és bár kevés

járat indult, sikerült repülőgépen elhagynunk a várost. „Utcai harc-cot” kellett vívunk, hogy átjussunk a reptérnél várakozó tömeg, de ezt a mini-kálváriát nem lehetett az odaúthoz hasonlítani. Min-dig szálnalmat érzek az iraki nép iránt, amikor erre a néhány ott töltött napra, az azt megelőzően és azóta elszenvedett borzalmas szenvedéseikre gondolok. Embertelen, rettenetes!

És örökké sajnálni fogom, hogy nem tudtam meglátogatni a rendkívül fontos történelmi helyszíneket, Mezopotámia emlékhelyeit. Az Irodalomban utalok néhányra. El tudom képzelni a bagdadi Nemzeti Múzeum csodáit és az emlékhelyek varázslatos szépségét, miután többször láttam a berlini Pergamon Múzeum kiállításait, többek között Babilon Istar Kapuját.

Ennyi iraki emlékekkel a hátam mögött döbrent figyelemmel kísértem a következő két iraki háborút.

Egyértelmű volt számomra, hogy Kuvait lerohanását a diktátor Szaddam Huszsein embertelen, bűnös lépésének kell elkönyvelni, mégis felkeltette az érdeklődésem a Milánói Műszaki Egyetem tanulmánya az USA beavatkozásának okairól. A DVD-n grafikus részletet közölök a „Miért tör ki egy háború?” című műből, amely a „Modellek és természeti erőforrás-gazdálkodás” című kurzus anyagából származik, és „Az 1991-es Irak elleni amerikai támadás háttere” alcímmel is utal arra, melyik háborút veszi górcső alá. És biztat a tanulmány terjesztésére. (A DVD-n az irak91.pps-ből készült ábrát adjuk.)

Úgy érzem, elkerülhetetlenül utalnom kell a *második* iraki háborúként ismert (tulajdonképpen harmadik) fegyveres összetűzésre is, amely az USA terror-háborúja volt a legyengült ország ellen. Az eredeti írás a weblapomon „Stay at Home Uncle Sam” címszó alatt olvasható. Káromlásig menően vádoló – naplószerűen elemezve – az ifjú Bush-t és a mögötte álló katonai-hadiipari maffiát (angolul): www.amrita-it.com/stayathome.htm

Néhány mondatot ragadok ki és fordítok magyarra, hogy érzékeltessem, mi a véleményem az állami terrorizmus egyik leggaládabb akciójáról, a 21. század eddigi legnagyobb gyalázatáról.

Néhány bölcs figyelmeztetés, megjegyzés:

Egy diktátor megalázása bátor lépés, egy nép megalázása ostobaság, egy faj megalázása gyalázatos bűn.

A legbrutálisabb elnyomók is felszabadítónak hívják magukat, és a legostobábbak hajlamosak el is hinni, hogy valóban azok (mint teszi Bush).

Az USA *feltörekvő ország* – a világ egyszerű csendőre státuszából a *kegyetlen elnyomók* trónjára törekszik.

A politikusok és tábornokok hatalomvágytól betegek, pszichológusoknak kell ellenőrizniük őket.

A hétköznapi ember látása homályos. A politikusok – mivel többszörös szakmai tudatlanságtól szenvednek – vakok.

Az ember vadállattá konvertálásának legjobb eszköze az egyenruha.

A tömegek ostobák, de még mindig bölcsebbek vezetőiknél.

Az emberiség mind vadabb, az állatok zavart félelemmel figyelik őket. (Egy magyar költő, emlékeim szerint Váci Mihály jellemezte valahogy így a márt.)

Aki azt hiszi, tökéletesen igaza van, tökéletesen téved.

Egy hatalom, olyan elnökkel az élén, aki nem lát a jövőbe, és képtelen helyesen gondolkodni, most az egész világot akarja holokausztba taszítani. (Nelson Mandela)

Elkerülhetetlen ez a háború? – tettem fel a kérdést.

Meg is feleltem: *Igen, az! Miért?*

Mert belső okai vannak. Az USA-n belüli okai. Többet fel lehet sorolni: az akkor győztes befejezetlen háború Szaddam Husszein ellen; Szeptember 11; recesszió az Államokban; új fegyverek, amelyeket háborúban is tesztelni kell; az USA katonai vezetésének vérszomjas jellege (ha kell, használjunk nukleáris fegyvereket – kiáltanak fel a legkisebb konfliktusnál is!!!); és most a Columbia úrsikló szerencsétlen balesete (szakértők véleménye, hogy hozzájárul a háborús készülődés gyorsításához). Röviden: a fő ok, hogy a felső ve-

zetésnek szüksége van a **presztizse** helyreállítására, és ezért keresi az alkalmat erre. + az **olaj**, természetesen.

Igazságos lesz ez a háború? – kérdezek tovább.

És a válaszom: *Igen, elvileg az lesz!* Szaddam Husszein egyértelműen gazember. Igazságosnak ítéltető az eltávolítása.

De: (1) valóban veszélyes? (2) az emberi életekben és szenvedésben kifejezhető költségek megéri-e? A válaszom mindkét kérdésre: **NEM! NEM! NEM!**

És indokolom is a véleményem:

Az első kérdésre adott válaszom: Ne próbálja senki elmagyarázni nekem, hogy miután a puszta földig megverték, „beletaposták” a földbe, 10 év elég volt ahhoz, hogy a teljes gazdasági, katonai, akár milyen kapacitását helyreállítsa. Hogy a katonai arzenálját világhatalmi szintre emelje. Nonszensz! El tud rejtteni bármilyen tömegpusztító fegyvert? Olyan körülmények között, amikor kémrepülőgépek és ellenőrző csatagépek figyelnek minden mozdulatot, akár gyanús az, akár nem, az első Szaddam ellen folytatott háború óta? Amikor szatellitekről gyufásdoboz felismerésére alkalmas felvételeket készítenek, és földfelszín alatti természeti kincseket (olajat?) tudnak megkutatni? Ismét nonszensz! A másodikra: Nem, semmi esetre sem. Akármennyire is alkalmas az USA haderejének fegyverzete arra, hogy kizárólag katonai (vagy politikai?) célpontokat támadjanak, 200 000-nél több katona feltétlenül meg fogja gyilkolni gyermekek tízezreit, náluk is több asszonyt, még több ártatlan civil férfit, többszázezer katonát. **NEM, NEM!**

Írtam egy e-mailt az állami terrort vezénylő személyhez, Bush elnökhöz, kérve, hogy maradjanak otthon, élvezzék a Szeptember 11 miatt irántuk világszerte megnyilvánuló szimpátiát, ne okozzanak embertelen szenvedéseket az iraki népnek. Gondoltam, egy csepp csupán a helyzetet józanul megítélők tengerében, hadd olvassák. Nem vártam mást, mint amit kaptam: automata-választ, amiben megköszönték hazafias támogatásom. Így is jó, eljutott a Fehér Házba egy jajszó.

Mindent összegezve rögzítettem: aki az USA mellé áll az Irak ellen indított támadásában vagy ostoba, vagy gazember. Válasszanak, kedves honfitársaim, hová soroljuk magunkat?

Milyen eredménnyel fog végződni a háború? – kérdeztem.

És válaszoltam:

- Szaddam el fogja veszíteni a háborút. Megnyílik a lehetőség demokratikus állam létrehozása előtt.

- Százezrek fognak elpusztulni.

- Bábkormány fog hatalomra kerülni. Az etnikumok közötti, ilyen esetekben mindig lángra kapó harc nehezen lesz fékezhető.

- A terrorizmus nem fog eltűnni a térségből, sőt egy okkal több lesz, hogy az iszlám világ gyűlölje legerősebb ellenfelét (ahogy nem nagyon bölcs vezetői hívják országukat).

2006. október 15-ig követtem az eseményeket, a töménytelen aljasságot, ostobaságot, felraktam a weblapomra áldozatokat számláló szoftvereket, a gyilkosságokról készült fotókat. Ekkor legyintettem egyet: még így se lehet tenni semmit az abszolút világcsendőr hatalmának gerjedése ellen. A világ összefogására lenne szükség, ami messze, nagyon messze van, talán sohasem fog megvalósulni.

És most ugorjunk egy nagyot. Olvassunk bele együtt az Eszmélet folyóirat 89. számában (2011. tavasz) megjelent írásba: Dirk Adriaenssens: *Irak: a sötétség kora*. Terjedelmi okok miatt csupán néhány megállapítást idézhetek:

- "2007-ben hivatalos kormányzati statisztikák 5 millió iraki ár-vát tartottak számon. Több mint 2 millióan kényszerültek az ország elhagyására, 3 millió ember pedig az ország határain belül maradvá volt kénytelen elhagyni otthonát. Az irakiak 70%-a nem jut egészséges ivóvízhez. A munkanélküliség hivatalosan 50, a nem hivatalos adatok szerint 70%-os. Az irakiak 43%-a a legteljesebb nyomorban él. 8 millió iraki szorulna azonnali segílyre. 4 millióan éheznek, és lenne szükségük humanitárius segílyre. Az irakiak 80%-a számára elérhetetlen a hatékony egészségségyi ellátás." (60.oldal)

- "...az iraki nép jövője gonosztevők és nyereszkesdők kezébe került. (...) Irak természeti erőforrásait a nemzetközi olajipari cégek öt évtizedre előre lefoglalták." (61.oldal)

- „A tőke számára gyarmatosították az országot – ez pedig a legnagyobb fokú fosztogatást jelenti, egy gyilkos kapitalista laboratóriumot, tömegpusztító fegyvereket.” (61.oldal)

- "...az ország vagyonát 100%-ig a külföldi befektetők kezére ját-szották,..." (62.oldal)

- „Bármily hihetetlen, de az USA azt akarja, hogy az iraki kormány fizessen jóvátételt mindazokért a pusztításokért és gyilkosságokért, amelyeket az amerikai hadigépezet az országban elkövetett.” (64.oldal)

- „...immár két felmérés és három tudományos vizsgálat állítja, hogy a hivatalos adatok és a média becslései nem veszik figyelembe az iraki halálos áldozatok 70-95%-át. (...) ...azt biztos állíthatjuk, hogy egymilliónál jóval többen veszítették életüket e háborúban, a túlnyomó többségük különféle erőszakcselekményekben.” (69.oldal)

Ennyi elég, vagy talán sok is. Engem ismét, sokadszor sokkol. Borzasztóan félttem, mire fog vezetni ez a brutális agresszió, de legrosszabb rémálmaimon is túlszár a valóság! (2011.05.13)

***

LÍBIA, 1969-72

(Fotók: *Líbia könyvtár és alkönyvtárai, a fotókat elláttam névvel*)

Szerencsés voltam, a fenti időszakban két (vagy három) alkalommal, mindig két hónapnál hosszabb időt tölthettem Líbiában, mint a Tripoli Nemzetközi Vásár magyar pavilonjának igazgatója.

Tripoli kellemes város hosszú és zöld tengerparti sétányával, érdekes erődjével és benne múzeummal, a régi városrésszel, aminek keskeny utcáinak mindkét oldalát egyszerre meg tudja érinteni a közepén álló ember, és a szuk, ami igazi élénk piacként működött Kadhafi és ifjú társai puccsát követően még néhány évig. Találkoztam a fiatal katonacsoport mindkét vezető tagjával Kadhafival és Dzsaluddal. Talán egy, legfeljebb két évvel első kintlétem előtt vették át a hatalmat katonai puccsal. A királyt nem ölték meg, csak letaszították a trónról. Kis csapat, pár rendkívül fiatal tiszt hajtotta végre a gyors, vértelen akciót, Kadhafi talán 27, Dzsalud, a második ember 25 éves volt.

Kadhafi remek fickónak tűnt akkoriban. Jóképű, nyúlánk, sportos fiatalemberként maradt meg az emlékezetemben, szerintem a fehér lányok is pisiltek volna utána. Jól átgondolt politikai lé-

pés szerencsés kezdeményezettjei voltunk, mind Kadhafi, mind Dzsaszalud szalagvágás után zsinórban a magyar pavilonhoz jött. Hírek szerint utálták mindkét imperialista hatalmat, az USA-t, ugyanúgy mint a Szovjetuniót, de a szocialista elvekkel szimpatizáltak, így a kis szocialista Magyarországot tüntették ki nyitó-látogatásukkal. Kadhafi viszonylag kis sleppel érkezett, tempósan, de nem udvariatlan sietséggel nézte végig a pavilont. Az első alkalommal nem lehetett biztonsági embereket látni körülötte. Határozott, kiemelkedő egyéniség képe rajzolódott ki a fellépéséből. Úgy hírlett, hogy egyszerű beduin származását nem szégyelli, rendszeresen, egyik arab hírforrás szerint minden szabad hétvégéjét beduin szülei sátorában tölti, bogárhátú VW-en közlekedik, amit maga vezet. A második alkalommal már négy géppisztolyos baka kísérte, állítólag nemrégiben rálöttek a kocsijára, a karján meg is sérült. A bogárhátúról is leszokott.

Az elvei vegyes salátát képviseltek. Pozitívak: a nőket egy tollvonással felszabadította, csak Libanonban és Egyiptomban láttam ennyire európaian öltözködő, viselkedő nőket (legalábbis utcán és hivatalban); jól mulatott mindenki azon, hogy kidobott minden széket a hivatalokból, szorgalmasabb munkát remélve az álló helyzetben dolgozóktól, és valószínű nem téves az információ, miszerint ő volt a kezdeményezője az olajár drasztikus emelésének, ő tette gazdaggá az arabokat. Negatívak: Bevezette az iszlám törvénykezést, „humanizált” módon, kerengő hírek szetint nem bárdal vágták le a tolvajok kézfejét, hanem kórházban, orvosok (?) operálták le. Ábrándokat kergetett, talán nagyon bescületesen (még), talán már hatalomőrülettől vezérelve az egész arab világ egységesítését hirdette meg. Megírta nagyon ostoba „Zöld Könyv”-ét. Innen már minden furcsa: diktátorrá vedlés, aztán nyugodtabb kormányzás, aztán megbékélés a szomorú valósággal, aztán behódolás a liberális (!) kapitalizmusnak. Kevés bonyolultabb emberi lélek létezhet ezen a sárgolyón! Apropó: kidobott székek! Nemrég tanultam meg egy ki-mit-tud-show-tól, hogy honnan származik az idióta kifejezés, azaz inkább fogalom? A görögök hívták így a közalkalmazottait. És mivel azok nagyon ostobák voltak, elterjedt a világon a nagyon ostoba emberekre ragasztott idióta kifejezés. Kadhafi va-

lahol nagy ember lehetett, hamar azonosította a saját közalkalmazottait a görög idiótákkal.

És miért maradunk mi el Kadhafitól?

A világ ma Kadhafit a legrosszabb diktátorok egyikének tartja.

Az igazi baj akkor kezdődhetett, amikor *elkezdte hinni, hogy ő a bölcsesség és igazság egyetlen forrása. És ez maga a vég!*

Dzsalud ránézésre is jelentéktlenebb figura volt, akkor még halani-látni lehetett, azóta - azt hiszem - elhalványult a csillaga. Alacsony, szinte törpe termet villan fel, más semmi (pedig nem vagyok nőnemű, csak semlegessé varázsolt az orvostudomány). Ha minden igaz, kétszer találkoztam vele, az emlékeimben a következő sztori ragadt meg: Nyitófogadás, illetve komplett vacsora. Úgy tűnik most, a messzi távolból, hogy valami egyéb fontos hivatali elfoglaltság, mondjuk a később ismertetett miniszterhelyettes fogadása miatt elkéstem róla. A második fogásnál tartottak, amikor lihegve belibegtem, az ajtónállók nagy csodálkozására. Helyet mutattak egy asztalnál. A vacsora a második fogásnál tartott. Az előételt és levest bekaptam, de épphogy az orrom elé tették a finom illatokat árasztó báránysültet és megtettem első kés-villa manőveremet, amikor óriási evőeszköz-csörömpölésre kaptam fel a fejem. Megdermedt minden mozdulatom. Látom, hogy asztalszomszédaim intenek a pódium felé és felállnak, kapom én is magam. Látom, hogy Dzsalud és sleppje távozik. Felmerült bennem, hogy visszaülök és legalább a bárány-cafatokat eltüntetem az éhen maradt gyomrocskámban, de aztán felülkerekedett bennem a fegyelmezettség, nagyot nyeltem és elosontam a tömeggel együtt. A jelentősebb személyiségek látogatását előre jelezték. Kapom a soros levélkét a vásár PR-akárkijétől, holnap ekkor és ekkor megtekinti a vásárt az Arab Emírátságok Szövetségének elnöke. Riasztom a riasztandókat, a Nagy Vendég érkezése előtt kialakul a fogadósor, valami nem nagyon parázs vita kialakul a sor elején (hol másutt?), hogy kit melyik szentséges VIP-hely illeti meg, de pofozkodás nélkül rendeződik a Nagy Úgy. Jön a burnuszos, nagyon fiatal magasságos látogató, viszonylag kis uszály kíséri. Hozzám ér és nyújtja a jobbját. Egymás szemébe nézünk, én majdnem leülök: tükörbe néztem, az emír a másodpéldányom volt, ikrem. Ugyanaz a barna bőr, bajusz-kecskeszakáll, fekete szemek. Látom, benne is rezzen valami, de egy villa-

násnál többet nem érek meg neki, megy tovább. Szerteszét a nagyvilágban lebeghetnek ikertestvérek. Legalább egy mondat erejéig megállíthatná őket ez a fantasztikus azonosság! Három további találkozóra kell még kitérnem (nem feltétlenül ugyanabban az évben történtek):

Érdekességszámba ment az USA-pavilon igazgatójának a nyitás előtti napokban tett villámlátogatása. Odajött a pavilonhoz, engem keresett. Nem akart leülni, csak úgy, a pavilon bejáratánál gratulált. „Hihetetlen, hogy ilyen egyszerű eszközökkel, kézimunkával ilyen szép installációt tudunk varázsolni a pavilonba.” – mondta. Igen, így ment ez akkoriban. A nyugatiak nagyrésze, a cégek szinte kivétel nélkül hoztak egy-két járgány cuccot, összerakták a tartóelemeket, kész tablókat aggattak fel rájuk. Hogy esetleg nem volt annyira szép? Többnyire ők se mutattak rosszul. És fele fuvar költség, negyed idő és bérköltség, versenyképesebb az egész.

Meghatott az elismerése, kedves volt tőle, úgylát beinvitáltam a kis irodámba, megkínáltam Tokajival. Majdnem barátságot kötötünk. A fogadásokon mindig váltottunk pár szót.

Ugyancsak meglepő volt három formozai (tajvani) emberke látogatása, a pavilonjukat képviselték (mondták). Nagyon furának éreztem, mivel a két ország közötti kapcsolat akkoriban -273 C fokon állt. Jót csevegtünk, mert ők se tudtak jobban angolul, mint én. (A nyelvtudás egyik bizarr kínja, hogy aki jobban beszél nálad, az felhúz valamennyire magához, aki rosszabbul, az lehúz magához a sárba.) Nem okoztunk gondot egymásnak. Mintegy húszperces beszélgetés után megkértek, üljek közéjük, hogy csoportképet készíthessenek. Hezitálva fogadtam el a javaslatot, mert láttam, hogy cégem egyik embere „közelről figyelemmel kíséri” a történeteket. Semmi dolga nem volt a pavilonnal, az utaztatását nyilvánvaló ajándékként könyveltem el. Nyíltan büszkélkedett azzal, hogy „biztonsági ember”, ami – éppen ezért – nem igen lehetett. Az ember egyszerűen megszokja, hogy az ilyesfajta „besúgóktól” félnie kell a merev állami rendszerekben. Alig távoztak a tajvaniak, félrehúzott és kérdőre vont: „Nem tudod, hogy tajvaniakkal tilos érintkezni? Ráadásul hagyod magad lefényképezni, most ellenséges propaganda-eszközzé váltál.” Köpni lett volna kedvem, de visszafogtam magam. Az egyik legfontosabb esemény minden külföl-

di rendezvényen a hivatalos magyar delegáció látogatása. Ezúttal az egyik legtörpébb nagysággal hozott össze a sors: valami Kiss dereng, a KGM (fiatalabbak kedvéért: Kohászati és Gépipari Minisztérium) fő miniszterhelyettese. Pár napja volt nyitva a vásár, amikor megérkezett és tiszteletét tette vagy kétszer is a vásáron. Egy dolog vonzotta, a kaja-pia. A kirendeltségvezető azonnal jól leizélt, mert a Nagy Elvtárs kedvenc italából, az Egri Bikavérből nem maradt egyetlen üveggel se, megittuk a melósokkal. Szóvátette az első látogatása után a kirendeltségvezetőnek, amikor végigszaladt a picuri pavilonon, ami nem igen érdekelte. Az nem, de a felszolgált szendvicsek és italok aztán rendkívüli módon! Megkértek (Ő és a kirendeltségvezető), hogy kísérem el őket a szovjet pavilonba (oroszlátás), ahol vedelte a vodkát, meg zabálta a kaviárt. Aztán mentünk két szocialista és három nyugati pavilonba, amit elibe raktak, azt bedöntötte. Sült a képem, de nagyon!

Az akkor egyetlen magyar TV riportere, B., akinek a magyar pavilon sikeréről kellett riportot készítenie, megkért, szervezzek meg részére interjút Líbia zsidó közösségének főabbijával. Megtettem, de nem tudtam résztvenni a felvételen. B. elégedett volt: érdekesnek találta. Mi más lehetett volna? Maga a tény, hogy egy ortodoxabb fajta arab országban zavartalanul éltek zsidók, az kellett legyen.

Említettem már? Több magyar disszidens is dolgozott Tripoliban, akik 1956-ban hagyták el az országot, ezért megbélyegzetteknek tekintette őket a hivatalos magyar világ. Egy USA-béli olajvállalatnál, az Occidental-nál dolgoztak, amelyik uralta a líbiai olajkitermelést. Jó kapcsolatot ápoltak Magyarország Líbiában „álomásozó” hivatalos képviselőjével, így én is bátorkodtam érintkezni velük (bár még mindig bűnnek tekintették otthon). Egyikőjük még fordítani is segített valami későn kiérkező szöveget. Négyen voltak, egy olajmérnök, egy számítástechnikus, egy pap és a csuda emlékszik még, mivel foglalkozott a negyedik.

Mind a négy magyar (joggal) büszke volt elért eredményeire, jóvedelmére, életére, egyikőjük se panaszkodott honvágyra.

Az olajmérnök több dolog miatt maradt meg az emlékezetemben. Az egyik, hogy büszkén viselt egy nemesinek mondott előnevet, magyarázta, hogy ezzel gyorsan lehet érvényesülni az USA-ban. Jé, gondoltam, ki a fene hinné a tudományos világban élen-

járó és demokratikusnak hitt birodalomról, hogy ekkora marhák? A másik, hogy vele játszottam meg kisdéd játékomat. Túlontúl is dicsekedett, hogy annyira, de annyira jól érzi magát a túl- (óceánon túli) világban, egyáltalán nincs honvágya, hogy egy ilyen dicsekvése alkalmával feltettem egy cigányzene-lemezt a saját lemezját-szójára, mire könnyezni kezdett. Azóta, ha tehetem, hasonló próbatételnek teszem ki a külföldre szakadt és honvágytól mentességre büszke hazánkfiait. Többnyire kiderül, hogy igenis van honvágyuk. Különleges figura volta is megmaradt emlékképként. Klausztrófóbiás volt, mégpedig a legrosszabb fajta! Üvölteni kezdett, amikor beült mellém az anyósülésre és átnyúltam előtte, hogy lenyomjam az ajtaját záró fület: „Ne, ütni-verni fogok, ha lenyomod!” Aztán egyszer repülök valahonnan hazafelé, zürichi átszállással, felszállás után indulok a hátsó WC-hez, hát ott ül a folyosó melletti ülésbe süppedve a dühöngésig klausztrófóbiás barátom. „Hát te?” – vontam kérdőre. „Az egyetlen hely, ahol megszűnik a klausztrófóbiám: a repülőgép. Annyira abszurd helyzet, hogy értelmét veszti iszonyodni a bezártságtól.” Lehet, hogy azért virágzik az emberiség, mert ennyire abszurd börtön a Föld?

A számítástechnikus igazi magyar volt. Hamar kitalálta, hogy a szesztilalom élelmes és bátor ember számára paradicsom. Gyorsan csinált egy kis szeszfözdét a háza pinéjében és az egész nyugati kolóniát ellátta piával. Degeszre kereste magát. Igazi, nagy, vállalkozó magyar volt, kalapot le!

A nem pap harmadikkal pedig az történt, hogy a zárás előtt pár nappal rohan hozzám a pavilonba a felesége, hogy amint szabadulok, menjek el hozzájuk, mert súlyos beteg a férje. Ahogy szabadultam a pavilonból, mentem hozzájuk, bevezet hozzá. Falféhér arc, üres tekintet és mindenféle zagyaságot dadog. Hihetetlen sztorit mondott el a felesége: a betegség étvágycsökkenéssel kezdődött, majd erős szédülés jelentkezett, belázasodott, végül nem tudott felkelni, és teljesen elveszítette az eszméletét. Ott dolgozó külföldi orvosok is tehetetlenek voltak, csak sejtették, hogy valami féreg támadta meg az agyát. A feleség már nem kért tanácsot, segítséget, már nem volt rá szükség (tanácsot akart kérni, ott-hon hová érdemes vinni), mert megállapították, hogy valami trópusi betegség kínozza és akkor a legjobb a feleség szülőföldje, Dá-

nia, ahol van – éspedig híres – trópusi betegségeket kutató kórház. Másnap el is repültek oda. Később megtudtam, hogy nem tudtak segíteni rajta, valami féreg egyszerűen felzabálta az agyát! Többször hívtak, látogassam meg a szaharai olajmezőiket, és ma is hibának érzem, hogy nem szakítottam időt az utazásra. A cég egész olajmezőjét egyetlen, a tripoli központjukba telepített számítógép vezérelte és ellenőrizte. A vásárra akkreditált orosz újságíró mesélte, hogy Kadhafi orosz olajszakértőket kért fel, tanulmányozzák, át tudnák-e venni a líbiai olajkitermelés irányítását, ha államosítaná az ipart. Kiváló orosz csapat tanulmányozta a kérdést két hétig, majd elutazott, és senki semmire nem kötelezte el magát azóta sem. Ijesztő incidensben részesített az arab ortodoxia, amikor egyikőjük feleségét vittem haza a vásárról. Egy pillanatra meg kellett állnunk, hogy az esti fényben utat válasszunk egy kereszteződésben. Abban a pillanatban hatalmas furkósbottal rohanni kezdett felénk egy ór. A hölgy számára ismerős volt a szituáció, el innen, gyorsan, kiáltott rám! Megtanultam: ortodox arab országban, főként este, ne utazz egy kocsiban hölgygel.

A hihetetlen esetig nem érzékeltem, hogy a gyengébb nem iránti érzések ennyire rosszak lennének Líbiában, tele volt az ország dolgozó nőkkel. Az eset is rávilágított: a teljes felszabadulásuk még távol van. Ezt a véleményt erősítette az is, hogy ritkán jelennek meg férfiak társaságában, a nőknek többnyire csak a keze látható, amikor étkeket adnak be a ház urának és parancsolójának, vagy a „első”, felszolgáló szolgálónak.

A líbiaiak nagyon büszkék magukra. Akárkivel váltottam erről szót, mind meg volt győződve róla, hogy líbiaiak nem lopnak. Az előforduló lopásokat a szomszéd országokból munkára érkezők követik el. Ez a meggyőződés annyira erős volt bennük, hogy lehetetlen volt nem elhinni.

Majdnem baráttá vált két ott dolgozó palesztin. Nem lehet nem megemlékezni róluk.

Minden bizonnyal nem az én érdemem, az elődeimé is, és főként üzleti érdek: kiváló volt a kapcsolat a pénzünket kezelő Barclays Bank osztályvezetőjével (vagy annak megfelelő rangú emberével). Alacsony, köpcös, kopasz, jovialis úriember volt, amikor csak beléptem a bankba, mindig előkerült, üdvözölt, érdeklődött, hogy

mennek a dolgok? Nem rejtette véka alá, hogy palesztin. Mint ahogy a banktisztviselők, a szállítmányozó cégek alkalmazottainak többsége is vagy egyiptomi vagy palesztin volt. Az elutazásom előtt három nappal bejelentettem, hogy zárjuk le a számlát, a további kiadásaimat már készpénzzel intézem. Meghívott barbeque-ra. Először hallottam ezt a szót, először élveztem a laza, kertben költött vacsorát. Vittem valamiket, talán virágot is, úgy dereng, hogy a damaszkuszi szírekhez hasonlóan a hölgyek is megjelentek. Óriási meglepetésben részesített: búcsúzkodás közben egy kis szőnyeggel ajándékozott meg. Csupa szív emberek, ez nem tartozott a kötelező üzleti udvariasság körébe.

Palesztin volt az a tejfelesszájú doki is, aki megszabadított végbelem egy kis begyulladt darabkájától. Kezdődött azzal, hogy amikor begyulladt, az egyik ott élő és dolgozó magyar felesége beajánlott az őket is ápolgató lengyel orvoshoz, akitől először kaptam kiváló nyugati gyógyszert, Venoruton-t, ami rendberakott. Aztán akkor-e vagy a következő évben üstökös sebességgel jött a fájó dudor, úgyhogy a város maszek sebészéhez zavartak. Arab. Tisztességes rendelő, de dísztelen és gyengén bútorozott. Gatyá le, tüzetes szemle. Na, feküdjön ide oldalvást – mutat egy falmelléki priccsre –, kiégetem. Minden hajamszála azonnymódon az égnek állt, ismertem már '59-ből, mit jelent ez a műtét. Budapesten, neves orvos szikével metszette ki: egy hét széklet-visszafogás ópiummal, aztán keserűsítő, figyelmeztetés, hogy elájulhatok (vannak, akik...), aztán még napokig ápolják az ember hátsó felét, közben zárkarend a kórházban. Doktor, nem megy, nekem be kell fejeznem a pavilont, két hét múlva (saccolom most) meg kell nyitnunk. No problem – mondja ő. Van asztalos a munkásai között? Persze, van. Akkor válasszon ki vele egy akkora rétegelt falemezt, mint amekkora az autója ülése és folytassa nyugodtan a munkát. A holnapi napot azért hagyja ki. Fogott egy bazi tűt, három négy szuri, aztán mutatja az izzó forrasztópákát, ez a jó fegyver, meg egy csipesz villan. Még érzem, ahogy húzogatja az átkozott dudort, aztán csak a perzselt disznó kellemes illatát érzem. Két-három perc, valami sebkenőcs és ragtapasz rá, csak mára, mondja, holnapra már nem kell. Számla, fizetés, *hálász* (kész). Ha emlékezetem nem csal, már a szállodáig én vezettem, nincs arrafelé villamos, meg, ha taxin mentem volna,

akkor is csak ülök... Hát ennyi ez a kis sztori. Nyugaton tanult, modernebb módszert alkalmazott, mint a jó kórházban otthon. És az azóta en bloc terroristának kikiáltott értelmes etnikum tagja volt!

Mit akarok még a palesztinokról mondani? Azt hiszem semmit. A fél arab világ értelmiségét adták-adják. Beszámoltam bankárról, banki-szállítmányozási hivatalnokokról, orvosról, hallomásból tudom, hogy az oktatásban is nyakig benne vannak. Csak a Bush-féle szellemi elmaradottak, CIA tíz-százmilliárdokkal együtt nem tudnak semmit az arab világról. A bőröm cigányos színe megkönynyította számomra baráti kapcsolatok létesítését színesbőrűekkel, így arabokkal is. Többször néztek arabnak. Tripoliban előfordult, hogy megállított az utcán egy fiatalember, arabul kérdezett valamit, majd böködni kezdte a mellem, úgy véltem, nem hiszi el, hogy nem beszélek arabul. Bár tudtam volna!

Az amerikás magyar barátaim erőltették, hogy feltétlenül autózzak el a Szaharához, ha már itt vagyok a közelében. Ez belefért: fél napra szabaddá tettem magam, és átautóztam az igen érdekes Atlaszon a mintegy 150 km-re lévő Szahara széléhez. A hegyek egy része pontosan úgy nézett ki, mint Amerika kanyonjai. Piciny települések tarkították az utat. Az egyiken átvezetett az út szerpentine kanyarja, lassan kocogtam és próbáltam megfigyelni a miniatűr kávézó előtt üldögélő és csevegő férfiakat. Nő sehol. Maga a Szahara széle egészen más világ, mint azt az ember ismerni véli. Óriási lapos, homokos területeket vártam, ezzel szemben kis, vörös sziklából álló dombokat és köztük rejtőzködő dűné-jellegű homokos részeket találtam. A hegyeket elhagyva az útról eltűnt az aszfalt, csupán a szikla-sivatag lehangosult sávjává változott. Alig tudtam vezetni az autót, úgy rázta a köves talaj a kormányt, míg el nem száguldott velem szemben két arab egymás után. Hoppá, valami titkuk van, ha száguldani mernek. Fokozatosan gyorsítottam, 70 km/óránál úgy remegett a kormány, hogy ütötte a kezem (sose fogom keményen a kormányt, mégis), majdnem feladtam. 90 km/óránál hirtelen megszűnt a vibrálás. Ez volt a titok, az út kövei olyan távolságban voltak egymástól, hogy a kerekek ezen a sebességen nem estek közéjük. Tudom, hihetetlen, de így igaz.

Nem lehet úgy búcsúzni Tripolitól, hogy ne szóljon a krónikás a *gibli*ről. Most olvasom, hogy a sirokkó vagy számum líbiai neve. Illetve líbiai és tunéziai. Arabul déli szelet jelent.

Furcsa és ijesztő! Az arabok tudják vagy megérik, mikor tör rá a városra, figyelmeztetik az idegent: ne hagyja el a várost, ez a gibli ideje. Másnap fölkel az ember és nem érti a fényt: fátyolos, mintha függönyt húztak volna az ablak elé. Kimegy az utcára, és a horizontot fényesnek, de ködösnek látja: a Nap nem tudja áttörni a homokfelhő törekeny falát. Amikor felemeli a fejét a horizontról, sápadt Holdnak látszik. A vándor még mindig nem sokat ért a varázslatból, mert minden nyugodt, csendes.

A fátyol színe lassan változik: elkezd vörösödni az ég alja, a szín átmelegszik narancsba, majd sárgába, a fátyolkoszorú terjedelme percről percre nő. Üresednek az utcák, csuknak be a boltok, húzódik félre az útból az élet. Pedig nem tornádó vagy hurrikán, az ereje közepes, de amint – egy óra múlva – megjelenik a színen, megkeveri az egész atmoszférát: betakarja az épületeket valami sárgás-piros függönnyel, nem látni húsz méternél messzebbre, sőt, csúcsidejében talán tíz a határ. Nem lehet nyitva tartani a szemet, mert a homok éles fájdalommal telíti, a homok örlődik a fogak között: az ember megfordul és hazarohan a szállodába, ahol a szoba padlóját és a bútort is máris vékony réteg vöröses por takarja. Az ajtók, ablakok gyenge akadályok a számára, bepréseli a homokot mindenhová, amikor méltóságteljesen visszavonul, a lakásokban is sárga minden. Ha egy bútort elmozdítanak, szőnyeget felemelnek, ott marad a homokmentes lenyomata.

A gibli három-négy napig tart. A harmadik nap csendesedik a szél, a Nap áttetszik a porfelhőn, néha villan az égbolt kékje is.

Ilyen enyhülő szakaszában indultunk el Leptis Magnára a második évben. Az út egyharmadát szinte tapogatózva tettük meg, aztán erősödött a homok-átfújás az úton. Autósok nyilván ismerik a hóátfúvást. Pontosan ugyanaz az érzés, csak nem fehér valami kúszik előtte az úton keresztbe, hanem sárgászöld. Eltűnt az út, meg kellett állnunk, kockáztatva, hogy valaki bátrabb belejön a kocsiba. Álltunk így legalább 20 percet, mire lassú vánszorgással előlapkodott két fényszóró a szemközti sávban. Rávártunk, amíg nem láttunk néhány métert és nem indult meg a nagyon

ritka szembeforgalom. Újabb félóra múlva felszállt a köd, azaz enyhült a szél annyira, hogy közepes sebességgel eljutottunk Leptis Magnába. Amikor kiszálltunk, ott rajzolódott a hátsónk nyoma az ülésen. Nem ajánlom senkinek a kísérlet ismétlését, a gibli nem tűri a tréfát.

Majdnem elfeledkeztem a *szukról*, röviden szólnom kell Keletnek erről a fantasztikus piacáról. A tripoliszi akkor még híres volt: antik tárgyak, különleges műtűrök, textiliák, bőrárúk, fadaragások, bronz holmik, könyvek és arany. Arany hihetetlen mennyiségben és féleségben. Akkoriban még egyértelmű volt, Kadhafi még nem jutott el a bazar kisöpréséhez, hogy ha Líbia és ajándék, akkor az arany. Nem szerettem soha a nagyon divatos aranytárgyakat, de azt hiszem, igényre kerestem egy bizonyos függőt. Nézegettem a sok aranyat, az aranysoron egymásba értek a kis, boltok alig nevezhető fülkéi. Több mázsa arany lehetett mindegyikben. A „kirakatokban” nem találtam. Beléptem az egyik fülkébe, egyedül egész jól elfértem benne. Mindjárt rátértem a lényegre, próbálom magyarázni, tört angolsággal válaszolok az eladó és rakja elém sorban a függőket. Rázom a fejem, magyarázom újra. A fejéhez kap, azt mondja, várjak, és kirohan. Nem is értettem, sőt két-három perc után belém állt a pánik: itthagytam sok mázsa arany közepén, visszajön és megvádol, hogy egy kilót elloptam. Itthagyni se lehet, mert még gyanúsabbá válhatok. El nem hitte az ember, hogy ilyen fokú bizalom létezhet a világon, nálunk biztos lába kelt volna valaminek. Jön, széles mosoly az arcán és teszi elém a keresett jószágot. OK, rólam is lehullik a fagyos maszk, fizetek és közben magyaráznám, hogy így itt meri hagyni a boltját? Nem is érti, megkönnyebbülten távozik.

Évekkel később a szukot átépítették modern bevásárló központtá, amiket nem szeretek sehol a világon: tönkreteszik a vásárlás játekát, és a kis boltok tömegét. A szuk csak egyik áldozata volt a modern, vidám város ortodox iszlám központtá alakításának. A valaha híres Kaszinót és a kuplerájokat már nem láttam, Kadhafi azonnal felszámoltatta őket.

Valószínűleg hitetlen gyaur (több, általános ateista) voltomból ered a vallások iránti kíváncsiságom: hogy az istenbe hihet az emberiség jórésze – igaz, fogyó hányada – valami természetfeletti

erőben, amelyik, azaz inkább aki ezt a földi mocsarat létrehozta, irányítja, mifene. Hogy közelebb jussak az arab emberek gondolkodásához, meg megértsek valamit az iszlámból, úgy döntöttem, veszek egy angol Koránt. Jobb formájú könyvesbolt a régi városmag szélén, a szűk utcákban barangolást és ámuldozást befejezve találok rá. Belépek az üvegajtón és mondom a középkorú, jóképű boltosnak, hogy mit keresek. OK, mondja, nézegessem csak a boltját egy kicsit. Nem értettem, mire jó ez az elterelő hadmozdulat. Nyílt az ajtó és belépett egy arab, kért valamit, aztán távozott. Nézek a boltosra, magyarázza: szigorúan tilos Koránt nem muzulmánoknak eladniuk és a vevőnek birtokolnia. Ha lebuknék, be ne valljam, hogy tőle vásároltam, mert nagy bajba keverem. Kétnyelvű, mondja, arab-angol és mutatja a szép, kívül-belül kalligrafikus, bőrkötéses könyvet. 1862 oldal. Nem mondhatnám, hogy sokat olvastam el belőle, de bele-beleolvasva megállapítottam, hogy rendkívül sok a hasonlóság a Bibliával. A Biblia gyökereiből nőtt ki, nem úgy, mint a zoroasztrianizmus még nehezebben megszerzett szent könyvei, amiket igyekeztem alaposabban megrágni és amik saját kútfőből fakadnak.

A Korán tilos volt az idegennek, az idegen ital, a szesz pedig a hívóknak. Kadhafiék felsorakoztak azon mafla nagyságok közé, akik nem olvasnak történelmet. Abszolút szesztilalmat rendeltek el, pedig megtanulhatták volna, hogy az csak a banditizmus szülője. Kivételt képeztek a diplomáciai testületek, amik évi kvóta erejéig importálhattak szeszt. Csakhogy nagy hibát követtek el: a kvótát üvegben állapították meg. Nosza, pár hónapon belül megjelentek Líbiában a két-három, majd 5, végül 10 literes üvegek. Nem tudom, mikor jutott el Kadhafi fülébe ez a gyalázat, sokáig működött a rendszer.

Az életet több apróság tett élvezhetővé Tripoliban. Kedveltem az olaszos éttermeket. Belép az ember egy keskeny terembe, köszön – “marhaba szidi, kif halek” (jó napot uram, hogy van?) –, leül egy asztalhoz és két percen belül elé raknak salátát és iható vizet. Csak ezután kérdezik meg, mik a további óhajai? Az étkek általában zamatosak voltak, nagyon értettek a birkához, és – biztos jól emlékszem – a szigorú alkohollalom ellenére sört mindig felszolgáltak.

Eszembe jut az is, hogy egyszer, egyetlen egyszer megpróbáltam az útszélén árusított arab teát. Este volt, hűvösödött az idő. Ko-

szos, guggoló, fázós alak kiöntött egy 2-3 cm³ méretű kerámia kupicába valami fekete levet, akár kávénak nézhette az ember. Nem telt el 20 perc és olyan szívdogogást kaptam, mintha a pulzusom megkészsereződött volna.

Az első kintlétem alatt még léteztek idegennyelvű feliratok, utcanevek, a másodikra már gyakorlatilag eltűntek. Micsoda felháborodást váltott ki, legalábbis a magyarokból! Képviseletből, disszidensekből, a mi gárdánk több tagjából egyaránt: micsoda barbarizmus, azt várják, hogy tanuljon meg a világ arabul? Nekem se tetszett, kétségtelenül nem bölcs lépés, hiszen elszigetelődesi tendenciát és idegengyűlöletet jelzett, de nekem Magyarország (hetvenes évek!) jutott eszembe, néha mondtam is: ha egy idegen hazánkba téved, mit mond neki az étterem, vasútállomás, villamos vagy akár a Közért, kocsma... Barbarizmus...

Minden bizonnyal a nem nagyon régi függetlenné válás feletti öröm egyik kifejezési formája volt a lépés.

Ennek a ténynek a fontosságát fejezi ki egy kétségtelenül érdekes emlékmű: amikor az ember elhagyja a régi várost, az út jobb szélén, de még az útfelületen emelt sírkőbe ütközik. A Líbiából végleg távozó olasz gyarmatosítók tankja által halálra taposott utolsó líbiai áldozat emlékére emelték a tett színhelyén.

Búcsúznom kellene lassan Tripolitól, de újabb és újabb mozzanatok villannak az agyamban!

Kint vagyok a reptéren, várok valakit vagy valakit. Megjelennek az első fecskék egy másik gép utasai közül, köztük egy hórihorgas, elég sötét képű, hosszú talárba öltözött férfi, óriási bőrönddel a markában. Pár lépésre a kilépőtől megáll, lecsapja a bőröndjét és nagy fekete szemével keresgél. Öt-hat felnőtt és több gyerek lép elő a várakozók közül és megállnak vele szemben, 2-3 lépésre karéjt alkotva és farkasszemet néznek. Hoppá, de fura, rá vártak és nemhogy nem ölelkeznek, de nem is üdvözlük a távolból érkezettet. Közelebb lépek magam is és figyelek: szertartás következik! Pár szót értek csak meg arabul, meg tízig tudok számolni, mégis nagyon odafigyelek, mi hangozhat el, mi történik egy ősidőkből megmaradt üdvözlési szertartás koreográfiájából?

Nem tévedhetek: a távolból érkezett végigkérdezi, kivel mi van, hogy van? Biztos, érzem-értem, hogy a jelen nem lévő öregek iránt

is érdeklődik. Nevek hangzanak el, amiket pár szó követ csupán. Tömör válaszokat kap, arcjátékot, gesztikulációkat, fejet, mellet érintő ujjakat. Csodálatos, döbbenetes erejű színjáték és élet! Öt-hat perc csupán, a titok ilyen idegen számára nem nyílik meg, mégis belelát az ősi kultúra rejtelseibe. Felejtethetlen! A távolból érkezett végez a számbavétellel és lép egyet előre. Mint vezényszóra hozza lépnek előbb a felnőttek, aztán felkapja az egyik gyereket, a másikat, valaki felveszi a bőrröndjét, és az immár vidám sokaság elindul kifelé, haza valahová ebben a nagy országban.

Idegen világból csöppentem ide, csak a Damaszkuszban töltött idő nyújt valami segítséget. Igyekszem megtanulni valamit a nyelvből, a kommunikáció egész jelrendszeréből. Valami már Damaszkuszban is ragadt rám, de lassan megtanulom a legfontosabb szavakat: szalam alejkum (hm, a mai napig nem tudom, pontosan mit jelent, mindenesetre az egész arab világban általános üdvözlés; most megnéztem: béke legyen veled); és fontos tudni, hogy a válasz a fordítottja: alejkum szalam; marhaba, szidi (= jó napot, uram); mahszalama (vizszontlátásra); sukrán (= köszönöm); afoán (= szívesen); kif halek? (= hogy van v. hogy vagy?); koisz, behi, hamdurillah (a hogy vagy kérdésre többnyire mindhárom szót elhadarják, = jól, megvagyok, ahogy Allah akarja, a szóvégi illah az Allah); bukra (= holnap, de az arab világban ez akár egy hetet is jelenthet); hálász (és hangtalanul, többször egymást súrolva összeütdött tenyerek = kész, vége, mehetsz). Milyen hatalmas kapcsolatépítő ereje van, ha az ember az arab üdvözlés gesztusát is megtanulja: a jobb kézfejjel lazán megérinti a homlokát, az ajkát, majd a szívét és utána tenyérrel felfelé rövid mozdulatot végez az üdvözölt személy felé. Pontosán követhető a jelentése, fentebb leírtam, de ismétlésre méltó: a tudásom, gondolataim, a szavaim és a szívem a tiéd! Találkoztak már szebb üdvözléssel? Eleinte csak ismerősöket mertem így üdvözölni, aztán mikor láttam, hogy nem okozok vele zavart, sőt értékelik, első találkozások alkalmával is használtam. Sok kedves mosolyt varázsoltam az üdvözöltek arcára. Az már mellékes, hogy ha autót vezetve az ember kavalkádba kerül, kinyújtja a karját és három ujját összecsukva felfelé tartja a kezét, illetve kis fel-le integetéssel jelez, azonnal tisztul körülötte a levegő, a jelrendszer ugyanis nyugalmat kér. Talán nem

nagyképűség, ha állítom: kedveltek Arábiában. Az egyszerű emberek is, akikkel sűrűn érintkeztem, a vámhivatal ügyintéző hivatalnokaitól kezdve az éttermi pincérekig barátként kezeltek. Melegsívvű, igazán kedves népek. Csak barátként kell közeledni hozzájuk! A saját gárdánk tele volt nagyszerű emberekkel, Dóri, Szántó Attila, Kiss Laci, valamennyien többet nyújtottak a kötelezőnél és baráti hangulatban tudtunk együtt lenni, dolgozni. Többszörösen gúny tárgya voltam számukra. Rövidesen mondogatták, hogy fékezve előzők. Olyan tempósan mentem bele ugyanis előzésekbe, hogy a végén fékezniem kellett. Egyszer meg a tengerpartra mentünk, kicsit pihenni, sétálni és ott eszembe jutott, hogy megmosom a kocsit (micsoda marhaság: sós vízzel!). Közel mentem a vízhez és ekkor derült fény arra, hogy a sós víz nem elég, a hullámok gyors tempóban mosták ki a kerekek alól a homokot. Ha nagy szerencsémre nem jár arra egy teherautó, amelyikkel ki tudtam húzatni a kocsit, bizony elmerült volna a dagályban. Alig írtam le a kihúzatást, felvillant, hogy lehet, a gárda segített kitolni a lassan süllyedő kocsit. Milyen hálátlan is tud lenni a memória! Évek múlva is emlegették a tengervízben kocsimosást!

Meglátogatta a pavilont az egyik főnököm is. Fázott, mint a kivert kutya. „Életemben nem fáztam úgy, mint itt, a sivatag szélén.” – panaszkodott. Igen, rohadt hideg volt, ha az ember nem mozgott. A vásár március első napjaiban nyitott és egy hónapig tartott, a végére felmelegedett az idő. De az előkészítés, építés február elejétől folyt. Megérkezik az ember Tripoliba és olyan szállóban telepszik le, amelyik kőből és márványból épült, és nem fűtik, bizony ki-kirázza a hideg. Nem fagyott odakint, de tizenfokok voltak és a kérésre beállított hőszűrők nem sokat nyomtak a latba. Megsajnáltam, mozgattam. Megnéztük a múzeumot, megkérdezte, mi itt az igazi látnivaló. Kinek mi. Nem tudom, miként alakult, a sivatagot választotta. Biztos hatott rá a tájleírásom, jobban elmeséltem a kanyonokat, mint most fogom. Az út egy Tripolitól délre húzódó hegyvonulaton vezet a Szaharába. Nem tudom a nevét, Atlasznak mondták, lehet, hogy az is, bár térképeken az Atlasz valahol Tunézia keleti határánál fejezi be a hosszú létét. Mindegy is, lehet, hogy egy gyermeke csupán Atlasznak, egy fáradt nyúl ványa tapogatja a keleti végeket. Átvágni rajta viszont gyönyörűség. Keskeny, de elvileg aszfaltozott út vezet

át rajta. Egy darabig síkon fut, aztán szerpentinként kapaszkodik fel a magasba. Egy-egy tükanyar mellett fecskefészek falucskák bámulnak le a völgybe, a házak előtt üldögélő férfiak. Az asszonyok bizonyára dolgoznak. A hegyoldal itt is és a túloldalon is meredeken szakad le a lent kanyargó száraz vederbe, amelyben azonban megkapaszkodnak valami tüskésnek tűnő bokrok. Jócskán halad az ember nyugatra, mígnem eléri a pontot, ahol gátszerű valami vezet át a szemközti hegyoldalra. A hegyoldalak magassága biztos elmarad az amerikai kanyonok falaitól, a völgy is keskenyebb lehet, de a látvány teljesen visszaadja a csak filmekről ismert amerikai képet. Mikor folyt itt utoljára akkora folyó, amelyik ki tudta vájni ezt a fantasztikus medret? Az út ereszkedik lefelé és elfogy az aszfalt, hengerelt kősvatag fut tovább. A svatag most is – a főnökömnek is – csalódást okoz: az ember óriási lapos távlatokra készíti a szemét, lelkét, ezzel szemben változó méretű kövekkel kitapétázott homokdűnék rajzolják a tájat. Kősvatag ez, itt a széleken.

Ugyanúgy csodálkozott, mint én az első utam alkalmával. A kanyonon, a kis fecskefészek településeken, de főként a Szahara nagyon nemvárt arculatán.

GHADAMES, LEPTIS MAGNA, SABRATHA:

Tartozom még három olyan helyszínnel, amelyeket a jelen politikai köztülmények mellett is feltétlenül látni kell. [Figyelem, ezeket a sorokat a forrongások előtt évekkel írtam, kizárólag a rendszer diktatorikus voltára utaltam.]

Elmondok néhány bevezető gondolatot.

Teljesen értetlenül álltam a tény fölött, hogy senki egy bűdös szót sem említett nekem arról, hogy Líbiában ilyen csodák léteznek. Pedig hát jártak ott előttem mások is a Hungexpotól, ráadásul a Kadhafi-féle arabosítási-izlamosítási törekvések előtt. Arról mesélt valaki, hogy milyen vidám ott az élet, hogy Tripoli tele van night club-okkal, kupikkal, milyen jól lehet vásárolni, ömlik az arany. De hogy három olyan látnivaló van Tripolitól elérhető távolságban, ami a Világörökség része lehetne, illetve rég ott volna a helyük, csak ott szereztem tudomást. Kadhafiék bűne valószínűleg, hogy azóta se kerültek fel a világturizmus térképére. Rendkívül elszomorító!

Leptis Magna és Sabratha római település. Ezekre kint élő (diszsidens) magyarok hívták fel a figyelmem. Leptis Magna mintegy 200 km-re keletre, Sabratha 80 km-re nyugatra esik Tripolitól.

LEPTIS MAGNA (LEPCIS MAGNA, LEPCIS MAGANA NÉVEN IS ISMERT)

Leptis Magna külön könyvet érdemelne, de nem az én tollamból, mert csak futtában tudtam megismerkedni vele. Amikor először említették, egyszerűen nem hittem el, hogy Líbiában olyan római kori település található, amelyiknek a méretei nagyobbak, mint bármelyik más római helyisége a világon, beleértve egész Itáliát is. Ennél is fontosabb, hogy szépségét, a rómaiak tudományát tekintve se sorolható sokkal hátrább.

Majdnem elfeledtem megemlíteni: a fentebb leírt homokvihar harmadik napján érkeztünk autóval Leptisbe, amikor még fátyolos látás zavarta a látvány érzékelését, ami azonban így is fantasztikus volt: valamikor virágzó város maradványai, olyan jól megmaradt utcákkal és terekkel, amelyek könnyedén konvertálhatók lennének modern város közlekedési hálózatának kiépítéséhez. A romok legalább harmadának a falai egy méternél magasabbak. Számos épület megőrizte eredeti felépítését, a padlózatuk a természet bementató mozaikokkal kirakva szinte érintetlennek látszottak, márvány falburkolati táblák, padok és magas – sokszor a mennyezetig érő – falak csodálhatók meg.

A város vízrendszere hihetetlen. A hideg- és meleg fürdők épsége, szépsége, nagyvonalú gazdagsága utólérhetetlen. A „Hadriánusz fürdői” nevet viselő komplikált építmény annyira jó állapotban maradt fenn, hogy minden részének funkciója felismerhető. A nagy nyitott uszoda (natatio) hatalmas és gyönyörű enteriőrrel akár ma is díszére válna a világ bármely előkelő szállodájában, a márvány padozatú és korinthoszi oszlopokkal büszkélkedő hideg fürdő (frigidarium) meglepően szép. Az átjáró-boltozat a meleg terembe (tepidarium) vezet, ami a forró fürdőhöz (caldarium) hőszigetelő, hőcsapda előcsarnokkal csatlakozik. Nem lenne nehéz teljesen rekonstruálni ezt a fürdő-komplexumot, és ma is használni, mintha nem 1600 évvel ezelőtt hagyták volna hátra a rómaiak. Valószínűtlen látványt nyújt a WC-padok sora, amelyeken ülve

- mint minden római városban - hosszas csevegéssel töltötték az idejüket a politikusok és polgárok. A WC-k csatornázata - mint az egész városé is - majdnem teljesen ép, használatra kész.

A számtalan érdekes épület közül most hármat tudok jól felidézni: a Fórumot, a Bazilikát és az amfiteátrumot. A Fórumban nem nehéz elképzelni a valamikori nyüzsgő életet.

A templom telis-tele van kövekkel, az épület építőkockáival, szobrok és az oltár maradványaival, ezen a rendezetlen tömegen felülemelkedve azonban jól kirajzolódik a Bazilika óriási mérete és pazar szépsége. A magas falak mellett pompás oszlopok sorakoznak, mindkét oldalon oldalhajók bontakoznak ki a romokból, az épület közepe pedig igazi katedrális-hajó, mintha keresztény templom lenne.

Az amfiteátrum, amit - mint említettem - porködben láttam, nem tartozik a legnagyobbak közé, több nagyobbat és épebbet láttam, mint itt, Leptis Magnában, de sajátos, akár bájosnak mondható szépsége így is lenyűgöző, utánozhatatlan: a tetején állva az egész város látványa nyílik meg, ha pedig lesétál az ember a színpadhoz és visszanéz, az üléseket fedő lapok színe kifényesedik, majdnem mintha szízárványba nézne a látogató.

Beleszerettem Leptis Magnába. Ne feledje, kedves olvasó: nemcsak méreteiben, hanem szépségét tekintve is felülmúlja a többi római települést.

SABRATHA

Sabratha kisebb, egészében jóval szerényebb, más a karaktere is. Tengerparton van, közeledve az első falaihoz megérezni a tenger lehetétét. Itt is sétálhat a látogató az utcákon és tereken, de azok nem hasonlíthatók a leptis magnaiakhoz, és az épületek is sokkal romosabbak, közelebb állnak a római birodalom európai csodáihoz. Egy építmény azonban megérdemli a Tripolitól megteendő mintegy 80 km-t: az amfiteátrum. Annyira jó állapotban van, hogy szinte hihetetlen: két évezrede használaton kívül áll a tenger partján. A színpad és a falak, oszlopok mögötte valószínűtlenül érintetlenek, az auditorium félköríve használható lenne különösebb beruházás nélkül. És méreteit tekintve hatalmas. Izgatottan sétáltam körülötte,

benne, fel a lépcsőkön és vissza, és ámuldoztam az építők fantasztikus ügyességén, művészi tudásán. Hiányzott viszont Husszein, nem volt, aki énekeljen.

GHADAMES

Most pedig mesevilágba vezetem, kedves olvasó: a tuaregek fővárosába. Azért mese, mert alig beszélnek már róluk, a kis népcsoportról az arab óceán közepén. Senki sem ismeri az eredetüket, és mivel ijesztő a megjelenésük, a kegyetlenségükről szóló regék félelemmel töltik el a földi halandót, ha érintkezésbe kell lépnie velük.

Nem is lelkesedtem nagyon, hogy elfogadjam a Vásárigazgatóság egynapos Ghadames-i kirándulásra szóló meghívását. A Líbiában működő egyik amerikai olajtársaság magyar alkalmazottja beszélt rá: ki ne hagyjam ezt a rendkívüli lehetőséget. Csatlakoztam a lelkes csoporthoz: pavilonigazgatók, a Vásárigazgatóság két-három képviselője, újságírók és a vásár PR-hivatalnoka, alacsony hölgy. Nem létezett még út Tripoli és Ghadames között, jugók vagy csehek építették éppen. Buszon utaztunk a reptérig, ahol rozoga lépcsőn másztunk fel az előálló DC3-ra. A két amcsi pilóta széles mosollyal köszöntötte a belépőket. Valóban mulatságos volt felszállni egy ilyen, a II. világháború előtti gépre.

Istenem, milyen szerencsém van! Szőrföltem tegnap az Interneten, és találtam egy Ghadamesről szóló lapot. Idézek belőle: „Közel a ponthoz, ahol Líbia, Algéria és Tunézia határai összefutnak, a modern Ghadames-nek mintegy tízezer lakosa van. A lakónegyed két részre oszlik: a régi és az új városra. A régi város az oázisban helyezkedik el, míg az új várost az oázis feletti száraz lejtőn építették. A régi város 1986 óta lakatlan. Nem hagyták egyszerűen ott, a mai napig fontos szerepet játszik Ghadames lakóinak életében. A legforróbb nyári napokban az új város lakói visszatérnek eredeti lakhelyükre, árnyékot és húst keresve.” (Irodalom: LibyaOnline)

Én még érintetlen Ghadamest láthattam! Mintha a semmi közepén lett volna. Út – mint említettem – nem volt, a reptér kifutójával a sivatag jól lehangerezett sávja szolgált, az épülete egyszemélyes bádogkunyhó volt, mellette szélzsák libegett. A városhoz a te-

mető mellett kellett megtennünk párszáz métert. A sírokat háromszögletű kövek jelezték. Az önkormányzat épülete előtt hórihorgas tuareg harcosok fogadták az érkezőket. Rossz szokásom szerint az elsők között érkeztem oda, megálltam velük szemben, kicsit félve: csak a szemük villog két méter magasságból. Tetőtől talpig feketébe vannak öltözve, az arcuk és orruk is be van bugyolálva, így védekeznek a Szahara finom porától. A baljukon csillogó törlóg, fokozva a harcias megjelenést. Örömmel fogyasztottuk a felkínált frissítőket, majd egy helyi zenekar, ősi arab hangszereken valami könnyűzenének tűnő dallamot kezdett játszani. A társaságot kísérő arabok táncra perdültek, hívogatva a vendégeket is. Engem a PR-menedzser kért fel, nem lehetett elutasítani. A fotónk másnap reggel megjelent Tripoli központi lapjában. Következett a város bejárása. Felejthetetlen! Kis lépés a Földön, de nagy lépés visszafelé az emberiség történelmében, egy nép kultúrájában. A várost nem tudom másként leírni, mint egy jórészt a föld alá süllyesztett és csak részben föld felett megjelenő hatalmas hangyabolyt. A hangyabolyba vezető lejtős utak utcákká, majd alagúttá keskenyedtek, és egy kis, központinak tűnő térbe torkolltak. Ha jól emlékszem, az alagút-szakaszban mindkét oldalon kapuk nyíltak, ahonnan sikátorok vezettek a lakás-csokrokhoz. Ezek a lakások egészen más valamik voltak, mint amihez mi, Európaiak, vagy a gazdag országokban – mérsékelt éghajlaton – élők szoktak: a belépő központi szobában találta magát, nagyon tiszta helyiségben, ahol mindent, a padlót, falakat, a fal melletti padokat csodálatos szőnyegek borították. Valami bűvönyílással kisebb, a központinhoz tapasztott, mintha valamivel magasabb szinten elhelyezkedő szobákba lehetett jutni. Ablak sehol! A lakás közepén kürtő nyílt az égre, levegőhöz és fényhez juttatva a lakóit. A város egész szerkezete a helyi emberek bölcsességét sugározta, akik minden lehetőséget elkövettek, hogy védjék magukat a sivatag közepének fantasztikus hőségétől. Okos, rendkívül okos, forró égővi országok modern építészeinek a régi Ghadames minden porcikáját tanulmányozniuk kellene.

A város üresnek látszott. A terecske egyik sarkában három-négy férfi ült és beszélgetett, az egyik alagút-folyosó kiszögellésében pedig kis csoport asszony dolgozott, cséphadaróval. A nők azonban egy pillanat alatt eltűntek, amint észrevették a közeledő embereket.

Következő látnivalóként az oázis tava szolgált, az volt az érzésem, hogy a város tetején ül. Modern motorcsónak úszott rajta, a partjánál kikötve. Meglepő, szinte tréfás ellentétnek éreztem.

A városnézést követően tekintélyes sátorhoz sétáltunk. Leültettek bennünket a sátron kívül, frissítőket kínáltak, majd a tiszteletünkre szervezett tevelovaglás verseny kezdődött az orrunk előtt. Hat-hét teve vett részt a versenyen, gyorsan mozogtak, és valószínűleg a sebességnek köszönhetően nem imbolyogtak, nem látszott rajtuk a „sivatag hajója” mozgás. Az egyik megbotlott, felbukott, a lábát törte. Agyonlőtték. A „lovasa” zúzódásokat szenvedett, percekben belül szirénázva érkezett érte a modern mentő. Külön érdekességgel szolgált asszonyok egy csoportja, akik harci kiáltásokkal, helyesebben visítózással kísérték az eseményt. Elszigetelt csoportot alkottak, összedugták a fejüket, gazdag mintázatú, tarka ruházatot viseltek és az arcukat kendővel takarták el.

A látogatást a sátorban felszolgált ebéd zárta. Itt igazolódott véglegesen, hogy az első pillantásra annyira ijesztő óriások mennyire aranyos, barátságos emberek! A gazdagon díszített sátorban minden vendég mögött állt egy tuareg, vigyázva, figyelve a rá bízott vendég minden mozdulatát, rezdülését, hogy minden kívánsága teljesüljön. Fantasztikus élmény! A fogások is kiválóak voltak. Asszonyokat viszont közel sem engedtek a sátorhoz. Szegény teremtések.

Óriási kegye az életnek, hogy Líbiában járhattam és értelmes útikalauzaim voltak.

A Líbiai forrongásokról azonnal határozott véleménnyel voltam. Le is írtam a „Beteg emberiség, mocskok világ és filozofikus gondolatok az 'Egy félkegyelmű lázálmai'-ból” című könyvembem, amit 2011. március 31-én fejeztem be. Idézem, és kiegészítem három mondattal.

„És íme, újabb gyalázat! Már az írás lezárásához készülődtem, amikor napok alatt háborúba kergette a világot a világcsendőr terrorista nagyhatalom és valamikori nagyhatalmi státuszát sirató,

mindenre kész két csatlósa. Csatlakozott hozzájuk pár ostoba ország. Nem véletlenül köztük van a volt elnyomó: Olaszország. Alibit találtak: Kadhafi, a diktátor. Tényleg az, és nagyon elrepült fölötté az idő. De az igazi tét megint az olaj. Az olaj, amin úszik Líbia, és ami itt is – Irakhoz hasonlóan – nagyságrendekkel könnyebben és ezzel olcsóbban termelhető ki (vagy szerezhető be), mint a támadó, újra gyarmatosítani óhajtó országokban, vagy mindenütt a világon. Gyalázat! És az ENSZ BT ezúttal viszonylag könnyedén áldását adta az állami terrorizmus újabb bűnös lépésére. Páran tartózkodtak ugyan az áldásadástól. A fontosabbak: Kína, Oroszország és a múltja miatt nagyon bölcsen Németország. Az új világcsendőr, az egyedüli szuperhatalom – Obamával az élén is – átgázol mindenen. Csak három fontos problémával nem kalkulálnak a terror-hatalmak: - Azzal, hogy alibi ide, alibi oda, megint a fehér faj gázol bele egy színes ország belügyeibe. És ezt hamar le fogják reagálni az arabok. Az Arab Liga már visszavonta a támogató nyilatkozatát. (Hülye ez a fehér ember, de nagyon!)

- Azzal, hogy alibi ide, alibi oda, megint magukat kereszténynek valló hatalmak taposnak bele az iszlám egyik országába. Amelyik Kadhafi puccát követően azonnal felszabadította a nőket, és ahol évtizedek óta nem uralkodtak szélsőséges iszlám eszmék. Ezt az egész iszlám világ sérelmezni fogja. Kadhafi már nyugodt lélekkel bélyegezheti ezt a támadást új vallásháborúnak.

- Végül azzal, hogy alibi ide, alibi oda, nem tudhatják ezek az olajszomjas vadak, mit fog képviselni a most hazafinak tartott felkelő gárda. Csak imádkozni lehet, hogy ne szélsőséges eszementeket segítsenek báb-hatalomra. Végül megjegyzem, hogy az akció főparancsnokságát át akarják, azaz biztosan át is adják a 'védelmi tömörülés' nevet viselő NATO-nak. Kellett nekünk ez a NATO?"

És a három mondat: A fentebb írt felkiáltás óta a NATO vette át a 21. század Irak utáni legszennyesebb háborújának főparancsnokságát: gyilkol, békés, védtelen embereket is, megölte Kadhafi egyik fiát és annak három gyermekét, lerombolt egy lakóházat, a romok alatt gyermekek is halálukat lelték. Likvidálni fog egy diktátort a sok közül, mert ő éppen útban van a NATO vezérűrüjeinek, akik olaj-haláltól féltik országaikat, azok tőkéseit. Szégyen és gyalázat! Itt az ideje, hogy kilépjünk a NATO-ból: *a most aljasul kiöntött vér ránk is fröccsen.*

Végszó Líbiáról és egész megveszekedett világunkról: A Hágai Nemzetközi Bíróság *elfogatási parancsot adott ki Kadhafi ellen*. Bebizonnyította, hogy a nagyhatalmak szolgálatában áll. Ezek meggyilkolásával vádoltakat – egyébként helyesen – életfogytiglanra ítél, az alibiként szolgáló mini-diktátort elfogatja, ugyanakkor a nagy tömeggyilkos hatalmak vezetőit futni hagyja.

Emberiség, hagyj fel minden reménnyel!

***

IRÁN, 1976

az USA célpontja

(Fotók: *Irán könyvtár és alkönyvtárai*)

Iránt Indiából nyári szabadságra utazva sikerült útba ejtenünk a feleségemmel. Az országot Shah-in-Shah Reza Pahlavi, a 20. század egyik legkegyetlenebb diktátora tartotta kézben. Az USA hön szeretett gyermeke volt. Ismétlem: *kegyetlen diktátor, akit az USA támogatott*. Nem tartozott az emberiség történelmének legrosszabbjai közé, csupán párezer embert öletett meg és mindössze néhány százezret börtönözött be (iszonyatos börtönökbe), csak ezrével kínoztatta honfitársait, és jóléti programokat is bevezetett, de kegyetlen diktátor volt. Nem a fejlesztési programjai miatt nyerte el az USA támogatását. Az okoknak gazdaságiaknak, politikaiaknak és geopolitikaiaknak kellett lenniük.

Egy hetet vagy a körül sikerült ott töltenünk. **Teherán**ba érkezünk, jó szállóban, a város közepén szálltunk meg, a legtöbb fontos látnivalót gyalog el tudtuk érni. Nem okozott nehézséget felfedezni a biztonsági rendfenntartó erők embereit. Bár polgári öltözetet viseltek, a zakójuk alól kitüremkedett a Colt nyele. Majdnem minden utcasarkon találkozott egy példánnyal az ember. Egyikőjüktől megkérdeztem, merre kell mennünk, hogy megtaláljuk a Shah-in-Shah kincstárát? Tökéletes angolsággal válaszolt, és pontos útvonalat írt le.

Teherán legizgalmasabb látnivalója ugyanis – a Demavend hegy havas csúcsán kívül – a *Shah-in-Shah kincstára* (Koronaékszerek Múzeuma) volt, amit az egyik bank (Central Bank of Iran) méter vas-

tag páncélajtókkal védett páncéltermében lehetett megtekinteni. Az arany, ezüst, drágakövek, koronák és trónok mennyisége több volt, mint amit az ember meg tud emészteni. Az egész kincstár mesevilágnak tűnt. Példaként felsorolok néhány felbecsülhetetlen értékű darabot: Pahlavi 1924-ben (!), a bukhara emír volt ékszerésze által készített koronája (3380 gyémánt + többszáz egyéb kő, gyöngyszem); a 182 karátos Daria-i-Noor gyémánt, a ma Angliában „állo-másozó” Koh-i-Noor párja; Nader Shah 26 733 drágakővel díszített trónja, amit a Shah-in-Shah is használt ünnepélyes alkalmakkor.

Isfahan volt az út második állomása. A város rendezettebbnek tűnt, talán nyugodtabb is lehetett, az ősi műemlékek izgalmasabbak, és az 1001 éjszaka megismételhetetlen, páratlan szőnyegek szemkápráztatók. Annak ellenére, hogy egyszerűen utálok vásárolni, órákig sétálgattunk a szőnyeg-piacon. A szőnyegek egyik (uralkodó) színét képtelenség elfelejteni: nagyon világos szürke, mint a vibráló ködfátyol a felkelő nap fényében, mint a halotti máglya első, még hezitáló füstje. Szépséges, gyönyörűséges!

Isfahan méltán leghíresebb történelmi műemléke a Péntek Mecset, másként a *Masjid-i-Jomeh Isfahan*. Perzsia timuri és türkmén korszakai minden dinasztiája és uralkodója emlékeinek kincsesháza, és egyben fantasztikusan szép és érdekes építészeti emlék. Az első épületet a 10. században emelték, és az építkezés megállás nélkül tartott a 14. század második feléig. A kapuk mozaik-díszítése, a kupolák csempézete gyönyörű, a színek még olyan élők, élénkek, mintha a csempéket tegnap gyártották volna. Az egyik imafülke stukkó mintázatát Irán egyik legbámulatraméltóbb stukkó-munkájának tartják.

A város központi teréhez, a *Maidan-i-Shah*-hoz érve földbe gyökerezett a lábunk. A teret körbevevő épületek, a mecset és a többi emlékmű oly csodálatosak, hogy hosszú percekig egyhelyben topogva ámuldoztunk a látványon. Ez a tér önmagában reprezentálja a perzsa birodalom gazdag örökségét. Három itt látható emlékművet, csodát említek meg: a *Masjid-i-Shah* vagy másként a King's Mosque (az uralkodó mecsetje) a Szafavid (Safawid) művészet egyik kiemelkedően pazar alkotása és nagyszerű példája az Isfahan akkori dicsőségét sugárzó briliáns építészetnek. A Chehel Sotun vagy Negyven Oszlop Csarnoka ma a perzsa festészet és ke-

rámia-művészet múzeuma, eredetileg az uralkodó szórakoztatására és fogadótermeként szolgált. A Luftullah sejk mecsetje (Maszjid-i-Sheikh Luftullah) viszonylag kis szentély, de valódi gyöngyszem, amelyben Isfahan fal-mozaik művészete csúcsára érkezett.

Számunkra a téren található kis üzletek sora is érdekes volt, különösen a már említett, hihetetlenül szép mintázatokkal gazdag szőnyegek boltjai. Ő, majdnem elfeledkeztem a szállóról, amiben laktunk. Az uralkodó anyjának, *Khan-i-Madar-i-Shah*-nak a karavánszerájából alakították át a Shah Abbas Hotel nevet viselő mostani luxusszállodává. A hotel lobby-jának padlózatát mintegy 30x15 m méretű, az előzőekben leírt hamuszürke szőnyeg borította, alig tudtam levenni a szemem róla, amikor beléptünk. A hotel keleti pompát sugárzott, beleértve a belső udvar kertjében elfogyasztott – bizony nem olcsó – vacsorát. Aki Iránnal ismerkedik, és éppen megengedheti magának, ne hagyja ki a programjából.

Shiraz az egyetlen város, amely túlélte az ősi hatalmak háborúit, most Fars tartomány fővárosa. Nem tett ránk akkora hatást, mint Isfahan, nem találtuk különösebben szépnek. Az utcák, házak öregnek és nem kielégítően ápoltnak tűntek. Az ősi műemlékek egy része akkor fél-romos volt, több valamivel jobb állapotnak örvendett, voltak, amelyek úgy néztek ki, mintha az idő vasfoga egyáltalán nem érintette volna őket, néhány tökéletesnek látszott, mint ha egy-két évtizede emelték volna. Feltétlenül érdemes valamennyit meglátogatni. Sorolom a fontosabb látnivalókat: Maszjid-i-Vakil, Shah-i-Cheraq, Maszjid-i-Atik, Maszjid-i-No és Khan's madrasah. Itt is utánozhatatlan élvezetet jelentett a város szőnyegeinek a tanulmányozása: a minták, színek olyan gazdagok, hogy tanulmányozásuk közben az ember elveszettnek érzi magát.

Persepolis mindössze 65 km-re volt Shiraztól. Életem *legforróbb pontja*, elképzelhetetlenül, leírhatatlanul tombolt a Nap. Taxival déltájban érkeztünk, a napsütés süttött, égetett, a levegő reszketett, mint aszfaltutak felett a hajnali pára, és száraz volt, köpni-nyelni nem lehetett. Nem emlékszem a pontos hőmérsékletre, de árnyékban is 50 C fok felettinek mondták. Hatalmas zsebkendőt áztattam át csap alatt, és a fejemre tettem, öt percen belül csontszáraz lett. Valószínű az elviselhetetlen szárazságnak köszönhetjük, hogy az ősi főváros romjait nem találtuk annyira izgalmasnak, mint amit

vártunk tőle. Azt se zárom ki, hogy a romok túl nagy területen voltak szétszórva, egyszerűen képtelenség volt messze elbarangolni a bejárattól.

Az emlékezetemben kevés maradt meg: a terasz és a hozzá vezető monumentális lépcsősor, a „Száz Oszlop Csarnoka”, Artaxerxes II. és III. sziklasírhelyei. Sajnálom, a memóriám ezúttal eléggé cserbenhagyott, jegyzeteket pedig nem készítettem. Jobb, ha befejezem ezt az ismertetést.

***

EGYIPTOM, 1975 (ÉS 2004)

(Fotók: *Egyiptom könyvtár*)

Egyetlen alkalom, két nap, két éjszaka, szabadságra hazatérőben Indiából. Rosszul kezdődött, Bejrút-ban kellett átszállnunk, de hiába vártunk, a csatlakozó járat nem indult. Lassan kiderült, hogy Kairó nem fogad, homokvihar miatt. Voltak tapasztalataim homokviharokkal, reménytelennek láttam a dolgot. Több óra várakozás után mégiscsak elindult a gép. A kairói reptér felé közeledve hiába igyekeztem tájékozódni, a sárgászöld homokon kívül nem lehetett semmit se látni a gép ablakából, azt azonban érezni lehetett, hogy rendkívüli óvatossággal „tapogatózik” be a reptérre a pilóta. Ügyes volt, kifejezetten puhán értünk betont.

A „hál’isten, ezt is megúsztam” tipikus esetén estünk túl.

Késő este lett, mire egyiptomi földre tettük a lábunkat, a taxi fényszórója majdnem üres utcákat vetített elénk. A homokvihar csudamód nem sok nyomot hagyott, sőt, mintha nedves fényben ragyogott volna az aszfalt. És tisztaságot, India után elképesztő tisztaságot sugárzott a város, a hűvösnek tűnő levegőben pedig mély lélegzeteket vehettünk. A bombayi kollegák által javasolt elég pocské szállodában – a tisztaságérzet hatására – nekiestem az első csapnak és ittam, ittam. Nem is lett semmi bajom.

Mit is írtam a weblapomon?

„Az első kerülőnk Egyiptom és Görögország volt, mindkettő csodáktól duzzadó ország. Mégis, India hatására számomra a meg-

lepetés fordított volt: mind a piramisok, mind az Akropolis eltörpült India csodái és saját hírük mellett. Nem úgy az egyéb látnivalók. A kairói Nemzeti Múzeumhoz nyitás előtt érkezünk és záráskor úgy kellett kizavarni bennünket. Pazar, elképesztő kincsek, kiváló betekintés a többezer éves múltba. Először éreztem meg, hogy az izomláz tényleg lázzal tud járni. A múzeum-látogatás utáni nap repültünk át Athénba és ott egész délelőtt lázasan feküdtem, hogy délután tudjam folytatni a talpalást. Görögországban pedig a szigetek ejtettek ámulatba bennünket, a bájuk igazán megejtő.” Összeboronáltam Görögországgal, de a lényeg, hogy Kairóban tényleg ezt éreztük: az izgalmas, nyüzsgő, minden keleti érdekességet felvonultató város, szuk-jával, mecsetjeivel együtt nem tűnt az indiai csodákkal egyenrangúnak. Lehet, hogy az idő rövidsége nagyban hozzájárult ehhez az érzéshez, hiszen ha csak a jelentősebb múzeumokat sorra járta volna az ember, biztosan komolyabb rálátásban részesült volna az egyiptomi kultúrára. A Nemzeti Múzeumról (érdekes, hogy ez a név rögződött bennem, pedig mindentűtt Egyiptomi Múzeum néven szerepel) írtakhoz nem sokat tudnék hozzátenni, illetve külön tanulmányt kellene írnom róla, annyi kincset, tudást, történelmet rejt magában az épület. Fellapoztam az akkor használt útikönyvet és 15 oldalt tölt meg a termék egy részének, a kincsek töredékének a leírása. Végigjártam a múzeumot, de nem értem, hogy sikerülhetett, legalább 71 termet foglal el zsúfolásig a kiállítási tárgyak elképesztő tömege. Igaz, a reggel 8 körüli nyitáskor már ott vártunk, és délután 5 körül utolsókként kergettek ki bennünket. [Megpróbáltam tisztázni a múzeum nevét: többnyire Egyptian Museum-ként emlegetik, de egyértelműen ugyanaz a múzeum szerepel Egyptian National Museum-ként is.]

Különleges érdekesség a kopt múzeum (Coptic Museum), illetve templom (Abu Szeifein) a régi városrészben. Az ott bemutatottak teljesen meglepően gazdag képet adnak még azok számára is, akiknek vannak fogalmai a korai kereszténységről, a koptok jelentőségéről.

Újragondolva az egyéb látnivalókat, a piramisok, különösen a sírkamrák, az azokhoz vezető utak rendkívül izgalmasak. A szfinx is varázslatos szépség. Láttuk a szfinx köré szervezett „Son et Lumière” játékot, ami elbűvölő. Maguk a piramisok is világcsodák,

mind építészetileg, mind a királyok múmiái köré varázsolt történelmi, művészeti és vallási emlékeket tekintve.

Ha lehetősége teremődik Egyiptomba látogatni, feltétlenül látogasson el azonban a Memphis–Szakkara piramisokhoz, sírokhoz, Luxorba és Alexandriába. Kairóra is szenteljen jóval többet, mint nekünk sikerült, számtalan mecset és keresztény templom mellett csak két múzeumot említek meg, amelyek feltétlenül figyelmet érdemelnek: az Arab Múzeum (Gayer-Anderson Museum) és az Iszlám Művészetek Múzeuma (Museum of Islamic Art). Számomra már pótolhatatlan veszteség, hogy mindez kimaradt a kényszerűen rövid programunkból. Minden bizonnyal nagyobb örömmel emlékeznék Egyiptomra, ha sikerül azokat is látni. Felfoghatatlan az ókori Egyiptom gazdagsága. Akármerre jár az ember Európában, minden volt nagyhatalom múzeumaiban talál egyiptomi kincseket. Én csak a londoni British Museum egyiptomi kincseiből mutatok be néhányat (Nagy-Britannia – London – *British Múzeum könyvtár*), de Franciaországban, Németországban, a cári Oroszország fővárosában is ámulatra méltó emlékeket őriznek.

A feleségem – megérdemelt munkadíjhoz csapott jutalomként – nélkülüm is járt Egyiptomban. Helyette a „Márti – 2004” *alkönyvtára* mesél az útról.

*

Egyiptomban indult el az Arab Tavaszként is ismert felkelés-láncolat. Nincs határozott véleményem, csak azok mellé állok, akik szerint valószínűtlen, hogy az egyiptomi forradalmárok külső „buzdítás” nélkül, spontán megmozdulásként keltek volna fel. Nyugatnak el kellett távolítania azt az embert, aki pedig partnerük volt az Izraelt támogató politikájukban, de az utóbbi időben szembehelyezkedett velük, amikor Iránt a szuronyukra tűzték. Félek, meg fogják még bánni, érzésem szerint ortodox bábokat segítenek hatalomra.

***

LIBANON, 1969

vallási gyűlölködés, arab torzszalkodás és Izrael áldozata

(Fotók: Libanon könyvtár)

Másfél napot töltöttem Bejrútban pár hónappal az ostoba belháború kitérőse előtt.

Vásárnyítás előtti napok, valami fontos hiányzik és a beiruti szállítmányozótól nem kapok épkézláb választ a sürgetéseimre. Azt tanácsolja a kireneltség, hogy menjek át Bejrútba taxival (!), és személyesen tisztázzam a helyzetet. Semmiség – mondják – taxival pár óra. Taxival? Két ország között? Nem hiszek a fülemnek, de ráadom a fejem. És a hihetetlen igen egyszerűen lejátsszódik és nem is drágán. A délutáni órákban érkezem, és most nem hiszek a szememnek: döbbenetes a két ország közötti különbség. Szíria – bár a szívem csücske – gyakorlatilag sivatag, itt-ott kúsznak a homokon kis, lapos bokrok. Libanon viszont virágzó kert. Ahogy elhagyom a határt, úgy zöldül ki minden, úgy tisztulnak az utak, úgy simul ki az aszfalt. Fejlett Európa, Svájc. Bejrút pedig Párizs.

Szíriában szigorú ellenőrzés alatt működött a pénzügyi rendszer, Libanon viszont teljesen szabad országgént funkcionált, és nem csupán ebből a szempontból. Szabad nők, luxusszállodák és strandok a tengerparton, a világ egyik (a párizsi mögött másodiknak mondott) kaszinó, síelés néhány kilométerre Bejrúttól.

Percek alatt átlépek a határt, megrohamoznak a tizenéves kölkök, valutaváltásra ajánlkoznak. Huszonféle pénznem-csomag a kezükben. Kíváncsiságból megkérdezem az egyik pöttöm üzletembert: mennyiért váltana forintot? Tudja kapásból! Az akkori bonyolult valuta-deviza rendszerünkből mondja a kereskedelmi árfolyamot.

A szálloda, amiben megszálltam (a szállítmányozó foglalta le) négycsillagos, kiváló létesítmény volt, de nem az én pénztárcámhoz illő. Belelapoztam a szoba-szolgálat étlapjába, és azonnal be is csuktam. Egyetlen lágytojás egy kerek dollárba került volna. Kisétáltam az utcára és falatozóban reggeliztem.

Mielőtt a tárgyalásra mentem volna, sétáltam egyet a modern, fényes, tiszta és gazdag városban, amely elvárásolt szépségével és nyugati ragyogásával. A szállítmányozónál fiatalember fogadott, a vezérigazgató helyettese.

Az első kérdésével az iránt érdeklődött, angolul, franciául vagy németül szeretnék-e beszélgetni. Három idegen nyelv 30 év körüli korban! Az angol és francia természetes Libanonban, mindkét nyelvet általánosan és az értelmiség anyanyelvi szinten használja, de honnan a német? Elmondta, hogy két évet töltött az NSZK-ban, egyetemi tanulmányokat folytatva. Ritka eset lehetett, az arab világ akkoriban még messze állt a németektől. A problémánkat pillanatok alatt tisztáztuk: a keresett exponátumot időközben megtalálták, és ígéretet kaptam, hogy másnap leszállítják a damaszkuszi pavilonba. Hogy a késedelemért kompenzáljon, felajánlotta, töltsék vele egy estét a Casino of Lebanon-ban, Bejrúttól cca. 10 km-re északra.

A szálló felé sétálva megízlelhettem, mennyire elegáns és nyüzsgő élet zajlott Beirutban, mennyire gazdagok voltak az üzletei. Legjobban az asszonyok öltözködése lepett meg: könnyű, színes, mély dekoltázssal hordott ruháik, nyitott szandáljaik párizsi divatbemutatón is megállták volna a helyüket. Egy utcasarokon megálltam, zöld lámpára várva, amikor egy szépség által vezetett vérvörös sport-kupé állt meg egy pillanatra előttem. A fiatal hölgyre, életem egyik legszebbikére döbbenően bámultam: világosbarna selymes bőre, hosszú fekete haja, az egészségesen duzzadó keblei felét láttató mély dekoltázs, az öléig felhúzott szoknya a hét mennyország kis csücskébe engedett bepillantást. Ilyen csodálatos arab szépséget sem előtte, sem azóta nem láttam.

Néhány percig nézegettem a járdánál méterekkel lejjebb fekvő homokos partot. A strandon akkor indult az élet. Szinte kivétel nélkül hölgyek napoztak, és valamennyien bikiniben. Az addig megismert arab világtól gyökeresen eltérő helyen jártam, az ortodox arab tenger modern szigetén.

A délutánom szabad volt, felültem egy turista-buszra, meglátogattam Byblos-t, az egyetlen olyan látnivalót Bejrút közelében, amellyel érdemes volt kitölteni a néhány órás rést. Az épületkomplexum nem bizonyult nagyon érdekesnek, a romok a hazai várromok állapotához hasonlítottak, de a hely történelmi fontossága óriási. Byblos kikötője a világ ismert legősibbe, még a föníciaiak építették. Az erőd is inkább történelmi emlék, mint turista-látványosság. Állítólag itt kapott végső formát a keresztény biblia, a neve

is Byblostól ered. A *Byblos 1969 alkönyvtár* és az Irodalomban adott weblap talán jól egészíti ki az általam leírtakat.

Nem könnyű leírni a Libanoni Kaszinóban töltött fantasztikus órákat sem. Egyszerűen izgalmasnak találtam. Az épület maga óriási volt, és modern, a fele a szerencsejátékokkal „szórakoztatta” a közönséget (természetesen oda nem szólt a meghívás), a másik felét a színház, amely egyben étteremként is funkcionált, és amelynek a programját szinte lehetetlen visszaadni. Belép a néző az auditóriumba, annak a felső végénél, ahol a nézőtér fél foci pályá szélességű. A széksorok helyét asztal-szék csoportok százai foglalják el, amik lépcsőzetesen meredeken ereszkednek a mélyen alul látható színpadhoz, a sorokat lefelé vezető folyosók tagolják. A folyosók és az asztallépcsők között helyenként vízszintesen futó utak elég szélesek ahhoz, hogy elefántok vonuljanak rajtuk. Az előadás egyik száma alatt élvezhettük pazon díszített, tündöklő pompával öltöztetett hölgyek által meglovagolt elefántok vonulását fentről a színpadra. A színpad akkora, hogy 5-6 zenére úszó, és bűvárúhás lányokkal játszadozó delfin medencéje, vagy vad tempóban száguldozó, és a paripáikon fantasztikus manővereket bemutató, a paripákról hol lógó, hol azokról le és fel ugráló kozákok elférjenek rajta. Az attrakciók közötti szünetek rendkívül rövidek, a ceremónia-mester a függöny elé lép, elmond egy viccet angolul, ami alatt a szín a függöny mögött átváltozik a sátruk előtt tábornúzzal foglalkozó, majd támadókkal harcoló indiánokról a delfin-medencére. Egy-két perc alatt! A színpad technikai felszerelésének abszolút modernnek kellett lennie. Az utolsó szám volt valószínűleg a leghatásosabb: bronz csillárok ereszkedtek le a tető alól, a fejünk felett a színpad felé, rajtuk bronz színűre festett meztelen férfiakkal és nőkkel. Ha ez ma is létezik, feltétlenül nézzék meg. A teljes program mintegy másfél óráig tartott, megszakítás nélkül. Az elfogyasztott ételek és italok minőségének nincs jelentősége, annyira lekötöttek a látottak. (A szállóban a kezembe került szórólap szerint akkor, 1969-ben az egész program, taxi oda-vissza és vacsora, meg egy ital is beleértve mindössze 31,- USD volt.)

Ismét elkövettem egy súlyos hibát: annyira fegyelmezett voltam, hogy nem töltöttem el egy nappal többet, amire ahhoz lett volna szükség, hogy Byblos helyett Baalbek-be menjek, ahol Csontváry-

Kosztka a felejthetetlen monumentális, megrendítő képét festette. Legyintettem: jövők én még ide. Nem került rá sor. Lapozzák fel a Baalbekről szóló weblapot (l. Irodalom).

Ép ésszel nem lehet kommentálni a belső vallásháborút, az izraeli és szír beavatkozásokat!

***

IZRAEL, 2008

Beszámoló a 2008 szeptemberi utunkról

(Fotók: Izrael könyvtár és színhelyenként alkönyvtár)

Izrael megírásának kísérlete eleve reménytelennek tűnt! A megírhatatlant kellett megírni, a gondolatbéklyózót végiggondolni, a saját meglátást úgy megfogalmazni, hogy egymást nagyon gyűlölő embercsoportok elfogadják. Bátor kísérlet? Talán nem annyira, mint a vak lóé.

ELŐZMÉNYEK

A feleségem évek óta égett a vágytól, hogy Izraelbe látogasson. Egyszer már be is fizetett egy útra, de az éppen kitörő „Intifada” miatt Portugáliába utazott. Nem túl szerencsés csere, de ezt ajánlotta az utazási iroda a már befizetett pénzért. Most alkalma nyílt újra nekivágni az útnak, de ragaszkodott hozzá, hogy én menjek vele. Ez se bizonyult jó választásnak, végig morgó útitársat kapott.

Én ugyanis nem vágytam Izraelbe. Több könnyen érthető oka volt: idős vagyok, évek óta úgy utazom – a sieléseket leszámítva –, mintha a fogamat húznák, utálom, ha könnyen a hátsómba puffanthatnak, nem szeretem a feszült légkört, ateista vagyok. Ez utóbbi kellemetlenség okán eleve nem kedveltem ezt az utat, mert a neve – Szentföldi akármí – azt sugallta, hogy a keresztény szenthelyeket fogják bemutatni, míg engem, ha már elmegyek valahová, nem a hívők zarándokhelyei érdekelnek, hanem az adott ország, minél általánosabban és átfogóbban. Ha mint Szentföldet akarják bemutatni, akkor legalább mind a három Izraelhez kötődő fő vallás szenthelyeit ismertessék meg velem.

Végül beadtam a derekam és vállalkoztam az útra.

VISSZATEKINTÉS

Az írott történelem a győztes utolsó rúgása a legyőzöttön. Azt hittem sokáig, hogy az én *bonmot*-om, amíg meg nem súgták, hogy valamelyik nagy görög filozófus megelőzött.

Izrael történelmét ma a győztes zsidók írják.

Miként gondolkodtam az utazás előtt Izraelről, a létrejöttét körülölelő folyamatokról, rövid történelmről és az izraeli közelmúlt eseményeiről? A zsidóságot kiemelkedő etnikumnak tartottam és tartom. Elég utalni a „magyar” Nobel-díjasokra, akik között az egyetlen Szentgyörgyi nem zsidó. Szerencsétlen sorsukat valószínűleg részben kiemelkedő voltuknak köszönhetik, de talán inkább annak, hogy mindig a történelem sodrásában voltak, rossz időben rossz helyen. És mert talán a kiválóságukhoz nem társult elég bölcsesség, mindig felkeltek a náluk nem jobb uralkodók ellen. A rájuk nehezedő nyomás segíthette őket az akkori világ talán legátfogóbb eszmerendszerének, a monoteista vallásnak a megteremtésében. A véleményem valamelyest tükröződik (remélem) a lapom zsidó oldalán (l. Irodalom).

Külön fejezetet érdemelne persze a zsidóság ellen elkövetett embertelen atrocitások, az orosz pogromok és zsidógyűlölet, a náci holokauszt történelme. Iszonyat! Az Izrael állam létrehozásakor, majd védelmében elkövetett számtalan hiba forrása lehet a zsidóüldözés. Magyarázatul szolgálhat, de a hibák nem fogadhatók el.

Az elkövetett hibák oka szerintem jelentős részben az, hogy a zsidó állam megalakításával „megbízott” britek az első világháború végétől 1947-48-ig mindennel foglalkoztak, csak a kiválasztott ősi földön akkor élő arabokkal való együttműködéssel, az új állam békés úton létrehozásával nem. Gyarmatosító hatalomként funkcionáltak, és az arabok képezték számukra az elnyomandó tömeget.

A HIBÁK

Felületes ismereteim vannak Izrael történelméről, számomra mégis világos, hogy az egyoldalú traktálás a zsidóság által elkövetett számtalan hibát rejteget. Az okok nyilvánvalók: az egész világon szétszóródott és több földrajzi térségben üldözött zsidóságnak

szüksége volt önálló államra, ahol saját sorsát igazgathatja és védve van az atrocitások ellen. Ez vitathatatlan jog. Ugyanúgy, ahogy a kurdoknak joguk van önálló államra, létre, a Csecseneknek függetlenségre. Be kellene fejeznie a világnak a szétszakított országok, népek egyesítését is (Korea).

Nem fogadom el azonban, hogy az ősi földön élők kiszorításával, az ő sorsuk negligálásával szabad új hazát teremteni. Nagyon helyeslem egy bölcs asszony meghatározását, akinek a gyermekei Izraelben élnek: *új honfoglalásnak* hívja Izrael létrehozását.

Milyen hibákat emlegetek? A teljességre törekvés nélkül megemlítek néhányat.

- *Megvásároltuk a földet* - hangoztatják. Az állítást finoman is csak ferdítésnek lehet nevezni. A Wikipedia Tel Aviv weblapja (l. Irodalom) bemutat például egy mintegy 100 fős csoportot, mondván, hogy a csoport épp a későbbi Tel Aviv földjét vásárolja *aukción beduinoktól!* A beduinok mostanság települnek le, akkoriban még nomád vándortörzsekből álltak, azaz nem voltak földtulajdonosok. Nagy szerepet játszott az amerikai Rothschild család a „földvásárlásokban”. Szerintem – lehet, hogy már feldühített a sok koholmány – a következő kisbetűs idézet is arra utal, hogy a Ceasarea-t és környékét ingyen vagy bagóért megszerző Rothschildék apró trükkökön keresztül jól élnek és finanszíroznak mindenfélét a föld eladásából.⁽¹⁾ Komoly kutatások szerint mintegy hétszáz-nyolcszázezer arabot taszítottak ki a mai Izrael területéről, igen kis hányadot úgy, hogy fillérekkel kártalanították őket (vásárolták meg a földjüket).

- *Arab településeket romboltak le.* Ez - sajnos - vitathatatlan tény. Nem is próbálom a megállapítást „bizonylatolni”. Általában a terrorizmus fészkének deklaráltak komplett településeket, de számtalan esetben egyszerűen csak zavarták az új zsidó honfoglalást. Ledózerolták őket és nem biztosítottak fedelet a kitaszítottaknak. Nemzetközileg elismert az is, hogy amikor terrorista vezérekre vadásztak, többnyire akkor is túllóttek a célon, vértlen emberek pusztultak a terroristákkal együtt. Fogat fogért? Nem bölcs politika.

- Az arab támadások visszaverésekor *elfoglalt területeket véglegesen bekebelezték*, növelve ezzel az ellentétet. Sőt, indítottak úgy háborút Szíria ellen, hogy az *elfoglalt Golan-fennsíkot egyszerűen ősi izraeli földnek deklarálva annektálták*. Volt igazságtartalma a lépésnek, mert

tényleg lőttek onnan izraeli területeket, de nyitva kellett volna eleve hagyni a terület sorsát, tárgyalások lehetséges témájának nyilvánítva. Így durva „fegyveres honfoglalás” volt, ami lejátszódott.

- *Túlzott terrorellenes támadásokat intéztek menekülttáborok ellen, nőket, gyermekeket nem kímélve.* Találkoztam olyan adattal, amelyik szerint rövid időszak alatt a libanoni (terrorista bűvőhelyeknek nyilvánított) menekülttáborok elleni bombatámadások áldozatainak száma elérte a 80000 főt. Közel Hirosimához vagy Drezdához. Megbocsáthatatlan!

- *Hamisítják a történelmet* – „Ciszjordániát ‚elfoglalták’ a jordánok és tönkretették” – mondta az idegenvezetőnk valahol az utolsó napokban. Aztán többször mozogtunk Cisjordániában arablakta területeken, illetve az utolsó nap a Tel Avivba vezető út közvetlenül Jordánia mellett vezetett, szájítatva bámultam (még én is) a gyönyörű, fényes-fehér városokat. Nem tesz jót az ilyen ferdítés senkinek!

- *Etnikai kérdéseket hamisítanak!* Azt állítják, hogy palesztin nép nincs, csak palesztin terület. Ezt lentebb cáfolom.

- **FAL!!** Többtíz kilométer falat húztak az arablakta területek köré, hogy így akadályozzák meg terroristák behatolását a zsidók területére. Ők se olvasnak történelemkönyveket, nem értik az 1x1-et. Falak még sohasem jártak sikerrel, sem a kínai Nagy Fal, sem a berlini fal, de az USA Mexikónál épített fala sem. Nevetséges erőlködés!

Nem az ateizmusom, nem is a keresztény egyházak, különösen a római katolikus egyház ellentmondást nem tűrő, erőszakosan hódító, mind a vallási, egyházi, mind a civil, laikus szféra reformjait kegyetlenül üldöző alapelvei és hierarchikus, diktatórikus rendje iránti gyűlöletem, hanem egyszerűen az igazság keresése vezetett annak felismerésére, hogy a kereszténység, a pápaság súlyos bűnököt követett el a három vallás Szentföldje ellen.

Olyan információkkal is találkoztam, amelyek szerint a római katolikus egyház Krisztus születése után nem egészen két évszázaddal már erőszakosan üldözte a nem keresztényeket.(2)

Amit a kizárólag keresztény Szentföldnek elismert térség viszashódítása érdekében a pápaság által indított keresztesháborúk alatt elkövettek, az leírhatatlan gyalázat! Csak két adatot emelek ki ugyanabból a „victims” (l. Irodalom) összeállításból(3): (1) Jeruzsá-

lem bevételekor, 1099 július 15.-én 60000 zsidót és muzulmánt öltek meg, férfiakat, nőket, gyerekeket (2) Akko 1291 évi elestéig csak a Szentföldön és arab/török területeken valószínűleg 20 millió áldozat volt.

Tudja-e a kedves olvasó, hogy a zsidóság azért anyai ágon ismeri el az etnikumhoz tartozást, mert a keresztesháborúk alatt megérőszakolt megszámlálhatatlan asszony gyermekének apját kénytelenek voltak ismeretlennek tekinteni! Lehet, hogy részben ismétlés (nem nagy baj!), de ide tartozónak érzem még a következő kis összeállítás(4):

A holokauszttal Tel Avivnál foglakozom, ahol meglátogattuk az áldozatok tiszteletére emelt múzeumot.

Érthetetlen mindezek után egyrészt, miért az arabok iránt nyilvánul meg a zsidóság alapgyűlölete, miért nem a keresztények iránt, másrészt hogy miként maradhattak fenn a kereszténység emlékhelyei olyan kiváló állapotban, amilyenben mi láthattuk azokat.

A KERESZTÉNY SZENTHELYEK KÖRÜLI BIZONYTALANSÁGOK

Mivel nem nagyon akartam utazni, nem is készültem fel alaposan az útra. Az utazás során, majd az utótanulmányaim eredményeképpen jöttem rá, hogy a nevetségességig bizonytalan a legtöbb keresztény emlékhely helye, neve, ennek megfelelően történelmi valósága.

Nem ingatott ez meg abban a hitemben, hogy Jézus Krisztus élt és az emberiség történelmének egyik legkiemelkedőbb személyisége volt. Népének és az emberiségnek igazi, nagy prófétája. Valásalapító, de – mint annyiszor a történelem során (l. buddhizmus) – tanításait és megnyilatkozásainak, kínjainak helyszíneit az egyház hatalmának, hitelének, erejének folyamatos növelése érdekében bálványosítja, szenthellyé avatja, káprázatos keretbe foglalja és ezzel a hatalomteremtés sokezer éves koreográfiájának egyik oszlopává teszi. Az ember (próféta) szakralizálása (isten, isten fia, isten földi helytartója) viszonylag egyszerű folyamatát támogatja az óriási befolyást biztosító szimbólumok (jelek, figurák, *csillagok, emblémák, keresztek*, jelvények, zászlók, lobogók...és *emlékhelyek*) szakralizálása. Nem fontos, hogy az emlékhelyek helye hitelesen igazolt legyen, csakis az fontos, hogy a behódolásra kiszemelt tö-

meg higgyen az eseményben és a köré épített varázslat ezt a hitet erősítse!

A meglátogatott keresztény emlékhelyek rövid ismertetésekor térek ki a számtalan tévedés lehetőségére.

Mellékesen jegyzem meg, hogy szerintem Jézus Indiában töltötte azokat az éveit, amikről nem maradtak fenn emlékek. Hosszú lenne az indoklása, de miután eljutottam eddig a meglátásig, megtudtam: nem vagyok egyedül, legalább két tudós koponya is erre a következtetésre jutott.

A majdnem biztos tévedések (a most idézettet nevezhetjük akár félrevezetésnek is) közül egyetlen emelek ki itt.

Caesarea-ról szóló leírásban szerepel(5): A genovaiak találtak egy zöld üveg-edényt a városban és a Jézus által az utolsó vacsorán használt szent kehelynek deklarálták. Genovába vitték és a Szent Lorenzo templomban helyezték el. (Ahol hívők tömege tiszteleg előtte, hisz a hihetetlenben!)

VÉDEKEZÉS A TERRORIZMUS ELLEN?

Nem bonyolódok itt bele a terrorizmus elemzésébe, megtettem azt korábban, a „Mitől döglök meg ez az ország? avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza” című könyvem egyik mellékletében. Javaslom, hogy aki arab terrorról beszél és csak arról, az olvassa végig ezt az elemzést. Aki hajlamos arra, hogy az Izraelben és körülötte dúló ádáz terrorizmust mindkét fél szempontjából próbálja elemezni, maradjon itt. Két idézet az elemzésemből: „Nem lehet aljas gazemberek csoportjai miatt népeket büntetni. Mint ahogy nem lehet az Egyesült Államokat most uraló banditák tettei miatt se felelőssé tenni az amerikai népet, Izrael ostoba vezetői és ortodox terroristái, földfoglalói miatt a zsidóságot, az elkeseredett, de többnyire ártatlan emberekre támadó palesztin terroristák miatt a palesztin népet, az orosz vezetők, katonák banditizmusa miatt az orosz népet. Sose hittem volna, hogy ezt ennyire nehéz megérteni.”

„A gyógy módokat is sorolhatnám: egyenlőség népek, nemzetek, etnikumok, vallások, fajok, országok között, az erőszak alkalmazása csak nemzetközi egyetértésben, minél nagyobb nemzetközösségek létrehozása, a gazdasági, politikai, katonai monopol-

helyzet kialakulásának megakadályozása és a létezők felszámolása, az állami terrorizmus elítélése, megszüntetése, a **világméretű kizsákmányolás megfékezése** (Nem véletlen a „világméretű” szó (!!), nem az egyszerű „ember ember általi kizsákmányolás” az egyetlen, amin enyhíteni kell, hanem az embercsoportok, etnikumok, fajok, szegény országok mérhetetlen és kegyetlen kizsákmányolása ellen kell fellépni, mint a terrorizmus legfőbb szülőanyja ellen. Máskülönb minden megölt terrorista helyébe tíz lép!)” Nagyon tömören konkrétan az izraeli helyzetről. A kiinduló lökés szerintem a zsidók „új honfoglalása” volt, az a szomorú történet, hogy a nemzetközi közösség, azon belül az angolok nem biztosítottak számukra békés államalapítást, arra kényszerültek, hogy becsapjanak, kitaláltsanak közel egymillió arabot a földjéről (akár tulajdonos volt, akár csak éppen ott élő). Ezt követte az arabok első támadása Izrael ellen, amit a gyűlölet-spirál követett.

Nem lesz addig béke Izraelben, amíg az arab érdekeket semmibe veszik, nem adják fel a háborúk során elfoglalt területeket, nem alakul meg a szigorú határokkal körülvett palesztin állam. A sokszor sikeresnek tartott korlátozó intézkedések előbb-utóbb csődöt fognak mondani, kiújulnak az oda-vissza fegyveres akciók.

Mit éreztünk meg mi, egyszerű utazók a védekező intézkedésekből? Már Ferihegyen elkülönített területen izraeli biztonsági emberek (kölyökforma fiúk, lányok) állítottak sorba bennünket és faggatták a szingliket egyenként, a párokat párosban. Egy hölgy katonainak értékelhető kézi rádió adóvevőn ellenőrizte a gyanús-nak talált útleveleket. A kérdések részben érthetők voltak (kinti kapcsolatok, visziunk-e idegen küldeményt?), jórészt azonban balgáknak tűntek (miért utazunk, voltunk-e a környező arab országokban, tartunk-e kapcsolatot arabokkal, van-e olyan ismerősünk, aki beszél arabul?). Miért gondolták, hogy terrorista ezekre a kérdésekre nem tanul be előre olyan választ, amit el kell fogadniuk. Én mindenesetre brutálisan őszinte voltam: soroltam Izrael összes szomszédországát, mondtam, hogy sok nagyon kedves arab ismerősre tettem szert (mint általában szoktam, tettem hozzá), de nem tartok velük kapcsolatot, igen, ismerem a volt líbiai (!) kereskedelmi tanácsost, aki folyékonyan beszél arabul. Csak hümmögött a min-

ket kérdező kislány, OK, OK, mondogatta, nem tudott mit kezdeni a sok *tilos* információval.

Fegyver minden második embernél. Ketten kísérnek bennünket. Kölyök-katonák. Tel Avivban is faggatás, csomagbontás.

POZITÍV MEGLEPETÉSEK

Pozitív meglepetések sora is ért bennünket, természetesen. Párat most előszedek a memóriámból, ha új emlék jelentkezik, visszatérek.

Meglepő volt a nyugalom, a békés, vidámnak látszó életvitel. Szinte hihetetlen, ahogy a világ egyik legsúlyosabb feszültségektől terhes országában ilyen optimizmus uralkodjon. Gyors fejlődést érzékelni országszerte, városrészek épülnek át, Tel Avivban szaporodnak a felhőkarcolók, modern közlekedési eszközöket vezetnek be, gyorsnak tűnik az utak építése is. A műemlékek feltárása, ápolása pedig példaértékű. Meglepőnek találtam, hogy a keresztény emlékhelyek működésének zavartalanságára mennyire ügyelnek.

Kedves főorvos ismerősöm – aki heteket töltött Izraelben – hívta fel a figyelmemet két fontos dologra. Visszagondolva az útra, mindkét megállapítása igazolható: Az egyik: szemmel látható a gyermekszertet. „Mintha minden mozdulatukat, tettüket a gyermekek boldogságának biztosítása érdekében tennék.” Valahogy így fejezte ki a megérzését. Igen, mi is láttuk például Eilatban, hogy minden este gyerekszórakoztató műsorokat rendeztek a hallban, nem törődve azazal, zavarja-e a vendégeket. Nem zavarta, érdemes volt odafigyelni!

A másik: abszolút a bizalom az állam és állampolgárai között. Ezt azzal támasztotta alá, hogy Izraelből távozásuk alkalmával az őket kísérő zsidó ismerősük pillanatok alatt elintézte a biztonsági rendszabályok mellőzését. Hittek benne, neki. Ilyen tapasztalatunk nem volt, de le lehetett vonni hasonló következtetést abból, hogy nyoma se volt semmi ellentétnek a biztonsági szervezetek és saját állampolgáraik között.

Hőses, emberfeletti munka kellett ahhoz, hogy az ország 60 év alatt hatalmas területeket termővé tegyen, ellássa magát, fedelest adjon bevándorlók millióinak, megvédje magát jogos vagy nem jogos támadásoktól, mindeközben fejlődjön. Nem vitás, hogy az ame-

rikai segítség és a német jóvátétel óriási támogatást jelentett, mégse csökkenti a zsidóság erőfeszítésének rendkívüli voltát.

Nem tudtam teljesen felfogni az idegenvezető előadását arról, hogy Izrael központi vízrendszert épített ki, központi vízellátást, vízelosztást vezetett be. Óriási jelentőségű lépés, ha jól értettem!

Fogjunk tehát hozzá kilenc nehéz nap leírásához. Nehéz volt, mert töménytelen látnivalót zsúfoltak a programba, a korunk miatt a megszokottnál hamarabb fáradtunk, az éghajlat gyakorlatilag sivatagi volt és engem sokminden nagyon bosszantott. Igyekszem úgy fogalmazni, hogy ez a sokminden az olvasókat ne bosszantsa annyira, mint idegesített engem.

Megjegyzem, nem törekszem történelmi áttekintésre, ahhoz könyvet kellene írni. Rendkívül bonyolult történelmi viszonyokról, eseménysorokról van szó. Mielőtt nekiláttam volna a túra leírásának, számtalan, lehetőleg semleges weblapot néztem át, törekedtem a feszültségektől távol tartva kialakítani a véleményem.

AZ ELSŐ NAP: TEL AVIV – YAFO

Már írtam a ferihegyi faggatásról. Három órával a gép indulása előtt kellett megjelenni ahhoz, hogy ez a szigorított ellenőrzés beleférjen az indulási procedúrába. Meg is értem, meg nem is. Megértem, mert a terrorista fenyegetés Izraelt minden bizonnyal sokkal keményebben érinti, mint akárki mást, és a terror elleni védekezés jogosságát nem lehet vitatni. Itt ugyanis megengedhetetlen, védtelen emberek ellen irányuló kamikáze-terrortól van szó. Ugyanakkor idegesített, furcsállom, hogy idegen ország biztonsági szervei Magyarországon működhetnek és a feltett kérdéseket, a macerát jórészt balgaságnak éreztem. Nem szerettem, nagyon nem szerettem, ez volt az első dolog, ami böszített.

Az izraeli gép személyzete viszont elsőrangú volt: a kiszolgálást szakszerűen, gyorsan és kedvesen végezték. A feleségem jegyezte meg elsőnek, hogy a hangosító-rendszeren elhangzott kérések

(övet becsatolni, széket egyenesre állítani...) kérésként és nem utasításként hangzottak el, mint az a legtöbb légitársaságnál történik.

A tel avivi reptér Ferihegyet uzsonnára bekapja. Modern létesítmény. Hosszú sorok álltak azonban a határőr-fülkék előtt, amiken sűrűn változtatták, hogy hol milyen állampolgárokat ellenőriznek. Hogy miért, ki tudja? Beáll az ember a „külföldi” villany-felirathoz, odaér tíz méterre, és átvált a tabló, három szomszéd fülkével együtt „izraeli”-re. Az útleveleket ellenőrző ifjú hölgyek is kérdezgettek, kevesebbet mint Ferihegyen, de ugyanolyan értelmetleneket. Sűrűn emeltek ki a fülkék elől ezt a szolgálatot végző fegyveresek nyilván „gyanúsna” talált utazókat. Kellemetlen, nagyon kellemetlen látvány. Nagyon udvariasan és hang nélkül csinálták, de borzolta az idegeimet a látvány. A csomagokra várva derült ki, hogy a mi csapatunk se jutott át gond nélkül az ellenőrzésen, egy házaspárt kiemeltek, és egy órát ültették őket alig bútorozott helyiségben. Ők úgy vélik azért, mert a férfi hármas nevet visel és mert több arab állam vízuma szerepel az útlevelében. Biztosan tévednek, mert akkor engem már Ferihegyen visszatarthattak volna. Nem derült ki az ok, feltételezem, hogy „listázott” nevet viselt. Visszafelé is végzálták őket... Amíg őket „letapogatták”, a többiek közel 40 fokban hőségben tolongtak a busz körül, ültek az elvileg légkondicionált buszban. A röpcszi leszállásától a busz indulásáig kerek két óra telt el. Én bosszankodtam, káromkodtam magamban!

A programban Jaffa és Tel Aviv megtekintése szerepelt. A helyi szóhasználatban Jaffa ismeretlen fogalom, mint kiderült, az ősi arab települést az izraeliek Yafo-ként kezelik és Tel Avivhoz csatolták. Magyarul is Jafo lett a hivatalos neve, nem nagyon értem máig, miért nem használjuk Jaffát. A reptéri úton rá kellett jönnünk, az esti jegyzeteimben már szerepel, hogy az idegenvezetőnk „szószátyár és öntömjénező”. Utitársaim is hamar megunták, amint beértünk Tel Aviv külvárosába, elkezdtek békétlenkedni, kérték, hogy a városról beszéljen. Rámutatott az éppen látható stadionra, elmondta, hogy az izraeli válogatott fontos mérkőzést játszik este, majd részletesen ismertette, hogy a közeli parkban előző nap meggyilkoltak egy gyereket. Magában a városban három dolgot emelt ki: a Bauhaus erőteljes bélyeget hagyott a városon, a régi városközpont épületeinek java ezt a stílust képviseli. Ez a tény megérdemelt

volna legalább egy félórás sétát. Utótanulmányaim során ugyan-is kiderült, hogy mintegy 5000 épület képviselte a Bauhaus-t és Le Corbusier kezenyomát a város „Fehér Város” negyedében (amikből ugyan sokat leromboltak vagy átépítettek a felhőkarcolók építésének kezdetekor). Megállás nélkül láthattunk csupán párat a buszból. Egy pillanatra megálltunk Rabin meggyilkolásának színhe-lyén, ahol egyszerű síremlék emlékeztet az ortodox zsidóság terro-rizmusára. Elmondta, hogy a városban lehetetlen közlekedni, mert gumikerekeken mozgó mágnessín-villamos pályáját építik. Ja, a buszból rácsodálkozhattunk az ex-Operaház épületére is. Akkor nem látszott komoly városnak, igaz, ennyit láttunk belőle, halad-tunk tovább Jaffába. Annyit mindenesetre feljegyeztem még, hogy „keleties, arabos káosz” jellemzi, legalábbis azokat az utcákat, ami-ken áthaladtunk. Az út egy rövid szakaszon a tengerparton veze-tett. Örömmel konstataáltam, hogy a városhoz szorosan tartozó ho-mokos strandon nem érezni semmi ortodoxiát, akárhol a nagyvi-lágban lehetne, a fürdőző nők európai módra bikinit viselnek és ér-zékelhető, hogy vidám, lezser élet zajlik. Hál’istennek!

Jaffáról sugárzott, hogy arab város. Az épületek legalább fele pontosan olyan, mint akármelyik arab állam városainak közpon-ti magja: szűk sikátorok, a falakon kívül vezetett lógó-lógó kábelek erdeje, a légkondicionálók egy része lóg valamin, az erkélyek töm-ve elektronikával (TV-tányérok, trafók és egyebek). Az arab vilá-gon kívül ilyen kép csak Indiában (és környékén) fogadja a látoga-tót. Nem kell kinevetni, nekem melengette a szívemet: szeretem az effajta lezserséget. Megálltunk egy téren, ahonnan körbefotóztam a látványt, majd egy dombra vezető sikátort, a „*Tel Aviv – Yafo*” *al-könyvtáron* követhető az útvonal.

A bibliai témáknak szentelt hófehér emlékmű mellől, a domb-tetőről tárulkozott fel a város először (és utoljára) számunkra. Szép kilátás nyílt onnan a felhőkarcolókkal teletűzdelt városra. (021) Job-ban lekötötte azonban a figyelmünket két fehér ruhába öltözött pár(019), akik esküvőjüket ünnepelték a szobornál és az azt kör-rúlvevő parkban. Engem a Honvédő Háború hőseinek tiszteletére emelt kievi emlékműre emlékeztetett, ahová a fiatal párok esküvő után rendre elzarándokolnak.

Jaffán keresztül araszoltunk a szállóig, és bár a statisztikai adatok gyér arab lakosságról adnak számot, a város tévedhetetlenül arab benyomást keltett. Szomorú szívvel olvastam két eseményről a világ talán legősibb kikötőjével büszkélkedő város történelméből. A múlt század harmincas éveinek arab felkeléséről, amikor a britek először ketté, majd négyfelé dózerolták, a pótolhatatlan épületek tömegét letarolva, majd az 1948-as zsidó bekebelezést követő majdnem teljes kiürülésről. Így fakadtak a gyűlölet forrásai. Már esteledett, amikor odaértünk a jaffai tengerparti szállodához. Kellemes kis lakosztályban helyeztek el bennünket, a jó választékot felvonultató svédasztalos vacsora nem bizonyult csúcsnak. Feltűnt, hogy az egyik pincér barna bőrű, arabos jelenség. Megkérdeztem a kolleganőjét, jól sejtem-e? Nem arab, hanem francia, mondta. Előkapartam gyermekkori francia tudásomból néhány szót, értette. Talán algériai lehetett, nem vallott. Vacsora után lementünk a szálló melletti parti útra és sétányra, amelyiknek mindkét oldalán éttermek, szórakoztató létesítmények sorakoztak. (027-028) Az útikalauz fürdési lehetőségként a szállóval szemközti tengerpartot ajánlotta, oda lejutni azonban a szálló környékén lehetetlen volt. A 2x2 sávós autóúton (közte széles fasor) tiszteességes forgalom zajlott. Az úton túl egy uszodához sétáltunk le (031), kiderült, hogy klub, talán ott lehetett volna fürdeni. Ez a több kilométeres vidám pihenősáv mindjárt első este azt sugallta, hogy Izrael népe abban az igen feszültségterhes régióban vidámabban éli életét, mint mi otthon.

A szállodába visszatérve szomorúan tapasztaltam, hogy a bőrdörmöt „tapperolták”, nyilván még a reptéren. A zipzárok fülei másutt találkoztak, mint ahogy én reggel összehúztam őket és az oldalzsebben lévő National Geographic ketté volt gyűrve. Ez is része lehet a terrorizmus elleni óvintézkedéseknek. Nem hiányzott semmi, megse tetszett, nagyon nem tetszett!

A MÁSODIK NAP: TEL AVIVTÓL EILATIG

Térkép szerint 354 km. Sivataq. Délidőben 35-40 vagy annál is több fok, homok- és kősvataq. A növényzetről hosszas magyarázatokat kaptunk, egy ideig érdekes is volt, de aztán vagy elaludt az ember, vagy a gondolatai messze vitték a legkisebb nedvességtől újraéledő és

kivirágzó sivatagi növényektől. Eszembe jutott, hogy még egyetemen is 50 percig igyekeznek a hallgatóság figyelmét ébren tartani, aztán szünetet kell beiktatni. Megtudtam, hogy ahol a semmi kis bokrocskák nem összefüggők, ott 200 mm/év alatti a csapadék. Igyekeztünk sok vizet inni, a buszban is lehetett kapni, 1 dolcsi volt egy kis üveg. Innen kezdve nagyon sűrűn jutott eszünkbe Kánaán, az ígért földje, ahol dús növényzet, gazdag állatvilág volt a leírások szerint. Hová tűnt? Északabbra lévő környezetről, a Tábor hegyről találtam a kérdéssel foglalkozó leírást, amely szerint a hegyet az ottomán törökök uralomra kerüléséig *tipikus izraeli vegetáció* borította, de a török periódus alatt a fák nagy részét kivágták.⁽⁶⁾ A dőlt betűs kiemelésem most a fontos, mert tipikus izraeli vegetációt említ, azaz merőben más világnak kellett lennie Izrael helyén, és bár nyilván az éghajlat is változott, a növényzet lepusztulásáért az emberi ostobaság is felelős!

Ben Gurion (és felesége) síremléke volt az első megálló.

„Ben Gurion”-ra rákeresve megtaláltam az eddigi legfontosabb dokumentumot arról, hogy a (cionista) zsidóság, élén Ben Gurionnal tudatában volt egyrészt annak, hogy *bitorolni* fogja az arabok földjét⁽⁷⁾, másrészt, hogy kizárólag *katonai erejének növelése* védheti meg az államot az arab támadásoktól, illetve ahogy ő kifejezte, „hozza meg a megállapodást”. A vallomás befelé (among ourselves) szólt, kifelé sohase vallották be, hogy *erőszakos „új honfoglalásról”* van szó, mindig az arab erőszakot, terrorizmust hirdették a konfliktusok okaként. Merő ostobaság, ön- és világámítás, gyűlöletkeltés és a gyűlölet-spirál erősítése. Lesz talán később is szó arról, hogy az arabok egyes módszereit, különösen a védtelen emberek elleni terrort is elítélem, de ez az utazás csak megerősíteni tudta az eddigi hitemet, hogy az erőszakspirálnak az első lökést a zsidók honfoglalása adta! Tehát ott állunk ennek az izraeliek szemében államalapító nemzeti hősnek a sírjánál és csodálkozunk. Én legalábbis csodálkozom. Akkor még nem látva-tudva ilyen kristálytisztán, hogy az erőszak egyik urának hódol itt a világ, én csak azon csodálkozom, hogy fiatal, kölyök-korú, katonai egyenruhába öltözött fiúk, de talán inkább lányok nagy csoportokban gyűlnek a sír köré, szinte kempingeznek ott (008). Az idegenvezetőtől megtudjuk, hogy komoly népnevelés, hazafias, (nem mondja, de világos=) arabellenességre ne-

velés folyik a közeli katonai táborban. Azt is megtudjuk, hogy a kötelező katonai szolgálat fiúknál 3 év, lányoknál kettő, ami alól szülesség, terhesség és még csuda tudja mi mentesíti őket. Kemény katonáskodás. Talán itt hangzott el először utalás arra, hogy aki valamit tett a hazáért, az örök fegyverviselésre kap engedélyt, és a fegyverét bármely veszélyhelyzetben köteles használni. Az utazás végére úgy tűnt, minden második izraeli hord pisztolyt magánál.

A környék igazi sivatag, itt meg lehet érteni a sokszor használt leírást: perzselő naptól fehéren izzó sivatag. A fotók talán érzékeltetnek valamit belőle. (003)

Sokat hallunk az izraeli csepegtető öntözésről (miért izraeli találmány? régóta ismert öntözési módról van szó), és megcsodáljuk a sivatagi kőszikla-kecskéket. (011)

Avdat vagy Avedat erődítményt tekintettük meg még a délelőtti órákban. A Világörökség „Fűszerút, a negevi sivatag városai” néven jegyzett részének tagja!

Tűzött a nap vesztettül, megkérdeztem az arab sofőrt, hány fok lehet, csak a vállát vont. Az idegenvezetőnk szerint 40 fok felett lehetett. Igen romos állapotban lévő építmény-együttes, a történelméről én csupán annyit jegyzek meg, hogy az arab eredetű nabateánusok karaván-kereskedelmi útvonalának egyik állomásként alapították. Eredeti nevét is a nabateánusok adták, istenként tisztelt királyuk, Oboda nevével illették. A hivatalos izraeli ismerető leaflet szerint a nabateánusok arab eredetű nép volt! Az erődítmény templomai között nabateánus és bizánci eredetűek is találhatók. A római hódítás után a „Provincia Arabia” (!) részét alkotta, majd bizánci uralom következett. Az erődítmény-rendszer egyik fő érdekessége, hogy a három fő korszak egymásra épülő alkotásai nyomon követhetők. Római fürdőrendszer, lakóépületek (paloták), és komoly mezőgazdasági tevékenységet bizonyító építmények (élelmiszer-raktár – 012 – és szőlőprés) láttán ismét felmerül a kérdés, miként pusztulhatott le ez a vidék, hogyan válhatott sivataggá. Avdatot a 600-as években súlyos földrengés érte, ami után soha többé nem állt talpra.

Az „Izrael – Avdat” *alkönyvtáron* és az Irodalom weblapjain kívül két forrás segíthet Avdat jelentőségének megértésében.(8)

Következett **Makhtesh Ramon**, ez az érdekes, ritka földtani képződmény. Sokáig kráternek hitték és annak is hívták, de egyértelmű, hogy hegynek indult gyűrődés beszakadásáról van szó. 40 km hosszú és legszélesebb pontján 9 km. (004) Az eredetileg egy km magas gyűrődés kopásának oka, hogy északkelet felé hajlik, aszimmetrikus. A szél először a puha mészkő réteget koptatta le, majd az alatta lévő homokkővet. Az utunk egyenest a *Visitors' Center*-be vezetett (001), ahol film-, majd diavetítésre került sor. A film jó áttekintést adott a képződmény keletkezéséről, élővilágáról, látnivalóiról, a diavetítés azonban felerészt a filmből kiragadott kockákból állt, felesleges időtöltésnek éreztem. Ramon „fénypontja” az ebéd volt. A filmvetítés előtt kihirdette az idegenvezető, mit lehet fix összegért kapni, és hogy egyéni összeállítást is lehet rendelni ugyanabban az étteremben. A helyieknek önkiszolgálóként működő pultnál pillanatok alatt tülekedés alakult ki. Otthon éreztem magam.

A programban soron következőként jelölt *Ovdai oázis* kimaradt.

Azt hiszem a buszon kezdődött a fakultatív programok ismeretése, hosszú lista, a felajánlott látnivalókról, programokról még a felkészültebb utazóknak se nagyon lehetett fogalma. Sorolom: Eilatban az Ocenarium-ban film megtekintése, hajókázás a Coral 2000 búvárhajón, két órás hajóút üvegfenekű hajóval korall-mező fölött és a Delfinárium mellett, ebéd önkiszolgáló étteremben; Jeruzsálem éjszaka; fürdés a Holt-tengerben; kibuc-látogatás kisvasúttal a Genezáreti tó mellett, előre fizetendő ebéd a kibucban, hajókázás (mint a hajóra lépve kiderült, a himnuszunk eljátszása mellett); kirándulás a Golan fennsíkra és a holt-tengeri tekercsek feltalálásának helyszíne, Kumrán (Qumran). Mivel egyértelművé vált, hogy aki nem vesz részt a fakultatív programokon, az ülhet a buszban vagy sétifikálhat mellette vagy mittudomén, rövid gondolkodás után befizettünk mindenre. Mint kiderült, a fele érdekes volt, a másik fele felesleges tölteléknek bizonyult. Hja, az anyagi érdekelt-ség kősziklákat is meg tud mozgatni Izraelben (is).

Haladjunk tovább. Kis kerülőt jelentett a „**Timna Park**” névre hallgató látványosság: rég elhagyott ősi rézbánya, amit az egyiptomi uralom idején is műveltek. (003) A látogatás rövid volt és végtelen, távolból ránézhattunk egy nagyméretű kőgomba formációra, a rézárványok nyomaira és odasétáltunk Salamon oszlopai-

hoz, amiknek semmi közük Salamonhoz. (005) Mérgelődtem, szívesen kihagytam volna, azt írtam a firkáimba, „könyörgöm!”. Igaz, a társaságnak volt olyan hölgy-tagja, aki örömét fejezte ki, hogy láthatta az oszlopokat. Ezen a környéken, illetve már a Timna Park előtt is megváltozott a táj: a kemény sivatagot először fölváltotta a félsivatagra jellemző futónövényzet, kis bokrok, majd megjelentek a mesterséges művelés szülte datolya-ligetek. Pihent az ember szeme, kellemes látványt nyújtottak.

Eilat első házaihoz érve megálltunk egy kőbánya „üzeménél és boltjánál”. Az első komoly beetetés. Ingyen kaptunk korlátlan mennyiségben hűtött vizet (ami rendkívül jólesett), bemutatnak egy magyarra szinkronizált filmet a rézbányából eredő, három ércet tartalmazó kövek bányászatáról, feldolgozásáról és a belőlük készített ékszerekről. Kiderült aztán, hogy a meghirdetett 40% engedmény mellett is örült árak jellemzik a boltjukat, ahol brillig mindenféle ékszert lehetett kapni, és az is, hogy a három ércet tartalmazó világhírű kövei állami monopóliumot képeznek, és ez a cég is az államtól vásárolja. A szálloda ismét jó volt, bungaló-rendszerű kis épületekben helyeztek el bennünket (001), az épületek körül pálmák és dús trópusi virágok, a szoba és az étterem között uszoda (002).

Azonnal enyhítettünk a forróságon, úszkálva pár percet az uszodában, majd mentünk vacsorázni. Svédasztalos megoldásban remek választékból lehetett meríteni, ezt a konyhát éreztük a legjobbnak az egész úton. Vacsora után sétáltunk egy kört a városban. Lenyűgöző látványt nyújtottak az első osztályú, vonzó építészeti megoldásokat villogtató szállodák, éttermek. (003-019) Az egyik fotózásához ráhátráltam a szemközti liget fűvére és meglepetésemben azonnal odahívtam a nejem: több centi vastag, puha fűvön lépkedtünk, az ember nem hitt az érzékszerveinek. Megkérdeztünk egy arra járó fiatalembert, hogy mi ez tulajdonképpen? Mosolyogva magyarázta, hogy háromféle fűvet használnak parkosításra Izraelben, ez a leggyakrabban használt: édesvízi fű. Nem értettük, különösen aztán a másik kettőt sem. Amin jártunk, az kiváló volt. Örömmel tapasztaltuk, hogy itt is vidám, lezser élet zajlik, mégpedig éjszaka is. A lányok többsége a popsijukat alig takaró sortban grasszált, dundi és görbe lábakon. Egy orosz házaspár érdeklődött

valami amerikai szupermarket iránt. Angollal próbálkoztak, de az akcentusukból azonnal tudtam, hogy oroszok. Márti emlékezett rá, hogy látott ilyen nevű intézményt, el tudtuk kalauzolni őket. Turisták voltak. Nem sugárzott róluk gazdagság, talán szélesedik az utazók rétege Oroszországban is.

A HARMADIK NAP: EILAT

A hivatalos programban mindössze a „híres tengeralatti obszervatórium” szerepelt. Jött mellé a fakultatív programok sora. Tömörre fogva mesélem el. A fordított akváriumként működő tengeralatti obszervatórium tényleg érdekes látványosság, csak az hatott zavarólag, hogy nagy tömegben forgolódtunk. (020-050) A korall és a színes halak mellett azonban a tengeri növényzet és különösen a sokat emlegetett tengeri uborka számomra, aki középkorú legényként könnyűbúvárkodtam a tatai Fényes tavaknál, a Fekete-tengerben is két alkalommal az Adrián is, nem sokat mondott. A film se volt unalmas, a széksorok a szélessávú filmen játszódó események ritmusában mozogtak, kuriózumként elment. Engem zavart, egyelőre csak mérsékeltlen, hogy a mondandójában határozott rasszista elem tűnt fel: a tilos cápahalászattal foglalkozó „kalózkod”, amcsi filmekből véve a „rossz fiúk” afrikai arabok voltak és a világért se zsidók. Mire jó ez? – kérdeztem magamban.

Az ebéd az előző napihoz hasonlóan középízű volt és ekkor már felmerült bennünk, hogy a reggeli és esti svédasztal közben teljesen felesleges egy salátánál és korsó sörnél többet fogyasztani.

Egy orosz fiatalember segített jó helyet találni a tengerre nyíló teraszon, a felerősödött szelet segített kivédeni. Megkérdeztem mióta és hol él, és főként hogy érzi magát Izraelben. A válaszának lényege: „izumítyelno” – mondta, azaz csodálatosan. Nem csoda, csak a náci tettek túl a modern idők zsidógyűlölő oroszain. Onnan szabadulva furcsa lenne, ha rosszul érezné magát sajátjai között és teljes jogú állampolgárként.

Pár lépésre az étteremtől kagylóba ültetett gyöngyöt és a gyöngy beültetésére szolgáló gyűrűt – kellemes díszdobozban – árusított... egy orosz hölgy. Tömeg vette körül, nem tudtam kérdezősködni. Vettünk egy dobozt és közben figyeltem, hogy a volt Szovjetunió-

ban idegen nyelveket ritkán beszélő emberek közül milyen üstökös sebességgel nőtt ki a hölgy: angolul és héberül (ki tudja, talán arabul is) egyaránt foglalkozott a vevőkkel. Keletkezett viszont olyan gyanú bennem, hogy a foglalatosságához szükséges tudásnál sokkal több lehetett benne. Magyarul: a végzettségénél jóval alacsonyabb szintű munkát végzett. Ki tudja?

Jött a hajókázás. A búvárhajóról – mivel az erős szél felkavarta az öböl vizét – lebeszéltek az idegenvezetőnket, maradt az üvegfenekű hajó. Valamire vártunk, hamar kiderült, hogy a legénység orosz. Szemmel láthatólag örültek az anyanyelvüket beszélő idegennek, segítettek jó helyet elfoglalni a látványossághoz. Untam (mindig unom) a várakozást, megkérdeztem, mi a késedelem oka? A válasz meglepő volt: mit akarok, ez Kelet, itt semmi se sürgős, nincs idegeskedés, mint a németeknél... OK, végülis rokonok az arabokkal! És a megfigyelő orosz, ha zsidó is! Hm, hm...

Maga a hajókázás nem nyújtott sokat: a tengerfenék (052-057) – ha voltak is korallok – nem mutatott lényegesen többet, mint az Adria anno még tiszta tengerpartja, sőt talán a kevésbé áttetsző Fekete-tenger bulgáriai sziklás partvidéke, ahol volt szerencsém halra vadászatot tanulni. A Delfinárium pedig egyszerűen kiábrándítónak bizonyult: 5-6 delfinhát villant fel párszáz méter távolban. A tengerről nézve talán még feltűnőbb volt a város gazdag szépsége, egyik-másik szálloda, például Hyatt egészen különleges építészeti alkotás. Szembeötlött Eilatban egyrészt az ortodoxia szinte teljes hiánya (csupán a szabbati vacsorára érkező vendégek ünnepi öltözképe volt kivétel), másrészt hogy a szolgaseregben nem igen lehetett zsidót felfedezni, a takarítóktól a pincérekig arabnak látszó, vagy teljesen feketék végezték a munkát. Még ha tudjuk is, hogy ilyen vidékekről is települtek be zsidók, a jelenség több mint furcsa.

A NEGYEDIK NAP: HOLT-TENGER, MASADA, EIN GEDI OÁZIS

Kis firkáimban a negyedik nap úgy kezdődik, hogy „gyenge nap, kivéve egy izgalmas erődítményt”. Lehet, hogy túlzó a jelző, de négy nap volt a hátunk megett és – mint több útitársunkkal egyetértetünk – eddig kb. fél napot tehetett ki az érdemleges program.

Massada vagy **Masada**: Órákig ballagott a busz a mind sivatagosabb terepen észak felé, mire elértünk ehhez a joggal híres erődtítményhez, amely 2001 óta a Világörökség része. Sajnos képtelenség röviden leírni az erődtítmény történelmét, különlegességeit, szépségeit. Laikus utazó néhány emlékképét vetitem le csupán, a fotóim (Izrael – Massada) és az Irodalom weblapjai mellé. Már a csonkakúp alakú hegyhez érve érzékeli az ember a vár hatalmas méreteit. Alulról persze nehéz elképzelni a romos állapotban lévő építmények nagyszerűségét, csupán a nehéz megközelíthetőségről, az ostromlók előtt álló nehézségekről tájékozódik az ember. A már létező várat Heródes fő védelmi rendszerévé tette és téli palotát emelt a platón. Uralkodása alatt Masada igazi királyi központtá nőtte ki magát, messze földről zarándokoltak ide koronás fők. Halála után két évvel a rómaiak annektálták az erődtítményt és helyőrséget állomásoztattak itt.

Az erődtítmény-rendszer fontosságát a mai kor számára az adja, hogy ez volt a zsidók Nagy Felkelésének utolsó ellenállási pontja. A Kr.u. 66-ban kitört felkelés – ami Jeruzsálem lerombolásához vezetett – adott igazi fényt Masadának. Az utolsó ellenállók – mintegy 960 fő – Masadán fészkelte be magát, a kazamata-fal helyiségeiben és Heródes palotájában éltek, zsinagógát és mikveh-et, rituális zsidó fürdőt építettek maguknak. (021-031) Az évekig elégséges élelmiszer- és ivóvíz-készletek miatt a vár bevétele kiéheztetéssel nem sikerült, a rómaiak kénytelenek voltak 8000 főt odavezényelni, akiket 10 táborban helyeztek el. Ostromfal épült a vár köré, fával erősített földből ostrom-rámpát, arra pedig faltörő tornyot építettek. A védők ellentornyát a rómaiaknak sikerült felgyújtaniuk. A felkelők kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a rómaiak a másnap reggelre várható rohammal beveszik a várat. A vezetőjük összehívta őket a zsinagógában és beszédet tartott, amiben (az öngyilkosságot tiltó izraelitákat) arra szólította fel, hogy kövessenek el öngyilkosságot. Kisorsoltak 10 harcost, akiknek a többit meg kellett ölnie, majd egyet, aki a társait öli meg és öngyilkosságot követ el. Elpusztítottak, felégettek mindent, kivéve az élelmiszer-tartalékokat, hogy demonstrálják, nem a tartalékok kimerülése miatt végeztek magukkal, hanem mert nem akartak szolgaságban élni. Két asszony és öt gyermek azonban elrejtőzött a ciszternákban és ők

mondták el a rómaiaknak, mi történt. A történet hitelét növeli, hogy Josephus Flavius igen részletes krónikát írt róla.

A palotán, fürdőkön kívül rendkívül érdekesnek találtam a vízellátó-rendszert, amit Heródes épített ki. (033) Az esős időszakok alatt a vár melletti völgyben lerohanó vizet falakkal a hegy közepmagasságában kialakított ciszternákba tereltette, ahonnan teherhordó állatokkal vitték fel a vizet a hegytetőre. Elképesztő mennyiségű, 40000 köbméter vizet voltak képesek tárolni. Ilyenkor persze mindig felmerül bennem a kérdés: miként tudták megőrizni ennek a hatalmas mennyiségű víznek a minőségét, különösen ilyen forró éghajlat alatt? Ez lehetett az igazi bravúr!

Volt még egy korszak, a bizánci, amikor a várat használták, és pedig kolostorként. A bizánci uralom bukása óta feledésbe merült és csak a 19. században kezdték el az archeológiai kutatásokat és a rekonstrukciót. Igazi turisztikai jelentőségre akkor tett szert, amikor 1971-ben megépült az első kabinos felvonó. Az én kedvemet nagyon rontotta, hogy ismét boltban zártuk a látogatást, ahol elsősorban a Holt-tenger iszapjából készített gyógyjellegű készítményeket ajánlották. A nejem vett is valamiket, ajándéknak szánva a „különlegességeket”.

Az utunk tovább a Holt-tenger partjai mellett, dombvonulaton vezetett. Ezúttal megálltunk a programban szereplő **Eín Gedi oázis**nál. Kár volt. Megtudtuk ugyan, hogy ez a két édesvízű forrás egyike, amelyek a Holt-tenger partvidékén fakadnak (az összes többi eleve sós vízzel bukik elő a domboldalból), hogy jelentős szőlőművelés és borászat, kecsketenyésztés folyt ősidők óta, hogy Dávid többször rejtőzködött itt, de az oázis látványa nem kápráztatott el (azt hiszem, senkit – 002). Jelenleg oktatási intézmény, az egyik vitrinben lévő hőmérő 38 C fokot mutatott.

Nem találtam sokkal izgalmasabbnak a fakultatív programként meglátogatott **Kumránt (Qumran)** sem, a világszenzációt jelentő holttengeri tekercsek lelőhelyét. Maguk a tekercsek ugyanis Jeruzsálemben, múzeumban láthatók. Sok érdekességet tudtunk meg persze, de maga a helyszín nem jelentett többet, mint hogy elmondhatja az ember: álltam a híres hely földjén. Magukat a tekercseket remeték írták, részben pergamenre, részben papiruszra és három nyelvet használtak: hébert, arámit (arame-

ust) és görögöt. A remeték bujdokoltak, amihez remek helyet találtak, barlanglakásaikban fürdőt is kialakítottak. Bujdoklásuk oka - ha jól értettem - az volt, hogy vallásfilozófiai nézeteltéréseik voltak a jeruzsálemi ortodox papokkal, élesen megkülönböztették magukat azoktól, jelzőket használva (tévedhettek, nem emlékszem pontosan az idegenvezetőnk által használt kifejezésekre): ők voltak a világosak (jó), az ortodoxok a sötétek (rosszak). A tekercsek sorsa bonyolult volt, mint ilyenkor általában, évtizedekbe került, mire valamennyi autentikus kezekbe került és ki tudták nyomtatni. Tavaly már csak két kötet nyomda alá rendezésén fáradoztak, mára talán teljessé vált a kumráni biblia. A tekercseknek óriási a történelmi, vallástörténeti jelentősége: az eddigi bibliai források a 9. évszázadtól keletkeztek, a kumrániak a 2. évszázadban. És nagyrészt nem térnek el a korábban ismert szövegektől, megerősítik azokat, kis részben azonban jelentős az eltérés. Mindenképpen csoda!

Itt ebédeltünk, első osztályúnak nem mondható étteremben. Mi már csak söröztünk, félrehúzódva az eléggé zsúfolt önkiszolgáló pultról. Nézelődök, látom ám, hogy a légkondicionáló rendszernek a mennyezet alatt vezetett csövei kartondobozokból vannak összeragasztva, egyszerű drótokon lógnak. Na, mondom magamban, ezt próbálná meg elsűtni valaki otthon! Töredékébe kerülhet a hasonló otthoni rendszereknek, mennyire egyszerűbb lehet itt elindulnia egy kisvállalkozásnak! Itt se lehetett kikerülni a boltot, azon keresztül vezetett az út kifelé. Mérgelődtem? Nem, belefáradtam.

A napi program **holt-tengeri** fürdőzéssel zárult. Figyelmeztetésben részesültünk, hogy nehéz talpra állni, annyira dobja fel az embert a sós víz, vigyázni kell, hogy szembe ne jusson, ha mégis, azonnal ki kell mosni édesvízzel, és fürdés után azonnal le kell mosni a vizet, mert mar. Nincs is élővilága a tengernek. Valami nyilvános fürdőhelyen álltunk meg, az öltözőhöz kerülni kellett a sarat, az öltözőbe nem is volt gusztusom bemenni, előtte, padnál, akasztós állványoknál vetkőztem le, a nem túlságosan bizalomkeltő környezet miatt minden holmimat vittem magammal le, a tengerpartra. Napernyő alatti koszos-iszapos székre tettem le fél hátamat, őrizni a cuccunk, amíg a nejem abszolválta a nagy kalandot. Alig lépett a vízbe, térdig süppedt az iszapba és orra bukkot,

négykézláb próbált oldalazva kijönni. Ordítottam, hogy álljon fel, mert így rettenetes lehet az egész, aztán azt, hogy egy befelé kifesztett kötélhez próbáljon eljutni és abba kapaszkodva jöjjön ki. Így is történt, eléggé riadtan ért partra. Következtem én. Látva a kínlődást, eleve a kötélbe kapaszkodva indultam befelé. A kötél sőtől kivirágzott iszapon keresztül vezetett az út, mert ez a szentséges talaj, mint a fene. A kötélbe kapaszkodva is majdnem elbuktam, mert – mint kitapogattam a lábammal – az iszap konzisztenciája éppen olyan volt, hogy bele lehetett süppedni, de ha kihúzta belőle az ember a lábát, nem zárult össze. Aki ilyen embertaposta lyukba lépett, menthetetlenül elvesztette az egyensúlyát. Na, kiértem valahogy derékig, és óvatoskodva megpróbáltam guggolásból hanyatt feküdni. Nem ám! Mármost óvatoskodhatott az ember, a hanyattfekvés úgy ment végbe, hogy az ember lábai kilóttek a víz felszínén túl, mintha üstökös daru emelte volna. Próbálkoztam az óvodista hátúszással, amikor az ember üst fenekét simogató mozdulatokat tesz a kezével, de mivel a fejem nem mertem mozgatni, hamar elveszítettem a fonalat: mennyire is kerültem beljebb? Na, felállni! Behúztam a lábam a fenekem alá, előre hajoltam, de amint meg akartam terhelni a lábam, kicsúszott alólam. Először hasra fordulva sikerült felállnom, kiderült ugyanis, hogy nem befelé, hanem kifelé haladtam, négykézlábra tudtam állni. Öt-hat újabb kísérlet után sikerült hátról talpra állnom: Gyerünk, kötél, segíts. Lihegve gyalogoltam ki, lezuhanyoztam a part melletti zuhanyok egyikénél. Sok idő maradt a takarodóig, visszamentem, de másodszorra se végeztem büszke győztesként. Heteket ott tölteni valószínű érdeemes, hozzá lehet szokni és mindenki állítja, hogy óriási a gyógyhatása. Aki azonban egyszer akar belekóstolni, jobb, ha elkerüli. Bizisten nem emlékszem, hol is volt a szálloda és hogy nézett ki? A mikro-jegyzetemben csupán annyi szerepel: közepes szálló, (szerintem) rekonstrukcióra vár, gyengébb az (éttermi) választék, mint Eilatban. Mindenesetre nem lehetett rossz helyen, mert másnap reggel percek alatt az Olajfák hegyén termettünk.

Megvan, persze, hogy megvan! Alszik az ember egyet-kettőt és a legváratlanabb pillanatban villan a kép valamelyik agytekervényben. Jó helyen volt, külvárosban, de nem kopott helyen, mellette azonban két építkezés is folyt és az utcája is fel volt tűrva. Nem

lényeges. Az sem, hogy a szobák egy része nem volt még szabad, voltak, akik óráig vártak az elhelyezésükre. Az éttermi rohamok minden alkalommal huszárosak voltak, de már csak legyintett az ember.

AZ ÖTÖDIK NAP: JERUZSÁLEM

Végre, végre! Négy kevésbé izgalmas, de fárasztó nap után itt vagyunk Jeruzsálemben, amiben csak nem fogunk csalódni? Nem, nem csalódtunk. Bár a társaság tagjai nagyon különböző szemekkel nézték a várost, mindenki megtalálhatta benne az örömét. És most ledermedtem, mert el nem tudom képzelni, hogy tudom néhány bekezdésben leírni Jeruzsálemet, ezt az alapvetően arab jegyeket magán hordozó várost, amelyik a zsidóság szent városa és a kereszténység szülőanyja. Képtelenség. Muszáj azonban csinálnom valamit, tessék: Kezdjük az Olajfák hegyével. Hát nem képtelenség? Kiszáll az ember a kacsaringós úton felfelé kapaszkodó buszból egy olyan kiszélesedésnél, mint ahogy a hegyi utak kilátói szoktak kinézni, kis térség, mellvéd. (001-019) Mondják neked, hogy az Olajfák hegyén állsz, előtted pedig Jeruzsálem terül el. Közvetlenül az orrod előtt egy temető, hófehér, de dísztelen, lapos sírokkal, arébb ritkás zöld, talán azok is olajfák vagy netán topolyafélék, aztán mintha ismét temetősort látnál, ami mögött ott magasodnak a város falai. Ott-e, vagy később valahol megtudod, hogy 1880-ig nem épültek a városfalon kívül épületek.

Zöldesen villog a Szikla Mecset világhírű arany kupolája (015), érdekes látványosság lesz. Az idegenvezető sorolja a többi híres épületet (pl. Egyetem), de nem tudod követni, mert közben fotózni is szeretnél, meg félig süket is vagy, és mert tudod, hogy úgyis elfelejtet. Ámultam-bámultam, megcsapott a város ősi levegője. Fantasztikus dolog lehet itt élni.

Megtudjuk, hogy a város elég határozottan három részre tagozódik: arab, zsidó és keresztény negyedre.

Következett volna a Siratófal, de az idegenvezetőnk váratlanul, nem nagyon érthető indoklással fordított a sorrenden. Ahhoz a szigorúan ellenőrzött kapuhoz mentünk ugyan, amelyik a Siratófalhoz (is) vezetett és ahol olyan ellenőrzésen estünk át, mintha rep-

téren lettünk volna, de a Siratófal (a zsidók állítólag csak Nyugati falnak hívják, ez volt a Nagytemplom nyugati fala) mellett csak egy emelkedő rámpán mentünk el, amelyik a Templom-térre vezetett. Így is ráláttunk a Siratófalra (028-029) és azonnal elkapott a csodálkozással vegyes döbbenet érzése, ami mindig elkap, amikor a hit józan ész feletti győzelmével találkozom. Elképesztő hit lehet azokban az emberekben, akik odaállnak egy monumentális falhoz, annak réseibe gyűrögetik kis imádság-cetlijeiket és előre-hátra hajlongva hódolnak istenüknek. Káprázatos, megragadó-taszító kép, nehezen szakadtam el tőle. (Hogy lehet ezt a várost megoldani, ha tényleg eredményes tárgyalások folynak a két állam – Izrael és Palesztina – végleges státuszainak, határainak megvonásáról? Csakis valami nagyon szabad és hihetetlenül békés szabad város státusz lehet a megoldás! – merült fel bennem azonnal.)

Kibontakozott előttünk a Templom-tér, két monumentális, ősi, szentnek hitt mohamedán mecset. (035-053) Mindkettő hét lakat alatt, nem lehet bemenni. Pedig hát én nem keresztény zárandokként jöttem, elvártam volna, hogy legalább az egyiket kinyissák előttem. Nem is hiszem a mai napig, hogy ez nem az izraeli hatóságoktól függő rendszabály. Korlátozzák a mecsetek nyilvántartását nem csak a turisták, hanem a helyi muszlimok előtt is. Botrányos, ha igaz a megérzésem! Állunk a két mecset között és hallgatjuk (már aki) az idegenvezető magyarázatát, többek között, hogy ilyen-és-olyan ünnepeken itt százezrek gyűlnek össze az El Aksa szürkekupolás mecsetben és a téren, hogy részt vegyenek az ünnepi szertartáson. Döbbenet, ugyanolyan döbbenet, mint az imádságaikat-kérelmeiket falba gyűrögető zsidók látványa. A mohamedánok hitének megnyilvánulását azonban nem láthatom, csak sejthetem az ismertetésből. Jártam pár muzulmán országban, illetve szenthelyen, el tudom képzelni, miről szól az ismertetője. A kereszt lovagok 1099-1187 között a Templomos lovagok főhadiszállásaként használták, magyarul: megszentsegtelenítették. Még lovardájuk is volt az épületben! A Szikla Mecsetet körüljártuk, az is le volt lakatolva, teljesen halottnak nézett ki. Kívülről igen kellemes építmény benyomását keltette, nagyon fájt a szívem, hogy az enteriőre örök titok maradt a számomra. Arra csak utótanulmányaim derítették fényt, hogy a mohamedánok hite szerint Mohamed itt ment

fel a mennybe szárnyas paripáján. Átvezető sétának tűnt, amikor a sok szerzetesrend valamelyikének épülete mellett vagy annak kapuján keresztül arab sikátorhoz érkeztünk. (054-055) Kiderült, hogy máris a Krisztus Kálváriájának, a Via Dolorosa-nak kezdetét jelentő El Omariya Kollégiumnál vagyunk, ami mellett egy minaret, az „Antonia Torony” őrzi annak a római erődtámasznak az emlékét, ahol Krisztust halálra ítélték. Az egész további útvonal hihetetlennek tűnt. Kis belegondolás után természetesen tűnhetett volna, hogy a ma arablakta óvároson keresztül vezet az út, mégis elképesztő volt a bazársor, a kis arab üzletek sora, a vásárlással foglalkozó nyüzsgő tömeg, amit csak helyenként törtek meg a modern vagy modernebb emlékhelyek. Ilyen a második stáció, ahol Krisztus felvette a keresztet: a ferencesrendi Korbácsolás Kápolna és Elitélés Kápolna. Távoli országok hívői cipeltek itt több keresztet, amiket valószínűleg végigvittek a Kálvárián. (059-065)

Ekkor vagy később filozófált az idegenvezetőnk azon, hogy Krisztust valószínűleg nem kereszt alakú keresztre feszítették, mert a keresztesek által hitelesnek talált (inkább kitalált?) keresztjének mindkét kezénél (szőgnél) más volt a fa anyaga, ami csak X-formájú, akoriban széles körben alkalmazott keresztnél lehetséges. Töredelmesen bevallom, hogy a figyelmem kevésbé kötődött le a stációk, mint a mai lüktető élet az arab sikátorokban (072-073), ahol Krisztus útja vezetett a vesztőhelyre. Az idegenvezető minden stációnál megállt és magyarázott, útítársaim többsége pedig a többnyire kapukra, kisebb-nagyobb domborművekre korlátozódó jelzéseket fotózta, én a környezetet. Kivételt – a több egyház kezelésében álló és öt stációt magában foglaló „Szent Sír Bazilika” előtt – egyetlen kép képez, a sikátor oldalfalában látható mintegy 50x50 cm-es kőlap, amelyik vagy Jézus vagy Mária tenyérnyomát őrzi. Látva, hogy a hívő útítársaim sorban ráteszik a tenyerüket, lefotóztam (075). A hit szimbólumát láttam ugyanis benne.

A „Szent Sír templomá”-nál (093-108) visszatértem a múltba, igyekeztem minél többet felszívni magamból az ott láthatókból, az ottani történelemszerűségekből. Ez az épület-együttes ugyanis több szempontból is rendkívüli: építészeti és belső építészeti bravúrok sora, a mítosz-teremtés csodája, az áhítat-fokozás módszertanának gyűjteménye, csupa csoda, akárhogy közelítjük is meg. Ateista szem-

mel nézve is az. Itt az egyik alkalom, hogy elgondolkozzunk a kedves olvasóval együtt azon, mennyire lehet hinni abban, hogy a sír (és az átépítések során az épületegyüttesbe foglalt Golgota ott volt, ahol ma állítják. Idézek a Palphot izraeli kiadó „A Szentföld” című (I. Irodalom) szép ismertető könyvének 101. oldaláról: „...Jézus sírját Heléna császárné, Konstantin anyja fedezte fel, miután *álmában megjelent előtte a hely jeruzsálemi látogatása során...*” A Konstantin császár által 325-ben építtetett templomot kétszer rombolták le földig, 614-ben a perzsák, majd az újjáépíttetett 1009-ben Hakim kalifa. Végül 1149-ben a keresztetek építették fel a ma is látható együttest. Egyszerűen lehetetlen, hogy a keresztrefeszítés és a sír pontos helye hiteles lenne, hogy ne is beszéljünk a megtalált kereszt eredetiségéről. A hatalom (legyen akár civil, akár egyházi) számára nem fontos a hitelesség, a lényeg, hogy elhitethető legyen. És ez csupán módszertani kérdés, jó koreográfiával és súlykolással minden elhitethető a tömegekkel, különösen, ha az hittel átítatott! (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a sír bejárata melletti padon elektronikus játékkal játszadozott egy ifjú kopt szerzetes. Hm, hol a papság részére kötelező áhítat? – 098)

Ha már a mellékes megjegyzésem utal arra, hogy a sírt a kopt egyház kezeli, tovább fűzöm az egyik legnagyobb meglepetésem: majdnem biztos, hogy Izraelben a keresztény emlékhelyek nagyobb részét nem a római katolikus egyház kezeli. A sírral szemben görög ortodox templom-hajóban tiszteleghet a hívő Jézus emléke előtt, és ebben a templom-rendszerben is – mint a városban több helyen – nagy szerepet visz az örmény egyház. A kereszténység legszenőbb helyét képviselő sír emeletnyi építmény ugyan, de a belső tér rendkívül szűkös. Valószínűleg itt se véletlenül az, mint Betlehemben, Jézus születésének templomában, ahol már az épülethez vezető kapu olyan alacsony, hogy alacsony embereknek is meg kell hajolniuk. Amint az ottani, igaz, arab idegenvezető mondta: *„Meg kell alázni a hívőt.”* Eredetileg persze a sziklát őrizték, amiben Jézus testét a sír nyílása elé görgetett szikla-kapu védte három napig, arra épült állítólag ez a csupa márvány, csupa arany, csupa csillogás érdekes és szép építmény, a köré pedig a Rotunda.

Itt is, a sír kapuján csak hétrét görnyedve lehet belépni, a sírkamrából kifelé pedig a mélyen hívő farolva távozik, mint a lefo-

tózott (102) asszony. (Teljesen meglepő kép villan: eszembe jut a nagyváradai polgármesteri hivatal egyik magasságos hivatalnokának szobájából egykor farolva távozó „nagyságos” Édesapám! Féllelmetes, nem?)

Mint említettem, ugyanebben az épületegyüttesben, egy szinttel feljebb borulhat le a hívó a Golgota csúcsa – Golgota sziklájában repedés – a kereszt nagy, aranyozott ezüst tárcsával jelölt pontos helye előtt. (Megjegyzés, gonoszskodom? A két lator keresztjének pontos helyét is jelöli egy-egy fekete tárcsa, növelendő a hitelesség képzetét!) Hosszú, tömött sorba kellett beállni, amiből azonnal kiálltam, amint megtudtam, hogy a lényeg csak a szenthely fölé emelt oltár lapja alá bújva-hasalva látható. (111-113) Kiálltam és álmélkodva néztem, miként görnyednek meg meglett hívők, fiatal emberek, egyforma alázattal. Mint sokszáz millió hindu a lingam előtt, mint sokmillió buddhista a Buddha csontdarabkája vagy hajszálai előtt, mint az orosz hívő az ezüstbe foglalt ikont csókolgatva, mint annyi muzulmán homlokával a földet érintve. Isten, ha volnál, ugye nem engedné meg ezt a gyalázatos alázatot?

A Golgotáról leereszkedve néztük meg a Kenetkövet (105), ahol a keresztfáról leemelt Krisztus testét kenték be mirhagyanta, áloé és aromatikusan olaj keverékével. Ezt is sokan símogatták, sőt volt, aki csókolgatta is.

Hosszú lépcsősoron ereszkedtünk le a Szent Heléna kápolnába, a különlegességek között is különleges alkotásba. Nem csillogásaival, hanem méltóságteljes komorságával hívja fel magára a figyelmet. Lefelé menet az idegenvezetőnk megállt egy ottfelejtett csomagnál, szólt, hogy kerüljük ki, aztán mormogott valamit arról, hogy ha szólna a biztonságiaknak, nem csak a kápolnát, hanem az egész templomot kiürítenék. Így nyugodtan megcsodálhattuk az örmény kápolnát (amit ők más szent nevéhez kötnek).

A templomudvaron adta elő az idegenvezetőnk azt a szinte hihetetlen sztorit, hogy a templom-együttest kezelő három egyház papjai a hatalom négyzetcentiméterjeiért acsarkodva véres verekedésig vitték a küzdelmet. Pedig szentemberek voltak és nem magyar politikusok!

A helyszín hitelességén sokat ront, hogy a protestánsok nem is ezt az épületet, hanem attól távolabb egy Kertsírnak nevezett he-

lyet tekintenek a keresztrefeszítés és a sír helyszínének. Ennek ellenére nagyon megérdemel egy weblapot: a Szent Sír temploma (l. Irodalom).

A kereszténység legszentebb emlékeitől a zsidóság egyik jelentős szenthelyéhez vezetett az utunk: *Dávid sírjához*. Nem tudok sokat írni róla, igen egyszerű környezetben kék lepellel burkolt sír, előtte, az előtérben olvasó-imádkozó papok, köztük két fiatal mélyen aludt.

A sír jelentősége nyilván túlmutat azon, hogy királyi sír. Egyrészt szokatlan, a zsidó hagyományokkal ellenkezik, hogy a városon belül temették el, másrészt a rangján nagyot emel, hogy a róla elnevezett városrészben nyugszik. Levezető sétának tekinthettük a Knesset megtekintését, mivel nem mehettünk kerítésen belülre. Számomra az épület nem is tűnt jelentékenynek, sem építészeti, sem politikai (hatalom-dagasztó) szempontból. Sokkal érdekesebb az út túoldalán elhelyezett hatalmas menóra, az angolok ajándéka Izrael megalakulásának 60. évfordulója alkalmából.

Vacsora után abszolváztuk a fakultatív „Jeruzsálem éjszaka” programot. (122-151) Érdemes volt, újat ugyan nem láttunk, de a kivilágított épületek, a város látványa az Olajfák hegyéről lenyűgöző volt.

Menet közben, valahol két arab sikátor kereszteződése sarkán arab gyorsétteremben fogyasztottuk el az ebédünket. Az eddigi legjobbat: választhattunk giros és falafel között, jól csúszott rá a sör! Valuta-váltóhelynek is kiváló volt, könnyíthettünk is magunkon, felfrissülve mentünk tovább. Pár lépésre természetesen ott volt a vigyázzba állított üzlet, hogy azt a...

A HATODIK NAP: JERUZSÁLEM ÉS BETLEHEM

Az eredeti program csak a modern városrész és Betlehem meglátogatását tűzte ki célul, az előző nap programjából azonban több látnivaló elmaradt, így ismét zsúfolt program elé néztünk.

Azt hiszem aznap reggel kérdeztem meg az idegenvezetőt, hogy van-e Izraelben zsinagóga? Piszkált, hogy számtalan keresztény emléket láttunk kívül-belül, két nevezetes mecsetet kívül, pár zsidó szenthelyet is, de egyetlen zsinagógát sem. „Hogyne, Massadában

láttunk.” – kaptam a választ. Az öngyilkos felkelők pöttömnyi és romos zsinagógájára gondolt. Hm, nem lettem boldog a közléstől. Az Izrael Múzeum a Knessettől (154) jó látótávolságra van. Korán érkezünk, tibláoltunk vagy fél órát. Bent magyarul beszélő idősebb úr fogadta és igazította el a társaságot (156), anno Kolozsvárott lakott. Érdekes módon nem sugárzott belőle gyűlölet, úgy tűnt, örül, hogy pár szót beszélhet magyarul. A múzeumon belül két célpontunk volt: Jeruzsálem makettje és a holttengeri tekercsek. A makett ritka szép és gondos munka, eredetileg a Tel Avivi Egyetemen állították ki. A lakóépületek kitalációk ugyan (mondta az idegenvezető), csak sejtések vannak, hogy valahogy úgy néztek ki, ahogy a makett bemutatja, de a fontosabb épületeket, szenthelyeket tudományos alapossággal megkutatva alakították ki. Évezredek lépünk vissza, gőzerővel fotóztam, hátha valamikor lesz még erőm, energiám, hogy tanulmányozzam. (157-181)

A holttengeri tekercseket (182) kiváló környezetben, kellemes hangulatot sugárzó módon megvilágított térségben állították ki. Egy kis részüket, a jelentősebbeket, persze. Mind a szellemiséget tekintve, amit hordoznak, mind antikvítás szempontjából kincsek. Nagy figyelemmel igyekeztem kihámozni valamit a lényegből, nem merek sem a tartalmukról, sem a történelmükről írni, csak utalok az Irodalom weblapjaira.

A legmegrendítőbb élményt kétségkívül a zsidó mártírok emlékhelye, a *Yad Vashem* jelentette. (Elemi iskolás koromban, Nagyváradon találkoztam a zsidóüldözés legenyhébb jeleivel, az iskolablakból kihajolva gúnyoltuk a sárga csillag viselésére kötelezett járókelőket, míg az osztályfőnökünk meg nem magyarázta, milyen aljasságról van szó (nagyon bátor ember volt!). Röviddel a háború után a Margit-híd budai hídfőjénél volt híradó moziban megnéztem két, amerikai-angol katona operatőrök által készített filmet, amelyek náci koncentrációs táborok felszabadításáról szóltak. A bemutatott szörnyűségek mindig felvillannak lelki szemeim előtt, ha a holokauszt szóba kerül, különösen, ha annak megtörténtét megkérdőjelezzük. Lehetetlen az ember ellen ember által elkövetett kegyetlenkedéseket osztályozni, de én úgy érzem, az emberiség egész történelméből kirívó a holokauszt elvi alapokon (is) nyugvó, módszeres emberirtása, és a végső aktust megelőző borzalmas, végtelenül

kegyetlen megaláztatás, amiben a kiirtásra ítélt szerencsétleneket részesítette a náci barbarizmus.

Miért hangsúlyozom ezt?

Mert ritka az a visszafogott, lényegre törő és a legkegyetlenebb mozzanatok bemutatását kerülő, ha nem a holokausztról volna szó, még azt is megkockáztathatnám, hogy elegáns megformálás, ahogy a Yad Vashem emel emléket a hatmillió zsidó áldozatnak. Egyszerű, modern épület a helyszín, kívülről nem érzékelni, milyen átfogó ismertetést rejt magában. Az idegenvezetőnk jelezte, hogy nem szabad szóban ismertetnie a látottakat (azt hiszem, a gyűlölködés visszafogása lehet ezzel az alkotók célja), mégis – ha halkan is – szinte folyamatosan beszélt. Először csak figyelmeztette az egyik ór, majd feljegyezték az adatait és közölték vele, hogy feljelentik. Furcsa, de lehet, hogy nagyon is indokolt eljárás. A legérdekesebb részlet egy hatalmas félgömb-kupola, amely körbejárható, és amelyen az azonosított áldozatok fényképe és adatai kapnak helyet. Erről a körfolyosóról oldalajtó nyílik, be lehet menni egy számítógépekkel bőven ellátott helyiségbe és kutatni, illetve valószínűleg információkat adni az ott folyó kutatómunka támogatására. Egyik társunk be is ment, leülhetett az egyik géphez és segítettek neki keresni valamit.

Remek megoldás, hogy a kiállítási csarnok végén a látogató a csarnok teljes szélességét átfogó teraszra lép ki, kitárulkozik előtte az élő természet, pihenteti a szemét a távlatokon, a szép természetben. Az emberirtás borzalmaitól letörten friss levegőt szívhat, felfröhög benne a remény.

Egyszerűen varázslatos az ebbe a körbe tartozó, a holokauszt áldozataul esett *gyermekek emlékműve*. (187-189) Kis épület, amiben üvegfalak között, puha szőnyeggel borított folyosón halad a látogató. Tükrökkel néhány fényforrást megsokszorozva csillagos égboltot varázsolnak köréje. Halk zenekíséret mellett szünet nélkül olvassák az áldozatok nevét, korát és származási helyét. Annyira megrendítő, annyira leköti az ember figyelmét, hogy eltévesztetem a kijáratot, második kört mentem, már kerestek. Feledhetetlen, könnyekig ható!

Az elmaradt programok sorravétele előtt felvitt minket az idegenvezető egy kilátó-étteremhez. (190-195) A kilátás tényleg pazar

volt, ráláttunk a város mintegy harmadára, az Olajfák hegye felé eső részre és a mögöttes dombokra, az étterem viszont gyenge. Úgy emlékszem, arab kezekben volt, de sem építészetileg, sem gasztro-nómiaailag nem ütötte meg a közepes osztályzatot. Valami nemzetközi zenei fesztivál előkészületei folytak, bejutni se volt egyszerű. Sebaj, pihentünk egyet a zsúfolt délutáni program előtt.

A kora délutánt az Olajfák hegye alatti Kidron-völgyben és környékén található bibliai szenthelyek megtekintésével töltöttük. (196-221) Sűrűnek bizonyult a program, lehetetlen két óra alatt úgy bejárni néhány kilométert, hogy közben 6-7 nevezetes épületről valami maradandó emlék maradjon meg az emberben. Talán a Nemzetek Temploma (több nemzet „szponzorálta” az építkezést), más néven „Az Agónia Bazilikája” (203) és a tőszomszédságában lévő Getszemáné kertje (210-212) emelkedtek ki a látottakból. Az előzőben található az Agónia sziklája, amelyen Jézus imádkozott és vért izzadt az utolsó szabad éjjelén. Pazar épület, itt már berzenkedett ateista lelkem a sok pazarlás láttán. Csak dereng, hogy remekművű mozaik is díszíti a templomot. A kert nyolc több évszázados (és nem két évezredes) olajfából álló kert, Jézus ide járt imádkozni a tanítványaiával, és itt töltötte velük az elfogatása előtti utolsó órákat is. Az együttes fölött valamivel magasodik az orosz ortodox Mária Magdolna Templom (202), furcsán hat a jeruzsálemi környezetben.

Utólag, az „A Szentföld” könyvet forgatva sajnálom, hogy zárva találtuk Szűz Mária sírját (207), illetve a fölé emelt épületet, mert ez minden bizonnyal az egyik legarchaikusabb építmény Jeruzsálemben. A keresztesek építették és jelenleg az örmény és a görög ortodox egyház gondozásában áll.

Kicsit távolabb helyezkedik el a negyedik században épült „Miatyánk Templom” (216-221), amely a fölé a barlang fölé épült, ahol Krisztus megtanította tanítványainak a Miatyánkot. Számtalan nyelven építették be csempeburkolat formájában a falba. A magyar változatban (220) elég sok a nyelvtani hiba és az útítársak is elég gyatrán imádkozták el (elismerésre méltó: a zsidó idegenvezető biztatására). Próbálom most felidézni latinul, büszkélkedve magam előtt, hogy nekem úgy is megy, de a közepe táján elakadok, sajnos. Romlik a memóriám! Váratlanul a Siratófal felé vitt az utunk. Két napon belül harmadszor. Kiderült, hogy valakik valamiért nem

látták eddig, és mint kötelező programot, be kellett nekik is mutatni. Érdekes, izgalmas, de így már sok. (222-235) Jobb szerettem volna, ha a háromszor félóra helyett egy-két órát szemlélődhettem volna. Majd, ha reinkarnálódtam!

A nap záróakkordja **Betlehem** volt. Az idegenvezetőnk nem jött velünk, nem mehetek, mondta. Betlehem ugyanis palesztin ellenőrzés alatt áll és ő – ha meséinek hinni lehet – korábban magas szinten mozgott az izraeli politikai és biztonsági körökben. Nem mehetett, nehogy elkapják. Egy arab „üzleti partnerének” kellett fogadnia és kalauzolni bennünket.

Itt mi is kitűztük a feleségemmel az első nap kapott névkártyát, amelyik állítólag növeli a biztonságot (illetve a hullák azonosítását). Ha egyszer ilyen terrorista fészekbe megyünk?

Több szempontból nagy élményt jelentett a betlehemi látogatás. Elszomorító volt látni a várost (lehet, hogy körzetével együtt) körülvevő 4-5 m magas betonfalat (017-020), az ostobaságba torkoló gyűlölet szimbólumát. Másra ugyanis nem lehet jó, már amikor elhatározta *vak Izrael*, hogy így fog gátat vetni a terroristák beszivárgásának, megírtam, hogy ostobaság. Biztos, hogy kevesebben jutnak így át a fene tudja milyennek nevezhető határon, de hogy előbb-utóbb rakétával fognak átlőni felette, az biztos. Voltak is ilyen esetek, az elfajulást valószínűleg nem a fal, hanem a megindult tárgyalások akadályozták meg. Azt is észre kellett venni, hogy a palesztinok sem odafelé, sem este, visszafelé nem vizsgáltak semmit, senkit, az izraeli határőr kölykök viszont a visszaúton körbenézték a buszt, fel is szálltak rá, és szemrevételeztek bennünket.

Tudtam, hogy a palesztinok tiszták, rendesek, mégis szívet melegítő élményként hatott rám, hogy a város csak az autók rosszabb állagával különbözött az izraeli helységektől. Talán erőltetettnek tűnne, ha hozzátenném: sőt! (001-004 és 013-015)

Élményt jelentett az arab üzletember kultúrált viselkedése is, a „Születés Bazilikája” felé vezető úton, majd a templomban is jó angolssággal ismertette a látnivalókat.

A csúcstot természetesen maga a templom jelentette. (005-007) A főhajóban a négy sor 12-12 barna kőoszlop, a fa kazettás mennyezet és a helyenként feltárt és deszkaburkolattal fedett mozaik jelentette a különlegességet (a hatodik században készültek). A bejárá-

ta annyira alacsony, hogy középtermetű embernek is le kell hajolnia, hogy be tudjon lépni. Az arab szerint ez hozzátartozik ahhoz a módszerhez, hogy a hívő fejhajtással hódoljon Krisztusnak, már amikor belép a templomba, az „A Szentföld” című könyv szerint viszont az eredeti bejáratot befalazták, és ilyen alacsony, keskeny bejáratral védték az épületet a mohamedán hódítóktól. Mintha azok nem tudnának leszállni a lóról.

A születés barlangjához labirintusszerű szűk lépcsősor vezet, két kis lyuk az egész, ezüst csillag jelzi azt a piciny helyet, ahol Mária megszülte Jézust. (Zavaró itt is, hogy Betlehemben van másik templom is, amely ugyancsak a születés helyeként szerepel.) Szép, érdekes, archaikus látnivaló, egyike, amiért érdemes Izraelbe látogatni.

A templomot elhagyva jegyeztük meg, hogy az egyik kápolnában vörös csillaggal ékes zászló is díszítette a kegyhelyet.

Karácsonyok alkalmával nagy egyházi ünnepségek zajlanak a kivilágított templomokban és az előttük elterülő kegyes hangulatot sugárzó tereken. Nem tudom, melyik egyház viheti a prímet, magán a templomon három osztozik: a görögkeleti, az örmény és a római katolikus. Fura világ!

Vádoljanak nyugodtan elfogultsággal! Az idegenvezető „üzleti kapcsolat” természetesen Betlehem valószínűleg legnagyobb boltjának volt a tulajdonosa. Rákérdeztem az eladókra: palesztinok voltak. Ez volt az egyetlen üzlet, ahol nem éreztem kényszert, váltottunk pár arab szót velük, ami lassan viccelődésbe csapott át, kellemes, figyelmes és nem erőszakos légkör vett körül.

A bolttal szemben villák sorakoztak, a háta mögött pedig, a domboldalon szép, hófehér lakónegyed épült. (021) Sose fogom megtudni, palesztin volt-e (betlehemi) vagy zsidó (jeruzsálemi). Akárki építette, értette a módját. Az alkönyvtár további képei a Bet She'an-ba vezető úton készültek.

A HETEDIK NAP: BET SHE'AN, JARDENIT (YARDENIT), A GOLÁN-FENNSÍK, A GENEZÁRET-TÓ, BEATITUDE, TIBERIASZ

Tabgha és a Szent Péter háza fölé emelt ferencesrendi templom is szerepelt a programban, azokat azonban lekéstük.

Rendkívül érdekes volt a **Bet She'an**-i komoly római város. A ma látható romok állítólag csupán mintegy 10%-át teszik ki a római uralom alatt gyors fejlődésnek indult, majd a bizánciak alatt 30-40000 lakosúvá kiteljesedett városnak, mégis jelentős területet, mintegy 160 hektárt foglal el. Próbáltam az általam eddig látott római településekhez hasonlítani, a Líbiában látott Leptis Magnától messze elmarad mind a területét, mind az épületek épségét tekintve. Így is elképeszti az embert, ismét képet kap arról, milyen hatalmas birodalom is volt a római. Megvan itt minden, amit a rómaiak elegáns életvitelükhöz kifejlesztettek: kis, de jó épségben lévő amfiteátrum, fórum, csak az építmények alját mutató fürdők. (001-019) Először találkoztam örömhölgyek épületsorával, méretei alapján élénk szexuális kicsapongást feltételezhet a látogató. (020) A középületek valaha volt ragyogó voltára inkább a restaurátorok makkettjeiről készült képekről lehet következtetni. (026, 028) Nem kezdődött rosszul a nap!

Jézus keresztelésének helyszínét, **Jardenitet** többen bosszantónak találtuk. A kis Jordán folyón kialakított megmerítkezési lehetőségéről egyrészt elhangzott, hogy „valahol erre történhetett” a keresztelés, másrészt a kő partfal, a mederbe vezető út és a partfal melletti korlátok kongtak az ürességtől. Lehet, hogy a „szenthely” időnként komoly látogatottságnak örvend, mert az itteni üzlet méretei tömegek befogadására is alkalmasak voltak. (Nem lehetett „beetett” bolt, mert az idegenvezető elhessegette onnan a csoportunkat.) A szenthelyhez vezető út melletti növényzet, különösen az óriási pálmafák szinte jobban vonzották a szemünket, mint maga a folyópart.

Következett a nap fakultatív programja. Rá kellett jönnünk, hogy nem a nap fénypontja ugyan, de helyesen döntöttünk, amikor befizettünk, nem igen tudtuk volna mással eltölteni az időt, lődörögni se lett volna hol. A mutatvány három összetevőből állt: egy nevezetes kibuc megtekintése kis, gumikerekos vonattal (és fix menüs ebéd ott), hajókázás a **Genezáret**-tapon, végül a Golán-fennsík. Töredelmesen be kell vallanom, hogy feleségemmel és jópár csoporttársal végigmérgelődöttük az attrakciót.

A „**Degania Bet**” kibuc tulajdonképpen érdekes lett volna, ha valami kulturáltabb megoldást találtak volna a látogatásra a zötyö-

gő kisvonal helyett (011), és más hangsúlyokat kapott volna a bemutató. Az útvonal főbb pontjai közül a térdigérő fekáliában fetrengő szarvasmarhák és a strucc-tenyészet (012-013) általános megrökönyödést váltott ki, az állapotok mindenre utaltak, csak jó állattenyésztésre nem. A banánligetek viszont rendkívül jó művelést mutattak, kiszálltunk, és rövid ismertetést kaptunk az elvégzendő műveletek szükségességéről, mikéntjéről. Az épületek kemény időkre utaltak, a kibuc tagjainak kötelezettségeiről és az általuk kapott szolgáltatásokról elhangzott ismertetésből egyértelmű volt a magasrendű elkötelezettség. Az is kiderült, hogy a fiatalság már mást igényel, engedni is kell a szigorból.

El lehetett képzelni, mit élt át a kibuc a közeli Golán-fennsíkről záporozó tüzéségi tűz miatt.

A hajókázás furcsán indult: először nehezen tisztázták, hogy melyik hajó indul a két rendelkezésre álló közül, aztán eljátszották a himnuszunkat. Enyhén szólva nem imádom magukat a himnuszokat sem, a gyűlöletkeltés egyik eszközének tartom azokat, de a felesleges használatukat végképp utálok. Vigasztalt, hogy jó felvételt játszottak le. A hajó a tó ígért körbehajózása helyett beúszott a tó közepére, az idegenvezető hosszas ismertetésbe fogott, amin a tűző napon hamar elaludtam. Állítólag nem vesztettem semmit. A körbehajózás (fakultatív program!) pedig reménytelenül sok időt rabolt volna el a hivatalos programpontoktól, amik közül többet nem sikerült így sem abszolválni.

Az ebéd ismét konfliktusok forrásának bizonyult, fix áron fix összetételű, három vagy négyfogásos ebédet lehetett kapni. Mivel addigra telítődtünk az étkezésekkel és étkekkel, csak salátát és sört kértünk, de az ebédlőben akkor is a teljes ebéd árát kellett volna fizetni. Többedmagunkkal leváltunk a társaságról, kimentünk egy zárt teraszra és söröztünk.

A **Golán-fennsíkről** az idegenvezetőnk – erős ferdítéssel – többször úgy beszélt, mint ősi izraeli földről, amit Szíria elfoglalt és 15 évig bitorolt. A teljesen abszurd tálalás annyira dühített, hogy nehéz volt nem vitába bocsátkoznom vele ott, a buszon. Utólag ellenőriztem, igazam van-e és több forrás igazolt. Egyet megtalálhatnak az Irodalomban (a www.abagro.hu-ból): „1967-ben az izraeli kormányknak elege lett a szír gerillák működéséből a határos terüle-

teken és megtámadta Szíriát. A 6 Napos Háború végén a Golán-fennsík izraeli területté vált, amit Szíria azóta sem ismer el.” Magyarul: nem ősi földjük a Golán-fennsík, elfoglalták és annektálták. Nem állítom ezzel, hogy a lépés teljes egészében jogtalan volt, hiszen minden ország védekezik az őt érő atrocitások ellen, de a végső bekebelezés és az azt indokló történelemhamisítás – különösen, ha végső békét keresnek – megbocsáthatatlan. Azt hiszem 1969-ben jártam Szíriában és emlékeim között élénken élnek az Izraellel határos területeken lőtoronyig beásott tankok és az 50 m körüli magasságban elhúzó vadászgép-rajok. Gondolom, ők egész másként értékelik az akkor történeteket.

Maga a fennsík (001-009) talán „megérte”. A fel- és levezető szerpentinek szikla-sivatagos területen vezettek, szép kilátás nyílt a buszból a nehéz terepre. Fenn a magasban elfogadhatónak tűnő mezőgazdasági tevékenység folyt, és a párás Genezáret-tó tényleg gyönyörködtető látványt nyújtott.

Beatitude, vagy A Nyolc Boldogság Temploma a tó északi partján egy hegytetőn található. Mint templomot nem sorolnám a nevezetesebb látnivalók közé, az exteriőr sötét tónusa (001-002) nem emel a fáradt vándor hangulatán. Igaz, a kör alakú hajó világos színekkel várja a hívőket és a hajó közepén álló oltár művészi alkotás, így valamelyest kompenzálja a külső hatást. A templom jelentősége vallástörténeti: itt mondta el Jézus a Hegyi Beszédet. Hívők részére természetesen fontos zarándokhely. A templomdombról igen szép a kilátás a tóra. (006)

A **tiberiuszi szállóba** este érkeztünk és nagyon fáradtan, azt hiszem mindössze 3-4 útitárs vállalkozott városnézésre (látképek a szálló bejáratától az *Úton alkönyvtárban*), de ők is hamar visszatértek, és nem számoltak be különösebb látnivalóról. A szállót csak elfogadhatónak tudom értékelni, több apró hiba (pl.: állíthatatlan légkondicionáló, zajos fürdőszoba elszívó, billegő padlóburkoló-lap ugyanott) zavarta a két utolsó Izraelben töltött éjszakát. Igaz viszont, hogy az étkezések - leszámítva a változatlan huszáros magyar rohamokat - jobbak, ízletesebbek voltak, mint Jeruzsálemben. A főpincér magyarul is tudott, ami könnyített a helyzetünkön.

A NYOLCADIK NAP: TÁBOR-HEGY, HAIFA, AKKO (ACRE)

Csak aki látta már a felsorolt három helyet, az tudja, milyen elképesztően érdekes látnivalókról van szó. A jeruzsálemi-betlehe-mi két nap mellett ez a nyolcadik nap bizonyult legértékesebbnek.

Lássuk sorban!

A **Tábor-hegy** (Thábornak is írják) Beatitude-höz hasonlóan elsősorban vallástörténeti szerepével tűnik ki, bár építészetileg jóval varázslatosabb annál. Az első templomot 400 körül építették, majd a keresztesek idejében bencés kolostort emeltek, amely 1187-ig maradt a birtokukban. A mostani Átváltozás templomát a 17. században érkezett és letelepült ferencesek építették 1924-ben (!), a 4-7. század román-szíriai stílusában. Ragyogó építmény, kívül-belül. Kívül a stílusa érdekes, belül a pompázatos kivitel. (003, 005, 008 és 009-015) A két torony földszintjén egy-egy nevezetes kápolna látható, a Mózes emlékére emelt és Illés próféta kápolnája.

Eddig csak rakódott bennem keményen, mint a guanó, hogy miként lehet ennyi irtózatossá váló pénzbe kerülni, és ennél fogva nyomortápláló építményt emelni a keresztény egyházak dicsőségének emelésére, most azonban kifakadtam. Szűk körben tettem és nagyon hasonló gondolkodású, ateista utazók körében, hogy ezt nehezen viselem, növeli ateizmusom erejét! Ebben a körben se fogadta ujjongás a megjegyzésem. Azt hiszem, az váltotta ki, hogy elhangzott: ez a hely se biztos, hogy az a hely... Így van-e vagy sem, fenntartom a véleményem: ami sok, az sok! A természet itt zöld. Körben magas fák, virágzó bokrok. Szemet gyönyörködtető látvány a sok száraz, kopár térség után. Ide kívánczok egy rövid szöveg-töredék, hirtelen nem tudom, honnan is emeltem ki(9). Már írtam, hogy a növényzet lepusztulását emberi tényezők is okozták. A Tábor-hegy példája mutatja, milyen lehetett Izrael valószínűleg teljes területe Kánaán idején, a hegyen ugyanis nemzeti erőfeszítéssel helyreállították a növényzetet az eredetihez hasonló fákkal. Ma a hegyen fenőfélék adják a zöld környezetet. Kellemes. (018)

A hegyhez vezető úton, a hegy tövében, ahol busz-végállomáson kellett átszállnunk mikrobuszokra, arab környezetben mozgogtunk. Ha jól emlékszem itt hangzott el, hogy beduinok építik, lakják be az egyik települést. Nagy figyelemmel szemléltem, milye-

nek az arab házak, mennyire tiszta a környezet és szívre tett kézzel mondhatom, hogy semmivel se maradtak el a zsidónak mondott környezettől. (019-025)

Bővebben kellene szólnom a buszból látottakról, hiszen azok is sokat mondanak egy ország helyzetéről és összekötő kapcsot is jelentenek egy-egy vidék között. Talán az útleírásom végén marad még energiám erre.

Haifa elkápráztatott. Több jellemzője hatott rám ily módon. A kikötő mellett érkezünk a városba, maga a kikötő is feltűnik az országhoz képest jelentős méreteivel, a környéke is számottevő ipari létesítményekkel büszkélkedhet. Beljebb zöld növényzet, fasorok, ligetek, virágzó trópusi aljnövényzet, banánfák fogadták a nézelődőt. Rácsodálkoztam a gazdag villasorokra, a szaporodó felhőkarcolókra. És következett Izrael talán legérdekesebb, mindenképpen legpompázatosabb látnivalója: a Bahai egyház szemkápráztató központja (006-035), amihez a város alsó régióiból induló és majdnem a Karmel-hegy csúcsáig futó, csodálatos parkkal övezett lépcsősor vezet. Kénytelen vagyok itt megkérni az olvasót, hogy feltétlenül nézze meg a *Haifa alkönyvtárat*, az többet ad az olvasónak, mint a most következő rövid leírásom. A lépcsősor a vallásalapító mauzóleumához vezet, ami általában zárva van, előzetes egyeztetés szükséges a megnyitásához. Mi természetesen nem jutottunk be. A vallást Bahá'u'lláh (eredetileg Báb, a Kapu) alapította a 19. században, Perzsiában. Tanításainak részletes ismertetésével nem kívánok foglalkozni. Az emberiség spirituális egységét hangsúlyozta, egyenlőséget hirdetett az emberek között. A vallásokról azt vallotta, hogy minden próféta a maga kora fejlettségének és a tömegek spirituális kapacitásának megfelelő hitrendszert dolgozott ki és a vallások egymás nyomába lépve felhasználták az előző vallás gondolatvilágát. Az ő tanai a modern kor szellemének felelnek meg. Nagy szellem lehetett, 1844-ben lépett a világ színe elé az iszlámból eredő tanításaival, 1850-ben a papság ki is végeztette. Bár most csak néhány millió Bahai hívőről szóló adatokkal találkozom, tudom, hogy gyors tempóban nyomul előre a vallás, és nagy valószínűséggel a jelen század első felében világszerte vallássá lép elő.

A szigorú biztonsági őrzés alatt álló Bahai központban található a vallásirányítók palotája és egy atombiztosnak mondott óvóhely is. (050)

Ámulatból ámulatba estem, mert a világ több országában láttam már pompázatos kerteket, mauzóleumokat, a Bahai központról nyugodtan mondható, hogy egyike a legszebbeknek. A látogatás vége felé félhangosan mormoltam káromkodásaimat: ismét egy vallás, amelyiknek a tanításai mélyen emberiek és lám, az egyház röpké másfél évszázad alatt rátenyerelt és zsírosan él a megtévesztett hívők adományaiból. Veszekedett egy világ, ostoba tömegek. Kigyógyíthatók-e valaha is ebből a „hiszek, mert hinnem kell valami jóban, amit nem találok ezen a sárgolyón” attitűdből, és megtaníthatók-e arra, hogy az egyházak galád elnyomó-harácsoló intézmények? Nem, sajnos ez sohasem sikerülhet. Nagy próféták születhetnek, de a tanításaikat mindig meg fogják lovagolni hatalomörültek, harácsok. A legközelebbi isten Mahatma lesz, már többnyire glóriával a fején ábrázolják. És az országa? A nyomor birodalma!

Haifára nem is futja tovább az erőmből.

Megbámultuk valamelyik modern elnyomó ágyúját (053) a Bahai központ fölött és a Karmelita kolostort. (037-043) Az utóbbi úgy maradt és marad meg emlékezetemben, mint az öntömjenezés és arrogancia helyszíne, az idegenvezetőnk ugyanis itt adott elő vagy félórás, alig hihető mesét a pápával történt találkozásáról úgy, hogy ezért egy másik turistacsoportot elzavart. Kijövet hangosan kifakadtam, az egyik hívő asszony olyan vasvilla szemeket meresztett rám, amilyenekkel rossz szellemek ölni tudnak.

Haifában ebédelt, aki ebédelt. Az ebédidőt kalauzunk fürdőzés-sel kombinálta. Mi – miután a fülünkön jött már ki minden – eleve a strandnak nevezett, előkelőnek nem mondható strand még kevésbé előkelő büféjéhez mentünk és nem fürödtünk. Mivel a strandot láttuk, és az étkezdéből megtértek rendkívül lassú kiszolgálásról és nem gourmandok részére készített étkekről számoltak be, egyiket se sajnáltuk.

Akkra a világ egyik legősibb települése, 5000 évesnek tartják. Ptolemaiosz névre is hallgatott valamikor. Csak felsorolásra futja az energiából: lakták-birtokolták kánaániták, zsidók, görö-

gök, rómaiak, bizánciak, keresztesek, mamelukok, törökök és angolok. Történelmének csúcskora kétségtelenül a keresztes királyságok kora volt, 1104-ben megtették fővárosuknak, megalapították az akkrai királyságot, amelyet Szent János lovagjai uraltak és ami 1291-ig tartott. Akkori hatalma, vagyona és gazdasági teljesítménye mesés volt. Hatalmas és rendkívül erős erődítmény-rendszer épült, a mára földalattivá vált keresztes város citadellája, csarnokai, lovagi termei elképesztik a látogatót mind méretükkel, mind szépségükkel. (014-030) Le a kalappal Izrael előtt: a jelenleg is folyó ásatások, rekonstrukciós munkálatok (018-019) óriási szellemi és anyagi erőfeszítést igényelnek és előre vetítik, hogy megsokszorozzák az építmény értékét, vonzerejét. Fontos, hogy ugyanakkor nem halott városról van szó: a bástyákról fiatal gyerekek ugrálnak a tengerbe, éttermek (047) és bazárok egymást váltják, az ember török fürdő tetején (043) sétál a mohamedán mecsethez és a Khan el Omdan névre hallgató karavánszerájhoz (050-052), utazók szálláshelyéhez. Átmentünk az erődítményből a kikötőhöz vezető, anno titkos alagúton is (053), nem akármilyen.

Szép és gazdag nap volt ez a nyolcadik!

A KILENCEDIK NAP: TABGHA, KAPERNAUM (CAPERNAUM), KÁNA, NÁZÁRET, CAESAREA ÉS TEL AVIV

Vártuk az utolsó napot. Nehéz bevallani, de vártuk. Sok volt a nyűg, a felesleges fakultatív programok, a szócséplés, a szenthelyek közül néhánynál a bosszantó bizonytalanságok, és a bizonytalanságokra épített pompázatos (másként: pazarló) építmények. Utólag visszatekintve a sok kiemelkedő látnivaló lassan feledtetni a bosszúságokat, de akkor fáradtak, idegesek voltunk.

Nem is nagyon figyeltünk oda, mi lesz a zárónapi program, de tudtuk, hogy az előző két nap több „hivatalos” program maradt el, tehát zsúfolt napra számíthatunk. Így is történt, először visszafelé mentünk a Genezáret-tó melletti két „kimaradt” szenthely, Tabgha és Kapernaum „felfedezésére”.

Tabgha a hal- és kenyérszaporítás krisztusi csodájának a helyszíne. Nem a csodában kételkedek, mert hiszem, hogy Krisztus éveket töltött Indiában, és ott a csodatevés ma se megy csodaszám-

ba, hanem abban, hogy a hely több mint két évezreden keresztül megmaradt, magyarul, hogy az 1982-ben a német bencésrendiek számára épült építmény hiteles. Mindegy, kellemes valami volt a kis előkerttel, tavacskával, abban úszó halacskákkal (003-005) rendelkező kis templom. A padlózata ugyanis nagyon szépen megformált mozaikokból áll, az oltár előtti kenyereket és halakat ábrázol, a kereszthajóban vízimadarakat és szép növényeket csodálhattunk meg. (008-018)

Kapernaum, a másik „elhagyott gyermek” pár kilométerre volt csupán Tabghától. Izgalmas lelőhely lehet mind régészek, mind vallástörténettel foglalkozók számára. Szinte egymás hegyére-hátára szórva láthatók itt olajprések, vízvezeték-tartozékok, malomkövek, ki tudja még mik? Engem leginkább az ősi zsinagóga érdekelt, amely ugyancsak romként maradt fenn, de legalább kivehetők voltak főbb alkotórészei és méretét tekintve is komolyabb imahelynek lehetett tekinteni, mint a massadait. Körbe is fotóztam derekasan (004-009). Itt találták meg (vagy feltételezik, hogy megtalálták) Szent Péter lakóházát, ahol Jézus is élt, színre lépésének korai időszakában. Itt alakult ki követőinek első „csapata”, élén Péterrel, akik valamennyien halászok voltak. Első csoda-sorozatát is itt mutatta be, részben a tavon. A csodatételek ellenére Kapernaum (akkor gazdag zsidó város) lakói nem hittek Jézusnak/Jézusban (mit akar ez a halászok közé keveredett kódis?), aki erre kiátkozta őket. (Mondom, ember volt, gyarló ember!) Lakóházak alapstruktúráját is kirajzolják a romok, amik alapján a település gazdag volta igencsak megkérdőjelezhető.

Szent Péter háza fölé a nagyon nem messzi múltban modern templomot építettek, amelynek üvegpadlóján keresztül látni a ház maradványait. Bizisten, nem rendültem meg, pozitív értelemben egyáltalán nem. (010-014) Fellélegezhettünk, innen már a Tel Aviv-i reptér felé vettük az utunkat, a további megállóink útba estek.

Kána és Názáret ciszjordániai arab települések. Egyik se tűnt alsóbbrendű lények koszfészkének. Kána végképp bizonytalan helyszínként szerepelt már az ottani ismertetés során is, itthon keresgéltem egyrészt a nevének, másrészt a hely hihetőségének okán. Kiderült, hogy a következő név-változatokkal lehet találkozni: arabul Kana vagy Kanna, Libanonban Qana (nem tudom megmonda-

ni, hogy az arab írásban miként különböztetik meg ezeket az eltéréseket), a bibliai időkben Cana volt. Fontosabb, hogy legalább három település vallja magáénak Krisztus csodatételét, a víz borrá változtatását és megsokszorozását. Magában Kánában két templom van, a Csoda Temploma mellett egy görögkeleti is, de még a távoli libanoni Cana is küzd a dicsőségért. Hát azért az fontos az egyház(ak) számára, hogy *legyen csodahely, ahová zarándokoltatni lehet hívőket*, meg is építették a Csoda Templomát (1879-ben) és mellé a zsinagóga romjai fölé fedelet. Valószínűsíthetjük ugyanis, hogy Jézus ezt az első csodatételét az akkori zsinagógában – az esküvő valószínű helyszínén – tette. Ezeket az épületeket mutatják be a fotóim (003-010). Bennem a kérdőjelek szaporodtak, jó tempóban.

Az útítársak egy kis csoportja megállt a templom mellett egy boltnál, ahol játék-tevéket lehetett kapni, az idegenvezetőnk eltanácsolta őket onnan, lesz jobb alkalom jelszóval!

Názáret se mutatott egységes képet. Kanyargós út vezetett oda, onnan ki, sokat fotóztam a domboldalakon látható modern villanegyedeket, az ott folyó építkezéseket. Nem semmi, mondanák Pesten (004-006). Templom kettő van, először a Szent Gáriel nevű görög ortodox templomot néztük meg, amely Mária forrása és bizánci-keresztes templomok fölé épült 1741-ben, Mária házának is nevezik. (011-022) Fantasztikus az évszázadokat sugárzó, boltíves hájója, amelynek ráccsal lezárt végénél lehet rátekinteni a forrásra. A templom előtti téren kis fehér építmény ma is kútként működik, azt is Mária forrásaként kezelik. (007)

Pár kilométerrel távolabb található Az Angyali Üdvözlés Temploma, amelyik a Közel-Kelet legnagyobb katolikus temploma. (042-066) Arab épületek közötti, síkatorrrá szűkülő, majd kis piactérre bővülő úton érhető el. (024-041) A piactéren (038-039) vásároltunk keleti gyümölcsöket, az ott vásárolt datolya kétségtelenül az általam eddig fogyasztott legjobb volt. Zavar, hogy nem emlékszem pontosan, hogyan is fűződik egymáshoz az ettől a templomtól száz méteren belül elhelyezkedő Szent József templom, amely alatt alagútrendszerben mozogtunk. Itt található József műhelye és a lakhelyüknek is tartott barlang. Az Angyali Üdvözlés Temploma mellett-alatt is látható egy pincyszerű rom, amit Mária házának tarta-

nak. (Ha tévedek, bocsássa meg az olvasó, nagyon fáradt lehettem, hogy nem látok tökéletes képet magam előtt.) (069-071)

Itt tereltetett be a csapat a beetetett boltba. Jó üzlet volt, lehetett szép tevéket is kapni, mégis zavart a betleheminél rámenősebb eladó-gárda. Vettünk valamit és a kasszájánál volt szerencsénk végignézni, amint útikalauzunk felvette a jutalékát. OK, így megy ez általában, csak az agresszivitás mértéke volt túlzott.

Úgy emlékszem, Názáret mellett egy útmenti étteremben ebédeltünk. Miután vacsorára csak éjjel, a repgépen számíthattunk, itt mi is komplett ebédet fogyasztottunk. Halételeket ajánlottak, az „elmegy” kategóriába soroltuk valamennyit. Csak annyit még a sok étkezésről, hogy a feleségem 3, én 2 kilót híztam a strapás út alatt.

Caesarea-hoz nagy késéssel érkeztünk, rövidített ismertetésre és bejárásra futotta csupán. Pedig talán ez az ősi város volt az egyik legjelentősebb látnivaló az utunk során. Amint elhangzott, hogy kevés időnk maradt, elszakadtam a csoporttól és először a tengerparton „futottam” egy ugyancsak rövidített kört, hogy megörökíthessem a távolban látható kikötőt és a lóversenypályát, majd elsiettem az amfiteátrumhoz. (001-008) Rómától kezdve Líbián keresztül Szíriáig több rómaikori települést volt szerencsém látni, az amfiteátrum nézőtere a szíriai Boszra és a líbiai Leptis Magna körszínházainak nézőteréhez mérhető, kár, hogy a színpadból (általában magas háttér-építménnyel rendelkeznek) nem sok maradt. Épp izraeli zenei fesztiválhoz készültek, hatalmas acélszerkezetű építmény uralta a színpad terét. (009-019)

Igaza lehet az „A Szentföld” című könyvnek, amely szerint az i.e. 20-ban Heródes által építtetett és Augustus cézár tiszteletére elkeresztelt római település az ókori világ egyik legcsodálatosabb városa volt, rendelkezett minden római-görög kellékkel – beleértve a luxust is –, ami egy római gyarmat, Júdea fővárosának dukált: kikötő, lóversenypálya, kis színház, nagy amfiteátrum, fórum, forró-meleg-hideg fürdők, vízvezeték, jó utak. A helytartók hatalmas palotában laktak, közvetlenül a tengerparton. A palotából ugyan nem sok maradt, az alapjait és belső elrendezését most kutatják, de tudják az archeológusok, hogy pazar pompával büszkélkedhetett. (021-024) Ez volt a római helytartók, így Poncius Pilátus székhelye is. Itt tört ki i.u. 66-ban a nagy zsidó felkelés, amely Jeruzsálem

és a Nagytemplom lerombolásával végződött. Kicsit zavaró, hogy egyes források a nagy amfiteátrumot szinte lekicsinylően (4000 ülőhellyel rendelkezett) színházként emlegetik, míg amfiteátrumként a lóversenypálya két oldalán épült 10-10 sor ülőhelyet, és az egyik keskeny oldalán látható félkör nézőteret hívják, amely 10000 nézőt fogadott be.

A történelem során Caesarea jelentősége, szerepe sokszor változott, az amfiteátrumból erődtményt csináltak a bizánci kor végén, a keresztések és az arabok is főként annak használták, a modern kor felfedezői viszont – érdekes módon – boszniai muszlim halászok voltak. Egy róluk szóló bekezdést olvashatnak a Jegyzetekben, ami igazolja, hogy Izrael megalapításakor (majd később is) települések lerombolására is sor került (a forrást elfeledtem, újra kellene keresnem)(10).

Tel Avivban sietnünk kellett, késésben voltunk. Caesareában kapta az idegenvezetőnk a telefon-hírt, hogy nagy dugó alakult ki, menjünk kerülő úton. Úgy mentünk – hál’isten –, de úgy is csak cammogni tudtunk a várostól néhány kilométertől kezdve majdnem a reptérig. Hál’isten, mert így közvetlenül a jordán határ mellett haladtunk hosszú szakaszon. Újra meggyőzhettem magam, hogy az arabok lekezelése merő ostobaság: a határ túloldalán ugyanolyan, ha nem szebb települések sorakoztak, mint Izraelben.

Az idegenvezetőnk ezen a szakaszon önvallomásszerűen ejtett pár szót az Izraellel kapcsolatos negatívumokról is. Elmondta, hogy az ország gazdasági állapota nem mondható rózsásnak, évek óta romlik, növekvő a költségvetési hiány. Külön kitért arra a szomorú tényre, hogy idős koránál fogva sokat betegeskedik (pedig megelőően jól bírta az út nehézségeit), és ez mind több pénzbe kerül. Majdnem szóról szóra tudok idézni az erről szóló monológjából, annyira megkapott: „...az állami egészségügy lassan elhagyja a beteget, mind több szolgáltatás kerül át a magánszférába, maszekosodás folyik...” Mintha kis hazánkról szólt volna a mese.

A városból ezúttal többet láttunk, vagy legalábbis érdekesebbet, mint érkezéskor. Széles sztráda vezetett a városon keresztül, mindkét oldalon modern magasépületek, köztük igazi felhőkarcolók emelkedtek, elegáns autók tömege hömpölygött a sztrádán is és a busz magasából látható keresztutakon is. Az embert megcsap-

ta a gyors fejlődés levegője. Lehet, hogy gondok vannak a gazdaság körül, de nem hiszem, hogy mérhetők a mieinkhez. Izrael is le fog hagyni minket. Rossz szokásom szerint belenéztem Izrael gazdasági adataiba és nyomát se látom hanyatlásnak, sőt... Az biztos, hogy minket nem le hagyni fog, hanem le hagyott. Az egészségügyet nem tudom kommentálni, alapos kutatásra lenne szükség, aminek nem látom értelmét itt és most.

A repülőtéren ismét szigorú vizsgálatokon estünk át, útitársaink többségének a csomagjait is átkutatták. Nekünk csak néhány kérdést tettek fel. Látva, hogy az „A Szentföld” című könyvet a többséggel előszedetik, magunk ajánlottuk fel, hogy bemutatjuk. „Amit kaptak?” – kérdezte a fiatalember. „Nem kaptuk, vettük.” – mondta a nejem. „Vették?” – és felszaladt a szemöldöke. Egyikünk se firtatta tovább a kérdést.

Úton – On the way a címe a DVD könyvtárának, amelyik képet ad az izraeli tájakról. Fentebb azt írtam, hogy talán a buszból látottak ismertetésére is futni fog az erőmből, de rájöttem, hogy kockánként kellene ismertetést adnom és ez sok lenne számomra. Érzékelhető, hogy Izrael népe ma is elkésérítően nehéz természeti viszonyok között küzd a jobb életért, területének jó része sivatagos, félsivatagos vidék, a zöld területek többnyire szigetként fejlődnek, lopnak el mind többet és többet a sivatagtól. Néhány felvételen látható, hogy modern üvegházás, öntözéses mezőgazdasági termelés is folyik, én azonban messze távolban se látom a pillanatot, amikor Izrael Kánaánná válik. Kutya kemény életük lehetett, amíg idáig eljutottak.

Fontosnak tartom tisztázni, etnikai szempontból mit képviselnek a palesztinok? Az idegenvezetőnk (Shmuel Essinfeld) ugyanis százszor elismételte, hogy palesztinok nem léteznek, Palesztina csak földrajzi kategória, mint Magyarországon a Dunántúl. A nyilvánvaló fordítás készített arra, hogy megkérdézzem a megakerosó Copernic-et, hol itt az igazság? Íme(11).

***

Két friss hír, amikre 2008.11.09-10.-én figyeltem fel:

1. *Ehud Olmert*, a távozóban lévő miniszterelnök ismét *nyilatkozott*. Fontos, hogy az elfoglalt területek visszaadását elengedhetetlennek tartja két okból. Egyrészt másként nem lehet létrehozni önálló Palesztin államot, ami nélkül nem teremthető meg a tartós béke, másrészt a szóbanforgó területek megtartása esetén rövidesen kisebbségbe szorulnak a zsidók Izraelben. Idézem egyik korábbi, szeptember végi nyilatkozatát:

„Keményvonalas politikusként évtizedeken át *nem voltam kész arra, hogy teljes mélységében lássam a valóságot*.” – nyilatkozta *Ehud Olmert*, aki távozóban még békét kötne a Közel-Keleten.

„Izraelnek csaknem teljesen ki kell vonulnia az 1967-es közel-keleti háborúban elfoglalt területekről, ha békét akar kötni a palesztinokkal és Szíriával.” – idézte *Ehud Olmert* miniszterelnököt a hét-
fői izraeli sajtó.

Az izraeli kormányfő szerint Izraelnek át kell engednie Kelet-Jeruzsálem nagy részét, és olyan államot kell biztosítania a palesztinoknak, amelynek területe megegyezik egész Ciszjordánia és a Gázai övezet nagyságával. Szíriáról szólva pedig közölte: a béke feltétele a Golán-fennsíkról való kivonulás. „Azt mondom, amit egyetlen előző izraeli vezető sem: ki kell vonulnunk majdnem minden (megszállt) területről, beleértve Kelet-Jeruzsálemet és a Golán-fennsíkot is.” – jelentette ki a *Jediót Ahronót* című izraeli napilapnak.

Végre! Az Izraeli vezetőknek is rá kell jönniük arra, ami napnál világosabban süt a röplátogatáson Izraelt kóستolgotató szemébe: Izrael VAK volt hat évtizedig, mert elhitte magának, hogy a fegyverek feltétlenül győzedelmeskednek. Pedig csak jó történelemkönyveket kellett volna olvasgatniuk. Ha asszony lesz az új miniszterelnök, nőni fog az észretérés valószínűsége.

2. *A Krisztus Sírja* templomban összeverekedtek a görögkeleti és az örmény papok. Ezúttal nem az uralt terület fölött marakodtak, mint évszázadokkal ezelőtt, hanem egyszerű szertartás-ütemezés miatt estek egymásnak. Hívők, higgyetek a vallástok tanításában, isteneiben, de ne hódoljatok be az egyházaknak, papoknak. Ilyenek.

[2011 májusában Izrael legnagyobb támogatója, az USA is rájött: nincs más út, mint visszaadni a *Hatnapos háborúban* az araboktól megszerzett földterületet. Obama szerint csak az 1967 előtti határoknál húzható meg az Izrael és a létrehozandó Palesztin állam közötti határ!!! Megjegyzem: szakértők csupán arról vitatkoznak, agressziónak vagy „megelőző csapásnak” minősíthető-e ez az Izrael által indított háború. Szerintem a kettő egy és ugyanaz.]

***

IV. EURÓPAI UNIÓ

NAGY-BRITANNIA

(Fotók: több könyvtár, a címük eligazít!)

Az első angliai tartózkodásom csupán két napra tervezett átszállás volt, amikor Kalkuttából nyári szabadságra tértünk haza 1983-ban. Londont megrövidítette egy kellemetlen affér: a kalkuttai Brit Főkonzulátuson az útlevelünkbe ütött bélyegzőről a kirendeltségi alkalmazottunk azt hitte, hogy vízum, mi pedig nem ellenőriztük, így aztán a Heathrow reptéren derült ki, hogy az csupán a vízumkérelmet igazoló akármi. A határőrök nem voltak kifejezetten kedvesek hozzánk, sőt, mondhatnám, gorombán bántak velünk. Órákat várakoztattak a reptéren, aztán átengedtek minket a szemközti szállóba, a Holiday Inn-be. Reggel vissza kellett mennünk, és akkor adták ki a vízumot.

Londont rossz hangulatban kezdtük, aztán kölcsönösen felengettünk: a város befogadott bennünket, mi pedig megkedveltük öméltóságát. Gazdag, pompázatos, előkelő. A szállásunk egyszerű panzió volt reggelivel, de minden évszázados báj sugárzott, és pár lépésnyi sétával elértük a metrót. A metró, amelyik olyan hálózat, hogy két utcasarkot se muszáj vándorolni, mindenüvé elviszi az embert. Ha mégis taxira vetemedik valaki, megtapasztalhatja a hagyománytiszteletet és udvariasságot. Az angol cab maga Anglia, a sofőr mögött üvegfal, a járgány magas építmény, táncolni lehet benne, lágyan ringatózik a sűrű kocsisorban, sehol egy pisszenés, egy mérges mozdulat. Anglia.

Nem akarom ecsetelni a város történelmi emlékeinek, múzeumainak szépségét, varázsát, arról könyveket olvashat, kedves látozó. Csupán pár apró villanás jut eszembe. Az egyik, hogy a parkokat nem vigyázza senki, rálépsz-e a fűre, sok van belőle, azt csinál sz vele, amit akarsz. A másik, hogy a Hyde Parkban tényleg ott a kis dobogó, rajta ott szónokol valaki, sokan nem toporognak körülötte, de azért vannak. Mi is kitalálhatnánk bölcs, mondhatnám zseniális politikusainknak ilyet, mondjuk akár a Kossuth téren, hadd öntsék ki ott a szívüket, gyűlöletüket. Sok lyukas zászlót is

oda lehetne rakni a dobogó mellé, Árpádsávost már nem javasolnék, ahhoz túlságosan rossz emlékek tapadnak.

A British Museum-ban megkérdeztük attól a szobaőr nénikétől, amelyik teremben a Corvináknak lenniük kell, fogalma se volt róla, miről kérdezzük. Ja, kicsiny a történelmünk a (volt) nagy birodalomban. Pedig tényleg szerettem volna látni legalább egyet. Az Egyiptomból rabolt csodák viszont gyönyörűségesek! A Natural History Museum-ban nagyon jól érezte magát az akkor még csak 6 éves Amrita, lenyűgözték az állat-csodák, különösen a teljes egészében konzervált bálna. Nézte-nézte, nem hitt a szemének. Ennél is döbbenetesebb hatással volt rá a „Harolds” játék-emelete. Engem is ámulatba ejtettek az áruház-méretek, ez a bizonyos szint például, amit kizárólag játékoknak szenteltek, akkora, mint egy futballpálya. A bejáratnál kis gyermekünknek földbe gyökerezett a lába. Nem lehet más kifejezést használni, csak állt és állt, bámult. Mondtuk, gyere, válassz valamit. Nagy nehezen elindult, kézen fogva kellett odavezetni a pultokhoz és csak, illetve kizárólag apró dolgok mellett állt meg. A méretek és a pazar választék megbénították. Talán még annyit, hogy engem nem annyira a királysághoz kötődő épületek vagy a Parlament ígézett meg Londonban, mint inkább a Pál székesegyház, a Picadilly, a központi utcák. Talán mert azok az egész város vagy talán ország eleganciáját, gazdagságát, nyugalmat tükrözik. Ja, és a pub intézménye, igaz, az valamivel később.

Lássuk a későbbieket:

Hivatalos úton jártam Angliában, pontosabban Yorkshireben, egy Leeds melletti kisvárosban, 1986-ban. Gyártási kooperációról tárgyaltunk. Stokes úr, a kis magáncég tulaj-vezetője megírta, hogy londoni embere fogad a reptéren és attól tudom meg a továbbiakat. Az oxfordi angolt beszélő idősebb úr kellemes hat órát biztosított, körbeutazta velem a várost, pihenőül egy pubban ebédeltünk valami fiínomságos tengeri herkentyű szendvicset, kipróbáltam az *ale*-t, amit nem találtam feltétlenül naponta fogyasztandó italnak. De a pub hangulata pazar dolog, minden puha, minden tiszta és fényes és nem nyalják ki az ember ízéjét, csak másodpercek alatt *befogadják* és úgy kezelik, mintha ezer éve barátjuk lenne. Csoda, a vendéglátás igazi csodája. Azóta se léptem be magyar kocsmába, bár elvileg az lenne a párhuzam.

Hat óra múlva következett az újabb csoda. Vendéglátóm elkísért X pályaudvarra, be a vonathoz, fel a nem kupé - nem fülke, de jól elkülönített valamibe, elmondta, hogy *Leeds* előtt eggyel kell le szállnom, majd a kalauz tudja, két és fél óra (azt hittem tréfál, 600 km körüli távolságról van szó) és ott vár Stokes úr. Félelmetes volt: sem az akkori, sem a mai Magyarországon nem lehetne ezt megtenni külföldi vendéggel, gondolom, nem kell részleteznem, miért. Nem vettem észre, mikor gyorsított fel a vonat a 200 km/óra feletti sebességre, semmi süvítés, semmi csattogás, semmi ki-be csapódó ajtók, halk, kellemes ringás és másodperc-töredékre megvillanó oszlopok. Kiszálláskor nem kellett semmit keresnem, mert kötelező útvonal visz a kijáráshoz, ahol le kell adni a jegyeket. Odaérek, hátba vág valaki és dörgő hangon kérdi: „Mr. Halmos, aren't you?“, és aztán önti rám a yorkshire-i, angolnak fel nem ismerhető dumáját. Másnap délutánra tanultam meg a trükkök sorozatát, amivel megfejtethető ez a nyelv. A mi szögedi vagy neógradi vagy akár kasztélyi tájszólásunk kisöcsnek se lenne jó mellette. Talán a volgamenti orosz igen. Lehet, másutt megírtam már, hogy tőle tanultam meg, hol kezdődik a whisky. Meghívott magához vacsorára (ritka kegy Angolországban!), kérdi, milyen whiskyt parancsolok. Indiában sok whisky lecsurgott a torkomon, de nagy művésze nem lettem, mondtam akármit. Nonszensz, mondja szemrebbenés nélkül, az nem whisky. Jegyezd meg, a whisky neve Glennel kezdődik és malted (maláta). Nem szabad szódával inni, csak „on the rocks” vagy tiszta vízzel. Búcsúzóul adott egy lapos üveg Glenfiddish-t. Jó, mint Anglia (Blairék nélkül).

Évekkel később jártam Lutonban, talán három dolog érdemel néhány sort.

- Csupán négycsillagos szállodában foglaltak szállást, de gyönyörű volt mindene az égvilágon: puhaság, lágyág, csend, a légy zümmögését is lehetett hallani, udvariasság, mindenütt faburkolat. Az ára viszont ordított, a csillagos eget verte, egyszerűen leestett az állam.

- Valahogy újonnan épülő városrészen vitt keresztül az utunk. Igen, keresztül. Néhány épület tartott a harmadik-negyedik szintnél, a legtöbbet csak alapozták, de minden utat rég leaszfaltoztak, ott voltak a csatornafedelekek, amikről tudni lehetett, hogy a főcsa-

tornák készek, álltak a utcák szélén a lámpaoszlopok. Igen, mondták, az elektromos hálózat is kész, meg a telefonkábelek is le vannak fektetve. Minden lakásban ott lesz a telefoncsatlakozó, akár kéri a lakó, akár nem. Csak kérnie kell, csatlakoztassák rá a hálózatra. Akkor tizenvalahányadik éve vártam telefonra.

- Elvittek golfozni. Mondták, hogy a város körzetében, tizenöt mérföld sugarú körben közel 20 pálya található. Mert kedvelik, és mert őrzi, védi a természetet. Szép volt, a vendéglátómat sikerült megvernem. A legszebb a 19. lyuk, a kocsma volt. Az otthonosságán kívül sugárzott, hogy nincs lényeges különbség ember és ember között. Mindez még az Átkos időkben történt, a vége felé. Partnereim maradtak a maszek világban is, a baj csak az volt, hogy akkor derült ki: szélhámosok, mint annyi volt szocialista (orosz-ukrán) is. (2004. február)

***

FRANCIAORSZÁG

(Fotók: azonos nevű könyvtár és alkönyvtárai)

Párizssal kezdem, alig valamivel többet láttunk Franciaországból, mint a főváros. Első nyugat-európai körutunk alkalmával, valamikor 1987-ben Svájcon keresztül léptünk francia földre (Baselben, az utcán keresztbe húzódó határon veszekednünk kellett, hogy üsenek beléptető bélyegzőt az útlevelünkbe, úgy tudtuk, nem lehet elhagyni az országot beléptető pecsét nélkül) és sztrádákon, Nancy, Metz, és – a katedrális miatt – **Reims** érintésével rohantunk Párizs felé. Egy estére-éjszakára megálltunk a Metz melletti bányászvároskában feleségem nagybátyjánál, aki a II. világháborúban esett fogságba, német nőt vett feleségül, de a német-francia határvidékkel együtt váratlanul francia területen találták magukat. Hát... bizony kevés ehhez a városkához hasonlítható szegény vidéket lehetett már akkor is látni Magyarországon, nem hiszik el, ha mesélem. Dickens utcácskák, kopott kis házak utcáról nyíló ajtókkal, vagy – mint a rokonéknál – sötét, recsegő, ropogó lépcsővel épített lépcsőház. Maga a lakás tisztességesen volt berendezve, de nem jobban, mint egy szebb munkáslakás itthon. Hümmögtünk utána évekgig: ha a

szabó bácsika (ott bányász-lakatos) hazajött volna, biztos jobb életet tudott volna biztosítani a családjának. Az utunk során később is, sítúrák alkalmával ma is feltűnik néha a francia vidék „nem igazán gazdag” volta. A reimsi katedrális maga a csoda, leírhatatlanok a méretei, szépsége, külső-belső művészi értéke (*Reims alkönyvtár*).

Tovább haladva meglepő volt a sztráda üressége: a forgalom jó-részt párhuzamos alacsonyabb rendű utakon zajlott. Aztán meg, ahogy Párizshoz közeledtünk, a sztráda 10-15 kilométerenkénti bővülése egy-egy sávval, és ennek ellenére a forgalom sűrűsödése, gyorsulása, vadulása. Végül úgy zúdult-dübörgött be 5 sáv, 120-130 km/óra fölött száguldó kamionokkal, mint a tatár horda Magyarországra.

A szocialista autógyártás csúcsa, a Lada 1500-asunk itt gyorsan fel is mondta a szolgálatot, köhögve-prüszkölve, akadozva araszoltunk el vele a külvárosi szállodánkig. Elindultunk élelmiszer-bevásárlásra, a közeli kis boltban szájatva néztük a 8-10 m hosszú sajt-pultot, legkevesebb 150 sajtfeleség között lehetett válogatni.

A párizsi városnézésre a beteg autóval indultunk el, hamarosan le is döglött az egyik körforgalomban, senki füle botját se mozgatta, szép nyugodtan kerülgettek minket. Az eredmény: míg én a mai napig szeretettel emlékszem Párizsra, a pár nap csodái feledtették a kellemetlenséget, addig feleségem utálattal emlékezik vissza rá. Hogy kell vigyázni?

Nem teszek kísérletet **Párizs** leírására. Én érdekesnek, szépnek, izgalmasnak találtam. A múzeumok közül a Louvre így, kétnapos turistaként nézve emészthetetlen. Végigkocogtunk egy töredékén, megcsodáltuk Mona Lisa-t és a németalföldieket, az olasz festészetet, a szobor-kiállítást és sok más remek alkotást.

A tömegtől nehéz volt nemcsak látni, de mozogni is, a japán invázió akkor öntötte el a világot, csattogtatták a gépeiket (akkor még lehetett), a Mona Lisa köré szinte gyűrűt fontak. Izgasztó munkát jelentett a múzeum, csökkent élvezetet. Nyugodtabb körülmények fogadták az embert a Rodin-múzeumban, ezt az óriást – és talán általában a szobrászokat – talán kevesebben ismerik, mint a nagy festőket. Ki tudja? Aki eljut Párizsig, feltétlenül nézze meg! Akkoriban nyitotta meg a kapuit a Centre Georges Pompidou, nagy híre volt, nem lehetett kihagyni. Nemcsak a fantasztikus építészeti gondolat, hanem a gazdag

beltartalom is érdemessé teszik a látogatásra, de rendkívül érdekes látványt nyújtottak az épület mellett tehetségüket villogtató utcai muzsikások, bűvészek is. Nyüzsgő élet vette körül az épületet. Annyi mindent láttunk Párizs nevezetességei közül, hogy röpke felsorolásukra futja csak időből, helyből, energiából. Nem is értem, hogy tudtuk mindezt abszolválni először rozoga kocsival, aztán gyalog és metróval (itt is, akár Londonban, minden elérhető vele). A Notre Dame-ot az elsők közé soroltuk, maga a katedrális is csodálatos, hátulról talán szebb, mint a homlokzata, de a környékén is érdemes bóklászni, érdekesek például a kis könyves-bódék (008). Az Eiffel-torony hírének megfelelő látványosság, akár messziről, akár alóla bámulva, és felejtethetlen a csúcsközeli teraszról kitárulkozó látvány. A város térképként hever a lábai előtt. A „Place de la Concorde”-hoz a Champs-Elysées-n ballagtunk el. Ez a mindenki fantáziáját lenyűgöző sugárút nemcsak méreteivel és gazdagságával, pazar kirakataival lepett meg, hanem azzal a furcsasággal is, hogy tömegek ültek az óriási kávéházak előtt a járdán, több sorban és mindig arccal az út felé fordulva. Iszogattak, csevegtek és bámulták a nyüzsgő forgalmat. Valami furcsa exhibicionizmust véltem felfedezni ebben a szokásban. A Concorde is teljesen lenyűgözött, a hatalmába kerített méreteivel, a Champs-Elysées-re tekintve nyíló panorámával, a környező épületek (La Madeleine és Le Palais-Bourbon) varázsával. Azzal, hogy gigantikus volta ellenére utánozhatatlan báj jellemzi, a közepén magasodó egyiptomi obeliszk szinte csak ráadásnak tűnik.

Keresem, keresem, jól emlékszem-e, hogy a *Panthéon* (sok híresség temetője) magas kupoláját használta-e a francia fizikus, Foucault arra a kísérletre, amivel először bizonyította vitathatatlan fizikai alapokon, hogy forog a Föld. Felfüggesztett egy súlyos ingát a kupolára, a templom (eredetileg az volt) közepén az inga tűje alá helyezett egy sík lapot, szélső helyzetbe emelve az ingát elengedte azt és figyelte, mit rajzol a lapra. A rajzolt csíkok szép lassan elfordultak az induló síkhoz képest és – mivel az inga tehetetlensége óriási – bizonyította, hogy a lap fordul el alatta. Nem lehetett tovább vitatni, megdőlt a római katolikus egyház egyik alapköve, az, hogy a Föld a világ közepe és stabilan, mozdulatlanul áll a helyén. Bátor ember és nagy koponya volt. A Panthéon pedig az egyházi ortodo-

xia és ostobaság egyik temetője (is), zarándokhely státuszt érdemelne. Sajnos nem az, még mindig a csodatévő szenteknek, szentekben hisznek a tömegek. Én áhítattal hajtottam fejet, ezért zarándokoltam el erre a nekem szent helyre.

Montparnasse kihagyhatatlan és tényleg sugározza a művészi kellemet, szabadosságot, tetszett. Kevésbé a *Sacré Coeur*, ha újra Párizsban találnám magam, kihagynám. A dombtetőn álló templomról azt mondják, hogy ahogy múlik az idő, mind fehérebb és szilárdabb lesz. Az igazi vonzereje azonban a kilátás a kupoláról, állítólag 50 km-re ellátni. Valami miatt nem sikerült ebből az élvezetből részesedni.

Végül tettünk egy félnapos kirándulást a *Luxembourg-palotához*, pár kilométerre Párizstól. Pompázatos, csillogó, sugárzik róla és belőle a több évszázados világhatalom gazdagsága, de mintha szürkébbnek mutatkozott volna, mint amire az ember számított. Hatalmas parkja ma is rendezett, hívogató. Mi, magyarok – természetesen – látni akartuk „nemzeti nagylétünk” kis temetőjét, Trianont. Megsemmisültem. Legalább valami óriási, tündöklő palota lett volna az a siralomház, ahol éppen aktuális nagyjaink a vesztés háború után aláírták az országot és népét megfélemező okmányt. Legalább szép, kiemelkedő lenne a sír. Hiába a már akkor is érett meggyőződése, hogy bár aljas módon túlméretezett rúgás érte Magyarországot, az alapvető hibát nagyjaink követték el a háború elindításával, szívet facsaró érzést váltott ki az emberből a *Palais du Luxembourg* kis, kopott melléképülete, Trianon, a mai napig megemésztethetetlen és belső viaskodásainkban főszerepet játszó tragikus esemény színhelye. (*Versailles alkönyvtár*)

Nem állítom, hogy emelt fejjel búcsúztunk másnap a franciák gyönyörű fővárosától, amikor utunkat északnak, Bruges felé vettük.

Nézegetem a fotóimat, és látom az egyik legemlékezetesebb síteléseim felvételeit. Emlékezetes éspedig, mert január első napjaiban érkezünk meg Valmeinier-be, a 2000 m magasan lévő apartmanunkba, ahonnan felfelé indultak a liftek. Egy napig tudtunk normálisan síelni, másnap megeredt az eső, és napokig esett. Van a felvételek között olyan, amelyiken látható, hogy a síóktató esernyőt használva oktat (SÍ: 003-004).

***

NÉMETORSZÁG

(Fotók: azonos nevű könyvtár és alkönyvtárai)

Teljesen elakadtam, elképedtem, Németországot a gombostűmre tűzve: alig találok fotókat, diákat, pedig elég jól bebarangoltam ezt a hatalmas birodalmat.

Kezdődött azzal, hogy mint külkereskedő (Technika – hadiipari export-import) többször jártam **Kelet-Berlin**ben. Rettenetes volt, sötétség, abszolút fafajúság, szinte eltakarítatlan romok tömege, a fal, az emberi kapcsolatok ellehetetlenülése... Kárpótlást a múzeumok jelentettek, elsősorban a *Pergamon*, ami miatt minden kultúr-embernek el kellene zárándokolnia Berlinbe. Érdekes ellentétként csodálkoztam rá a Friedrichstadt Palace teljesen nyugati szintű műsorára, amiben – többek között – óriási tánckar szerepelt, olyan gyönyörűséges hölgyekkel, akik a Broadwayen se vallottak volna szegényt. Ide, az állatkertbe és indián sztoriról szóló filmre cipeltek el a vendéglátóim.

Potsdamba is akkoriban ugrottunk át, hát, olyan volt. Történelmi, számunkra rettenetesen rossz történelmi helyszín.

Később – mint a Hungexpo kiállítás szervezője – jártam **Lipcse**-ben, ott ismerkedtem azzal a művészettel, amit kiállításnak hívnak. Röpismerkedés volt ez egyben Bach templomával, a Szent Tamás székesegyházzal, és a Szent Alexej templommal, amelyet a lipcsei – Napóleon ellen vívott – Népek Csatájában elesett 22000 orosz katonára emlékére emeltek. Többre akkor és azóta se futotta.

Az Intranszmas színeiben is több német városban jártam. A külkereskedelmi tárgyalások Berlinben folytak, de műszaki egyeztetésekre **Zwickauban**, **Wernigerode**ben és Berlin közelében (meg nem mondom, hol) egy autógyárban jártam. Wernigerode akkoriban is maga volt a csoda, az ember a középkorban érezhette magát. Erről a városkáról ősi fotókat szedtem össze. Mint az Irodalomban felsorolt weblapokról érzékelhető, azóta sokat szépült a város, ma igazi mesevilág lehet.

Frankfurt mint Indiába vezető Jumbo járatok starthelye vált elérhetővé, majd többször került utamba egyéb programok lépcsőjeként. Az első pár alkalommal félnapokat tudtam ott tölteni, így a nevezetességeivel nem tudtam ismerkedni, csak az amerikai stí-

lusú felhőkarcolóira és gazdag kirakataira tudtam rácsodálkozni. Nameg persze magára a reptérre, amelyik 20-25 új Feriegységet úgy tudott volna lenyelni, hogy éhes maradt volna utána. És az sem utolsó meglepetés, hogy az ember a reptérről gyorsvasúttal megérkezik a központi pályaudvarra (Hauptbahnhof), bámulja a felhőkarcolókat, majd elindul a gazdag Kaiserstrassen, és percekben belül évszázadokat repül vissza, az Óvárosban (Altstadt) találja magát, ami varázslatosan szép és érdekes.

A **Münchennel** kötött barátságom is átszállással kezdődött. Indiából végleg hazatérőben, 1985-ben ott vettem át a kis, 380-as BMW-t. Másra kevés idő maradt, mert Amrita lányom váratlanul igen magas lázzal megbetegedett. Az ápolása mellett néhány nevezetességgel azért sikerült megismerkedni, mint például az olimpiai létesítményekkel, templomokkal, ahová a lábadozó gyerekek is el tudtunk menni. Ekkor néztük meg, azaz futtában ismerkedtünk két remek múzeummal, az egymás szomszédságában lévő *Alte- és Neue Pinakothek*-et. Az Alte gyakorolhatott mélyebb hatást rám, mert feldereng, hogy számtalan feledhetetlen művész alkotását csodálhattuk meg: Dürer, Rembrandt, Rubens mellett a legnagyobb olaszok és spanyolok képei láthatók. A világ legnevesebb szépművészeti múzeumai közé kell tartoznia. Nagy öröm, hogy pár órát eltölthettem bennük.

Számos várost első nagyobb nyugat-európai körutunkon érintettük, amikor **Aachennél** léptük át a belga-német határt. Aachenben még csak csöpörgött az eső, nagyobb sétát tudtunk tenni a városban, amely igen kellemes keveréke az ónak és modernnek. Alig indultunk azonban tovább, belelendült a nagy büdös német eső és ömlött egész nap olyan lendülettel, hogy számtalan esetben a Ladánk legsebesebbrel kapcsolt ablaktörlője se bírta a versenyt a mellettünk 140-150 km/órával elszáguldó kamionok ránk zúdított vízözönével, olyankor másodpercekig vakon vezettem. **Kölnben** esernyő alatt is ázva bámultuk meg a világhíres és tényleg világszép gótikus katedrális, de a pár perces városnézés-kísérlet hamar feladtuk, mentünk tovább. Pedig eredeti terveink szerint itt kellett volna megszállnunk egy éjszakára. Ha jól emlékszem, legközelebb **Wiesbadenbe** mentünk be, mert az eső valamivel alábbhagyott. A csöpörgésnél erősebb esőben is szeretni lehetett a város

sok zöldjét, a gyógyfürdőt és az azt körülvevő gyönyörű parkot. A városközpontot futtában néztük meg, ahogy „lapozgatók” a város elképesztően jó weblapjának „Sights to See” interaktív panoráma-fotói között, fel-felvillannak ismerős épületek, utcarészletek, de azt is érzékelem, hogy keveset, nagyon keveset tudtunk élvezni ebből a szép világból. **Würzburg**ban is szinte csak perceket töltötünk. Valahol Würzburg után ránk esteledett, az esőben nehéz volt már vezetni, megszálltunk egy kedves vidéki Gasthaus-ban, ami talán a németeknél a legkellemesebb (Ausztriára is nyugodtan lehet voksolni) intézmény. Általában nem fényűzően, hanem rusztikusan berendezett szobák, zuhanyozós, WC-s fürdőszobával, kerttel és kocsmá-étteremmel, amelyik a szabad égre is kitárulkozik. Ezúttal a szabad levegőtől menekültünk, de a száraz kocsmában jót vacsoráztunk, megmelegítettük a csontjainkat, lezuhanyoztunk és kinyúltunk, mint a békák!

Másnap nem ömlött a víz az égből, csak esett, esett és esett. Ennél fogva, amit **Nürnberg**ben csináltunk, azt inkább körbeautózásnak lehet hívni, mint városnézésnek. Tulajdonképpen csak az vezetett minket, hogy ránézzünk arra az épületre, ahol a náci háborús bűnösök pere folyt és ahol elítélték ezeket a tömeggyilkosokat. Évekkel később, már a kilencvenes években, az egyesült Németország városaként üdvözöltem újra és akkor kisebb sétára futotta a még akkor se túlságosan kellemes hangulatú városban. Lehet, hogy csak a nyomasztó náci múltja okozta, de szürkének éreztem mindent. **Regensburg**nál közel két hét után újra találkoztunk a Dunával és a szépséggel. A város fekvése, templomai, barátságos utcái maradásra késztettek volna, ha nem esett volna még mindig, és ha nem lettünk volna nagyon fáradtak. Nem is kell az ismertetéssel fáradnom, a város weblapja remek magyar változatot is tartalmaz, tessék belenézni! **Passau**ra ránéztünk a hídról, és be kellett mennünk, olyan szép látványt nyújtott. Itt is jártam később, üzleti úton, majdnem egy napot tudtam városnézésre szentelni: nagyon szép! A Duna és Ilz összefolyásánál szigetnek tűnő óváros a székesegyházzal (Dom), az Oberhaus és Niederhaus varázslatos látványt nyújtanak, egy séta az Alte Strasse-n minden bűbánatot feledtetni tud.

Négy várost – **Hannover**t, **Düsseldorf**ot (és környékét), **Stuttgart**ot és **Ingo**stadtot – hivatalos úton volt szerencsém megnézni.

Hannoverben természetesen a világ egyik legnagyobb nemzetközi vásárára voltam kíváncsi, amelyik teljesen lenyűgöző, nem annyira a nagy multinacionális vállalatok szupermodern gyártmányainak fantasztikusan gazdag bemutatói, hanem a kis- és középvállalatok, a szatellit-cégek egy-egy szűk területen nyújtott precíz, modern, csupa-újdomság fejlesztésének varázsa. Ott értettem meg igazán, hogy Magyarország – sok duma ide, sok duma oda – sehol sincs a technika térképén. Nulla, amit produkálunk saját erőből, saját fantáziából. *Innen ered leginkább rendkívüli elmaradottságunk, mérhetetlen kiszolgáltatottságunk.* Jól éreztem magam a városban a pár szabad óra alatt, és a tulajdonképpen középszínvonalú, de igen ott-honos szállodában. Ha Düsseldorfra és környékére gondolok, csak a rendkívül zsúfolt ipartelepülések, létesítmények, az egybemosódó városok, a szinte követhetetlenül bonyolult, de nagyszerű sztrá-dahálózat jut eszembe. És nem a füstölő gyárkémények, mert a hírekkel és várakozással ellentétben viszonylag keveset láttam, átalakulóban volt minden, a hagyományos iparágakat már jelentős mértékben felváltották a modernnek, a híradástechnika, energetika, elektronika. Stuttgart esetében a látogatásom oka már ködbe vész, Ingolstadtba viszont az a fontos esemény vitt, hogy német cég alvállalkozójaként az Intranzmast sikerült az AUDI-gyárban komoly munkához, anyagmozgató berendezések acélszerkezeteinek szállításához juttatni, ami akkoriban kivételes sikernek számított. Maga a város is kellemes volt, az AUDI lenyűgöző, és emlékezetes gasztronómiai élményt jelentett a tárgyalások után elfogyasztott ebéd. Akkor ettem először – kis hezitálás után – éti csigát. Ízlett.

Éveken keresztül elhárítottuk feleségem gyermekkori úttörő-cserepartnerének a meghívását **Apoldába**, végül valamikor a kilencvenes évek elején elfogadtuk, és egyben összekötöttük az egyesített Berlin megtekintésével. Autóval tettük meg az utat és megálltunk **Drezdában** pár órára. Annak ellenére, hogy a Zwinger mérhetetlen gazdagsága ámulattal töltött el minket és addig talpaltunk ott, amíg időnk és fizikai teherbírásunk engedte, a város egésze nyomasztó hatással volt ránk. Biztos vagyok benne, hogy az angol-amerikai tömeggyilkos bombatámadásból megmaradt épületek falainak, tornyainak feketesége nem más, mint az akkor 120000 embert elemészítő tűzvihar korma és ez, valamint az, hogy a mai

napig hatalmas területek beépítetlen pusztaságként virítanak, nem tett megnyugtató hatást az emberre.

Az egyesült Berlin elragadtató is volt, mint egyértelműen Európa egyik legjelentősebb, gyorsan fejlődő és ortodoxióktól mentes kulturális központja, félelmetes is rendkívülinek és feleslegesnek tűnő közigazgatási létesítményeivel, blokkjával, meglepő is az új centrum hatalmas, modern, mindent elsöprő, de nekem egyáltalán nem tetsző épületeivel (nagyon neves építészek kocka-tömbjei, a fene tudja milyen építészek lélegzetelállító, de nekem megint csak nem tetsző bravúrjaival fűszerezve), bájos is a sok zölddel, kecses régi-új boltutcácskáival, és fárasztó óriási vízszintes méreteivel, amiket még az újraegyesült és továbbfejlesztett S-bahn-U-bahn csodarendszer se tud összeboronálni. Három napon át utaztunk, talpaltunk, megnéztük a jelentősebb múzeumok jórészét, volt, amit nem találtunk, mert éppen áthelyezték, volt, amit megtaláltunk, de évekre be volt zárva rekonstrukció miatt. Rácsodálkoztunk a Reichstag új üveg-kupolájára, ami megint nem ejtett ámulatba, mert nem illett az épületre, és az épület egyik sarkán látható kis *márványtáblára, amely Magyarországnak megköszöni az egyesítésben játszott szerepét*. Jólesett. És újra a Pergamon! Nem lehet megunni. És mellette az S-bahn oldalában orosz étterem, peljmenyivel, majd egyik este életünk egyik legjobb indiai étterme. Mélyen elgondolkodtatott közben, mennyivel másként viszonyul az NSZK a zsidókérdéshez, egyáltalán a faji meg(nem)különböztetéshez, mint mi. Elkezdtek a rendkívüli méretű holokauszt emlékmű építését, láttunk zsinagóga előtt géppisztolyos védelmet, csapatszállító páncélost és a városban számtalan négert, más sötétbőrűt. A Brandenburgi kapu lefátyolozva, átépítés alatt állt, az Unten den Linden nem nézett ki sokkal jobban, mint NDK-időkben, igaz, a mellékutcákban lázas építkezés folyt. Európa régi-új központja majdnem készen állt, pár évvel az egyesülés után.

Irány Apolda! A sztrádák akadályversenyt alkottak: 20-25 km új, 3x3 sávós pálya, 20-25 km egyik oldalra terelt forgalom és hanyaboly, 20-25 km régi, töredezett, hitleri sztráda. Ilyet már láttam, amikor 2 nappal az egyesítés előtt az NDK-n keresztül autóztam az NSZK-ba. Az NDK-ban NSZK-beli cégek ugyanilyen lázasan építették a sztrádákat. A másik szembetűnő jelenség: nem bontották

le az NDK házgyári blokkjait, hanem szigetelték és pingálták azokat. Nem szellemeket üldöztek, mint itthon a szövetkezetekkel történt, hanem megtalálták a hasznosítás egyszerű és ésszerű megoldását! Csak az érdekesség kedvéért bekukkantottunk **Chemnitz**-be (az Átkos alatti Karl-Marx-Stadtba), nem dereng, hogy különösebben érdekes lett volna.

Apolda kedves, de jelentéktelen városka (vagy csak az befolyásolt, hogy még uralkodott ott a szocreál), ahol ugyancsak minden épült és szépült. Hitelek, megbízható vállalkozók, igaz, súlyos létbizonytalanság is. Vendéglátóink sok szempontból jól érezték magukat, a létbizonytalanságtól viszont reszkettek. A várost azonban izgalmas világ veszi körül: rendkívül vonzó, bájos természet, erdők, lankások és a német kultúra bölcsője, **Weimar**, **Erfurt** és **Wartburg**. Egyik szebb és érdekesebb, mint a másik. Weimar büszkén és joggal viseli a „Kulturstadt Europas” rangos címet! Az UNESCO Világörökség listáján is előkelő helyet foglal el. „Csak” olyan nevek fémjelzik a várost, mint Goethe és Schiller, Bach, Herder, Liszt, Wieland és Gropius. Lejártuk a lábunkat. Erfurt, Thüringia fővárosa – amit Thüringia Rómájaként is emlegetnek – nagyon szép, és kultúrtörténeti szempontból Weimarhoz hasonlóan káprázatos. A weimari nevek mellett (akik itt is éltek, működtek, dolgoztak, vagy ahol akár a szülők is éltek, mint Bach szülei, akik a Kaufmannskirche-ben esküdtek örök hűséget egymásnak) olyan nevekkal találkozik az ember, mint Luther, Humboldt, vagy éppen I. Sándor cár és Napóleon. Építészetileg a középkori Európa egyik legszebb városa, számtalan szép templomával és reneszánsz, favázas házaival. Ritkán találkozik a vándor olyan középkori várral, amelyik teljes épségben és szépségében virul, így csodának éreztük Wartburg várát, amelynek építészeti, történelmi és kulturális értéke mellett élő valami: jó ebédet is fogyaszthattunk az éttermében. Aki csak teheti, látogassa meg ezt a vidéket!

Nem véletlen, hogy **Münster** kimaradt az eddigiekből: szinte véletlen üzleti út vitt oda, még az Intranszmas-időkben. Szerencsés véletlen, a világ egyik legszebb, és a világháborút viszonylag épen megúszó középkori városának kövezetét taposhattam a világ egyik legszűfoltabb ipari központja „alatt”. Az ismertetéssel nem fárasztom az olvasót, mert a város weblapjának „tourismus” oldala (l. Iro-

dalom) pontos képet ad a látnivalókról. A város elbűvölt, legszebb emlékeim között őrzöm.

Két környéket, a **Bódeni tó** északi partvidékét és a **Chiemsee**-t mint a 8mOD versenyvitorlás mostohaapja jártam be, **Friedrichshafen**ben kétszer állítottam ki a hajót, a Chiemsee egyik kikötőjében pedig új hajót adtunk át. A hajó kiválóságát (és munkám sikerét) igazolja az is, hogy a világ egyik legjelentősebb vitorláshajó-gyárának műszaki igazgatója 8mOD-t rendelt tőlünk sport-hobby hajónak. Kevesen hiszik, pedig vaskos tény!

***

FINNORSZÁG, 2007

(Fotók: „A baltikumi túra” könyvtár Finnország alkönyvtára és annak alkönyvtárai!)

Életem egyik rám erőszakolt túráját 2007-ben abszolváltam. Évek óta nem szívesen utaztam már, különösen nem szerettem a hektikus utazásokat: a naponkénti ki-becsomagolást, közben buszozást, röpködést. A feleségem sokat hallott a Baltikum szépségeiről, agitált, hogy „vigyem el” oda, sokat tudok segíteni neki, mert jártam ezekben az országokban, nekem meg érdekes lehet viszontlátni őket, megnézni, milyen változásokon mentek át. Megnéztem a három baltikumi főváros weblapját, beleszédültem a hihetetlen szépségekbe. Beadtam a derekam. A feleségem által választott túra – a három baltikumi országon kívül – Finnország érintésével Szent-Pétervárig tartott.

A túrának „Búcsú a fegyverektől” nevet adtam, mert az érintett országok évszázadok óta fegyverben álltak egymással szemben, először lehetett remélni, hogy elbúcsúztak az (egymás ellen használt) fegyverektől.

Sokáig törtem a fejem, mi jobb, ha egy csokorban ismertetem a túra „tagjait”, vagy a történelmi csoportosítást részesítem előnyben. Az utóbbi szempont győzött, ezért Finnországot le kellett választanom a túráról.

*

Finnországról ez az út – 2007 júliusának közepén – nem adott értékelhető képet, annak ellenére, hogy két és fél napot töltöttünk Tallinn és Szentpétervár között. Az első délelőttöt elvitte az átkelés, aznap délután cca. három órát töltöttünk Helsinkiben, majd buszoztunk Lappeenranta-ig, a finn tóvilág egyik központjáig. Útközben megálltunk egy modernnek nem mondható kisvárosnál (Porvoo) egyetlen templom megtekintésére, és jól eláztunk. A következő nap a tavi világ megismerésével, hajókázással, majd a savonlinnai vár, a Kerimäki-i fatemplom, végül az imatrai vízerőmű vízesés-játékának megtekintésével telt. Az utolsó teljes félnapot a finn-orsz határ átlépésére voltunk kénytelenek pazarolni.

A komphajónk a **helsinki** kikötő előttől kikötésig díszkíséretet kapott egy háromárbcos tan-vitorlás képében (001-002), amelyik tartotta velünk a tempót, mivel a sziklazátonyos öböl igen lassú menetre kényszerítette a hajónkat. Közben tanulmányozhattuk a kikötő előtti szigeten épült erődítményt, amelyik modern hadviselésre már alkalmatlan, legfeljebb múzeum lehet. Első utunk a Sibelius-emlékműhöz vezetett. Hatszáz fémcsőből komponálta a szobrász. Érdekesnek érdekes, de szerintem nem sokan jönnének rá, miről szól, ha nem állították volna mellé – a laikusok kritikájának hatására – a zeneszerző mellszobrát.

Részen közvetlenül a kikötőnél, részben pár percnyi sétára találhatók a város legfontosabb látnivalói. Mi a Senaatintorinál kezdtük, a lutheránus székesegyháznál (009,014), amelynek fehér falai és kék kupolája uralja a környéket. A Helsinki Egyetem és két múzeum említhető meg a teret ölelő épületek közül. Innen boltokkal telítüzdelte utcán ereszkedtünk le a kikötő előtti piacterre, ahol megnéztük az Elnöki Palotát (013). *Urho Kekkonenről* megtudtuk, hogy magasrangú vendégeivel szeretett lesétálni a piacterre, elvegyülve az árusok és bámészkodó köznép között. Névről ismert több eladót. Ki merné ezt ma rendszerezíteni a vezető magyar politikusok közül?

Ekkor szélnek eresztett bennünket az idegenvezető ebédre, „fésülködésre”, sétára, előre bocsátva, hogy vigyázat, Helsinki sokkal drágább a balti országoknál. Étterembe beülni nem volt időnk, a piactéren és környékén magyar árakkal találkozott az ember. Árban versenyképesek vagyunk. Séta közben

konstatáltam, hogy a finnek sem a múlttal – különösen nem annak gyalázásával – töltik az idejüket, ők is – Indiához hasonlóan – békén hagyják a volt elnyomók emlékét. Néháyszáz méteren belül ütközik neki a turista három cári hagyaték: a Senaatintorin ott áll II. Sándor cár szobra (015), a piactér szomszédságában a Cárné Köve (019), amelyet I. Miklós cár és Alexandra cárné látogatásának emlékére emeltek, végül az Elnöki Palotától párszáz méterre magaslik az Uszpenszkij-székesegyház (012). Két fénypontja volt még a Helsinkiben töltött óráknak. Tettünk egy körutat a város zöldövezetében, amelyet jórészt a Nokia kutatási központja és egyéb létesítményei (sportlétesítmények, lakóházak, konferencia-épületek és hasonló) uralnak. A látvány önmagáért beszél, és igazolja azokat a véleményeket, amelyek szerint a Nokia sikere (a mobiltelefon-piac 80%-át uralja!) az egyik legfontosabb a finn gazdaság rakétái közül, önmagában meghatározó jelleggel viszi előre az országot. Ezen a körúton hangzottak el adatok a finn kutatás-fejlesztésről, arról az óriási figyelemről, amivel a kormányzat is és a magáncégek is odafigyelnek erre a gazdaságfejlesztést megalapozó területre.

A zöldövezetben, a tavak egyikének partján mutatott rá az idegenvezetőnk az elnök nyári rezidenciájára, hangoztatva mindjárt, hogy az elnökök közül többen (magyar politikuskok, figyelem!) *nem* vették igénybe ezt az állami „szolgáltatást”.

Valamikor, még az ebédszünet előtt tettünk látogatást Helsinkiben egyik nevezetességénél, a Sziklatemplomnál (Tempeliaukio – 010-011). Éppen esküvőt tartottak, nagy eleganciával. Mondják, rendkívül népszerű a házassulók körében. Érdekes ötlet, modern megformálás, de mint ahogy a Sibeliusz-emlékműnél is írtam: én nem nagyon értem. Lehet, hogy ateista voltam akad bele a felesleges izzadságba. Kipipáltam.

Elhangzott egy érdekes adat, miközben múzeumok sora mellett buszoztunk el: Finnországban minden 6000 emberre jut egy múzeum. Nem semmi, mondja a magyar szleng.

Majdnem elfeledtem: a zöld-körút során távolból ráláttunk egy hajógyárra, amelyikből kinőttek a legnagyobb hajók, azok gyártására új üzemet építettek valahol a közelben. A Wikipédiában pedig

rátaláltam egy adatra: 339 m hosszú utasszállító luxushajót is építenek Finnországban. A világ legnagyobb utasszállítóit. Ez se semmi!

Nagyjából ennyi maradt meg Helsinkiből. Egyébként nyilván szép város, az európai nagyvárosok levegőjét árasztja, mégpedig a jobbikét, ahol a külvárosok se nyomortanyák, mint ahogy Franciaországban vagy Olaszországban sűrűn előfordul. Biztos, hogy egyenletesebb a jövedelemelosztás, mint a legtöbb országban.

Porvooban szitáló esőben szálltunk ki, az idegenvezetőnk mondta is, hogy nem muszáj követni. Fáradt voltam, de mentem, nem bántam meg. A cél ugyan annak a templomnak (Tuomiokirkko – a 007-es torony mögött) a megtekintése volt, ahová Finnország első országgyűlését (Diétáját) hívta egybe I. Sándor cár, és biztosította Finnország részére a vallásszabadságot, de számomra tán érdekesebb volt a finn kisváros életébe betekinteni. Mint a fotók mutatják (001-006) házias, otthonos kis étermek, boltcskák sorakoztak, a középület (Városháza?) se téríti szét dísztolait, a már zuhogó esőben fotózott motoros jachtok se fényűzésről, legföljebb felüdülésről szóltak. A vízi élet fedtette az időjárást, elmaradtam a csoporttól, és a nem vízhatlan sportcipőm zoknistól elázott. A szállodáig mezteláb utaztam. A szálloda közepes kategóriájánál jobbat mutatott. Az asztalon itt is rendelkezésre állt Internet csatlakozási lehetőség, de masina nem. Hajnalban tettem egy sétát a szálló körül, amihez a feleségem is csatlakozott. Hűvös levegő fogadott minket a nyár kellős közepén. A szállóról és teréről készítettem fényképeket (011-012, 016). Azt hiszem, az útitársainknak nem tűnt fel, hogy közvetlenül a szálló mellett katonai temető van (013-015), minket is csak a furcsának tűnő, halott gyermekét ölelő anya szobra vezett oda. Szomorú szívvel néztük az emlékfalba vésett végtelennek tűnő névsort, majd az egyszerű sírok hosszú sorát. Az életkorok követhetők voltak. Iszonyat, hogy csak ezen a csöpp helyen hány áldozat kapott nyughelyet, az emberi sötétség és aljaság áldozatainak ezrei. Ugyanitt szólított meg a 017-es képen látható három szegényember egyike. Finnül szólt, de érthetően kol-dult, valami mentegetőzést fűzve hozzá németül. A szerencsétlenség másik, enyhébb változata. És éppen itt, Finnországban? A délelőtt hajókázással telt (018-022). Csendes idő volt, lágy fuval-

latok rezdültek időnként, a majdnem tükörsima vízben halkan morgogva úszott a hajónk. Csodálatos környezet, béke, csak egy parti faüzem zavarta meg a harmóniát. Hihetetlennek tűnt, hogy a kikötő öblében a tóból fakasztott szökőkút díszítette az amúgy is barátságos látványt. Nem tetszett viszont, hogy szinte mindegyik bungaló előtt, magas oszlopon ott lobogott a finn zászló. Hiába, rokonok! Amint a buszunk továbbindult, a kikötő mellett homokszobrokat csodáló gyermekeket láttunk. Bizonyára versenyek születték a szobrokat, mert műves munkáknak találtuk őket (023-026).

Még három látnivaló maradt a nap második felére. A **savonlinnai** vár nem marad el az utunk során látott többtől. Helyi útikalauz vezetett végig minket. Három dolgot jegyeznek meg a látottakból: az egész erődítményt a tóból kiálló sziklára építették, szilárd talajon áll; a harcosok tisztességes ellátásban részesülhettek, hétköznapiakon 5 liter, vasárnapokon 7 liter sört ihattak; nyaranta egy hónapig operafesztivál színhelye, ott jártunkkor is nagy színpad és fölötte sátor tető rontotta a képet. Szegény ifjúembert egy pillanatra kikacagtuk, amikor Bayreuthhoz hasonlította a fesztivált. Nagy udvariatlanság, de a felkacagók mentségére legyen mondván: nehéz is elképzelni, hogy a világnak ebbe a távoli sarkába örömmel utazzanak az operaművészet sztárjai. Az itt készült fotósorozat (*Savonlinna alkönyvtár*) első négy tagja lakóépületeket és egy kis teázót mutat be. Nem élhetnek rosszul az emberek az első két épületben – és igazi finn alkotások.

A világ legnagyobb fatemplomát (*Kerimäki alkönyvtár*) csak kívülről sikerült megnéznünk, épp zártkörű rendezvény kezdődött. Fiaszó a javából. Kis lödörgés után indultunk tovább. Megkerestem az enteriőr fényképét (1), kárpótlásul (magam számára is) felrakom azt is. Szép és érdekes, kár, hogy nem láttuk.

Finnországi kirándulásunk utolsó attrakciója az **imatrai** vízerőmű (azonos alkönyvtár) felduzzasztott vízének zenei kíséret melletti leeresztése volt. Hatásos valami, kiválóan lehetett érzékelni, milyen borzasztó erőt képvisel a természetnek ez a leghétköznapiabb eleme, a víz. Habzott, dübörgött, egy tömedret percek alatt feltöltött. Húztam az orrom odamenet, várni is kellett, sűrűsödött ismét az eső, de megérte.

Talán itt, amikor visszatértünk a szállodába, érzékeltük először igazán, hogy mélyen bent vagyunk a fehér éjszakák övezetében. Terveztünk egy éjféli sétát, de a fáradtság győzött. Látszott viszont a későesti órákban, vacsora közben és után a szobában, hogy nap-még a fény. A sétát Szentpétervárra hagytuk.

Finnországot nem tudtuk tehát átfogóan értékelni. De érezni, megérezni lehetett. Okos, szorgos, szépen haladó nép. További jó utat, finn rokonaink! (2007.08.28)

***

HOLLANDIA, 1984

(és villanások a múlt század végén)

(Fotók: *Hollandia könyvtár és alkönyvtárai*)

Indiából nyári szabadságra utazva töltöttünk – az akkor hét éves Amrita lányunkkal – két napot **Amszterdamban**. Nehéz lesz írni róla, az idő kevés volt, amit látni akartunk, sok, az eredmény: vegyes benyomások. Halálosan elfáradva tértünk meg mindkét este a pocsék kis szállodába (nem számítottunk gyenge minőségre, ismerősök ajánlották).

Csodálatos város, mind Velencére, mind Brugesre emlékeztetett sok csatornájával, de mint fontos kikötő is különleges látvány háttérrel vizeivel, daruival. A „szárazföldi” város kellemes keveréke a középkornak és a modern építészetnek. Múzeumi felejthetetlenek. Meg nem tudom hirtelen mondani, hány múzeumot látogattunk meg, a Rijksmuseum és a Van Gogh Museum biztos szerepelt a palettán, fordított sorrendben. Kis Amritánk egy darabig hősiesen tartott velünk, de elfáradt, és annyira beleunt a sok képbe, szoborba, hogy egyszer csak megkérdezte: „Ki az a néni a gyerekekkel, aki mindenhol szerepel?” Lerövidítettük a programot, kivittük egy parkba, ahol csepegő esőben is vidáman szaladgált és foglalkozott a parki tó hatványával.

A városnézés egyik kiváló módja hajóra ülni és valamelyik hosszabb programot végigutazni. Vízről a középkori város nyílik meg, a házak többnyire pár méterre emelkednek a csatorna part-

jától, mindkét oldalon fasor nyújt árnyat, ha autóforgalom van is, az egyetlen szűk sávra korlátozódik. Az autók ilyenkor oly közel parkolnak a csatornához, hogy szinte belelőgni látszanak. A hajó számtalan híd alatt bújik át, jórészüik kőből épült szépség, de van néhány – isten tudja milyen régen épült – nyitható híd is. Mind-egyik technikai érdekesség, a hídpályát magas, karos emeltyűkkel mozgatják, furcsán szépek, az embernek kedve lenne kiszállni és tanulmányozni. Világhírűek az amszterdami lakóhajók: ott parkolnak a csatorna-falaknál, érzékeltetni, hogy kis, de kellemes lakást hordanak magukban, erről árulkodnak a lefüggönyözött ablakok, a csupa-ablak nappali, az esetleg kerítéssel is jelzett terasz, gondolom tengeri medvék és fiatalok kedvenc lakása. Keletről hozhatták magukkal a hollandusok az elárusító pavilonokat, a csatornák mellett sokszor utcahossznyi ilyen boltocska húzódik, háttal szinte támaszkodnak a csatornára. Kedves bolhapiac-világ.

Gyalogosan is megnyugtató, kellemes a városnézés, ha sokan vannak is, nem tolonganak, nyugalmat, békét áraszt minden. Igen-csak utascentrikusok a buszok, a ki-beszálló platóik szinte a földet érik, az öregek is kényelmesen utazhatnak. A gyalogos világban hamar elmaradnak a középkori építmények, illetve vegyülnek az érdekes, jól illeszkedő és szép modern épületekkel. Jó példája ennek a www.visitamsterdam.nl weblap címképe, ahol a nyitható hidak egyike látható, nem szükséges a témát tovább fejtegetnem. A modern építészetről, nyilván olyan épületekről is, amelyek ott jártam óta születtek, jó ismertetést ad ez a weblap: rendkívüli változatosság és szépség, az extrém megoldások kerülése, minél kellemesebb illeszkedés a környezethez, szerintem ezek a főbb jellemzői az amszterdami modern építészetnek. Nem láttam nyugtalanító, taszító jelenséget.

A gyalogos városnézés közben érzékeli az ember, hogy az ott-honosság, emberi lépték, nyugodt életmód megteremtése a város vezetőinek ősi törekvése lehet. Ide sorolnám, hogy a biciklisták részére minden feltétel adott: külön utak, előny. Élnek is vele, szinte ugyanannyi kerékpáron közlekedő emberrel találkozni, mint gyalogossal.

Hollandia híres virágtermelő ország, Amszterdamban is minden sarkon ott a virágárus. Csodálatos, szinte fantasztikus látvány

a virágpiac, ahol olyan elképesztő mennyiségű és változatos szépségű virágot láthat a vándor, amiről nem is nagyon hihető, hogy értékesíthető. Ha Amszterdamban jár, nehogy kihagyja ezt a szívderítő, pazar látványosságot!

Később, hivatalos úton, magamban is róttam Amszterdam utcáit és óhatatlanul találkoztam a kupleráj-negyeddel, megcsodáltam azt a kirakat-ajánlatot, amiről az egész világ beszél. Először és utolsóelőtti alkalommal kukkoltam is egy peep-show-ban. Nem tudom. Nem voltam fából faragott ember, de nem vágytam ilyen „élvezetekre”.

A hivatalos út a Philips céghez vezetett, maradt időm egy sétára a városban, **Eindhoven**ben. Elég homályos képek jelennek meg: a Philips nagyon modern központja, de zöld környezet veszi körül. A várost magát is jóval modernebbnek érzékeltem, mint Amszterdamot, mégis minden emberi, barátságos, a közlekedés legfőbb eszköze a bicikli lehetett, minduntalan kerékpárosokra emlékszem.

Csak utolsó megjegyzésként említem meg, hogy Hollandia az első ország (vagy legalábbis az első három egyike), ahol engedélyezett az aktív eutanázia. Azt hiszem, ez a normális hozzáállás ehhez a rendkívül bonyolult kérdéshez.

Az egyik fotó-sorozat (*Sail kiállítás Amszterdamban*) Ancsa lányomék túráját örökíti meg. A régi vitorlásokért (is) zarándokoltak Amszterdamba, nem utolsó élmény lehetett megnézni a régi több-árbovos vitorlásokat és belekóstolni a körülöttük zajló életbe.

***

BELGIUM

(Fotók: több sorozat, gyerekkori élmények, e-mailen kapott képek)

Gyerekkoromban, 1947-ben, 12-évesen, hat hónapot töltöttem Belgiumban, annak legszebb városában, **Bruges**-ben, a világ valószínűleg egyik legjobban élhető helyén. A Belgium főkönyvtárban látható fotók között néhány a gyerekkori emlékeket adja vissza, vannak csokrok, amik a *megmentő* Lobelle család emlékeit közvetíti, egy sorozatot később, 1987-ben készítettem, amikor

alkalom adódott ismét néhány óránál többet tölteni a városban, amelynek karakterét a 40 év nem változtatta meg, ugyanúgy nézett ki, mint ahogy az emlékezetemben fennmaradt. Kaptam Jan Lobelletől – akivel elég rendszeres a kapcsolatunk –, pár fotót, kifejeztem a DVD-re szánva („Jan könyvhöz küldött képei” alkönyvtár”).

Bruges-ön (flamandul Brugge, Bröhönek ejtik) kívül csak **Brüsszelre** tudtam egy-egy pillantást vetni, amikor megérkeztem Belgiumba és amikor távoztam onnan a *feltáplálási periódus* végén, amikor is az alultápláltként érkezett gyerekeket újra összegyűjtötték, távozás előtt; pár napot töltöttem **Oostendeben**, látogatást tettem **Zeebruggebe**, és eltöltöttem pár órát **Gentben**.

A család pár sornál többet érdemel. A család feje textil-nagykereskedő volt, nem szegény. Ezzel együtt ritka a világunkban, hogy hat gyermek szülei – függetlenül a jólétük fokától – hónapokra a családjukba fogadjanak egy újabb gyermeket, mentőakció keretében. És ők ezt úgy tették, hogy a gyermeknek (nekem, és utánam a nagyobbik bátyámnak) ugyanazt a státuszt biztosították, amiket a saját gyermekeik élveztek. Ismét fejet hajtok, és hálát adok nekik.

Bruges-t majdnem lehetetlen leírni, annyira gyönyörű. Képzeljenek el egy középkori várost, amelyet csatorna vesz körül, a csatornát a tengerrel is csatorna köti össze, a városban pedig keresztül-kasul vízi utakon is lehet közlekedni. Tenger nélküli Velence, Nyugat-Európa Szent-Pétervára. Csak kisebb és otthonosabb. Velence irreális, fantasztikus, érinthetetlen, majdnem színháznak érezni, Szent-Pétervár sugározza a hatalmat, valahogy hideg, csillogó, mint a tele, Bruges viszont meleg, kényelmes, bújócskázásra hívogató; Velence Giulietta Masina, Szent-Pétervár Anita Eckbert, Bruges szép kislány a szomszédból, akiről szabad álmodozni.

A város fő nyelve flamand, de franciául is beszélnek minden családban, mondat közepén váltanak át az egyik nyelvről a másikra. Nem érzékeltem feszültséget a két etnikum, a vallonok és flamandok között.

Nem, fel kell mégis hívnom a figyelmüket pár érdekességre: a Belfry torony a város közepén, a halpiacnál világhírű, fel kell menni a tetejére, rendkívüli a toronyóra mechanizmusa. Egy weblap 47 harangról szól, amelyeket a földszinti karokkal, lábpedálokkal meg lehet szólaltatni, emlékezetem szerint azonban 82 harang van a to-

ronyban. A kilátás a harangok magasságából lélegzetelállító. A város háza talán a legszebb a világon. És felülmúlhatatlan vallási ünnepi játékokat adnak elő a városban.

Életem egyik legpozitívabb élménye volt ez a féléves mentőakció, részletesebben le kell írnom. A szüleim gondosan felkészítettek az útra: felvettem egyetlen (rövid) nadrágomat, legjobb ingemet a kettő közül, Apám frissen barkácsolt motorkerékpár gumiköpenyből sarut, összecsomagoltunk még néhány fontos dolgot és öcsém-mel együtt felraktak a különvonatra.

Az út nem volt rövid, éjszaka is zakatolt velünk a vonat. Reggel csodálatos látvány fogadott minket: hegyek között kanyargott a gőzmozdony vontatta szerelvény. Mintha egy rövid szakaszon villanymozdonyt is kaptunk volna, de lehet, hogy ez már csak képzelődés. Akkor elképedtem azon, hogy a kanyarokban – az ablakon kihajolva – a teljes szerelvényt lehetett látni. Mint egy fürge kígyó tekergett a vonat a hegyoldalban. Néhány hófödte csúcsot is láthattunk, de a völgyek mélyén meghúzódó kis falvak és hegyes tornyú templomai felejthetetlen látványt nyújtottak. Döbbenetes élmény volt az alagutak hirtelen-váratlan vaksötétje, a felerősödő dübörgés-csattogás. Alagút alagutat követett, kezdett izgalmas lenni a dolog. Talán az egyik alagútban történt, hogy az öcsém elvesztette a saruját. Kiment a WC-re valamelyik szükségét elvégezni, észlelte, hogy kioldódott a saruja csillogó csatja, feltette a lábát a WC-csészére, a saru beleesett és – nem lehetett egyszerű – sikerült valahogy lehúznia. Előkelő párosként érkeztünk meg Brüsszelbe: cigányosan barna bőrünk, koromfekete hajunk, sötétbarna, majdnem fekete szemünk még érdekes is lehetett, de a soványságunk, szegényes ruházatunk, az én sarum és öcsém meztlába bizony Auschwitzot juttathatta az emberek eszébe.

Az akkori Brüsszelre nem emlékszem, az „elosztásra” annál inkább. Nagy, vagy számunkra, gyerekek számára nagynak tűnő üvegfalhoz vittek bennünket, mint kirakatba az eladásra kínált árut. A másik oldalon jelentek meg a válogató befogadó jötevők és mustrálták az árut, meghányták egymás közt, melyik gyerek tesszik, melyik nem. Azt hiszem, hogy a nem lelkesítő kinézetem elenére hamar elkeltem. Az átmeneti mostohapapa köpcös, kopaszodó, borvirágos arcú jovialis úriember, a mama duzzadt ajkú,

mélykomor, kontyos hajzatú hölgy volt. Mint később kiderült, kiugrott apáca.

Ma is, ha rájuk gondolok, mély tisztelet tölt el. Már ahhoz bátorság kellett, hogy egy ilyen topis kölyköt magukhoz vegyenek, de a fél év alatt, amit náluk töltöttem, hetedik gyereküknek érezhettem magam, semmi különbséget nem tettek a saját hat gyerekük és köztem. Szobrot érdemelnének. Előkelő kupéban utaztunk Bruges-ig, süppedő plüss ülések, villogó fém-alkatrészek, asztalka, vastag, színes folyóiratok. Hatalmas porfelhőket húzott maga után a vonat, amikor sebességét fikarcnyit se csökkentve száguldott át az állomásokon. Nekem nem volt olvasnivalóm, unatkozva próbáltam kikukucskálni az ablakon. Úgy dereng, hogy ők foglalták el az ablak melletti üléseket.

Először találkoztam a gazdagsággal vagy akár csak jóléttel járó jelenséggel, hogy valami feleslegessé válik. Amikor a Lobelle-ék leszálláshoz kezdtek készülődni, jól és szegénységben nevelt gyerekként siettem összeszedni az újságokat, folyóiratokat. Leintettek: hagyjam a csudába. Azokat a gyönyörűséges, színes fotókkal teli folyóiratokat is. Szégyelltem egy picit magam. Mint többször a következő napokban.

A házuk kétemeletes sorház volt, pompázatos kapubejárattal és parkszerű, nagy kerttel. A kaput a kerttel összekötő széles (talán boltíves), márványpadlózatú folyosóról jobbra nyíltak a társalgó-fogadószo- ba, az ebédlő, a mellette lévő konyha, és az emeleti hálószo- bákhoz vezető lépcső, balra az iroda-raktár együttes.

Nap mint nap csodálhattam a ház gazdag bútorzatát, díszítő- elemeit, berendezéseit. A fürdőszoba teljesen zavarba hozott: valamelyik felső szinten, a hálósobák között nyílt a számomra terem- nek tűnő, csupa tükör, csupa addig nem látott kozmetikum, és az első pillanatban inkább úszómedencének tűnő süllyesztett káddal pompázó fürdőszoba. Nagy bronz csapokból csobogott belé a víz, amikor a néni készítette nekem a fürdőt. Lépcsők vezettek le a víz- hez, bronzkorlátba lehetett kapaszkodni. A törülköző lepedő-mé- re- tű volt, valamelyik fiú papucsába kellett lépnem. Borzasztó zavar- ban voltam. Nagyváradon minden bizonnyal fürdőszobás-WC-s la- kásban laktunk, de Pomázon lavórban mosakodtunk és a kertben lévő klotyóra jártunk. Sokáig megemészthetetlen volt a különbség.

Öt fiúból és egy lányból állt a gyerek-sereg, a legfiatalabb fiú, André volt egyidős velem. A legidősebb fiú, Camille már a papa mellett dolgozott, ketten egyetemre jártak, Colette akkor került el valami intézetbe.

Jaques védőszárnyai alá kerültem, az ő szobájába kvártélyoztak be, fél évig jó barátságban éltünk. Másnap a néni felöltöztetett. Jártuk a boltokat, leginkább a csodálatos cipőkre emlékszem és a bolt-ra, ahol a kis legény körül többen nyüzsögtek. Cipőkanállal segítettek. Varázslatos világ volt. Szertefut az agyam, mesélnék a ház-ról, a suliról, a városról, a rendről és fegyelemről, tisztaságról, szokásokról (gazdag emberek szokásairól), mire futja az időmből? Flamand család volt, de mondat közben váltottak flamandról franciára és vissza. Egy nyelvvel se volt könnyű megküzdennem, de egyszerre kettővel?

Nagyon vallásos római katolikus nevelés folyt, a gyerekek naponta jártak áldozni. Szeptemberben beírtak az egyházi gimnáziumba, azt hiszem, hárman jártunk oda. Menet mindig betértünk a templomba és áldoztunk. Nem szerettem.

A sulit sem. Átkozottul nehéz volt: flamandul folyt a tanítás, arról tanultam még két nyelvet, franciát és latint. Ez csak az egyik fájdalom volt, a másik, hogy még a magyarországi porosz oktatáshoz képest is nagy volt a merevség, ridegség. Kukkanni-mukkanni csak akkor lehetett, ha feleltették az embert. Ott kaptam a második „felekezeti” pofont. Fegyelmezett oszlopban vonultunk valahonnan az osztályterembe, és az ajtó előtt érthetetlenül hosszasan kellett várakozni. Vágtam valami fintort és a csuhás azonnal, a szomszédjaimat félrelökve odarohant és adott egy hatalmas pofont.

Túléltem. Azt mondják most a Lobelle-gyerekek (70 év felett), hogy félelmetes gyorsasággal tanultam meg flamandul. Lehet, másként is. Havonta rangsorolták a 40 feletti létszámú osztály nebulóit, megszámozva őket: X az első, Y a második és így tovább. Decemberre a 23. lettem. Azt sajnálom rettenetesen, hogy a flamandból semmi se maradt, a franciából is csak annyi, hogy valamit megértek belőle, ha olvasok, vagy lassan beszélnek hozzám.

Feledhetetlen élmények sora villan fel, ha emlékeim között kutatok.

Valamelyik keresztény ünnep fénypontja passió-játék volt. Az esti sötétben varázslatos előadást élvezhettem, csak ámultam és bámultam: templom előtt, csodálatos megvilágításban, pazar díszletek között, színpompás kosztümökben tömegnek tűnő szereplőgárda játszotta el Krisztus kereszthalálát. Úgy dereng, hogy mindezt egy tó partján épült színpadon adták elő, az események szinte belefolytak a tóba. Miért, miért nem, a csoda görögtűzzel, tűzijátékkal zárult. Gyermekkorom egyik legszebb élménye volt.

Na, itt fel kell rázni az agyamat, valami nem stimmel. A passió-játék helyszíne a város közepe volt, talán a Városháza előtti tér, talán tényleg templom, a színpad szinte összeépült a káprázatosan cizellált középülettel. A tapon és partján valami egészen más történetet adtak elő, de mit is? Ez egyelőre függőben marad.

A város egyébként maga a csoda. Majdnem Velence-sűrűséggel csatornázott, a csatornák jórésze hajózható, a belső csatornák össze vannak kötve a várost övező körgyűrű-csatornával, ami viszont az Oostendébe vezető hajózható csatornával. Bizony, kisebb tengerjáró hajók – emlékeim szerint – felhajóztak Bruggéig, de komoly belhajózás – teljes bizonyossággal állíthatom – járta ezeket a csatornákat. Csak ködös emlék, hogy tisztességes méretű és forgalmú kikötője is volt a városnak.

Számomra, szárazföldi patkány számára a halpiac is elképesztő élmény volt. Ember ki nem találná, hogy a halpiac a város egyik legnevezetesebb épülete volt, téglalapalapú nagy valami, egyik rövidebb oldalának a közepén emelkedett az elég magas, világhírű harangtorony. A torony azért örvend ilyen nagy hírnek, mert 82 harangot tart a bendőjében, pohárnyi méretűtől több tonnányiig. És a harangokat nem csak modern óramű vezérli automatikusan, hanem a torony földszintjéről „manuálisan” is, helyesebben szólva kézzel-lábbal is lehet kezelni. A falon található jónéhány kallantryú, amelyek rángatásával szólaltathatók meg (nyilván) a kisebb harangok, a fali billentyűzet előtt pedig a padlón olyasféle „pedálok” vannak, mint az orgonáké, azokon ugrálva kell vezérelni a nagyobbakat. Andrét küldték el velem, hogy vigyen föl a toronyba. (Ha jól értettem, ő is először járt fent, mert 1 kemény frank volt a belépődíj. Lehet, félreértettem valamit.) Csodálatos volt a szerkezet is, ezer függőleges szál, azokról leágazó vízszintesek, millió kal-

lantyú, kalapács, meg a kilátás is, az egész várost lehetett látni, a kis legény most egy szinttel feljebből csodálkozhatott rá a tetőkre, mint Wienerneustadtban. Szerencsém is volt, épp megszólalt valamelyik negyedórás dallam, a végén valamelyik nagy harang is, bizony majdnem elszédültem. Pedig valahogy ügyeltek is arra, hogy ne legyen senki nagyon közel a harangokhoz. Akkor-e vagy más-kor, de láttam játszani is a harangokkal, rendkívül furcsa jelenség volt az ugráló zenész, de még érdekesebb a kellemes dallam, ami ilyenén formán született. Sokszor a városban járva is megállt az ember, megálltak a járókelők, hallgatni, hogy az éppen játszó művész mit tud kihozni a harangokból. Úgy tudni, messze földről vándoroltak oda harangjátékkal foglalkozó zenészek.

Elkalandoztam a halpiactól. Fantasztikus világ! Átitatja természetesen valami leírhatatlan illat, amit már a tér túlsó oldaláról érezni és sűrűsödik, amint az ember belép ebbe a különleges világba. Halak eredeti állapotukban, kicsik, nagyok, hengeresek, laposak, kigyószerűek, feldaraboltak, eceteltek, akármilyenek, rákok, centisek és nagyon vörösek, két centisek és fehérek, óriási languszták, kagylók, köztük a híres osztrigák, olyan kavalkád, amelyet nem tud elképzelni sem olyan valaki, aki nem látott még ilyet vagy legalább valami más keleti bazárt. Mi, magyarok sokat nyerhetünk, ha az Unión belül belekóstolunk ebbe a világba és megtanuljuk a tengeri kincsek kultúráját.

Valamennyire beleszokhattam már az idegen világba, amikor a gyerekekkel elengedtek kirándulni Oostendébe. Azt hiszem két Lobelle-gyerek meg én ültünk biciklire és indultunk neki a gyerekek számára nem kis távolságnak. Rossz idő volt, erős szél fújt a tenger felől és talán csöppörgött is az eső? A városhoz érkezve már kellően fáradt voltam, és az út sem átalulta emelkedni, keményen kellett taposni. Erős zúgásra lettem figyelmes, de a velem kereközők szavát is nehéz volt érteni, csak sejtettem, azt magyarázzák, a tenger zúg. Fel kellett érnünk a parti útra, amely gátként védte a várost, hogy megértsem, miről is van szó: a talán tíz méternél is magasabb gáton a hullámok többnyire átcaptak, a habok az út túlsó oldalán húzódó palotaszerű épületekig rohantak át az úton. Egy-egy toronymagas hullám „becsapódásának” hangereje majdnem a nagyváradi bombázáshoz volt mérhető. Beszélgetni nem, csak or-

dítózni lehetett. Szájtátva csodáltam a természet erejét és sokszor jut eszembe ez a jelenség, amikor a tengerrel küszködő vitorlázókról hallok.

A Lobelle-palota leírásának a kezdetén meg akartam említeni, hogy volt egy helyes kutyájuk, aki/ami ugyebár átélte a második világháborút. Mesélik, a német megszálló katonák náluk lóháton jelentek meg, becsattogtak a márványpadlós folyosóra (mutatták nekem a patkók által okozott kagylós kitöréseket). Valamilyik übermensch rálőtt a kutyára. Nem találta el, de így is olyan fegyver-gyűlölet alakult ki a nyomorult állatban, hogy elég volt „rálövés” pozíciót elfoglalnia valakinek, a kutyára célzást imítálva, hogy az vicsorítva nekiugorjon a gúnyolódónak. Én egyetlen egyszer próbáltam ki a „manővert”, mégpedig úgy, hogy a folyosóról a park-kertbe nyíló üvegajtó belső oldaláról tetettem a célzást a kívülről bekéredzkedő kutyára. A szerencsétlen állat üvöltve ugrott neki az ajtónak és kaparta, döngette azt. Minden bizonnyal átharapta volna a torkom, ha be tudja törni az ajtót. És az elnyomó hatalmasok elvárnák a legázoltaktól, hogy imádják őket! Most kaptam meg Jan háborús visszaemlékezéseit és rá kellett jönnöm, hogy a gyermeki élményvilágot a tökéletlen memória és valószínűleg a nyelvi korlátok bizony eltorzították: nem az első németek lovagoltak be a házba, „csupán” egy tiszt, később; a kutyust csak a háború után szereztek, így nem tudom, a puska iránti ellen-szenve hol és mikor született.

További emlékek:

Számomra teljesen idegen volt az a rideg ceremónia, ami a mindennapi, hétköznapi ebédek körül (is) zajlott. Az ebédlőbe, amely súlyos bútorzatával, süppedő szőnyegeivel, zsúfolt pohárszékrenyével és egyéb gazdag berendezésével eleve templomi hangulatot sugárzott, csak csengettyű-hívásra szabadott belépni, akkor is meg kellett állnia mindenkinek a saját széke mögött és megfognia a támla tetejét. A papa szinte ünnepélyesen vonult be a terembe és ő is megállt az asztalfői szék mögött. Feleségét a tőle jobbra eső szék illette meg. Rövid ima következett, majd a papa leült és ez engedélyt jelentett a többieknek is a helyfoglaláshoz. Újabb rutin következett, a mama sorban elkérte a gyerekek tányérját, a papa keze ügyébe tartotta, aki kiporciózta a fogást. Amint a tányérok megtel-

tek, jó étvágyat kívánt és ekkor oldódott fel a csevejtilalom, igaz, kezdetben inkább csak a papa kérdéseire szabadott válaszolni, és csupán a kikérdezés első szakaszának befejeztével szabadott egymás között is beszélgetni. Az étkek nem hagytak mély nyomot bennem, inkább az, hogy főúri pompával (számomra akkor legalábbis annak tűnt) volt mindig megterítve az asztal. Több tányér, legalább három pohár (vizes nem, vízzel csak uszodában, meg a tengerben találkoztam), szalvéta, jobbra-balra és a tányérok fölött több sorban az evőeszközök. Eleinte tudomány-számba ment a kezelésük. Sok tengeri herkentyűt ettünk és akkor még nem igazán kaptam rá a nagyszerűségükre. Volt valami lapos hal, az remek volt, a rákok is tetszetek már akkor is, csak nehézségeim voltak a szétszedésükkel. Osztrigát is elég sűrűn tálaltak, de soha nyersen, mindig sós vízben kifőzve. Az egyetlen nagyon rossz étel a hagymaleves volt, amit csiga-alakban vágott hagymából főztek. Annyira rosszul esett, hogy elfogyasztása után azonnal ki kellett rohannom és kihánytam. Furcsa, hogy az emberben, a nyilván rengeteg finomság helyett inkább ez maradt meg.

Az ebédet minden álló nap a papa „fogadása” követte. A kávéját és konyakját a dohányzóasztalánál fogyasztotta el és gyermekeinek sorban elébe kellett járulniuk. Kikérdezte őket, mit csináltak az előző 24 órában, mennyi pénzt költöttek az előző nap kapott zsebpénzből, mi a tervük a következő 24 órára, kiszámította annak költségvonzatát és kiszámolta a zsebpénzt. Jó pedagógia-e vagy sem, ki tudja, nekem viszont ez is villan, amikor a világot kezdem „merevrideg-kemény-sikeres” és „laza-vidám-kötetlen-szegény” társadalmakra osztani. És nem az utóbbiak hátrányára.

Az ebédhez-étkezéshez csatolható két apró emlék is: az egyik, hogy a krumplit ott már akkor nem pucolták, hanem bedobálták a krumlipucoló gépbe, ahonnan egy-két perc múlva többkilónyi adagot lehetett tökéletesen megpucolva kiszedni (a gép leírását tessék kérni, adom), a másik, hogy a konyha és ebédlő közti rövid folyosón, a sublót tetején mindig volt ecetes-hagymás hering. A gyerekekkel együtt, ha megéheztünk, kicsíptünk egy-egy heringet a farkánál fogva és a fejével előre a szánkba eresztettük. Finom dolog volt! Ja, és a mód, ahogy megtanították „rendesen” enni a gyerekeket (ők

mesélték): a hónuk alá könyvet kaptak, akinek leesett a könyve az ebéd alatt, az kapott...

Nevezetes eseményre került sor valamikor a félidő körül: meglátogattuk az öcsémet, valahol délebbre. Kiderült, ő munkás-családnál kapott helyet és ugyancsak elképesztő szeretetet. Nem egyszerű munkás volt a családfő, hanem művezető valamelyik komolyabb gyárban. A hazai viszonyokhoz képest azonban úgy élt a család, mint Marci Hevesen: emeletes ház kerttel, autó. Ha mérce: vizet ott se láttam, sörrel kezdődött az ital-sor. Mesevilág. Az is, hogy a Magyarországon burzsuj-számba menő textil-nagykereskedő és a (melós) művezető rezzenéstelenül egyenrangú félként társalgott, emlékeim szerint. Mikor tudjuk akárcsak megközelíteni ezt a fajta demokráciát, már EU-tagállamként is? Azt hiszem, soha, procok vagyunk hozzá.

Az autó juttatta eszembe, meg akartam említeni, hogy Lobelle-éknek két kocsijuk volt: egy ma furgonnak nevezett kisteherautó és egy komoly személykocsi. Mintha mindkettőt maguk vezették volna, sofőrre nem emlékszem. Volt azonban tilalmi zóna körülöttük: a kocsikat csak a papa és Camille vezethette, a többinek (azt hiszem mindenkinek) bicaja volt. Tekertek rendesen.

Ugyancsak meglepő esemény volt számomra, hogy valamelyik hétvége előtt szóba került ebédnél, hogy meg kéne látogatni egy Franciaországban élő közeli rokont. Körülöttem volt valami gond, de azért vasárnap már mentünk is, a határon senki nem kérdezett semmit, mintha egy ország lett volna a kettő. Erről ennyi elég is.

Kérdezzetik, vagyis inkább mondják, ha Belgium kerül szóba, hogy a vallon-flamand ellentétek... Hát kérem, bár annyi ellentét lenne Magyarországon, mint az ottani két etnikum között volt/van. A „van”-nal, gondolom, nem kell foglalkoznom, évtizedek óta nem hallok semmi ütközésről. 1947-ben voltak kisebb tüntetések, amikor a flamand család valahogy úgy nyilatkozott, hogy ...hát ezek a flamandok már megint... Olyankor nem engedtek az utcára. Lényeges ellentétről nem szereztem tudomást. Nagyon békésen megvannak. Bár mi, magyarok lennének meg úgy, mint ők. [Évekkel ezelőtt írtam, azóta elmérgesedett a helyzet. Hogy kik szíjtják, nem tudom, örület, mint annyi más torzsalkodás.]

A nagyon vallásos nevelés szexuális téren nem lehetett túlzottan sikeres. Emlékszem ugyanis egy sétára, amit valamelyik nagyobb fiúval tettünk Brugge belvárosában (nem külvárosában). Mutatott egy épületet és próbálta elmagyarázni, hogy az a kupleráj. Rossz szexuális neveltetésem folytán nem értettem meg, mígnem vigyorral kísért jellegzetes kézjellel nem adta tudomásomra, hogy itt aztán lehet ízélni. Biztos vagyok benne, hogy a rendkívül szorosra fogott pénzügyi gyeplő ellenére meg-meglátogatta az intézményt!

Fél év, és ennyi emlék. Folytathatnám időtlenül.

Még két esemény kapcsolódik Belgiumhoz:

Camille egy-két évvel a hazatérésem után ellátogatott Magyarországra és így hozzánk is. A látogatás részleteit nem tudom feleleveníteni, csupán egy villanásnyi emléket. Anyám nagyon készült az ebédrel, magyaros dolgokat főzött-sütött. Vigyázott, hogy a gulyás ne legyen csípős. Camille belemerte a kanalát, a szájához vette, egyetlen kortyot nyelhetett le belőle, felpattant és kirohant a házból. Kiköpte, és sokáig kínlódott, mire elmúlt a számára elviselhetetlen égető érzés. Szegény Édesanyám majdnem sírt, újra kellett kezdenie az ebédet. Milyen relatív minden. Az anyámfőzte gulyás nyilván nem volt túlfűszerezve. A belga vendégnek egy falat is sok volt belőle. A magyarok többsége képtelen elviselni az indiai ételleket, főként a dél-indiaiakat, elképesztő fűszerezettségük miatt.

Nagyot ugrok az időben, de ide tartozik: Egy darabig leveleztünk, de aztán elvesztettük egymást, valószínűleg az erősödő nyelvi korlátok (elfelejtettem mindkét nyelvet), meg a szocializmus építette barikádok miatt. Én tettem egy kísérletet első – kocsival tett – európai körutam során, 1989 körül, amikor, részben hogy feleségemnek megmutassam, részben, mert reméltem, rátalálok a Lobelle-ekre, Bruges-t is felvettem az útvonalra. Könnyen lehet, hogy ott jártam az épületnél (a cím nem volt meg, emlékezetből navigáltam), de senki nem nyitott kaput. Később tudtam meg, hogy rég elköltöztek onnan. Kerestem egy telefonkönyvet, lehetetlenül sok Lobelle szerepelt benne, becsuktam, mentünk tovább.

A gengszterváltás után nem sokkal Camille levelet írt a pomázi önkormányzatnak (nekik se maradt meg a címünk), kérdezte, vagyunk-e? Az önkormányzat továbbította Pomázon élő húgomnak, ő pedig nekem. Azonnal telexeztem, kiderült, hogy készül Magyar-

országára. Rövidesen találkoztunk, megismerkedett a lányaimmal is, elcsodálkozott, hogy mennyire szép lett a város, kiváló ebédet költöttünk el együtt, ennyi. Pár óra, érdekes, kellemes visszaemlékezések. Kiderült, hogy a szülők meghaltak, a gyerekek rendben vannak, ő túlvan egy súlyos bypass szívműtéten és ezért, meg kora miatt kifizette a testvéreit az öröklött üzletből és lassan becsukja azt. Csak ő maradt Brugge-ben, a többiek szétszóródtak, a többség Belgiumon belül, Jan Kanadába költözött. Azóta Colette meghalt rákban.”

Martine, Camille lánya bekapcsolódott a levelezésünkbe. Két gyönyörű, éppen felnőtté érett lányával nagyon boldogok. Bemutatom őket is a *Martine alkönyvtárban*.

***

DÁNIA

Mindössze fél napot és egyetlen éjszakát töltöttünk a feleségemmel, és akkor még nagyon kis Amritánkkal **Koppenhágában**. Nyilvánvaló, hogy szinte semmit se láttunk a városból. Séta a tengerparton, egy pillantás a világhírű „Little Mermaid”-re. (Edward Eriksen szoborta bronzba a modellt álló feleségét, Eline-t). A szobor sztorija szerint az ábrázolt lény a tenger egyik királyának félig ember, félig hal lánya, akinek 300 évig kell várnia a szikláján, mire az emberek világába léphet. 1913 óta üldögél ott, azaz van még néhány éve, amit várakozással kell eltöltenie. Séta a központban, néhány fontos épület. A Tivoli (ugyancsak világhírű szórakoztató központ) is kötelező lett volna, különösen a kislányunk miatt, de túlságosan kevés volt az időnk, az is lehet, hogy zárva találtuk.

Valahogy sikerült viszont elzarándokolnunk **Helsingörbe**, Shakespeare Hamletjének Kronborg várához. Valóban rendkívüli látnivaló. A várkastély hatalmas és gyönyörű. A csoda emlékszik, hogy jutottunk oda, messze esik Koppenhágától. Dereng, hogy sötétedett, mire odaértünk. A Wikipédiáról szedtem le egy szabad felhasználású fotót (*Kronborg vára alkönyvtár*), a szerzője valószínűleg álnevet használt: *Fiskfisk*.

***

OLASZORSZÁG

(Fotók: több könyvtár, saját, rokonoké, ismerőse, a megnevezések eligazítanak)

Olaszország is a szívem csücske! (Hány csücske is van az ember szívének?) Sokat láttam belőle, de majdnem semmit, ha a rendkívül gazdag lehetőségek tárházához méri az ember. Ha a természet, a szépség, az építészet, a kultúra, a múzeumok, a festészet, a szobrászat, az emberek gazdag világához hasonlítja.

Tranzitállomásként jártam először Rómában, a líbiai Tripoliba sietve, majd később Indiába repülve.

Róma és Vatikán: a világ közepén érzed magad.

Évek múlva eltöltöttünk egy hetet *Bibione*ban, a tengerparton. A tengerpartig több száz métert kellett gyalogolni a bérelt apartmantól, a fövény több sorba rendezett napozókkal volt tele, a tengert undorító algák uralták, nagy zöld, ragadós levelekként úsztak a felszínen, meg alatta is. Utáltuk az egészet, minden porcikájával, úgy döntöttünk, hogy „csillag-túrákat” teszünk, érdekesebb helyeket célba véve: kirándulásokat tettünk *Velencé*be, *Udiné*be, *Pordenoné*be, *Trevisó*ba, *Vicenzá*ba és *Veroná*ba.

Két hivatalos út alkalmával el tudtam tölteni egy-egy éjszakát *Milanó*ban és *Torinó*ban, illetve *Carrara* mellett. Az utóbbi úton tettem egy kitérőt *Pisá*ba, és megcsodáltam a valóban elképesztő ferde tornyot. Dolgoztak a stabilizálásán, nem lehetett feljutni rá.

Talán hivatalos úton pihentem meg *Firenzé*ben.

Velence olyan vonzerőt képviselt számomra, hogy egy éjszaka, két nap erejéig megszakítottam az utam szlovéniai síelésből hazatérőben.

A felségem és *Amrita* tettek busszal egy utat Rómába – *Assisi*t útba ejtve – valamikor 1995 körül. Reménytelen kísérlet teszek a látott helyszínek leírására, ha sikerül is felvillantani a benyomását, talán nem megszokott megfigyeléseimet, érzéseimet, mindez csupán egy csepp Olaszországból.

Róma: Ragyogó, különleges, izgalmas. A legfontosabb természetesen a **Vatikán**ba ellátogatni. Útba esik, de egyébként is fontos látnivaló a különlegesen érdekes Angyalvár (Castle of Saint Angelo) – valóban ősi, közel 2000 éves építmény –, a Vatikán város kapuja. Hadriánusz császár temetkezési helye volt, Kr.u. 135-139

között épült. Az Angyalvár nevet az 590-es pestis végén kapta. Az a hír terjedt el róla, hogy angyal jelent meg rajta, és feltartott karddal a járvány végét jelezte. Innen pár lépés a „Piazza di San Pietro”, a Szent Péter tér, a valaha épített legszebb a világon. Ez a „belépő” a bazilikához megerősíti a látogatóban az érzést, hogy szemtől szembe áll a világ legmonumentálisabb keresztény templomával. Ha az ember felsorolja híres tervezőit, építőit, rendkívüli nevekkel találkozunk: Bramante, Raffaello, Antonio da Sangallo, Michelangelo, Maderna dolgozott rajta, 1506-tól több mint egy évszázadon át. Minden négyzetmétere, minden darabja csodálatos és igen gazdag, ha mégis ki kell emelni valamit, én kettőre voksolnék: Michelangelo Pietájára (amit 30 éve egy örült magyar rongált meg) és a 123 m magas kupolára, ami szintén Michelangelo műve. A kupolát kétszer is ámulattal csodáltam lentről, a közepe alatt állva, mindkétszer beleszédültem a magasságba, elkezdett forogni a világ. Elképesztő hatással van az emberre. Nem szabad kihagyni a vatikáni múzeumot sem, a művészeti alkotások, márvány, arany és ezüst gazdagsága utolérhetetlen! Itt találja, fantasztikus szépségű termék láncolatában a felülmúlhatatlan Sixtusi kápolnát is, amely – sajnos – épp rekonstrukció alatt állt, részben lefüggönyözött állványzat takarta a falakat, falfestményeket, de így is tündöklő szépséget árasztott. Annyira izgalomba hozott, hogy leültem egy lépcsőre, úgy nézelődtem, és nehezen tudtam elhagyni az emberi nagyságnak ezt az emlékhelyét.

Maga a város: csak megemlíteni tudom azokat a nevezetességeket, amelyek most, mint számomra legérdekesebbek bukkannak elő a memóriámból. Nem kétséges, hogy a II. Viktor Emanuel emlékműve nagy hatással van a nézőre, a Colosseum vitathatatlanul a római birodalom legszebb amfiteátruma, a Spanyol lépcsők békés atmoszférát sugároznak, a Forum Romanum jó betekintést nyújt a valaha volt ősi birodalom fővárosának életébe (jobb római városromok találhatók Líbiában!). Nekem mindegyiknél jobban tetszett – a Vatikán mellett, természetesen – a Capitolium tér, fantasztikus épületeivel, lépcsőivel, szobraival, amelyek közt megcsodálhattam Marcus Aurelius lovasszobrát, valamint a Capitolium múzeuma, azon belül különösen az *etruszk művészet* remekei. Nem hagyhatom ki a Trevi-kutat, amely könnyed, kecses, emberközeli játszótérként

maradt meg az emlékezetemben, annak ellenére, hogy ezt a csodát csupa mesterien alkotott, utánozhatatlanul művészi szobor uralja. Végül nagy hatással voltak rám a Róma szélén található keresztény katakombák.

Velence, Murano, Burano: Hibát követtem el. Előbb írtam Veronáról, és azt állítottam róla, hogy Róma után azt kedvelem legjobban. Duplán téves a megfogalmazás: Rómánál is, Veronánál is, és egyáltalán, minden általam látott városnál káprázatosabb, megfoghatatlanabb Velence és egész környéke, Murano, Burano, szinte pár lépésre Mestre és Chioggia, a kis Velencének is becézett városa, amit én nem láttam, Ancsa lányomék igen, az ő fotói mesélnek róla a *Chioggia alkönyvtárban*.

Ancsa lányom szép leírást adott Velencéről a weblapomra. Idézem (és hozzáteszek néhány mondatot):

„Sokak álma, misztikus lagúna.

Életemben először nyáron láttam. Unkahúgom Páduából azzal engedett el, hogy „ha Velencébe mész, akkor nem izgulok, csak késő este várlak haza.” Kora délután otthon voltam. Megrémsített az irdatlan ember-áradat.

Ehhez kapcsolódó friss emlék: „A süllyedő Velence” c. dokumentumfilm, amelynek végén hangsúlyozzák, hogy a város ma úgy néz ki, mint egy nagy vidámpark, turisták milliói özönlenek ide, miközben a helyi lakosok száma drasztikusan csökken. Pedig a fő kérdés: megmenthető-e ez a csodaszép város vagy végleg el-süllyed?

Tudjuk, hogy facölöpökön áll, de számítógépes animációs filmbe visszalátni ezt döbbenetes. Azt még inkább, hogy a facölöpökön iszapréteg van és igazából erre az iszapra építkeztek. Másodszor szeptemberben jártunk ott, férjemmel egy Ca Savioi nyaralás részeként Punte Sabioni kikötőből Burano-Murano-Torcello után Velence következett.

Burano kis színes ékszerdoboz, bár *Murano* a híresebb, mégis itt láttuk a leghelyesebb kis üvegfüvő műhelyt, amely egyben üzlet is. A tulaj egyedi üvegcsukorkákat, -gyümölcsöket készít és érdekes módon kilószámra veszik azokat a külföldiek.

Burano merész színei, iciri piciri utcái elbűvölnek minket, mint ahogy a „házak falára” történő teregetés is. Látjuk a helyi bugyi- és zokni-választékot..

Velencéről nem útikönyv-jellegűen írnék, inkább csak saját emléképeimről, élményeimről. Szent Márk tér. Napóleon szerint a világ legszebb szalonja.

Ide érkezünk, zenészei és zenéjük táncra inspirálnak.. A gyönyörű templom-mozaikok után elindulunk a szűk sikátorokba. Élvezzük a vízáztatta falak hangulatát, bekukkantunk valamennyi nyitva levő templomba.

Ami Velencén és környékén lenyűgöz minket (nyilván az építészet, paloták, századok emlékei mellett), az a „vízi szállítás”. Ők úgy használják a tengert, mint mi az utakat. Nem véletlenül volt a vízi úton folytatott kereskedelem nagyhatalma.

Sétánk végén ismét a Szent Márk téren szállunk be egy vaporettoba és onnan nézzük végig a Canal Grande fenséges palotáit.

Ismét csak elbűvölnek minket a gondolasok, a könnyedség, amivel nehéz munkájukat végzik .. Sokszor egyszerre többen lavíroznak szűk helyeken, máskor csoportos formációt öltenek. A XVIII. századi 14 ezerből mára csak 500 maradt.

Egy év múlva késő este is beszaladtunk Velencébe és ez a kép örökké élni fog bennünk. Ismét vaporettoóra szállunk és a kivilágított paloták termeibe belátva nagy terek és pompa tárul elénk. Elképzeljük a XV. századi gazdagságot.

Szín pompásan öltözött társaság esti fogadás után vár „vízi taxira”. Mintha egy film részesei lennénk, és mindez díszlet lenne, nem is valóság.

Be is ugrik pár filmkocka. „Halál Velencében?”

Remélem nem pusztul el ez a gótikus-barokk unikum, remélem megmentik, hogy sok helyi lakos élvezhesse és a világ csodálhassa még.”

És a kiegészítem:

„Ancsa lányom remekül elmondta, ami tömören elmondható Velencéről.

Mégis, kötelességszerűen hozzáteszek néhány sort. Velencében négy, talán öt alkalommal jártam, mindig egy-két napra. Már az

első utam alkalmával belopta magát a szívembe. Káprázatos álomvilág, gyönyörű benne minden szeglet, minden cserép, minden vilanás. Amikor a legkisebb lehetőség adódott, „beugrottam”: szlovéniai síelésből hazaúton, máskor a közelben, Mestrében folytatott tárgyaláshoz itt ütöttem tanyát. Nem lehet megunni akkor se, ha az embernek csupán a Canal Grande-n végighajózásra van ideje. Ha fél napja van, kedves olvasó, akkor is menjen el, nem fogja megbánni. Elég arra, hogy beleszeressen és megszervezze a hosszabb utat. És akkor nézze meg a Szent Márk tér minden négyzetméterét, a múzeumokat, sétáljon be a vaporetto megállóktól nyíló elképesztően elegáns utcákba, üljön le a Canal Grande partján valamelyik kávézónál, bámulja a vízen nyüzsgő életet. Élvezze a szépséget, a csendes szorgalmat. Ha van módja, utazzon oda a Karneválra, azt mondják, csodavilág.”

Verona (azonos alkönyvtár) áll Velence és Róma után talán a legközelebb a szívemhez, rendkívül vonzó város. Ősi központi tere, a Piazza delle Erbe oly varázslatos szépségű, hogy megkérdőjeleződik az emberben, nem múlja-e felül az alighogy elhagyott vatikáni Szent Péter teret, vagy a világ legszebbjének tartott kis, de nagy művészi tudással alkotott udineit. A paloták kora 700-tól 400 éves, többet – köztük a Casa Mazzanti-t – freskók díszítik. A város tornya – bár ünnepélyességet sugároz – nem nyomja el a tér többi elemét. A teret középkori relikviák alkotják: Berlina, ahol a város vezetőit szokták választani, márványoszlop, tetején Velence uralmának jelképével, a szárnyas Szent Márk oroszlánnal. És ez a sok szépség nem halott, nem halkszavú múzeum, hanem lüktető gyümölcs- és zöldségpiac színtere.

Néhány lépésre a tértől tekinthető meg Shakespeare Rómeo és Júliája hősnőjének, Giuliettának a háza, kedves, otthonos épület, keskeny utca házsoraiba illesztve.

Az amfiteátrum egyike a legnagyobb római színházaknak, és kiváló állapotban maradt fenn. Minden év július-augusztusában operaelőadásokat tartanak. A Kr. utáni első évszázadban emelték, 22000 férőhelye volt eredeti állapotában. Érdeemes felmenni óriási léptékű 43 lépcsőjén: a tetejéről gyönyörű kilátás nyílik a városra. És ez az óriási épület ismét zajló élet központja: igazi bolhapiac sátrai veszik körül.

A városban sétálgatva is érzi az ember, hogy ősi épületek között, két évezred levegőjét szívja, ugyanakkor modern, gazdag, de nem rohanó, nyugodt élet öleli körül.

Paduához kötődöm legjobban, mivel a védőszentem, Szent Antal ott van eltemetve (ateista vagyok, de nem zavar). A hamvai csodaszép templomban, a Basilica di Santo-ban, középkori környezetben találhatók, fantasztikusan pazar síremlékben. A templom szépsége, az egyszerűen dekorált, de hatalmas, csillogó fényű sír annyira hatással volt rám, hogy a jobb tenyerem a sír oldalára tettem, és üdvözöltem a szentet.

Udine is a kiemelkedő látnivalók közé tartozik. Először azért látogattam oda, mert egy útikönyvben azt olvastam, hogy a város Piazza della Liberta tere a legszebb a világon. Ezen ugyan lehet vitatkozni, de biztos egyike a világ legszebb és legmelegebb kis fészkeinek. Aki Olaszországba vándorol, ki ne hagyja.

Pordenone az a kis város, amelyik azzal lepett meg bennünket, hogy a gótikus temploma bejáratánál tábla hirdeti: magyarok kirabolták az első ezredforduló körül. Félelmetes barbár horda lehetünk akkoriban.

Milánó csupa elegancia, divat, szépség és – minden bizonynyal – románc. Most csak két látnivalót említek meg. A Maria Nascente Cathedral (Szűz Mária Születése Katedrális), többnyire csak Minánói Dóm néven emlegetik. Kétségkívül a kereszténység egyik legkiemelkedőbb, az emberre szinte sokkolóan ható temploma, egyszerűen kőből és márványból alkotott csodás szépség, részletekre nincs értelme kitérni. A világ egyik leghíresebb operaháza, a La Scala viszont az ellenkezője: az épület szélesnek nem mondható utcába rejtve nem vált ki különösebb csodálatot a szemlélődből. Még így is ajánlom, tekintse meg, aki eljut a városba, hisz a zene egyik legfontosabb fellegvára.

Torino az ipar jelképének is tekinthető. Annak javasolható különösen, akit az autógyártás, elektromos berendezések és műselyem érdekli. És az olasz Alpok kapuja, a város nyugati horizontját havas csúcsok díszítik.

Carrara csodálatos hófehér márványáról híres. Az egyik márványokat és egyéb díszköveket bemutató vásárt látogattam meg a világ valószínűleg legnagyobb márványt kitermelő és feldolgozó

központjában. Amint közeledik az ember Carrarához, a világ átalakul felszíni bányák és kőfeldolgozó üzemek láncolatává. Érdeemes volt elzarándokolnom, a színek és rajzolatok választéka szinte kábítóan művészi.

Pisa közel volt, úgy döntöttem, visszafelé megnézem a világ-híru ferde tornyot. A városba érve csalódás ért: biztos voltam benne, hogy a torony uralja a térséget. Nem teszi. Keresni kell, táblákat követve. Amikor azonban az ember a katedrális teréhez ér, nem hisz a szemének: úgy érzékeli, hogy a torony bármelyik pillanatban eldől, összeomlik. Minél közelebb értem hozzá, annál valószínűtlenebbnek tűnt a látvány, annál hihetlenebbnek a jelenség, hiába a saját szemével látja az ember. Nem véletlenül világhíres.

Firenze – A fotók közt keresgélve találtam rá néhány kockára – és szégyen ide, szégyen oda – nem emlékszem, mikor is jártam ebben a fantasztikusan szép, és történelmileg fontos városban. Kénytelen voltam fellapozni az útikönyvünket. Elszomorító volt az egykori főváros átfoghatatlan műemlékeiről olvasni, amikből – nyilván futtában – a Dómon és a Ponte Vecchiön kívül alig készítettünk felvételeket. Nagy kár!

Többször utaztam Olaszországba, vagy Olaszországon keresztül Franciaországba síelni. Minél többet látok az országból, annál inkább elképeszt, milyen gazdag építészeti emlékekben. A gondosság, alaposság, amivel megőrzik, ápolják ezeket a kulturális emlékeiket, sőt egyszerű öreg házaikat, épületeiket, követendő példa lehet mindenkinek a világon.

Amritáék **Toszkánában** töltöttek néhány napot és csodálattal telítődve tértek haza. A környék számtalan nevezetességével ismerkedtek meg, de talán nagyobb hatással volt rájuk a táj és az emberek békéje.

***

SPANYOLORSZÁG

(Fotók: több könyvtár, a megnevezések segítenek eligazodni)

Kicsit félve nyúlok Spanyolországhoz. Valószínűleg több menetben leszek kénytelen foglalkozni vele. Rendeznem kell a fotókat, és annyi varázslatos szépségű helyet jártunk be, hogy az ember gondolatai szerteszét szaladnak.

Lássunk neki az első menetnek. 2004. május 17-ét írunk, akkor így emlékszem erre az építészetben, kultúrában gazdag országra.

Kétszer jártam Spanyolországban, először 1991-ben, családi üdülésen, amin a feleségem és két lányom vett részt. Autóval tettük meg az utat oda-vissza, és a tengerparton, Barcelonától mintegy 60 km-re, Lloret de Mar-on töltöttünk el egy hetet. A tengerpart kiváló lett volna napfürdőzést és meg-megmértőzést imádóknak, de a tenger éppen tele volt nyálkás zöld algával, én meg utáltam az ilyen henyélést, ezért aztán felhasználtuk az alkalmat, hogy kirándulásokat tegyünk. Barcelonát és Montserrat-ot választottuk, amellet, hogy a környéken egy gyönyörű botanikus kert is meglátogattunk.

Barcelona rögtön a szívembe költözött, elvarázsolt. A valamikori világhatalom gazdagsága szembeötlő jelei mellett a rendkívüli előkelőség és nyugalom fogott meg, nem beszélve az építészeti emlékekről. Mondogattam később, hogy a legkedvesebb városom, és úgy látszik, nem vagyok egyedül, mert egy világ-felmérés szerint (olvastam valahol) Párizs, London és talán New York mögött a negyedik helyet foglalta el a népszerűségi listán. Számomra „szerelmem, Barcelona”.

Ha Barcelona, akkor *Gaudí*, mondhatnám akár. Alig hallottam róla Barcelona előtt, bár aki emlegette – építész kollega a Hungexpónál –, az úgy beszélt róla, mint hegymászó a Himalájáról, mint muzsikos Beethovenről. Az első utunk így is a Sagrada Famíliahoz vezetett és bámultuk, csodáltuk a félbemaradt remekművet. Folytak ugyan munkák, de egy percre nem hittem, hogy valaha is elkészülhet ez a fantázia-bravúr Gaudí nélkül. Nem készített ugyanis részletes terveket, csak vázlatokat, zsenik sora kell a befejezéshez, akik ezt az agyvelőt követni tudják. Rainer Zerbst szavával élve: „Ha ez a templom valaha elkészülne, minden dimenziót

széjelrobbantana, és az első mise égi kórusként zengene; a karzaton 1500 énekes, 700 gyermek és 5 orgona számára van hely.” Építész, szobrászművész, mesevilágban lebegő valaki álmodhat meg ilyen csodát. A képeim, de különösen Hanuska Vilmos barátom fotói (*Barcelona, Hanuska Vilmos felvételei alkönyvtár*) talán visszaadnak belőle valamit, mielőtt azonban Barcelonába indul, vegyen jó fényképész fotóival illusztrált könyvet róla.

Nem lehetett nem Gaudíval folytatni. Szerencsésen leparkoltunk a város közepén, fogtuk Barcelona térképét és gyalogoltunk - közben meg-megállva más néznivalóknál is - Gaudítól Gaudíig. Csak felsorolás jelleggel tudok most szólni róluk. Tulajdonképpen rövid a lista, csak három művére emlékszem, amit biztosan láttunk akkor. A Casa Batlló az örületig fantáziadús hódolójának, Salvador Dalínak egyik kedvence volt, különösen a „puha borjúbőr ajtóíért” lelkendezett. Az épületet kívülről nem nevezném puhának, vastag elefántlábai a járdán előre ugranak, az első emelet ablaksora a hullámzó tengerre emlékeztet, a felső szintek erkélyei tömör fecskéfészkeknek tűnhetnek, a falakat pedig csillogó halpikkelyek borítják. A szokás szerint ugyancsak általa alkotott enteriőr (amit persze csak fotókról láthattunk) azonban tényleg puha pasztell és bámulatra méltó finomságú, lágy hullámvonalakban ringó asztalosmunka, ötletgazdag díszítőelemek tárháza. A Casa Milá-t nem szabad közelről nézni, mert ott az ember hajlamos igazat adni a barcelonaiaknak, akik „La Pedrera”-nak, kőbányának keresztelték el azonnyomban. Sarokház, ha az ember átmegy a tér túlsó oldalára és megtalálja a pontot, ahonnan látja is az épületet, halványabbá válik annak súlyos megjelenése. Mintha afrikai barlanglakásoknak helyet adó sziklafal lenne. - mondja Zerbst. Talán tömörsége miatt vagy azzal együtt még furcsábbak az erkélykorlátok, amelyek követhetetlen kacskaringókkal, törésekkel formázott acélszerkezetek. Onnan se láthatók persze az épület kéményei, amelyek egy játékos gyerek szoborta behemót szellemek, amiknek nem lehetett iker-testvérük. Ha legközelebb arra járok, felmászok a tetőre. Harmadiknak a Güell-parkot jártuk be, amelyik annyira meseszerű, hogy szerintem a mester játszótérnek szánta, vagy egy gyermek fantáziája bújt belé, amikor ezt a rendkívül színpompás, kígyóvonalakkal vezetett formákban, váratlanul felbukkanó gombákban, hullámos

mennyezettel összekötött oszloperdőkben, állatokban gazdag világot megteremtette. Istenadta östehetség, máig felröppennek olyan gondolatok, hogy inkább örült volt, mint zseni. Bár ilyen örültekkel lenne tele a világ!

Ha Barcelona, akkor *La Rambla* (Ramblas, Les Ramblas) is, a város fő útőere. Széles, három részre osztott sétány, majdnem teljes hosszában pavilonok vannak a középső sétáló sávot a két autótúttól elválasztó fasorban. Nem hétköznapi azonban az árusított cikkek jórésze. Megtalálhatók a szokásos áruk is, természetesen: az újságárus- és virágpavilonok. A virágok választéka és szépsége csak a holland virágpiacokéhoz hasonlítható. Különlegesnek tűnt számunkra, hogy könyvet, folyóiratokat, és a szépművészet kiváló termékeit, festményeket és rézkarcokat is lehet kapni, mégpedig kiváló minőségben, mint Párizsban. Talán a legnagyobb választékot mégis a madárpavilonok nyújtják, rengeteg kalitka, tarka madársereg és minden kellék, amivel a madarak tarthatók. Mindez kulturált környezetben, elegáns tálalásban és egy hangos szó nem hangzik el, egy tolakodó mozdulatot nem lát az ember. A sétálóból úgyis akkor lesz vásárló, ha a hangulat invitáló. Nem zavarja meg a békés atmoszférát, a tisztaságot a gyümölcsök, zöldek árusítása sem, azok a Rambláról nyíló gyönyörű piacon kínálják magukat a kelet teljes pompájában, szín-kavalkádjában, de tisztább környezetben és teljes csöndben. Nem tudtam olyan Indiában kapható gyümölcsre gondolni, amit itt nem leltem volna meg, de számtalan olyat fedeztem fel, amit itt láttam először. A Rambla lefut a tengerhez, a régi kikötőhöz, ahol megcsodálhatuk Kolumbusz Kristóf emlékművét, magas oszlopra állított szobrát, valamint a Santa Maria mását, amely akkor a kikötőben volt kiállítva. Az Interneten kutakodva fedeztem fel, hogy azóta áttelepítették a szemközti utcán (Passeig de Colom) létrehozott Tengerészeti Múzeumba, biztos érdemes az egész múzeumot megnézni. Most jut eszembe, hogy a Ramblán lefelé haladva tettünk egy kis kitérőt a város néhány nevezetes régi épületének csoportjához, előbb-utóbb előkaparom a nevüket, meg hogy miről nevezeteseek. Búcsúzóul felmentünk a város szélén emelkedő várhegyre, a Castell de Montjuic-hoz, ahonnan szép kilátás nyílik mind a városra, mind pedig a tengerre (drótkötélpálya is visz fel).

Montserrat kolostorát és templomát, Spanyolország talán leghíresebb zarándokhelyét is kötelező meglátogatni. Elfogadható út vezet fel a sziklák között megbújó épületsoporthoz. A hely a köré a fekete fa Szűz Mária szobor köré épült, amelyet a 800 században találtak egy barlangban, és amelyet Krisztus prófétáinak tulajdonítanak, az egyik készítette, a másik hozta és valamiért elrejtette. Szépek az épületek is, különleges szépség az oltár mögött elhelyezett, lépcsősoron megközelíthető szobor is. És ámulva-bámulva figyeli az ateista, milyen átszellemült hittel és csodálattal imádják ezt a (nyilván nem hiteles) szobrot (is) a megszáditott tömegek. (És embermilliárdokat átkoz ki a keresztény világ „bálványimádás” miatt. Hol kezdődik az isten, a szent, kinek az? Hol és mi a bálvány és kinek az? Másság, mindez csupán a másság meglovagolása, a másság manipulálása, gyűlöletkeltés a másság felhasználásával!) Istenem, ha vagy, miért tűröd ezt?

Lloret de Mar kellemes, modern kis üdülőhely (ha kicsi tudott maradni), a szállodát is kedveltük. Érdekes volt figyelni a nagyüzemként működő étterem személyzetét, óriási vendégsereget szolgáltak ki rendkívül gyors tempóban, mégse érezte az ember feszélyezettnek magát. Időpontot kapott, azonnal letették az asztalra a vizet, salátát, kifliszerű pékárut, az előétel tésztát, amint végzett vele az ember, a levest és ismét bevárva a megfelelő időpontot, de percekben belül a főételt. Őrmesterek voltak a felszolgálók, bivalyként bírták az iramot, de mindig volt – ha kézzel-lábbal is kellett előadni – valami kedves közlendőjük. Ja és virág, pasztell színek, tisztaság. Egyszerűen utánozni kéne, mondjuk a Balatonnál, ahol ez annyi év után se megy zökkenők nélkül! Megjegyzendő tanács: a gazpacho (hideg zöldségleves) remek, a híres spanyol tengeri herkentyű fogás kevésbé, sok benne a kotorásznivaló.

A második útnak baráti házaspárral vágtunk neki, valamikor a kilencvenes évek végén, és busszal. Ez utóbbi rettenetes hibának bizonyult, pocsék busz, alig működő légkondicionálás és egyébként is szűk ülések közül a busz vége körül kaptunk helyet, összegém-

beredve, elzsibbadva szálltunk ki minden pihenőnél, minden szakasz végén. Akkor meg lehetett ezt csinálni emberekkel, ma remélhetőleg már nem.

Barcelona volt az első megálló, de nem emlékszem, hogy sokkal többet vagy mást mutattak volna meg, mint amit magunk megismertünk anno.

Madridban két napot töltöttünk, a legfőbb nevezetességeket sikerült gombostűre tűzni. Igazi világváros. Hárommillió lakosról beszélnek, de ha nincs meg négy, megeszem a kalapom. Ennek ellenére nem tör az égre, az épületek többsége öt emeleten belül marad. Széles utcái, hatalmas terei, fejlett metró-rendszere és kényelmes, csendes buszai nyugodt közlekedést biztosítanak a nagy tömegnek. Sehol nem látni tolakodást, sorokat. Nyugodt, kényelmes és gyönyörű város. Nagyon meglepődtem, amikor megtudtam, hogy arabok alapították.

Ha Madrid, akkor *Prado* és általában a művészetek. Órákat töltöttünk a Pradóban, csak megsuhintotta az embert az áhítat. Természetesen a nagy spanyol festők uralják: Velázquez, Goya, El Greco (számítsuk „A görög”-öt is annak), de gazdag az olasz és a németalföldi gyűjteménye is. Kötelező minden Madridba látogató számára, a világ egyik legszebb és legnagyobb szépművészeti múzeuma. Múzeum a Királyi Palota is (*Palacio Real*), amelyet régóta nem használnál a királyi család (nálunk lenne aspiráns!). A megszokott pompa, világhírű festők – az előző három spanyolon kívül Rubens és Juan de Flandes – művei, Tiépolo freskói, de a parkjai is vonzzák a tekintetet, bámulatra méltó szépségükkel. A palota környezete hosszú sétára invitál, olyan szép. Érdemes megjegyezni, hogy a számtalan múzeum között az egyik legajánlottabb a Thyssen-Bornemisza néven ismert. Ragyogónak mondják a széles sávot – a korai flaman doktól a modern festészetig – átívelő, 800 műreemből álló gyűjteményét. Nekünk ezt nem sikerült látnunk.

Nem akarom a város nevezetes épületeinek felsorolásával tölteni a teret, egyetlen érdekességként jegyzem meg, hogy a neoreneszánsz Banco de España is vonzó épület tud lenni ebben a városban, jelezve talán a gazdasági élet fontosságát is. Minden szervezett túra útba ejti ugyanúgy, mint a város szimbólumának is tekinthető szökőkutat a Plaza de Cibelesen. A városon kívülre esik,

kisebb kirándulást kell tenni az *El Escorial*-hoz, a II. Fülöp által építtetett épületegyütteshez. Az ember megszokta a királyi paloták el-
képesztő, felesleges, tobzódó pompáját, sok tekintetben azonban ez
a királyi palotán kívül monostort, bazilikát (43 oltárral) is magában
foglaló együttes túltesz a megszokotton.

Ugyancsak kirándulás, de szinte kötelező a *Megbékélés Emlékmű-
ve*, ahol közös sírba helyezték a spanyol polgárháború mindkét ol-
dalának halottait. Mivel ugyanez a kolosszális építmény Franco és
több tábornokának síremléke is, engem nyomasztott. Végül is szá-
munkra, magyarok számára fontos látnivaló: Spanyolország XX.
századi reneszánsza akkor kezdődött, amikor a közmegegyezés
létrejött. Gondoljunk a magyar-osztrák kiegyezést követő robba-
násszerű fejlődésre is.

Pár sor kívánczik még ide. Tavalý (2003) télen Kubába menet
és jövet Madridban szálltunk át és töltöttünk el egy-egy fél napot és
éjszakát. Odamenet befizettünk egy városnéző túrára és – bár fe-
dett busszal vittek körbe – ismét csodálattal töltött el minket a vá-
ros gazdagsága, szépsége. Visszafelé esős - és különösen Kuba után
– hideg idő fogadott minket, így csak a szálló környékén tettünk
egy kis sétát, főként üzleteket böngészve. Az volt a benyomásunk,
hogy Madrid nagyot nőtt a 4-5 év alatt, amíg nem láttuk. Azóta
tudom, hogy az érzés nem sokat tévedhetett: Spanyolország min-
den lényeges tekintetben utolérte Franciaországot és Angliát. Fon-
tosabb volt az adott pillanatban, hogy rátaláltunk Spanyolország
egyik gasztronómiai érdekességére, a tapas-ra, kétszer is beültünk
a szálló melletti „Tapas i Tintos”-ba (a név második felére bizonyta-
lanul emlékszem). Országos falatozó hálózat. De micsoda különb-
ség a magyar „falatozók”-hoz képest! Vaskos, de kellemes bútorzat,
csemegék tömege, helyben főzött sör, gyors kiszolgálás, a pultnál
csevegő ismerősök. Egyszerű emberek számára is elérhető elegán-
cia, pihentető időtöltés.

Toledo abban a pillanatban elvarázsolja a látogatót, amint a fo-
lyó (Tagus) túlsó partján épült úton megpillantja a kis dombra te-
lepült ékszerdoboznyi méretű és szépségű várost. Egyszerűen va-
rázslatos. Féltik is, nem engedték be a buszt, gyalog kellett egy hí-
don áthaladva belépni a város-várba. Ha nem lenne Barcelona, ta-
lán Toledo lenne a szerelmem. Három látnivaló maradt meg az em-

lékezetemben. A várban külön erődítményként magasodó Alcazar, amely egy évezredet reprezentál, érdekessége többek közt, hogy mind a négy főfala más-más stílust képvisel, többször leégett, többször lerombolták (legutóbb a polgárháború végén), mára sokadszor újjáépítették. Nem jutottunk be – úgy emlékszem –, mert ma is a hadsereg uralja. A katedrális, amely a világhírű spanyol katedrálisok egyik legszebbike, bonyolult érzéseket kelt az emberben. Múzeumok múzeuma, El Greco festményitől kezdve az oltárképeken keresztül a csupa arany, csupa ezüst kegytárgyakig ámulatba ejtik az embert, ugyanúgy, mint a méretei. Azt hiszem, innen származik egy képünk (...), az eléggé szokványos Szűz Mária a kis Jézussal, de mindkét arc úgy sugároz örömet, ahogy azt csak kiváló művész tudhatja ábrázolni. Az anya arca a gyermek iránti végtelen szeretet szimbóluma lehetne, a gyerek arca pedig az anya állát simogató kezével együtt a gyermeki boldogság utánozhatatlan megformálása. A harmadik hagyta bennem a legmélyebb nyomot, a Sinagoge Sta. María La Blanca. Miért is? Mert ez a zsinagóga jelkép-értékű. A XII. század elején épült és csodaszép. Évszázadokon keresztül békésen éltek együtt Toledóban keresztények, muzulmánok és zsidók. A „Toledói Fordítók Iskolája” (Toledan School of Translators), mint a három kultúra együttélésének ritka példája ismert. Aztán a keresztény uralom visszatértét követően, a „bölcs” uralkodó 1459-ben kiűzte a zsidókat Spanyolországból, 60000 embert tett hazátlanná, és az országot megfosztotta egy szorgalmas, alkotó közösségtől. Erről ennyit. Most újra a megértést szolgálja. (*Toledo 2003 alkönyvtár*)

Most jut eszembe, El Greco házát is láttuk, néhány jelentős festményét ott őrzik.

Córdoba történelme több, mint 2000 éves, római, majd mór uralkodók választották fővárosuknak. Egyben egy világszenzáció bölcsője. A cordobai mecset, az Alhama, közepén a katolikus katedrálissal több szempontból is egyetlen és megismételhetetlen a világon. Az eredetüket Damaszkuszig visszavezető mór (arab) uralkodók, mondák szerint az ottani mecsetek után sóvárogva, építették. És most van az a pillanat, amikor kegyetlenül felsorolok neveket és néhány sokatmondó adatot:

Az építkezést 780-ban kezdték a Szent Vince nevű vizigót templom szerkezetét felhasználva. Ez a világ valaha is ismert legnagyobb

mecsetje, alapterülete 23400 m², közel 500 oszlopból és az azokra épített boltívekből áll. Építtetői: I. Abderramán, II. Abderramán, II. Alhaken és Almanzor. 987-ben készült el. Sokak szerint a világ egyik legszebb templom-enteriőrje. Meglepő módon a Mihrab (a mecset kötelezően Mekka felé néző része) nem arra néz. Nem ismerem az okát. Lennie kell, mert a mórok magasszintű csillagászati ismeretekkel rendelkeztek.

És itt most történelemnek kellene következnie, de nem keresgélek, unalmas lehetne. A lényeg, hogy 1253-ban a mecset közepére katolikus katedrálist emelnek, amely a maga nemében ugyancsak csodálatos. Hosszú vita előzte meg a döntést, az ortodox főurak és papok a mecset teljes lerombolása mellett kardoskodtak és talán kivételesen a király mondta, hogy ami szépség adva van, azt nem kell feltétlenül tönkretenni.

Nincs a világon több olyan építmény, mint ez az együttes, amely stílusok sorának keveréke. Csak felsorolom a stílus-elemeket: vizigót, mór, bizánci, keleti (?), hispano-román. Ha tévednék, vagy kihagytam volna valamit, tessék szólni. Részletes leírással nem tudok szolgálni, mert nem vagyok sem építész, se művész. Mielőtt elutazik oda, megcsodálni, tessék szakszerű leírást szerezni és elmélyedni benne. Az én ámulatom-bámulatom határtalan. Bár Córdoba-t teljesen eluralja a mecset, feltétlenül említést érdemel a Guadalquivir folyó ma is ép és használt római hídja, valamint a Calahorra erődítmény, már csak azért is, mert ma a Kultúrák Párbeszéde Intézetnek nyújt szállást.

Sevilla volt a körút következő állomása. Csak azon lehet csodálkozni, hogy nem a Világörökség része, ugyanis legalább három műemlék, vagy műemlék-együttes varázsa érdemelné ezt a kitüntetést. Rendkívül érdekes a mór kultúra és művészet itt is virágzó emléke, az *Alcázar palota* (los Reales Alcázares) és a csodálatos kert-rendszere. III. Abd Al Ramán építtette 913-ban. Azóta is uralkodók sora használta és használja ma is. A keresztény királyok is fejlesztették, így ma a mudéjar művészettől kezdve iszlám és neoklasszicista elemek képviselője. A palotától induló több száz méteres kert- és szökőkút-rendszere egészen különleges élményt nyújt.

A *sevillai katedrális* a keresztény építészet egyik csúcsa. Amikor a helyén állt mecset lerombolásáról és a katedrális építéséről döntöt-

tek, a döntés valahogy úgy szólt, hogy építsünk olyan hatalmasat, hogy aki megnézi, higgye azt, hogy megőrültünk. Ez a reneszánsz elemekkel megtűzdelt gótikus katedrális tényleg olyan kívül-belül, hogy nem hisz az ember a szemének. Nagyságát tekintve a harmadik legnagyobb a római Szent Péter és a londoni Szent Pál bazilika mögött. Gótikus emelkedettsége miatt azonban bennem, aki az első kettőt is láttam, nagyobb vagy talán inkább azt mondanám fenségesebb (gazdagabb?) építmény érzetét keltette. Belül is csak szédeleg az ember, mert a nemes kövek, bronz, ezüst és arany mennyisége és fénye már szinte zavaró, amellett, hogy a karcsú oszlopok látványa is lenyűgöző (hogy bírhatják a terhet?). Egyetlen példa, többször visszamentem csodálni: az egyik kápolna flamand oltártáblája 50 m magas (a legmagasabb Spanyolországban, 15-16 emelet magassága!) és sárga arany sugárzása betölti a környező teret.

A *La Giralda* azért érdemel különleges figyelmet, mert az olyan csodákat megelőzve, mint az előbb ismertetettek, ő vált Sevilla emblematisztikus műemlékévé. Talán nála is ismertebb a tetejére helyezett Giraldiló, a hitet jelképező, szélkakasként működő szobor. Maga a torony egy 1184-1197 között épült minaret, amelyet a keresztény visszahódítás után „fejeltek meg” a harangtoronnyal. Építészeknek kiváló csemege, mert megint remek stíluskeverék. Mindenesetre nagyon érdekes látvány.

Granada, elérkeztünk utunk utolsó állomásához. Ha Granada, akkor egyértelműen *Alhambra*. Ilyen egyszerűnek is felfogható a kép. A mór világ Granadában is jelentőset alkotott. Olyan erőd és palota, meg parkrendszer, amihez hódolattal járul a világ. Nem írok itt sokat róla, mert a Spanyolország Irodalom felsorolásába most írom be az Alhambráról szóló weblapot, ami többet mond spanyolul, franciául vagy angolul nem beszélőnek is, mint amit én tudnék sorolni itt. (Fotók: *Saját felvételek* – 1997, 073 – végig)

Emlékeim között lenyűgözőként maradt meg Alcazába, a katonai erődítmény, a Nasrid palota fürdőmedencés átriuma és szökőkutas udvara, végül Generalife, a szultánok üdülő-paradicsoma és az ahhoz vezető park.

Granada visszahódítását követően itt is megépült a *katedrális*. Különleges szépségű, feltétlenül meg kell látogatni. Nem mindenkinél a méret és gazdaság a döntő, más szépség is lehet elbájoló.

A hazaúton egy éjszakára megálltunk *Alicante*ban, csak egy esti sétára futotta az időből. Modern nagyváros volt a bejárt környék. Reggel kiderült, hogy feltörték a buszt. Eddig nagyon bíztunk a spanyol tisztességben, jó, hogy csak az út végén csalódtunk, nem zavarta meg a túra hangulatát.

Sok érdekesség fogta meg az embert az út során, a „hivatalos” látnivalókon kívül is. Egyrészt az ember értékelte a látottakat, másrészt az idegenvezető történelmi tényeket is sorolt a városok közötti útszakaszokon.

Laikus szinten elfogadható ismereteim voltak az arab kultúra magas szintjéről, mégis csodálattal töltött el a mór kultúra, építészet, művészet és tudomány emlékeinek sora, sőt az a különbség, ami az arab és keresztény gazdálkodás és földművelés között mutatkozott meg az előbbi javára. A mór uralom idején virágzó földművelést és állattartást a keresztény uralkodók alatt pusztulás váltotta fel. Ha jól értettem az elhangzottakat, Amerika felfedezése, az ott harácsolt hihetetlen kincstőmeg mentette meg Spanyolországot a teljes csődtől. Talán ennél is fontosabb számomra, hogy az arabok toleránsak voltak minden más hittel és bórszínnel szemben, a történelmükben egy szót se találni kegyetlenkedésről, erőszakról, emberirtásról. A keresztény uralkodók, amint visszaszorították a mórokat, lerombolták szinte valamennyi mecsetjüket, elűzték a zsidókat, volt uralkodójuk, akit „kegyetlen” előnévvel emleget a történelem. Különösen fontossá váltak ezek az ismeretek napjainkban, amikor a világ legnagyobb hatalmának első számú vezetője büntetlenül kijelenthette, hogy keresztesháborút kell indítani az arabok ellen, mert azok alacsonyabb rendű eszméket hirdetnek, amikor Berlusconi arról filozofálgatott nyilvánosan, hogy az arab kultúra alacsonyabb rendű, mint a keresztény... El kellene őket együtt küldeni Spanyolország mórok által lakott vidékeire, tanuljanak egy kis kultúrát!

Egészen más szempontok szerint értékelődtek bennem olyan észrevételek, hogy Spanyolország nem engedte meg, hogy úgy el-árasszák a külföldi bevásárló központok, mint ahogy az nálunk lejátszódott, a benzinkutak többsége a nemzeti olajtársaság kezében maradt. Bölcsebbek, mint mi vagyunk.

Megint más: több kórház mellett vitt el az utunk. Igaz, csak az épületeket láttuk, kívülről. Ebből is le lehet vonni következtetést. Ahol a kórházak kívülről tiszták, jól karbantartottak, ott a belsővel se lehet nagy baj. Megint csak okosabbak!

Végül: elmesélte a kísézőnk, hogy Spanyolország úgy lépett be az EU-ba, hogy köteles volt az olajfái mintegy egyharmadát kipusztítani, hogy ne üsse ki elért pozícióból Görögországot és Olaszországot. Mit tettek a spanyolok? Vágták ki a fákat és három határral arrébb telepítették a friss olajligeteket. Igaz, nem igaz, ki tudja? De ha az első fele, a kivágási kényszer igaz, akkor is nagyon oda kell figyelni az Unió eljárásaira.

***

GÖRÖGORSZÁG

(Fotók: azonos könyvtár és alkönyvtárak)

Athénba Indiából szabadságra hazatérőben érkeztünk. Az út első állomása Kairó volt, ahol lejártnak a lábunk, annyira, hogy másnap órákig hevertem mérhető izomlázsal az athéni szállodában, amíg magamhoz nem tértem. A szállóból az Akropolisz panoráma-képe tárult elénk, valóban bámulatos szépséget sugározva. Délutántól aztán annyit csavarogtunk a városban, hogy akár újra belebetegedhettem volna. Az Akropolisz – az indiai építészet remekeihez képest – túlságosan romos állapotával nem „hozta” számunkra a legendás hatást, a kariatidák szépsége azonban átütött kiválónak nem mondható állapotukon. Az Akropolisz múzeuma azonban az ókori szobrok igazán remek gyűjteménye. Talán vonzóbb látványnak találtuk az Akropolisz lábánál épült, Heródes Atticus Odeonja nevet viselő amfiteátrumot.

A bizánci kor emlékei közül egyetlen templomot sikerült beiktatnunk a rövid programunkba, a *Kaissariani*-t.

Rövid sétát tettünk Athén régi, kedves kis utcáiban, a mai zajos, lüktető időben kellemes pihenőhely lehet.

A magyarokat nyilván a remek görög konyha is vonzza. Nekem a parázson sütött, rágósnak bizonyult polipon kívül minden na-

gyon ízlett, különösen a túróval, olajjal ízesített salátáik, és a változatos tengeri herkentyűik. Finom!

Két busz-, illetve hajókirándulást tettünk Athénból. Az egyik – busszal – **Sounion**ra vezetett. Csodálatos úton, végig a tengerparton, illetve a tenger feletti domboldalon közelítette meg a busz. Ritkán látni ilyen csodálatosan tiszta kék vizet, ilyen kissé ugyan kopár, de fehér házas falvaival, üdülőtelepeivel békés hangulatot sugárzó környezetet. A déli csúcson megcsodáltuk *Poszeidón* templomát, ahol a hosszabb útra induló tengerészek mondtak búcsút az anyaföldnek és kérték Poszeidón áldását a merész vállalkozáshoz.

A legszebb élményt egy teljes napot igénybe vevő, feledhetetlen hajókirándulás jelentette. Három szigetet érintett a hajó, **Aegina**-t, **Hydra**-t és **Poros**-t. Hydra-n biztos kiszálltunk, a másik kettőre nem emlékszem. Hydra maga a szépség, a béke és nyugalom. Kis kikötője teljes karéjában apró kis üzletek és éttermek sora, a falu a parti domboldalon, mint egy fecskefészek terület, a szűk utcácskákon kis harangtornyok, a házak frissen meszelt kékes fehérségbe öltöztek, száz lépcső után már a kikötő csendes mormolását se lehet hallani. Béke és béke. Az egyik hely az ötnél nem többől, ahová szívesen mentem volna nyugdíjas éveimet eltölteni. Késő, ez is késő.

Így is örülök, hogy ugyanahhoz a birodalomhoz tartozunk, mint ezek a szigetek.

***

MÁLTA (ÉS GOZO), 1999

(Fotók: *saját könyvtáram, feliratozva és Hanuska Vilmos fotói alkönyvtárakra bontva*)

Máltáról sokat hallottam, mint fantasztikus, különleges, izgalmas történelmi és kulturális múlttal, kiugró természeti és építészeti gazdagsággal, kedves, barátságos emberekkel megáldott országról. Így, amikor megtudtam, hogy két 8mOD típusú tőkesúlyos síklóhajó – amik gyártásával akkoriban foglalkoztam – Valettában használaton kívül vesztegel, úgy döntöttem, hogy áthozom őket Magyarországra, egyrészt a hajó hírnevének védelme érdekében,

másrészt, hogy felhasználjam ezt az alkalmat a mediterrán világ gyöngyszemével ismerkedésre. A hírek igaznak bizonyultak! Három (vagy talán négy?) napot töltöttem Valettában, az időm döntő részét a két hajó átszállításának szervezésével töltve, de arra is tudtam időt szakítani, hogy sétálgassak a városban, kiruccanjak a közeli látnivalókhoz, Medinához (másként Mdina) és Msida-hoz. Izgalmasnak, rendkívül érdekesnek bizonyult minden!

A saját fotóimon kívül feltétlenül lapozzák át Hanuska Vilmos könyvtárát is, több és jobb felvétel található benne.

Aki egy kicsit is ismerős az arab világban, kitalálhatja, hogy a Medina név arab eredetű. Valóban, az arab hódoltság része volt Málta történelmének, megszállások hosszú láncolatának. Az öt szigetből álló szigetcsoport történelme Kr. előtt 5000 évvel kezdődött, amikor az első telepések – minden bizonnyal Sziciliából – megjelentek Máltán. Az első évezred templomainak és temetőinek a maradványai a korai periódusok gazdag építészetének ritka példányai. A telepések két újabb hullámát regisztrálták, mielőtt az első megszállók, a föníciaiak a szigetek földjére léptek, őket a karthágóiak követték. Miután a pun háborúban vereséget szenvedtek, a rómaiak foglalták el a helyüket. A római periódus virágzó volt, fejlesztették a kikötőket, az ipar és az öntözés a textíliák, valamint olyan mezőgazdasági termények termelését növelte, mint a méz és étolaj. Kr. után 60-ban történt érdekes epizódot jegyeztek fel: a fogságba ejtett Pál apostolt Rómába szállító hajó Málta partjainál balesetet szenvedett. Pált megmentették, és három hónapon keresztül nagy elánnal hirdette az igét, megalapozva ezzel a kereszténységet Máltán. Nem sokat mond a történelem a római megszállás vége és az iszlám megjelenése közötti időszakról, talán csak annyit, hogy az ország védelmi rendszerének megerősítése a bizánci éra alatt is folytatódott. Ennek ellenére az ország nem tudott ellenállni az arab invázióknak. Málta 870-ben elesett. Az arabok két évszázadon keresztül birtokolták a szigeteket, nagyon mély hatást gyakorolva azokra: Málta nyelvének alapja az arab, amit a későbbi behatolók nyelve gazdagított; Mdina (Medina), amely évszázadokig az ország fővárosa volt, az uralmuk alatt formálódott arra méltóvá, és a legfontosabb mezőgazdasági terményt, a citrusokat ez alatt az idő alatt honosították meg. Az arabokat normannok, svábok, fran-

ciák, aragóniaiak követték. A helyzet rövid időre stabilizálódott, amikor a szigetek a spanyol birodalom szicíliai királyságának részévé váltak. És elérkeztünk Málta történetének legáltalánosabban ismert szakaszához, amikor a spanyol uralkodó 1530-ban odaadékozta (!) az országot Szent János Rendje lovagjainak. Túlágosan hosszú lenne ismertetni ezt a Rendet, a Nagymesterek szerepét, az ország feletti uralkodás módszereit. Egyik legkiemelkedőbb tettük Valletta új fővárossá tétele és megerősítése volt: felépítették Európa egyik legerősebb erődítményét. Az uralkodásuk 1798-ig tartott, amikor az akkor 29 éves Napóleon partra szállt Máltán, és távozásra „kérte fel” a lovagokat, amit azok meg is tettek. A francia megszállás két évig tartott, amikor is a máltaiak fellázadtak, az angolokhoz fordultak védelemért, amit az angolok boldogan teljesítettek, Máltát – a győzelmük után – angol domíniummá nyilvánítva. Ez a státusz 1947-ig tartott, amikor a Commonwealth keretén belül önkormányzatot biztosítottak az országnak, majd 1964-ben kivívták a függetlenségüket. Az angol hadsereg ennek ellenére csak 1979-ben hagyta el Máltát.

Miért töltöttem ennyi időt az ország történelmével? Mert ez az esemény-kavalkád mély nyomokat hagyott az országon. Akármerre jár az ember, idegen kultúrák hatását érzékeli. Amikor a máltaiak az anyanyelvükön beszélnek, az a benyomása az embernek, hogy arab dialektust hall, a gesztusok, taglejtések is hasonlóak az arab világban láthatókhoz. Nem láttam viszont egyetlen mecsetet sem, a népesség katolikus, a templomok barokk építmények. Egyszerűen elképesztő, hogy ez a nemzet – túlélve kegyetlen történelmének minden szerencsétlen fordulatát – meg tudta őrizni alapvető tulajdonságait, és ma nyitott mások iránt, optimista és gyorsan fejlődik.

Mindazt, amit rövid látogatásom alatt meg tudtam nézni, több mint érdekesnek, izgalmasnak találtam. **Valletta** (1980 óta az UNESCO Világörökség része) magában is különleges emlékművek, épületek kincsestára, az erőd pedig kivételesen impresszív. A fővárossal találkozás első pillanataiban az ember még nem érzékeli, hogy három-négy városnak, egy szigetnek és az öreg Vallettának a konglomerátuma. Jómagam például a hajók tulajdonosai által foglalt szállodában, *Sliemában* laktam, amelynek „lakónegyede” *Gzira*, a tárgyaló partner irodája *Msidában* volt, a három említett

„negyed” összefonódik, a távolságok néhány busz-megállót, vagy félórányi sétát képviselnek. Az első találkozó után maradt néhány óra szabad idő a naplementéig, felszálltam egy buszra, amelyiknek a végállomása (sok más vonallal együtt) a „Bus Terminus”, nyüzsgő, elég koszos tér volt, veterán buszokkal és kis snack-bárokkal (falatozók). Az egész nagyon arab hangulatot sugárzott.

Pár lépés ebből az arab világból, és a vándor csodálatos középkori városban találja magát, amelynek a főutcái – öt vagy hat párhuzamos utca – a tenger felé lejtenek. Egyik se érkezik meg azonban a csodálatosan kék és fantasztikusan tiszta vízhez, hanem az erődítmény falába ütköznek. Annyira lefelé mennek, hogy az utcák egyik jellegzetességét a járdák széles lépcsői adják. Másik érdekesség, hogy a legtöbb ház zárt erkéllyel nyúlik a járda fölé, és ezek az erkélyek a házuktól eltérő szint viselnek, érdekes tarka képzet adva az utcáknak. A keresztutcák – megint csak öt-hat – pontosan merőlegesek a főutcákra, fentről nézve a város sakktáblának nézhet ki. Ő, az agyam nem mutatja a legjobb formáját, nem túl lényeges aspektusoknál kalandozik. Nem szabad elfeledkezni a fontosakról! Valletta öreg városrésze érdekes emlékművekkel, igazi gyöngyökkel gazdagítja a világot. Csupán néhányat emelek ki. A *Szent János katedrális* (St. John's Cathedral) egyike a barokk templomoknak, amelyik nem a külsőjével, hanem nagyon gazdag enteriőrrel kábítja el a világot. A jezsuiták által épített, és ma a Máltai Egyetemhez tartozó Gesú ugyancsak különlegesen gazdag enteriőrrel vonzza a látogatókat. Feltétlenül meg kell állni valamelyik Auberge-nél, a lovagok lakónegyedénél. Ha a Triq i Repubblikán ereszkedik le, egyik fontos palota után a másikat csodálhatja meg: Bibliotheca (Nemzeti Könyvtár), Palace of Armoury (néhány lépést kell tenni az utcáról), Palace of the Grand Masters (a *Nagy mesterek Palotája*) és (ismét kicsit elhagyva az utcát) a Greek Catholic Church-öt (Görögkeleti Templom).

Szerencsém volt akkor érkezni a Várba, amikor egyik nemzeti ünnepük alkalmával katonai parádét tartottak, a katonák eredeti, ősi egyenruhát viseltek, régi fegyvereket hordtak. Zenekar játszotta a demonstrációt kísérő indulót. A színes eseményt a világ minden részéből származó közönség élvezte. Pár fotót sikerült készítenem (*Ünnepség a várban 1,2,3*).

A várat (*Fort St. Elmo*) és az egész erődítményrendszert nem csupán ön maga szépségéért érdemes látogatni, hanem mert onnan elbűvölő kilátás nyílik két kikötőre is: a Grand Harbour-ra és a Marsamxett Harbourra, ne hagyja ki, ha megleheti.

Az ég többnyire tiszta, fényes, a tengerkéktől világoszöldig változtatja a színét, itt-ott fehér hullámokkal tarkítva. *Fort Manoel* az egyik oldalon, a lovagok ősi városai, *Vittoriosa* és *Senglea* a másikon, gyönyörű, gyönyörű! Ne feledjen el egy pillantást vetni a város négy bástyájának valamelyikére.

Kötelező látnivaló a *Parlament* is, amelyik inkább tűnik kertészek paradicsomának, mint komoly jogalkotó irodának, és a Szent János Rend követségének. Nem tudtam megnézni egyetlen múzeumot sem, csupán gondolom, hogy gazdagoknak kell lenniük, ha Málta ennyire gazdag, feltétlenül tűzze ki célul legalább a National Archaeological Museumot és a *National Museum of Fine Arts*-ot (Szépművészeti Múzeum).

Ha elfárad, nem találhat jobb helyet a pihenésre, mint a *Cafe Cordinát*, töltsön el egy órát itt, ahol olasz atmoszférát, békét és a környező épületek báját élvezheti.

Összegezhető, hogy nemcsak a felsorolt emlékművek miatt éreztem magam otthon Vallettában, hanem mert a város rendkívül békés, nyugodt, tiszta, az üzletek gazdagok és elegánsak, a közlekedés néhány autóból áll.

Ó, majdnem elfelejtettem mondani, hogy – mivel két vitorlás megmentése érdekében voltam ott, és a vendéglátóm örült vitorlázó volt – az egyik vacsorámat a *Royal Malta Yacht Club* éttermében fogyasztottam el, a *Fort Manoelen*. A Klub tengerszint felett 40-50 méterre elhelyezkedő teraszáról a Marsamxett Harbour és Valletta erődítmény-rendszere csodálatos látványt nyújt. Hasonlóan érdekesen mesélte el köpcös tengerész barátom a lenti öböl vitorlás versenyeit. Egyiküket, a tengeri vitorlások regattáját a Klubnál látható jókora ágyú lövése indítja, a startvonalat pedig az ágyú és a szemközti sziklafalra festett függőleges csík közötti képzeletbeli vonal adja. Ragyogó és rendkívül hatásos!

Mdina még nagyobb hatást tett rám – ha ez egyáltalán lehetséges –, mint Valletta. Busszal mentem át, amelyik körülbelül az út felénél, talán **Mostánál** megállt egy rendkívüli látnivalónál: egy temp-

lomnál, amelynek a kupolája egyike a legnagyobbaknak a világon. A második világháború alatt egy bomba a kupolára zuhanva átütötte azt, de nem robbant fel: az emberiség egyik csodáját megmentő igazi csoda. Megnéztem, valóban Mosta, és a templomot „Rotunda of Mosta (Mosta Dome)”-nak hívják, a világ harmadik legnagyobb alátámasztás nélküli kupolája az, ami túlélte egy becsapódó bombát.

A dombon épült Mdina látványa – úgy 5-6 km távolságban rajzolódott ki – azt az érzést váltotta ki bennem, hogy arab településhez közeledek. Határozottan így hatott rám a várost körülölelő sivatag, az opálos fények, a falak világosbarna színe, mintha a szíriai Boszra felé közelednénk. A csend városának is hívják, járművet nem engednek a falakon belülre. Hídon és a főkapun (összesen két kapuja van) keresztül jut be az ember. Balra keskeny utcáskák tűntek fel, arra vettem az utamat: igen, minden úgy nézett ki, mint ha óriási madár átrepített volna Arábiába. Keskeny utcák, kis boltok, picinyke éttermek az udvarokban, első látásra megszerettem. Néhányszáz méter után egy nagy fal tövében találtam magam, amelyről itt-ott színes futószőnyegek lógtak le, és ami fölött templomtornyok és más épületek tetői emelkedtek. A szívverésem felgyorsult, annyira szép és különleges látványt élvezhettem. A legmagasabb torony felé vettem az irányt és hamarosan a Pjazza San Pawl-ra (Szent Péter tér) érkeztem, a Co-Cathedral St. John-hoz (a vallettai Szent János katedrális hűgához). Ünnepi esemény, pompás szentmise zajlott, csak egy pillantást tudtam vetni a katedrálisba. A Triq Villegaignon-on folytattam a sétám, a város fő- és egyben legszebb utcáján. Két olyan épület is található itt, amelyeket meg kell nézni, mielőtt elbúcsúzna az ember Mdinától: Casa Inguañez, a város legősibb ismert arisztokrata családjának háza, és a Vilhena Palace, ma a National Museum of Natural History (Természettudományi Múzeum).

Két további látnivaló megtekintése kötelező Máltán: az ősi-ősi templomok, és régi halászfaluk kikötői. Az első tanulmányozása céljából elbusoztam **Paolába**, ahol a *Hal Saflieni Hypogeum* látható, a máltai ősi emlékek egyik legjobb példája. K.r.e. 2500 körülre teszik a létrejöttét ennek a történelemelőtti temetőnek, ami ma az UNESCO Világörökség része. Leírhatatlan, a föld színéről lefelé ki-víjt bronzkori labirintus.

Az utóbbi látványosságot egy tengerparti falu nyújtotta, Marsaskala vagy *Marsaxlokk*. Megcsodáltam a *luzzus*-okat, kis hajókat, amilyeneket a föníciaiak is használtak. A hajók körüli séta közben majd egy asztalhoz ülve élveztem a halászok békéjét.

Máltától búcsúzva megemlítem még, hogy a máltai konyha pazar, az egyik legjobb, amivel találkoztam. Az étkeik száma követheetlen, tele van tengeri fogásokkal, és az éttermek természetesen elegánsak, a kiszolgálás hibátlan. Nem olcsó Máltán étkezni, de ne bánja, megfelelő értéket kap a pénzéért.

Örülök, hogy ugyanazon a napon lépünk be az Európai Unióba ezzel az országgal, három hét múlva. (2004.12.04)

***

CIPRUS, A 90-ES ÉVEK KÖZEPE

(Hanuska úr felvételei 2003-ban születtek)

(Fotók: *saját könyvtár, és Hanuska Vilmos két sorozata*)

Három-négynapos úton jártam Cipruson, üzleti ügyben. Két olyan tény ismeretében voltam, ami Ciprusról előrevetített valamit számomra: az egyik, hogy Ciprus közismert off-shore ország, a másik pedig, hogy a világ legszemetebb neokapitalizmusának, az oroszok felkent apostolai hihetetlen tempóban rabolják ki országukat, és a rabolt pénz döntő hányadát külföldre viszik. Így nem nagyon csodálkoztam, amikor úton-útfélen oroszokba ütköztem, orosz beszédre kaptam fel a fejem. Sőt, mint anno Indiában, amint megjelentek tömegével az Átkos birodalom szakemberei (és mások), a delhi üzletek portáljaira gyorsan rápingálták oroszul is a szolgáltatásokat, Cipruson is megjelentek a cirill betűk. Ottani weblapok második nyelveként is sokszor szerepel az orosz.

E mellett a nem lényegtelen jelenség mellett Ciprus, mint természeti és kulturális értékek hordozója is foglalkoztatott. Úgy emlékszem, **Larnakán** szállt le az akkor még olcsó Malév-gép és – az elég bürokratikusnak tűnő beléptetés után – átkocsikáztam **Limassol**-ba, elkattintva gyorsan pár kockát Larnakában is. A kivételesen napi egy-két óra hivatalos elfoglaltságom lehetővé tette, hogy sétáljak a városban, ahol a koratavasz ellenére 30 fok körüli párák meleg

fullasztott, le-le kellett ülni, hogy sörrel vagy húsítóval védjem magam. Sőt, a szálló uszodájában is megmártóztam minden délután, különben kitikkadtam volna. Az egész hasonlított kicsit Indiára.

Sikerült arra is időt (és energiát) szakítanom, hogy szörfözzek egyet. Kellemes hármás szélben, amatőr tudásommal is neki mertem vágni a tengernek, vigyázva, hogy ne nagyon forgolódjak, mert ha beleesek a hullámzó tengerbe, nem biztos, hogy újra tudok indulni. Megcéloztam egy távolról is irdatlannak látszó hadihajót. Ahogy közeledtem, kiderült egyrészt, hogy amerikai, másrészt, hogy nem is egyszerűen irdatlan, hanem kolosszus, lehetett vagy 10 emelet magas. Nem szeretem az ilyen tákolmányokat, párszáz méterre a hajótól jobbnak láttam elinalni. Remek, mondhatnám profi fordulóval leptem meg magamat. Visszafelé, kb. félúton hihetetlen dolog zajlott le, azóta se találok és találja más sem a magyarázatát: hatalmas, legalább 100 m sugarú körben elkezdett alattam emelkedni a tenger és egy-másfél méter magasságú lencseszerű domborulat képződött. Percekig úgy éreztem, mintha emelkedőre kapaszkodnék, majd szépen, csendben kisimult a tenger. Örültem, amikor visszaszolgáltattam a szörföt: megúsztam a hajót is, meg a lencsét is.

Jót meséltem Ciprus leírása helyett. Igaz, az Irodalomban adott weblapok, meg a Ciprus DVD fotói szépen bemutatják az országot. A saját felvételeim első 9-10 kockája Larnaka, a többi Limassol. Hanuska barátom fotói szélesebb kört ölelnek fel, külön csokorban mutatja be Ciprus gyönyörű virágait.

Tömören még annyit: amellet, hogy Ciprus tengerpartja 8-9 hónapon keresztül pazar pihenést nyújt, ókori emlékei is sokakat vonzanak. Állítólag jó ugródeszka azok számára, akik Európából Egyiptomba utaznak, nyugaton ilyen utakat is ajánlanak. Az országban nem volt időm utazgatni, annyit a két város alapján állíthatok, hogy gyorsan fejlődő, nem szegény ország, barátságos, békés emberekkel. És jó konyhával: tengeri ország, tele finom tengeri herkentyűvel. Ismét nagy kérdőjel számomra: miként képesek vallások, egyházak, papok, politikusok egymásra uszítani nyugodt, békeszerető embereket?

Sajnálom, hogy nem egységes országgént léptek be az Európai Unióba.

***

A VOLT SZOCIALISTA BLOKK EDDIG NEM TÁRGYALT ORSZÁGAI

LENGYELORSZÁG

(Fotók: azonos könyvtár és alkönyvtárai)

A weblapomon írtam, a Technika külkereskedelmi vállalatnál töltött éveimre emlékezve: A lengyeleket szerettem legjobban, több oka is lehetett. A minisztériumi osztályvezető, aki a lengyel oldalt vezette a tárgyalásainkon, remek fickó volt, gyorsan szót lehetett vele érteni. Ha mégis elakadtunk, még vendégként, Magyarországon is előrántotta nagy életbölcssességét: éhesek vagyunk, ebédeljünk, tele gyomorral rögtön megoldjuk a problémát. Óriási mentőöv, érdemes megjegyezni.

Szerettek minket, magyarokat, sűrűn idézték a híres mondást: Polják, venger dva bratanki i po sabljam i po skljanki (Ha jól mondom. Magyarul: A lengyel és magyar két jóbarát, karddal és pohárral egyaránt.). Büszkén emlegették, hogy legjobb királyuknak a magyar Báthoryt tartják.

Rendkívül érdekes és megrendítő, hogy amikor elvittek minket varsói városnézésre, a szokásos turisztikai látványosságokon kívül három helyszínnél álltunk meg hosszasan: egy kis utcai emléktáblánál, amelyik arról szólt, hogy ott lőttek halomra a németek lengyel hazafiakat (a megemlékezés virágai a járdát is elborították), a várfalnak annál a pontjánál, ahol a cári akasztófák álltak, és a Visztula-kanyarban annál az emlékműnél, amelyet a varsói felkelés végén a nem messze húzódó szovjet frontvonal felé menekülő emlékére emeltek, akiket a németek az utolsó szálig megöltek, míg – mondták – a szovjet hadsereg végignézte az öldöklést. Nem szerettek sem németül, sem oroszul megszólalni. Köztünk az orosz volt a hivatalos nyelv, így azt kényszerből használták.

Két emlékezetes eseményt kell elmondanom még, kikíváncozik belőlem. Az egyik Ilf és Petrov tollából is eredhetne.

Vasárnap érkeztem meg Varsóba, megkapom a szoba kulcsát, letelepszem. Katonai szálló, zuhanyozó minden második szinten,

nagy a meleg, pizsamára vetkőzöm, a törülközőt a vállamra csapom és húzom be magam után az ajtót. Ahogy a zár kattán, tudom, hogy a kulcsot az asztalkán felejtettem. Kicsit kínosan éreztem magam, amint ballagtam a portára, aholis közölték, hogy nincs mesterkulcsuk (vagy hogy is hívják a minden szobához jó kulcsot?), lakatost kell hívniuk, ami nem biztos, hogy sikerül, lévén vasárnap. Üljek le a hallban és várjak. Többen meglepődtek látomra, pizsamás ember a hallban! Végül egy szomszéd asztalhoz telepedő társaság megkérdezte, mi a gond? Mikor megtudták, magyar vagyok, azonnal magukkal cipeltek egyikőjük szobájába és éltették a lengyel-magyar barátságot (sok vodkával), mindaddig, míg hírnök nem jó, hogy nyitva a szobám. A társaság egyik hölgy-tagja szó nélkül át-kísért és velem töltött minden estét, amíg el nem kellett utaznom. A másik esemény kéthetes hivatalos tárgyalássorozat közepére eső hétvégi kirándulás volt (nem ugyanabban az évben). Buszon utaztunk Gdanskba, onnan naszáddal Gdiniába, valamelyik helyen megszálltunk, majd vissza busszal. Kezdődött azzal, hogy megmentettem a haza becsületét. A lengyelek bridzselni akartak, de csak hárman voltak hozzá. Felhívást intéztek a magyarokhoz: állítsák ki a negyediket. Nem jelentkezett senki. Sokadik kísérletre megkérdezték, van-e köztünk valaki, aki már játszott bridzset. Jelentkeztem, elkaptak, az egész úton végig helyt kellett állnom, aztán azt mondták (mint Hadházy prof anno, amikor mint számára első Szovjetunióban tanult diákot vizsgáztatott), hogy nem is megy ez olyan rosszul. Folytatódott azzal, hogy az államközi osztály magyar referense, egy nagyon csinos hölgy helycserével (hogy kinek a kezdeményezésére történt, ki tudja?) útitársammá vált, összehoztunk. Rendkívül kedves, szeretettől izzó asszony volt, de a szituáció miatt csóknál tovább nem jutottunk. Soha többet nem láttam, sajnos. A kirándulás minden egyéb szempontból nagyszerűen sikerült, mindkét város gyönyörű, a naszád pedig erősszeles, haragos tengeren száguldott velünk, a hullámok taraja sokszor átfutott a fedélzeten, kapkodtuk a lábunkat, mégis isteni élményként maradt meg az emlékezetemben.

Ez a Technika Külkernél töltött rövid időszak legkellemesebb országaról, embereiről szóló emlék. Alig van mivel megtoldani.

Varsóról talán pár megjegyzést. Valahol, talán a Kultúra Palotájának a halljában (apropó, lengyel vicc: Honnan a legszebb Varsó? A Palota tetejéről. Onnan ugyanis nem látni a Palotát! – igaz, jobb nem is látni), talán múzeumban láttam Varsóról a II. világháború végén készült fotókat. Elmondhatatlan. Hatalmas területeken, mintha Budapesten egy-egy teljes kerületet látna az ember, néhány méter magas romhalmaz, abból nagyon ritkán kiemelkedik egy-egy falmaradvány. A háború egyik legtöbbet szenvedett városa, aki ott jár, vegye a fáradságot és nézze meg, jó emlékeztető arra, mi is a WAR (Mr. Bush!). Nagyon szépen helyreállították viszont már a hatvanas évek közepére a „Sztaré Mjaszto” (Öreg Hely) nevű középkori városrészt, többször jártam Varsóban, oda mindig elzarándokoltam, gyönyörködni egyrészt a szépségében, másrészt abban, hogy így is lehet ezt csinálni (nem úgy, mint nálunk, ahol most ébredünk rá, hogy tán ideje lenne helyreállítani a Budai Várat). Van egy park Varsóban, a neve biztos előjön a város weblapjáról (l. Irodalom), ahol Chopin szép szobra áll a park előtti téren. Csak azért említem, mert ott a mókusok (mások, mint nálunk, csíkos keletiek) bátran odamennek a sétálókhoz, és ha azoknál van valami csemege a számukra, tenyérből esznek. Csak úgy mondom, no comment... Chopinról jut eszembe, hogy Varsó zenei élete se lehet rossz, bár nekem nem maradtak róla emlékek.

Két mondat **Gdansk**ról (Danzig valamikor) és **Gdyniá**ról. Két szép úrhölgy, földet söprő selyemruhában, kalapban és napernyővel. Bájosan mosolyognak, bárki jó szemben. Nagyon rövid idő alatt elbűvöltek, talán a tenger szerelme és egy kedves hölgy vonzalma is hozzájárult a varázshoz.

A magyarok egyik közkedvelt síterepe, **Zakopane** viszont súlyos csalódást jelentett. Tömondatokban: a cseh-lengyel határ leprafészek, az út a határtól a városig korcsolyapálya, a város szocialista (sötét) realizmus, a boltok félig üresek, az éttermek semmilyenek és a konyha rossz, ömlött az eső, a csúcsra vivő kabinos liftre csak is erőteljes korrumpálással lehetett volna feljutni, a szállás gyenge. Mit lehet hozzátenni? Amrita lányom egyetlen öröme egy konflissal végrehajtott sétakocsikázás volt. Lengyel barátaim, remélem, megreformáltátok valahogy Zakopanét?!

***

BULGÁRIA

(Fotók: azonos könyvtár és alkönyvtárai)

Bulgáriával második házasságom csődje hozott össze. A válás részben öröm volt, megszabadulás a teljesen eltérő gondolkodástól, életviteltől. Elkeseredésem azonban határtalan volt: az újabb anyagi csőd mellett az önbizalmam sérült rettenetesen. Hetekig rágott a gondolat: hogy a csudába mentem bele egyáltalán ebbe a házasságba? Összepakoltam egy kis bőröndöt, meg egy sporttáskát, megrendeltem egy szakaszolható hálókocsijegyet Szófiába (és vissza?), repjegyet Szófiából Burgaszba, és nem tudom mit Várnából Szófiába (vagy egyenest haza?). Az egész annyira régen volt, mikor is, 1970-71 körül, hogy a részletek ködbe vesznek, meg nincs is jelentőségük. A vonatozás fáradalmi ismeretlen fogalom volt, kellemesen telt az idő, a romániai hegyvidék csodás tájaiban az ablakra könyökölve gyönyörködtem. *Brassó*hoz érve valami miatt hosszasabban állt a vonat, kiszálltam egy sétára és megrendülve tapasztaltam, hogy szinte kizárólag magyar szót lehetett hallani. Az utasokon kívül a pályaudvar dolgozói is magyarok voltak ott, Románia kellős közepén.

Az út első szakaszolását *Bukarest*nél hajtottam végre, de csak annyi dereng, hogy szegényes városkép, rossz szállás fogadott, bizonyosan zavarta az élményt, hogy utáltam a rendszert, meg hogy gyalogosan kellett vergődnöm.

Bulgáriában is megszakítottam az utat **Tirnovó**ban (Veliko Turnovo). Nagy meglepetésemre az Internet szinte semmit sem ad vissza abból a gyönyörűségből, amire én hol nagyonis élesen, hol pedig ködösen emlékszem. Bennem olyan fecskéfészek él, amelyek ősi, varázslatos régiségű utcái szinte egymásra épültek valamikor, az egyikről a másikra sokszor a legegyszerűbb lépcsőkön közlekedni, törkös (!) képet mutató kávézók és mini-boltok egyvelege tarkítja az utcákat. Csak jártam, kapaszkodtam, ereszkedtem, beültem enni valamit, pihegni, aztán tovább, tovább, érdekes, szokatlan, szép, vonzó, itt kellene élni tovább... Mese? Lehet, hogy valamivel keverem, lehet, hogy ilyen nincs is ezen az ostoba világon? Ha mégis, ne feledje, olvasó, pakoljon és töltsön ott néhány tündérme-se-napot!

Szófiába valahogy este érkeztem, elfoglaltam tűrhető szállásomat és aludtam, aludtam. Másnap elindultam ismerkedni a várossal (másfél napom volt rá) és – mit tesz isten – minden utcasarokon Coca-Cola-t árultak. Azt a Cola-t, amit pár nappal előbb a Népszabadság a kapitalizmus jelképeként, fertőző italaként írt le, óvva tőle a magyarságot. Na nézzük – bízattam magam – mi a nyavalya ez, ami itt, a nálunkénál ortodoxabbnak tudott szocializmusban ily vidáman virágzik. Tetszett, a mai napig kedvelem, bár ma a fél világ tudja, hirdeti, hogy káros kotyvalék. Aki ebben kiismeri magát, szóljon, megsüvegelem. A másfél nap alatt mást is láttam, persze, de hogy mit akkor, azt nehéz lenne kihámozni abból az élménytömegből, amit az Intranszmas magyar részlegének kereskedelmi igazgatójaként – a sokszori ott tartózkodás alatt – átéltem. Biztos láttam a központot, az *Alexander Nyevszkij* székesegyházat, a mellette lévő kisebb, de ősi templomot, a *Szent Szófia* bazilikát. Biztos, hogy később éltem át, de most írom le azt a nagyszerű élményt, ami az *Alexander Nyevszkij*-be „beugorva” ért, amikor – valószínűleg próbaként, az üres templomban – ortodox miseénekeket adott elő egy felejthetetlen kórus. Nyilván nem mondok újat, hogy a szláv basszisták különlegesen szép hanganyagot vonultatnak fel, ez a rendkívül mély és mégis lágy tónus uralta a kórust is. Pazar volt! A *Szent Szófia* pedig a város névadója és a IV.-VI. század szülötte, akkor festett mozaik-részletek ma is láthatók benne. Lehet, hogy akkoriban még nem épült a Nemzeti Kultúra Palotája, amely Európa közepének, délkeletének legnagyobb ilyen épülete és pompázatos valami (kis ország nagy hülyékkel, és ambíciókkal), állítólag a fasizmus elleni küzdelem egyik szimbolikus figurája, *Dimitrov* (tudják: a Reichstag felgyújtásával gyanúsított kommunista hős) lányának készült. Később körbecsodáltam és elegem lett belőle. Nem messze tőle ugyanis nyomországon tengődtek százezrek. Most nem, a későbbiek során szinte mindig a *Hotel Vitosha* – *New Otani* japán szállóban laktam, amely messze kimagaslott a városból (dombra is épült és számtalan emelete húzta a felhőkbe). Minden a japán tökélyt sugározta, beleértve a tavacsákkal, patakocskákkal, kis zuhogókkal és (számomra legalábbis akkor) ismeretlen virágokkal, bokrokkal, bonsai jellegű fácskákkal, fahidakkal megvarázsolt belső parkot is. Casino is működött a szálló legfelső, csupa üveg

emeletén, az egyik hóhányó kollegámmal felmentünk és „feldobtunk” 10-10 kemény dolcsit a rulett oltárára, két kör alatt el is vesztettük. Ott maradtunk és figyeltük a játékot. Az egyik, nálam is sötétebb bőrű vendég figyelemreméltó eredményességgel bővölte az asztalt. Nagy tételekben játszott, egy-egy körre feltett 4-500 \$-t és nagy átlagban nyert. Talán másfél óra alatt zsebre vágott vagy 4000 dolcsit. Szóba elegyedtem vele és kiderült, hogy az egyik nagy magyar külkereskedelmi vállalat görögországi vezérképviselője.

Szófiából **Burgaszba** (Bourgas) egy 40-42 személyes kis géppel repültem. Már a reptéren feltűnt három ifjú hölgy, két vékony fekete szépség hosszú hajjal és égő fekete szemekkel és egy teltebb szőkeség, mindhárman lenge nyári öltözékben. Az ülések közötti folyosó túloldalán foglaltak helyet, hamar szóba tudtam elegyedni velük. Kiderült, hogy a feketék testvérek, a szőke kedves barátnőjük, **Szozopolba** mennek (Szüzópolnak ejtik, sejtelmem se volt, mi fán terem) és várják oda az idősebb fekete barátját. Mikor megtudták, hogy nincs szállásom Burgaszban, szinte kórusban mondták, tartsak velük, lesz a házban, ahová mennek, számomra is szoba. Életem talán legkellemesebb hetét töltöttem velük és a még aznap megjelenő baráttal, Mladen Csakarovval, a szófiai TV operatőrével.

Mladen jóvágású, nálam tíz évvel idősebb, sportos ember volt, szemmel láthatóan a nők bálványa. Én ugyan sohasem tartoztam a vagány gyerekek közé, de vele remekül megértettük egymást, tanítgatott a víz alatti vadászat rejtelseire. Könnyűbúvárkodni valamennyire tudtam, az azóta kimúlt tatai Fényes tavakban palackkal is merültem. Itt, a Fekete-tenger fátyolos vizében 10-15 méterre le tudtam merülni, de ez csak a víz alatti világban gyönyörködés miatt érdekes. A vadászat a felszínről indul, be kell cserkészní egy nagyobb halakból álló rajt, hirtelen, de csobbanás nélkül le kell merülni és lőni. Mladen 2-3 merüléssel felhozott egy-egy halat, nekem nem ment, a halacszkák vidáman elrebbentek a nyílaim elől. A szállás mai szemmel nézve igen egyszerű volt, de neveltségesen olcsó is, a szobám napi egy pénzbe került és tetők fölött a tengerre volt kilátásom. A szőkeséggel mindjárt az első este összemeledtünk, átjött hozzám és együtt töltöttük a hetet. Hál'istén a csapat nem volt hétalvó, reggel bekaptunk valamit, aztán mentünk a várostól északra fekvő sziklás partra, a sziklákon tajtékozva törtek

szilánkokká a hullámok. Egy üveg vodkát, kenyeret, zöldséget és gyümölcsöt vittünk magunkkal, a többiit hozzáhalasztuk. A halat Mladen lőtte, kagylókat együtt gyűjtöttünk a meredek sziklafalról, ahol a megtörő hullámok oxigéndússá varázsolták a vizet. Háló-szatyor a csuklóra, ugrás a hullámozó vízbe, merülés 3-4 m mélyre, ahol a hullámozásból csak enyhe emelő-ejtő mozgás marad, a szikláról „lecsavarni” egy kagylót, bele a szatyorba és jöhet a következő, ha maradt még levegő. Először üres szatyorral jelentem meg a felszínen – igen nagy erővel tapadnak a kagylók a sziklákhoz –, aztán többszöri merülés után eljutottam a merülésenként 4-5 kagylóig. Nincs finomabb eledel a világon, mint az így megszenvedett kagyló. Két kő, egy platni (mint Indiában), azon süttöttük meg őket, úgy, ahogy a természet adta. Délre a vodka is elfogyott, ebédelni beültünk a közeli sátor-vendéglőbe, este valamelyik előkelőbb étterembe.

A „feketék”-ről kiderült, hogy nem véletlenül feketék: a több évszázados török elnyomás eredményei. (Meg is történt az a világszégyen, hogy Bulgáriában elkezdtek kiátkozni a törökösen kinéző lelküket, nem akartam hinni a fülemnek!)

Esténként barangoltunk néha a városban, feledhetetlenül érdekesek a balkáni-török favázás, előreugró tetős épületek, a keskeny utcák, az utcákon folyó kereskedés, élet. Két-három házzal arrébb épült egy új ház, ottlétem alatt került tető alá, és ekkor rendkívül érdekes szokásnak lehettem tanúja: a tetőn az építők elkezdtek üsőt, fazekat ütni, rigmusokat mondtak hozzá, talán énekeltek is. A fél városból zarándokoltak oda a lakók, mindenki vitt valami hasznosat ajándékba. Házavatás bolgár módra.

Szozopolt nehéz szívvel hagytam ott, maradtam volna néhány hétig. Könnyes búcsú után hajóra szálltam és Burgasz érintésével **Várnában** kötöttem ki. Pöttöm hajó volt, de csendes víz, a ringatása kifejezetten jólesett. Várnában szobát vettem ki nem messze a kikötőtől, de elég messze mindentől, ami érdekes látnivaló volt. Nem is emlékszem sokra, sétáltam pedig a városban, megnéztem a kikötőt, a partot. Leginkább az maradt meg, hogy a kikötő uralta a várost. Örökre emlékezetes maradt azonban, hogy a háziasszony, egy kövérkés, ötvenes éveit taposó hölgy, aki mindenféle csecse-becseivel vette körül magát, szeretett beszélgetni, tea-estet adott és el-

árulta, hogy örmény. Már ez is elég meglepő volt, de azt is előadta, hogy szeret jósolni, mégpedig kávézaccból. Addig unszolt, hogy belementem. Főzött török-kávét, elfogyasztottuk, majd a csészében leülepedett zaccot nézegetve elkezdett a múltamról mesélni, megdöbbenő közelséggel eltalálva a fontosabb tényeket, majd hosszasan elemezgette a jövőmet. Olyanokat mondott, amiknek akkor nem tulajdonítottam jelentőséget, csak nagy szemeket meresztettem, de amik aztán meglepően messzelátó megérzéseknek bizonyultak. Az öregedő várnai örmény asszonyt jó emberismerettel áldották meg az egek.

Sokszor jártam ezután is Bulgáriában, Intranszmas-színekben. Számtalanszor Szófiában, többször a környéken, sok vodkát és pliszkát megittam, sok rogyadozó asztal mellett ültem, tulajdonképpen azonban egyetlen helyszín, egy csodálatos templom-kolostor együttes, **Rila** ragadott meg, az viszont örökre beväste magát a szívembe. Leírhatatlan szépségű a hegykoszorú is (ahol úgy elbűjt, hogy a törökök is ritkán tévedtek arra), maga az épületegyüttes is, nem beszélve a freskókról, ikonokról, a gazdag múzeumról. Azt hiszem, azóta az UNESCO Világörökség részévé emelték.

Magántúrán is megjártuk Bulgáriát legalább háromszor, kétszer síelni. A fantasztikus *Vitosa* egyszerűen mesevilágként emelkedik a város peremén. Képzeld el, kedves olvasó, hogy Zugló vagy Kőbánya külső szélén egy 2600 m magas hegy emelkedik, fehér süveg-gel. Itthon legyalulnák a sportolók, az amatőr síelők, ott meglepően szabad pályákon mozoghatott az ember. Igen olcsó volt odarepülni, felszállni a városszéli kabinba és megszállni a pályák alján épült két szálloda valamelyikében. Igaz, a szobát átfújta a szél, az éttermekben ehetetlen ételeket szolgáltak fel, de síeltünk, tanultunk. Az egyik alkalommal Mladenéknál – akivel sokáig tartottam a kapcsolatot – töltöttük a Szilvesztert.

Turistaként, autóval utaztunk – Szófia érintésével – a tengerpartra is a két indiai kiküldetés között, hároméves Amritánkkal és anyósommal együtt. Az Intranszmas segített szállodát foglalni az **Aranyparton**. Szinte kizárólag kellemetlen emlékek maradtak erről az útról: a tengert állandóan vihar korbácsolta, a szállodában három napig szünetelt az áram, több száz méterről, utcai nyomókútról kellett felhordani a vizet, az éttermet csak a vitosaihoz lehetett ha-

sonlítani. Igaz, akkoriban csupán az első lépéseknél tartottak, néhány szép, modern szálloda létezett már, amiket – minket a kólán kívül ezzel is megelőzve – külföldi együttműködésben építettek, de még nem működött jól minden. Több kirándulást tettünk, hogy mégis pihenjünk valamit.

A **Napospartra** is áthajtottunk, az ehhez a körzethez tartozó **Nesszebár** – ha lehetséges – szebb, mint Szozopol. Még érdekesebb a környezet: félsziget, még ősibbek az épületek, utcácskák. Itt is, mint Szozopolban, kis galériákban árulták nem rossz festményeket a tenger-imádó tájképfestők. **Albena** is akkor bontogatta a szárnyait meglepően sok modern épületével, szállodáival. A későbbi olasz és spanyol nyaralások szolgáltatások tekintetében összemérhetetlenül jobbak voltak, Bulgáriában azonban nem volt nyomasztó tömeg, tolakodás, napernyő-sorok. Sikerült felbosszantaniuk azonban azzal, hogy egyes szolgáltatásokat csak konvertibilis valutáért lehetett igénybe venni. Volt ugyan nálunk, de legyintettem: így nem emelkedek ki a helyiek közül!

Erről a kirándulásról tértünk haza Románián keresztül. Jobb nem is gondolni rá.

Plovdivban – a nemzetközi vásár miatt – töltöttem még pár napot. Nem nagyon jelentős rómaiakori emlékeken kívül kevés szépre emlékszem. Nyilván az időszerűe okozta, mert a régi városrész itt is épen megmaradt és 1999-ben elnyerte az Európa Kulturális Fővárosa címet.

***

V. AZ UNIÓN KÍVÜLI EURÓPAI ORSZÁGOK

TÖRÖKORSZÁG, 1975 ÉS 1990

(Fotók: azonos könyvtár és alkönyvtárai)

Isztambulban kétszer jártam.

Először Indiából szabadságra hazatérőben, másodszor hogy Amrita lányunknak bemutassuk ezt a más világot. A város Törökország egy csöppje. Jelentőségére jellemző, hogy már az első találkozásunk alkalmával 4 millió lakosról szólt a fáma, mégis csak egy csöppje Európa (helyesebben Eurázsia) egyik legnépesebb és ennél fogva legjelentősebb államának. A találkozás mindkét alkalommal izgalmas volt. Először csak „egy szóra” álltunk meg, az időt nem csupán a mi anyagi lehetőségeink, hanem az állambácsi akkoriban, a környező szocialista országokhoz mérten minden bizonnyal nem túl szigorú korlátozó előírásai határozták meg. Elfogadható szállodában laktunk központi helyen. Az első meglepetést az okozta, hogy amikor este kiültünk a szoba erkélyére, fekvő helyzetben lévő félholdat láttunk az égbolton. Hogy is írtam erről a weblapomban?

„Isztanbul rendkívül érdekes város, a szuk itt aztán valódi szuk. Befizettünk városnéző körútra, várunk a szomszéd szálló előtt a buszra, hozzánk lép az idegenvezető, a harmadik mondatnál kiderül, hogy Pesterzsébeten lakik és Erzsikének hívják a nagynénjét, ő maga félmagyar, jól beszéli a nyelvünket. Kicsi a világ. Nem írom most le a közismert nevezetességeket, csupán arra térek ki, ami engem (is) meglepett vagy szokatlan jelenség volt. Ülünk a szállásunk erkélyén, felnézek a holdra és a homlokomra csapok: megvan a félhold! A hold ugyanis ott hanyatt fekszik, mint a zászlórúdjaikon, egyéb ábrázolásokon. Indiába visszatérve figyeltem fel ugyanerre a jelenségre, ott is fekszik a Hold: ahogy közelít az ember az egyenlítőhöz, úgy vágja magát hanyatt. Nagyon tréfásnak találtunk jó pár török kifejezést: kultúrbüs = kultúrbusz (ilyenek mászkálnak ott is, vagy az „is” már nem is aktuális?), eminönü dolmus = iránytaxi, indirme-bindirme = ki-beszállás. Szinte megfoghatatlan a Boszporusz hídja, a hatalmas ív és az, hogy két kontinenst fog össze! Örül-

tem, hogy a törökök, mint legjobb barátokat üdvözöltek bennünket. Vendégségben voltunk nálatok! - hangzott el nemegyszer.”

Azért szólok pár szót a nevezetességekről, amikre hátrálévő kis életemben talán jólesően fogok emlékezni.

Isztambul három csúcspontja közismert. A *Kék Mecset* (vagy másként Szultán Ahmet) belső kék kerámia burkolatáról kapta a nevét. Óriási méreteivel, enteriőrének hideg csillogásával szinte felvillanyozza az embert. A *Hagia Szófia* (szent bölcsesség) vagy régóta Ayasofya néven ismert mecset hangulatilag talán az ellentéte. Magas kupolája ellenére, a sötétebb belső komorabb hangulatot sugároz. Számomra mindkét mecset hatását fokozta minaretszerű négy saroktornya, amelyek a Tádzs Mahallal azonos módon emelik ki a központi épületet, fontos elemei az épületkompozíciónak. A szultánok vára, lakhelye, a Topkapi Sarayi (Szeráj) az indiai erődítményekhez képest kis méreteivel lepottint meg. Gazdag gyűjteménye arany, ezüst és kristály kincseknek, a szultánok öltözközeinek. Furcsának tűnt, de itt látható a világ legnagyobb óramúzeuma.

A közvetlen partközelségben, a XIX. században épült *Dolmabahce Palota*, a szultánok modern és rendkívül pazar módon dekorált „lakhelye” azzal dicsekedhet, hogy 14 tonna ezüstöt és 40 tonna aranyat használtak fel a díszítésére.

A régmúlt tükre a *Kariye Múzeum* és templom. A legfontosabb isztambuli látnivalók közé tartozik. A bizánci építészet egyik remeke, a XI. század végén épült, és a Jézus és Szűz Mária életét ábrázoló nagyon élethű, a XIV. században készült mozaikjait a keresztény művészet rendkívül fontos emlékeiként tartják nyilván.

A város jelképének tekinthető még a Boszporusz első hídján kívül – amelynek szerepét nem lehet túlbecsülni –, a Rumeli Hisari erődítményrendszer. Második utazásunk alkalmával, amikor kis Amritánknak mutattuk meg a szultánok fővárosát, és amikor autót kaptunk meg az utat, nagy élvezettel hajtottam át az elképesztő távolságot átfelölő hídon, a szinte történelmi jelentőségű hídavatás emléke még ott lebegett körülöttem.

Azok számára, így a legtöbb magyar utazó számára, akik még nem utaztak Európa határain túlra, vonzó érdekességet jelentenek az utcai árusok, a piacok, különösen a világ talán legnagyobb fedett piaca, a *Kapali Carsi*, amelyik óriási, mindig zsúfolt, mégis nyüzsgő

rengeteg, labirintus rendszer, ahol minden kapható az égvilágon: arany, ezüst, ékszer, kézműipari termékek, textíliák, ruházati cikkek, bőrruházat, szőrmebundák, antik és antikolt dísz tárgyak, ócskaságok. Elkápráztató kavalkád. És aludni kötelező! Nem meszsze ettől a bazártól bekukkantottunk egy bőrruházati üzletbe, ahol a tulajdonos valami magas ülőalkalmatosságon törökülésben felügyelte a terepet és utasígtatta egy-két alkalmazottját.

Hamar kiderítette, hogy magyarok vagyunk, mondta, hogy őt hívjuk csak Dagadt Töröknek, ahogy honfitársaink ismerik. Kedves, nem?

Az *Archeológiai Múzeum* is fontos látnivaló. Aki teheti, nézze meg: sumér, asszír, babilóniai gyűjteménye híres.

Ha csak ennyit lát Isztambulból, akkor is érthetővé válik, hogy nem véletlenül vette védelmébe a Világörökség-rendszer!

Mint a magyarok általában, mi is ellátogattunk **Rodostóba** és megnéztük Rákóczi házát. Én elszomorítónak találtam, hosszú lenne elmagyarázni miért.

A tengerparton vezető autót út betekintést nyújtott az ország fejlődésébe: soha nem látott élénkséggel, lázasan építették az üdülőtelepeket az út szinte teljes hosszában. Hinni lehetett, hogy Törökország tengeri üdülőparadicsommá fog válni.

Most, hogy talán megújulnak a Törökország Európai Unióhoz csatlakozására vonatkozó tárgyalások – aminek sikerében hiszek –, leírom: 78 millió emberről van szó, és a két utunk között „felrobbant” Isztambul lakóinak száma ma 20 millió körül van. Szinte kizárólag muzulmánok. Mit szólnak ehhez az Európa alkotmányán vitatkozók, akik az alkotmányban rögzíteni kívánják, hogy Európa keresztény alapokon nyugszik?

***

SVÁJC (ÉS LICHTENSTEIN)

Svájcot igencsak felületesen ismerem, bár több rövid látogatáson élveztem szépségeit, tisztaságát, gazdagságát. Egyike az első országoknak, amelyeket a szocializmus országain kívül érinthettem, igaz, az első három-négy alkalommal csak **Zürichet**, mint át-

szállóhelyet Líbiába utazva, vagy onnan hazafelé tartva. Először itt lepődtem meg azon, milyen óriási a különbség a magyarok és a svájci fiatalság nyelvtudása között. A zürichi repülőtér „counter”-éhez lépve először csak azon tátottam el a szám, hogy csupa kölyök, 18-20 év körüli fiúk, lányok ültek a hosszú pult mögött, aztán azon, hogy 5-6 nyelvet beszéltek folyékonyan. Jó, három nyelv, a német, olasz és francia érthető, hiszen „belső nyelv”, de valamennyien beszéltek hozzá angolul és németül is. Behozhatatlan előny! Udvariasságban nem ismertek tréfát. Történt, hogy Tripoli-Róma-Zürich-Budapest útvonatra szólta a magyar pavilon „felszámoló” gárdájának a jegye. Rómában már a beszállásra vártunk a „gate”-nél, amikor elkezdtek mindenfelől az épület felé szállingózni a szép egyenruhás reptéri alkalmazottak. Kétórás figyelmeztető sztrájk! Lekéstük a zürichi csatlakozást. A fiúk-lányok pillanatok alatt tisztázták, hogy leggyorsabban Párizs és Prága érintésével juthatunk haza úgy, hogy a párizsi reptér mellett töltjük az éjszakát. Oktondi módra megkérdeztem, nem drága megoldás-e ez? Az Alitáliára terheljük, szólt a válasz. Igaz, az Air France kekeckedett: a sztrájk arra való, hogy kellemetlenséget okozzon. Nem akarták elfogadni a vouchereket.

Később Indiába menet vagy onnan jövet szálltunk át talán kétszer ugyancsak Zürichben, ezúttal egy-egy éjszakai ott tartózkodással. Nagyokat sétáltunk a Limmat folyó partján, benéztünk valamelyik nagyáruházba. Itt mondtuk ki először – apróságot megfigyelve –, hogy győzött a kapitalizmus. A város legnagyobb gyümölcs-virág piacán, valami szigetszerű képződményen járva – látva az áttekinthetetlen választékot – azt mondtuk, ha itt most (szezonon túli időpont volt) mangót kapni, győzött. Kaptunk.

Az első nyugat-európai autókirándulásunk is Ausztrián és Svájc-on keresztül vezetett Franciaországba. Bekapcsoltuk természetesen **Lichtensteint**, megnéztük **Vaduzt**, a hercegi várat kívülről (belenézni nem lehetett). Svájcba a *Buchs-Werdenberg* városegyletesnél, amelyet útikönyvünk Csipkerózsika városkájának becézett, a kis Rajna-hídon átkelve léptünk be. Innen kezdve mintha ködben autóztunk volna, annyira elmosódnak a svájci képek. Emlékszem, hogy ránk esteledett és valami nagyon pici, de nagyon kedves helyen tértünk nyugovóra, jóízú, vidékies vacsora után. Haloványan emlékszem *Zugra* is, majd a Zürichi tóra és arra, hogy valahol ezen

a környéken „leptük meg” magunkat azzal, hogy a *Svájc könyvtár* 010-014 fotóin látható kabinos függőpályával felmentünk a környék legmagasabb pontjára, ahonnan, a ködből kiemelkedve pazar kilátás nyílt. Azt hiszem, a Vierwaldstatti-tó partján fekvő Weggisből a *Rigi csúcsra*, Kaltbadhoz vitt a majdnem üres kabin.

Luzern és *Baden* voltak a következő állomások (sajnos az emlékezet kódébe vesznek), majd *Baselnél* hagytuk el Svájcot. Mind a belépés, mind a kilépés furcsán zajlott. Belépni igen nehéz volt, hosszasan vizsgáltak minket, kifelé pedig az utca közepére épített bódénál nekünk kellett erőszakoskodnunk, hogy üssék be a bélyegzőt. Úgy tudtuk, Franciaországból egyszerűen nem lehet kilépni belép-tető bélyegző nélkül.

Pár év múlva, spanyolországi tengerparti nyaralás és Barcelona után az ország déli részét szeltük át. *Genfnél* léptünk be, nem talál-tuk meg a sztrádaбилétát árusító pavilont, elkövettük a hibát, hogy anélkül mentünk tovább. Több benzinkútnál érdeklődtünk, sehol se kaptunk (éves bérlet a divat), végül letértünk a sztrádáról. Biztos, hogy csodaszép vidékeken száguldottunk át, hegyeken, völgyeken, de borzasztó sokat veszítettünk a tervezett időből. Így is szép emlék maradt.

Végül, mint a remek 8mOD vitorlášajó mostohaapja, rendszer-gazda, gyártató és exportőr többször jártam a *Badeni-tó* partján, mind a svájci, mind a német oldalon. Segítettem szervezni a badeni tavi osztályt, a nemzetközi kupát, szállítottam oda hajókat, részt vettem kiállításokon. A Balatonhoz képest kicsi, a part szinte minden métere beépült, szép, gazdag települések övezik. Így is jut hely szőlőnek, bornak, hál’isten. A tavon sorba kell állni hajóhelyért, állítólág kb. 3500 vitorlás szeli a habokat. Meglepő hírrel is szolgáltak a vitorlások: a hajókat nem lehet „szorosan” kikötni, nyolc métert is elérhet a vízszintingadozás heteken belül, mindenféle feszítő-utánengedő szerkezeteket alkalmaznak, nehogy cölöpön lógva találják a kikötött hajójukat.

Mozaikok, talán valami képet adnak erről a gazdag világról.

***

MONACO – MONTE CARLO

Öt kép: kettő a Kaszinóról, egy szálloda és két utcarészlet. Ennyi maradt a Monacón töltött két-három órából. Spanyolországba menet csodálkoztunk rá erre a miniállamra, amelyik a gazdagságát kizárólag pénzzel, pénzzel és megint csak pénzzel gazdagítja, bizonyítva, hogy annál jobb gazdagságforrás nincs a világon. A természet sem utálta ezt a paradicsomot: tengerpart, föveny, onnan emelkedő hegyek, Monte Carlo erre a változatos vidékre épült. Igen kellemetes lehet ott élni. Nem biztos, hogy kíváncsoznék oda.

Ragyogó képeket kaptam Gyurkovics barátomtól, érdemes megnézni!

***

VI. A VOLT SZOVJETUNIÓ VILÁGA

Őszinte sorok következnek a Szovjetunióban töltött éveimről, majd utazásaimról, amelyeket diákként, majd külkereskedőként éltem át, végül a szovjet birodalom összeomlását követő első évekről, amelyek már a magánvállalkozó élményei. Igyekszem nem kendőzni semmit abból, amit ma csak és kizárólag szovjet csizmaként emlegetnek, és amiről bármi formában és úton-módon értesültem, átéltem, de abból se, amit ma – legalábbis Magyarországon – bűn elismerni: a pozitívumokból. Remélem, megúszom sárdobálás nélkül, igaz, az se fog nagyon felizgatni, ha piszkálnának, a fröcsögőket fogja jellemezni az aktus.

***

OROSZORSZÁG

(Fotók: azonos könyvtár és alkönyvtárai)

Sorra veszem a széthullott birodalom országait, nem törődve az-
zal, hogy a még egységes Szovjetunió tagjaként szerepelt-e, amikor ismeretséget kötöttünk.

Erőmet meghaladó feladatra vállalkozom, amikor Oroszországot, azon belül négy várost, Moszkvát, Leningrádot (amikor én láttam, az volt), Kazánt (vagy Kazányt, mert valahogy így ejtik), Szverdlovszkot (akkoriban így hívták, ma visszakeresztelték Jekatyerinburgra), végül Groznijt kiemelve tárgyalom. Az okok: Moszkvában négy évig tanultam, majd külkereskedőként is sokszor látogattam el oda, Leningrádot, mert gyönyörű, és talán fontosabb kulturális központ, mint a főváros, Kazányt, mert az ott tanuló – korán elhunyt – bátyámra emlékeztet, Szverdlovszkot különlegessége miatt, Groznijt ...hm... legyen meglepetés.

A többi eltörpül mellettük, mégis elég érdekes vagy a helyszín, vagy a mesém ahhoz, hogy foglalkozzam velük: Kavrov, Jaroszlavl, tyumeni olajközpont.

Természetesen kiemelkedő helyet kapnak a balti államok, több oknál fogva is: nem volt nehéz ráérezni különleges szépségükre már az Átkosban is, hihetetlen mérvű és módú orosz elnyomás volt

osztályrészük, végül elképesztő tempóban fejlődtek függetlenné válásuktól a közelmúltig.

MOSZKVA

Sztálin halálának évében, 1953-ban érkeztem Moszkvába, hogy elkezdjem repülőmérnöki tanulmányaimat. Akkoriban kezdődhetett meg a koncentrációs táborok felszámolása, a politikai elítéltek rehabilitációja, a „klasszikus” terror puhítása. Minderről azonban a mindennapi életben semmit se hallottam, pedig az is valószínűsíthető, hogy sok „érintett” emberrel találkozhattam. A félelem, a rettenetes félelem még sokáig lefogta a nyilvános megnyilatkozásokat. Érdekes módon az emlékezetes Hruscsov-beszédet követően se volt a környezetemben beszédtema a terror. Szolzsenyicin zseniális novellája, az „Iván Gyenyiszovics egy napja” ugyan megjelenhetett és nyilván nagy visszhangja volt, de további műveiről odakint nem hallottam, azokra ismét rátenyerelt az elnyomó gépezet. Kovács Nyikolaj Nyikolajevics (Kolja) – akiről a „Kolja, a nép ellenségének fia” filmnovellám alkottam – volt az első ember életemben, akit közvetlenül érintett a legvéresebb terror, mégis gondolkodás, rettegés nélkül beszélt róla. Gorbacsov nagyságát, bátorságát ez a „félelem szülte úr” nagyban emeli a szememben.

Néhány mondat az akkori idők (1953-57) Moszkvájáról. Hatalmas város volt, bejárhatatlan, felmérhetetlen. Jelentős része földszintes, egyemeletes faházakból állt, elmaradottságot sugározva. Csupán a városközpont, a Kreml és környéke, a Gorkij utca (mi a csudának is keresztelték vissza a számomra ma is jelentős íróról?), és annak a Kreml felé eső mellékutcái, egy kisvárosnyi falat a sokmillió metropoliszból állt kőépületekből. Elképesztő tempóban folyt viszont a város rekonstrukciója, igaz, nem voltak tekintettel senkire, semmire. Méternyi átmérőjű acélgolyókkal felszerelt daruk rombolták a falakat, bulldózerek takarították el, és rakodták billenőplatójú teherautókra a romokat. Rendkívül előrelátó módon mindkét irányban többsávos autótutakat, középen két fasoros, sétá-

ló úttal is rendelkező zöldsávokat alakítottak ki. Számtalan sugárút és talán két gyűrű (kaljco), azaz körút alakult ki. Már akkor (!) aluljárókat építettek minden bonyolultabb kereszteződésben, illetve a sugárutak és a körutak kereszteződésében többszintes rendszerek épültek. Mint gyalogos sokat szidtam akkoriban ezt a megalomániának tűnő városszerkesztést, mert kaland volt átkelni a széles utakon. Mára viszont kiderült, mennyire igazuk volt a tervezőknek, döntéshozóknak: a város közlekedése így is, és a (már akkor is) rendkívüli méretű hálózattal rendelkező metró ellenére is csődközeli állapotban van. Metró: a 30-as években amerikai szakértőket hívtak, licenszeket vásároltak és nekiláttak a fúrásnak. 1935. május 15-én nyílt meg az első szakasz. Jól megtanulták, viharos sebességgel épült és épül a metró, nem tudok olyan leállásokról, mint amilyenek itthon fékezik ezt az égetően szükséges megoldást. Még a hihetetlen erőfeszítéseket igénylő II. világháború alatt sem álltak le az építésével. Az Irodalomban rátalálnak három weblapra, amelyek ezzel a grandiózus erőfeszítéssel foglalkoznak. Keresgettem összefoglaló adatokat, de nem találtam. Összeadogatva részadatokat az kiderül, hogy az összhossz meg kell, hogy haladjon a 300 km-t, az állomások száma a 170-et, a metrón naponta 8-9 millió lélek utazik, az éves utaslétszám 3 md (!) körül van, az első vonal megnyitása óta napjainkig több mint 100 md utas vette igénybe a metró. A vonatok átlagsebessége (megtett út/idő) 42 km/óra. Megnyílt az első „könnyű” vonal (nem tudom, pontosan mit takar?), és épülni fog monorail megoldásban is. A vonatok irányítása részben automatizált. Szellemes megoldások segítik az utasok tájékozódását, például: ha férfihang adja a tájékoztatást, a vonat a centrum felé halad, ha nő beszél, a külvárosok felé fut.

Eleinte, illetve amíg egyetemre jártam, a megállókat pazar pompával építették, legendák keringenek róla. Egyetlen adat jut most eszembe: az egyik központi megállóban, a Ploscsadj Revoljucii-ben (A forradalom tere) 82 életnagyságú, ha nem nagyobb bronzszobrot csodálhat meg az utas. De a többi is, 20-25 megálló csupa nemes kő, aranyozott és bronz szobrok, fantasztikus méretű csillárok, tükrök varázslatos kavalkádja. És – nem fogja elhinni, kedves olvasó – a metró megállóit tiszták, gépekkel takarítanak, a mozgólépcsők mindig működnek. Óriási a kontraszt a mi metrónkkal szemben.

Akkoriban épült a Luzsnyiki stadion. Maga a stadion is remek tempóban alakult, meglepőbb volt azonban, hogy az építkezés befejezte előtt hatalmas parkot varázsoltak a stadion köré. Nem tudom, kiktől tanulták, de 25-30 cm átmérőjű törzsszel rendelkező emeletmagasságú fákat telepítettek. Egy teherautón egy fa (döntve), akkora földkosárral, illetve ládával, hogy nem fért el több a platón. Nagyon kevés pusztult el belőlük. Sem azelőtt, sem azóta nem láttam ehhez hasonlót (bizonyára széles körben alkalmazzák, de akkor és ott csodaszámba ment).

Folytatom a Luzsnyiki stadiont, mert a TV-torony adatait keresgélve rálapoztam Luzsnyikire és az ott írtakból idézek pár adatot, igazolva, hogy a memóriámban nem véletlenül rögzítődött ez az eseménysorozat. A stadiont 1955 márciusában kezdték építeni és 1956 augusztusában, a magyar fociválogatott szereplésével már fel is avatták. A park, amiről fentebb írtam, 180 hektáron terül el és 50000 fát ültettek ide (az ősi útikalauz facsometékről ír és nyilván alapvetően igaza is van, de a szemem jól lát és ma is elő tudom hívni benne a daruskocsikat, a hatalmas láda-földlabdákat, valószínű tehát, hogy a stadion közvetlen környékén így telepítették a ligetet). Az sem utolsó adat, hogy összesen 130 sportlétesítmény épült „pillanatok alatt” ott, körülötte. Ez a komplexum bizonyára hozzájárult a szovjet sport káprázatos fejlődéséhez.

Ha már a sportnál tartunk megjegyzem, hogy a foci volt és nyilván maradt is a moszkvaiak kedvenc sportja (Dinamo, Szpartak), de a jégkori is elképesztő tömegeket vonzott. És a hoki se véletlenül született: több fedett stadion épült csak Moszkvában és a természetnek köszönhetően novembertől áprilisig „üzemeltek” a szabadtéri jégpályák. Melyik park sétányait is öntötték fel minden télen? Megvan, a Gorkij-parkét. Képzeljék el a Városliget többszörösét, amint tömegek sétatorkcsolyáznak a sétányokon. Különleges élmény, mondhatom, kipróbáltam. Éppen dermesztő hideg volt és menet-jövet nagyon fáztam, ott nem. Ott korlátlan távolságokat lehetett befutni.

Egy pillanatra visszaugrom a Luzsnyiki stadionhoz. Aki ismeri az oroszok költészet-imádatát, és Jevtusenko üstököskénti megjelenését a szovjethatalom kritikusai között, az elhiszi: Jevtusenko tartott szavaló-estet a stadionban. A százezres stadion megtelt, és any-

nyian gyűltek össze – nem tüntetni, csak csendben hallgatni a hangszórókon közvetített költőt – körülötte, hogy lovasrendőröknek kellett (?) rendet tartaniuk.

Szomorú tény – amit csak később tudtam meg –, hogy Moszkvában szinte minden templomot leromboltak vagy üzemmé, raktárrá alakítottak át. Kivételt talán csak a Kreml katedrálisaival tettek. Pedig hát a várost az 1000 templom városának is hívták korábban. A legszégyenletesebb templomrombolást a Napóleon elleni, általuk győzelemnek tekintett borogyinói ütközet emlékére emelt templom ellen követtek el: földig rombolták és a múzeumnyi kincseket is „feldolgozták” (állítólag). Olyan hadizsákmányokról van például szó, mint a napóleoni hadsereg ágyúi, amik közül a kisebbek gyertyatartóként kerültek felhasználásra. Diákéveimben tették meg az első lépéseket a templomok rehabilitációja útján. Ahol valami jelentősebb dolog épült, például a 4000 ágyas Rosszija szálló a Kreml mellett, ott a környező templomokból eltávolították a műhelyeket, raktárakat, és legalább a külső képüket helyreállították. Tudom, sokan nem akartak hinni a szemüknek!

„Szolgálati” útjaim során az élmények tömegét gyűjtöttem, jókat, rosszakat egyaránt. Először pár mondat az emberekről. A mai magyar közhangulat, a jobboldal erőteljes ráhatása következtében a volt Szovjetunió, különösen a szovjet ember, a „homo sovieticus”, ezen belül az oroszok kizárólag sötét színekben jelennek meg az emberek előtt. Pedig állítom, hogy a lakosság döntő többsége igen rendes, igen barátságos lény. Igaz, az államgépezet kaloda volt a benne működő vagy vergődő többmillió ember számára, igaz, hogy a terror nem működhetett besúgók, rabtartók, indokolatlan ítéleteket hozó és azokat végrehajtó sötét lelkek nélkül, az is igaz, hogy a brutálissá nevelt szovjet hadsereg sokukból kihozta az állatot (jó-részükből a Szovjetuniót támadók által elkövetett gyilkosságok, aljasságok), de ez a soknak hangzó embertömeg végül is töredéke a népességnek. Bonyolult világ volt, félelmekkel, soha meg nem indokolható korlátokkal, kiközösítésekkel, de a lakosság többsége rendes, hétköznapi, békét és nyugalmat kereső, ápoló ember volt. Hangsúlyozom, mert fontos jellemvonás, hogy a gyermekszeretük és az idősök tisztelete rendkívüli, az idősök iránt megnyilvánuló szeretet, gondoskodás ilyen magas erkölcsi szintjével sehol má-

sutt nem találkoztam. Azt hiszem, említettem azt is, hogy az általunk hangoztatott „magyaros vendégszeretet”-et messze túlszárnyalta az ottani. Az orosz családok is – a legínségesebb időkben is – olyan asztallal lepték meg a vendéget, amin egy morzsányi hely nem maradt szabadon, sokszor szívfacsaró volt az igyekezet, hogy a látogató a legjobb gasztronómiai emléket vigye magával. Ha lehet, rajtuk is túltesznek a déli népek, különösen a grúzok, örmények. A grúzok vendéglátását szinte lehetetlen józan állapotban megúszeni, a grúz asztalnál nem lehet nem inni. Azzal kezdődik a parádé, hogy *tamadát* választanak, vagy adódik automatikusan, a tamada ugyanis – tapasztalatom szerint – ritkán lehet más, mint a vendéglátó család legidősebb férfitagja, ettől csak akkor térnek el, ha köztisztetben álló idősebb személy van a társaságban, akit közfelkiáltással kérnek fel erre a magas tisztségre. A tamada az első pillanattól kezdve az utolsóig vezényli az étkezést, kezdi azzal, hogy ő maga mond egy-két pohárköszöntőt, cirkalmasan végigdicsérve a fővendég, majd a másodvendég(ek) összes fel- és lemenőjét. Minden pohárköszöntő egy-egy komolyabb ürtartalmú pohár fenéig ürítésével zárul. Nincs olyan, hogy leteszem a félig ürített poharat, ez egyértelmű sértés lenne. Mivel pedig az italsor vodkával és grúz konyakkal kezdődik, nem sokáig marad józan a kemény tréninggel nem rendelkező résztvevő. A tamada aztán felkéri az általa megítélt rangoknak megfelelő sorban a többi jelenlévőt, hogy mondjon az is pohárköszöntőt. Jobb vendégseregénél ez órákig tartó esemény. Sajnos egy ilyen grúz vacsorán nekem is sikerült úgy becsípnem, hogy másnap illően megkérdeztem, nem tettem-e valami rossz fát a tűzre. Rendesek voltak, azt mondták, hogy remek hangulatra emelkedtem, de nem lehetett tapasztalni, hogy megártott volna az elfogyasztott töménytelen ital.

Maja Aj-Artjan

Ennek a korszaknak – amikor állami alkalmazottként utazgattam a Szovjetunióba – köszönhetem életem legnagyobb barátságát: Maja Aj-Artjant. Örmény hölgyről beszélek. Történt, hogy a moszkvai Minszk szállóban megyek a szobám felé, és előttem gyönyörű bundában, magas sarkú cipőben lépeget egy szép vádlíjú, fekete

hajú hölgy, kinyitja a szobáját és eltűnik. Hm, szép nő lehet, gondoltam és odamentem az ajtajához, megnéztem a számát. Hosszas idegeskedés, vajúdás után felhívtam, elmondtam az apropót és randit kértem. Háromnegyed órát beszélgettünk (életem rekordja), végül meghívott másnap estére a szobájába, amikor örmény barátaival fognak iszogatni, majd átszól. Szólt, átmentem valami aprósággal. Egy fiatalember nyitott ajtót, majd Maja is odalépett. Gyönyörű nő volt, talán túlságosan is az. Rajta kívül nem is volt nő tagja a társaságnak, 5-6 fiatalember alkotott félreérthetetlen védőbástyát körülötte. Hamarosan tudtomra hozták, hogy Jereván legszebb hölgyének nem lehet csak úgy – kívülről – udvarolni, az egyik legény heveskedésbe is kezdett, Majának kellett közbelépnie. Lassan azért megnyugodtak a fiúk, sokáig beszélgettünk, ettünk finom örmény falatokat és ittunk konyakot, bort. Két-három alkalommal találkoztunk még akkor, kiderült, hogy műfordító, oroszról örményre és vissza egyaránt fordít szépirodalmat, az Aj tag nemesi előnév (Von) és édesapja neves filmrendező. Orosz férje volt, elvált és nagyon figyelik, ne ismétlje meg a hibát. Megadta a címét, telefonját és kérte, ha Moszkvában járok, feltétlenül hívjam fel. Attól kezdve, ha tudtam, egy-két nappal indulás előtt, ha nem, a moszkvai szállóból felhívtam és egy-két kivételtől eltekintve évekig minden alkalommal felrepült Moszkvába és velem töltött néhány estét. Szexuális kapcsolatról nem is eshetett szó, általában a szobájában találkoztunk ugyan, de éttermekben beszélgettünk, színházba, hangversenyre jártunk, néha örmény társaságba vitt (így ismerkedtem meg Petroszjannal, a nagy sakkozóval). Aztán elmaradoztak a találkozások, megírta, hogy újra férjhez ment, majd, hogy újra elvált, idegösszeroppanást kapott, dagadtra hízott, kihullott a haja. Körülbelül itt szakadt meg a kapcsolatunk. Igazi nagy barát volt! Tőle származik a honvágyra vonatkozó legjobb meghatározás: ahol valaki élete első 20 évét eltölti, onnan nem lehet sértetlenül kiemelni, csak a mély gyökerek elvágásával. Akár bele is pusztulhat. Sokat tudhatott, az örmények nálunk is szétszórtabb nemzet.

Úgy hiszem, nem kell hozzátennem semmit. Mégis, talán: Rendkívüli szépségénél fontosabbnak bizonyult számomra hihetetlen barátsága és áldozatkészsége. Ezért vált feledhetetlenné.

Sokat beszélgettünk, sokat tanultam tőle. Nagyon tudta, mi a szülőföld, a hazaszeretet, nagy tisztelettel beszélt a szüleiről, sohasem dicsekedett „nemesi” származásával, magasszintű kapcsolataival. Egyetlen szavára sem emlékszem, amivel elnyomóit szidta volna. Gyűlölet nem volt benne, csupáncsak szomorúság. Nagyon szomorúvá vált a szeme is, a hangja is, amikor a török pogromokról, az orosz elnyomásról, vagy az azeriek által megszállva tartott majdnem tiszta örmény Karabahról beszélt. Számtalan ismerőse élt külföldön, elsősorban az USA-ban, ő maga azonban nem akart távozni, szerinte felnőtt ember már nem tud lelki sérülés nélkül elszakadni a szülőföldjétől. Műfordítóként nagyon ismerte és szerette az orosz irodalmat, művészetet és nem a taszításban látta a két nép közötti gondok megoldását, hanem a két kultúra cseréjében. Azt hiszem, sokat tett ezért. Asszonyként is nagy ember volt. Örült, amikor megtudta, hogy egyik kedvenc könyvem Saroyannak, a második generációs nagy amerikai írónak a „My Name is Aram” című műve, amit angol-tanuláshoz használtam segédeszközkül.

Részben a Szovjetunióhoz kötődésemtől igyekeztem szabadulni, amikor a Hungexpóra váltottam, de itt se kaptam kegyelmet, az orosz tudásom sodrása változatlan maradt. A csúcspont „A szabad Magyarország 25 éve” című moszkvai kiállítás lett, kezdem is írni.

25 Let Szvobodnoj Vengrii (grandiózus munka, hatalmas siker!)

Terjedt a hír, hogy az ortodoxabb szocialista országok Moszkvában jubileumi kiállításokat akarnak rendezni felszabadulásuk 25. évfordulója alkalmából. Akkor vált keménnyé a fenyegetettség, amikor a kormány hivatalosan is kikérte a Hungexpo véleményét: tegyük-e meg mi is ezt a lépést? A Hungexpo teljes vezetése, a gazdasági és pártvonal egységesen foglalt állást: teljesen felesleges pénzkiadás lenne, minden igyekezettel meg kell próbálni elfarolni az ügytől. A kormány is elfogadta a Hungexpo véleményét, húztavonta magát, amíg csak lehetett.

Végül, miután a lengyelek, csehszlovákok és bolgárok egy hónapon belül bejelentették, hogy legszebb álmuk valósul meg, ha jubileumi kiállítást tarthatnak, nem volt mese, nem lehetett tovább kerülgetni a forró kását, nekünk is meg kellett csinálnunk. Lehet, hogy szovjet sűgás volt, valószínűbb azonban, hogy a nálunk seggnyalóbb szocialista országok vakarták elő a gondolatot. Jött a kormányinstrukció 1969 novemberében, vagy decemberében, hogy április 4-re nyitni kék. Bajok tömege jelentkezett egy csapásra, csak a hirtelen eszembe jutókat sorolom: egyéb programokba zavart bele, kapacitást vont el, és a legfontosabb, hogy hirtelen idő szűke állt be. Mondta a főnökség: lehetetlen. Nagy nehezen kialakult, hogy augusztus 20-a lesz a nyitás napja. Ehhez is kormánybiztos kinevezését és minisztériumonként korlátlan hatalommal felruházott kapcsolattartó kijelölését kértük. Apró Antal lett a kormánybiztos. Apró minden minisztériumban kineveztetett felelős személyt, a külker miniszter pedig a külkereskedelmi vállalatokban neveztetett meg felelősöket. És beindult a gépezet. Mi kértük, hogy havonta számoltassanak be bennünket az ügyek állásáról.

Engem elképesztett a Hungexpónál foganatosított szervezési bravúrok sora. Mintha tapasztalt katonatisztek, frontvonalban hozták volna a döntéseket. Az Külföldi Kiállítások Igazgatóság igazgatója lett az egyszemélyes felelős, a helyettese a munkák irányítója és a helyszíni főnök. Önálló stúdió született négy, minden más feladat alól mentesített taggal: vezető, építész, PR-mindenes és – szerény személyemben – szervező (és előre meghatározva, a kiállítás helyszíni igazgatóhelyettese). Életemben ekkor voltam a legnagyobb ember, az idő rövidsége miatt ugyanis nem tudtunk mindent papírra fektetni, ezért kimondatott, hogy a négyesfogatból egy repülőgépen egyszerre csak ketten utazhatunk. Első hallásra meghökkentő volt, de el kellett fogadni. Ha egyszerre történt volna valami baj négyünkkel, teljesen új gárda képtelen lett volna rekonstruálni a tudnivalókat. Hív a vezető: ki kéne repülnöd Moszkvába, bejelenteni, hogy megrendezzük a kiállítást. Az Összövetségi Kereskedelmi és Ipari Kamarához kell menned, kapsz kormány-felhatalmazást. Azért írtam ki ezt a hosszú nevet, mert akkor és ott ez a szervezet nagyhatalom volt. Több mint egy minisztérium, abból volt vagy 60. OK, gondolom, nem megoldhatatlan. És tudsz fotózni? Valamennyire igen. Mert le

kellene fotózni a pavilont, amiben a többi ország is rendezi a magáét. Kaptam egy szép kormány-papiruszt a nevemmel és adataimmal, amelyben feljogosítanak a bejelentés megtételére a kormány nevében. Bevésődött az agyamba a Kamara elnöke, a nagyhatalmon belül nagyhatalom. Felkísérnek hozzá, oroszosan előkelő tágas iroda, süppedő szőnyegek, bőrfotelek, hihetetlenül súlyos függönyök. Előlép egy majdnem óriás, szikár, komor arcú, elfogadhatóan öltözött, merev mozgású férfiú: Pitovranov. A szemüvege, mint Molotové. Átveszi az okmányt, csak rápillant (ahogy hatalmasságokhoz illik), átadja a sameszének és érdeklődik a részletek iránt. Igen, a pavilont fotózhatom, menjek vissza másnap, meglesz a tudomásulvétel és az engedély a VDNH (Vystavka Dostizhenij Narodnogo Hozajstva) X pavilonjának fotózására. A kocka el volt vetve.

Életem első „nyugati” menedzserével is Moszkvában ismerkedtem meg. Oganeszjan (elvtárs) főosztályvezetői rangban dolgozott a Kamarában és őt jelölték ki a kiállításunk felelőségévé. Több mint nagyszerű ember volt, mindig a rendelkezésünkre állt, amikor elakadtunk, és úgy intézkedett, amit a szovjet valóság akadozó gépezetében eladdig nem láttam-hallottam. Meghallgatta a kérést, néha váltott pár szót az illetékes emberével, aztán fogta a telefont és intézkedett. Kulturáltan, nyugodtan, soha nem használt kemény hangot. És mindig megoldódott a csomó. Mivel vált még emlékezetessé számomra? Meghívott minket ebédre, a Jereván étterembe. A nevéből tudható, hogy örmény! Örömmel elfogadtuk, aztán kaptunk értesítést, hogy aznap délután jön ki Apró, szemrevételezni a munkák állását. Elmondtuk a gondot Oganeszjannak, nem tudott változtatni az időponton. Megszerveztük, hogy a követség szóljon oda az étterembe, amikor ismertté válik a látogatás időpontja. A desszertnél tartottunk, amikor szóltak, hogy elindult (!) a konvoj. Szemrebenés nélkül engedett el minket, sikerült Apró előtt visszaérni. De nem is emiatt akartam foglalkozni az ebéddel. Letelepeltünk a gazdagon díszített asztalhoz, és Oganeszjan rövid ismertetést tartott arról, hogy ők, az örmények kézzel esznek. Ősi hagyomány, meg az evőeszközöket más mossa el, a kezét mindenki maga. Nézzük el neki, hogy kézzel fog enni. És nagyon kellemes módon fogyasztott el mindent úgy, hogy csak a lepényszerű kenyeret használta segédeszközüül. Sok zöldség kínálta magát vázából, például tárkony. De az

egész ebéd kiváló volt, mint általában a Szovjetunió déli köztársaságaiban, az örményen kívül a grúz, üzbég, kazah konyha is kiváló. Valamelyik kiállítási tárgy, egy nagy és nehéz dög nem érkezett meg időre, helyesebben szólva rettenetesen késett. Üldöztem a szállítmányozóknál, nyugtatgattak, aztán feltették a kezüket. Ellenőriztettem otthon, igazolták, hogy határt lépett. Rohantam Oganeszjanhoz. Perceken belül elindult a kutatás a teljes Csap-Moszkva vonalon és készenlétbe helyeztek egy katonai helikoptert, hogy amint előkerül, azonnal repítsék a VDNH-ra. Az utóbbira nem került sor, mert az egyik moszkvai teherpályaudvaron, félretolva találták meg, onnan síneken is időben be tudták hozni.

A helyi segéderők ötnapos munkahétben dolgoztak. A nyitás előtti hetekben nyilvánvalóvá vált, hogy szombatonként is szükség lenne rájuk. Munkavezetői szinten csak legyintettek: náluk ez annyira szigorú rend, hogy nincs az a túlorapénz, amiért hajlandók lennének szombaton is felvenni az ásót-lapátot. Ekkor láttam Oganeszjant először izzadni. Látszott rajta, hogy nem szívesen lát neki a feladat megoldásának. Sikerült neki, de nem sok örömmel leltük a munkások szombatoként végzett munkájában. Leninnek még sikerültek a kommunista szombatok, 1970-re ez a készség már régen elpárolgott. Óriási volt a különbség az ott dolgozó orosz és magyar munkások készsége és tempója között, a magyarok javára.

Érdekes módon nagyon mély nyomot hagyott a lelkemben az építőgárda sztrájkja. A Nagy Szovjetunióban a szállásfoglalásnak szigorú rendje volt: a Kamara a szállodaelosztó központ vagy akármi útján foglalt szobát mindenkinek. Meg kellett adni első lépésben - ha jól emlékszem - három kategória létszámát: vezetők, közeposztály vagy ilyesmi és melósok. Ezt követően megadták a szállodákat. Vezetők: Rosszija (Rossia), a hatalmas, 4000 ágyas komplexum a Kreml (és KGB) szomszédságában, talán az 1917 óta első modern, nyugatiak (finnek!) által berendezett szálloda; melósok: a VDNH környékén, durván annak létesítése korában a belföldi tömegturizmus kielégítésére épült szállodák, 3-4 szintes lakótömböknek néztek ki. A harmadik kategória helyére most nem is emlékszem, meg nem is lényeges. Második lépésben kellett megadni a neveket... Megérkezik az első másfélszázas melós-csapat, elhelyezik őket. Másnap reggel találkozó munkakezddésre a pavilonban.

Megjelennek az emberek teljes útifelszerelésben, bőrröndöstül, mindenestül. Állok velük szemben, odajön hozzám a vezetőjük (egyike a későbbi Munka Érdemrendeseknek) és súgva mondja, hogy nem akarják felvenni a munkát a szállodák pocsként volta miatt. Ők is a Rossiát követelik (mert a vezetőjük is oda lett beosztva). Szent-séges Atyaúrsten! – gondolom magamban, hol élnek ezek az emberek? Azt hiszik, ebben a szuperszálloda-hiány mizériában bármit is lehet tenni? Hiszen azért a nagyhatalom Kamara intézte, mert az tudott egyáltalán ilyen tömegnek az esemény rendkívüli politikai súlya miatt szállást biztosítani. Mondom a vezetőnek: akármit ígérnék most, nem tudnám megvalósítani, mit lehet kitalálni, hogy megnyugodjanak? Legalább azt, hogy eljársz... meg... talán mondd azt, hogy aki akar, amint visszakapjuk az útleveleket (beszállásoláskor KGB-ellenőrzésre a szállóban fogták akkoriban és még soká), megkapja és mehet haza. – felelte. Erős, nagyon erős zsarolás, ha ezt megteesszük velük, komoly retorziók érhetik őket otthon. – gondolom magamban, de időt kell nyernem. És a hozzájuk intézett rövid „szózatom” alatt is folyamatosan gondolkodva középutas egyveleget adok elő. Először megpróbálom megmagyarázni, hogy miként zajlott ez a szobafoglalás, hogy a kategóriákat és a szállodákat se mi, hanem a (Nagy Munkás-Paraszt Hatalom) szovjet Kamara alkotta, válogatta, hogy én/mi tehetetlenek vagyunk, amit tenni tudok, az annyi, hogy állítsanak össze panaszlistát, lehetőleg szobaszámokkal és a Kamara képviselőjével és az ő vezetőjükkel együtt végigjárunk minden szobát, ha tényleg emberi méltóságon aluli dolgokkal találkozunk, azon segítünk, szobát cseréltetünk. Aki azonban most nem veszi fel a munkát, vagy az eljárás után se kíván maradni, azt hazaengedjük. Vörös lehetett a képem, én szégyelltem magam. Mert a rendszer nem volt szégyenlős. Nyugodt lelkiismerettel alkalmazta a kasztrendszer. Amit ígértem, teljesítettem, voltak tényleg gondok, de az akkori szovjet viszonyokhoz képest kielégítő szálláshelyek voltak. Az nyugtatta meg végleg a csúcsidőben több mint 700 embert, hogy süthettek, főzhetek, amit komolyabb szállodában nem tehettek volna meg.

Sok melóval szép kiállítás született. „Mindössze” 16000 m². És eljött a megnyitó napja. Illetve már előző nap csak néhányan tartózkodhattunk a pavilonban, különleges belépőket kaptunk. A pa-

vilonnak ugyanis minden egérlyukát ellenőrizték, hadseregnyi detektoros emberke járt-kelt, vizsgálódott. Akkor nagyon meglepett, mert nálunk azért ez valamivel egyszerűbben zajlott, azóta megértem. A nyitás koreográfiája körül váratlan zűr támadt. Nem a mi dolgunk volt, a kormány előre küldött egy protokollpasit, akinek ez volt a dolga: megbeszélni a két kormány képviselőinek bevonulásától kezdve a szalagvágáson keresztül a nyitás minden mozzanatát. Nekünk is ott kellett lennünk, mert a pavilon bemutatása a szalagvágás után a mi dolgunk volt. Megérkezik Fock vagy tíz miniszterrel, Koszigin (Kosygin = Kászúgin) kábé ugyanannyival. Kérdi Fock a hozzá legközelebb álló embertől: akkor ki vágja át a szalagot, ki mondja ki, hogy ezennel megnyitom a jubileumi kiállítást, hogyan hangzanak el a himnuszok? Néma csend, aztán valami magogás. Fock majdnem kiabálva: hol van XY elvtárs? 3-4 perc, mire elővakarják. Nem tudja. Fock izzó haraggal, sziszegve: mi a francot csinált egy hétig, ezért küldtük ki?! Valakinek be kellett lépnie és tisztáznia a szovjet protokoll-főnökkel a koreográfiát. Minden más stimmel, de ez a vérfagyasztó felelőtlenség feledhetetlen maradt.

Apró ebédet adott a pavilon éttermében. Két dolog akadt fenn a memória-hálón. A tiszteletünkre adott kormányebédet a kiállítás finanszírozta. Az akkori külker miniszter (Szabó?) a kiállítás igazgatója mellett ült és vette a fáradságot, hogy kérdőre vonja: miként lehetséges, hogy szakállas is tagja a stábnak? (Háromszor teték szóvá kommunistagyanús egyedek, hogy Marx, Engels, Lenin, Castro, Guevara, Ho Shi Min szörzetét én is merészelem viselni. A mostani eset előtt a Technika Külker Vállalat folyosóján botlott belém egy tábornok, és jelentette ki a vadbarom vezérnek, hogy nem teszi be többé ide a lábát, amíg szakállas dolgozik a cégnél; és utána a Kijevi Elektronikai kiállításon az általunk adott vacsoráról távozó egyik ukrán fejcs jelezte meg barátságosan, hogy a szakállamat jobb lenne levágni. Ő legalább egyenest a szemembe mondta, a két magyar a hátam mögött mószerolt. Hm?)

Nagy esemény volt, politikailag is annak tartották, számomra különleges élményt jelentett: meglátogatta a kiállítást a Zagorszki Teológiai Akadémia teljes vezérkara. Az is lehet, hogy a moszkvai pátriárkát is képviselte valaki közülük. Az ősi orosz filmekből, ikonokról kilépett alakok jelentek meg: talár, hosszú szakáll. Nem em-

lékszem, milyen fejfedőt hordtak, de az is igazi pópa-kellék volt. A hosszú és általános érdeklődést keltő sétájukat még hosszabb ebéd követte. Ezen az eseményen tolmácskodnom kellett, nem volt könnyű feladat a pohárköszöntők, istenáldások sorát és az egyházuk, oktatásuk iránti alapos érdeklődéseket átültetni a másik nyelvre. Aranyosak voltak. Ettek-ittak, mint akárki más orosz, mondhatnám úgy is, hogy vedelték a felszolgált finom magyar italokat. Iváshoz lefoglalták a szakállukat. Meghívtak minket viszontlátogatásra Zagorszkba. Azt hittem, kötelességszerűen tették, de a diplomáciai csatornák megerősítették az ügy komolyságát és eleget tettünk a meghívásnak. A pompa, amivel fogadtak bennünket, lenyűgöző volt. Futtában bemutatták a fontosabb létesítményeket, dereng valami a könyvtárukról is. Az ebédnél aztán túltettek rajtunk. Rogyásig rakott, igazi orosz vendégszeretetet tükröző asztal körül foglaltunk helyet. Hamar kiderült, hogy a kiállításon túrtöltötték magukat. Itt, otthon annyi ital csúszott le a főpapok torkán, hogy majdnem lehetetlen volt lépést tartani velük. Nem cikizni akarom őket! Az adott kultúra szokásrendjét követték csupán, végig megmaradtak komoly, méltóságteljes főpapoknak.

Nem kisebb érdeklődést váltottak ki az úrhajósok. Mi, magyarok is tolongtunk körülöttük, a kiállítás látogatói is látni akarták őket és a sajtó is ott volt a nyomukban. Nehéz megfogalmazni, mivel fogták meg az embereket. Egy dolog látni őket szkafanderben a fellövés körüli pillanatokban, sportos öltözékben az úrkabinban, díszegyenruhában az ünneplések során és más volt emberközelben látni őket. Egyenruhában jelentek meg, számtalan kitüntetéssel, magas rangjelzésekkel, de a viselkedésük nélkülözött minden manírt. Nagyon képzett műszaki emberként elsősorban a műszaki termékek érdekelték őket, váratlanul sokat kérdeztek. Irigyletem őket: az én áhított világomban éltek, a legmagasabb szintű technika világában mozogtak és felülről láthatták ezt a golyóbist (a jelzőim ezúttal lenyelem).

A kiállitásnak köszönhettem egy borzasztó nagy szerelmet

Minden lényegtelen emléksorra törpül az igazi, perzselő szerelemhez képest. Aki nem élt át hasonlót, nem értheti meg. Moszkvában, a kiállítás építése alatt történt, hogy átszaladtam a pavilonnal szomszédos étkezdébe valami meleget enni. Két-három kollegával

megyünk fel az étterem teljes hosszában elnyúló lépcsőkön, amikor az előttem haladó hölgycsokorból hátrapillant egy szőke hölgy. Tengerkék szemek, egyetlen villanás. Tudtam, hogy meg fogok ismerkedni vele. Pontosan hogy, már nem emlékszem, de még ott, az étteremben odaléptem hozzá és egyszerűen randit kértem, ami akkor a másnapi azonos helyszínt és időpontot jelentette. Másnap már egyedül várt, hosszasan beszélgettünk, majd talán egy hétfő naponta találkoztunk. Aztán megtörtént a csoda, feljött a szállodai szobámba és együtt töltöttük az estét. Felejthetetlen este volt, minden szempontból az. Angol tanárnő volt, kiderült, hogy férjnél van és egy kisfiú édesanyja. A férj valami olyan szupertitkos katonai területen dolgozott kutatóként, amiről egy szót sem említhetett, a területet se. A szerelem perzselő voltát az igazolja, hogy józan agyvelő ezt emésztethetetlennek tartja: idegen, terrortól nyögő ország, férj, gyerek. Sokáig nem tudtunk azonban elszakadni egymástól, én, mint a kerge marha, csak rá tudtam gondolni, a kiállítás utórendezése ürügyén a vállalat vezérkara vissza is küldött néhány napra (láthatták, hogy így hasznavehetetlen vagyok!). A levelezésünk lázas kapaszkodás volt egymásba. Ő volt az egyik hölgy, aki többezer kilométerről, Moszkvában megérezte, hogy baleset ért a líbiai Tripoliban. Aztán elszakadtunk egymástól, nem tudta ott hagyni a fiát (vagy megfenyegették a férje kutatási területe miatt). Írjam tovább? Nem érdemes. – Dehogynem: ahányszor Moszkvában jártam azóta, mindig igyekeztem legalább ránézni a Rosszija szállóra és kerestem a 205-ös szoba ablakát. Most, hogy híre kelt, le fogják bontani, sajog érte a szívem.

*

Visszatérek a VDNH-ra (A Népgazdaság Eredményeinek Kiállítása), amely a világhírű TV-torony szomszédságában terült el. Számmomra akkor elképesztőek voltak a méretei (azóta láttam a Hannoveri Vásárt), 80 kiállítási csarnok, 200 egyéb épület, 65 km út, belső trolis közlekedés, 40000 fa, sok nagyszerű, még több silány terméket mutattak be. Az ürrepülésnek természetesen külön pavilont szenteltek. A szoros időbeosztás mellett is alaposan megnéztem és ve-

gyes érzelmeim támadtak. Szemkápráztatók természetesen a rakéták, Lajka kis szputnyikja, Gagarin egyszemélyes, valamint a három személyre konstruált űrhajó. Ugyanakkor elképedtem annak láttán, mennyire szűk helyre „gyömöszölték be” Gagarint, illetve a háromszemélyesbe is az űrhajósokat. Egyik-másik berendezés, műszer túlságosan is egyszerűnek, mondhatnám, primitívnek tűnt. Mindent összevetve már akkor is elképedve bámulhatta az ember, mára a csodák csodájává kellett fejlődnie a kiállításnak is, magát az űrhajózást követve.

A TV-torony akkor három éve állt, viszonylag friss csodaként néztünk fel rá. 533 méteres magasságával a legmagasabb ilyen célú épület volt, a különleges eljárással épült vasbeton alsó része pedig, 385 méterével a legmagasabb vasbeton szerkezete a világnak (lehet, hogy túlszárnyalták azóta). A rekordoknál lényegesebb azonban, hogy rendkívül kecses, szépségével is imponáló valami. Lehet szeretni is, nem csak csodálni. A beton építmény tetején 45 perc alatt körbeforgó étteremből lehetett élvezni a kilátást.

Építkezések. Írtam már a város rekonstrukciójáról, most két megjegyzést teszek hozzá. Az egyik, hogy az ötvenes években, egyetemi éveim alatt indult a hatalmas lakótömbök építése, amiket lehet kritizálni, mint „népellenes” valamit (magyar építészek ilyen megfogalmazásig is eljutottak), és a megépült házak, lakások minősége bizony nem európai szintű, de én biztos vagyok benne, hogy a gépipari sorozatgyártás jellegű megoldások nélkül nem lehetett volna pótolni azt a rettenetes lakótérhiányt, megszüntetni azt a faház- és barakkerdőt, amiben a lakosság nagyobb része nyomorgott. A építőipar szemmel láthatóan gyorsan fejlődött, eleinte 3-4 szintes épületek épültek falazással, szinte daruk nélkül, aztán jöttek a panelek és toronydaruk, végül a lakásblokkok. És amit nem értek: Magyarországon télen „ledermed” az építőipar, ott a legkeményebb fagyok kivételével télen is folyt az építkezés. Fagyálló betonról hallott az ember, meg egyéb trükkökről, alig-alig volt megállás. A másik az utak betonozása. Elképesztő szélességű utak épültek és mind aszfalt-burkolattal. Ez tulajdonképpen csak akkor tűnt fel, amikor egy idős orosz nénikét kalauzolgattam Budapesten és – macskakövet látva – felkiáltott: „Jaj, de érdekes, Moszkva is ilyen volt régen.” Talán 65-öt írtak? Borzasztó sok ott is a kátyú, az új utak felülete

se tükörsima, de nem várnak a meleg időre, mint nálunk, sem az új utakkal, sem a javítással. Ha azt tennék, nem sok idejük lenne foglalkozni vele. Gondolom a svédek és kanadaiak is kitalálták azt, amit mi átvenni sem akarunk (gondolom én). Itt most természetesen csak Moszkváról beszélek, amint kitette az ember a lábát a városból, lehetetlen utakra futott rá, autószerhada jellegű út csak nyugatra, Minszk felé vezetett (mert stratégiai fontosságú, mondták), másfelé két sávra szűkültek pár kilométerre a várostól, azok is leírhatatlanul rossz állapotban voltak: hatalmas feltöredezett felületek, járhatatlan és nem jelzett kátyúk, sárfelhordások és egyéb rémségek leselkedtek a halálmegvető utazóra. Aprópó, utak: a város körüli gyűrű és a repülőterekre vezető utak fontosságát is hamar felismerték, a gyűrű valamikor a hetvenes évek eleje körül elkészült, kétszer két sáv (valami nyugati ismertető kétszer négy sávról beszél, lehet, hogy mára odáig is eljutottak) és a sugárutakkal mindenütt kétszintes kereszteződést építettek ki. Modern városfejlesztési elveket alkalmaztak, vitatni nem lehet. Orosz ismerőseim azaz magyarázták az országos úthálózat primitíven alacsony szintjét, hogy az ottani távolságok és éghajlati viszonyok között, figyelemmel a rendelkezésre álló források szűkös voltára is ésszerűbb a légi- és vasúti közlekedést fejleszteni, az előbbinél csak reptereket kell építeni és megteremteni a repülőgépek tömeggyártását, az utóbbinál a fejlesztést követő karbantartás egyszerűbb. Biztos volt igazság az érvelésben, ha felült az ember egy belföldi járatra, olyan volt, mint itthon egy falusi busz: kézitáskás, batyus utasok képviselték a többséget.

Különleges élményt jelentett számomra, hogy kétszer is jártam a Novogyevicsij Monasztырj nevű kolostorban, amely egyben az orosz pravoszláv egyház valamilyen központja, teológiai intézmény, kiadó, nyomda. Jóval a diákéveim után történt, utazóként jártam épp Moszkvában, még az Átkos időkben. Nem a látványosság miatt mentem oda, bár természetesen a nyilvános látnivalókat is megnéztem, hanem mert hírül vettem: kiadták az orosz (pravoszláv) Bibliát. Akkorra már izgatta az agyamat a vallásfilozófia (soha nem jutottam a felszín megismerésén túl), illetve a vallások közötti eltérések, magyarul az összehasonlító vallásfilozófiai elemzések, belelapoztam az angol-arab Koránomba is. Kutattam, hogy a

papok, egyházak hatalom-tébolyán kívül mi uszíthat egymásnak egyébként békés népeket, hogy évekig-évtizedekig tartó vallásháborúkat vívjanak? Ezért zarándokoltam el a kolostorba az évtizedek után megjelenő első orosz Bibliáért. Érdeklődtem, mondták, hogy igen, de nem terjesztik, csak hívők vásárolhatják meg, menjek XY-hoz (ha agyonütnek, se jut eszembe a rangja, nem utolsó volt a sorban), ő „utalja ki” a Bibliát. A jellegzetes pópa-szakállt viselő, tekintélyt és észt sugárzó középkorú vagy inkább fiatalabb ember kikérdezett, ki vagyok, mi vagyok, miért kell nekem a Biblia, majd udvariasan megkért, hogy lektoráljam a magyar Miatyánkot. Elég jó gépelt szöveget tett elém, a hiányos pontuáción kívül alig találtam benne hibát. A válaszaimmel és a lektorálással is meg lehetett elégedve, aláírt egy „kiutalást”, kemény 20 rubelért (8-10 szépirodalmi mű ára volt) kaptam egy gyönyörű bibliofil példányt! Valaki (tudom ki) kölcsönkérte és „elfelejtette” visszaadni. Két-három év múlva megismételtem a szemtelen műveletet, azt a példányt is el tulajdonították. Istenem, nagy érték lehetett! Másként is megfogalmazható: aki tolvaj, annak a Biblia se szent! Amiben egyébként nem találtam meg a vörös posztót.

Az ottani látnivalók közül kiemelkedik a Novogyevicsje Kladbiscse, az időszakonként, alapvetően a politikai viharoktól függően nemzeti panteon szerepet betöltő temető. Órákig lehet benne bandukolni, mert szinte minden lépésnél az orosz kultúra (színházi, zenei, képzőművészeti) és politika jelentős alakjának sírjával találkozunk a látogató. És ami hihetetlenül fog megint hangozni, a nép körében legkedveltebbek sírján mindig friss vágott virág jelzi a hódolatot. Megjegyzem, az orosz lélek egyik sajátossága a mély szentimentalizmus (a magyarkodók körében csak brutálisnak ismert orosz lélekről van szó), a város centrumában található Puskin szobor talapzatán is mindig ott a virág és az élő idoloikat, mint a Nagy Színház balett táncosait – annak ellenére, hogy tilos virágot bevinni – minden előadás végén virágosó köszönti.

Rákként haladok ezzel a várossal, egyetlen szót se szóltam a történelmi-építészeti emlékekről, a fontosabb (és megmaradt) templomokról, színházakról, kiállítási termekről, múzeumokról, egyetemokről, a zenei élet fellegvárairól! És a parkok, és az egészségügy? Az áruházak? Lássuk tömören!

Ha Moszkva, akkor a Kreml, mondhatja nyugodtan az ember. A Kremlben és környékén található az építészeti emlékek legfontosabb csokra. Nem is kísérem meg a részletes ismertetést, bármelyik úti-könyv jobb, mint amit én mondhatok róla. Inkább maradjunk annál, mit sikerült nekem megtekintennem és mi ugrik elő az emlékezetemből. A Kreml vár vagy erődítmény, mint a mi budai Várunk, teljes terjedelmében épen megmaradtak a vörös falak, bástyák, amelyek részben kapubejáratok is. Az egyik ilyen bástya, a Borovickij-torony kapuján kezdődött az én időmben a látogatás és alig 100 méterre balkézről ott is van az Oruzsejnaja Palata, a világ egyik leghíresebb fegyver- és (inkább) kincstára. Több termen keresztül a cárok kincsei, ezüst- és aranytálak, étkészletek, kelyhek, koronák, csak a legnagyobb uralkodóházaknál látható trónszékek, másutt órák, porcelánedények, tovább haladva ikonok, végül pazar lószerszámok, hintók. És természetesen, hiszen fegyvertár: a legkülönbözőbb típusú és díszítésű fegyverek. Ritkaságszámba menő gyűjtemény! Nehéz volt bejutni a Kreml többi épületébe, emlékeim szerint a templomokba egyáltalán nem, pedig furcsán szép csoportot alkotnak a Kreml közepén: az Uszpenszkij-, a Blagoveszenszkij-székesegyház és Rizpolozsenyija templom, filmekről láhattam csupán a belső pompát, ragyogást és gazdagságot. Mint a moszkvai magyar diákok szervezetének második embere bejutottam a Nagy Kreml Palotába valamilyen rendezvényre, és megbámulhattam néhány csodálatos részletét. Emlékszem a felvezető lépcsősor pompájára és a rajta lépegetőt törpévé zsugorító méretére, valamint a György-teremre. Az Átkos korszakban is és ma is ebben a teremben rendezik a nagyobb fogadásokat, ünnepi esteket: nem csoda, valószínűleg elbűvölik az embert a csupa arany díszítés, a márvány padló, falrészletek, a sok tükör és a redőkben leomló függönyök, a süpedő, varázslatos szőnyegek. Aki egyszer megfordul erre, megérzi, milyen fontos kelléke ez az abszolút hatalom szédítő erejének. Nagyon gyengén rajzolódik ki a negyedik templom, az Arhangelszki-székesegyház és a nagy harangtorony képe. Lelki szememmel látom viszont a két világcsúcsnak tartott és nagy büszkeséggel kiállított bronz-csodát: a Cár-ágyút és a Cár-harangot. Az előbbit nem tudták soha használni, mert gyakorlatilag mozgathatatlanak bizonyult és a hozzávaló ágyugolyókat se lőt-

te messzire. A Cár-harang pedig, amelyik a világ legnagyobbja (200 tonnát nyom), még az öntögödörben feküdt, amikor hatalmas tűzvész áldozata lett. Felforrósodott és valahogy túlságosan hirtelen hűlt/hűtötték le, egy 11 tonnás darabja letört. Így állították ki. Akár az orosz-szovjet túl nagyra törekvés szimbólumai is lehetnek. Én nagyon eldugnám a helyükben mindkettőt. A Kreml modern nevezetessége a Kongresszusi Palota, amit utazóként néztem meg, kifejezetten ennek a szerintem nem oda való épületnek a kedvéért látogattam meg a Kremlt. Fantasztikus épület, óriásiak a méretei és akkor korszerűek voltak a berendezései is. A színpadon minden eltörpül, a felső régiókból nem sokat látni, de foci pályára méretű büféjében egy hadsereget el tudnak látni (és ott mindig finomságokkal). Kívülről talán nem annyira iasztzó, mint gondolná az ember, mégis, a hangverseny után is, amire jegyet szerezve néztem meg a Palotát, megerősödött a véleményem: kár érte ott és kár a Kremlért miatta. A Kremlből a Szpasszkij-torony kapuján keresztül engedték távoznia a turistákat. Ennek a toronynak az órája adja azt a kellemes hangjátékokat, amit ünnepélyes alkalmakkor közvetíteni is szoktak. Az ember a Vörös térre jut, és ez a név rémületet kelt a világ jámbor halandóiban, mert a vörös terror jut az eszébe mindenkinek. Márpedig ez a tér sem, de a neve sem a kommunizmus szülötte. Három évszázada született és a Szép tér nevet kapta, a krasznaja ugyanis vöröset is és szépet is jelent. Ma is sűrűn mondják a szép lányokra a kraszívaja helyett, hogy krasznaja gyévuska! Na tessék: a Vörös teret a külvilág vörösítette el, helyesebb lenne ma is Szép térnek hívni. Ezt a szépséget eléggé reménytelen nyáron, nappal keresni. Olyan, mint Indiában a Tadzs Mahal, amit holdvilágos éjszaka kell megnézni, akkor egyszerűen fenséges. A Vörös (vagy Szép) teret télen, esti fényben és akkor kell megnézni, mondjuk a Rosszija szálló térre néző ablakából, amikor nem sűrűn, de hull a hó. Akkor pazar látványosság a Szpasszkij-toronnyal és annak órájával, a Kreml Palota tetőzetének tornyos részén lengő óriási, de finom anyagból készült és így a legkisebb szellőre is rezzenő vörös lobogó (ma kevésbé lehet mutatós az orosz zászló), a Mauzóleum és a Vaszilij Blazsennüj, na meg a hatalmas hófehér tér. Festő ecsetjére való! A Vaszilij Blazsennüj székesegyház egyébként Moszkva szimbóluma

is lehetne, szerintem nem szép, de annyira különleges, hogy az már elképesztő és helyettesíti a szépség varázsát. Nincs benne semmiféle szimmetria, több igen kis templom együttese, amelyek nagyon eltérő magasságúak, hagymakupolái, köztük több „csavart” rendkívül színesek, az egész templom mesevilágban is előkelő helyet foglalhatna el. Regélik róla, hogy az alkotók szemét a cár kiszúratta, hogy soha többé ne tudjanak ilyen csodás alkotást létrehozni. Lehet, Tarkovszkij a számomra legnagyobb filmben, a Rubljovban ezt a regét használta fel a templomepizódban. Előtte kellemes szoborcsoporthoz áll, Minyin és Pozsarszkij szobra, pár lépésre a veszthely, ahol állítólag nem végeztek ki senkit (csak rendeletek és ítéletek kihirdetésére szolgált), a közelében azonban sokakat. A térnek a Kremllel szemközti oldalát az Átkos idők magyar utazóinak egyik zarándokhelye, a cári időkben épült, de állami áruházként (GUM = Goszudarsztvennij Univerzalnij Magazin) csak a második világháború után funkcionál. Ízléstelen ruhaneműtől kezdve, teljesen használhatatlan cipőkön keresztül vad illatokat árasztó kozmetikumokig, kiváló kéziszerszámoktól olcsó TV-kig, jó fényképezőgépektől nem szép, de kiváló órákig, ékszerektől keleti szőnyegekig volt ott minden. Mindig tömegesen kellett keresztülverekednie magát az embernek, mert oda nem határozott céllal jártak az elviselhetetlen áruhiányhoz szokott emberek, hanem elkölteni valami hasznosra a pénzüket. Ha sor állt valahol, beálltak és aztán kérdezték meg, mit lehet kapni. És ez nem tréfa! A magyarok meg seftelési akciójuk konvertálási szakaszát abszolválni jártak oda: hoztak magukkal jól eladható árukat, farmert, esőköpenyt, mit tudom én, a rubelért pedig vettek olcsó, otthon kurrens cikkeket, TV-t, órát, aranyat, fényképezőgépet. A nagy és átkos szocializmusban is zajlott a „tisza, becsületes” üzleti élet. Az áruházakról később még írok pár sort.

A Vörös tér nem hagyható el anélkül, hogy ne szóljon az ember a Mauzóleumról. Nem tudom, az egyiptomi fáraók óta emeltek-e jelentősebb síremléket uralkodóknak, mint amilyen a vörös téri Lenin-Sztálin Mauzóleum? Első moszkvai évem végére már Sztálint is mumifikálták és Lenin mellett helyezték el, innen a kettős név. Világhírre tettek szert a mumifikálást (és karbantartást) végző tudósok, orvosok, mert Lenint évtizedeken keresztül kiváló állapot-

ban őrizték meg. Amikor – hosszú sorban állás után (nem tudtam, hogy a külföldieket előre engedik) – megtekinthettem a két vezért, meglepően „eredeti” arcokat láttam. Az arcuk, különösen Leniné, viasszerűen sárgásnak tűnt és feltűnő volt az 1-2 mm-es borosta, egyébként az se lett volna csoda, ha felkelnek és új életre kelnek. Sztálint aztán a Kreml falába temették, de Lenin talán ma is megtekinthető. És ez a hatalom-tisztelet megengedhetetlen, fel kellene számolni. Úgy tudom, ma is hosszú sorok kígyóznak bebocsáttatásra várva. Miben hisznek? Egy merénylet-kísérletről hallottam, egy észt robbantotta fel magát, valami hiba folytán az épület előtt, a sorban. A Mauzóleum két oldalán a Kreml falába temetik a jelentősnek tartott személyek hamvait, elsősorban a politikusokét, de úrhajósokat is megtisztelték ezzel az előkelő hellyel.

A Mauzóleum előtt tartották évente kétszer, november 7-én és május 1-jén az ünnepi felvonulásokat, díszszemléket. A II. világháború végén itt tartották a győzelmi díszszemlé is, a szovjet vezetők lábai elé hajítva a zsákmányolt lobogókat. Másik sokat emlegetett díszszemle az, amelyet akkor tartottak meg, amikor a német csapatok már Moszkva előtt álltak. Elvileg a november 7-i mindig katonai szemle volt, a május 1-jei pedig tömegfelvonulás, de nagy különbséget nem láttam a kettő között. Egy biztos: olyan óriási katonai erőt és magas szintű technikát mutattak be minden alkalommal, hogy a katonai attaséknak volt min filozofálgatniuk. A szovjet hadiipar az ötvenes-hatvanas években minden bizonnyal tudta nagyjából mindazt, amit akkor a Nyugat tudott.

A Vörös tér további nevezetessége a Mauzóleum díszőrsége. Nem nagyon díszes egyenruhában, de centiméterekre kidolgozott pontossággal és másodpercre időzítve, puskájukat az agy talpánál fogva rezzenéstelenül függőlegesen tartva díszlépésben masíroztak az őrsváltáskor. Amikor a váltásra érkezők a Mauzóleum felé fordultak, akkor ütötte el a Szpasszkij órája az órát. Nagyon látogatott attrakció (volt?). És a legnagyobb hidegben is állt az őrség, csak a váltást sűrítették. Nem lehetett volna túlélni néhány percnél többet -40 fokban. Közvetlenül a Vörös tér mellett építették fel a város első, nyugati igényeket is kielégítő, rendkívül nagy (4000 szoba?) és csupa üveg szállodáját, a Rosszija-t. Mivel nem „lép ki” közvetlenül a térre, nem zavarja annak összhangját. Többször laktam ott, utazóként, kelle-

mes emlékek fűződnek hozzá, bár a szovjet baromságok nagyon tudták zavarni az embert: szigorú ellenőrzés belépéskor, állandó felügyeletet adó nénikék (gyezsúrnya) a folyosók végén, liftek mellett, várakozás az éttermeknél, büféknél... A szobák viszont kellemes méretűek, a bútorzat finn, minden szobában TV, hűtőgép. Tiszta fürdőszobák.

Moszkva talán nem nevezhető a múzeumok városának. Most, hogy rá gondolok, nem is jut más az eszembe, mint a Puskin-múzeum, a Tretyakov-képtár, a Borodino-körkép és az azóta minden bizonnyal felszámolódott „Sztálin ajándékai” múzeum. A Puskin – nevével ellentétben – nem Puskinról szól, hanem szépművészeti múzeum, szép választékkal, az impresszionisták gyűjteménye például kiváló. A Tretyakov-képtár viszont az orosz-szovjet képzőművészet tára, sok szocialista szeméttel, mégis érdemes megnézni, mert egyrészt a korai- és XIX. századi orosz festészet remekeinek óriási gyűjteménye, másrészt kellemes meglepetést okozhat szakértőnek is a '19-es forradalmat követő évek lázas útkeresését tükröző modernnek nagyon figyelemreméltó felvonulása. A Borogyino-körkép legjobban a Feszty-körképhez hasonlítható. Lehet, hogy a minden területen hatalmas méretek miatt emlékszem most úgy rá, mint jóval nagyobbra, de hát a zsáner azonos, a sokat vitatott borogyinói ütközetet ábrázolja, ha nem tévedek, nem is nagyon ferdítve az orosz diadal felé. Gigászok vad, véres, embertelen csatáját láttatja. Ezt a hármat minden turistának meg kell néznie. A Sztálinnak, születésnapjai alkalmával küldött ajándékok múzeuma fantasztikus valami volt. Fantasztikus az ajándékok értéke, szépsége, sokszor kincs-jellege miatt, fantasztikus, mert betekintést enged abba a felfoghatatlan örületbe, amit egy önmagát világcsászárrá emelő hobbant diktátor seggnyaló serege, belföldiek, külföldiek egyaránt képes megtenni a kegy vagy csak rokonszenv biztosítása érdekében. Tíz-tizenkét nagy terem zsúfolásig tele gyönyörűséges mesterművekkel. Egyetlen emelek ki, Mao Ce-tung ajándékát, a híres kínai csodát, kilenc gömb egymásban, pazar díszítőelemekkel, ami egy család több generációjának munkája. Fenn kellett volna tartani ezt a múzeumot, sőt végig kellene hordozni a világon: „lássátok feleim, mik vogymuk”!

Moszkva a világ egyik zenei központja volt és maradt is. A Nagy Színház közismerten sokat adott a világnak. A zenekara mellett világhírűek az énekesei, elsősorban talán a férfiak. Mindkét szélsőség, a basszisták (a szláv basszisták egyik főcsoportját alkotják, a másik csoport a bolgárok) és a tenorok (orosz tenor!-nak hívják a különlegesen magas hangúakat) is kitűnőek voltak, sok nagy nevet adtak a világnak. Az orosz közönség, és elsősorban a nők azonban a balett bűvöletében éltek. Valószínűleg joggal: az orosz balett elismerten nagyhatalomnak számított és bár a Leningrádiak esküdtek rá, hogy a leningrádi balett nemesebb iskola, a Nagy Színház előadásait tomboló siker kísérte otthon is és - amint kiengedték őket - Nyugaton is. Ők adták a legtöbb világklasszis táncost is. A vezető táncos mellett az egész együttes remek produkciókat nyújtott, a Hattyúk Tava pas de quatre-ját példátlan precizitással adták elő, amikor volt szerencsém élvezni ezt a balettet. Azóta se láttam hasonlót. Ha Moszkván kívüli balettot sikerül megtekintenem, elsősorban a férfi szólisták törpülnek el a moszkvaiak (oroszok, grúzok) mögött, akiknek tőrölő ugrásai utánózhatatlanok. (Nagyon nem idevaló hasonlat, de eszembe jutott: mióta a Lábodi Állami Gazdaság Igazgatójának halászléjéből ettem, nincs jó halászlé a világon.) Aki nem járt a Nagy Színházban, annak leírom, hogy a közönségét látva, hallva, ahogy ujjong, tombol egy-egy jó előadás után (és amikor nem jó ennek a színháznak az előadása?), az ember el nem hiszi, hogy a hideg észak népét látja.

Életem első komolyzenei hangversenyét a moszkvai Konzervatóriumban hallottam. Visszagondolva: milyen szomorú is, hogy egyetemista koromig senki nem juttatta vagy juttathatta eszembe, hogy menjek el egy hangversenyre. Az élmény frenetikus volt: rendkívül jó zenekart hallottam, kiváló akusztikájú teremben, nagyon kulturált hallgatóság körében. Akkor éreztem először, hogy a hátam elkezd bizseregni a jó zene hatására és ez azóta is jelzi nekem a csúcst, a rendkívüli zenét, az utánózhatatlan zenei teljesítményt. Utazóként is az első dologom szokott lenni a szálloda-hallban, ahol mindig lehetett jegyet kapni, külföldieknek rezervált jegyet, vettem és mentem a Konzervatóriumba, esetleg a Csajkovszkij-terembe, amelyik ugyan elsősorban a könnyebb zene, meg népi tánc fellegvára volt, de komolyzenei hangversenyeket is tar-

tottak benne. Nyilvánvaló, hogy ilyen komoly zenei központ akkor születhet, ha a zeneoktatás magas szintet képvisel. Nem ismerem a rendszer elemeit, csak azt tudom, hogy a Konzervatóriumon kívül számtalan zenei intézmény működött csak Moszkvában és hogy a (10-osztályos) iskolák között zeneiek is léteztek.

Valahol már írtam, hogy az operett viszont élvezhetetlenül alacsony szintet képviselt. Lenézték a műfajt, nem volt kitekintésük a világra, hiányzott belőlük a könnyedség? Valószínűleg mindez igaz. Egyszer mentem el az Operett Színházba amikor nem a magyarok vendég szerepeltek, soha többé nem lehetett rávenni, hogy orosz operett-előadásra betegyem a lábam. A drámai színházat nem tudom igazán értékelni, két évig nem lett volna értelme színi-előadásra járni a nyelvi nehézségek miatt, de akkor se volt egyszerű Gogol-t vagy Dosztojevszkij-t követni, amikor már az orosz diákok kapkodtak a jegyzeteim után. Amikor aztán a Taganka Színháznak híre ment, már utazóként megnéztem egyik előadásukat és lenyűgözött annak modernsége, vadsága. Ljubimov tényleg óriás-ként magasodott a többiek, a klasszikus iskolák fölé.

Csak futólag említek meg néhány műfajt. A Bábszínház különleges élményt jelenthet minden utazónak. Többnyire óriás bábukkal játsszák (vagy legalábbis játszották) a felnőtteknek szóló „meséket”, nagyon óvatos kritikai fórum lehetett. Rendkívül magas szinten művelték az oroszok, de a Szovjetunió többi népe is a népi táncot, elbűvölő és szemkápráztató előadások nézője lehettem. Különösen érdekesek és bravúrosak voltak a déli és keleti népek táncai, táncosai. Önálló színházuk volt a cigányoknak, és nagy népszerűségnek örvendtek a cigány dalok. Humor kevés tört fel és az előadók ritkán tündököltek. A Magyarországon is népszerű Rajkin kivételes jelenségnek tudható be. A könnyű műfajok alig léteztek, a szörnyű „esztráda” uralta a porondokat, gyenge műdalok még gyengébb előadásban. Óriási üstökösök tudták csak átszakítani ezt a sötétséget, mint az alkoholista, nőtipró Vüszockij (Marina Vlady férje pár évig), aki saját gitárkísérettel előadott vad, rekedt dalaiban vadul ostromozta a szovjet ostobaság sötétségét. Tomboló siker kísérte minden fellépését, minden lemezét.

Talán meglepő lesz, hogy kiemelem a szovjet cirkuszművészetet. Világhírnevüket bravúros művészeiken, rendkívüli bátorsá-

gukon kívül zseniális állatszeldítőiknek és bohócaiknak köszönhetik, akik közül – és talán az egész világ bohócai közül is – kiemelkedett Popov, akit egyszer élőben is, többször TV-ben láttam és teljesen elbűvölt. Mindent tudott, amit a cirkusz művészei tudtak, minden szám után megjelent és megcsinálta – persze alacsonyabb szinten – amit előtte előadtak, de csetlett-botlott, esernyővel kapaszkodott meg kötélháncból leesőben és hasonlók. Nem használt krumpriorrt, kacsacipőt, csak tudott, tudott és tudott. Óriási cirkusz épült számukra valamikor a hatvanas években. Tessék ellátogatni hozzájuk, ma se lehetnek sokkal rosszabbak.

Mivel a város egyik nevezetessége a Lomonoszov Egyetem, pár szót megérdemelnek az oktatási intézmények (egyetemek, iskolákkal nem igen volt alkalmam ismerkedni). A Lomonoszov a cirkalmas és pazarló szovjet építészet egyik példaértékű épülete, illetve épület-együttese. Magasbatörő központi „torony” és több kisebb uralja, nekem nem tetszett. Ha pedig belép az ember az épületbe, azonnal konstatálja, hogy hatalmas térségeket alakítottak ki, amelyeknek az égvilágon semmi funkcionális szerepük sincs, illetve ami van, azt tizedakkora kubatúrában meg lehetett volna alkotni. Jártam az egyik diákszálló-szárnyban és elöntött az irigység: teljesen nyugati szintű lakosztályba léptem, előszoba, konyha étkezővel és kétoldalt egy-egy kétágyas szoba, mindez kellemes (talán ez is finn) bútorzattal. Mindent egybevetve a tudomány, oktatás óriási birodalma, a felesleges megoldásokkal együtt a világ egyik legnagyobb oktatási intézménye. Azok az egyetemek, amelyekben a Lomonoszovon kívül jártam, kevésbé látványosak. A MAI (Moszkvai Repülőmérnöki Egyetem) kollégiumában laktam két évig elfogadható körülmények között és rálátásom volt magára az egyetemre is. Kisváros méretei voltak, két főútvonal határolta a város felől, a Volokalamszkoje sossze és a Leningrádszkoje sossze (Volokalamszki és Leningrádi sugárút) és többszáz méterre húzódott az épületek sora a másik két irányba. A hallgatói létszám meghaladta a 10000 diákot, saját szélcsatornával rendelkezett, a kutatólaboratóriumok sora segítette a kutatást, oktatást. A kisebb repülőmérnöki főiskola, a Moszkvai Repülő-technológiai Intézet, ahová én jártam, a Petrovkán várta akkor már talán 20 éve is, hogy a bozogyinói ütközet emlékére anno emelt és a szovjet barbarizmus ál-

tal lerombolt templom helyén felépítsék, de a háború, majd egyebek miatt maradt egy kisebb épületcsoportban. Ott is 3000 főt okítottak zseniális oktatók, köztük egészen nagy nevek. Két további egyetem ugrik be, az egyik a ballisztikai tudományok fellelővára, a Bauman Egyetem, amelyben rakéta-mérnököket képeztek, Szovjetunió-szerre olyan híre volt, hogy szinte csak suttogva emlegették. Ott is tízezres nagyságrendre tehető gárda tanult. A másik az „Élelmiszeripari Egyetem”, amelyik kiváló példája annak, hogy milyen hihetetlen mértékben specializálták az oktatást. Ott joggal, mert a birodalom felszívóképessége nem ismert korlátokat. A négy év alatt például kenyérgyár kenyérgyár után épült Moszkvában, a tömeggyártás legmodernebb nyugati és hazai módszereinek alkalmazásával a kenyér- és pékáru ellátást radikálisan megreformálták, de ugyanilyen tempóban alakították át a tejpart is (csak példák és túlzás nélkül írom, amit írok). Tudom, ellentmondás van a reformok és a szegénység között, de ez tudományos elemzést igényelne, amire most nem vállalkozom.

Csak mert a MAI-val szemközt, számozott intézetként működött a MIG harci gépek tervező-intézete, illetve mondhatnám úgy is, hogy kutató-tervező bázisa, említem meg, hogy természetesen Moszkva volt a Szovjetunió legnagyobb kutató-tervező központja. Megszámlálhatatlan intézmény létezett, névvel ellátottak és névtelenek (számozottak, a hadiipar bázisai). Az intézet, amit a politikus Mikojan testvére vezetett, kívülről ránézve legalább akkora területet foglalt el, mint a MAI, és a suttogó hírek szerint 30-40000 embert foglalkoztatott.

Végül megjegyzem, hogy Moszkvát rendkívül szürkítette, nehezen elviselhetővé tette a hatalom. Hruscsov hatalomra lépésekor reménykedett mindenki, hogy demokratikusabb rend következik, onnan lehetett tudni, hogy ő is reménytelen, hogy megjelentek a teljes tűzfalakat elfoglaló Hruscsov festmények és a sztálini jelzők: nagy és bölcs és Atyánk... Nyomasztóak voltak az üres vagy csak konzervekkel teli boltok, az, hogy a mozikban szinte kizárólag dicshimnuszokat játszó filmeket játszottak, az, hogy a szegénység a lakosság nagyobb részét elviselhetetlen körülmények közé taszította, társbérletek, rossz bútorzat. Lassan ismerkedtem meg a kiváltások rendszerével, hallottam a süskák (vezetők) részére fenntar-

tott és mindennel ellátott üzletekről, láttam a kiváltságosak pénztárait mozikban, színházakban, pályaudvarokon, reptereken, aztán rendőrök kergettek el egy magas fal melletti autópályát másik oldalán húzódó erdő széléről, tudtam, dácsa mellé telepedtem le. Nem folytatom, leírhatatlan, ahogy szocialista szólam-dömping közepette a diktatúra krémje leigázta a tömegeket és mindent, ami méz, magának tartott fel. El kellett buknia, még akkor is, ha ez az elnyomott nép a II. világháború alatt rettenetes dolgokat átélve is bizonyította, hogy a hazaszeretet jóval magasabb rendű érzés, mint a diktatúra iránt érzett ellenszenv.

Moszkvánál említtem meg **Zagorszk**-ot is, az élet egyik „kötelezőjét”. Aki eljut Moszkvába, szereti a zenét és nem látogat el Zagorszkba (mostanában inkább Szergijev Poszad-ként emlegetik), az hibát vét. Az épületek is érdekesek, koruknál és orosz stílusuknál fogva, az ikonművészet legnagyobb alkotásaiból is látható néhány, a múzeum is jó. A kolostorba, a teológiai oktató központba nem lehet bejutni, de kárpótolja a látogatót, ha hallgathatja egy-két órát az egyszerű hívők énekét. Pompás, feledhetetlen élmény, óriási ősi művészi erő, amit a hívők, főként asszonyok előadnak. Szébb, jobb ortodox szláv miseének-előadást sem azelőtt, sem azóta nem hallottam. Két templomban is énekeltek, szaladgáltam a kettő között. Aki teheti, zárandokoljon el Zagorszba!

És *fekete humorral*, egy megtörtént esettel zárom Moszkváról szóló soraimat (nevet is adhatunk a történetnek: *Csernobúgyet v. helyesen Chernobudet, de így nem sült el azonnal*):

Nem sűrűn érzi magát halálveszélyben az ember profi sofőr mellett, akkor viszont kapkodtam a fejem.

Megyek taxival a seremetyevói reptérre, beszédes pilótával hozott össze a sors. Kérdezi ki vagyok, mi vagyok, mit csinálok errefelé, ahol atomerőművek csak úgy eldurranak?

- Van-e maguknál is atomerőmű?

- Persze, van.

- És mi a neve?

- (magyartól tanultam, mondom): Csernobúgyet.

A taxis életében nem röhögött olyan jól, mint ezen a zseniális aforizmán (ha annak nevezhető). Aki nem tud már (vagy akár még) oroszul: a Cserno fekete, a byl (bűl) volt, a búgyet lesz. A kocsi a szé-

les sugárút egyik szélétől a másikig ugrabugrált, a sofőr feje hol a kormánynak ütdött, hol az ülésbe verte. Újjászülettem, hogy nem végződött balesettel.

Ez a röpirat egyben tisztelgés a pihent magyar agyvelő előtt, amelyik idegen nyelven ilyen remekművet alkotott. Cserno-humor a javából!

LENINGRÁD

Leningrádban, a *hős városban* kétszer jártam.

Egyszer télen, két olyan ember kíséretében, akik a város német ostromáról rettenetes emlékeket tudtak mesélni. Az ő visszaemlékezésük alapján a hős város elnevezés kevés is, sok is. Kevés, mert nem egyszerűen hősiesség volt, amit Leningrád védői és egyszerű, nyomorult lakosai véghezvittek, hanem a világtörténelem egyik legkegyetlenebb vár- vagy városostromának szenvedő alanyai, résztvevői, hősök hősei. Másrészt sok, mert eltakarja azt a tömegszerencsétlenséget, iszonyatot, amit milliók éltek át, amibe százazrek pusztultak bele, és a megmaradtakban örök, kitörölhetetlen nyomot hagyott. Ha így nézünk vissza a történtekre, a *szerencsétlen város* név is megilletné. Annál is inkább, mivel a történeszek, stratégák többsége szerint a város védelme katonai szempontból értelmetlen volt, azt elsősorban politikai presztízis, propaganda szempontok indokolták, ugyanúgy, mint Sztálingrád védelmét. A kommunizmus két nagy nevét védte a két város, nem az országot. Az egyik kísérőm az első feleségem volt, aki az egyik volt cári nyaraló-városban, akkor Puskinban született Leningrád mellett, akinek az édesapja – mint tudományos kutató – felmentést kaphatott volna, de önkéntesként vonult be, és szemtanúk szerint egy német tank taposta agyon, őt a szintén kutató édesanyjával és nagymamájával együtt az ostromgyűrű bezárta előtt evakuálták, tehát a közé a szerencsés kétmillióra tett közé tartozott, akik csak a szelét érezték a szörnyűségeknek. A másik csupán ismerős fiatalemberként kísért, ő a szüleivel együtt a városban rekedt és átélte az ostrom minden borzalmát. Az elsők között mentették őket, mint tudó-

sokat (és azok gyermekeit), amikor a Ladoga-tó jegén megindult az „élet útja”, 12 buszt indítottak útnak, tízet a tóba bombáztak a németek, a megmaradt másik buszban a sofőrön kívül mindenki megfagyott, mire révbe értek. Ők túléltek az utat.

Nem tisztem az ostrom szörnyűségeit ecsetelni, az Irodalomban az angolul tudók minden lényeges adattal megismerkedhetnek. Csupán pár mondatot írok le itt, emlékezetből, remélem, nem tévedek durván. Talán segíthetek képet alkotni az átélhetetlen, embertelen eseményekről. Az ostrom két és fél évig, 900 napig tartott, a bent rekedtek, akik másfél-kétmillióan lehettek, rövidesen áram- és vízellátás nélkül maradtak. Az orosz telek egyik legkegyetlenebbje tört rájuk 1941-42-ben, csak '42 januárjában és februárjában 200000 ember pusztult el, halt éhen, vagy fagyott meg. Élelem híján az emberek emészthetetlen dolgokkal próbáltak életben maradni: ruházatuk és bútorok bőrreszeit főzték meg, majd faanyagát is. Egy angol (vagy amerikai) szerzőpáros könyve szerint előfordult a kanibalizmus is, a kínokba beleőrült, kiütődött emberek halottaikat fogyasztották. Hivatalosan 700000 körülire teszik az ostrom alatt elpusztultak számát, vannak nem hivatalos találgatások, amelyek szerint ez a szám millió felett kell legyen. A fiatalember szerint kb. 400000 ember maradt életben, azok között is tovább aratott a halál, mert még a kórházakban folyó óvatos feltáplálásba is belepusztultak a nagyon legyengültek. Miként lehetséges, meg nem mondom, de a városban lévő hadiüzemek végig termeltek! És mindközben a németek folyamatosan lőtték és bombázták a várost. Életem egyik megrázó élménye a Piskariovskoje kladbiscse emlékműve, ahol mintegy félmillió halott, közte 420000 polgári áldozat van eltemetve (186 tömegsír együttese). Ha jól emlékszem, végelethatalatlannak tűnő márványfalon olvasható valamennyiük neve. Ránéztem az Interneten: rosszul emlékszem, létezik ugyan márványfal nevekkal, de a tömegsírok éves bontásban sorakoznak, valószínű sok a névtelen halott.

Amikor örültjeink arról beszélnek, hogy dicső országunk, bölcs ellentengernagyunk vezetése mellett „szent háborút” folytatott a bolsevizmus szörnye ellen, nem tudják, vagy nem akarják tudni, miről beszélnek.

Erről nem tudtam nem írni. Ha Leningrádra gondolok, a város szépségei mellett többnyire beugrik, még nekem is beugrik valami ezekből a szörnyűségekből.

A második látogatásomra a több helyen említett „bevásárló delegáció” körútja egyik állomásaként került sor. Ez nyárra esett, és pedig a „fehér éjszakák”, majdnem pontosan a leghosszabb nappalok időszakára. Csodálatos élmény volt késő éjjelig a nyüzsgő életet élő város utcáin sétálni, majd éjjel egykor a szálló éttermének ablakánál olvasni.

A városra emlékezve nehezen tudnám szétválasztani, mit mikor láttam, kivéve természetesen az időpontokkal összefüggő képeket, például a most említett „fehér éjszakákon” kívül azt a látványt, ahogy a téli (igaz, éppen nem nagy) hidegben a Péter-Pál-erőd falához támaszkodva félmeztelenül napoznak többen. A furcsa látványt hamar megértettem, a télen ott nagyon alacsonyan „kúszó”, épphogy felkelő nap az erőd falára merőleges sugaraival kellemesen felmelegíti azt és a vékony meleg légréteg szélcsendes időben kifejezetten meleg érzetet nyújt. Télikabátban kipróbáltam, érezhető volt a fal sugárzása.

Mesélek, ahogy eszembe jut.

Leningrád – ma ismét Szentpétervár – gyönyörű város. Becézik észak Velencéjének, kelet Párizsának, én egyiket se használnám, mert nagyon északon és nagyon keleten van, ennélfogva is, meg számtalan sajátságos vonása miatt is számomra Leningrád fényét semmivel sem emeli, ha hasonlítgatják talán varázslatosabb, talán divatosabb városokhoz. És, bár nincs bennem nosztalgia Lenin iránt, én, valószínűleg az ostrom miatt, életem közelgő végéig Leningrádnak fogom hívni.

Ritkán dicsérek uralkodókat, de I. Péter zseniális fickó lehetett. Már az, hogy ifjoncként megjárta Európát, kitanult hajóácsnak (a kétkezi munka, munkások megismerésének fontossága óriási – tanulhatnának tőle mai politikusaink is!), kiváló elmére utal, de az, hogy új fővárost építtetett és annak helyét a tengerparton, folyótorkolatnál jelölte ki, egyszerűen zseniális: utat nyitott a kereskedelemnek, bekapcsolta az akkor még legjárhatóbb (vízi utak) vérkeringésbe az országot (nem úgy, mint nem tudom, melyik ostoba utódja a trónon, aki kitalálta a szélesvágányú vasutat, ami barrierként

szolgál a mai napig), várat emelt, amely az északi betolakodók ellen védte a várost és az egész országot, és modern világvárost tudott a „zöld mezőn” létrehozni. Nem sajnált időt, pénzt, fáradságot, a világ legjobb építészeit nyerte meg a nagy ügynek, főként olaszokat és maga is olyan aktivitással vett részt a munkákban, a tervezéstől kezdve a kivitelezés apró momentumaiig, amihez hasonlót nem igen ismer a világ. Szellemi nagyságát a fizikuma múlta csak felül, kétméteres óriásként hatalmas léptekkel rohant, az udvaroncai lihegve követték. Sikerült megvalósítania, amit eltervezett: a világ egyik legszebb fővárosát hozta létre, amin a II. világháborún kívül csak az óriási házigyári lakónegyedek, és néhány szocreál épület tudott rontani.

Joggal állították neki a város valószínűleg legszebb szobrát. Nem csak a cár teszi híressé, hanem az alkotás különlegessége: a paripa, amin ül, alig néhány négyzetdeciméteren támaszkodik az alaplatra. Szobrászati bravúr.

Mindkét látogatásom alkalmával korlátozott idő állt rendelkezésemre, így keveset sétáltam. Így is képet kaptam arról a varázslatról, amit a vizek, folyók, csatornák, hidak jelentenek a városnak. Pétervár (csak később kapta a Szent toldalékot) a Néva deltájára és annak szigeteire épült és mintegy 700 híd fogja egységre. A XVIII-XIX. századi, többnyire négyemeletes épületek és a magas partfalak között általában keskeny utak vezetnek. Az épületek szépsége mellett megakad az ember szeme a hidakon is, sőt a csatornák és hidak korlátai is megkapó díszítőelemeket, fémkompozíciókat mutatnak fel. Ha már a hidaknál tartunk, megemlítem, hogy a tengeri hajókat éjszakánként engedik fel a Néván, amihez több híd kinyitnak. Van olyan, amelynek a középső ívét szétnyitják két 45 fokos szögben emelkedő ággá, van, amelyiknek a parthoz úsztatják az akadályt képező ívét. Éjszakai megvilágításban is, a fehér éjszakák félhomályában is gyönyörű látvány a nyitott híd.

Ha Leningrádra gondolok, három-négy épületegyüttes jut eszembe: a Péter-Pál-erőd, a Paloták tere, a Nyevszkij Prospekt (sugárút) és az Izsák székesegyház. Egy-két szálloda is felúszik az emlékezet kódéből.

A Péter-Pál-erődben jártam, de emlékezetem eléggé cserbenhagy. Kazamaták, börtönök... A baj, hogy a város egyik

emblemikus épületére, a Péter-Pál-katedrálisra is csak mint tűcsúcsával az egész környék felett uralkodó, arannyal csillogó varázslatosan szép épületre emlékszem, az enteriőrre nem. Biztosítom az érdeklődőt, hogy ezért az épületért mindenképpen érdemes elzarándokolni az erődítményrendszer szívére.

A Palota Tér számomra – tudom, Leningrád központjának tekintik – két dolgot jelent: a Téli Palota – Ermitázs együttest és a Sándor Diadalmi Oszlopot. Az elsőt egyrészt, mert teljesen uralja a hatalmas, szinte bejárhatatlan teret és barokk szépség, másrészt, mert gyakorlatilag teljes egészében a világ egyik legnagyobb és nem kevésbé izgalmas képzőművészeti múzeuma. Fél napot vagy többet töltöttem ott, amíg a fáradtság el nem nyomta a szépségek, gyönyörűségek felett érzett örömet. Aki teheti, töltsön el napokat Szentpéterváron, hogy naponta több órát szentelhessen az Ermitázsnek. Az oszlop pedig egyrészt azért, mert szépségével és fókuszhelyzetével a világ akármelyik hasonló büszkeségét elhomályosíthatja, másrészt, mert különlegessége: francia művész alkotta a Napóleon felett aratott 1812-es győzelem emlékére!

A Nyevszkij Prospekt a város lüktető szíve, olyan szerepet játszik, mint Párizsban a Champs Élisées vagy (világszínvonalat ugyan rég nem képviselő) fővárosunkban az Andrássy út. Színházak, mozik, szállodák, könyvtárak, paloták. Végigsétálni hosszú, fárasztó, de megérdemel egy hosszabb rátekintést.

Az Izsák-székesegyház kétségtelenül Leningrád egyik gyöngyszeme. Kevés hasonlóan gazdag enteriőrrel találkoztam életemben: csupa bronz, márvány, féldrágakő, mozaik, óriási és szép festmények. Sugárzik belőle az egyházi- és világi hatalom gazdagsága, dőlyfe. Egyik különlegessége, hogy mivel ingoványos altalajra épült, valami 100000 körüli cölöpöt vertek alája a talajba, a XIX. század elején-közepén. Érdekes és szomorú emlékkal dicsekedhet a tér egyik oldalát záró szálloda (ha jól emlékszem), amelyben a különleges hangú költő-óriás Jevgenyij Jeszenyin felakasztotta magát (szobája csillárára). A mélabúsan szomorkás östehetség parasztköltő talán a kommunizmus, talán csak az örök orosz átok, a vodka áldozata volt, vagy egyik eredt a másikból, mindegy: az orosz irodalom fénylő csillaga hunyt ki valamikor a húszas években ebben a szállodában.

A téli utam alkalmával az Európa szálló felső szintjén lévő étteremben találkoztam életem legértelmesebb pincérével (Átkos idők!). Kis, de érdekes emlék: mindent tudott, mindent megjegyzett, udvarias volt, de messze nem tolakodó, igazi úri pincér. Később találkoztam nyugatra települt magyarokkal, akiknek németek mesélték, hogy Leningrádban találkoztak először fehér kesztyűben felszolgáló pincérrel. Hát az enyém is ilyen különleges ember volt. Ennyit tudtam összeszedni első nekifutásra. Lehet, ide is visszatérek később. Okot adhat erre, hogy egyáltalán nem foglalkoztam a város kulturális életével (kivéve az Ermitázst, ugye), pedig a leningrádiak ma is fővárosnak tartják a várost, legalábbis kulturális fővárosnak, magukat pedig fővárosiaknak, a moszkvainál éppen magasabb szintű kulturális hagyományaik miatt. Lehet, igazuk van: a leningrádi színházi életnek (balettnek!) nagy híre van a birodalomban, külföldön egyaránt, múzeumi közül több „üti” a moszkvaikat és... fontos, nem fontos, ki tudja?... mintha csendesebb város lett volna, jobban öltözött, udvariasabb népekkel találkoztam volna a pincéren kívül is.

Két Pétervár közvetlen közelében épült csodát kötelező megtekinteni, ha az embernek sikerült eljutnia a városba, két cári „nyaralót”, helyesebben nyári rezidenciát: Petrodvorecet és Cárszkoje Szelót, az utóbbit az Átkos időkben Puskinként igyekeztek kezelni, mert Puskin ott járt líceumba.

A kettő közül Petrodvorec a nagyobb, híresebb, fantasztikusabb. A II. világháború kegyetlen pusztításainak sorában is helye van, mert azt ott véghezvitt rombolás és rablás az emberiség pótolhatatlan kincseinek egyikét tette tönkre. Az oroszok igyekeztek kiementeni minden mozdíthatót, de nem sikerült nekik, hiszen olyan megoldhatatlan feladatokat kellett volna véghezvinniük, mint például a Nagy Palota nevű főépület egyik termének falait burkoló borostyán-lapok leszerelése, becsomagolása és elszállítása. Ilyenekre nem jutott idejük, csak a berendezési tárgyakat sikerült evakuálniuk. Ezt a termet a németek el is hurcolták, és ismereteim szerint soha többé nem került elő, pedig ennek a felkutatására külön nyomozócsoportot hoztak létre. Mikor én láttam a palotát, a rekonstrukció csupán 5-6 teremben készült el, mondták, hogy elképzelhetetlen nehézségekkel küszködnek, eredeti rajzok, későbbi fotók, tör-

melékek, tenyérnyi padlómaradványok és az emlékezet segítségével kell dolgozniuk, és a költségek sem elhanyagolhatók. Egyetlen elkészült és csodaszép terem helyreállítása során öt kiló arany-füstlemezt használtak fel. Évi egy terem készülhet el, nem is igen lehet felgyorsítani, gondolták akkor. Az épületeknél is izgalmasabb látványosságot nyújtanak talán a szemképrázató szökőkutak, amelyek különösen az Alsó Parknak nevezett térségben alkotnak soha nem látott együttest. A főépülettől lépcsőzetesen lefelé két sorban elhelyezkedő aranyozott szobrok közül csak a Bolsoj kaszkád (nagy vízlépcső) 30-40 bronzszoborból és talán ugyanannyi domborműből áll, igazán elképesztő, nehéz elhinni, hogy ez megfogható valóság. Az is csoda, hogy ez a szökőkút-kavalkád megmaradt, a németek – úgy vélik – súlyuk és méretük miatt „csak” néhányat vittek el, a többitől letarolták, ami értéket képviselt és könnyen el tudták szállítani, az oroszoknak pár év alatt sikerült helyreállítaniuk. Már az ottlétem alkalmával teljes fényében ragyogott, igaz, a télre tekintettel a szökőkutak (vízsugarak) nem működtek. Tessék feltétlenül megnézni!

Carszkoje Szelo is a ritka szépségek városa. A Sándor-palotát a klasszicista építészet egyik legkiemelkedőbb alkotásának tartják.

Belelapoztam egy útikönyvbe, hogy fel tudjak sorolni néhány alkotót, akik ezt a két épületegyüttest megálmodták (nem jelentőségük szerinti sorrendben). Épületek: Jean Baptist Leblond, I. F. Braunstein, Niccolo Michetti, Zemcov, Quarenghi, Cameron, Rastrelli, Kraszov; szobrok, szökőkutak: Subin, Scsedrin, Martosz, Bonazza, Baratta.

SZENTPÉTERVÁR (LENINGRÁD, PÍTYER), 2007 a „Búcsú a fegyverektől” sorozat tagja

Fentebb már megírtam, honnan ered az alcím gondolata.

Most megnézem, felesleges terjelempazarlás-e, ha a fél századdal előbb látott Leningrád leírása alá teszem Szentpétervárt, változatlanul hagyva a túra után született szöveget.

Kedves olvasó, ha eljutott idáig, értesült arról a pokoli szenvedésről, amin ez a város a II. világháború alatt átesett. Külön a figyelmükbe ajánlom ismét a Piskariovskoje kladbiscse-t. Aki nem

ismeri valamennyire ezt a történelmi „epizódot”, a város ostromát, és nem látta a temetőemlékművet, nem tudhatja igazán értékelni a mai Szentpétervárt. Rá is kérdeztem az egyik orosz idegenvezető-hölgnél, miért nem iktatják be a temetőt a túrákba. A válasza részben tanulságos volt: egyrészt mert a mai közlekedési nehézségek miatt egész napot venne igénybe, másrészt a tizenöt éves „praxisa” alatt megtanulta, hogy nem fogadják szívesen, főként a német csoportok, ha odaviszik őket. Igen, a saját szennyes nem különösebben kedvelt még a történészek körében sem (l. Magyarország, II. világháború).

Nem írom le részletesen a finn-orosz határon „átkelést”. Orosz kérésre a finn oldalon is a szokásosnál szigorúbb az ellenőrzés, majd az orosz oldalon ki kell szállni, sorba kell állni a fogadóépületben, közben átvizsgálják a buszt, be kell mutatni az útvonaltervet... Várakozás közben odamentem egy nagy tablóhoz: hirdetmény. Cca. 10 A4-esnek megfelelő terjedelemben utasítás – szigorúan csak oroszul – azok részére, akik a Nagy Cári szovjet-neokapitalista Orosz Birodalomba be merészelik tenni a lábukat. Szégyenletes kabaré. Mindezek után még két megállás, két ellenőrzés... Három órát rabolt el tőlünk az átkelés, az idegenvezetőnk szerint ez az átlag.

Másfél nap állt a rendelkezésünkre. Mit lehet ezalatt bemutatni Szentpétervárból? A Péter Pál Erődöt, a városmagot, az Ermitázsból két órát (!), Peterhofot (Petrodvorec) és Puskint (az maradt, nem keresztelték vissza Carskoe Selóvá). Irdatlan mennyiségű fotót készítettem, nem lehet mindet ismertetni. A Szentpétervár könyvtár a Baltikumi túra könyvtárában maradt alkönyvtárként, az ott található képekre hivatkozom.

A városba vezető úton lefotóztam néhány új lakóépületet, majd egy-két városképet (001-009). Szépek, modernek, de nyilván nem a 17,8% szegény (l. lentebb) lakja őket. Zavarban vagyok, hogy a kötelezően alkalmazandó helyi idegenvezetőket hol is vettük fel? Talán a Péter Pál Erődnél, talán másnap reggel a szállodánál. Két, Leningrádban magyar szakon végzett hölgy vezetett végig minket a városon. Kedvesek voltak (az egyik nem annyira), és elég gazdag szókinccsel, de sok kiejtési-hangsúlyozási hibával beszéltek a nyelvünket.

A Péter Pál Erőd (008 és 010-035) több épületét, részletét üdvözölhettem ismerősként. A Szent Péter és Pál Székesegyház szépsége és különleges tütornya már első látogatásaim alkalmával lenyűgözött, de most még fényesebben mutatta meg varázsát, minden bizonnyal állandó restauráció alatt áll. Az enteriőr szinte leírhatatlanul gazdag, és most rögződött bennem igazán, hogy a cárok legfőbb temetkezési helye. Elhangzott, hogy a szovjet rendszer csak rosszat papolt a cárokról, ami erős csúsztatás, mert például éppen I. (Nagy) Péterről csak jót hallottam diákéveim alatt. Szerintem a neokapitalista Oroszország átesett a ló túlsó oldalára, szinte kizárólag dicshimnuszok zengnek róluk, márpedig aljasságban, kegyetlenségben nem maradtak el a nyugat-európai uralkodó dinasztiák mögött. Még azt is meg merem kockáztatni, hogy II. Miklós cárnak és családjának a bolsevikok által történt kegyetlen lemészárlása elítélésében is megjelentek erős túlzások. Ellene vagyok a halálos ítéletnek, az emberi élet erőszakos elvételének. Irtózatossá tartom az egész család halomra lövését. Egyet azonban nem szabad elfelejteni: maga II. Miklós a mai fogalmak szerint országa rombadöntője, és akár emberiség elleninek nevezhető bűnök elkövetője volt. Felmérhetetlen az embervesztés és nyomor, amit az I. világháború Oroszországnak hozott. Bíróság előtt őt – és csak őt – felelősségre kellett volna vonni. És nem kellene most szentté avatni, a vétlen családjával együtt. Gondoljunk csak bele, milyen nagy lelki nyugalommal vette tudomásul a nagyvilág az Átkos két szemetének, a Ceaușescu házaspárnak szinte szóról szóra azonos kivégzését a XX. század végén, Európa közepén. Gazemberek elleni népharag! Nagy Péter sírját kiemelem, mert a halála is összecseng jó hírével. Valami hajószerencsétlenség során, télen maga is mentette a hajó személyzetét, áthűlt, olyan súlyosan fázott meg, hogy annak a következményeibe halt bele. Igen nagy ember volt! (Mondom ezt annak ellenére, hogy végtelenül kegyetlen is tudott lenni, ha a hatalom megőrzése forgott kockán.) Érdekesnek tartom az Állami Pénzverde épületét (013), amelyik a szovjet időben még eredeti rendeltetésének megfelelően működött. Ma már csak különleges érmék készítésére használják. Fenn felejtődött az ormán a szovjet címer.

Büszkélkedtem azzal, hogy tudom, hol szoktak télen napozni a leningrádiak (027-029, 031), és hogy ez miként lehetséges. A délben is szinte csak kúszó nap sugarai merőlegesen érik az Erőd falát és kellemessé melegítik azt. Derékgig meztelen napozókat is lehet(ett) látni komoly mínuszokban.

Kisétáltunk az Erőd egyik kapuján és élveztük a folyó túlsó partján nyíló szép látványt: a Téli Palotát, az egyik nevezetes hidat. Végül felhívom a figyelmet a közelmúltban készült és heves vitákat kiváltó Nagy Péter szoborra (033). A szobrász nem szépített, olyan-nak ábrázolta, amilyennek a kutatások eredményei mutatják. Langaléta volt, de kis fejfel és törpéhez illő 35-ös lábakkal (ez vagy öt-ször elhangzott, minő érdekesség). A természetéhez illő lábbelit hordott és kitömte az orrát. Nekem tetszett a szobor. Rossz szokás alakult ki: fiatal lányok az ölébe ülnek és úgy fotóztatják magukat, zavarva a kíváncsi idegeneket.

Ott van az Erőd közelében a város emblémájának is tekinthető, éjszakánként – tengeri hajók áthaladását biztosítandó – nyitva tartott híd. Tévesen tudom: most olvasom az útikönyvünkben, hogy az összes (!) Néva-hidat kinyitják (nyilván csak a Nagy Néváról van szó, akkor is nagy szó)!

Vissza a buszra és irány az Auróra. Duplán meglepetés. Egy-részt meglepett, hogy a neoakármi barbarizmus nem súly-lyesztette el ezt a forradalmi emléket (akár lőtt, akár nem, állító-lag nem játszott szerepet az eseményekben) és látványosság ma-radt, másrészt jóval kisebb valamiként maradt meg az emlé-kezetemben (035-036). Jó nagydarab acélszörnyeteg, valami-kor a haditengerészet egyik gyöngye volt. Kicsit furcsán néz ki a háta megett egy csupa üveg palotával és a méreteihez mér-hető SAMSUNG felirattal. A náci ostrom előtt elsüllyesztet-ték, hogy megvédjék, és 1944-ben emelték ki újra (nem semmi!). A (Nagy Októberi) forradalommal kapcsolatban jut eszembe: Len-in szelleme ma is körülöleli a várost. Négy Lenin-szobrot tar-tanak számon (egyet a buszból lefotóztam – 123-124) és Szentpé-tervár-megye nem létezik, Leningrád-megyének hívják. Érde-kes. Később, az Ermitázs be- és kijáratánál vettem észre az Át-kosból megmaradt táblát, ami arra figyelmezteti az *elvtársakat*, hogy a szöges és patkolt cipőkre papucsot kell húzni. (A tovariscs

egyébként nem annyira rossz kifejezés, mint az elvtárs. Az eredeti jelentésének semmi köze a politikához, egyszerűen jó barátot jelent.) Nem akartam hinni a fülemnek, hogy egy fiatalembernek meg kellett magyarázni, hogy az októberben esett forradalmat miért novemberben ünnepelték? Nem tudott az ortodox pravoszláv és a gregoriánus naptár közötti különbségről. Következik egy sor, a szállóba tartó buszról készült fénykép (037-044): renoválás alatti épület, templom, szobor, diadalkapu és a Vityebszk pályaudvar (042), amit eredetileg a cári udvar részére építettek, hogy könnyen érjék el Carszkoe Szelót és Pavlovszktot. Az útikönyv szerint nagyon szép az épület enteriőre.

A szálló érzékelhetően modernizált Átkos épület, jól berendezve. Az ablakunkból a 045-ös épületre láttunk. Az idegenvezetők-től megtudtuk, hogy éppen elkészült lakóépület és előtte bevásárló-szórakoztató központ, de egyelőre egyetlen lakást se sikerült eladnia a beruházónak! És számtalan hasonló építmény alszik a városban, óriási pénzeket lekötve. Nagyon gazdagnak kell lennie, aki ilyen beruházást megengedhet magának.

És eljött a fehér éjszakák megköstolásának ideje. Látva-hallva az utolsó teljes nap programját, úgy döntöttünk a feleségemmel, hogy vacsora után elmegyünk a városközpontba sétálni, és élvezni a fényes éjszakát. Többen hajókázást javasoltak, így a magyar idegenvezetőnk áldozatkészségével visszaélve elvezéreltettük magunkat a Nevskij Prospekt (sugárút) közepére, a Kazáni Szűzanya Katedrálisa (048, 055) előtti kereszteződéshez, ami egyben híd is (Kazanskij most) és ahol a Griboedov csatornán indulnak turistahajók (052). Épp indulónak hirdettek egyet, 22 órai indulást jeleztek, tizen-tizenketten megvettük a jegyet és gyorsan beszálltunk a hajóba. Tán 20 perc késés után derült ki, hogy várnak egy csoportot és háromnegyed 11/11 körülre várható az indulás. Szélhámosság, visszakértük a pénzt és elindultunk a Nevskij Prospektben a Néva felé. Várakozás közben lefotóztam egyrészt a szépségesen komoly „A Könyv Háza”-t (049, 051), valamint a Kiontott Vér Katedrális (Feltámadás Katedrálisként is emlegetik), amire a hajóról jól rá lehetett látni (050, 052-053). Egyik székesegyházba se volt idő, mód bemenni, tőmondatokban igyekszem a lényegét ismertetni.

A Kazáni Szűzanya Katedrálisának építését I. Péter rendelte el. A design kialakításakor a jobbágy (érthetetlen orosz csodák!) építést – érdemes ideírni a nevét: Andrej Voronikin – a római Szent Péter székesegyház ihlette meg. Tíz évig építették (meddig tartana ez ma Magyarországon?), a nevét a „csodatévő” ikonról kapta, amelyiket most a székesegyházban őriznek. Az enteriőr viszonylag egyszerű – mondja az útikönyvünk. Nagyon hatásos építmény, megállítja az embert.

A Kiontott Vér Katedrális onnan kapta a nevét, hogy itt következett el sikeres merénylet II. Sándor cár ellen 1881-ben. Utóda, III. Sándor építtette a székesegyházat, mint emlékművet. Hogy akkor hány évig épült a csupa szín, díszítőelemekkel pazarul ellátott épület, nem találom, de a teljes helyreállítása több mint húsz évig tartott (tehát az Átkosban elkezdődött), 1998-ban adták át újra a hívőknek. Nem csoda, hogy nem emlékeztem rá.

Tovább sétálva híres-nevezetes épületek sorát jártuk körül és alig-alig tudtunk bekukkantani Szentpétervár egyik varázsába, a velencei hangulatot tükröző csatorna-rendszerbe, a nagy becsben tartott hidakra (054-076). A híres épületek közül kiemelek néhányat. Csak egy pillantást tudtunk vetni a lutheránus templomra (056), amelyet a szovjet időkben uszodának használtak, ma helyreállítva várja a hívőket. Körbejártuk a Téli Palota-Ermitázs épület-együttest (063, 069, 075-076), közben megnéztük a Vezérkar épületét (066-067, 074), amelyiknek az óriási kovácsoltvas kapuját használta fel Eisenstein a Téli Palota ostromának megfilmesítéséhez. Pillantást vetettünk az Admirális épületére, a tűcsúcsos tornyára, amit a Nevskij Prospektől is látni lehet (062, 065). A lassú sötétedés és szemből kapott megvilágítás miatt nehéz volt a Sándor Dicsadalmi Oszlopot lefényképezni (066, 073, 076). Ámulatra méltó alkotás! I. Sándor tiszteletére emelte a „hálás orosz nép” a Napóleon felett aratott győzelem emlékére. A 600 tonnát nyomó vörös gránit oszlopot 2400 katona vájta ki és szállította a Palota Térre. A művel két évig tartott. A világ legmagasabb egyedül álló oszlopa, hatalmas tömege önmagában biztosítja a stabilitását. Francia mester, Auguste de Montferrand műve. Az Ermitázs körül sétálva két látvány kínálkozott lencsevégre: a Péter Pál Erőd (070) és a Rostralnye kolony (071), két vörösesbarna világítótorony, amelyeket eleinte

olajjal, később gázzal világítottak meg. Ünnepi alkalmakkor ma is kivilágítják őket.

Visszatérve a Nevskij Prospektre megemlítem még a Mojka folyócskát (059). Benézve a hídról a két házsorral, járdával határos és vízi járművekkel tűzdelt inkább csatornára, mint folyóra, tévedhetetlenül felismerni Velencét. Magát a sugárutat (057) és az egyik fontos keresztutat (060) fotózva pedig Barcelona dereng fel, a fasorok, kioszkok, utcára települt kávézók ugyanazt a hangulatot sugározzák.

Végül nem lehetett nem észrevenni a város ostromának idejéből megőrzött figyelmeztető táblát (061). Arra figyelmezteti az éhező-fagyoskodó szerencsétlen embereket, hogy tűzérési tűz során az utcának az az oldala a legveszélyesebb.

Hullafáradtan érkeztünk a metromegállóhoz, a bejáratától lefótoztam még – éjjel fél 12 körül a Gostinnyj Dvor – még a cári időkben épült üzletsort fedő épület – felé néző házsort (077). Nappali mozgás, esti fények, de nincs még sötét! A szállodába érve lefényképeztem újra azt a lakóépületet, amire ráláttunk. Az ellenfény miatt az épületből nem sokat látni, de mögüle még a lenyugvó Nap fénykoszorúja világít (078). Fehér éjszaka a javából.

Másnap reggel, alig indultunk el az Ermitázsban rendelkezésünkre álló két óra abszolválására, amikor elhangzott az egyik orosz idegenvezető hölgy ajkairól, hogy vigyázni kell a cigány tolvajokra. Hm, azonnal diszkriminatív megjegyzésnek könyveltem el és a lassan, de a mai napig forró mérgem a következőkre figyelt fel. Egy: megtudtuk, hogy az Ermitázsban hárommillió műtárgy van és hogy egy nemrégiben – hónapokig tartó – leltár alkalmával közel 300 felbecsülhetetlen értékű tárgyat nem leltek. Ennek a nagyságrendnek a *lenyúlása* nem képzelhető el belső kezek közreműködése nélkül, illetve biztosra vehető, hogy azok loptak. És nem cigányok! Kettő: diákkoromban napirenden volt Moszkvában, hogy borotvával (ha nem adod, belevágunk a pofádba, a szemedet célozva) fenyegető szörnnyetegek villamoson, buszon raboltak. És ezek se cigányok voltak! Három: a gengszterváltás óta a volt szovjet birodalmat – benne Oroszországot – szétrabolták. Nem hallottam cigány dollármilliárderekről. A cigányok is biztos lopnak, hiszen szegények. De mint nálunk is, a csirketolvajokat kapják el, róluk terjed

a tolvajhír és mivel emellett még színesek is, könnyű rájuk mutogatni. Hogy mennyire szegények lehetnek a neoakármiben (kicsit előreszaladok), arra egyetlen információm van: Peterhofból visszatérően megálltunk egy ortodox székesegyháznál (089-090 – odament, a buszból és 105-108). A buszt azonnal ostrom alá vette 4-5 tíz év körüli cigánygyerek. Koldultak. Adtam valami aprót az egyiknek és megkérdeztem – oroszul – az egyik csillogó szemű fiúcskát: hol laktok? Helységnevet vártam, ő azonban félreértette (vagy tán éppen helyesen értelmezte) a kérdést és – kis nyelvi hibával – azt válaszolta: *sátorban*.

Hátborzongató! Mi lehet a sorsa egy ilyen gyereknek a kemény orosz télben?

Ugyanezen az úton – Peterhof felé, még mindig előbbre járunk – rámutat az egyik cári (cárleányka) palotájára az idegenvezető, ismerteti a múltját, méreteit (száznál több szoba), majd elárulja, hogy ez ma Putyin elnök nyaralója (magyarul: dácája), itt szokott megszállni, ha Szentpétervárra érkezik. Az anyád...! A KGB volt első embere... Hihetetlen!!! Tessék már elárulni, ki az igazi tolvaj ma Oroszországban? És abszolút nyugodt hangon adják elő, rosszálló tónus nélkül. (Nem sikerült lefotózni a palotát, sajnos, fák takarták.) Az Ermitázst kénytelen vagyok néhány mondattal „elintézni”. Két óra kizárólag szívfájdításra jó, a felszínt se nagyon tudják megmutatni a látogatónak. Szerencsém volt az Átkosban, mert – mint fentebb írtam róla – fél napot vagy többet tudtam barangolni ebben a szenzációs múzeumban. Gyakorlatilag nem létezett még idegenforgalom. Most buszok sora között jutottunk el a bejáratához és tömegben próbáltunk ismerkedni a cárok termeivel és a műtárgyakkal. Csendben elkereszteltem a két órát „melldöngető versenyfutásnak kincsek között”. Ha fordult egyet az ember, női keblekbe ütközött, a tempó pedig óriási volt. Képzeljék el a megdöbbenést, amikor negyedórával az idő lejártá előtt megáll az idegenvezető és közli: innen jobbra végig következnek az impresszionisták, most magukra hagyom Önöket, mert így jobban hozzáférnek a képekhez. X darab Cézanne, Y Monet, Pissaro, Z Renoir és így tovább. Negyedóra múlva találkozunk ugyanitt. Kikönyörögtem 20 percet és neki-láttunk a vágtnak. Gyönyörű szemle volt, de csak ott napokat kel-

lene eltölteni. Vettünk a végén DVD-t, az javított valamit az emlékezetben megragadtakon.

Délután látogattunk el Peterhofra, az elsősorban aranyozott szökőkút-szobrairól híres cári nyaralóhelyre. Odafele elő-előkaptam a fényképezőgépet és igyekeztem megint érdekesebb modern épületeket fotózni, meg ami jött (079-088). Nincs különösebb jelentősége, hacsak az nem, hogy közben ismertették a lakosság lakás-lehetőségeit. Annyi maradt meg bennem, hogy nem könnyű, még azoknak se, akik alól kivásárolják a felszámolásra kerülő szocialista lakótelepi épületeket. Drágán és hitelekbe bonyolódva juthatnak új lakáshoz. Nem véletlen a sok üres új épület, nem átlagembereknek épül.

Kedves momentum volt, amikor a parkolóban kéttagú fűvös zenekar köszöntött bennünket (091). Hibátlanul játszották el a Himnusz. Jól kereshetnek, és kedves pillanatokat szereznek a turistáknak. A 092-104 képek szólnak erről a bravúros épületegyüttesről. Itt is csupán néhány adatot tudok felsorolni, mert beletörik a bicskám a szépségek leírásába. I. Péter a poltavai győzelem után úgy döntött, hogy a legnagyobb uralkodó-családokhoz illő palotát hoz létre. Olaj volt a tüzére egy Versailles-ba tett látogatás. Ötezer munkás, jobbágy és katona, építészek, vízmérnökök és kertészek irányítása mellett dolgozott embertelen tempóban 1714-től 1923-ig, amikor felavatták. A palota főlépcsőitől a tengerig terjedő parkrendszer fő ékességei az aranyozott szökőkút-szobrok, különösen a palota előtti *kaskád* művészi, szobrászok alkotta figurái. Bejárhatatlan, beláthatatlan... Leváltam a park tengerparti övezetében lassan haladó csoportról és félórát-órát töltöttem a palota előtti szobrokat bámulva. És merengve azon a mocskos pusztításon, amin ez a világsoda is átment a II. világháború alatt. Mint említettem, a visszaúton pár percre megálltunk egy ortodox székesegyháznál.

Peterhofból visszatérve örültünk igazán, hogy előző nap végig-sétáltunk a város közepén, a többiek csak percekét tölthettek „lábon”, buszból városnézés következett. Ennek fénypontja, messze kimagaslott a látnivalók közül a Szent Izsák-székesegyház (116-117, 119-121). Miért Izsák? Mert dalmáciai Szent Izsák napjára esett Nagy Péter születésnapja. Legalább az egyik korábbi látogatásom alkalmával láttam a székesegyház enteriőrét és el voltam bűvölve. Nem emlékeztem azonban arra, hogy akkor ateista múzeumként

funkcionált. Legalább nem rombolták le, kevés szent hely menekült meg ilyen épségben a szovjet éra alatt. A világ egyik legnagyobb és legszebb temploma. Ortodox pravoszláv templom, de ha nem lenne az ikonosztáz, bármelyik keresztény egyház a magáénak tudhatná. Órák hosszát mesélhetnék a felhasznált márványok, féldrágakövek, bronz, ezüst és arany mennyiségéről, féleségéről. Csak a kupola aranyozására 100 kg aranyfüstlemez használtak fel. Meg kell említeni, hogy ez a negyedik templom ugyanazon a helyen, három a mocsaras talaj és/vagy tervezési-kivitelezési hibák miatt gyorsan tönkrement. Ekkor az addig nem nagyon ismert francia építész, a Sándor Diadalmi Oszlop alkotója kapott megbízást a templom építésére. Eltérő számú fenyőoszlopról szól a fáma, amiket beveretett a mocsaras talajba (az akkori technikai szinten nem lehetett egyszerű), majd 48 hatalmas oszlopot állíttatott fel ügyes emelőszerkezettel. 1x1, azóta is áll a 300000 tonnás kolosszus. Bennem ezúttal is megállt a légoszlop, amikor szenttelen hangon ismertették, hogy 40 000 (!!!) jobbgagy dolgozott 40 (!!!) évig a művön. Hozzá tették, hogy embertelen körülmények között éltek, és éjjel-nappal dolgoztak. Tudom, azt szokás ilyenkor papolni, hogy (az akkori) tőke ennyi embernek adott munkát. Nem-nem, kérem, ha felszabadították volna őket és tisztességes árat fizettek volna a paraszti gazdaságaikban megtermelt terményekért, egész Oroszországot ellátták volna. Micsoda szemét baloldali gondolkodás! Ebben a mai bakancsos-csizmás-nyilasjelképes, gárdás magyar világban! Itt el is szakadtunk a csoporttól. Előrementünk könyveket és emléktárgyakat vásárolni, felemás sikerrel.

A búcsúnap délelőttjén zárandokoltunk el Puskinba (volt Carszkoe Szelo). Ezen az úton fényképeztem le Lenin egyik szobrát a volt városi tanács épülete előtt. Büszkén mutat ma is a távoli(vált) jövőbe.

A 128-as kép az itt is jól működő fogadó-zenekart mutatja be, a 129-es Puskin híres szobrát. Az orosz lélek egyik oldalát, a szentimentálist tükrözi, hogy itt is mindig van friss virág a szobron (a másik szélsőség a brutalitás). A 130-as képtől végig következik a puskini cári (nyaraló) palota. Most se tudok sokat hozzátenni a képekhez, önmagukért beszélnek. Amikor először jártam ott, 5-6 terem volt kész. Akkor azt remélték, hogy évente egyet fognak hely-

reállítani. Most ismertették, hogy a cca. 50 teremből 24 vagy 25 készült el, tehát nem tudták tartani a tempót. Nyilván a Szovjetunió összeomlása is belezavart. Így is emberfeletti teljesítmény. Elég ránézni a német pusztítás végeredményére (189-190). Különösen a 189-es fotón látható baloldali kép tükrözi jól, milyen állapotból kellett visszavarázsolni a fotóimon látható csupa arany teremsort. Külön fejezetet érdemelne a borostyánterem, amelynek a falait nem tudták lebontani az oroszok, amikor evakuálták a várost, a németek viszont az utolsó morzsáig elvittek mindent. A felszabadítás követő pillanatokban kutatócsoport alakult a terem visszaszerzésére. 1980-ban döntöttek úgy, hogy akár eredménnyel járnak, akár nem, a termet újra megépítik. Ma ez a pompázatos terem is megcsodálható a puskinsi palotában.

Halkan (hogy a moszkvaiak ne hallják) megjegyzem még, hogy Leningrád (akkor is, sőt, akkor igazán!) – Szentpétervár lakói fővárosnak tartják szülővárosukat. Minden bizonnyal jó okkal. Ha belegondol az ember, hány nagy lelket, művészt, író, szobrászt, festőt, zeneszerzőt, énekművészt és kutatót adott ez a város Oroszországnak, a Szovjetunió népeinek és a világnak, megáll a józan ész. Csak hirtelen sorolom: az orosz balett itt született, a költészet nagyjait nehéz felsorolni, Puskindtól és Lermontovtól kezdve Ahmatován és Jeszenyinen keresztül Majakovszkijig, az írók közül csak Tolsztoj Leót említem meg, akinek Háború és Béke, valamint Anna Karenina regénye kötelező minden művelt ember számára (és mi, magyarok Németh László fordításában egyenértékű műveket olvashatunk), a festészet olyanokat mutat fel, mint Repin, az orosz zeneszerzők java itt élt, Saljapin, a basszisták legnagyobbja itt itta tönkre magát. Lomonoszov és Mendelejev is itt dolgozott. Megemlítem még a sakkot, nem is kell kommentálnom. A hétköznapi emberek általános megjelenése, viselkedése is jobb a moszkvaiakénál.

Mindezek ismeretében és különösen, mert már az Átkos időkben tett látogatásaim alkalmával tapasztalhattam, hogy a várost nagyjából-egészében helyreállították a háború kegyetlen pusztításaiból, romokból, Szentpétervár nem tett rám olyan frenetikus hatást, mint a három kis balti állam. A cári nyaralók is ilyen vagy közel ilyen szinten állnának, mint állnak a neokapitalizmusban. A városszéli új épületek nem az egész köz érdekeit szolgálják, úgy tűnik. Nagyok lehet-

nek a szegénység-gazdagság ellentétek. Nincs kolosszális fejlesztés a régi városrészekben. Sokkal jobban élnek (a szovjet időkben megteremtett olaj-, gázipar hozta gazdagságnak köszönhetően), szebben öltözködnek, lezserebbek (szabadabbak), jó a kocsik állaga. Boldogabbak, de a világ legboldogabbjai lehetnének, olyan természeti kincstömegen ülnek. Sokak bűne, cárizmustól kezdve kommunizmuson keresztül a mai vadkapitalizmusig. Legyetek boldogabbak, válasszatok vagy neveljétek ki újabb Nagy Pétert. (2007.08.31)

Nem állom meg, beszúrom egy XIX. századi forradalmár véleményét.

Kaptam a minap ajándékba egy könyvet. Szilágyi Ákos : A negyedik Oroszország, Szabad Tér Kiadó, 1989 (1. Irdalom). Szemelvények orosz íróktól, forradalmároktól. Idézem a műből Pjotr Grigorjevics Zaicsnyevszkij véleményét a Romanov családról és környezetéről. Az írás 1862-ben született.

„Önkényuralkodói párt! Önök azt hiszik, hogy ezzel megállíthatják a forradalmat, hogy a forradalom pártját megrémíthetik? Miként lehetséges, hogy ez ideig még nem értették meg, hogy a száműzetések, letartóztatások, agyonlövetések, a parasztok agyonveretése éppenséggel az önök kárára szolgálnak, s ezekkel csupán a gyűlöletet növelik önmaguk iránt, s a forradalmi pártot arra szorítják, hogy köteleiket még szorosabbra fűzze, s azt, hogy majdan önök a fejükkal fizetnek mindenkiért, kit elragadnak soraik közül. Mi tudjuk ezt, s megmondjuk önöknek jó előre, s csakis önökről, az önkényuralkodói párt tagjairól beszélünk, vezetőikről, kik körül csoportosulnak, itt nem emlékezünk meg, a Romanovokkal pedig külön számolunk! Ők a nép nyomoráért, a véget nem érő despotizmusért, a modern szükségletek meg nem értéséért vérükkel fognak fizetni. Mint megtisztító áldozat hullik le az egész Romanov ház feje!”

Ugyanebből a műből idézem a forradalmár kétsoros életrajzát:

„Zaicsnyevszkij, Pjotr Grigorjevics (1842-1896) – orosz forradalmár, az orosz jakobinusság szószólója. 1862-ben börtönben írta meg híres proklamációját, a *Fiatal Oroszországot*. A „Huszonhetek perében” kényszermunkára ítélik: 20 évet töltött börtönökben és száműzetésben.” (2007.10.16)

TATÁRFÖLD - KAZÁNY

Tatárföldet azon területek közé soroltam, amelyeknek nem sikerült a függetlenség kivívása a Szovjetunió összeomlása után. A tatárok is függetlenséget követeltek, de mint az Irodalomban nyitható linken is követhető, ez csak igen szoros korlátok között, három megállapodásban rögzített hatalom-megosztással történt. Talán autonómiánál valamivel jobb státusznak lehet ítélni. Amit ezen túlmenően Tatárországról tudok, az néhány, 1954 februárjában Kazánban eltöltött nap emlékeiből rakható össze. Ott tanult a bátyám és ott végzett vörös diplomával a Pedagógiai Egyetemen, kémia szakon. Tilos módon látogattam meg az első szemeszter vizsgáival a zsebemben: külföldiek akkor csak az OVIR-nak (Ot-delenie Viz i Regisztrácij) nevezett előkelő (tényleg az, a moszkvai központ cári pompával büszkélkedhetett) intézményben, kétszer többszörös várákozás után elnyerhető engedéllyel hagyhatták el a regisztrált lakóhelyüket. Az eljárás ismeretében fogtam magam, vettem a pályaudvaron retúr hálójegyet és elutaztam. A még nem tökéletes orosz nyelvtudásom nem tűnt fel sem a kalauznak, sem a „provodnyica” névvel tisztelt hölgynek, aki a hálókocsit felügyelte, takarította, szolgált fel teát és egyéb apróságot, az átlagutazó ugyanis nem beszélt sokkal jobban nálam. Jó adag bátorság, brahi kellett hozzá.

Kazány nagy városként, azaz inkább óriási faluként (törpe lakossággal) maradt meg az emlékezetemben, sok faházzal és egyébként szocreál épületekkel, amelyek közül néhány, mint az Operaház (amelynek nem találok a hivatalos nevét), az egyetemek, a pályaudvar feltűnő jelenség, nem annyira szépségét, mint inkább méreteit tekintve. Az Operaházban balettet láttam, nem tatár, hanem grúz és orosz táncosokkal. Nem ütötte meg a Nagy Színház szintjét, de nem volt rossz. A Repülőmérnöki Egyetemen tanult az egyik barátom. A szovjet birodalom talán legnevesebb polgári repülőmérnöki egyetemének méreteire jellemző, hogy egyidejűleg 20000 diákot oktattak. Híre volt jól felszerelt laboratóriumainak. Publikációira a szakma nagyon figyelt.

Az ott eltöltött hét alatt nem láttam-hallottam -30 fok feletti hőmérsékletről, vadul hideg a tél arrafelé.

A magyar diákok összeröföntek a tiszteletemre és ittak, mint a kefekötők. Mi mást lehet itt csinálni, 8 hónapig kemény tél van, síelés az egyetlen szórakozás, mittudomén – próbálták igazolni magukat. Egy pillanat alatt berúgattak, mint a csacsit.

Pár apró emlék: megyünk be vagy ötven magyarok az egyik diákszállóba, a töpörödött, teljesen bebugyolált portásnéni kiszól az ablakon: hová valók vagytok? Mondjuk. Istenem, de szép szál legények! – sóhajtott. A mi 172-180 centinkkel messze kimagaslottunk a tatár férfiak közül.

Másnap elhatározta a társaság, hogy elmegyünk síelni. Mínusz 34 fokot mutatott a hőmérő, figyelmeztették egymást a legények, hogy fecskét (szoros fürdőnadrág) kell felvenni, nehogy a heréink megfagyjanak (magyar baka a Donnál, tudad-e?). OK, fél órát kibírtunk, kivéve repülőmérnök-hallgató barátomat, aki nem vett fel fecskét, ő negyedóra múlva visszarohant, napokig ápolták, mert a heréi bikányira duzzadtak. Máskor se vigyázhatott, egy reptéri gyakorlaton úgy megfázott, hogy ráment a veséje. Kezelték egy darabig Kazányban, aztán itthon, Debrecenben, de belehalt.

Maradandó emlék maradt a piac is. Elmentünk bevásárolni, kérünk tejfölt, szedi elő az eladó a téglányi darabot és bárdal vágja le belőle a kért mittudomén, 200 grammot (egyébként is súlyra mérik az italokat odakint, nade bárdal?).

Jól éreztem magam bátyám és barátom körében, de örömmel tértem vissza a „mérsékeltabb” éghajlatú Moszkvába.

SZVERDLOVSKJ/JEKATYERINBURG

Szverdlovskba a Kisszövetkezetemmel kapcsolatos kalandozásaim során jutottam el. Fiatal gárda talált meg minket, akik kincsesháznak mondták a várost és az egész Urál vidéket. A szovjet gengszterváltás utáni első években még éltek (ki tudja, talán ma is élnek) a szigorú beutazási tilalmak. Közepes európai országoknak megfelelő körzeteket zártak el a külvilágtól, illetve a nem illetékes szovjet állampolgároktól, helyenként ez a tilalom csak egy-egy városra vonatkozott, a legenyhébb változat pedig a számozott üzemek,

kutatóintézetek, egyéb intézmények rendszere volt, azokba lélek se be, se ki. Szverdlovszk és óriási körzete ilyen tiltott terület volt, csak utólag tudtam meg, hogy úgy csempészték be oda. Annyit vettem észre, hogy a már ismert fiatalember – ő is valami volt Komszomol-vezér – várt a reptéren, a majdnem útlevélvizsgálatnak kinéző „beléptető” fülkénél vagy szobánál, a fene emlékszik már, pár gyors szóváltás és gyerünk. Milyen kedves és ügyes, gondoltam, ismerve az általános bürokrácia vadhajtásait. Távozásom előtt figyelmeztettek, hogy becsempészték, kifelé lehetőleg meg ne mukkanjak, majd ők... Felvillant a szovjet börtönök nem igazán vonzó látványa. Becsempészett előkelőségként hurcoltak aztán 4-5 napig. Szverdlovszkból nem sokat láttam, amit láttam, azért se lett volna kár, igazi szovjet építőművészetet lehetett élvezni: szocreál központ, néhány leépült templom és hatalmas lakónegyedek. Moszkvában dicsértem az utakat, itt az Urálban, Szverdlovszkot is beleértve nem létezett útnak nevezhető műtárgy (vagy minek is nevezi a szakzsargon?). Tessék a budapesti kátyúkat megsokszorozni vízszintes és függőleges méretben, meg sűrűségben és megkapja az ottani útronsokat. Egy alkalommal nagyot huppanunk a város szélén a Ladával, mondom, szétveri ez az út a kartert. A mi kocsijainknál nem – kapom a választ – minden kocsi fenekét átvételkor azonnal bepáncélozzuk. Hát ilyen utak is léteznek a világon.

Nevetséges a dologban, hogy ez a környék volt (és minden biztonnyal maradt is) a szovjet hadiipar egyik, ha nem legfontosabb központja. Hadiipari üzem hadiipari üzem hátán. Tank a főprofilunk, mondja az örült méretű, de slampos üzem igazgatója (semmi generaljnűj, meg egyéb), de nincs rendelésünk, próbálunk közszükségleti termékeket, meg egyszerű öntvényeket gyártani, értékesítési gyakorlat és szervezet nélkül... Nehéz úgy, de a terv és a bérfizetési kötelezettség maradt.

Húha, most belelapoztam egy 1970-ben kiadott magyar útikönyvbe, hogy segítségül hívjam, és az istennek se találom benne se Szverdlovszkot, sem az egyéb uráli helységeket, ahol megfordultam: nagyon tüzes talajon járhattam. Utólag végigfut a hideg a hátamon! Mert például (többször tettünk kirándulásjellegű kitérőt valamilyik nagyüzembe menet, jövet): visznek fel az egyik hegyszélső oldalba úttalan utakon, megállunk, és azt mondják, menjek velük ezen az

ösvényen (nem ajánlom senkinek, hogy ugyanezt megtegye), érdekes dolgot fognak mutatni. Kapaszkodunk párszáz métert és egyszerűen félelmetes látvány tárul elém. Egy nyíltszíni fejtés, óriási tölcser, kilométerek az átmérő, párszáz méter a mélység, a 20 tonna billencsek lent gyufaskatulya méretűek és csigavonalban kapatnak fel a tölcser oldalán. Vasérc-lelőhely. Olyan dús, hogy a közölt adatot el nem hiszi ember. Amint megtámadták a németek (meg mi, mindig első csahosok, utolsó csatlósok) a Szovjetuniót, ide koncentrálták a vasérc-kitermelést. Alig hagyjuk el a terepet, újabb megállás, újra bozotos. Megállunk egy kis halomnál. A rokonod sírja - mondják. Kiderül, hogy azt a vogult, mint hazaárulót, verték agyon és földelték el itt törzsének tagjai, aki 20 aranyért (netán az Alaszkáért kapottért) elvezette az akkor még csak „ideiglenesen ott tartózkodó” cári tisztviselőket a lelőhelyhez, aminek az elemzését azonnal követte az Urál-környék, majd Szibéria bekebelezése. Mese? Lehet, de akár igaz is lehet!

Másik alkalom, kanyar a Pervouralszk melletti határkőhöz. Talán négy méter magas jelentéktelen obeliszk, előtte kőtábla hirdeti, hogy ez Európa és Ázsia határa. Hm, valahogy nem hatódtam meg. (Annál inkább a közelmúltban, amikor jeles médiánk valamelyik műsorában elhangzott – amit régóta sejtek és be akartam primitív módszerrel mérni –, hogy a Tokaj hegyalja valamelyik pontja Európa geometriai középpontja.) Onnan nem messze megint kitértünk, felvittek egy hegyoldalra, lemutattak a völgybe egy településre és közölték: az ott *hidrogénbomba-gyár*. Na menjünk, kértem őket azonnal, nem láttam, nem hallottam semmit. Nevettek, és elmesélték, hogy időnként megjelenik egy személyvonat-szerelvény, lefűgönyözött ablakkal. Valamelyik kocsi tetejét leemelik, belé helyezik a bombát, tető vissza és a vonat el... A nemjóját! Van itt minden, mi szemnek, szájnak ingere. Talán Nyizsnij Tagil volt, de lehet (talán jobb is), hogy tévedek. Pár évig mukkanni se mertem erről az információról. Rosszabb volt, mint a Technikánál birtokomba jutott ősszes katonai-hadiipari adat.

Hát, mindez nem utolsó élmény elvtársak és urak! Ilyen világban éltünk, élünk és fogunk élni sokáig (már akinek sok van hátra). Erre megy el a világ pénze, ettől nyomorognak ember-milliárdok!

KAVROV

Időrendi sorrendben Kavrov következik, ahová motorkerékpárt vásárolni utaztam.

Itt van „Moszkva alatt”, felül a vonatra este, reggelre meg is érkezik. – ajánlotta ismeretlen vevő, amikor kiderült, hogy a reklámozott motorkerékpár az egyetlen moszkvai motorkerékpár szakboltban még nem kapható.

A legfontosabb emlékek a városról: vérfagyasztó nedves hideg, kellemetlen szél, rendkívül kopottas környezet általában, az utak, járdák jóformán járhatatlanok, jegesek, kátyusak. Több órát kellett várnom az üzlet megnyitásáig, sehová nem lehetett betérni, leülni egy csésze teára. Mikor végül behúzódtam egy kapualjba, amit résznyire nyitva hagyott kapu tett lehetővé, olyan iszonytató szenny és bűz fogadott, hogy percekig bírtam csak ki, vissza kellett mennem a hidegbe. Az üzletben a hideg nem sokat enyhült, a kemény fagyban és áruhiányban érthetetlen faltól falig üveg kirakatok nem sokat védtek. A kiszolgálás elfogadható volt, és szinte megdöbbenett, hogy a Moszkvába szállítás Kavrovban intézendő részét (faládázás, illetve talán annak bontatlanul hagyása, feliratozás, fuvarbiztosítás, vonatra felrakás) szemrebbenés nélkül intézték. Ott és akkor ez csodaszámba ment, mint ahogy az is érthetetlen maradt számomra, hogy a csehekről koppintott vagy megállapodás alapján gyártott Jawa-175-öst (K-175) miként tudták ebben a koszfészek városban olyan kiváló minőségben gyártani, mint amilyen jó minőséget az általam vásárolt motorkerékpár képviselt. Mindenesetre nagy kő esett le a szívemről, amikor visszaérkeztem Moszkvába.

JAROSZLAVL

Jaroszlavlban maszek koromban jártam, Moszkvából vittek át autóval. Az út az átlagosnál elfogadhatóbb volt, ugyanolyan rosszul megformált, mint a többi, de jobb minőségű felülettel, kevesebb kátyúval. Nyilván annak köszönhető, hogy Vlagyimir és Szuzdal városokkal együtt turista nevezetességnek számít, „háromszöget”

alkot. Több szép templomát már az „Átkos” időkben kivakarták az elhagyatottságból, másokon dolgoztak, egyes épületegyüttesek is rekonstrukció alatt álltak. Monostora is nevezetes. Látszott, hogy műemlékekben gazdag, népszerűségben jól fejlődő hely. A fél-milliós „kisvárosban” engem az is kellemesen érintett, hogy tiszta és a zöld területeit európai módon ápolják, a parkok fáit rendszeresen nyeshették, a fűvet nyírták. Csak annak nem meglepő ez az észrevétel, aki nem ismerte az átlagos állapotokat. Ha nem is kiváló, de elfogadható ebéddel vendégeltek meg egy Volga parti étteremben, ahol ugyancsak tiszta, rend és nem őrlődően lassú kiszolgálás fogadott. Ennek a turista-háromszögnek van jövője.

SZIBÉRIA

Végül, nem csupán a teljesség kedvéért, hanem mert számomra is érdekes emlék maradt, írok pár sort az egyetlen szibériai utazásomról. Az akkor még a MOL-tól független Mineralimpex – nyelvtudásomon kívül szovjet- és külkereskedelmi ismereteimet is értékelve – felkért, hogy kísérjem el egyik szakértőjüket a tyumeni olajvidék egyik (!) központjába, ahol az állami vállalat mellett megjelent a maszek tőke, villanásnyi idő alatt óriásira nőtt tőke. Azokat a tárgyalásokat indítottuk el, amelyek pár év múlva – gondolom én az azóta hozzám eljutott hírek alapján – a MOL szibériai vegyesvállalatát hozták a világra. Ha tévednék, tessék szólni. Csak néhány apróságot említek meg. Tiszta, jól „ápolt” repülőgépen utaztunk Moszkvától a helyszínig is. Tél volt, -34 fok körüli nappali hőmérséklet, szélcsend, napsütés, száraz levegő, megtapasztalhattam, mennyire igaz a szibériaiak állítása, miszerint ott könnyebb elviselni a -50-et, mint Moszkvában a -35-öt, ha nedves a levegő és fúj a szél. A tyumen-vidéki -34 szinte kellemesnek bizonyult: csikorgó hóban nagy sétákat tettünk a széles utakon szétszórta viszonylag modern (és jól bútorozott) épületek között. És, annak ellenére, hogy olajszennyezéssel kalkulált az ember, erről szó se volt, tiszta, rendezett környezetet élvezhettünk. A tárgyalások több vonalon folytak, az állami vállalat mellett magáncéggel és egy tudós ko-

ponyával is tárgyaltunk (kutatóintézetben). Meglepőnek találtam, hogy az állami vállalat nálam idősebb vezetője ugyanolyan értelmes menedzsernek bizonyult, mint a magáncég agilis, nagyon ifjú titánjai. A tudós koponyát nem igen zavarta, mi zajlik körülötte, adta azokat a statisztikai adatokat, amiket joga volt adni, megmondta, ha nem tudta a választ a feltett kérdésre, de azt is, ha nem adhatott választ, nyugodtan jósolt, ha abba a kategóriába sorolta a kérdést és ezt hangsúlyozta is. Eggyel több bölcs embert sorolhatam emlékeim közé. A maszekok megmutattak egy működő olajkutató is, és a fejlesztésre rendelkezésre álló területen is „futottunk egy kört”. Hát, abban a hidegben dolgozni biztos nem lehet nagy élmény, engem az emberek kiszolgáltatott helyzetén kívül zavart a kút körüli kuplerájnak kinéző környezet, persze nem tudom, a világ más tájain mit tapasztaltam volna.

BALTIKUM

Búcsú a fegyverektől

Tíznapos baltikumi túrán vettem részt – a feleségemmel együtt –, jó utazási iroda közreműködésével. A céljaink eltérőek voltak: míg a feleségemnek minden meglátogatott helyszín új volt, és a teljes ismeretlenség hajtotta a kíváncsiságát, jómagam Finnország kivételével többször jártam a balti országokban, az Átkos időkben is, majd a gengszterváltás előtt, alatt és néhány évig utána, Leningrádban pedig kétszer a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben, engem tehát alapvetően a változások érdekeltek.

Megismétlem a Finnországnál már megfogalmazott miért „Búcsú a fegyverektől” magyarázatot: Az érintett országok évszázadok óta fegyverben álltak egymással, először lehetett remélni, hogy elbúcsúztak az (egymás ellen használt) fegyverektől. Megkísérlem összefoglalni az engem ért, sokszor a meghökkentésig elképesztő élményeket, tapogatózva az okok körül: mi teszi képpessé három kis balti államot arra a fejlődésre, amire mi képtelennek bizonyultunk-bizonyulunk.

Fotóztunk, részben utastárs gépét is használva. A képeket – értelemszerű címekkel ellátva – könyvtárakba, alkönyvtárakba csomagolva tálalom. Sokszor a szövegben is utalok konkrét felvételekre.

Ezúttal nehéz szívvel nyúlok a tollhoz. Magam se tudom a magyarázatát, hiszen annyi szépséget csodálhattam meg az út során, hogy csak a lelkesedésnek volna helye. A túra címét is főként az öröm diktálta: törtem a fejem az okokon, keresgéltem adatokat az Interneten és eszembe jutott, hogy amikor mi, bős magyarok 14 harci repülőgépet, a NATO-nak se kellő, nekünk pedig borzasztó teher Gripeneket „lízingeltünk” a svédektől, a három balti ország együtt összesen 4 gépet vett bérbe az elől nyílt tenger és hátul az ellenségesnek mondható és nagyhatalmi státuszát újraépítő Oroszország ellenére. Azt hittem, ez a tény önmagában arra utal, hogy nem költenek annyit fegyverekre, mint mi, (Hemingway-től kölcsönözve) „búcsúznak a fegyverektől”, de rá kellett jönnöm, hogy ők is teljesítik a NATO-elvárásokat, bizony, nem búcsúzkodnak. Az is facsargatja a szívemet, hogy én viszont tényleg búcsúzom a kis vízizipisztoly értékű fegyveremtől, a látott világot elemző-kutató írásoktól, a bajok és a remény felmutatásától: többé nem vállalkozom ilyen nagyságrendű utakra. Fizikailag még minden bizonynyal bírnám, de lelkileg már megcsömöröltem a tömegtől, a csodák futólépésben látogatásától, a svédasztal-rohamoktól. Nem, elég volt! Egy picinyke fegyver nyugalomba vonul. Bizonyára az is nyomaszt, hogy akárhányszor az eszembe jut, hogy a mienknél sokkal mélyebb elnyomásból és gazdasági színtről ez a három kistigris elért bennünket, sőt Észtország lehagyott minket, és mindhárom szépséges Hanza-várossá varázsolta (vissza) a fővárosát, mindezt pedig alig több mint egy évtized alatt, elfog a saját országunk iránt érzett őszinte sajnálat. Mesetükörbe néztem, amelyik két képet vetített rám: a baltiak gyönyörűségét, és a mi politikai vakságunkat, belharcunkat, vergődésünket.

Megpróbálom megfogalmazni, mivel nem kívánok foglalkozni ezúttal? Nem akarok történelemkönyvet írni, bár tudom, számtalan utalás elkerülhetetlen lesz. Nem törekszem alapos, megtámaszthatatlan gazdasági elemzésre se, csupán érzékemre, korábbi ismereteimre és néhány adatra támaszkodva teszek kísérletet a gyors

fejlődés okainak kutatására. A most látottakból-hallottakból igyekszem szemüveget csiszolni.

Mit lehetett érzékelni, megtudni a Szovjetunió által bekebelezett balti országokról, népekről az Átkos idők alatt? Az első hírek már diákkoromban, az ötvenes években megleptek. Rendkívülinek tűnt, hogy moszkvai ismerős panaszkodott társaságban: valamilyik rokonát a Baltikumba vezényelték. Katonatiszt volt az illető és féltették: akkor is előfordult még, hogy mesterlövészek háztetőn rejtőzködve „szedtek le” szovjet tisztet. Másik ismerős nem tudta elintézni a fekete-tengeri üdülést, csak Lettországba kapott beutalót. Nem szívesen ment, félt. A hatvanas évek második felében aztán közvetlenül is megismerkedtem (felszínesen) a három fővárossal. Egyértelmű volt a barbár elnyomás: az intézmények első embere mindig orosz volt, csak a második (főmérnök) – általában azonnal érzékelhetően szakértőbb – helyi. Tele lehetett ez a világ katonai létesítményekkel, tilos volt a három főváros között röpködni, Leningrád volt a „légi kapcsolat” közöttük. Két főváros között Leningrád közbeiktatásával, repülővel tettük meg az utat, a harmadik fővárosba autóval vittek. Többnyire a meglátogatott üzemek is gyártottak katonai rendeltetésű eszközöket, de azokról nem lehetett képet kapni, csak az árulkodott, hogy egyes üzemszektorokba nem lehetett belépni. Később, Gorbacsov baltikumi agitációs körútja („maradjunk együtt, gyerekek”) kapcsán hangzott el, hogy a partok tele vannak tengeralattjáró-kikötőkkel, és talán gyártó-javító bázisokkal. Felejthetetlen volt a nyelvi tüntetés, különösen az észteknél. Ha oroszul kért útbaigazítást az ember, átnéztek a feje felett, a Tallinn szálló szuterén-éttermében az istennek sem értett a pincér oroszul, váratott minket jó félórát. Amikor áttértem az akkor még botladozó angolomra és felvilágosítottam, hogy magyarok vagyunk, percek alatt kiszolgáltak (finom vacsorát kaptunk és ott fogyasztottam életem legjobb fogylaltját).

A második kör izgalmasabb volt. A nyolcvanas évek legvégén, a kilencvenesek elején – mint kisszövetkezet elnöke, majd kft ügyvezetője – jártam az ottani világot, kapcsolatokat keresve. Megalapozottan tűnő hírek szóltak ugyanis arról, hogy be fog köszönteni a függetlenségük és „el fognak füstölni” Oroszországtól. Sok fátyol fellebbent. A helyiek még nagyon félve, de elmondtak adaléko-

kat az elnyomásról, a szörnyű kitelepítésekről, az igazi sztálini terrorról. Meglepő módon ott élő oroszok is – elítélően – tettek ilyen megjegyzéseket. Állami tisztviselők, banki vezetők napnál világosabban meg voltak győződve a teljes függetlenség éveken belüli beköszönéséről és készültek rá. A másik oldal, az orosz lakosság két csoportra volt osztható. A dolgozók, alkalmazottak félték a teljes talajvesztéstől, a kitoloncolástól. Teljesen reménytelennek látták a jövőjüket, sőt egyesek a bosszú lehetőségét emlegették, pogromoktól félték. Sok orosz – helyiek, és a mézesmadzagra távolról odalibbenők is – gondosan építették a fészkeiket. Ismertem rettenetesen aljas maffiózó társaságot, akik az akkor még Szverdlovszkából települtek át Vilniusba és élénken kereskedtek (főként) lengyelekkel, nyugatra ajánlva az Ural gazdag érc- és egyéb nyersanyagkincseit. Komsszomol bársonyszékeket cseréltek fel agresszív kereskedelmi menedzserkarszékekre. Orosz-szovjet őrnagy orosz felesége kvázi-magánvállalkozást alapított és azonnal a finnekkel kezdett tárgyalni. A lázas beépülés mellett nagyban üzemelt a *lányszerkedelem*. Az akkor legelőkelőbb tallinni szálloda folyosóin, bárjában orosz kurvák mutogatták bájaikat és várták, hogy befejeződjene az értékesítésükről folyó tárgyalások, megkapják a papírjaikat. Komphajóval távoztak, Finnországon keresztül, ki tudja hová? Ilf és Petrov újjászületett volna, ha mindezt látja.

El kellett telnie pár évnek, hogy Bombayben, majd Kalkuttában megismerkedjek két baltikumi emberrel, akiktől teljes képet kaphattam. A bombayi George lett vagy litván volt, akinek a szülei a terror elől Ausztráliáig menekültek, ahonnan ő – fogorvosi diplomával – áttelepült Bombaybe és nagy népszerűségben fürödve gyógyította az egyébként általában nagyon egészséges indiai fogakat. A másik – Ludwig – akkor még fiatalemberként cseh színekben dolgozott a minőségileg nagyon szórt árut termelő kalkuttai – üzemeknek alig nevezhető – telepeken, mint bőrártó. George egy pillanatig se habozva mesélt a szörnyűségekről, Ludwig óvatosan kezdte és jó barátokká kellett válnunk, mire el-elmesélt valamit a szüleitől hallottakból. Nem részletezem: ha a fele igaz, akkor is százezreket száműztek és dolgoztattak haláltáborokban az oroszok (talán helyesebb: szovjetek!). A közvetlenül megölték száma is

tízezrekre volt tehető szerintük. Iszonyat, csak a krími tatárokat és a csecseneket pusztították kegyetlenebbül.

A függetlenség elismerését követő hetekben egyike lehettem az első magyar utazóknak. Nem emlékszem pontosan, milyenek is voltak a diplomáciai kapcsolatok Magyarország és az újszülöttek között. Autóval mentem, odafelé Ukrajnán keresztül, széles, de pocsék utakon és rettegve a sűrűn előforduló rablótámadásoktól. Úgy dereng, hogy csak Litvániába kellett vízum, de tévedhetek. A lényeg, hogy a határon egyszerű sorompó, talán kétszemélyes kis bódé és három szürke egyenruhás fiatalember (inkább kölyköknek tüntek) fogadott. Határtalan örömet tükrözött minden szavuk, minden mozdulatuk. Élvezték, hogy ők az urak és ők ellenőrizhetik az érkező vendéget. Angolul köszöntek, viszonzottam. Annyit, nem sokkal többet tudtak angolul, de nem szívesen váltottak oroszra. Kinyitatták a csomagtartót, bebélyegezték a belépést az útlevelembe és közben tán kétszer is körbejárták a BMW-t. Lehet, először láttak ilyet. Gyerekek voltak, boldog gyerekek. Kedvesen kívántak jó utat. Jártam mindhárom fővárosban, elfogadható beton „hadiút” kötötte össze őket. Észtországban Pärnuba is átrándultam, ott tárgyaltam az orosz katonatiszt-feleséggel és ismerkedtem meg annak az orosz-észt kislánynak a szüleiével, akinek a súlyos, veleszületett szívbaját ott nem tudták meggyógyítani. Vállaltam (mint kisszövetkezet) a magyarországi műtét költségeit, sajnos a SOTE klinikáján se tudtak rajta segíteni. Vajon él-e még? 8-10 éves korára jelezték a halálát. Talán korábban, még az Átkosban kezdődtek a városrekonstrukciók, legalábbis úgy dereng. Ezúttal azonban már szinte lehetetlen volt közlekedni a fővárosokban: a vízellátás és csatornázás modernizálásával kezdték, de a régi, központi városrészek épületeiből is sokat takart már állványzat. A tallinni várat valami rendkívül szűk és meredeken emelkedő sikátoron keresztül tudtam elérni, esett, vékony patakocska folyt a kövek között. A rendes utak, utcák le voltak zárva. Így is ámulattal csodáltam a várrendszert és a várfalakról a várost. Egyértelmű volt, hogy az észak-európai tőke teljes erővel dolgozik a kapcsolatok építésén.

Visszafelé pihentem, falatoztam valahol Litvániában egy már maszek étteremben, európai szintű volt minden. Honnan teremtdött hozzá a tőke? – csodálkoztam.

Ennyi tömören a múlt. Megszakadt a kapcsolatom ezzel a világgal és évekig sem időm, sem energiám nem volt, hogy foglalkozzam velük.

Felkaptam a fejem, amikor egy magyar TV-műsorban, Frei Tamáséban elhangzott, hogy a Baltikumban valami varázslat zajlik. Döbbenetesen szép felvételeket vonultatott fel a műsor. Nosza kaptam magam és átlapoztam minden lényeges weblapot, ami a három fővárost hívó szavamra a keresőkben megjelent. Életemben talán nem tárogattam annyit, mint az azokban megjelenő képek láttán. Nem ismerem rá az általam jól ismertnek hitt világra. Gyökeresen más nézett rám ezekből a tükrökből, mint ami az emlékeimben elraktározódott. OK, menjünk, nézzük meg, mi történik azon a vidéken - mondtam a feleségemnek, amikor előállt a gondolattal: a balti államok, Finnország és Szentpétervár.

A túra szervezése nem bizonyult tökéletesnek. Varsóig repültetek bennünket, ahol csatlakoztunk az egy nappal előbb, busszal indult útitársakhoz: reményeink szerint a varsói - a még az Átkosban helyreállított - „Sztare mjesto” (Öreg hely) megtekintése tette volna értelmessé ezt a megoldást. Erre azonban „közlekedési nehézségek” miatt nem került sor, a nap második felét 600 km fárasztó buszozással töltöttük.

Így a tényleges túra, a komoly látnivalók sora Vilniusban kezdődött, majd három szakaszra bomlott (legalábbis az én értékelésem szerint). A tallinni kikötőig tartott az első szakasz. Bár helyenként nagy tömegben kellett tolonganunk és futólépésben közlekednünk, jó áttekintést kaptunk a három balti államról. A tallinni kikötőtől a szentpétervári szállodáig két és fél napig tartott az út, amiből közlekedésen és határátlépéseken kívül három óra jutott Helsinkire, félóra - zuhogó esőben - egy kisvárosra és egy nap a tővidék egyik központi településére, valamint egy zenei fesztiválok színhelyéül is szolgáló vár-múzeumra. Erről a szakaszcsoportról itt nem, csak a fentebb található Finnországban írok. Más okokból, a baltikumiaiktól eltérő múltja, más jellegű fejlődése és gazdaságilag a többitől nagyon eltérő helyzete miatt Szentpétervárt ugyancsak kiemelem az általános értékelésből. Engem - és gondolom magyar olvasóim többségét is - ebben az összefoglalóban az érdekel, hogy a három kis - hozzánk képest kis késéssel függetlenné vált - ország minek köszön-

heti a nálunk jóval gyorsabb fejlődést. Ebbe a csokorba Finnország és Szentpétervár nem illik bele.

Néhány megállapításom nyilván vitatható lesz, találkozhatnak köztük teljesen meglepőkkel is. Mégis leírom őket, én – a túra óta gyűjtögetve az információkat és turkálva az agyamban – így értékelem a számunkra oly lesújtó helyzetet.

A történelemből csak azt emelem ki, ami összekovácsoló erőként működhetett. Bár Litvánia „kilóg a sorból”, mivel birodalmi méretű államként is volt szerencséje működni, az elnyomóként élt korok és az elnyomások időtartama közel azonos, a XX. században pedig teljesen azonos volt. Ennél lényegesebb kapocsként hatott minden valószínűség szerint a három országra a szovjet-orosz elnyomás, terror mélysége. Segített megérteni a közös ellenállás fontosságát, ami jelképes akcióban is testet öltött: a három ország függetlenséget követelő állampolgárai 1989. augusztus 23-án, a litván függetlenségi mozgalom vezető erejének, a Sajudisnak a kezdeményezésére kéz a kézben láncot alkottak a három főváros között, így emlékezve a Ribbentrop-Molotov paktum 50. évfordulójára, amikor a náci Németország és a terrorgőzös Szovjetunió pár tollvonással felosztotta egymás között a térséget. Kétmillió ember, az összlakosság közel harmada 600 km távolságot hidalt át, szabadságot követelve. Nem mindennapi megmozdulás, a világ azóta is „balti lánc”-ként ismeri. A függetlenség óta eltelt évek során voltak viták köztük, de a történészek megegyezni látszanak abban, hogy a lényeges kérdésekben gyorsan megteremtődik közöttük az *összhang*. Óriási segítség a gyors fejlődés eléréséhez.

Mint fentebb már ceruzarajzként vázoltam, mindhárom ország készült a függetlenségre. Számtalan apró – általam is érzékelhető – jel utalt erre: a birodalom többi részénél jóval gyorsabb reagálás a magánvállalkozások létrehozásában, a tárgyalási, kapcsolatépítési irányok gyors kialakulása a földrajzi közelség (skandináv országok, Dánia, Németország) és rokoni szálak (Finnország) felé. Biztosra veszem, hogy a külföldi tőke jelentős hányada erről a vidékről érkezett a Baltikumba, jó előkészítést követően.

Ugyancsak a korábbi látogatásaim tapasztalata mondatja velem, hogy a privatizációs folyamat sokkal józanabban zajlott, mint nálunk. Nem igen hallottam olyan előkészületekről, amelyek 100%-os

külföldi befektetéseket irányoztak volna elő, elsősorban közös vállalkozásokról szóltak az elképzelések. Két fontos területen a futó látogató is érzékelheti a különbséget: nem igen látni külföldi bevásárló-központokat, hazai láncok látszanak uralni ezt a területet (ami Magyarországon a külföldi tőke remek profitszivattyúja!) és a benzinkutak között is csak elvétve találni nálunk uralkodó multinacionálisokat, csupa hazai cégér látható. Nem lehetett kiemelkedő szerepet játszótl találni köztük, nem hiszem, hogy a MOL-hoz hasonló monopol-cég uralná a piacot. Ez a filozófia minden valószínűség szerint általános lehet a gazdaság egyéb területein is. A reprivatizációval, kárpótlással kapcsolatban is rendkívül érdekes hírre figyeltem fel: az államosított ingatlanok magánosítása során nem várják a volt tulajdonosok jelentkezését, hanem igyekeznek felkutatni őket és felajánlani a visszaszolgáltatást. (Nem játszva el a magyarországi ördögi machinációt a kárpótlási jegyek évekig tartó lebegtetésével, leértékelődésével, majd strómanokkal felvásároltatva névérték felett felhasználva privatizációra.) Ha jól értettem, előírják és támogatják az épületek rekonstrukcióját, valamint azt, hogy azok ne heverjenek parlagon. Ha a tulajdonos nem költözik vissza, közcélú felhasználásra kell adnia a visszkapott ingatlant. Józan, az egész közösség érdekeire is figyelő gondolkodás, cselekvés!

A túra előtt szentül meg voltam győződve arról, hogy a rendkívül nehéz etnikai kérdést is sikerült megoldaniuk. Nehéz, mert a kegyetlen szovjet elnyomás részeseiként települtek a Baltikumba az oroszok (elenyésző mértékben más „szovjet” etnikumok) és a függetlenné válás villámgyors folyamata nem tette lehetővé az átrendeződést, a betelepültek távozását. Az elnyomást elsősorban reprezentáló fegyveres erők 1993-94-ben elhagyták a balti térséget, logikus feltételezni, hogy addigra a volt állam- és gazdasági hivatalnokok már távoztak. Maradtak a dolgozók és a fészekrakó (többnyire Párt- és Komszomol-tisztségviselőkbl avanszált maffiózó) vállalkozók. Az oroszok ma a három ország átlagában a lakosság közel 30%-át képviselik. Úgy tűnt, hogy a befogadás folyamata különösebb ellenállás és atrocitások nélkül zajlik. Az állampolgárság elnyerését ugyan nyelvvizsgához kötötték, de nem kötelezték távozásra azokat, akik nem akarták vagy nem tudták megtanulni a befogadó ország nyelvét. A fejlődés komoly tényezőjének tekintet-

tem a belbékét. Az orosz maffia jelenlétét se kezeltem teljesen negatív dolognak. Az orosz nyersanyagkincsbe eresztett gyökereik jelentős közvetítő-kereskedelmi profitot és ezzel adót biztosíthattak az új államoknak. Egy barátom, aki éveket töltött a Baltikumban, lelkes beszámolómat követően megjegyezte, hogy az új orosz dollár-milliomosok közül is sokan telepedtek át oda és ezzel hozzájárultak a fejlődés fellendüléséhez. Nagyon elszomorított, amikor az ész jobboldal tett egy lépést a béke megzavarásának irányába, kitélepítve a Szovjetuniónak a náci Németország feletti győzelme emlékére emelt szobrot a fővárosból. Az ezzel kiváltott zavargások biztos nem tettek jót az országnak. Felesleges visszanyúlás a múltba. Felesleges a gyűlölet fenntartása, izbitása. Tanulhatnának Indiától.

Ha már az adózást megemlítettem: bár szinte lehetetlen az általános adózási fegyelemre külső jelekből következtetni, megteszem. Szerintem több jel mutat arra, hogy egyrészt a követelmények nem túlzottak (a piacokon senki se foglalkozott számlával), másrészt a fegyelem jobb, mint nálunk. Ha különösebb keresgélés nélkül találok erre vonatkozó adatokat, visszatérek. Lám, már is itt az első adat: „A régió más országaihoz (Észtország, Lettország) hasonlóan Litvániában is egységes adókulcsot alkalmaznak (flat tax rate), progresszív adórendszer helyett (...) A jövedelemadót 2006-ban 27%-ra csökkentették és további, 24%-ra csökkentés várható 2007 októberében” (Wikipedia). [Az egységes adókulcs alkalmazása parázs viták témája lett itthon. 2011. július]

Ugyancsak rendkívül érdekes és fontos tényezőnek tartom, hogy hihető források szerint egyik balti állam se költi az adófizetők pénzét kis- és középvállalkozók vagy akárkik „támogatására”, különösen nem vissza nem térítendő juttatások formájában, ahogy nálunk dívik. Úgy tartják, hogy egyrészt nagyon nehéz megítélni, mire érdemes költeni, másrészt a versenyegyenlőséget rombolja, elkenyeztet. Nem beszélve arról, hogy ez a korrupció egyik legmelegebb ágya. Ha piacgazdaság, akkor mindenki harcolja végig a versenyt és úgy bizonyítson. A férgese pedig jobb, ha hullik! Véleményem szerint ez a filozófia nagymértékben gyorsítja a fejlődést. [Itthon Róna Péter a közelmúltban közölt adatokat, amelyek szerint a támogatott cégek átlaga kevesebbet fizet be az államkasszába adók és járulékok formájában, mint a támogatás mértéke! 2011. június]

Visszaugrok a belbékére. Érdekesség inkább, mint a béke igazolása, hogy Lettorszáiban létezik párt (és a CIA nem utolsónak sorolja), amelyik a nevében és vezetőiben egyaránt az egyesség fontosságára utal: a neve „Harmónia Központ” és a két megemlített vezető Janis Urbanovics és Nils Uszakovsz (figyeljünk a lettül hangzó keresztnevekre és a szlávos vezetéknevekre!). Sokat árul el egy régió helyzetéről a szegénység, munkanélküliség, jövedelemelosztás, infláció és eladósodottság, nem beszélve a fejlődési ütemről. A CIA országértékelő weblapjából vett (néha nem teljesen naprakész) adatok alapján a következő kép bontakozik ki: alacsony a szegénység szintje, „nincs adattól” 4,5%-ig terjed; a legalacsonyabb 10% jövedelmet viszonylag vékony réteg szenved el (ezredforduló körüli adatsor, nem romolhatott azóta), a lakosság 2,8%-ától 5%-ig, a legmagasabb 10%-ot viszont meglepően széles, 25% körüli vagy azt meghaladó réteg élvezi; a munkanélküliségről kicsit szórtak a hírek, 3,7%-tól 6,5%-ig találtam adatokat és ezek elég frissek (nagyon meglepő ezzel szemben, hogy a nagyon képzett és jól felkészült útikalauzunk – ha jól értettem – 0,2%-ot említett tán Lettországgal kapcsolatban); nem rágtam bele magam a családi jövedelem elosztását jellemző Gini-indexbe, de azért felsorolom: Litvánia: 32,5, Lettország 35, Észtország 33 (jó helyzetet tükröznek); az inflációs ráta 3,8%-tól 6,8%-ig terjed, de az utóbbi egy-két évben növekszik; az eladósodottság Litvánia és Lettország esetében magas, Észtországnál alacsony. Végül kiemelem a fejlődés ütemét, ami szinte hihetetlen, Lettország és Észtország GDP-je közel évi 12%-kal fejlődik, de Litvánia is 7% feletti ütemmel büszkélkedhet. Fenomenális! Megállok itt két hír ismertetésével. Egy nyugati forrás úgy vélekedik, hogy ez a gyors fejlődés szappanbuborék: ki fog pukkanni. Az indoklás pedig úgy szól, hogy nem támasztja alá fejlett, exportképes ipar. Nehéz vele vitatkozni, mert tényleg nem találtam bombasztikusan jól hangzó iparágakat a gazdasági adatok között. Szembeállítható viszont az a statisztikai adat, hogy mindhárom országban a szolgáltatások szektor adja a GDP kétharmadát vagy többet (61,2%-tól 68%-ig terjed). Svájc iparáról is mind kevesebbet hallani, nem beszélve mondjuk Luxemburgról vagy Monacóról, mégis virágzanak. A Baltikumban is sok tényező adja össze a fejlődést és minden bizonnyal nem az ipar játssza a vezető szerepet. Biztos,

hogy mind nagyobb lehet a turizmus részesedése. Már az Átkos időkben kialakult például a vodka-turizmus, elsősorban Tallinn és Helsinki között. Komphajók közlekedtek dugig megtömve otthon szigorú restriktióktól szomjazó finnekkel, akik már a hajón elkezdtek a megveszekedett iváztatot és a vissza-hajón fejezték be. Ezt mára felváltotta az egész világ általános érdeklődése, tömegek látogatják őket. Ki fog tartani egy darabig, mindjárt kitérek rá, miért. Más azt mondta, hogy könnyű nekik, van olajuk. Súlyos tévedés: számottevő olajkinccsel egyik ország se rendelkezik, mindhárom szinte teljes olaj- és gázszükségletét importból (Oroszország) szerzi be, elég kemény függő helyzet a volt elnyomótól. És nem motor, hanem fék! [A kipukkadás az általános válság alatt megtörtént, hogy az ipar hiánya miatt-e, nincs módomban megkutatni.]

Hogy miért fog kitarítani a turizmus? A gyors fejlődés és szépülés önmagában vonzóerő: nevezzük ezt „összehasonlító turizmusnak” (szovjet idők kontra ma). Emellett több fontos tényezőt sorolok fel. Gyors ütemben épülnek-létesülnek a vendéglátó intézmények. Tallinnban a sörlevesem (!) olyan óriás-kocsma (hogy szebben hangozzék: söröző, pub) utcai frontján fogyasztottam el, amelyikben általam eddig nem látott rusztikus és mégis modern, jól megvilágított, egymásba nyíló termek voltak, amiket *nem engedtek fotózni*. Mintegy hangsúlyozva, hogy ez az ő know-how-juk. Mérget mernek egyébként nyelni, hogy (tán csak nagyrészt, de) orosz tőke varázslata ez a nagyvonalúság. Kis „beugrók” tömege is várja az éhes-szomjas népet. Fontos tényező az is, hogy barátságos, vendégszerető és nagyon kulturált népekről van szó, ebbe a környezetbe beágyazva az oroszok is jobb képet mutatnak, mint amilyen emlékeket őriztem róluk. Alaptörvénynek kell lennie: minél jobb a környezet, annál kulturáltabb a nép. Fordítva talán még igazabb. Megkérdeztem a vilniusi útikalauzunkat, az ott élő Istvánt, jól érzi-e magát ott a bőrében? A válasza egyértelmű és ránk nézve lesújtó volt. Remekül! - mondta, majd miért kérdésemre sorolta: rendkívül barátságosak, kulturáltak, több helyi barátja van, nem pesszimisták, mint mi vagyunk, hanem akarnak bizonyítani és tesznek a jövőjükért, jók a lakáviszonyok, a másod-harmadrangú éttermekben jobb az ellátás és kiszolgálás, mint az összehasonlítható magyar éttermekben, a jövedelmük még mintegy 20%-kal alacsonyabb mint ná-

lunk, de az árak is visszafogottak... Tartós lesz a turizmus boomja! Csupáncsak egy pillanatra, de vitatkoznék Frei Tamással. Valamelyik műsorában ismét napirendre került a Baltikum és ezúttal alaposabban próbálta értékelni a tőlünk eltérő gyors fejlődés okait, nyilvánvaló belpolitikai okokból. Felvonultatott egy nálunk tanuló észt diákot, aki kifejtette legfőbb okként, hogy „felmostuk a padlót a kommunistákkal”. Számomra primitívnek tűnő megállapítás, az élet mélységeit nem ismerő kisdíák paprikajancsi megállapítása, Freytől bölcsebb gondolatokat vártam volna. Nekem is voltak halvány emlékeim arról, hogy már az Átkos vége felé „rugalmas elszakadási politikát” folytatott például a litván kommunista vezetés és ezt alátámasztani látszik az alap-útikönyvünk (Balti országok, Nelles Verlag, München) 51. oldalának utolsó bekezdése: „2001 júliusa óta Algirdas Brazauskas (*az ügyesen taktikázó valamikori litván kommunista főtitkár*) a szociálliberális koalíció miniszterelnöke...” (a kiemelés tőlem!). Voltak esetek, amikor a nemzeti kommunisták is hozzájárultak ahhoz, hogy országuk már az Átkosban jobb helyzetet vívjon ki (lassan, nem kiugróan, mégis) magának. Magyar párhuzam: erdélyi fejedelmeink biztosan bölcsebbek voltak a központi országrész fejénél a török elnyomás idején. Zavaró és mélyen elgondolkodtató, hogy a három fővárosból kettőben, Rigában és Tallinnban a lakosok többsége (!) orosz, de Vilniusban is 40%-nál többet képviselnek. Valahonnan az is kiderült, hogy ez nem a függetlenség óta zajló „beszivárgás” eredménye, így volt nagyjából a függetlenné válás pillanatában is. Rendkívül zavaró tényező, sokat morfondírozok rajta. Első lépésként azt próbáltam ellenőrizni, hogy a helyi „öslakosok” biztosítják-e az elemi jogokat a volt elnyomóknak. Úgy tűnik, igen. A TV-csatornák között addig lapoztam, amíg nem találtam helyi orosz adást. Mindenütt volt, előfordult egynél több is. Valamelyik fővárosban előkelő helyen működik orosz színház, mindenütt található orosz nyelvű sajtó. Aztán igyekeztem élni orosz nyelvtudásommal és zavartalanul tehettem, senki se hárította a közeledést, mint az Átkosban. Persze az ismert többségi adat ellenére is meglepett, hogy az üzletekben, éttermekben dolgozók elnyomó többsége született orosznak bizonyult! Érdeklődtem néhányuknál a helyzetükről, nem hangzott el panaszszó, rákérdeztem az etnikumi arányokra, Rigában két orosz hölgy

is büszkén állította, hogy többségben vannak, illetve minimum 60% orosz él a városban. Divatkérdésekben ugyan nem éles a látásom, de úgy tűnt, hogy az igazi divat-babák (nem feltétlenül rossz értelemben) orosz hölgyek és nem csak az úgazdag rétegből. Van olyan érzésem, hogy sikk lett nagyon divatosan öltözni. Miért zavaró mégis ez a tény? Lassan kialakulhat az őslakosokban olyan érzés, hogy jó-jó, függetlenek lettünk, kezünkben a kormánybot, de a volt elnyomók lassan a fejünkre nőnek. A migrációs adatok se megnyugtatók, ha jól érzékelem. Miről is van szó? A régió rettenetes vérvesztéseget szenvedett el a két szovjet időszak alatt. Számomra meglepő módon százezrek hagyták el a hazájukat a függetlenség elnyerését követő években (megnyíltak a határok), tán még meglepőbb, hogy újabb hullám, kisebb, de tarajos vállalt munkát Nyugat-Európában az EU-ba lépést követően. Talán nem tévedek, ha úgy vélekedek, hogy mindkét hullámban döntő többséget képviselt az őslakosság. Végül a legmeglepőbb, hogy ma is csökken a lakosság, éspedig alapvetően negatív értékű migráció miatt. Tényleg kizárólag megérzés, de fogadni mernék rá, hogy a mai kivándorlók sem oroszok, hanem helyiek. Mi lesz ebből, ha így folytatódik? Szépek a lett nők. A litvánok és észtek se csúnyák, de igazolva látom azt a nyugati turistáktól származó hírt, hogy a világ legszebb női a lettek. Nyúlánkak, magas termetűek, hosszú a combjuk és ez nem elég, minden egyéb tekintetben is formásak: karcsúak és keblekért se szaladnak a szomszédba. Figyeltem: tényleg sok az ennek a leírásnak megfelelő ifjú hölgy. Láthatólag tudják is magukról, hogy vonzzák a férfitekintetet, büszke tartással, emelt fejjel és mindig nyújtott, nem pipiskedő léptekkel róják a rigai aszfaltot. Kalapot le! Még néhány pozitívum:

Óriási a különbség a régvolt és a mai utak között. Érdekes, hogy igazi sztrádára nem is igen emlékszem, arra viszont igen, hogy amiken jártunk, azok modern, sima felületű, jól kitáblázott utak voltak.

A kellemes meglepetések sorában is kiugró, hogy – mint az idegenvezetőnk mondta – Észtországban állampolgári jogon ingyenes az Internet. Megérkezünk a közepes szintet képviselő (!) szállodába, és az asztalon ott a számítógép-klaviatúra. Nosza, neki is látam az internetezésnek, tájékoztam az otthon történekről és az út hátralévő részén várható időjárásról. Csuda, az ember nem hisz

a szemének. Hallottam, hogy Szingapúrban és néhány német városban is ingyenes, hogy Franciaországban tervezik az ingyenessé tételt, de nem hittem volna, hogy alig egy évtized alatt Észtország erre a csodára is képessé válik. Fényes jövő vár rájuk.

Már a Baltikumban feltűnt és Finnországban, Szentpéterváron is tapasztaltuk, hogy teljesen hiányzik a parkoló-banditizmus, annak ellenére, hogy sok a személygépkocsi. És ha már megemlítem az autókat: a Baltikumban érzékelhetően jobb a személygépkocsik szintje, szebb és jobb az átlag a mienkhez hasonlítva és jobban is ápolják a kocsijaikat. Figyelmesek, előzékenyek a rengeteg turistával szemben.

Végül: nem látni rendőrt! Lassan kocogó járőr-kocsikat igen, de ritkán. Nagy lehet a közbiztonság.

Pár sort szentelek csupán a német megszállás éveinek. A szovjet megszállók, sztálini terror – érthető módon – a németek karjaiba lökte a Baltikumot. Szabadságot, függetlenséget vártak, nagyon kellett csalódnuk. Ennek ellenére két tekintetben is elfogadhatatlan mértékben vettek részt a fasizmus támogatásában. Egyrészt „hatékonyan” vettek részt az Észak Jeruzsálemének tartott (mert többséget képviseltek a városban a zsidók) vilniusi zsidóság szinte teljes kiirtásában. Száz ezreket lőttek tömegsírokba Vilnius határában. Iszonyú bűn! Másrészt – talán főként Észtországban – sokan beléptek a német SS-alakulatokba, illetve alakítottak saját SS-kommandókat, akiknek a rémtetteit a II. világháború történetét valamilyenre is ismerőknek nem kell ecsetelni.

Mennyivel tisztább, ragyogóbb lenne a Baltikum modern történelme, ha ilyen szélsőségekre nem kerül sor! (2007.08.19)

***

LITVÁNIA

a „Búcsú a fegyverektől” sorozat tagja

Hogyan is adhatnék tömör képet a Litvániában töltött mintegy másfél nap alatti élményekről, benyomásokról? Nem lesz könnyű feladat, rendkívül érdekes és szép világ, harcos nép, meglepően sok a magyar vonatkozás. Jól fel kell tűrnöm az ingujjam!

Már a határnál érzékelhető volt a lényeges különbség az Átkos múlt és a ma között: kulturált, modern határállomáson szálltunk ki pár pihentető lépés megtételére, pénzváltásra, „fészülködésre” (ahogy az útikalauzunk hívta az egészségügyi szükségletek elvégzését). Megjelent bennem a régi randevú tárgya, és felfokozott kíváncsisággal vártam az új találkozást, amint a busz nyelte a kilométereket. Sík vidék, lankások is ritkán tarkítják a tájat, viszont zöld minden, ligetek váltják fel a mezőket, majd sűrűsödnek a fák és erdő mellett haladunk. Nem esik, de lóg a levegőben az eső, a sötét esőfelhők szinte kúsznak a horizonton. Csupa tó a vidék, apró tavak váltják egymást. Megtudjuk, hogy a három balti állam átlagában 35-40% a zöld terület. Van hová kirándulni, gombászni. Közben fel-feltűnnek a tanyajellegű házak, nem sugároznak jólétet. Elhangzik a szokásos kolhozátok, itt is lezajlott az erőszakos szövetkezetesítés, majd a magánosítás. A kis, szürke faházak oroszoknak tűnnek, de lehet, hogy a falusi-tanyasi faházak mindenütt a világon hasonlítanak egymásra? Ritkán látni dolgozó embert, nem hiszek a szememnek, amikor kétszer is kasza villan a mezőn dolgozó kezében.

Vilniusba fáradtan érkeztünk, a szállóba (a háromcsillagos Martialisba, 001-002,005,006-008) úgy „estünk be”. A környezet részben még az Átkos idők jellegzetességeit viselte, lehet, hogy maga a szálló is „átépítés” szülötte, egyébként a kategóriáját kellemesen teljesítette. Az ablakunkból szovjet lakóépületre (munkásszállásra?) láttunk rá. Hajnali ébredő lévén reggeli előtt sétáltam pár lépést a szálló előtt, modern ház mellett befejezés előtt állt egy lakóépület (003), lejjebb régebbi házak mellett vezetett az út a központ felé (004). A recepcióban dolgozó két (rákérdeztem) litván kislány tiltakozott a fotózás ellen, mondták, hogy hullák az éjszakai műszak végén. Oroszul, angolul egyaránt jól beszéltek, nem zavarta őket az orosz. Mit tesz a szabadság és a józan ész!

A városnézést a közelben lévő Szent Péter és Pál-templommal kezdtük. Varázslatos fényt és művészi bravúrt sugároz a templombelső több mint 2000 hófehér stukkója. Rendkívüli látvány. A kérdésemre, hogy miként sikerült megőrizni ezt a csodát a szovjet idők templomrombolói elől, az idegenvezetőnk azt válaszolta: „ateisták szerint a szerencsének, hívők szerint istennek köszönhető”. Hozzá-

tettem, hogy talán a helyiek jó diplomáciai érzéke is hozzájárulhatott. Elfogadó fejbólintás fogadta a gondolatot. (009-018)

A számtalan remek turista-látványosság közül néhányba be-
dugtuk az orrunkat, pár mellett lassú léptekkel elléptünk, volt,
amire csak ráláttunk. Sorolom ebben a sorrendben a látnivalókat.

Az Óvárosban központi helyet foglal el a hatalmas Katedrális
téren a város egyik legkiemelkedőbb nevezetessége, az Érseki szé-
kesegyház. Mint rossz fotóshoz illik, itt derült ki, hogy a gépem
kártyája telítődött, így később vissza kellett mennem befejezni a
fotózást. Ezért a képek szórtak: 087-091, 095-097. A székesegyház
rendkívül hányatott sorssal dicsekedhet, tűzvész pusztította, be-
omlott az egyik tornya, és már a cáratyuskák is bezárták, igaz, rö-
vid időre. A szovjethatalom éveiben a szerencsésebb sorsú temp-
lomok közé tartozott, mert ugyan rövid ideig autószerelő műhely-
ként építhette a kommunizmust, de Sztálin halála után múzeum-
má, majd koncertteremmé avanszált (nem úgy, mint a több ezer
orosz templom, amelyek – ha nem rombolták őket földig – raktár-
ként vagy műhelyként működhetek a hetvenes-nyolcvanas éve-
kig). Számunkra fontos egyrészt, hogy Jagelló 1387-ben László ki-
rályunk pártfogását kérve maga is a László nevet vette fel és a szé-
kesegyházat Szent Szaniszló és Szent László tiszteletére szenteltette
fel, másrészt, hogy egész Litvánia talán legszebb szakrális emléke a
templom Szent Kázmér-kápolnája (088-091), valóban gyöngyszem,
amint emlegetik. Talán itt hangzott el, hogy az első bezárás alkal-
mával a teljes enteriőrt lerombolták. Tízenezer szekér rakományt
tett ki a sok gyönyörűség, amit szemétbe hánytak. A templomrom-
bolók barbársága nem ismer határt. Mondom ezt annak ellenére,
hogy minden monumentális szakrális vagy más, nem közszolgálat-
ra épült építmény láttán kalkulálgatok: hány nyomorult ember éle-
tét lehetett volna elviselhetővé tenni, ha közcélokra költötték volna
a hihetetlen összegeket, amibe kerültek. Mert ha már az építőművé-
szet csúcását képviselve megszülettek, nem szabad lerombolni őket.
Csodálatra méltó emberi alkotások, ápolni kell őket.

A 026-os képen látható harangtorony akár külön látványosság-
ként is értékelhető, eredetileg ugyanis a városfal egyik bástyájaként
szolgált. 1522-ben helyezték el benne harangot, majd több lépésben
alakították át kupolát és keresztet is viselő harangtoronnyá.

A székesegyház körül sétálgatva vártunk a csoportra, ekkor készültek a környezetet ábrázoló fotók (019-021). A második és harmadik fotóban a Bernardinusok templomát vélem felfedezni, távolról is az egyik legszebb látványosság Vilniusban.

Városnéző séta (rohanás) közben töltöttünk két-három percet a téglagótika gyöngyszemének becézett Szent Anna-templom mellett (033-034, 036). Gyönyörű és legendákkal körüllebegett épület, aki Vilniusba készül, annak érdemes olvasgatnia róla.

Azt hiszem, a közelében látható a Szent Mihály-templom, amely a cár atyuskáknak is szúrta a szemét, átalakították pravoszláv akármivé (később a litvánok restaurálták), majd a szovjet időkben bezárták és a mai napig Építészeti Múzeumként szolgál.

Számomra a templomoknál jelentősebb, érdekesebb látnivaló volt az 1579-ben a mi Báthory Istvánunk által alapított egyetem (045-053). Érdekes, hogy Kuzmányi István útikönyve – nyilván fontossági szempontok alapján – lengyel királyként, litván nagyfejedelmként és Erdély fejedelmeként említi. Az is igaz, hogy mi meglepően ritkán emlegetjük, míg a lengyelek, legalábbis a múlt század hatvanas éveiben, amikor hivatalos utazóként többször jártam náluk, büszkén és sűrűn vallották, hogy őt tartják Lengyelország legnagyobb királyának. Tehát magyar uralkodó hívta életre ezt a fontos oktatási intézményt, amely mind méreteit, mind fakultásainak számát tekintve túlnőni látszik Litvánián. A fotók között feltűnik az egyetemi Könyvtár udvarára néző Jánosok temploma, majd két fotó (054-055) az enteriőről igyekszik valami képet adni. Az utolsó fotó a szerintem kiemelkedő alkotást, a Szent Viktor-oltárt mutatja be. Kiemeltem két képet is az egyetemsorból: a Könyvtár kapuját (048) és a Báthoryt a „Nagy udvaron” ábrázoló freskót (053). A festmény mellett (alatt?) 1994-ben avatták fel Báthory emléktábláját (054), méltó megemlékezés a tudományokat nagy becsben tartó uralkodóról.

Az egyetem környezetében két nevezetes épületet „kaptam le”, az Elnöki Palotát (044) és a De Reuss-palotát (045). Mindkettő szembeötlő szépségű alkotás.

Az eddigieknél kicsit hosszabb időt töltök el Önökkel a Három Kereszt-emlékműnél, amelyet időrendben sokkal előbb kellett volna tárgyalnom, mert a városnézésben előkelő sorrendi helyet fog-

lalt el. Miért is időzünk itt? Az én érdeklődésemben előkelő helyet foglalt el több szempontból. Utoljára kellene említenem, de elfeledkezhetnék róla: talán innen a legszebb Vilnius látképe. Kis semmi domb ugyan, de látni onnan az egész várost (023-025), mint Budapestet a Várból. Másrészt a mi Gellérthegyünkhez hasonló legenda emeli a rangját a kereszténység felvétele szempontjából. Mi Gellért püspököt taszítottuk le a hegyről, a litván pogányok hét ferencesrendi hittérítőt öltek meg, hármójukat ezen a Gediminas-hegyen keresztre feszítettek. Az ő emlékükre emeltek a dombon valamikor régen három fakeresztet. Végül érdemes odafigyelni arra a tényre, hogy elsőként a cári Oroszország romboltatta le az akkor fakeresztes emlékművet. A litvánok betonból állították helyre 1916-ban, ezt a szovjethatalom semmisítette meg 1951-ben. A mai emlékmű 1989 óta hirdeti, hogy az elnyomók – legyenek bár királyok, császárok, cárok vagy kommunisták – végül fejet kell hajtsanak a népek szabadságvágya előtt. Megemlítem még: van olyan vélemény is, miszerint az első három fakeresztet főként azért emelték, hogy figyelmeztessék a sűrűn felbukkanó és kegyetlenkedő keresztieseket, hogy keresztény földön járnak.

A vilnusi városnézést egy hosszabb séta zárta. Csendes, kitarató esőben vágtunk át az óváros közepén, helyenként átépítés alatt álló utakon (nem gátolták feleslegesen az autóközlekedést, ahol éppen nem volt gödör vagy nem aszfaltoztak, az autók vezetőire volt bízva, mit kockáztatnak, mit nem) egészen a Hajnal-kapu túloldaláig (056-086). Híres épületek sorakoztak, befogadni se lehet a látottakat. Színház, Városháza, a Szent Kázmér-templom kupolája egy utca messzi vége felett lebeg (068), a főtér egyik sarkát uralja az Astorija szálló (074), a Nemzeti Filharmónia szerényen behúzódik az épületsorból, szemben renoválnak egy ortodox templomot (076), jó jel, odafigyelnek az orosz etnikum vallásgyakorlására. Itt csodáltuk-e meg a Szentlélek-templom szokatlan, nem igazán ortodox enteriőrjét, vagy tévedek, teljesen mindegy. Arra sem emlékszem már, bementünk-e a Szentháromság-templomba, átmentünk-e a Szentháromság-kapun (079), benéztünk-e a Szent Teréz-templomba, amittől jobbra vezetett az út a híres Hajnal-kapuhoz, de nézzék el ezt a pontatlanságot. Eső, látvány-zsúfoltság, sietség, fotózás, odafülfelzés az ismertetésre, sok az idős embernek. Lássuk inkább a Haj-

nal-kaput, a városfal kilenc kapujának egyikét és a hozzáépített Hajnal-kápolnát (082-083). A városközpontból érkezve a látogató a kapuátjáró fölé emelt kápolnát látja, amihez lépcső vezet. A Baltikum leghíresebb zarándokhelyének tartják, mi, vándorok csak annyit láttunk, hogy egy aranytól csillogó Szűz Mária előtt haladnak el, illetve borulnak térdre a hívők. Fényképről látva megállapítható, hogy valószínűleg a világ legszebb Szűz Mária arcát kölcsönözte az oltáralkotásnak Barbara Radziwill királyné. A kapun áthaladva visszalép az ember néhány évszázadot, a szakrális pompát egyszerű városvédő külső váltja fel. Miért nem fotóztam itt, meg nem értem. Az egyik legfontosabb magyar vonatkozás, az 56-os eseményeket megörökítő emléktábla (a kapu melletti épület falán) maradt ki a képtárból. A megemlékezés nem annyira magának az 56-os magyar forradalomnak szólt, mint annak a szolidaritástüntetésnek, amit a vilniusi egyetemisták, ha jól emlékszem több tízezren, a Rasos temetőből – ahol nemzeti hősök sírja előtt elénekelték a litván himnuszt – a Hajnal-kapuhoz vonultak, szolidaritásukat kifejezve a magyar forradalom mellett. Nem lehettek gyáva gyerekek, a szerencsésebbek megúszták az egyetemről kizárással, a vezéralakokat viszont koncentrációs (munka)táborba deportálták. Nem említettem eddig, hogy a három nemzet közül a litvánok lehettek a legharciasabb ellenállók (én úgy tudtam, hogy az észtek), mert 1953-körülük többszázezren folytattak partizán(!)harcokat a litván erdőkben a megszálló szovjet csapatok ellen. Nagyrészüik áldozatul esett vagy a Gulagon kötött ki. Ez ellenállás. Nem kommentálok tovább, gondolom érthető, amit mondok.

Mielőtt búcsút mondanánk Vilniusnak, megemlítem, hogy nyilván van fontos emlék az eddig nem hivatkozott fotók között is. Magam hármát emelek ki. A 030-as kép egy lakóházat mutat. Beléptem egy kapun és ez a látvány fogadott, igazolva, hogy nem turista-ámítás folyik, hanem általános a jólét és szépre törekvés. A volt Papnevelő Intézet reneszánsz udvarát mutatja be a 056-os kép, kellemes hangulatot sugároz, jó lehet leülni egy kávéra vagy teára a képről lemaradt kis büfé-terazon. Nem tudtunk elmenni a ma étteremként szolgáló gótikus, sgraffitódíszes, középkorba visszarepítő épület előtt (062-063), annyira bájos. A többit tekintsek egy barát-ságos, hangulatos város hívó szavának.

Vilnius 2009-ben Európa kulturális fővárosa lesz, a kontinens legnagyobb barokk Óvárosa a központja, amely az UNESCO Világörökség része!

Bevallom, *egyetlen* épület villant ismerősként Vilniusban: egy valószínűleg az Átkos időkben a folyóparton épült üzletközpont-étterem, mit tudom még mi, amely akkor központi szerepet játszott, ma viszont nem vonzza a tekintetet. Itt találkoztam és tárgyaltam először uráli maffiózó komszomolistákkal.

Vilniusban persze étkeztünk is. Sok a gomba és a halféle. Biztos tobzódhat ezek élvezetében, aki nem csak a magyar konyhára esküszik. Örömmel tapasztaltam, hogy orosz levesek is kaphatók, a szoljánka itt se rossz, bár elmarad a jobb orosz konyhák levesétől. Majdnem mindenben van krumpli, a nemzeti büszkeségként ajánlott cepelinai darált hússal vagy fűszeres túróval töltött burgonyatészta, a neve Zeppelin-formájára utal. Nálam nem aratott sikert. Két látnivaló leírásával maradtam adós: az egyik egyszerű és egyszerű, a másik bonyolult és megemészthetetlenül döbbenetes.

Kezdem **Trakaival**, illetve a trakai Sziget várral. Bonyolult tőrendszer egyik szigetére épült a litván önállóság jelképének tekinthető, négybástyás Elővárból és attól vizesárokkal elválasztott Fővárból álló gyönyörű várrendszer. 1405-ben készült el, a lengyel uralom alatt negligálták, majd az orosz betörések során, a XVII. században elpusztult. Érdekes, hogy a helyreállítása már az Átkos időkben folyhatott. Moszkva állítólag szemre is hányt: „amíg mi vért izzadva építjük a kommunizmust, ti várakat építetek újjá!” Nem írom le részletesen, az azonos nevű alkönyvtár fotói elég jó áttekintést adnak róla. Nekem Töröcsvárat juttatta eszembe, lapozzon oda (Erdély), kedves olvasó.

Az utolsó litvániai képsor (Siauliai, a Keresztek Hegye alkönyvtár) a **Keresztek Hegyéről** szól. Nem emlékszem pontosan az alaplegendára és nem találok hirtelen: a leírások az orosz elnyomás eleni 1831. évi felkeléstől indulnak, pedig úgy emlékszem, hogy jóval korábbi és más elnyomók elleni harcban éheztek itt halálra néhány tucat litván keresztény ellenállót. A lényeg, hogy az évszázadok alatt a felkelések során elpusztult és eltűnt áldozatok emlékére kezdték emelni a *Siauliai* melletti dombon a keresztek. Ez a hagyomány aztán áttörte az eredeti kereteket és a kereszténység

(egy-két esetben zsidóság) szimbólumait hordták ide a hívők, részben a pogány áldozatbemutatás hagyományait is folytatva, de alapvetően az örökkévalóságba vetett hitet demonstrálva. Az oroszok ismét csak a cárizmustól kezdve a Szovjetunió utolsó évéig rombolták a felállított emlékeket, mígnem az utolsó kísérletet százezres tömeg akadályozta meg. Mikor először hangzott el a szám, miszerint ma 40000 kereszt található a dombon, azt hittem, rosszul hallok. A látvány túltett minden elképzelhetőn. Döbbenet szemléltem a vallásos hit fantasztikus erejét kifejező látványt. Hasonló hatással eddig csak az indiaiak voltak rám, ahol egy fűszál, kődarab, oszlop is istenné válhat a hívők szemében. Nietzsche írta a hűgához: „*A hit maga üdvözt, nem az objektív elem, ami mögötte van.*” Rendkívül fontos megfigyelés! (Államszocializmus, L'Harmattan – Eszmélet Alapítvány, Bp., 2007, 97.old.) Azt hiszem, több történik: a hit megszűli tárgyát és kifejezési formáját egyaránt. (2007.08.24)

***

LETTORSZÁG

a „Búcsú a fegyverektől” sorozat tagja

Akárkit kérdeztem meg az útitársak közül, hogy melyik baltikumi főváros tetszett nekik legjobban, kivétel nélkül mind Rigára szavazott. Gondolkodás nélkül ezt nyilatkozta a régióban éveket töltött barátom is. Egyelőre ketten imádjuk Tallinnt: a nagyobbik lányom, aki idegenvezetőként többször kísért ott magyar csoportokat az Átkosban, és én. Most, hogy lapozgattam Vilnius fotóit és átfutottam a rigaiakon, tán még Vilniust is Riga elé helyezném. De haladjunk sorjában.

A látván határ közelében, a **Rundale**-kastélynál (*azonos alkönyvtár képei*) kaptuk az első ízelítőt Lettország szépségeiből. Igaz, ez a kastély a cári idők emléke, egy cárnői kegyelt (szerető) hercegi rangra emelkedve építtette. Zaklatott sorsú építmény ez is, mint legtöbb társa, különösen az I. világháború tépázta meg, de az 1972 óta folyó rekonstrukció nagyrészt helyreállította. Két társaság használja a kastélyt fogadásokra: a kormánykörök és a dúsgazdag orosz neomágnás urak, az utóbbiak jó pénzért. Ez mindent megmond erről a bandáról.

Azt hiszem, itt is ebédeltünk, a konyhát, büfét orosz személyzet működtette. A szoljanka volt a levesünk és kis pirogokat ettünk második fogásnak. A turisták többsége nem tudja, hogy orosz kosztal traktálják. Hogy ne legyek nagyon elfogult: helyi ételeket (hal, gomba) is lehetett kapni.

Rigába érve azonnal a városnézéssel kezdtünk, csak este foglaltuk el a helyünket a város szélén fekvő szállodában. A város – és talán az egész Baltikum – legnevezetesebb, legtöbbet csodált épülete, a Feketefejűek Háza előtt szálltunk ki a buszból. Rendkívüli építmény (005-014)! Minden Riga-ismertető prospektus, útikönyv címloldalon vagy legalábbis nagyon előkelő helyen közöl róla fotót. A DVD Riga-könyvtárát is vezeti. Rendkívüli az eredeti rendeltetését tekintve: a *nőitlen* kereskedők egyesülete építtette (bölcs emberek lehettek!). Rendkívüli, mert varázslatos szépségű építészeti bravúr, az ember nem tudja levenni róla a szemét. Rendkívüli, mert a II. világháború során az oromzat kivételével rommá lőtték-bombázták. A szovjetek nem haboztak sokáig, ahelyett, hogy legalább kísérletet tettek volna az oromzat megóvására, felrobbantották. Rendkívüli, mert a közelmúltban rajzok, fotók alapján a semmiből újjávarázsolták, visszaadva maguknak és a világnak egy megismételhetetlen épületegyüttest. És nincs vége a rendkívüliségnek, mert többszöri ellentmondás övezi. A ma is „Lett Lövészek Tere” nevet viselő tér ad neki otthont, ahol áll még a „Lett Lövészek” szobor (002) azoknak a harcosoknak az emlékére, akik – idézek az útikönyvünkből – „...az I. világháborúban és a szabadságharcban a vörösök oldalán harcoltak.” Nálunk rég a szobortemetőben lenne. Háttérben valószínűleg a Műszaki Egyetemet látni. Ugyanezen a téren ütközik bele a látogató a szovjet időkben ki tudja milyen célból emelt rendkívül csúf épületbe (004), amelyik ma Lettország Megszállásának Múzeuma és amelyik a folyó felől nézve takarja a Feketefejűek Házát. Ismét a nyugati szerzők útikönyvéből idézek: „...a lett nép függetlensége ellen elkövetett *náci* és szovjet bűnöket mutatja be.” A szovjetektől nálunk ezerszer többet szenvedett nép állítja fel ezt a sorrendet, a mi Terror Házunkkal szemben. A múzeumot ésszerű lenne áthelyezni máshová és ezt a csúfságot lerombolni, hogy javuljon a rálátás a térre. A teret egyébként több érdekes épület övezi, en-

gem a volt Tanácsháza kapott meg (001 és 003), amit furcsa, modern tetővel állítottak helyre.

A tértől pár lépésnyire található Riga két legfontosabb temploma: szinte közvetlen a rálátás a Szent Péter-templomra (007), ellenkező irányban pedig száz-kétszáz méterre lehet a világhírű Szűz Mária Dóm (032 és 038). Valahogy furcsállom utólag, hogy az utóbbi körül csak keringtünk, pedig utána olvasva nyilvánvaló, hogy nemcsak a külső építészeti megoldásai csodálatosak, hanem az enteriőrje sem utolsó. Amellett világhírét elsősorban a rendkívüli hangzású orgonájának köszönheti, ami még az Átkos időkben is közismert volt. Lentebb bővebben szólok róla. Az ilyen túrákon lehetőséget kellene biztosítani az utazóknak, hogy a hetente kétszer megrendezett hangversenyre eljuthasson. A Szent Péter-templom tornya (007, 074, 080, 084) a város jelképe. Eredetileg fatorony volt, 120 méteres magasságával 1666-ban ez volt a világ legmagasabb fa-építménye. 1721-ben villámcsapás következtében leégett. Helyére emelték a mai, fémből készült, igen elegáns, karcsú, nyolcszög-alakú, háromszorosan megtört koronapárkányzatú tornyot. Tényleg uralja a városképet. Mindkét templomot nehéz volt fotózni, közel voltak a környező épületekhez és mindkettő körül fel volt tűrva a kövezet. Csatornáztak, díszkövezetet raktak. Közben persze itt is esett az eső.

Nagy sétát tettünk a városban. Az Óváros szívmelengetően szép és barátságos. Templomot láttunk akár tizet, közülük talán a Szent Jakab-templomot (049 és 056) érdemes kiemelni, amelyik ma a katolikus érsek hivatali temploma. Megnéztük a szerény elnöki palota kapujánál az őrségváltást (045). Elzarándokoltunk a Három Fivér házakhoz, három XV-XVII. századi lakóház (051-053), a kis csoport is jelképszerű szerepet játszik. A jobb szélső épület Riga legrégebbi lakóépülete. Érdekes látványt nyújtanak a Raktárnegyed házai, egy tucat raktár a mai napig megmaradt. Három renoválás alatt állót mutat be a 041-es fotó. Nekem Belgiumot juttatta eszembe, bár konkrét épülethez nem tudja már kötni a memóriám, miért is? Az észak-német kikötővárosok fotói viszont biztos hasonló képet mutatnak. A városfal egy része a Lőportoronnyal önmagában is érdekes, de a fallal szemközt sorakozó csinos üzletek, amelyekben minden nyugati ízlést kielégítő borostyán-ékszereket árusíta-

nak, igazán vonzó boltocskák (063-068). Már nem csodálkoztam, hogy az elsőben, ahová benyitottunk 19-éves orosz kislány volt az eladó és mindenek felett úr.

Idegenvezetővel jártuk be a modern városközpontot is. Nagyrészt szépen renovált házak között jártunk, de néha belebotlottunk a szovjet idők állapotát tükröző épületbe is. A 082-es kép ilyen pillanatot örökít meg. Mindent rendbe hoztak már, az utcakövek is újak, de a jobb oldali épület még régi. A város emblémáját messziről láttuk (069-070), a nőalak kezében tartott három csillag az ország három tartományát, Zemgale-t, Vidzeme-t és Latgale-t jelképezi. Az Operaház (071) meglepően hatalmas, de harmonikus, szép épület. Ezen a környéken láttam kitáblázva a „Russkij Teatr”-t, az orosz színházat, jó jel, hogy hagyják az orosz etnikumot saját kulturális életét élni. A 071-073 térségen volt a szabadidőt záró találka helye, jó sörözőtől fotóztam le a teret. Jók a söreik, merem ajánlani. Aprópó, szabadidő: a maradék kép jó része séta közben készült, nem igényelnek kommentárt – gondolom – a kocsmá-, étteremcégérek, a céhembléma és egy tréfás hívogató a szuterénfalatozóba (046). Az OK-hálózathoz tartozó Slokas Hotelhez érve a környezetet elég lehangolólnak, a szovjet időkre emlékeztetőnek találtam (096 - a jobb oldali, sok üveg, kiugró épületrészek a szálloda és 097 - az utca a lakosztály ablakából). Igen, lakosztály! A nyilvánvalóan régi szálból átalakított épületben kellemes meglepetés ért bennünket: előszobás, nappalis, hálószobás, pompás fürdőszobás lakosztályt kaptunk. Először azt hittük, hogy feleségem aznapra eső születésnapja miatt kedveskednek vele, kiderült, hogy vak szerencse ajándéka. Látva-hallva a történeteket legkedvesebb útítársunk ugrott, leszaladt az utcára, hozott egy üveg pezsgőt, és a feleségével négyesen megünnepeltük a születésnapot.

Másnap, a továbbutazás előtt ismét szabadidőt kaptunk, elmehettünk az állítólag Baltikum-híres kofapiacra. Engem aztán nagyon nem érdekelt, de a hölgyek tapsikolva indultak neki a repülőgéphangárokból (legalábbis úgy néz ki) kialakított bazár-vásár akárminek. Volt ott minden, csecse-becse, lim-lom, sok ruha, még több hal, gyümölcs, zöldség. Az árusok többsége persze, hogy orosz bábuska, asszonyka, kislány volt, de láthatólag jól megvol-

tak az oroszul nem tudó helyiekkel is. Vettünk gyorsan rjázsenyát (orosz, kemencében piritott kefir) és helyben elfogyasztottuk.

Majdnem elfelejtettem: este a szálló felé menet és reggel-dél előtt a piacra menet és onnan a találkahelyre bandukolva igyekeztem „lekapni” néhány modern épületet (088-092), közte egyet (091) azért, hogy a rendkívül érdekes, karcsú, színes TV-tornyot, az Átkos egyik kiválóságát bemutathassam. Tart ez a sorozat egészen az utolsó képig, beleesik modern üzlet és komoly hajó is.

Mielőtt elbúcsúznánk Rigától, megemlítem (hogy a szerelmeseit vigasztaljam): a város lakóinak száma 800000 körül van és ezzel az egész Baltikum legfontosabb városa és kétségkívül legfontosabb kikötője is. És a lett nők tényleg gyönyörűek, el-elfordult a nyavalygó nyakam egy-egy pár hosszú láb, 1m 85cm magasság és dús keblek után. Fiatalok, hajrá! (Ki tudja, hány közülük orosz?) A város lakosainak 62%-a az, mármint orosz.

Az utolsó négy kép az utolsó lettországi megállónkról szól, a lett vagy livóniai Svájcnak is mondott Gauja Nemzeti Park trónszékét elfoglaló **Turaída**-várról (*azonos alkönyvtár*). A ligetes, tavakkal megtűzdelt környék bájos, kellemes, a hozzá fűződő szerelem-legenda elég szokásos rege az előkelő Maijáról és alacsonyrendű (kertész) szerelméről. A szerelem végzetes tragédiával zárul, a vár azonban kerekded. Számomra rossz emlék marad, mert életemben először nem másztam fel a tornyába. Fáradt voltam, sok volt a várakból. Itt ebédeltünk, kétségkívül a volt szovjet turista-központ éttermében. A berendezés félig modernizált, a kiszolgáló személyzet orosz, az illemhely minden kritikán aluli (Átkos) volt. Nem emlékszem mit ettünk, az ételen nem utálkoztam.

Pár szó a híres orgonáról:

A világ egyik legszebb hangzású orgonája: Szűz Mária Dóm, Walcker-orgona, felavatva 1884. január 31-én, Liszt Ferenc erre az alkalomra komponált művének előadásával. Ezúttal se sikerült meghallgatnom. Este 7-től lehetett volna jegyet kapni az aznap késő esti hangversenyre, szóba se került. Akit érdekel, hallgasson bele az irodalomban megadott weblapba. (Mondom én, mert ezt ajánlja az útikönyvünk. Sajnos nem találom a belehallgatási lehetőséget és szövegben is „csak” ennyit Russland címszó alatt: „Im Jahre 1883 baute Walcker die Orgel für den Dom zu Riga. Sie

wurde die zu ihrer Zeit die größte und schönste Orgel der Welt mit 4 Manualen, 116 Registern und 6 768 Pfeifen. Die schönste ist sie bis heute geblieben. Nicht unerwähnt soll bleiben, dass Franz Liszt zu ihrer Einweihung seinen Orgelchoral „Nun danket alle Gott“ komponiert hat.“)

Nem hagytam magam, megkerestem egy tényleg letölthető Bach-szerzeményt, Frederik Magle előadásában. Íme: J.S. Bach's Toccata & Fugue in D-minor (BWV 565). Még romlott hallással is gyönyörű. Lehetetlen bűn: több rigai látogatásom alatt legalább háromszor elsétáltam a templom mellett és nem tudtam meghallgatni ezt a csodás orgonát. Nagy érdeme lehet az orgonának, hogy megőrizte a templomot a szovjet templomrombolások idején. Az orosz zeneimádat győzött a szovjet barbarizmus fölött! Ajaj, a kaszás és/vagy megsüketülés előtt el kell újra ballagnom Rigába! Hány km is ide? (2007.08.25)

***

ÉSZTORSZÁG

a „Búcsú a fegyverektől” sorozat tagja

Észtország a legfürgébb a balti kistigrisek között. Nem tudtam, csak gyanítottam. Már az Átkosban róluk szólt a legtöbb hír. Ha a Baltikumra terelődött a szó, **Tallinnal** kezdődött a beszélgetés. Nem lepett meg az útikönyvünk, amikor így fogalmazott: „...a múlt kódébe vesző szovjet idők örökségének minden nehézsége ellenére a három balti ország közül egyértelműen Észtország volt képes a legnagyobb lépést tenni a modern piacgazdaság irányába.” Másutt: „Külföldi tőke – természetesen elsősorban nyugatról – áramlott az országba.”

Mielőtt azonban a fejlődés turisták elé táruló eredményeivel ismerkedtünk volna, visszatértünk a cári múltba. *Kadriorg* a neve az I. Péter által második felesége, Katalin cárné részére építtetett barokk kastélynak. A palotába nem jutottunk be, de mind a frontoldala, mind a hátsó oldala szépséget sugároz. Zavarba jöttem, mert eszembe jutott, hogy a fotókon bemutatott épület nem maga a kastély, hanem tán I. Péter szálláshelye, amit itteni látogatásai alkal-

mával vett igénybe. Ez az épület ma Külföldi Szépművészeti Múzeum. Maga a palota a felső kastélyparkban látható és az elnöki palota rezidenciája. Előtte, mögötte óriási park terül el, és bámulattal adóztunk a gondosságnak, amivel ápolják. Gyönyörű! Morfondírozgattunk, hogy bizonyára hatalmas összeg kell a karbantartására. Igen, mondtam, és szorgalom. Gyorsan le is fotóztam két kertészholgyet, akik mosollyal fogadták a lensét és a köszönetet. Ezúttal helyieknek néztem őket. A kastélyt és környékét, a működő szökőkutakkal, a parkban épülő játszótérrel együtt a 006-017 fotók mutatják be. Ide sorolhatnám nyugodtan a pápai nuncius rezidenciáját is, közvetlenül az alsó park mellett helyezkedik el (005). Nem kellett sokat utaznunk, hogy tehessünk pár lépésnyi sétát a Baltikumban oly népszerű dalos találkozók tallinni székhelyén, a *Lauluvaliak*-on (Dalmező). Háromszázezer nézőnek ad helyet és 30000 énekes léphet fel egyszerre (018-021). A szovjet megszállás utolsó éveiben ezek a dalszínházak szerepet játszottak a függetlenségi harcban. A dalfesztiválok egyben politikai megmozdulások is voltak. Valószínűleg nem tréfálkoznak a helyiek, amikor „daloló forradalom”-ról beszélnek. Kedves momentum volt, amikor egyik útítársunk javaslatára a csoport elénekelt egy magyar népdalt a nézőtér feletti fák tövében. A helyi idegenvezetőnk láthatólag meghattottan hallgatta. Távozóban megálltunk egy percre a „fekvő” hárfán játszó hölgnél és hallgattuk a népi dallamokat.

Nagyszerű élménnyel gazdagodtunk az észti – talán nemzetinek nevezhető – temető meglátogatásával. (A temető bejárata elől fotóztam le a tallinni TV-tornyot – 022 – ez is az Átkos egyik szép alkotása.) Észti rokonaink még jobban befészkeltek magukat a szívembe: nem emelnek nagy emlékműveket halottaiknak, kiviszik őket a zöldbe, erdőbe, egyszerű, kis méretű kő- vagy márványlapokkal jelzik a sírt, a legnagyobbakét is. Ragyogó, követendő példa (023)!

Következett egy skanzen (időtömésnek tűnt), a tallinni öböl túloldalán, ahová „szovjet (orosz?) lakótelep” mellett vitt az utunk. Talán harmincezres számmal jelölték meg az ott lakó oroszok számát. Messze jobb körülményeket sugároztak ezek az épületegyüttesek az Átkosban szokásos óriás, házgyári lakótelepekhez képest. Nem lehet különösebb panaszkodás az ott élőknek. Erről a számról jut eszembe, hogy Tallinnban is 50% feletti arányt képvisel az orosz la-

kosság. A város összlakossága szinte hajszálpontosan 400000 fő, így a majdnem 200000 orosznek valószínűleg ennél is jobb körülmények adattak meg, nem csoda, hogy ragaszkodnak „második hazájukhoz”. Maga a skanzen néhány paraszt-gazdasági épületből állt, itt lehetett „megkóstolni” a tizenfokos tengert lábujjunk bedugásával és „fészülködni” a valószínűleg az Átkosban épült, hajót imitáló, fényesre alakított bárban (026). Vándor, nyugodtan hagyd ki ezt a szakaszt, ha Tallinnba vet a sors.

A várva várt városnézés volt soron. Az Óváros is „szakaszolt”, a Felsőváros vagy ismertebb nevén Dóm-hegy (*Toompea*, 027-080) maga a 60-70 m, ott magasnak számító dombra épült vár, ezt néztük meg még délelőtt. Türelmetlenül vártam a találkozást, mert mintha a Baltikumnak erre a kis pontjára emlékeztem volna legjobban. Valóban, de lassan rá kellett jönnöm, hogy ez a szemem tükrében lebegő kép tulajdonképpen csak a vár tornyaira és falára korlátozódik, a Vár „belső tartalma” szinte teljesen újnak tűnt. Amint felértünk az első térre, az Alekszander Nyevszkij székesegyházhoz, rögtön tudtam, hogy valami egészen mást, újat, szépet fogok látni. A székesegyházon (028-029, 035) még folynak a felújítási munkák, de az enteriőr teljes pompázatával fogadja a hívőket. Zavart a szemerkélő eső, amelyik egész délelőtt csordogált az égből. A tér egyik frontját uralja a Parlament, nem különösebben varázslatos épület. A további sétánk két gyűjtőpontja a *Toomkirik*, azaz Szűz Mária Dóm (037, 041) lutheránus székesegyház (a Kiriku téren), és a két kilátóhely a várfal mentén, a Patkul-kilátó és a Kohtuota-terasz, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik az Alsóvárosra.

A székesegyház sok „első”-vel dicsekedhet: az első észt templom (igaz, dán megszállók építették), Észtország legnagyobb orgonájának birtokosa és világrekorder lehet az elszenvedett villámcsapások és tűzvészek számát tekintve. Feltétlenül be kell térni és meg kell csodálni a nem is középkori, hanem valami ősi hangulatot sugárzó enteriőrt.

A kilátók érdekessége, hogy várból várra néz az ember. Furcsa látvány a sok bástya (66-ból 19 maradt meg), épen futó várfalak. A magyarázat úgy hangzik, hogy a Dóm-hegyet uraló Német Lovagrend nagy előszeretettel támadta meg az Alsóváros kereskedő-iparos lakosait, akik végül a Vár alatt ellenvárat építettek. Hogy az em-

ber ennyire ne tudjon együtt élni? Hihetetlen! Egy fészekből kettőt csinál, mert... nem ragozom. A Dóm-hegyen séta-rohangászva fotóztam mindent, amit szépnak láttam. Kellemes éttermek (052), köztük bújócskát játszó is (078), kis boltok (054), nagy régiségbolt, ahol vitézi páncélzatokat is kapni (064) és a Magyar Kultúra Háza (068), ahonnan már lefelé vitt az utunk az Alsóvárosba. Közben unos-unotalan feltűntek a templomtornyok, nem lehetett nem fotózni őket. És számtalan a kilátókról készített látvány-kép: bástyák, tornyok, cserepes háztetők, sőt, pár modern épület. A lefelé úton is „elkaptam” érdekességeket, például sapkás-kalapos kéményeket (077). Mély délutánba hajlott, mire leértünk az Alsóváros központjába, a Városháza-térre. Szép utunk volt! A várfaltól elszakadva egy darabig széles utcában haladtunk, ahol mindkét oldalon a rigai Raktárvárossal teljesen azonos csigakonzolos házak kísérték minket (079-080). Lényeges különbség csak abban van, hogy Tallinnban ezek a raktárházak az Alsóváros központjában is fel-felbukkannak (092). Nagyon érdekes! Felrémlenek az ember szeme előtt a nehéz szekek, amint a városközpont szűk utcáin hordják az árut a kikötőből. A híres-neves (miért is?) kerekcs kútnál (082) aztán beszűkülnek az utcák, kacsaringóssá válnak és megváltozik mindennek a hangulata. Igazi középkor, amibe átlebbenünk: éttermek, büfék, bárók, boltocskák, majd a Városháza-tér tövében valódi vásár zajlik. Kínálnak mindenfélét. Pörkölt-mézes mogyorót ajánl két kislány, remek ízek, veszünk is gyorsan. A zacskó is annyira kedves-tréfás, hogy elteesszük emlékbe. Műtűöröket, emléktárgyakat mutogatnak a szomszéd sátonnál. Amikor aztán kilép az ember a térre, szinte megüti valami középkori szellemvarázslat. Szerencsénk van: igazi nemzetközi népdal-néptánc találkozó és vásár közepébe esünk be. A 088-as kép a vásárhoz vezető utolsó lépteket (talán a Városháza hátulja) hivatott elmesélni, a 089-095 fotók a teret és abból nyíló utcák sarkát mutatják be. Nagyon tetszetek a kalaposok-süvegesek, majdnem vettem egy bohóchoz is jól illő süveget. Bizony nagyon éhesek lehettünk, mire beültünk a „rendkívüli” söröző utcai ernyője alá (még mindig csöpgöggött), a közbelső képeken az ebéd-szünet kihirdetését követő sétánk állomásai láthatók (096-100). Lehet találgatni, mik ezek? Elárulom: helyi kisiparosok (és közvetítők) kioszkjai a tán egyetlen megmaradt városkapu mellett. A 101-es

képen az ebéd áhítatos pillanatait kaptam le. Helyi sörlevest ettem, finom volt, de sose tudom meg, miért nem lehetett a sör ízét érezni? A pincérnő orosz kislány volt, keserű fintorral fordította le a névtáblán a neve alatt szereplő *csak észtil* írt szót: pincérnő. Furcsa, nagyon kellemetlen lehet visszakapni az apák által adott pofonokat.

Ebéd után még két-három órát csatangoltunk az Alsóvárosban, több templom mellett mentünk el, vagy épphogy bedugtuk az orunk. Pedig a Szent Olaf-templom (svéd királyról kapta a nevét!!) közel egy évszázadig, 1549-től 1625-ig a világ legmagasabb templomtornya volt. Világítótorony-szerepet is játszott, messziről lehetett látni a tengeren. Leégett és az isten tudja miért, csökötten állították helyre, 36 m-el megrövidítették, így is a felhőket karcolja (ez a torony látható a 058-on).

Az ember hajlamos a Városházát is templomnak nézni, a tornya ugyanis kimagaslik a környezetből. Maga az épület sem utolsó, messze a középkorba viszi vissza a nézelődőt. A Városháza téren nyílik a nevezetes Városházi gyógyszertár, amelyik 1422 óta működik, ma részben múzeum. Magyar vonatkozása, hogy 1583-tól 1911-ig – tíz generáción keresztül – a magyar származású Burchart család bérelte, majd birtokolta (105). A cukrászat iránt érdeklődőknek érdemes benézniük a 112-es fotón látható, marcipánjairól híres cukrászdába, amit az eredeti tulajdonos család visszakapott és nagy sikerrel működtet. A közvetlenül mellette emelkedő templom (110-111) nevét elfeledtem. A tornya összetéveszthető a Városházáéval. (Itt valahol mondtam magamnak: elég volt, ülj le a kövezeten és ne mozdulj, vigyenek haza a szállodába. Vagy ülj fel erre a városnéző játékvasútra. Hullafáradt voltam.) Ó, dehogynem emlékszem, hiszen ez a Szentlélek-templom! Kedves, nemcsak, mert a XIII. században épült templom enteriőre a XIV. századi átépítés óta nem változott (hogyan tudták ezt megővni?), hanem mert a templom „jegyekező” személyzete is igen barátságosnak bizonyult. A templom legnagyobb kincse a szárnyas oltár, amiről kivételesen a XV. századi alkotójának a neve is ismert: Bernt Notke mesterműve.

A Szent Katalin-passzázs (120-121) keresztül jutottunk le a várfalhoz és az annak tövében meghúzódó textíliakioszkokhoz (097). A passzázsnál tetszett, hogy az egyik kémény tetejére fekete macskaszobrot ültettek (122). Nagyon észti kötöttáru árú-

sítottak nagyon orosz asszonykák. Igaz, hogy az egyetlen szemrevaló fiatalasszony észt volt köztük. Jól megfértek egymással. Tréfálkoztunk, együtt kacarásztak. Vettünk pár apróságot Beni kisunokámnak és sísapkát magamnak. Egy szezont még biztos végigsíelek. A Viru városkaput már szinte észre se vettük, pedig nagy kincsnek tartják. Ez az egyetlen épen maradt tényleges városkapu. Másnap komphajóval keltünk át a Finn-öblön. A távolság a Balaton hosszával nagyjából azonos, mégis elvitte az egész délelőttöt. Korán érkezünk a kikötőbe, lézengtünk, vettünk két üveg italt (Sztolicsnaja vodkát és még valamit). Megcsodáltuk a város tornyokkal teli látképét, a kikötőt (124-127), aztán beszálltunk a tekintélyes hajóba. Négy hajtóműve 40000 LE-t adott le, amint kiértünk a kikötőből feldübörögtek, rövidesen 60-65 km/óra sebességgel száguldottunk. Óriási, tarajos hullámokat húztunk, a tarajok ködfelhővé estek szét a közepes erejű félszélben. Élmény volt a javából!

Tallinn óvárosa teljes egészében az UNESCO Világörökség része. (2007.08.28)

***

UKRAJNA

(Fotók az *alkönyvtárban*)

Ukrajna több vidékét bejártam, több városában megfordultam. Végiggondolva a sort, nem igen dobbant jólesőt a szívem: a legrosszabb emlékeket Ukrajna hozta számomra a nem kevés ország közül, amelyekről be tudok számolni.

Kijevbe többször vitt a kötelesség, először egy „bevásárló delegációval”. Megnéztünk több üzemet, részt vettünk egy-két ebéden és röpsétát tettünk a város központjában. Azon kívül, hogy méreteivel hatott az emberre, mély nyomokat nem hagyott bennem.

Hosszasabban a Kijevi Elektronikai Kiállítás igazgatójaként tartózkodtam a fővárosban, talán három hónap is lehetett az építéstől a zárásig. A kiállítás szinte éjjel-nappali elfoglaltságot jelentett, annyi időt – főként a felszámolás időtartama alatt – mégis tudtam szakítani, hogy a legfontosabb nevezetességekkel megismerkedjek.

Maga a kiállítás szervezése is hozott meglepetéseket, például azt, hogy két támogató szerv, Ukrajna Kereskedelmi és Ipari Kamarája és a magyar Konzulátus is a vártnál sokkalta jobb, agilisabb, hatékonyan működő szervezetnek bizonyult. A Kamarában a kiállítás támogatásáért felelős személy, ezúttal asszony, Goculják – mint-ha Oganeszjan kópiája lett volna – akár tűzrőlpattant menyecske-nek is beillett volna, gyorsan és határozottan intézkedett, az esze is a helyén volt és nőnek se lehetett utolsó, megvillantak a férfiszemek, ha dolguk volt vele. A Kamarában folytatott megbeszélések alkalmával alakult ki bennem az az érzés – az ilyen megnyilatkozások ugyan ukránul hangzottak el ukránok között, de ki lehetett hámozni, miről is van szó –, hogy nagy nemzeti büszkeség dagasztja a kebleket. Megcsapott az ukrán nacionalizmus szele. A függetlenség kérdése is elhangzott, ami akkor álomnak is mesevilág volt (a hetvenes évek eleje), úgy beszéltek egy alkalommal róla, mint ami megváltást jelentene. Nem lett az, hála az ukrán kommunisták ostobaságának.

A Kamarában ért az a meglepetés is, hogy Goculják valami ügyünk miatt fogta a telefonját és közvetlenül feltárcsázta Moszkvát. Igaz, vagy 15 digitet kellett használnia, de azonnal megkapta a hívottat, majdnem kiestem a székből. Akkoriban általában a SZU-ban is és itthon is meg kellett rendelni az interurbán beszélgetéseket és hosszú órákba telhetett, mire az embert kapcsolták.

Két emlékezetes esemény kötődött a kiállításához.

Az egyik, hogy visz a bérelt kocsí a város központjában (nagy nehézségek árán, kamarai közreműködéssel sikerült bérelt kocsit szereznem, de csak sofőrrel együtt). Délelőtt van, rohanok a jobb kezemhez, Goculjak elvtársnőhöz a Kamarába. Szokásos útvonal, nagy kereszteződés, piros lámpa, előtte 5-6 kocsiból álló oszlop. Eltelik 5 perc, nyugodt vagyok, eltelik tíz perc, kezdek ideges lenni. Hátnál, szemközt kilométernyi sor. Kérem a sofőrt: baleset történt? Á, semmi, csak *Ukrajna pápája* megy a munkahelyére. Hétköznap van – mondom – ilyenkor is miséznek? Röhög! Az Ukrán Kommunista Párt főtitkára megy tíz lefüggönyözött kocsiban a munkahelyére, a Központi Bizottság épületébe.

Így imádták az egyszerű emberek a süskákat (fejeseket – mondták volna nálunk). Pompázatos eseménynek sikerült az általunk a

kiállítás alkalmával adott ebéd. Amikor megrendeltem, mondták, bízzam csak rájuk, amikor félórával a meghirdetett időpont előtt megnéztem, majd hanyatt estem: ilyen gazdag asztalt még nem láttam az életemben. A svédasztal fekete és vörös ikrától kezdve pezsgőig és konyakig roskadozott a finomságoktól és előkelő gasztronómiai csodáktól. A hadügy (itt is) kitett magáért, a megjelent miniszterhelyettes – halkan – azzal búcsúzott, hogy ezt a szakállt azért levágathatnád (a tegezés ezúttal, mint annyiszor az oroszoknál, nem volt sértő). Na tessék, javíthatnám a Jubileumi Kiállításnál a szakállamról írtakat, de nem teszem, a lényeg így is úgy is ugyanaz. A város – mint a szálloda is – nagy hodály volt, a híresnek mondott Krescsatyin tényleg kiemelkedik a szovjet építészet gyenge átlagából, és pár nevezetesebb épület, mint az Operaház, a Konzervatórium, a nagyobb – Moszkvát idéző – áruházak és pár emlékmű látványos dolog. A metró is Moszkva „szülötte”, ugyanolyan hatalmas, lenyűgöző és tömegfogyasztó. Meglepőek néha a terepviszonyok, a kormányhivatalok például dombra épültek és csak bámultam a Dnyeper-hidat, amelyik a város felől hatalmas löszös domboldalról rohan le és púposan emelkedik a Dunánál talán háromszor is szélesebb folyó fölé. Meglepetést jelentett még számomra, Moszkvát jól ismerő számára is a háború hőseinek monumentális emlékműve, és ahogy a házassulók első útja – Komszomol-teremtette hagyomány-e vagy se, nekem mindegy – odavezet, többet láttam magam is, és korszorút helyeznek azok lábaihoz, akiknek az életüket köszönhetik.

Az igazi látnivaló Kijevben a *Lavra*, a barlang-kolostor (Pecszerszkaja Lavra), a világhírű, tényleg párját ritkító együttes. Most olvasom, hogy Dolgorúki-j-t (Hosszúkezű), Moszkva megalapítóját már 1157-ben ide temették, a bejárat előtt emelkedő ősi templomba, a Beresztovói Megváltóba (ha elfelejteném: előre nyújtott, tényleg nagyon hosszú kézzel ábrázolt szobra ott áll Moszkvában a volt Dom Szovjetov, azaz Tanácsháza épülettel szemben, a nemtudommár téren, ahol a Gorkij utca felőli sarkon található a főváros egyik legjobb étterme, a grúz szuterén palota). Az együttes magában foglalja a Kijevi Orosz fejedelemség uralkodóinak rezidenciáit, több egyházi célokat szolgáló épületet és egy sor – korábban nyilván szintén a pravoszláv egyház kezében volt (és valószínűleg ma ismét az egyház birtokában lévő) – múzeumokat. Az

útikönyvben, amit kézbevettem, hiába keresem a legfontosabbat: a Lavra az ott élő szerzetesek temetkezési helyéül is szolgált. A Dnyeper löszfalába vájt katakombákban kis fülkébe temették a halottaikat, akik egyszerű fakoporsókban (egyik-másikon az arc felett ma üveglap enged betekintést a koporsóba), minden balzsamozás nélkül, az éghajlati és környezeti hatások alatt – nyáron száraz meleg, télen száraz hideg, a lösz hatásai – mumifikálódtak. Éppen, mert balzsamozás nélkül zajlott le a folyamat, az arcok, amelyek feketék, a bőrük a koponya csontjaira aszott, szinte felismerhető vonásokkal rendelkeznek. Csoda, valódi csoda. Ezt minden Kijevbe vándorlónak látnia kell! Amiért tulajdonképpen az útikönyvet kézbevettem, az néhány múzeumi darab: patkolt tojás, mákszemre írt igen hosszú szövegek, amelyek alkotói megszállott kézművesek voltak. Zavar ugyanis, hogy nem vagyok biztos benne, hol is láttam, itt a Lavrában (ez a valószínűbb) vagy a Moszkva melletti Zagorszkban?

Nem kevésbé feledhetetlen számomra a Szófia székesegyház. Építészetileg is szép, de különleges szerencse is ért, amiért soha nem fogom elfeledni. A kiállítás építésére érkező munkások elé mentem akkor már magam vezette bérelt kocsiban, amikor – mivel korán érkeztem volna a pályaudvarra – megálltam a székesegyház mellett, hogy vessek rá pár pillantást. Amint az épület közelébe értem, meghallottam, hogy énekelnek a templomban. A szláv miseénekek mint mágnes vontak bűvkörükbe: csendesen, megigézve léptem be a templomba, ahol, mint lassan kiderült, a kijevi metropolita celebrált éppen misét. A metropolita és a százra tehető papi segédlet, meg egy remek vegyeskar énekét zenekar kísérte, az énekesek előadásába visszhangszerűen bebeléptek a hívők. Egy oszlop mellé húzódva hosszú percekig élveztem ezt a rendkívüli varázslatot, majdnem lekéstem a vonatot. Rendkívüli élményben volt részem a Konzervatóriumban is, ahová a Csajkovszkij 1812-jét hirdető plakát vonzott be. Pokoli szerencsém volt, a Kijevi Filharmonikusokat katonazenekar fúvósaival bővítették, és a viszonylag kis teremben az egyébként is pazarul interpretált mű fortissimói hihetetlen, hátborzongató erővel érvényesültek. Az ember tényleg harcmезőn érezte magát.

Ez az utam szerencsétlen epizóddal zárult. Az útlevelem a szálló recepciója fakkjában felejtettem és a nem vicces feledékenységemre csak akkor ébredtem rá, amikor a határőr nyitotta a fülke ajtaját. Szerencsém volt, barátságos emberek „kezelték”. Csapon kellett töltenem 24 órát a pályaudvar pocsék szállodájában, az akkori időben rendkívülinek számító kegyben részesülve, hogy az útlevelem a Konzulátussal kéресsem el a szállodától, adassam át a másnapi vonat parancsnokának (!), és azzal a vonattal utazzak tovább. A Konzulátus – mint a kiállítás alatt mindig – ezúttal is készséggel és sikerrel teljesítette a nem könnyű feladatot. Ha már Csapnál járunk, megemlítem, hogy több utam alkalmával kellett észlelnem, hogy a város/falu lakossága alapvetően magyar, a vasutasok legalábbis többnyire magyarul kommunikáltak egymással. Most – házi őrizetben vagy mifene – áthágtam az „el nem hagyni a szállót” tilalmat, és tettem egy sétát a városkában. Csupa feketésre érett cseresznye. Megállok az egyik kapu előtt, ahol idős nénikét látok és megkérdezem – én balga – oroszul: nem ad-e el cseresznyét. Csönd. Észbe kapva kérdeem újra, magyarul. „Jaj, édes fiam, itt van, egyél!” És szedi, gyorsan előszedett zacskóba a finom cseresznyét. Istenem, mi darabol fel népeket, micsoda barbarizmus ez az egész?

A kilencvenes évek elején – jóval a *csernobili katasztrófa* után – láttam viszont Kijevet. Egyik munkatársammal rohantunk oda autóval valami rövid üzleti ügyben, a várossal annyit tudtunk foglalkozni, hogy tettünk egy kört a központban. Lényegében semmi se változott, a nagy szovjet szlogenek eltűntek, megjelent pár nyugati cég reklámja, talán ennyi. Ezúttal egészen más rendőrökkel találkoztunk, mint anno, a kiállítás idején, teljesen korrumpálódott az ő világuk is. Úton útfélen megállítottak, piti ajándékokat kiprovokálva elengedtek. Egyszer aztán, a visszaúton, amikor sikerült a megengedett sebességet túllépnem, bekísértek a kapitányságra, ahol kértem a főnököt, hogy fogadjon és elmondtam neki, mikkel találkozok az ember az útjaikon, Jól tudhatta, összehívta az embereit és felhívta a figyelmet, milyen hatással van a viselkedésük egy külföldre, aztán elengedett. Nagyon igyekeztem elhagyni az országot, nehogy lepuffantsen valamelyik rendőr.

Munkácson maszek koromban vegyesvállalatot hoztam létre. A közelség, az évekig tartó állami szintű hitegetés ukrán oldal-

ról, hogy Kárpátukrajnából vámszabadterületet csinálnak, a fiatal mérnökökből álló gárda vonzó lehetőségnek tűnt. Évekig tartó nyögvenyelősdi, szélhámoskodás következett, hihetetlen mennyiségű munkával se lehetett kivédeni a hol ügyetlenségnek tűnő, hol átrázás-jellegű kudarcaikat, a végén jelentős veszteséggel meg kellett szabadulni tőlük. Ideírom a vezetőjük nevét, hátha megóvok valakit tőle: Miroszlav Malejko. Ja, az alapításhoz az is növelte a bizalmat, hogy egy korábban kizárólag katonai kutatásokat végző intézettel kezdődtek a tárgyalások, annak igazgatója ajánlotta a cég vállalati Bt-jét (hogy is hívták ezeket nálunk?), a Pilotot. Pár év múlva bevallotta, sok baja volt neki is velük, dolgozni nem akartak, csak pénzt. A legények (stricik) szakterülete tengeralattjárók kommunikációs rendszere volt.

Rettenetes kálváriát jelentett akkoriban a Munkácsra autózás is. Az M3-as Gyöngyösig létezett, onnan örökké zsúfolásig telt kétsávos úton kellett vergődni a határig, ott pedig hosszú órákig várakozni a mogorva, durva, tahó vám- és határellenőrzésre a magyar oldalon. Aztán irány a híd, a rozoga, mindent leblokkoló teherautók között vergődni. Számtalanszor kezdtem el fenyegetőző sofőrök között előzni. A túloldali ellenőrzések pedig a poklot jelentették: papírokat kitölteni, odamenni valami bódéhoz, ott toporogni, amíg két-három emberrel nem végeztek, megvárni amíg a kocsit majdnem szét nem szedik, majd lecsorogni az épülethez és beállni ismét a sorba a papírokkal, kocsit otthagyva, majd vissza, kinyitni a kocsit minden lehetséges nyílását marcona, egy-egy szót kiköpdőső embereknek, majd kétszáz méter poros vagy sáros úton felfelé a sorompós kerítésig, ott cetli ellenőrzés és akkor végre távozhatasz. Eközben minden szereplőről lógnak a fegyverek, a sorompóknál géppisztolyok. Brrr... Az egész nem egyszer eltartott 6-7 órát. Munkács talán 40 km a határtól, de irtózatosan rossz úton. Szélesebb, mint a hazai kétsávosak, de semmi széle, semmiféle sávok, táblák alig-alig és kátyú, nem akármilyen kátyú kátyú hátán, meg teljesen feltört aszfaltfelületek. Télen kb. Füzesabonyig viselhető el az út, onnan a határig és a határtól Munkácsig hó, jég és köd, sűrű köd. Hogy éltem túl a 15-20 utat, ki tudja?

Maga a város tűrhetően nézett ki, legalábbis a szovjet viszonyokhoz képest. Általában földszintes házak, de valamennyire kar-

bantartva, a központban néhány emeletes épület, szocreál, pár emlékmű, üres vagy ócskaságokkal díszelgő boltok. A folyó, Latorca látványa felüdülést jelentett, de a városnak gondot is, évről-évre nagyobb áradások zavarták az életet. Nem az időjárás változott, hanem a Kárpátok erdeit tarolták rendületlenül. A legszebb szálloda is ócska hodály volt, tornaterem méretű szoba, de koszos minden, csöpög a csap, meleg víz csak néha, étkezni az étteremben szinte lehetetlen, olyan rossz a konyha, a büfében lehet elfogadható, gyárilag készült ételeket, tejtermékeket kapni. Borsószik a hátam most is, ha rá gondolok. A város igazi átkát az utak jelentették: kövekkel kirakott ősi valamik, de annyira lepusztulva, hogy vagy bokáig járt az ember a lucsokban, sárban vagy porfelhőt húzott minden maga után. A vár viszont messziről mutatta büszke szépségét, és látni lehetett a város szinte minden pontjáról. A magyar történelem talán legépebben megmaradt vára, talán háromszor is megnéztem. Meglepően igyekeztek karbantartani, folyamatosan renoválták és nem hamisították (vagy legalábbis nem nagyon) a történelmét, Rákóczi és Zrínyi Ilona olvasható volt az ismertetőkből.

Mutattak a várostól nem messze egy félbehagyott építményt, állítólag olyan teljesítményű lokátor-állomás építését hagyták abba a genszterváltáskor, amihez külön erőmű épült volna, és előle több falut ki kellett volna telepíteni, akkora sugárkárosodás érte volna a lakosságot.

Két kirándulásra emlékszem. Az egyik alkalommal elvittek a **Kárpátok** lábához, az egyik völgyben szép erdőséggel körülvett vadászkastélyhoz, ott elfogadható ételt varázsoltak és itattak. Akkor a hegyvonulat szépnek tűnt, amikor azonban Kijevbe menve átmentem a Kárpátokon, nagy csalódás ért: fáknek nyoma se volt (messze a fák természetes határa alatt), és az egész vidék inkább lankásnak tűnt, mint komoly hegyek láncolatának. Igaz, mögöttem volt már a Himalája. A másik út télen, egy üdülőhöz vezetett, ahol egy picurka kampós sífelvonót is ápoltak, szökőévenként egy síelő, ha igénybe vette. Én kipróbáltam, túléltem. Az út oda egyébként kellemes volt, erdős vidék, elég jól ápolat falvak és **Huszt**. A *várat* csak messziről néztem meg, nem sok maradt belőle. Nem véletlen, hogy már Kölcsey is bús dűledékekről írt.

A magyar lakossággal kapcsolatban kevés élményem maradt. A városban járva hallható volt a magyar beszéd, de egy-két emberrel hoztak csak össze. Az ukránok azt állították, hogy a magyar lélekszám 30% körül van, és hogy általában egyenlőségelet tesznek a magyarok és cigányok közé, magyarul, a magyarok a többi etnikum szemében nem népszerűek Munkácson.

A hivatalos ügyek intézéséhez párszor át kellett ugranom **Ungvár**-ra is. Ungvártól se voltam elragadtatva, bár a központ jóval izgalmasabb, a középkori és a közelmúlt évszázadaiban emelt épületek harmonikus egységet alkotnak, így a város valamivel európaibb, mint Munkács. Templomai is elkerülték a barbár pusztítást. Érdekes, hogy nem érzékeltem a méreteit, százezernél jóval több lakosa van és az egész Kárpátukrajna központja, én mégis vidéki kisvárosnak éreztem. Magyarabbnak is, bár sejtelmem sincs a magyar lakosság arányáról.

Megemlítem itt *Beregszászt* is. Nem jártam ott, csak egyik haza utamon találkoztam magyar pedagógusokkal, akik Lvovban szálltak fel a vonatra. Hosszasan beszélgettem a jólöltözött csoport tagjaival, és búcsúzás előtt, egyszerű kíváncsiságnak engedve megkérdeztem, a három ország közül, ahová Beregszász néhány évtized alatt tartozott, melyiket fogadnák legszívesebben hazájuknak. Nem hittem a fülemnek, amikor Csehszlovákiára szavaztak, teljes egyetértésben. Meg is indokolták: az volt a legdemokratikusabb, illetve az egyetlen, amelyik nem diktatórikus hatalomként viselkedett.

Két városról kell még szólnom: **Lvov**ról (Lemberg, ukránul Lviv) és **Vinnyicár**ról. Mint olyanokról, ahol jártam.

Lvov messze a legszebb város Ukrajnában. Gondolom legalábbis, hogy amikhez nem volt szerencsém, nem lehetnek jobbak, szebbek, mint a *lengyel* Lemberg. Pár pillanatig ingadoztam, leírtam-e ezt a kijelentést, de mind sűrűbben merül fel bennem a gondolat, hogy a nemzeti karaktereknek döntő szerepük van ilyen lokális kérdésekben is, hogy ne beszéljünk az egyes országok, népek fejlődéséről, otthonteremtő-szépítő képességéről. Ezért se helyes talán, illetve biztosan (sok egyéb szempont mellett), hogy társadalmi-, politikai-, gazdasági rendszerek szerint osztályozzuk a világot és ölünk halomra, állítunk pellengérre embereket teljesen indokolatlan mércék alkalmazásával. Erről most ennyit. Lvovban fél napot töltöttem talán, de elbűvölt. Elbűvölt, mert a rosszul ápolat szov-

jet környezetből kiemelkedve megőrizte ősi, középkori, nem tudom mikori szépségeit, valamilyen csoda folytán nem hagyta lerongyolódni az értékeit. Én nem tudok bizonyítékokkal szolgálni, de tesék megnézni az Irodalomban megadott weblapot és elhinni nekem, hogy ami szép és varázslatos ott látható, az nem a Nagy Szovjetunió, még kevésbé a nacionalista Ukrajna szülötte.

Vinnyica üzleti ügy, ennek megfelelően nem sokat tudtam foglalkozni a várossal. Repülőgépgyár volt az úticél és arról szól ez a törpe mese. Meg nem mondom, ki-mi vezetett oda, biztos nem repülőmérnöki mivoltom volt a döntő szempont, hanem az az idő tájt szokásos fémhulladék vagy valami hasonló. Megérkeztem egy hatalmas birodalom kapujához, az onnan látható épületek méreteiből következtetni lehetett arra, hogy nem cuclisüveg-gyárat látok. Kiderült – ha jól emlékszem –, hogy a SZU óriás szállítógépeinek egyikét (vagy többjét) gyártó üzemhez érkeztem. Most teljesen mindegy (mert nem is emlékszem részletekre), hogy miről tárgyaltam, mire jutottunk. Bekukkanthattam a gyáróriás egyik üzemépületébe és belesápadtam. Amire a szovjet (orosz-ukrán-kirgiz-akármi) ipar akkor képes volt, az egy kis ország aggyal rendelkező kifutófiának sok volt. Egy pillanat alatt fel lehetett, fel kellett fogni, hogy sok rettenettel, felesleges és iszonytató vérfürdővel, vad diktatúrával ez a rendszer, ez a birodalom olyan potenciált teremtett, amire másoknak évszázadokra volt szükségük.

Ezzel együtt nem szeretném, ha egy unióban kellene Ukrajnával (rettenetes, hogy ilyet leírok) együtt élnem.

***

FEHÉROROSZORSZÁG

Furcsa szerzet az ember, lehet, hogy a jelen visszasságai a múltat is sötétre festik? Fehéroroszországról – az egyetlen tüneményes kis, magát tatárnak mondó kislányt kivéve, akivel ott hozott össze, igaz, csupán pillanatokra, a sors – nincs szép emlékem. A kislány igazi szépségként jelent meg a szálló folyosóján. Szép, alig keleties arcán kék (!) szemek tükröztek mély értelmet és szomorúságot. Vékony, de formás alkatával magasan kitűnt a környezetéből. Ufából (baskír

város!) érkezett szövetségi számítástechnikai konferenciára. Két beszélgetésre futotta az időnkéből, a szomorúság okára így is fény derült: a tatár férfiak nőkkel szembeni állatias viselkedése miatt bánkodott.

Pár szót **Minszkről** és a jelen visszasságairól. Szörnyű, hogy a Szovjetunió összeomlása után tizenévvvel létezhet olyan függetlenné vált ország, Fehéroroszország, ahol a barbár szovjet diktatúra gyakorlatilag változatlan jelleggel és erővel fennmaradhatott. Hogy olyan államember, mint az ország elnöke diktatórikus gépezet tetején ülve a minimális szabadságjogokat sem engedi működni és újra, meg újra meg tudja választatni magát (mennyre igaz az angol mondás: az ostobaság határtalan!). Amikor egy-két napot ott töltöttem, még az „eredeti” szovjet diktatúrát élvezte az ország. Minszk többmillió város volt, igazi szovjet épületekkel, üres üzletekkel. Hiába töröm a fejem, egyetlen említésre méltó szép épület, utca, emlékmű se jut az eszembe. Turista, hacsak nincs tudomásod valamiről, ami speciális érdeklődésed körébe tartozik, nagy ívben kerüld el ezt a várost!

Bresztet szörnyűséggként kell vázolni. Ez volt a szovjet birodalom legnagyobb közúti átkelőhelye, nyugati kapuja. Amit ott át kellett élnünk, amikor, a kilencvenes évek elején autóval jöttünk hazafelé néhány kereskedelmi mintával, az egyszerűen leírhatatlan. Leírhatatlan! Esős időben, ázott, sáros talajon, elképesztő méretű és mélységű kátyútömegben, hosszú kilométereken keresztül, 8-10 párhuzamos sorban fél napon keresztül lépésben vergődtünk, ordító kamion- és teherautó-sofőrök átkával a hátunkban próbáltuk elintézni a vámot, próbáltunk átjutni a határon. Pokol, igazi, embertelen pokol! Hasonlót csak az iraki határon láttam (Iraknál leírtam). Hogy mi folyik most Bresztnél, nem tudom. Csak remélem, hogy megszűntek, vagy legalábbis javultak ezek az embertelen viszonyok.

Két város jelenik még meg az emlékezet pókhálóján, *Gomel*, az egész Szovjetunió valószínűleg legnagyobb és legmodernebb alumínium félkész termékek gyárával és *Grodno*, ahol a balti körutam alkalmával rövid pihenőt tartottam, akit érdekel, nézze meg őket az Irodalomban adott weblapokon.

GRÚZIA

Bevezetés helyett:

Nem jártam még Grúziában, amikor hihetetlen „kalandban” találkoztam a vendégszeretetükkel.

Diák koromban néha beültem egy éttermi ebédre, vagy vacsorára, hogy valami jót is egyek. Egy ilyen „városban vacsorázok” alkalommal hozzák az első fogást és letesznek az asztalra egy üveg grúz konyakot is. Nem rendeltem, mondom. Tudom, – válaszolja a pincér – küldték. Nem is értettem! Hogy-hogy küldték? Odabícsent a fejével a sarokba: az a grazsdanyin (polgártárs, ilyen helyeken nem használták a tovariscsot). A „grazsdanyin” köszöntő fejhajtással jelezte is, hogy ő a tettes. Teljesen zavarba jöttem, felkeltem, odamentem és áthívtam az asztalomhoz. Kiderült: grúz, látta rajtam, hogy idegen vagyok és „nálunk így szokás, az idegent egy üveg jó itallal köszöntjük”. Tessék ezt megemésztetni!

Most, hogy frissítsek a memóriámon, weblapokat keresgéltem. Meglepő, mennyire nem található Grúziával foglalkozó weblap az Interneten. Megpróbálkozom még egyszer a kereséssel. Érdekes, „Grúzia”-ként keresve előbújt néhány jó weblap, amikor „Georgia”-ként kerestem, nagyon belezavart az amerikai Georgia. Fontos, mert amit Grúziáról nyújtani tudok, az kevés és a kevés is **Tbiliszire** korlátozódik. Egyszer jártam ott, az oda utat Csecsenföldről autóval tettem meg a Grúz Hadiútnak nevezett hágón keresztül, vissza repülővel jöttem, Moszkvát útba ejtve. A Kaukázuson keresztül megtett út élvezetes volt, mert az erdőket nem pusztította még le a modern ipar és a hegycsúcsok gyönyörű látványt nyújtottak. Talán két napot töltöttem Tbilisziben, mégis sikerült annyi időt szakítanom, hogy megnézzek két templomot és sétáljak egyet a folyóparton, valamint a város nevezetesebb épületeit kutatva. Kellemes benyomást tett rám, bár nem túlzottan sikeres keveréke az ősi és középkori építészetnek és a szocreálnak. Jobb azért, mint a semmi, mondanánk mi, magyarok (ha egyáltalán azok vagyunk). A két templom fantasztikus valami. Vegyülete az ortodox orosz pravoszláv és az európai katolikus templomoknak? Építészetileg sajátosságok, egyediek, grúzok, az enteriőr – amennyit láthattam a hívők tömegétől – és a miseénekek közelebb állnak a pravoszláv-

hoz, de a szertartásban mintha sok lenne a katolikus elem. Bocsásanak meg a kérdés szakértői, ha badarságokat adok elő, ez a kép jelenik meg most a szemeim előtt. Fontos ünnep alkalmával járhatam ott, az egyik templomba – *Sioni* lehetett, a grúz *Catalicos* temploma – csak pillanatokra tudtam befurakodni, óriási volt a nyomás. A másikban nyugodtabban lehetett szemlélődni, lazább tömeg vett részt a szertartáson.

Az óvárosban évszázadok meséltek az emberről, a kemény munkával szép és kellemes otthont, környezetet teremtő emberről. Nem tudtam korszakokat értékelni, meséket fejteni, túlságosan futva néztem meg, amire futotta az időm. Nem is macskaköves, hanem oroszláncköves burkolatú, nehezen járható, kanyargós kis utcákon bandukolva hol bámultam, hol keseregtem a házacsákák szépségén, nagyon vegyes állapotán. Árnyékos beugrók, kis kertek és szinte minden épületen szőlővel befuttatott erkélyek. Barátságos, vendéghívogató kép, mégsem éreztem otthonosan magam. Talán túl sok elhanyagolt épület riasztott, talán az utcán meg-megjelenők önmagukkal elfoglalt, kemény vonásai zavartak, nem tudom, ma már végleg nem tudom, de az emlék nem virágos, nem mosolygós.

A városközpont vegyesebb, XIX. századbeli „polgári” épületek és kocsiszéles utcák rányílnak valamelyik tágabb térre, amit szocreál színház, vagy adminisztratív épület ural. Amíg az ember a keskenyebb utcákon sétál, kedvvel szemlélgeti a múltat, a mi öregebb városaink jutnak az eszébe, a tereken viszont zavartan nézi az oda nem illő arctalan épületeket, mint Budapesten az „elizélt palotát”. Belelapoztam egy korabeli (én korombéli) útikönyvbe és zavarba ejtő részletességgel ír Tbilisziről és környékéről, amire én csupán rápillantani tudtam. Nem éreztem, nem kaptam ihletést a leírásból, hogy újra tiszteletemet tegyem Grúziában. Valószínűleg hettek kell eltölteni ebben a büszke és hihetetlenül vendégszerető országban, hogy az ember igazi képet alkosson róla.

Az üzleti törekvések eléggé naivnak bizonyultak. Egyetlen aluminium szállítmány érkezett attól a cégtől, amelyik egyébként repülőgép-szerelvények gyártásával foglalkozott akkoriban még, csak zűrök származtak a szállítmányból. Rendkívüli érdeklődéssel fordultak egyébként a magyar mezőgazdaság felé, hihetetlenül jó véleményük volt az Átkos idők európai szintet közelítő szerve-

zett gazdaságairól. Addig erőltették ezt a vonalat, míg nem vállaltam a katalizátor szerepét egyik (akkor még nem szétszedett) mezőgazdasági egységük, egy szovhoz-féle valami és a Sárvári Állami Gazdaság között. Ne kérdezzék, hogy kerültem ebbe a körbe, már arra sem emlékszem, ki-mi hozott össze a magyar gazdaság rendkívül szimpatikus és nem utolsó szakértelemmel megáldott igazgatójával, akivel pár félnapot töltöttünk együtt, részben ismerkedve az állami gazdaságával, ami egyszerűen a szerelme volt, részben a grúz együttműködés aspektusait vizsgálva. Egyetlen momentumot említek meg: kísér a disznóhizlaldájukhoz, várom a büzt, de nem érzem még az épület közvetlen közelében se. Nyitják az ajtaját, na, gondolom, most aztán elő a zsebkendővel. Legnagyobb meglepetésemre a disznók fenekénél se lehetett különösebb szagot érezni. A részletek ködbe vesznek, a legmodernebb technológiákat alkalmazták. Aztán leváltották (kirúgták), mert párttag, meg mifene is volt szegény akarnok. Na, de most Grúziában vagyunk. Természetesen a látogatás elkerülhetetlenül nyélbeütődött (hm, mintha ezért újra elutaztam volna Grúziába a magyar igazgatóval együtt?). Valóban! A vendéglátás ezúttal (is) egyszerűen elviselhetetlennek bizonyult, töménytelen ital (sok rossz) és birka, de aranyos emberek. És primitív gazdaság. Lett volna mit nyújtani a Grúzoknak, ha talpon maradt volna legalább kettő a három fél közül.

Ha már megemlítettem a kellő tréninggel nem rendelkezők számára kálváriát jelentő vendéglátást, írok róla kicsit bővebben. Az asztal mindig rogyásig tele van étellel-itallal. Imádják a zöldségeket, salátával kezdik az étkezést, és mindig van az asztalon zöld tál, sőt – az örményekhez hasonlóan – vázákban tált tárkony. A leves általában *harcso*, sűrű és fűszeres, ízletes étel, amit változatos húsfogások követnek. Sosem maradnak el az édességek, és a jellegzetes délvidéki gyümölcsök. Ami nehézzé teszi a dolgot, az a kötelező ceremónia, amit a 363. oldalon leírtam. Csodálatos, de nehéz megúszni.

Szemem-szám tátva maradt, amikor kiderült, mennyire szorosan érzik a grúzok a magyar kapcsolatokat. Szinte mindenki – a primitív gazdaság emberei is – tudott Zichy Jenő grúziai tartózkodásáról, az ott született alkotásairól, albumokat is mutogattak, kedvesen. Volt, aki ősbibb kötődésekről elmélkedett. Szerettek minket,

magyarokat, talán a kötelező, utánozhatatlan vendégszeretetüket felülmúlóan is.

Rettenetes, hogy ez a nagyon szimpatikus nép is belső ellentétektől, idegen hatalmak erőszakos toakodásától és beavatkozásától szenved. Szabadítsd meg őket a gonosztól, Sors!

***

ÖRMÉNYORSZÁG

Örményországról néhány sort írok csupán. Ismeretségem ezzel az országgal közvetett és néhány emberre korlátozódik. Talán azért foglalkozok vele itt is, mert minden örmény ismerősöm rendes volt, egy pedig meghatározó élményt jelentett számomra.

A meghatározó élményt *Maja Aj-Artjan* jelentette, akiről részletesen írtam Moszkvánál. Nem jártam Örményországban. Tudtam, láttam, hogy okos emberek, az egyetemeken sok örmény oktató dolgozott, a tudományos életben, irodalomban is sok örmény névvel lehetett találkozni. A sakkvilágbajnok Petroszjan is örmény földről származott. Arról is hallani lehetett, hogy Örményország az egész Szovjetunió egyik fontos tudományos kutatóbázisa. Az ízlésük, szorgalmuk, kezűgyességük se lehetett utolsó. Akivel csak találkoztam, mind elégánsan – a hírhedten rosszul öltözködő Szovjetunióban európeérként – öltözött. Aki adott valamit magára a nem-örmények között, az is Jerevánból hozatta a cipőit. A jereváni légijáratok mindig tele voltak egyszerű parasztnénikékkal, akik zöldséget, gyümölcsöt hordtak a moszkvai piacokra. A konyhájuk is rendkívül jó, aki emlékezetes gasztronómiai élményben akarta részesíteni az ismerősét, örmény, grúz, vagy távol-keleti tagállam éttermébe vitte akkoriban. Később, amikor a „Jubileumi Magyar Kiállítás” szerveztem Moszkvában, ismét örmény ember lett a legfőbb kapcsolat, a legfontosabb segítőtárs: az Összövetségi Kereskedelmi Kamara főosztályvezetője, Oganeszjan, aki szovjet oldalról irányított mindent, amire szükségünk volt. Amerikában is helyállt volna, okos, gyors, határozott emberként kimagaslott a környezetéből.

Az ember azt hitte, amikor az ország függetlenné válásakor a jövőjét méregette, hogy igen gyors tempóban fog fejlődni, hiszen

minden adottsága megvan hozzá: ész, szorgalom, ügyesség, üzleti és menedzseri készség. Igen elszomorított, amikor – ehhez az oldalhoz keresgélve weblapokat – értesültem arról, hogy a fordítottja a valóság. Napjainkig az ország gyors tempóban süllyedt: az oroszok nem veszik igénybe (nyilván biztonsági okokból) az örmény kutatói kapacitásokat, súlyos földrengés és a karabahi háborúskodás az erőforrásokat „megfejte”. Újabb egymillió ember vándorolt ki az alig pár millióból. Tragédia, rettentően sajnálom ezt a tehetőséges népet!

***

AZERBAJDZSÁN

A volt szovjet köztársaságok közül talán az Azerbajdzsánnal történtek a legszokatlanabbak, de egyben igen tanulságosak is. Egyetlen utazás emlékéet fogom röviden vázolni, számomra rendkívül érdekes látogatását. A moszkvai iroda közvetítésével meghívót kaptam az azeriek első önálló (független) nemzetközi kereskedelmi szimpóziumára, Bakuba. Bakuba, amelyről sok izgalmasat tudtam meg a szimpózium kapcsán. Két példa: Az első, hogy **Baku** volt a világ egyik legjelentősebb olajkitermelője a XIX. században, és az első igazán jelentős off-shore mezője. A másik, hogy Nobel uralta a kutatásokat, ő számított a kezdeti években a legjelentősebb befektetőnek az olajkitermelés és -feldolgozás területén.

Moszkván keresztül repültem és meglepő volt a repülőgép tisztasága a szovjet viszonyokhoz és a régi moszkvai repterekhez (Seremetyevo kivétel!) képest. A szimpózium székhelyéül a legnagyobb bakui szálloda, egy hatalmas szovjet építmény szolgált, amelyik az alkalomra végzett csinosítgatások ellenére majdnem siralmasnak tűnt (primitív képek, foltos asztalok és éjjeliszekrények, tisztátlan ágynemű, hogy mást ne említsek).

A szimpóziummal összefüggésben és egyéb útkereső tárgyalásaim során, meg a kevés szabadidőmben azonban számtalan, jobbra pozitív meglepetés is ért. Próbálok összeszedni néhányat!

A nemzetközi szimpózium gyakorlatilag török-azeri üzleti találkozó volt. Tudatlanságom okozta meglepetésként konstatáltam,

hogy a törökök utolérhetetlen előnyt élveznek Azerbajdzsánban, a két nép ugyanis úgy érti egymást, mint mondjuk a magyarok és a székelyek. Mondták is az azeriek, hogy a nyelvük a török dialektusa. Az elvtárs helyett gyorsan váltottak Oglüre, minden azeri névkártyán ez díszelgett. A megjelenésük is, a barna bőr, a fekete haj, a majdnem kötelező bajusz és a mozgásuk is teljesen azonos, nem lehetett megkülönböztetni őket, ki török, ki azeri. Pár éve még valószínűleg elárulta volna őket a ruházatuk (az azeriek kárára, természetesen), de a látogatásom idején, a kilencvenes évek elején az azeri üzletemberek kifejezetten elegánsan öltözködtek, mintha skatulyából húzták volna ki őket.

Óriási birkózás folyt a *Kaszipi-tenger olajáért*. Azt hihette volna az ember, hogy mint friss független ország, nem rendelkezik megfelelő tárgyalási tapasztalattal, káderekkel. Súlyos tévedésnek bizonyult ez a hiedelem. Én is rendelkeztem ajánlásokkal, fogadtak magas szinten a kormányhivatalokban és a vezető azeri olajtársaságnál is (egyikben sem erőltették a nyelvüket, sőt az angolt se, amit jól tudtak, nyugodtan tárgyaltak a volt elnyomó hatalom nyelvén, oroszul), de kiderült egyrészt, hogy a legnevesebb nyugati cégekkel tárgyalnak előttem és utánam, olyan projektekről, amelyeknek a technikai részletei is káprázatosaknak hangzottak, a tőkeigény hallatán pedig egyszerűen kifeküdt az ember. És láthatóan-hallhatóan olyan adatbázison ültek, ami a legnagyobbak kincse. Nem iskolásfiúkkal kerültem szembe. A városról kevés emlékem maradt, mert a programok a szállóhoz kötöttek, a szállón kívüli megbeszéléseimre taxival mentem-jöttem, úgy emlékszem, eléggé szovjet stílusú épületblokkok között. Tudtam a várról, megnéztem azonban nem sikerült. Láttam a kabinos drótkötélpályát, meglepett, hogy eléggé központi helyről indult a város közvetlen közelében magasodó hegycsúcsra. Élénken építkeztek, rekonstrukciók „barikádjai”, új építkezések deszkafalai képeztek akadályokat. Szomorú szívvel azt is megjegyzem, hogy indiai nyomortelepekhez hasonló kunyhósorokat is lehetett látni. Nagyon remélem, hogy a saját kézbe került óriási olajjövodelemeket nem csak az újjazdagok élvezik, hanem jutott ezeknek a nyomortelepeknek a felszámolására is.

***

CSECSNYA (CSECSENFÖLD)

Oroszország állami terrorizmusának kirívó példája

A világ úgy tartja, hogy a terrorizmus egyik szülőhelye.

Véleményem szerint a szégyenletes imperialista állami terror áldozata, például szolgál arra, miként szülheti és táplálhatja a terrorizmust egy imperialista elnyomó hatalom, amely a cárok, kommunista vezérek, barbár neokapitalista vezetők hatalomszomjától vak. Valamennyi ugyanannak az országnak, Oroszországnak a szülőtte.

A csecsen kérdésben teljes mértékben a csecsenek oldalán állok. Nem kerestem, nem tudom, hogy a történelem – számtalan történelme lehetséges ennek a szörnyűségnek – miként taglalja a kérdést, kizárólag arra alapozok, amit csecsen (és orosz) ismerőseimtől hallottam, amit láttam, illetve amit a különféle hírforrásokból kihámozhattam.

Mondom tehát: az oroszok ötször taposták sárba ezt a nemzetet (több esetben más népekkel együtt). Először a Cár Atyuska valamikor a XIX. század elején-közepén (csecsenek szerint 25 év alatt, az egyetlen forrás szerint, amit megnéztem, 1860-ban befejezve) gyűrte az orosz birodalom alá a csecsenek otthonát. Igencsak szidták a csecsenek minden orosz, a tábornokokon kívül például Lermontovot, a nagy költőt, aki a kaukázusi száműzetései alatt lekicsinylő kifejezésekkel illette őket a verseiben (nem néztem utána). Másodszor a bolsevikok csizmája taposott rajtuk, amikor a '19-es forradalom után függetlenné nyilvánították magukat. Ha jól emlékszem, 1922-ben fejeződött be „megtérítésük” a szovjet népek közösségébe. Harmadszor: a II. világháború alatt Sztálin Atyánk 24 vagy 48 óra alatt bevagonírozta az egész népet és a Távol-Keletre, Kazahsztánba telepítette át őket, azzal vádolva meg a csecseneket, hogy együttműködnek a németekkel. Rémtettek kísérték ezt a kitelepítést: akit nem tudtak elvinni, azokra csűrőket gyújtottak, 3 napig étlen-szomjan utaztatták a vagonokba gyűrt embereket. Csak Hruscsov „trónra lépése” után engedték visszaszívárogni őket. A negyedik leigázás 1994 körül történt, amikor a Szovjetunió szétesését kihasználva függetlenné nyilvánították magukat. Valami érthetetlen oknál fogva, talán csak mert szigetországgént jelentek volna meg, és ez precedens lehetett volna az ugyancsak független-

ségre törekvő tatárok számára, nem viselték el, lerohanták a pötömnyi országot. Már akkor a fél országot romba döntötték. Most az ötödik háború folyik, az országból nem maradt szinte semmi, a nép egyharmadával kisebb lett, szörnyűségek tömegét követték el az orosz katonák. Ez a háború nem tekinthető befejezettnek, és az orosz terror nem is viheti győzelemre. A csecsenek intelligens, bátor emberek, és a *vérbosszú* kötelező törvény számukra. Generációk lesznek kötelesek felkutatni és levadászni azokat, akik a hozzátartozóik közül valakit megöltek.

Nincs olyan nép a világon, amelyik ezt a terrort békésen túrné, azzal harcolnak, amivel tudnak. *Nem fogadható el a terrorizmus* itt se, de szomorúan meg tudom érteni azokat, akik a sarokba szorítva végül ehhez az eszközhöz folyamodnak.

Hogy merészelnek az oroszok terrorizmusról beszélni, hogy fogadhatja el a világ ezt az ideológiát, amely szerint az elnyomottakat terroristaként kezelik, azokat az országokat pedig, amelyek modern fegyverekkel, az állami terrorizmus sokféle módszerével könyörtelenül ölnek meg vétlen embereket, felszabadítónak, a terrorizmus elleni harcosoknak hívják? A mai napig nem nagyon értem, mi az a hatalmas kincs, mik a hatalommegőrzés tébolyán kívül az okai annak, hogy Oroszország nem engedi ki a birodalom kötelékeiből ezt az általa többször megtaposott kis népet? Olajról papolnak a botcsinálta szakértők, legjobb tudomásom szerint ilyen kincs ott nincs. Van egy jelentős olajfeldolgozó „kombinát”, meg átmennek az országon olajvezetékek, de ezek kiváltása – ha szükség lenne rá – töredékébe kerülne annak, amit öldöklésre elköltöttek az oroszok. Örület.

Többször jártam Csecsenföldön, mert a kisszövetkezetem moszkvai irodája sokat ígérő csecsen kapcsolatot fedezett fel. Talán háromszor jártam ott, még azelőtt, hogy a Szovjetunió összeomlását követően ez a kis nép függetlenné nyilvánította magát. A csecseneket érdekes, sok keleti vonással megáldott és sok gyermeknek tűnő szokással küszködő népnek ismertem meg. Büszkék, bátrak, sportos mozgásúak, szinte mindenki kiválóan, *kaukázusi akcentus nélkül beszél oroszul*. Muszlimok, és vallásukat, hitüket a rettenetes szovjet terror ellenére, vagy éppen azért megőrizték. Az egyetlen grozniji szálloda állapotát leírni is nehéz: kívül a szoká-

sos szovjet mázolás, nagy réztáblák, belül kopott pult, de márványpadló (igaz, az is töredezett), a szobák hodályok, meleg víz ritkán van és kevés, a fürdőkád sötétszürke, a csapok ragadnak. Nehezen lehetett elviselni.

Az üzleti kapcsolat és környezete elfogadható, de nem európai szintű környezetben él, nagy vendégszeretetet élvez a vendég, és az étkezések kötelező tartozéka a pohárköszöntő-verseny. A csecseneknél nincs tamada, mint a grúzoknál, a vendéglátók feje vezényel, és talán egy fokkal kevésbé erőltetik a berúgásig ivást. Rosszabbak viszont több szempontból: nem ültetik asztalhoz az aszszonyaikat (muzulmánok), és olyan jól beszélnek oroszul (jobban, mint a grúzok), hogy keményebb feladat a pohárköszöntőik viszonzása. Náluk ért az a meglepetés, hogy több tökéletesen magyar ételt szolgáltak fel, mint nemzeti különlegességet. Hirtelen három jut az eszembe: a lecsó, a pörkölt nokedlival és a túrós csusza!

A csecsen házi konyha egyébként is elég jó, étteremnek alig nevezhető kifőzdeszerű valamiben is traktáltak, nagyon kedvesen, de ott gyenge ételeket szolgáltak fel. A kötelező vodkán kívül csecsen konyakkal is büszkélkedtek, joggal: remek bukéja fedi az erejét.

Furcsa szóazonosságok is előfordultak: a kert, az ezer, a kutya csecsenül is az. Messziről megismerni a csecseneket arról, ahogy találkozásaik alkalmával jellegzetes mozdulattal ölelik meg egymást, az oroszokkal ellentétben csókolózás nélkül.

Groznijről nem lehet sokat írni, a még ép városról sem: olyan, hogy régi emlék, gyakorlatilag nincs, mindent ural a rosszul kivitelezett szocreál. Groznijon kívül egyszer a hegyek aljáig vittek kirándulni, csak a hegyek lábánál szép a természet, addig elég kopasz. Rendkívüli élményt jelentett viszont, amikor a Kaukázuson keresztül autóval jutottam Tbiliszibe. A hágó szép erdőségek és magas csúcsok között visz, elértem a hóhatárt is (nem télen) a hágó legmagasabb pontján, ahol modern szálloda látható és sífelvonó is várt csodára, arra veteműlő síelőre.

A függetlenség kikiáltása után hónapok alatt elterjedt a fegyverviselés. Szinte gyermekek módjára ragaszkodtak a férfiak ahhoz, hogy kézifegyverük legyen, mutogatták, büszkélkedtek a pisztolyaikkal, törjeikkel. Azzal magyarázták, hogy ősi szokásaik szerint a fegyvertelen ember nem számít férfinak.

Az orosz állami terror rémtetteit nem kívánom itt tovább ragozni, a lényegét már megírtam a „Mitől döglük meg ez az ország? avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza” című írásom terrorról szóló fejezetében. Amit azóta láttam (Internet, TV) és hallottam a kis nép ellen elkövetett aljasságokról, az égbekiáltó bűn. *Az állami terror bűne*. A II. világháború előtti években egymillió körüli népességből mára 600000 maradt az országban (részben elmenekültek onnan, ezért fogalmazok így). Iszonyú! Feledhetetlen aljasság kívülről nézve is. Mit éreznek a csecsenek?

Néhány döbbenetes adat a csecsenek irtásáról:

Az utolsó háború áldozatai	
A lakosok száma	
1996. január	921000
2002. január	624000
Az orosz csapatok létszáma	80000
A csecsen harcosok létszáma	2-3000
Az áldozatok száma 1999-től	
Oroszok	12000
Csecsenek	15500
Civil áldozatok	10000
Elraboltak száma, havonta	60

(Források: Europe Regional Surveys, Moscow Times, csecsen hivatalok, az orosz kormány, az Orosz Katonák Édesanyjainak Bizottsága, orosz hivatalok nem hivatalos becslése, rendőrségi jelentések.)

Ez a terror történetének pokoli tornya, megállíthatatlan spiráltorony, nő az égig! Szerintem a kiváltó okok oldaláról kell a megoldás felé közelíteni, mert megdönthetetlen, rettenetes túlerőben lévő *fe-kete hatalmak, terrorgépezetek (USA, Oroszország)* gyarmatosítanak, fokozzák az elnyomást, és az elnyomottaknak nem igen van más fegyverük, mint a megfélemlítés. Az elmebeteg vadállatok se zárhatók ki addig, amíg a népek, vallások, akik és amik a prés áldozatai, levegőhöz nem jutnak, meg nem békülnek.

Az egész világrendet kell megreformálni és azt csak észre tért nagyhatalmakkal lehet.

Két további személyes élmény, röviden:

A függetlenség kikiáltása után számomra azonnal nem változott semmi. Hívtak a tárgyalásaim folytatására, készültem az útra.

Más ügyben bementem a Szovjetunió és Európai Szocialista Országok főosztályvezetőjéhez, aki Indiában – mint a delhi kereskedelmi tanácsos helyettese – főnököm volt, és szóba kerültek a csecsnyai események. Mondtam, hogy éppen megyek. Megkérdezte, ha kapok felhatalmazást, felvenném-e a kapcsolatot a miniszterelnökkel és próbálnék-e puhatolózni, mit szólnának a hivatalos kapcsolatfelvételhez (elismeréshez). Indiai gyakorlattal a hátam mögött 1x1-nek tűnt a kérés. A meghatalmazás – ha jól emlékszem – „csak” a külkereskedelmi miniszter aláírásával született meg, de a szöveg tágabb értelmezést tartalmazott. A kereskedelmi kapcsolatom mindenkit ismert, pillanatok alatt megszervezte a találkozót. India olyan tekintetben is jó előjátéknak bizonyult, hogy nem rettentem meg a miniszterelnöki hivatal körüli viszonyoktól: fel-alá rohangászó hivatalnokok, ricsaj, fegyverek. Nyugodtan besétáltunk az előszobába és rövid várakozás után fogadott a negyvenesnek kinéző, értelmes arcú, kemény felépítésű férfi. Talán 20 percig tartott az interjú, az önmagát függetlenné nyilvánított ország kormányfője józannak bizonyult. Amellett, hogy örömét fejezte ki, a lépést „*kellő időpontra*” *halasztandónak* tartotta. Neki volt igaza, letaposták őket, mint a leprás békát. Megkímélte országunkat egy elsiertett lépés esetleges kellemetlen következményeitől.

Megesett, hogy a partnerünk valahol egy tárgyalást követően otthagyt bennünket azzal, hogy félórán belül jön és visszavisz minket a szállodába. Eltelt a fél, majd az egy óra, meguntuk. Meghagytuk, hogy hazamegyünk magunk és elindultunk a szálloda felé. Hosszúnak találtuk a menetelést, leintettünk egy kocsit (szovjet rendszer, a leintett autó, főként, ha állami, taxi-díjszabás körüli áron teljesíti a kérést), mondtuk, hová igyekszünk. Alig indult el velünk, érdeklődött kik vagyunk, mik vagyunk? Húztam a nyakam, de mondtam, hogy magyarok. Á, mondja, harcoltam ellenetek a háborúban, bátor, jó katonák voltatok! Szegény magyar bakák, ennyi év után, és ilyen távolból, volt ellenség is elismeri a bátorságotokat!

Tíz perccel a szállóba érkezés után magából kifordulva esett be a partnerünk: többet ilyen ne tegyünk vele, veszélyes! Mi még nem, ő már tudhatta, hogy készülnek *túszejtésekre*.

***

VII. ÁZSIA

Indián, Nepálon és Kínán kívül ezt a thaiföldi várost, a fővárost láttam egy napnál hosszabb ideig:

THAIFÖLD - BANGKOK

(Fotók: *Bangkok könyvtár és alkönyvtárai*)

Nagyon érdekes város volt (gondolom, azóta csak javult). Azzal kezdődött, hogy a reptérről csigatempóban haladt az autó a szálló felé vergődve, veszekedett forgalomban. Majdnem úgy nézett ki, mintha Delhi lett volna: autó, motor, motoros háromkerekű (?) taxi, kerékpárok, akármi, csak az épületek néztek ki frissebb termésnek. Na, aztán a szállóban igazi thai kosztot élvezhettünk, ami majdnem jobb, mint az indiai, talán csak azért nem, mert egyszer, még '72 körül úgy döntöttem, hogy a világ legjobb konyhája az indiai. Aztán fokozta tovább a szimpátiát, hogy kiderült, azokat a megkérdőjelezett konstrukciójú motoros taxikat egyszerűen (és nagyszerűen) úgy hívják: „tuk-tuk”. Ezek nálam nem lehetnek rosszak. Nem is lettek. A rendelkezésre álló két nap, három éjszaka megnéztük Bangkok összes megnézhető csodáját, amik ismét csak azért nem lehetnek jobbak, mert... hiszen tudják már. Csupa arany, csupa szépség, csupa áhítat, csupa döbbenet. Nem szoktam a számokat sorolni, de most mondanám, ha nem kéne keresgélnem, hogy hány tonnát nyom az egyik arany-Buddha, amelyik valahol csak úgy áll és néz (magyar réz-, alumínium-, kábel- és akkutolva-jok, nem biztos, hogy érdemes rohanni, valami varázslatos oka lehet, hogy csak áll és néz). A műemlékek listája is hosszú lenne, fellelhetők az Irodalom weblapjaiban. Inkább mondom, hogy utálok az üzleteket, gyűlölök vásárolni (kivétel: szuk és más olyan helyek, ahol turkálni és alkudni kötelező). Na, ez a hosszúra sikerült vallomás azért hangzott el, hogy kellő bevezetésül szolgáljon a bangkoki „bevásárló központok” leírásához. Kísérem fanyar pofával a feleségem a kötelező bevásárlásra. Az első meglepetés: modern, de nagyon szép épület. A második meglepetés: kellemes fények (nem sok, nem kevés, épp jó), gyönyörű plasztik színek, összhang a falak, pultok, világítótestek, mennyezet, meg minden

között. A harmadik meglepetés: tág terek, semmi zsúfoltság. A negyedik meglepetés: olyan árubőség, hogy a londoni Strand Street se különb, és az utolsó meglepetés: elég sok alkalmazott ahhoz, hogy ne zavarják az embert, de ha kereső fejmozdulatot tesz, suhanó léptekkel máris megjelenik egy bájos mosoly, egy várakozó tekintet. Kedvem kerekedett vásárolni. Ilyen egyszerű.

Masszázs-szalonban nem jártam (feleség, gyerek). Volt ismerős házaspár (volt, mert nagyon gyorsan eltolódtak jobbra), ahol a férj engedélyt kért és kapott egy ilyen intézmény meglátogatására. Súlyos zökkenő lett belőle, csoda, hogy együtt maradtak.

E nélkül is szép és kellemes volt. Minden jót, Bangkok!

***

BÚCSÚ EGY SZONETTEL

Szonett

*Lassan elballagok a pesti utcán...
Mondjunk búcsút kedves barátok.
Bár emlékem után nem fut szán,
Csillogó pelyhekben gondolok rátok.*

*Bohó kis nótáim elszórom rátok
S kérlek, ne nézzetek furcsán,
Imádkozzatok, ne fogjon átok
S örüljetek minden pillanat múltán*

*Mit kalandvágy nélkül éltetek.
És ne kelljen sohase félnetek
Könnyes búcsút venni jóbaráttól.*

*S ha szívetek ma búcsútól beteg,
Reátok bíbor palástot vetek
És fényes jókedvet e gyöngypohárból.*

***

C. FÜGGELÉK

INDRANI GHOSE ÍRÁSAI MAGYARORSZÁGRÓL, EREDETIBEN

GYŐR

6th May 2011, we set off from Vienna to tour the country of Hungary. We were still 110 kms from Budapest, when Győr beckoned us. All it took was a small diversion from the highway and we found ourselves parking the car near Győr city center. The town existed since ancient times. Being one of the oldest cities of Hungary, it held out the promise of being a treasure trove in terms of historic buildings. This town once flourished in trade due to its strategic location, at the banks of three criss-crossing rivers. Even today the city is ranked the third largest industrial complex of Hungary.

We toured the old historic sites. Walking through the web of old alleys and cobbled streets, I imagined: the city must have been like this for centuries. Modernity, it seems, hasn't visited this part of the town yet. Almost all historic buildings worth seeing are at stone's throw from the town center and navigating through the traffic free streets was easy.

The Carmelite Church, not a large one, has a beautiful and simple facade. It has a classical blend of Italian and Austrian architecture. The statues in the niches are wonderfully maintained and worth framing in lens. The interiors are filled with typical Baroque details, gilt glamour, colorful paintings and huge statues.

Győr Cathedral, creation of St. István in eleventh century, dominates the skyline of Győr. It had been damaged and rebuilt more than once. As I moved in, I paused to take pictures of the door, its handles; they had a nice old feeling. The interiors are pure visual treat. We saw Hungary's most precious gold artifacts here. Saint Ladislaus' Herm, a master piece creation is also displayed.

To our disappointment the Bishop's castle was closed to tourists that day. Scattered around in the squares of Győr are several statues. I enjoy seeing, clicking and reading about these statues of such remote places in the world. They help us connect with the

prominent people who have helped shaping the future of their country. At one end of the Széchenyi Square there are the statues of Stephen Ányos Jedlik and Gergely Czuczor. Both were professors at the school run by the Order of Saint Benedict. Gergely Czuczor born in 1800 is a Magyar poet and Wow! Stephen Ányos Jedlik, the inventor of the principle of dynamo self-excitation is well known for his contributions to the fields of science. The statue in front of Carmelite Church is that of Károly Kisfaludy. Born in 1788, he is a well known Hungarian dramatist and artist. He is popular as the first Hungarian playwright to achieve considerable popular success.

The Ark of the Covenant held aloft by two angels, dates back to 1731. It was made by Emperor Charles III to atone for the violation of the Blessed Sacrament: during a Corpus Christi procession a soldier who was chasing a criminal is said to have knocked the Ark of the Covenant out of the hands of a priest and smashed it. This is situated at the east of Győr Cathedral.

Then there is the statue of Nimród, a legendary hunter, saving the game. We loitered around in Széchenyi Square, a neat little place. I must admit here, Győr is very cleanly maintained and that is very impressive. I loved this place, a cobbled square surrounded by many splendid buildings. I spent some time sitting in one of the benches gobbling up ice cream and soaking in the atmosphere. The weather was very friendly that day and the Maria Column looked most captivating. The statues of Mary with infant Jesus and golden crowns atop their heads looked brilliant against the bright blue sky. Finally time to move on and we bid goodbye to Győr; the same city where Napoleon too had halted on 31st Aug 1809, for different reasons though.

PANNONHALMA

Twenty kilometers south of Győr is Pannonhalma, a 1000 years old monastery. Being so close and giving this UNESCO World Heritage Site a miss, would be worst blunder a traveler can commit. We let the GPS navigate us to this monastery. The monastery runs the best secondary school of Hungary which was founded in 1802. More

than 300 students are boarders here today, an important spiritual and educational centre of Hungary. As we approached the sacred Szent Márton Hill, the view of the church got more enchanting. Luckily we were on time for the guided tour there. We first watched a short movie on the life of monastic community there and history of this abbey; later a young student from the monastery guided us around telling us stories and significance of the place. The monastery is as old as Hungary itself; that makes it all the more a "precious heritage site".

The interior of the church is grand! The stained glass windows in series simply held us spell bound. The frescos in the ceilings, the main altar and the pulpit are of nineteenth century. The frames and arches over each door are unique. The entrance to St. Martin's Basilica with intricate carvings on its arch is sensational. I have never seen such rich ornamentation on door arches before. The columns to this doorway have a grey marble base and white limestone capitals, depicting a beautiful combination of color and element. A strikingly remarkable fresco above this doorway is that of St. Martin giving half his cloak to a crouching beggar. Each one of the frescos there has a story to tell. We even saw a very well preserved part of the old wall. The crypt is as old as the church. It has the tombs of Duchess Stephanine from Belgium and her husband, the Hungarian Count Elemér Lónyai.

Architectural treasures, tucked away from public gaze, I felt.

We were then led to the largest private library of Hungary. It is the abbey library with more than 300,000 books. Walking in to this library was like walking into a hall of books, very bright and well lit, neatly stacked books in the cabinets. I almost restrained myself from reaching out for one of those books. These are collections over the centuries. Books are the essential objects in the life of a monk, the guide explained. Education is a big part of their lives. The Tihany manuscript in the earliest Hungarian language is here. The ceiling of the hall is painted beautifully with various Greek Gods and Goddesses. Statues of St. Stephen and King Francis I erected here are creations of Josef Klieber. The art gallery here too boasts of many old and precious works of Dutch, Italian and Austrian artists.

The botanical garden nearby has a good collection of rare varieties of plants and trees.

A memorable tour for me! We then hanged around for some time, lapping up the views of surrounding countryside before setting off for Esztergom.

ESZTERGOM

Now we are just 46 kms north-west of Budapest. We are in Esztergom, one of the most historic towns of Hungary. Esztergom was once the capital of Hungary, Steven, the first king of Hungary, was crowned here in 1000. The main reason to halt here was to see the Basilica of Esztergom. It is famed to be the largest cathedral of Hungary. This cathedral ranks eighteenth in the list of large cathedrals in the world. And it really looks HUGE! The bright blue cupola is visible from far, this gigantic structure dominates the whole city of Esztergom. All other buildings around seemed dwarfed and we didn't find it tempting to visit any other site after seeing this church. The church is 118 meters high, with twenty two huge Corinthian Columns. Standing at the base of one of these columns, I craned my neck to look up at the ceiling, the sheer size of it left my mouth wide open. It was built on the remnants of a 12th century St. Adalbert's cathedral that was destroyed by the Turks. It took 45 years from 1822 to complete the construction of this mammoth monument.

The cathedral has a very simple facade. There are statues in niches at the main entrance and a dazzling green door. Interiors surprised me with impressive colors, arches, paintings, and statues. Thankfully photography was permitted and I, like my fellow tourists, was in a clicking spree. After all, these will be the only source of memory revival once I am back in India. The organ here is the largest in Hungary and third largest in Europe.

The crypt beneath has tombs of several bishops of Esztergom. The sculpture work on them arrested my attention for quite some time. An angel enveloping the bishop's body with a flowing robe made a very interesting scene. The pillars and arches here are of soft pink marble which gives a very sober effect to the atmosphere

inside. The cathedral closes at 5 p.m., so we missed going up to the dome. We missed the fantastic views of the city from up there.

Nonetheless, this trip to the Basilica was satisfying and calming.

LAKE BALATON AND TIHANY

Have you ever had a boat ride on a lake getting drenched in rains? That too, in Europe's largest lake, Lake Balaton! That day, the not so clear sky soon turned dramatic with heavy clouds, threatening to pour any time. And as we set off in our boat the skies acted. Water all around, as far as the eyes could see. Thick air blinded our vision. Trees seemed humbled by the high wind speeds. Many other adventurous sailors too had braved the rough weather that day. Our boat rocked; yes we had a rocking experience! The twin towers of abbey at Tihany looked bewitching at a distance.

Back on the banks we set off for Tihany, the hill at Tihany had to be conquered. The drive along the coast of Lake Balaton has mind blowing scenic views that no foul weather can spoil.

Part of Lake Balaton's long coastline is the peninsula of Tihany. Vast windswept expanses of the bank, a hill on this bank and a pretty little village on this hilltop, this defines Tihany. Poetic isn't it? Tihany is unspoilt yet by the tourism industry. With not many tourists around, it was like the whole of Tihany was to us. Touring around this quaint little village by foot was easy. The abbey here has the best location, perched on the hill top. The sight of its twin towers had lured us from far. We visited the monastery church of this Benedictine Abbey. This church is the 1752 version of the old church that existed here from 1055. The door was a sight to behold! As usual I frame it up. The interiors is richly decorated with fantastic altars and intricately carved screens. Frescos on the ceilings are imposing. The characters depicted in detail. The choir rail one of the most beautiful one I have seen. It is very intricately carved and painted. The cherubs delicately placed on the rails.

The copy of „Foundation decree of the Tihany Benedictine Abbey” is framed and displayed here. The stone coffin of King Andrew, who built the original church, is on display in the crypt.

Sunlight entering through the window created a kind of halo around the place. Modern statue of King Andrew and his Queen Anastasia made in white marble is erected in the Abbey gardens. From the crypt, there is the entrance to the Abbey museum. There are some interesting displays, including statues of a Charles IV and his wife Queen Zita looking out of the window. The couple, who were the last royal couple of Hungary, spent their last days before exile in this building.

Not only the abbey, there are also many traditional houses along the streets that add beauty to the place. We saw the old lifestyle of 19th century is still preserved and presented proudly in their architecture and artifacts. The displays include various household items of yesteryears. The bustling little markets along the street, especially at the base of the abbey looked alluring with their display of ethnic stuffs.

A shop selling paprika caught my attention. The shopfront was decorated with bunches of paprika, which I learned later is the national spice of Hungary. In India, particularly in south of India, this spice is used abundantly in various dishes. But I have not seen them being sold in this manner. They are just heaped in sacks. There were other handicraft items and embroidered clothes. I found the items were being sold at a lesser price compared to Budapest. Ideal place to buy souvenirs.

We just witnessed the jewel of Hungarian sea!

VESZPRÉM

Veszprém is not a very colorful town, yet there is a charming ambience to it. The history of this place is ridden with many captures, devastations and liberations, each time the historic structures taking the brunt and facelifts. We visited the old part of the town. The town is famous as *the Town of Queens*! The town got its name as, after the coronation of Gizella, wife of Stephen I, queens of Hungary used to be crowned by the archbishop of Veszprém. Wow! It was a royal feeling to walk through this town.

The Sunday market was an interesting sight we got to see as we approached the foot of Castle hill. The scene, clearly etched in

my mind, was buzzing with people. The shopkeepers with their display of items for sale, the customers flocking around... it may sound ordinary, but I got to see and feel the real essence of Hungary here. Travelling through cities that have been spruced up for tourists, this little town seemed totally untouched.

Very few of the old monuments or rather parts of the old historic monuments and reconstructed versions are left. We ascended the castle hill through what seemed to be the only street in the area: Vár utca. The first impressive sight was that of The Hero's Gate. A classic example of modern day mantra „recycle and reuse“, this Gate was constructed in 1936 with stones from the castle gate of fifteenth century.

The town has not opened up to tourists yet and so I was not surprised by the „no photography“ signs in the castle and museums. Thankfully I didn't face the problem in the cathedral. St. Michael's Cathedral has original segments of wall dating back to eleventh century. The interiors are decorated so well, and the walls painted with intricate designs in various colors. Altar inside is modest; the stain glass windows rich with vibrant colours and the doors are stunning. The pillar of the holy trinity in front of the cathedral looked bewitching against the bright blue sky. The Piarist Church a compact one situated between two town houses had wonderful scenes to offer inside. The interiors are sober. The Gizella's chapel has many old scenes depicted on its walls; unfortunately I have no bytes from there. There is no overkill of visual sights on the street. „The World ends where Vár utca ends!“ so they say! The statues of King Stephen and Queen Gizella have been photographed many times before me. They were erected in 1938 to commemorate the 900th anniversary of King Stephen's death. Beyond the statues, there is the view of rugged and rocky Benedict hill. The ruin of medieval Dominican Convent of St. Catherine too is visible from this rampart. Views from the hilltop are gorgeous. It is clearly visible from here where the old town with red tiled rooftops ends and where the new city with skyscrapers starts.

Halting here was a good decision after all!

HOLLÓKŐ

Far from the tourist swamped city of Budapest, in the lap of Cserhát Mountains north-east of Budapest lies this little picture perfect village of Hollókő. We drove from Budapest for a day's outing to this UNESCO World Heritage site. A scenic route, we didn't realize how quickly we covered the 100 km stretch between Hollókő and Budapest. The greenery around got denser as we approached our destination. The terrain around was more mountainous and the sights of sheep and cows grazing in the hillsides made us halt at a couple of places to freeze the scenes digitally. Finally when we saw a huge raven as the road forked into two we realized we were on right track. The Raven is a significant character in the legend that surrounds this village. My daughters who are never tired of hearing stories, begged to hear this legend just once more. And I related the story of how the lord of a castle there abducted a pretty maiden. The maiden's nurse, a witch, schemed with a devil to rescue the damsel. The kind and helpful devil organized his minions. They disguised as ravens. One by one the ravens took the stones of the castle away, in the process the castle of Hollókő was built on the top of a huge rock. Raven, the rescuer, surely deserves to be photographed, my daughters decided.

The arrangement for tourists at this site was fantastic. Proper directions for parking, small eateries, a small outlet for souvenirs and we also got proper route directions from the parking manager there. The village is best toured by foot. The path lured us constantly, we moved on at a crawling pace deliberately taking in deep breaths of the forest scent, and reading the sign posts all along the route. Soon we were at the gates of Hollókő castle.

This thirteenth century landmark is now in ruins. A tour through the castle interiors gave a good kingly feeling. Going up and down the castle stairs, from room to room was exciting. The views from over the crumbling walls of the castle were breathtaking. The Bükk National Park spread down below seemed to be painted with all shades of green. The houses of Hollókő village are visible from here. There is a small museum inside the castle which displays various weapons of medieval era and the lifestyle followed by the people of

Hollókő. The huge dolls placed amongst the furniture there, added life to the scenes depicted.

Next we headed towards the village. Palóc, the inhabitants of this village have a unique tradition and culture. Their architectural styles are unique and so is their language. The village we were told has burned several times. Each time it was rebuilt with wood and reoccupied. The inhabitants it seems never obeyed the existing law then of not using timber. After the devastating fire of 1909, houses have been rebuilt with brick walls and tiled roofs.

It is evident that efforts are on to preserve this ethnic groups' identity. The same atmosphere that was prevalent before the agricultural revolution of twentieth century has been recreated. There are just 60 to 70 houses neatly built and fenced on either side of a single street. Yes, we were amazed; a village with just a single street and it still retains the old world ambiance.

At the center of the village is the village church of 1889, a beautiful white washed structure with wooden belfry. Some of the houses have been converted to museums dedicated to various themes. The doll museum and the pottery museum had such a magnetic charm that we found it difficult to tear ourselves away and move on. The designs and embroidered patterns on the dresses and the intricate pottery work speak volumes about the immense talent in the locals.

Not many people reside here and it seemed as if many scenes were straight out of a movie set, with actors taking pains to convey the culture they are proud of. As we walked out of history into the twenty first century, scenes of the conservation of this traditional village flashed across my mind. They seemed to hold more meaning. Hungary is doing a great job of preserving this piece of history; it is educational both for young and old.

BUDAPEST

The splendors of Budapest are many but how many can one visit in twenty four hours? I scanned the map and it read something like this: this spot is a must see... this spot and this spot are definitely not to be missed... this too and that too... and oh! How can you miss this! I knew I had difficult choices to make.

Luckily, since my Parliament tour was reserved even before I left India, I knew where to start the tour from. We were in front of this amazing architectural wonder, the second largest parliament in Europe, on time. The gorgeous exteriors were a good indication of the grand interiors. Soon a smart young tour guide led us in. After a lot of understandable security checks we were inside, facing the dramatic, operatic entrance, Wow! Our guide presented us with lot of statistics and information on the building, of which I remember nothing, but I still remember the opulence of the interiors. There are around 700 rooms, out of these 700 only three were in our tour itinerary. How disappointing! Hungary's most important national icon, the Crown of St. Stephen is on display here. The old conference hall was the most impressive. But before we went in, our attention was drawn to the numbered cigar holders. These were used by members of Parliament to place their cigars. They memorized the number before they went in to cast their vote on important matters. This was something unique!

Exiting the Parliament we set off on a short walking tour, street by street, around Kossuth Square. To the southeast of Kossuth square we saw the statue of Imre Nagy, an elegant tribute to the prime minister during the revolution of 1956, who was executed later. This life like bronze figure stands on a cute little footbridge over a tiny pool. Sitting on a bench there, reading about him helped me know the struggles Hungarian people had gone through to have a government of their own. It helped connect with the past of Hungary and appreciate its people better.

A little ahead was the statue of Attila József, this country's most loved 20th century poet. Tourists around were getting themselves photographed with him.

Another touching sight I witnessed was that of 60 pairs of iron shoes in a row, on the banks of Danube. It is in honor of the Jews who had fallen victim to Arrow Cross Militiamen. They represent the shoes left behind on the bank when they fell into the river after they were shot dead. My fourteen year old and ten year old were shocked to silence learning about this incident. Such grim reminders are essential so that we know how we got a „peaceful present“ today. With a somber mood we moved on.

The 100 years old St Istvan basilica, well positioned in front of a huge open square, looked truly magnificent. The marbled columns in golden surroundings looked pleasing, the colors used and the sense of grandness is overwhelming. The unusual experience here was seeing The Holy Right Hand, the relic of St. Stephen's right hand.

We then visited the magical place, Castle Hill. In terms of statues and sculptures, it is feast for eyes here. The ornamental gateway, the mythical turul bird, the fountains, was constantly shot. None were spared by the photographers around. Museums are again worthwhile places where every foreigner can get exposed to a nation's history; the tour of Hungarian National Gallery was therefore very enlightening. Due to time constraints I had the choice of selecting just one museum and I am glad I chose this one.

What is traveling to a country and not tasting its traditional cuisine! The 96 hours we spent in this country we got ample opportunities to taste various tasty dishes. I would like to highlight just one Hungarian specialty: the Kürtös Kalács. Well, this one actually gave us company during over strolls in the streets of Hungary till it vanished. And at one place I was lucky to witness how this snack is made. Balls of milk-dough rolled flat. They are then cut into thin strips. These strips are wound over metal cylinders. After brushing with oil, these are rolled over flour and are then toasted over fire. An irresistible flavor soon spreads and increases your hunger pangs. Now is the time to make the difficult choice whether to have a coat of „chocolate with or without nuts“, or „sugar and cinnamon“, or „just plain“. Whatever... we simply relished this.

We continued our journey eating Kürtös Kalács, replenishing our lost energy. The Matthias Church roof held us spell-bound and the interiors is equally mesmerizing. The pretty fisherman's bastion offered unhindered panorama over the river. I am glad it was a clear day and we got such wonderful views. Each and every monument sparkled in the plains on the other bank of Danube. We stopped at a couple of places to hear the musicians on their instruments. This is definitely the best way to listen and appreciate Hungarian music; straight from locals.

The Heroes' Square seemed like a good relaxing place. The huge statues of Arpad generations and other monarchs in a large arc formation make a memorable landmark. I had to stand at a good distance, almost near the road to get a decent capture of the entire place. Getting to know each character here was like reading chapters of Hungarian history book. Following the street guide book we reached the Vajdahunyad Castle and the Jak Chapel. By now we were close to the final moments of the day, obviously can't expect the church and castle open. But the exteriors we got to see gave a good intimation of the glorious grand interiors that we missed.

Ultimately we ran out of time. What a marvelous time we had in Hungary! I had mixed feelings, not sure whether to be happy about how much of Hungary we have seen in these 96 hours or to be sad about how much of Hungary we have missed. Given a chance I will visit again!

***

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó előtt	8
És előszó	9
A. Világok	11
I. Magyarország és szomszédai	11
Bakonysárkány, 1935-1941 és utóhangok	12
Budapest, 1949-től	19
Ms. Indrani Ghose Magyarországról	21
Erdély, 2007	33
Románia, 1941-1944	94
Ausztria	98
Ex-Jugoszlávia	102
Horvátország	103
Szlovénia	104
Szerbia (és Bácska-Bánát)	107
Ex-Csehszlovákia	108
II. Még kommunista, vagy annak tekintett két ország	114
Kuba, 2003	114
Kína, 2005	136
III. Az arab világ és Izrael	187
Szíria, 1969	187
Irak, 1982	201
Líbia, 1969-1972	207
Irán, 1976	229
Egyiptom, 1975 (és 2004)	232
Libanon, 1969	235
Izrael, 2008	238

IV. Európai Unió	285
Nagy-Britannia	285
Franciaország	288
Németország	292
Finnország, 2007	298
Hollandia, 1984	303
Belgium	305
Dánia	316
Olaszország	317
Spanyolország	324
Görögország	334
Málta (és Gozo), 1999	335
Ciprus	341
Lengyelország	343
Bulgária	346
V. Az Unión kívüli európai országok	352
Törökország, 1975 és 1990	352
Svájc (és Lichtenstein)	354
Monaco – Monte Carlo	357
VI. A volt Szovjetunió világa	358
Oroszország	358
Tatár föld – Kazán	404
Baltikum, 2007	410
Litvánia	423
Lettország	430
Észtország	435
Ukrajna	440
Fehéroroszország	448

Grúzia	450
Örményország	453
Azerbajdzsán	454
Csecsnya (Csecsenföld)	456
VII. Ázsia	461
Thaiföld – Bangkok	461
B. Búcsúként szemelvények: élmények, hatások (a DVD-n)	
I. Élmények (a DVD-n)	
Zene (a DVD-n)	
Honvágy (a DVD-n)	
Kihívás (a DVD-n)	
II. Kiváló! – megtapsolt írások (a DVD-n)	
Beszédem Amrita esküvőjén (a DVD-n)	
Letter to a Friend! (a DVD-n)	
Búcsú egy szonettel	463
C. Függelék	464
Indrani Ghose írásai Magyarországról, eredetiben	464
Jegyzetek (a DVD-n)	
Irodalom (a DVD-n)	

JEGYZETEK

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK:

- Igyekeztem dátumozni az egyes szövegrészek születésének időpontját, ha egyes utalások mégsem világosak, kérem, vegyék figyelembe, hogy ez a könyv egy emberöltőt ölel át!

- Nem törekedhettem az évtizedekkel ezelőtti látottakat, megírtakat naprakésszé tenni. Ha mégis elkerülhetetlennek éreztem ilyen értelmű megjegyzéssel élni, azt szögletes zárójelbe zártam.

- A melléklet fotó-DVD országokként főkönyvtárakra, majd azok alkönyvtárakra bomlanak. A szövegben következőképpen utalok a felvételekre: az országnevek alatt zárójelben megnevezem – a többnyire azonos nevű – főkönyvtárat. Amint a szövegben alkönyvtárat érintek, ugyancsak zárójelben feltüntetem a nevét. Egyes országoknál konkrét fotókra is utalok, de a zárójelben csak az adott alkönyvtárban elfoglalt helyüket (sorszámukat) írom ki. Remélem, nem lesz nehéz követni az eljárást.

BAKONYSÁRKÁNY

1. Vinkovits László történelemtanár úr kiváló – könyvként megjelent és a „bakonysárkányért” honlapon is megtalálható –, az iskola történetével foglalkozó, igen olvasmányosan megírt, és rendkívül érdekes információkat nyújtó tanulmányában bukkantam rá a pontos időtartamra. Idézem: „...megválasztottuk 3-szori hirdetés után Halmos László koronczói tanítót, aki állását 1930. V. 8-tól kezdve buzgósággal tölti be. / Adjá Isten, hogy derék két elődjének méltó utódja lehessen, különösen a nevelés terén. .... / ....1941. Községünkben eltávozott Halmos László kántortanító, az államhoz, Nagyváradra nevezték ki. Június 26-án mondott le.” 11 év!

ERDÉLY

1. A városneveknél – teljességre nem törekedve – a magyaron kívül megadom a román nevet, ahol szászra is rátaláltam, azt is. Ebben a valóság vezetett, nem a szívem.
2. He became Prime Minister of Romania and served December 28, 1937 to February 10, 1938. He had been appointed by king

Carol, in a move to try to enforce his own personal dictatorship. During his short period in government he was mostly known for the first anti-Semitic laws which were passed. On January 12, 1938 his government stripped Romanian Jews of their citizenship. Besides being an anti-Semite himself, Goga attempted to outflank the Iron Guard's popular support. The regime instituted by Goga and Cuza gave itself a paramilitary wing of Fascist character, the *Lăncieri* („Lance-bearers”). They borrowed heavily from the Iron Guard, and started competing with it for public attention. Mainly, they were involved in violence against the Jews. After his resignation, Goga withdrew to his estate in Transylvania, where he suffered a stroke on May 5, 1938. He died two days later. His body lay in state in Bucharest's Palace Atheneum, with a floral tribute from Nazi Germany leader Adolf Hitler adorning the glass-topped casket.

3. Szelényi utal Mikszáth Kálmán „A fekete város” című regényére, amelyben a nagy író így jellemzi az akkori állapotokat (visszafordítás angolból, vigyázat!): „.....a XVII. század olyan volt, amikor a szabad királyi városok polgárai (burghers) tojáshejájokon jártak. A városkapuk előtt hol a Szent Római Birodalom, hol a török szultán, hol a lázongó magyar nábobok katonái állhattak. Minden egyes nap meghozta a saját meglepetését, veszélyét, lehetőségeit, kalandjait és nem volt világos melyik miként végződhet. Az életbenmaradáshoz a városok bonyolult diplomáciai játékot fejlesztettek ki. Mindig alkalmazkodtak, hol a szultán, hol a császár, hol a magyar arisztokraták lojális alattvalóinak mutatták magukat. A lojalitás útvesztőiben lavírozva a városok meg tudtak őrizni bizonyos fokú autonómiát és a legsikeresebbek még arra is képesek voltak, hogy a különféle megszálló hadseregeket saját „helyi” hatalmuk megerősítésére használják fel. Megvesztegetés, konspiráció és árulás a mindennapi élet része volt. [Milyen feneketlenül aljas világ lehet(ett?), ha a diplomácia ilyen nagymesterei szép lassan elhagyták ezt a világot. Mára hűlt helyük maradt!]
4. Nem tartozik szorosan Erdély témájához, de nem állom meg, hogy ne említsek meg két adatsort külföldi forrásokból: az oc-

smány, oktan vörös terror halálos áldozatainak számát 590-re teszik (Váry Albert ,korona ügyvéd' 1922 évi dokumentált adata, más források 370 - 587 halálos áldozatról szólnak), míg az azt követő, nagyon elhallgatott fehér terror halkan előadott történelme: a román hadsereg sarkában az országba érkező katonatisztekől alkotott antikommunista, autoritárius kormány bebörtönözte, megkínözte, bírósági tárgyalás nélkül kivégezte a kommunistákat, szocialistákat, zsidókat, a baloldali intelligencia tagjait, mindazokat, akik szimpatizáltak a Károlyi- és Kun-rezsimmel és mindazokat, akik veszélyt jelenthettek az általuk helyreállítani kívánt tradicionális politikai rendszerre nézve; 5000-re (!) teszik a kivégzettek számát, 75000 embert börtönöztek be. A román erők és a magyar jobboldal (nem én mondom!) a zsidókat keresték, mint a megtorlás célpontjait (már akkor és sokadszor!). Végeredményben a fehér terror közel 100000 embert kényszerített az ország elhagyására, főként szocialistákat, értelmiségieket és középosztálybeli zsidókat. Eddig az adatok. Megjegyzem, hogy ha a menekülökhöz hozzáadjuk a bebörtönözötteket, közelítünk az '56-os emberveszteségünkhöz. A forrás kiemeli, hogy a kevés itthon maradó között volt Lukács György, a kulturális ügyekért felelős népbiztos és (maig) neves marxista filozófus, hogy megszervezze a földalatti kommunista pártot. Az egész hasonlít a Horthy-Kádár megítélés tébolyához.

5. A szögletes zárójelek között saját véleményemet írtam; a belső idézőjeleket egyszeresre (') módosítottam; a saját megszákításokat (...) -al jeleztem, a döltbetüs kiemelések is az én vétkeim, a * a következő kiegészítés miatt született: Még kevésbé a Károlyi kormány tárgyaló-delegációjának tagjait, találtam olyan forrást, amelyik szerint a díszmagyarban megjelent ma-gyarokat a hátuk mögött egyszerűen kinevették. Ilyen bohócpanoptikum pózban nem lehet tárgyalásokat nyerni!

IZRAEL

1. „With the establishment of Israel, the Rothschild family transferred their vast land holdings to the new state, purchasing the land which makes up Caesarea. A different arrangement was

made for the 35,000 dunams of land in and around modern Caesarea: After turning over the land to the state, it was leased back (for a period of 200 years) to a new charitable foundation. In his will, Edmond James de Rothschild stipulated that this foundation would further education, arts and culture, and welfare in Israel. The Caesarea Edmond Benjamin de Rothschild Foundation was formed and run based on the funds generated by the sale of Caesarea land which the Foundation is responsible for maintaining. The Foundation is owned half by the Rothschild Family, and half by the State of Israel."

2. Néhány adat az egyház nevében megölt zsidókról, idézek a „Beteg emberiség, mocsok világ” könyvem „kereszténység áldozatai” című – összeállításából: „- Zsidók: - „Already in the 4th and 5th centuries synagogues were burned by Christians. Number of Jews slain unknown. - 1348 All Jews of Basel/Switzerland and Strasbourg/France (two thousand) burned. [DO41] - 1349 In more than 350 towns in Germany all Jews murdered, mostly burned alive (in this one year more Jews were killed than Christians in 200 years of ancient Roman persecution of Christians). [DO42] - 1391 Seville’s Jews killed (Archbishop Martinez leading). 4,000 were slain, 25,000 sold as slaves. [DA454] Their identification was made easy by the brightly colored „badges of shame” that all jews above the age of ten had been forced to wear. - 1492: In the year Columbus set sail to conquer a New World, more than 150,000 Jews were expelled from Spain, many died on their way: 6/30/1492. [MM470-476] - 1648 Chmielnitzki massacres: In Poland about 200,000 Jews were slain. [DO43]” - A szerző itt megáll, nem bírja gyomorral. Csak annyit ír, hogy és ez így megy tovább, egészem Auschwitzig. Megjegyzem: a szövegletes zárójelben megadott jelölések konkrét dokumentumokra utalnak!
3. (1) Jerusalem conquered 7/15/1099 more than 60,000 victims (jewish, muslim, men, women, children). [WW37-40]; (2) until the fall of Akkon 1291 probably 20 million victims (in the Holy land and Arab/Turkish areas alone). [WW224]
4. A kereszteseokról: „...and there was such a slaughter that our men were up to their ankles in the enemy’s blood. . . .” (...) „...At

last the pagans were overcome and our men seized many men and women in the temple, killing them or keeping them alive as they saw fit. On the roof of the temple there was a great crowd of pagans of both sexes, to whom Tancred and Gaston de Beert gave their banners [to provide them with protection]. Then the crusaders scattered throughout the city, seizing gold and silver, horses and mules, and houses full of all sorts of goods. Afterwards our men went rejoicing and weeping for joy to adore the sepulchre of our Saviour Jesus and there discharged their debt to Him. ...” (A „Beteg emberiség, mocsok világ” könyvemben „térdig gázolásról” írtam: „Egy leírásból: „A hadak keresztülhaladtak Kisázsian, elfoglalták Nicaea-t (1097), leverték a törököket Dorylaeum-nál és elfoglalták Antioch-ot (1098). A hadjáratot 1099 júliusában fejezték be, amikor elfoglalták Jeruzsálemet, ahol lemészárolták a muzulmánokat és zsidókat.” – így, egyszerűen, megölték a muzulmánokat és a zsidókat. Más forrásból eredő információ, hogy a szeren-csétlenek közül cca. 10000 ember, főként ellenállásra képtelen muzulmán és zsidó öregek, asszonyok és gyerekek a Nagytemplomba menekültek, gondolva, hogy ott nem bántják őket. A hős keresztieslovagok azonban – ‘térdig vérben gázolva’ – lekasabolták őket, mind egy szálalig!” Valószínűleg fordítási hiba vezetett ide, az eredeti beszámolóban anklés, azaz bokáig szerepel.)

5. „The Genoese found a green-colored glass vessel in the city and declared it to be the Holy Grail, the goblet used by Jesus at the Last Supper. It was taken to Genoa and placed in the Church of San Lorenzo.”
6. „Mount Tabor was entirely covered with *typical Israeli vegetation* until the reign of the Ottoman Turks, during which period most of the trees were felled.”
7. http://en.wikipedia.org/wiki/David_Ben-Gurion-ból: „...let us not ignore the truth among ourselves. [...] A people which fights against the *usurpation* of its land will not tire so easily.”[1]” - kiemelés tőlem), ;”...Ben-Gurion’s assessment of Arab feelings led him to emphasize the need to build up Jewish military strength: ,I believe in our power, in our power which will grow, and if it will grow agreement will come...’”[2])

8. www.abagro.hu: „...Damaszkusz akkoriban (Kr. előtt 300 körül) a kereskedő Nabateánusok uralma alatt élte mindennapjait, akiknek a fővárosa a „köváros”, *Petra* volt, a mai Jordánia területén. A rómaiak aztán felül-kerekedtek a Nabateánusokon is és egészen az Eufrátesz folyóig hatoltak...” Wikipedia/Tömjénút: „A nabateánusok elfoglalták Petra városát, amely félúton az Akabai öböl és a Holt-tenger között feküdt, az Arábiából Damaszkuszba tartó Tömjénút az India és Egyiptom közötti útvonalat keresztezte.[13] Ez a pozíció lehetővé tette a nabateánusok számára, hogy uralják a tömjénúton folyó kereskedelmet. [13]...”
9. „As part of the Jewish National Fund’s efforts to recreate the landscapes of the country, the area was reforested with trees which are similar to its original vegetation. Today, most of Mount Tabor is covered with *pine trees*.”
10. „The modern settlement of **Qisarya** was established in 1884 by Muslims from Bosnia who built a small fishing village on the ruins of the Crusader fortress on the coast.[2] Many of the village’s inhabitants left before 1948, when a railway was built bypassing the port, ruining their livelihood. The fishing village had a population of 1,148 at the last census taken in 1948. During the 1948 Arab-Israeli War part of the population fled for fear of attacks, before it was conquered by Jewish forces in February, after which *the remaining inhabitants were expelled and the village houses were demolished*. [3]”
11. Íme: a „Wikipedia/Palestinian_Arab” lap tudományos gondossággal bizonyítja, hogy az arab nép egyik etnikumáról van szó! Egyetlen idézet a site-ból: „The total *Palestinian population worldwide* is estimated between 10 and 11 million people, over half of whom are *stateless and lacking citizenship* in any country. [6]” Ha szerte a világon megkülönböztetetten kezelik őket, nem lehet tévedés, léteznek!

FINNORSZÁG

1. Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported – kis megkötésekkel – amit betartok - felhasználható

IRODALOM

MAGYARORSZÁG

<http://www.magyarorszag.hu/>
www.magyarorszag.lap.hu
<http://en.wikipedia.org/wiki/Hungary>

BAKONYSÁRKÁNY

www.bakonysarkany.hu
www.bakonysarkanyert.hu

BUDAPEST

www.budapest.hu
www.budapest.com

ERDÉLY

www.erdely.lap.hu
www.erdely-szep.hu
<http://erdely.ma/>
<http://wikitravel.org/en/Transylvania>
www.familyhistory.ro
<http://www.newadvent.org/cathen/07564b.htm>
<http://www.gyergyoiormenyek.ro/hhrf.org/rmdsz>
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Austria_hungary_1911.jpg
http://1.1.1.3/bmi/www.eliznik.org.uk/RomaniaHistory/trans-map/Trans_german.GIF
<http://en.wikipedia.org/wiki/Magyarization>
<http://www.infoplease.com/ce6/world/A0861619.html>
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/FWWdeaths.htm>
http://en.wikipedia.org/wiki/Bran_Castle
Cartographia útikönyvek, Dr. Elekes Tibor: Erdély, Cartographia Budapest, 2006
Koszta Nagy István: Erdély, Cartographia Budapest, 2001

ROMÁNIA

<http://www.romania.org/>
<http://www.rotravel.com/index.htm>
<http://www.ici.ro/romania/index.html>

AUSZTRIA

<http://www.austria.at/>

<http://www.austria-tourism.at/>

<http://www.stiftmelk.at/>

HORVÁTORSZÁG

<http://www.croatia.hr/>

Dubrovnik and Southern Dalmatia, Berlitz Travel Guide, 1981

SZLOVÉNIA

<http://www.slovenia.info/>

<http://www.amrita-it.com/8modtortenelem.htm>

SZERBIA

<http://en.wikipedia.org/wiki/Serbia>

CSEHORSZÁG

http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_Republic

SZLOVÁKIA

<http://www.slovakia.org/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Slovakia>

KUBA

DK – Eyewitness Travel Guides, Cuba, 2002

Richard Gott: Cuba, A New History, Yale University Press, 2005

National Geographic: Kuba, szerkesztette: Martino Fagiuoli, Geographia Kiadó, 2003

Monos János: Kuba útikönyv, Dekameron, 2002

<http://en.wikipedia.org/wiki/Cuba>

<http://www.buenavistasocialclub.com/>

KÍNA

Lin Yutang: Mi, kínaiak, Tericum Kiadó Kft., 2002

Wolfgang Hirn német újságíró: Kína, a nagy falat, HVG Kiadói Rt, Budapest, 2006

Udvari Gábor – Kartali Zsuzsa: Kína útikönyv, Pallas Stúdió, Budapest, 2001

Gavin Menzies: 1421 – Amikor Kína felfedezte a világot, a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója

Peter Hessler: Két év Kínában a Jangce partján, Park Kiadó, 2005
Best Scenery and Sights in Beijing, China Nationality Art Photograph Publishing House, 2005

Patrick French: Tibet, az elveszett ország, Tericuk Kiadó Kft., 2005

Eliot Patison: Tibeti Démon, Lektűr Kiadó, Budapest, 2008

Kína (országismertető kiadvány), fordította Lukács Éva (kiadó és évszám nem található a könyvben)

Jordán Gyula: Tajvan története, Kossuth Kiadó, Budapest, 2005

http://www.rtoddking.com/chinawin2005_hb_if.htm

<http://kina.lap.hu/>

[http://en.wikipedia.org/wiki/Temple of Heaven](http://en.wikipedia.org/wiki/Temple_of_Heaven)

<http://www.crystalinks.com/maitreya.html>

http://www.travelchinaguide.com/attraction/jiangsu/suzhou/tiger_hill.htm

<http://homepage.mac.com/drbenopolo/beijing/Menu338.html>

<http://www.1421.tv/>

<http://www.amrita-it.com/china/gavin.menzies.htm>

SZÍRIA

<http://en.wikipedia.org/wiki/Syria>

<http://www.lonelyplanet.com/syria>

IRAK

Szurovgy Géza: Iraki tájak, iraki emberek, Gondolat, Budapest, 1973

Klengel – Brandt: Utazás az ókori Babilonba, Corvina Kiadó, 1973

Sheldon Rampton and John Stauber: Weapons of Mass Deception, Jeremy P. Tarcher / Penguin, New York, 2003

Sheldon Rampton and John Stauber: The Best War Ever, Jeremy P. Tarcher / Penguin, New York, 2006

Ron Suskind: A hűség ára, Geopen Könyvkiadó, 2004

Eric Laurent: A Bush család titkai, politika, üzlet, háború, ALL-PRINT Kiadó, 2003

Eric Laurent: G.W. Bush titkos világa, barátok, vallás, hatalom, ALLPRINT Kiadó, 2004

Bob Woodward: A támadás terve, Geopen Könyvkiadó, 2004

Michael Moore: Hülye fehér ember, BRAND KIADÓ, az Édesvíz Kft. divíziója, Budapest, 2003

<http://en.wikipedia.org/wiki/Iraq>

<http://www.picturesofplaces.com/Asia/iraq.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Mesopotamia>

<http://www.mesopotamia.co.uk/>

www.amrita-it.com/stayathome.htm

<http://www.hrw.org/en/node/100390>

LÍBIA

http://ourworld.compuserve.com/homepages/dr_ibrahim_igh-neiwa/

<http://www.libyaonline.com/>

<http://www.libyanet.com/>

<http://www.libyana.org/>

<http://www.alnpete.co.uk/lepcis/>

<http://whc.unesco.org/sites/183.htm>

D. E. L. Haynes: The Antiquities of Tripolitana, Antiquities, Museums and Archives of Tripoli, Libya, 1965

Taka Bakir: Historical and Archeological Guide to Leptis Magna, Press of the Ministry of Information and Culture, 1968

IRÁN

Nagel's Encyclopedia Guide: Iran, Nagel Publishers, Geneva, 1972

<http://www.dejkam.com/iran/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Iran>

<http://wikitravel.org/en/Iran>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Tehran>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Isfahan>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Shiraz>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Persepolis>

EGYIPTOM

<http://egyiptom.lap.hu/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Egypt>

http://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_egypt

<http://www.cairotourist.com/>

Cairo Alexandria and Environs, Hachette World Guides, 1963

LIBANON

<http://www.lebanon-tourism.gov.lb/>

<http://www.lebanon.com/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Byblos>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Byblos>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Baalbek>

http://sacredsites.com/middle_east/lebanon/baalbek.html

IZRAEL

Melvin Jules Bukiet: Vak Izrael, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2006

Palphot izraeli kiadó: „A Szentföld”

Gereben Ágnes: „Engedd el a népemet!” Zsidók a háború utáni Szovjetunióban, Athenaeum, 2000

Erényi Tibor: A zsidók története Magyarországon a honfoglalástól napjainkig, Változó Világ Könyvtár 9.

<http://izrael.lap.hu/>

<http://www.amrita-it.com/zsidóság.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Tel_Aviv

http://en.wikipedia.org/wiki/Tel_Aviv#Aerial_shots

<http://www.mek.oszk.hu/04200/04276/html/victims.htm>

<http://www.sacred-destinations.com/israel/>

<http://jeruzsalem.lap.hu/>

<http://www.apologia.hu/religion/ess-qumran.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Palestinian_Arab

NAGY-BRITANNIA

London, az American Express zseb-útikönyve, Ikon Kiadó Kft., 1991
DK Útitárs sorozat: Skócia, Panemex Kiadó Kft. és Grafo Kft., Budapest, 2002

http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Britain

<http://www.great-britain.co.uk/>

<http://www.visitlondon.com/>

<http://www.britishmuseum.org/>

<http://anglia.lap.hu/>

FRANCIAORSZÁG

<http://abcoffrance.com/>

<http://franciaország.lap.hu/>

<http://www.france.com/>

NÉMETORSZÁG

Wolfgang Balzer: A drezdai képtár, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1960

Münster, Ein Spaziergang durch die Hauptstadt Westfalens, Rezonanz-Verlag, Münster, 1982

<http://www.germany.info/>

<http://www.muenster.de/tourismus/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Germany>

FINNORSZÁG

Andy Symington: Finland, Lonely Planet Publications Pty Ltd., 2006

<http://finnország.lap.hu/>

<http://www.visitfinland.com/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Finland>

HOLLANDIA

<http://hollandia.lap.hu/>

<http://www.holland.com/uk/>

www.visitamsterdam.nl/

BELGIUM

<http://belgium.lap.hu/>

<http://www.belgium.be/en/>

<http://www.brugge.be/>

DÁNIA

<http://www.visitdenmark.com/>

<http://www.copenhagen.com/>

<http://dania.lap.hu/>

OLASZORSZÁG

Baedeker, Malév útikönyvek, Itália, IKON Kiadó, 1991

Róma és a Vatikán, Bonechi Kiadó, 1992

Loretta Santini: Vatican City, Plurigraf, Narni-Terni

<http://olaszorszag.lap.hu/>

<http://www.roman-empire.net/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Italy>

http://www.vatican.va/phome_en.htm

http://en.wikipedia.org/wiki/Vatican_City

<http://www.catacombe.roma.it/>

<http://www.venetia.it/>

<http://www.arena.it/en-US/>

<http://english.firenze.net/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Udine>

SPANYOLORSZÁG

Rainer Zerbst: Antoni Gaudí i Cornet – Az építészetnek szentelt élet, Benedikt Taschen, a magyar kiadás: Kulturtrade Kft., 1992

<http://www.spain.info>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Spain>

<http://spanyolorszag.lap.hu/>

<http://madrid.lap.hu/>

<http://www.barcelona.com/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Antoni_Gaudí

<http://www.visitargranada.com/eng/index.asp?secc=/inicio&gclid=CP2SzJ6r9KkCFQol3wods3HnYA>

GÖRÖGORSZÁG

K. Gouvoussis: Touring Greece, Editions K. Gouvoussis, 1974

<http://gorogorszag.lap.hu/>

<http://www.ancientgreece.com/>

<http://www.greece.com/>

MÁLTA (ÉS GOZO)

<http://malta.lap.hu/>

<http://www.malta.com/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Malta>

Carole Chester: Málta és Gozo, Cartográfiai Vállalat, Budapest, 1996

CIPRUS

<http://www.cyprustourism.org/>

<http://ciprus.lap.hu/>

LENGYELORSZÁG

<http://www.poland.com/>

<http://www.explore-warsaw.com/>

<http://www.gdansk.pl>

<http://www.gdynia.pl/?lang=en>

J. Stankiewicz i B. Szermer: Gdańsk, Arkady, Warszawa, 1965

BULGÁRIA

<http://bulgaria.lap.hu/>

<http://www.omda.bg/>

<http://www.discover-bulgaria.com/>

<http://www.sofia.com/>

<http://www.bulgaria.com/resorts/monasteries/rila/>

<http://www.beachbulgaria.com/sozopol/index.shtml>

TÖRÖKORSZÁG

<http://en.wikipedia.org/wiki/Turkey>

<http://www.turizm.net/>

SVÁJC (ÉS LICHTENSTEIN)

<http://svajc.lap.hu/>

<http://www.myswitzerland.com/>

<http://liechtenstein.lap.hu/>

MONACO - MONTE CARLO

<http://www.monte-carlo.mc/>

OROSZORSZÁG

<http://oroszorszag.lap.hu/>

<http://www.ru/eng/index.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Russia>

<http://wikitravel.org/en/Russia>

MOSZKVA

<http://en.wikipedia.org/wiki/Moscow>

<http://moszkva.lap.hu/>

<http://www.metro.ru/>

<http://www.forevermore.com/metro/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Moscow_Metro

<http://www.earthcam.com/russia/moscow/>

SZENTPÉTERVÁR

Szilágyi Ákos : A negyedik Oroszország, Szabad Tér Kiadó, 1989
DK Eyewitness Travel Guides, St Petersburg, Dorling Kindersley
Ltd., 2004

<http://www.saint-petersburg.com/>

<http://szentpetervar.lap.hu/>

<http://www.worldwar2database.com/html/leningrad.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Leningrad

<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Siege-of-Leningrad>

http://www.cityvision2000.com/city_tour/piskarev.htm

<http://www.saint-petersburg.com/peterhof/index.asp>

<http://www.saint-petersburg.com/pushkin/index.asp>

TATÁRFÖLD - KAZÁNY

<http://en.wikipedia.org/wiki/Tatarstan>

http://www.kcn.ru/tat_en/kazan/

http://www.kcn.ru/tat_en/politics/index.htm

BALTIKUM, 2007

Tomasz Torbus, Barbara Warning: Balti országok, Észtország, Let-
tország, Litvánia,
Kalinyingrádi terület, Nelles Verlag GmbH - Hibernia Nova Kiadó
Kft, 2005/2006

LITVÁNIA

Kuzmányi István: Vilnius, Panoráma Kiadó, 2007

Tomas Venclova: Vilnius, egy város Európában, Európa Könyvki-
adó, Budapest, 2009

<http://litvania.lap.hu/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Lithuania>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Vilnius>
<http://www.vilnius.com/cmarter.asp?doc=728>
<http://www.visitlithuania.net/>
<http://www.visitlithuania.net/index.php/component/content/article/165-siauliai-a-around/132-hill-of-crosses.html>
Államszocializmus, L'Harmattan – Eszmélet Alapítvány, Bp., 2007

LETTORSZÁG

<http://lettorszag.lap.hu/>
<http://www.li.lv/>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Latvia>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Riga>
Atlasz Turisza, Riga, GU Geodezii i Kartografii, Moszkva, 1988

ÉSZTORSZÁG

<http://www.estonica.org/>
<http://www.visitestonia.com/>
<http://www.tallinn.info/> - CSODÁLATOS!
<http://en.wikipedia.org/wiki/P%C3%A4rnu>

UKRAJNA

<http://www.ukraine.com/>
<http://ukrajna.lap.hu/>
<http://www.uazone.net/>
<http://www.ukrainetrip.com/>
<http://ukrainetrek.com/lviv-city>
<http://www.lvivbest.com/>

FEHÉOROSZORSZÁG

<http://en.wikipedia.org/wiki/Belarus>
<http://www.belarusguide.com/main/index.html>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Minsk>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Gomel>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Hrodna>

GRÚZIA

[http://en.wikipedia.org/wiki/Georgia_\(country\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Georgia_(country))
<http://en.wikipedia.org/wiki/Tbilisi>

ÖRMÉNYORSZÁG

<http://en.wikipedia.org/wiki/Armenia>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Yerevan>

AZERBAJDZSÁN

<http://en.wikipedia.org/wiki/Azerbaijan>

<http://www.news.az/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Baku>

<http://www.bakupages.com/>

CSECSNYA (CSECSENFÖLD)

<http://www.time.com/time/europe/russia/chechnya/>

<http://www.chechnyanews.com/>

<http://thebrowser.com/sections/politics/international/terrorism?gclid=CNeUgZmtgKoCFVQv3wodkBdVxw>

<http://www.watchdog.cz/>

<http://www.time.com/time/search/article/0,8599,38880,00.html> -
Türelmesen, fotók!

<http://en.wikipedia.org/wiki/Chechnya>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Grozny>

<http://www.guardian.co.uk/world/chechnya>

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Csecsenföld>

THAIFÖLD

<http://www.amazing-thailand.com/>

<http://www.bangkok.com/>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Thailand>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Bangkok>

B. BÚCSÚKÉNT SZEMELVÉNYEK: ÉLMÉNYEK, HATÁSOK

I. ÉLMÉNYEK

ZENE

Apám kántortanító volt a szülőfalumban (a világ közepe: Bakonyországnak), orgonán kívül több hangszeren játszott: csellista volt a Nyíregyházi Tanítóképző zenekarában, otthon hegedülgetett, néha klarinétal is szórakoztatta magát. Ma is emlékeznek a faluban, hogy fúvószenekart szervezett parasztokból.

Rettenetesen sajnálom, hogy rövid kísérlete, hogy megtanítsom hegedülni, kudarccal végződött.

A zene szeretete megmaradt.

Az első komoly zenei élményeim Moszkvához kötődnek. El-eljártam a Konzervatóriumba, a Bolsojba, a Csajkovszkij-terembe, és a zene óriásai közül soknak köszönhetek szép estét. A legnagyobbak vibrációt tudtak kicsikarni a gerincemből.

Csúcsok? Mint a Himalája hegycsúcsai, úgy sorakoznak. Richter, Ojsztrah, a zagorszki templomocskában éneklő asszonyok, a szófiai székesegyházban próbát tartó kórus? Igen, nagyszerű volt mind. Rendkívüli zenei varázslat kötődik a Kijevi Elektronikai Kiállításához is. Meghallgattam a Konzervatóriumban Csajkovszkij 1812-jét. A Kijevi Filharmonikusokat kiegészítették az ukrán hadsereg zenekarának rézfúvósaival. A fortissimók dübörögtek, de az egész előadás az orosz zene ünnepei közé tartozott.

Pár éve Ránki bűvölt el. Annyira, hogy megírtam, mit éltem át. Íme:

„Ránki, zene, víziók, csoda!

Május 26-a, Zeneakadémia, Ránki Dezső Schubert zongoraestje. Három szonáta, külön-külön varázslatok: A-moll szonáta, D 537 (Op.164), A-dúr szonáta, D 664 (Op.120) és A-moll szonáta, D 845 (Op.42). Sokadszor csodálom meg a Zeneakadémiát, bravúrosan kellemes művészi alkotás. Ránki besétál, a tőle megszokott szer-tartásos meghajlások után leül a zongorához és csak pillanatig koncentrálni, lendületesen csap le a billentyűkre. Hangvihar, fantasz-

tikus zivatar, hogy tud valaki ilyen bámulatos muzsikát elővarázsolni valahonnan a zongorából és felette lebegve? Becsukom a szemem, egy-két évtizede még színek, formák jelentek meg a békés szemhéjak mögött, a legszebb pillanatokban bizseregni kezdett a gerincem. Most még várat magára a csoda. Így is ámulatra méltó varázslat. Az A-dúr szonáta azonban megtöri a kopott agy ellenálását. Megjelennek az első képek: a zongora felől felcsapnak a hullámok, mintha napkitörés tarajai akarnának rám rontani! De nem, lágyabbak és nem vérvörösek, kék-rózsaszín-sárgába omló gömbök, az arcomhoz érve kihunynak. Forrongó, zöldes, szürkébe forduló lávagejzírek váltják a gömböket, mintha a Solaris felszínét látnám Tarkovszkij filmjében. Bugyognak kerek felszín-foltok, elsimulnak és békésebben forognak, belesimulnak a nyugodt tengerbe, majd fellobbanva kilövellnek valami ragacsos lávacsóvát. Nyugalom. A távolban feltűnik a horizont, zöldesen fátyol-fénylik valami növény-sor, fénylő gyöngyök futnak végig rajtuk, villogva, mint ahogy a tenger buborékai váltak le az ujjaimról Latakia kikötőjében, holdfényes éjszakai fürdőzés közben. Ne tűnjetek el, maradjatok! Az A-moll szonáta újabb meglepetést tartogat. A váltakozó színek és bugyogó terek egyszer csak átválnak befagyott tóba. Felettem az áttetsző jég-burok, teleszöve növény-liánokkal, levelekkel, köröttem csend, nincs víz, csak lebegés. A burok váratlanul, mintegy varázsütésre szétpattan és a helyén polipcsápok kúsznak felém a zongora felől. Tekergőznek, nyúlnak, mintha magukba akarnának fonni, váltják a színüket, halovány zöldet, sárgába hajlót vált fakókék, majd az tengerkékbe mélyül. Soha szebb élményt. A művészt tomboló taps köszönti. Mióta ismerem, hallgatom, először látok mosolyt bujkálni az ajka körül. Lehet, számára is nagy élményt jelentett?

Köszönöm Ránki, köszönöm zene, köszönöm művészetek, köszönöm technika, köszönöm emberi agy! (2006.05.29)''

És most hallásjavító készülékkel harcolok az utolsó zenei nektárcsöppekért.

ÉS ISMÉT ZENE!

2011.02.19, 17:35

Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem – Maraton

Schubert-Liszt: Wanderer-fantázia, op.15

Báll Dávid – zongora

Pannon Filharmonikusok – Pécs

Vezényel: Peskó Zoltán

Ritka zenei élményben volt részem: hallásjavítóval hallgattam a frenetikus előadást, Fischer mellett az est másik csúcsát. Alig hangzottak el az első akkordok, amikor tudtam: csukott szemmel kell hátradőlni. A zongora! Annak a hangjai emelnek magasba. Rossz fülemmel, nagyothalló készülékkel először jelentek meg látványok a szemidegeimen. Dús trópusi erdő felett találtam magam, láttam a sűrű indákat, folyondárokat. Üveghangok! Abban a pillanatban előttem emelkedett a Mount Everest, a pár napja látott képek. Új gyors váltás: felhőbe tömörülő, madarak ezreihez hasonló repülő éket alkotó, előre szegezett szuronyokkal így rohamozó színes, nem, csak mocsárzöld hadsereg tört elő a völgyekből. „Háború és béke”, Tolsztoj, hallottam saját halk, szinte suttogó hangom. A hadsereget toronymagas, tarajos hullámok söpörték el, de jaj, a tarajok is feketék, mint a hullámok maguk, itt a vég, ez egy pillanat alatt eltemet! De nem, megálltak, megdermedtek, Jézusom, fölülük előúszik valami tintakékből vörösbe vedlő lepény. Eltakar, úszik tovább, de ő is – ki lehet, mi lehet – megáll, lebeg egy pillanatig, aztán összeomlik. Nyugodtabb, halk futamok: a homokos tengerparton, a lassan görgő hullámokból kis állatok, patkányok vagy pockok futnak felém, majd el jobbra, a semmibe, a lemenő Nap sugaraiba.

Miért nyitottam ki a szemem, nem tudom. Megtört a varázslat. A zene és előadás tovább is mesébe illő, de újra becsukott szemeim már csak szürke gombolyagokat látnak. Így is csoda volt, rég várt csoda!

HONVÁGY

Több helyütt érintettem a honvágy izgalmas kérdését.

Írtam az örmény Maja Aj-Artjan-ról, aki szerint, ha valaki tizenévet a gyerekkorából a szülőföldjén töltött, nem tudja sérülés nélkül elhagyni azt és áttelepülni más világba. Fához hasonlította az embert: ha egy fának elvágják a gyökereit, kiszárad.

Írtam a „távolba szakadt hazánkfiaiáról”, akik általában büszkén állítják, hogy ragyogóan megtalálták a helyüket, jól élnek (általában igaz) és nincs honvágyuk (általában nem igaz!). Ha az ember feltett nekik egy „magyar nóta”, azaz cigánymuzsika lemezt, mindjárt könnybe lábadt a szemük.

És írtam Koljáról, Kovács Nyikolaj Nyikolajevicsről, aki kisgyermekként, árván és üldözötként a harmincas évek rettenetes Szovjetuniójában ragadt, elveszítette magyar anyanyelvét, de amikor 31 évesen átlépte Csapnál a magyar határt, az agyából szikrákként pattantak ki az egyszerűbb magyar szavak. Ugyanakkor az őt itt váró jólét helyett a gyökerei rabjaként visszatért Moszkvába.

Szíriámban írtam a Sabo (Szabo) nevű damaszkuszi vállalkozóról, aki örménynek vallotta magát. Mondta, millió között egy kivétel akad, ő ilyen kivétel. Amikor meséltem neki, hány örményt ismertem a Szovjetunióban, elkezdtek peregni a könnyei. Pedig nem emlékezett a hazájára, nem is járt ott. Döbbsenten néztem.

Most kiegészítem a fentieket Illés Béla visszaemlékezésével, aki őrnagyként szolgált a szovjet hadseregben. Moszkvai ösztöndíjasoknak mesélte el író-olvasó találkozón, kérdésre, hogy természetesen küszködött a honvággal. Nála is jobban szenvedett egy ugyancsak szovjet tiszt egyenruhát viselő barátja. Két támadás közötti szünetben, egy ukrainai faluszélen sétálgattak, beszélgettek, amikor egyszer csak rájött, hogy a semmivel beszélget, mert a barátja lemaradt tőle és lehorgasztott fejjel álldogál a fasorban. Viszszament, látta, hogy a lehajtott fej csorgó könnyeket leplez. Mi baj? – kérdezte. Semmi, csak az akáccillat ugyanolyan, mint otthon, a falunkban.

Magam is álltam a spliti kikötőpénztár előtt – ugyancsak szerepel másutt is – azzal a szándékkal, hogy búcsút mondok a hazám-

nak. Kizárólag az a tudat tartott vissza, hogy képtelen vagyok a honvágygal megküzdeni.

A következtetést az olvasóra bízom.

KIHÍVÁS (CHALLENGE)

Ebédidő, vagy ha úgy tetszik, le kell ülni, kilihegni a három óra síelést. Belibegek a kis Hütte elé Hauser Kaiblingon, csatolom le a talpakat, odaüget hozzám egy szép, nagydarab német juhász, kutya képében, mezőgazdász barátom később becsmerli: keverék, nem hegyezi a fülét. Erőteljesen, a szemembe nézve ugat párat és néz rám kíváncsi szemekkel. Kérem az odalépő gazdi-asszonyt, nem szeret a kutya? Nem ért angolul, én németül. Annyit kihámozok a válaszból, hogy a kutya nem haragszik, csak szereti a havat. Akkor még nem esett le, miről szól a dolog. Megettem az Oma's Suppe-t, engedem ki az izzadságfelhőket a galléromon, amikor látom, hogy kijön az egyik pincér-fiú, gyúr egy testes hólabdát és felhajítja a szemközti rézsűre, jó magasra. A kutya pár hatalmas ugrással fent terem és kapirgál, vadászként keresi a neki vetett jószágot.

Na, leesett! Velem is azért incselkedett, hogy dobjak neki hólabdát. Komm! – mondom a kutyának, gyúrok egy hógolyót és feldobom én is, nekem fele magasságra sikerül. Ugrik kettőt, aztán visszassasompolyog. OK, lássuk újra! Megint csak fele magasság sikeredik. Most már csak egyet ugrik a juhász, komolytalan dolog, sugározza minden porcikája. Kijön újra a pincér-fiú és dob egy mérettest, kutya barátunk mint a villám terem ott, az 5-6 méteres hófal tetején.

Hoppá, megfajtotdott életem egyik nagy rejtélye. Én is csak olyan vagyok, mint ez a kutya, nem érdekelnek a komolytalan feladatok, csúcsra szeretek járni. Ha kutya lennék, ugranék a magasra dobott kedvenc után, így csak addig síelek, amíg nem érem el a „kilehelem a lelkem” fáradtságszintet. Lehetnek kutyának, embernek azonos génjei? (2008.01.31)

KIHÍVÁS (CHALLENGE) – 2, AVAGY MEGFÚJJÁK A HARCÍ KÜRTÖT

Obertaurnben újra győzködnöm kellett, miért is olyan fontos számomra, hogy az első között legyek fent valamelyik sípálya tetején? Magyaráztam, hogy akkor tükör a pályák felülete, attól másfél-két óra hosszat lehet igazán élvezni a lesiklást, akkor kevésbé veszélyes az egész: kevesebb a nép, nincsenek buckák, amik megdobhatják az embert. Hümmögés. Reggel kinézek az ablakon, látom a hegycsúcson tükröződni a felkelő Nap sugarait és megértem, mi az igazi ok? Bizseregni kezd bennem valami, a látvány, mint mágnes vonz, a lábam mozgása azonnal fürgebb, sietek reggelizni. Megfújták a harci kürtöt, menni kell. Kell! Ilyen egyszerű, emberek, ne kérdezétek többé, miért?

Kérdetek a harci paripától, miért kapál a patájával, miért fúj lán-
got, amint elharsan a riadó kürtszava? (2008.02.26)

***

II. KIVÁLÓ! – MEGTAPSOLT ÍRÁSOK

BESZÉDEM AMRITA ESKÜVŐJÉN

Kedves Mindannyian!

Szép szavakat, vidámakat és szomorúakat gyűjtöttem magamban az utóbbi napokban, hogy kifejezhessem a kifejezhetetlent.

Hogy elmondhassam, mennyire szeretjük a mára asszonnyá kivirágzott kislányunkat, Amritát, akivel 24 évet éltünk együtt, aki úgy nőtt föl velünk, hogy nem tudtuk, mit jelent a sokaknak igen nagy gondot okozó nevelés, aki szófogadó volt, aki szorgalmasabb volt a kellenél, akinek a szíve mindig nyitott volt az új, az idegen befogadására. Szerencsés volt, mert nemzetközi iskolában kezdte a tanulmányait, ahol megszokta, hogy a gyermekek egyformák, akárki szülőitei, akármilyen a bőruk, nyelvük, istenük. Szerencsés volt akkor is, amikor a Radnótit választottuk a gimnáziumok közül, mert itt is olyan közösség fogadta, ahol teljes egyetértésben tanult, bulizott, barátkozott keresztény, pogány és zsidó. Gondolatban kalapot emelek most a pedagógusai előtt is.

Szépsége, jó feje és sportossága mellett én ezt az egyenlőség-hitet tartom legigazibb értékének.

Rendkívül széles és változatos baráti köre is ezt igazolja.

Szerencse-e vagy szíve mellett esze is vezérelte, amikor Zolira rátalált, amikor őt választotta, amikor egymásra találtak, csak ők tudják.

Zolit rövid ideje ismerjük, hamar megszerettük, elsősorban, mert sugárzott, sugárzik belőle a lányunk iránti szeretet. Megszerettük, mert benne is megtaláltuk azokat a nagyon pozitív jellemvonásokat, amik számunkra kritériumok: nyíltság, nyitottság, a gyűlölet hiánya. És nem utolsósorban az értelem, tudás, rátermettség.

Jó házasságnak kell kovácsolódnia ebből a két szép és értelmes emberpéldányból.

Amikor így gyűjtögetem a szavakat, szeretek a költészethez fordulni. A költők, mint fényképezéskor a vaku, a pillanat töredéke alatt megvilágítanak nehezen kifejezhető gondolatokat, érzelmeket, kínokat, amiket a regényírók oldalak százaival tudnak csak leírni.

Amikor a mostani ünnep szomorú oldala jut eszembe, az, hogy Amrita élete – bár továbbra is megmaradunk szüleinek, barátainak – a továbbiakban más medrekben fog folytatódni, útjaink kockakövei között sűrűsödni fognak a nem általunk lerakottak, József Attila felejthetetlen sorai jutnak eszembe:

*A semmi ágán ül szívem,
Kis teste hangtalan vacog,
Köréje gyűlnek szelíden
S nézik, nézik a csillagok.*

A szomorúságom persze nem ennyire tragikus, csak soha más nem tudta ilyen hihetetlenül egyszerűen és bravúrosan kifejezni a bánat mélységeit.

A könnyek fátyla azért se sűrű, mert sikerült az Amrita születése óta dédelgetett tervet megvalósítani, megérni, hogy Amrita diplomához jusson.

Szinte elvárás, talán jogos is, hogy az örömapa tanácsokat adjon a közös útra indulóknak. Keresgéltem támpontokat ehhez is, lapozgattam a költőket, hogy kínai bölcsességeket találjak, amikkel atyai jó tanácsaimat fűszerezhetném, felütöttem a nagy keresztény költő,

Pilinszky János egyik kötetét, eszembe jutott az egyik legmagyarabb költő, a zsidó Radnóti, hogy a szerelemről, a szeretetről, a házasságról szóljak szép és bölcs szavaikkal.

Végül villant Szabó Lőrinc egyik – a testi szerelemről szóló – verse és mellette maradtam. Remélem, nem fogom untatni a kedves jelenlévőket néhány tőle vett sorral.

Halljuk tehát a tanácsaim.

Mint Indiát járt ember nem tudom megállni, hogy ne beszéljek a testi szerelem fontosságáról. Most nem a több évezredes kultúra közismert alkotásaival akarok foglalkozni, csupán azzal, hogy a szerelmi kultúra kiemelkedő helyet foglal el ott és aki nem vak, tudnia kell, hogy mennyire döntő lehet a házasságok tartóssá válásában itt is. Törekedjetek arra, hogy minden közeledés egymáshoz öröm legyen, hogy ne tudjátok ezeket a pillanatokat feledni.

Ahogy Szabó Lőrinc mondja:

*„... a vágy
győzött lassan: fájdalmas bizalom
mosolya remegett át ajkadon
s a győzelmes, halálos gyönyöré,
karod emelte a nyakam köré:
be szép voltál! Azt a tekintetet,
mellyel vállaltad titkod-szégyened,
s mely jövőd és szíved bontotta ki,
sose tudtam többé felejtani.”*

A házasság – mi vén bölcsek már csak tudjuk – sokszor válik nehéz, sőt gyötrelmes munkává. Nem a hétköznapi elkerülhetetlen gürrijéről beszélek, hanem azokról a buktatókról, amikor a házastársak nem értenek egyet, viták kerekednek. Biztos volt már köztetek vita és biztos lesz még nem egy ilyen alkalom. Ne kérdezze senki, most következő bölcsességemnek magam mennyire tettem eleget életem során, talán éppen, mert nem mindig, mondhatom nyugodtan: a tartós házasság legfőbb titka, hogy a leghevesebb viták pillanataiban is maradjanak a házastársak emberek, kulturált lények, akik legalább a kölcsönös tiszteletet megőrzik. Könnyebb a szerelemhez vagy legalább szeretethez visszatérés göröngyös útját a tisztelet-korlátba kapaszkodva megjárni. Nem

igaz, hogy veszekedés után igazi a szerelem, ahogy valami ostoba mondás állítja.

Szabó Lőrinc Házasság című verse hosszabb annál, semhogy teljes egészében idézzem.

Én: gazember? Amért te szenvedsz?

Te is csak az vagy énfelém!

Önzésed izzórácsú ketrec,

azt rázza a rab, az enyém,

az én önzésem... És ha engem éget

a börtön, kínom visszafáj tenéked,

egymást gyötri csak az „úgy rossz”

s az „így jó”:

két önzés vádol s két önzés a bíró.

- kezdi a verset, majd nagyon érdekes sorokkal zárja:

nem tudunk elszakadni már;

ne kezdj háborút, mint a gyöngé,

kín saját gőgje bosszút áll.

Utoljára üzenem: nincs segítség,

vállald a sorsod régi rendelkezését...

Miért? Nem tudom. Túl sok a titok.

Bízz abban, amit magam sem tudok.

Kötelező szózat esküvőkön a gyermekáldás előírása.

Ezer öröm és a legszilárdabb, legkövetelőbb kapocs a gyermek. Hallom, több gyereket terveztek és ennek örülök. Készüljetek rá gonddal, felelősséggel.

Miután nekünk nem okozott gondot Amrita nevelése, egy-két hadititkot azért elárulok:

- Soha ne feledjétek, hogy a gyerek gyerek, akkora, amekkora, ha okosabb is koránál, akkor se nő nagyobbra.

Szabó Lőrinc egyik legnagyszerűbb verse a „Lóci óriás lesz”, ebből mondok el pár sort. Szabó Lőrinc Lócival játszik és leguggol mellé:

És ahogy én lekuporodtam,

úgy kelt fel rögtön a világ:

tornyok jártak-keltek köröttem,

*és minden láb volt, csupa láb,
és megnőtt a magas, a messze,
és csak a padló volt enyém,
mint nyomorult kis rab mozogtam
a szoba börtönfenekén.*

Nehéz abbahagyni ezt a verset, mindennapi olvasmányának kellene lennie szülők, pedagógusok és politikusok számára. Csupa bölcsesség.

Talán ezt értettük meg kellő időben.

- Másrésztől azt se feledjétek, hogy a gyerek nem buta, csak kicsi. Gyorsan és jól tanul jót, rosszat egyaránt. Sok szép és okos mesét mondtatok gyermekeiteknek. Különösen, ha tovább durvul ez a világ.

Végül – most már Szabó Lőrinc mankója nélkül – azt tanácsolom nektek, hogy szakítsatok meg minden kapcsolatot, élőt, holtat, történelmit, jelenkorit, jövőbe futót, akinek és aminek a legkisebb köze is volt, van, vagy lesz az erőszakhoz. És ezt nem csak a közel-múlt szörnyű eseményei miatt mondom, hiszen azok csak csepp az emberiség erőszaktengerében, hanem mert jómagam nehezen viselem ennek a tengernek a legkisebb rezdülését is. Elég volt! Kerüljétek. Minden gondolatotokkal, minden mozdulatotokkal tiltakozzatok az erőszak ellen. Segíthet talán a kis családok belső békéjének biztosításában is.

És most zárnám nemcsak a tanácsaimat, hanem az egész köszöntőmet. Amikor írtam, gondolatban szétnéztem a templomi szertartás közönségén, a mostani kedves vendégcsokron és az esti bulitok fiatalságán, és nagyon jó érzés öntött el. Öröm, hogy ilyen sok ember, szerető rokonok, jóbarátok vesznek körül benneteket. Őrizzétek ezeket a kedves emberi kapcsolatokat, soha ne hagyjátok kihunyni a barátság lángját. Ezek a kapcsolatok megsokszoroznak benneteket, erőt adnak, amikor szükségét érzitek.

Köszönöm, hogy meghallgattak, remélem, nem voltam unalmas. És Zolinak, Amritának még egyszer sok-sok boldogságot kívánok. Üritsük poharunkat erre és minden jelenlévő egészségére!

LETTER TO A FRIEND! - LEVÉL EGY JÓBARÁTNAK!

Dear Friend,

Jan, you are absolutely wrong about alcohol & especially about wines. I used to be cursed by our family doctorfriend not to drink „so much”. „So much” meant a couple of *kupica* (my vocabulary says: liqueur glass, pony, but it is *egyszerű paraszt kupica*) of *pálinka* (Hungarian strong drink) or one, sometimes two glasses of wine after lunch, etc. I used to laugh at her saying splendid slogans like „what remains of the joys of life if...” or „ you, doctors are stupid creatures trying to take away all pleasant sides of life” and almost always adding that science will prove that small quantities of alcohol are medicaments and in no case poisons. And I proved to be right (as *almost always*): the best scientists of the stupid medical sciences keep saying now that 4-5 dls of wine a day make wonders to the slowing down brains of not very young people like us. Whooo!

If you tell a Czech who offers you to consume two-three bottles/head of beer with him that you do not drink alcohol, he would drop the big, filled mug and stare at you with astonishment: do not say stupidities, beer is not alcohol at all, we use it as medicine. It happened to us with Marta in Calcutta, I do not joke: we had been invited by the consul general of Czechoslovakia (the *People's Republic of*), a big boss (Russians call them *Shyshka*), a nice chap anyway and Marta did not feel well, so the above described scene happened. Think of „Svejk, the soldier”! In the pub of Svejk, „U Kalicha” I was once part of an official lunch, where my counterpart, a Czech drank 13 mugs of beer during the lunch that lasted max. 2 hours, without going out to empty himself. What a nice habit, isn't it? Again without joking: in some of the pubs of Czechia, especially in Prague beer is ordered in meters, which means „a row of mugs that make a meter” and quietly consume one or one and a half meter of beer not in hours, but in 45 minutes or so.

One of my best performances happened in Budapest. I was host of an unfortunate Hungarian, Kovacs *Nikolaj Nikolajevich*, whose father (a *Hungarian Communist*) had been shot during Stalin's repressions in around 1935, his mother escaped, but could not take him with her. He grew up with a Russian family as *son of people's*

enemy, and could visit his mother only after more than 20 years, in the summer of 1956! So, we walked in Budapest, got tired in the afternoon and decided to have something to eat, an „*uzsonna*” (the English equivalent is again something unpleasant-sounding: high-tea, brrr..). We set on the terrace of the Gellert swimming bath and ordered as aperitif a bottle of chilled vodka (the waiter hesitated a little bit: per glass, isn't it?), then selected *fatányéros* as the dish. I explained my Russian-speaking Hungarian friend that it was a dish for two, served on a wooden plate, contains 4 different meats, potato, etc.) OK, he said, one for me.

Fine, I said, than one for me as well (the waiter was polite again: sorry, this is a dish for two). The waiter disappeared and the boss of the day turned up for a short visit, chatting for a while with us. During this encounter we ordered some fish-cum-salad as starter and two bottles of beer. The waiter came back with the vodka, starter and a Hungarian plus a Russian flag: we became the centre of attention of our neighbour-guests. We quietly consumed the bottle of vodka, the starter, then the „wooden plate” with two/head bottles of beer, adding later three more (bottles of beer, certainly). When we called the waiter to settle our bill he was shaken, but very polite again: „I have seen a lot of people in my life, having good appetite, but never anything like the two of you”. And we could feel in our back the acknowledging sight of our neighbours when leaving the scene.

Therefore my advice is: keep always at least one bottle of good wine at hand. Do not bother what your doctor says. The best is no doubt „*TOKAJI ASZÚ*”, 5 or 6 *puttonyos*. One of the kings of France (say Louis the XIV.) called it „the king of wines and the wine of kings”, one of the good things that even socialism could not spoil. And a merchant of wines, a Pole said in this century: „Since I first consumed Tokaji Aszu, I never drank anything else.” In case you prefer red wines, I would suggest you some better wines than the one you mentioned (it is not bad, but the place is a town, and good wines are „grown” in villages), Try „Villányi Cabernet Franc”!

That's all for today.

See you soon?!

Best regards

Tony

BÚCSÚ EGY SZONETTEL:

Szonett

*Lassan elballagok a pesti utcán...
Mondjunk búcsút kedves barátok.
Bár emlékem után nem fut szán,
Csillogó pelyhekben gondolok rátok.
Bohó kis nótáim elszórom rátok
S kérlek, ne nézzetek furcsán,
Imádkozzatok, ne fogjon átok
S örüljetek minden pillanat múltán
Mit kalandvágy nélkül éltetek.
És ne kelljen sohase félnetek
Könnyes búcsút venni jóbaráttól.
S ha szívetek ma búcsútól beteg,
Reátok bíbor palástot vetek
És fényes jókedvet e gyöngypohárból.*

***